T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

II. THEODOSİUS'UN BATI POLİTİKASI: DİPLOMASİ VE SAVAŞ

Doktora Tezi

CEREN PİLEVNELİ ÇUBUK

Aralık-2021

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

II. THEODOSİUS'UN BATI POLİTİKASI: DİPLOMASİ VE SAVAŞ

Doktora Tezi

CEREN PİLEVNELİ ÇUBUK

DANIŞMAN
PROF. DR. TURHAN KAÇAR

Aralık-2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Ceren PİLEVNELİ ÇUBUK

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR

İMZA SAYFASI

Ceren PİLEVNELİ ÇUBUK tarafından hazırlanan "II. Theodosius'un Batı Politikası: Diplomasi ve Savaş" başlıklı bu doktora tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**İMZA**
Tez Danışmanı:	
Prof. Dr. Turhan KAÇAR Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi	.....
Üyeler:	
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR Kurumu: İstanbul Üniversitesi	.....
Prof. Dr. Birsel KÜÇÜKSİPAHİOĞLU Kurumu: İstanbul Üniversitesi	.....
Doç. Dr. Fatih DURGUN Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi	.....
Dr. Öğr. Üyesi Kutlu AKALIN Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi	.....

Tez Savunma Tarihi: 01 Aralık 2021

ÖN SÖZ

Akdeniz dünyası için oldukça sarsıcı gelişmelerin yaşandığı ve modern Avrupa'nın oluşumunda önemli bir evre olarak kabul edilen 5. yüzyılın ilk yarısında Doğu Roma İmparatorluğu'nu yöneten II. Theodosius döneminde izlenen batı politikasını inceleyen bu çalışmanın öyküsü, hocam Prof. Dr. Turhan Kaçar ile Edward Gibbon üzerine yaptığımız kısa bir sohbet ile başladı. Geç Antik Çağ'ın büyüsüne çoktan kapılmış bir öğrenci olarak aslında pek de ilgimi çekmeyen "çöküşün" anatomisini ortaya koyan *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* isimli şaheserin ilk üç cildini kendisinden okumak için ödünç aldığımda, esasen çok daha başka sorulara cevap aramaktaydım. Fakat ikinci cildi elime aldığımda, hemen hemen her "Geç Roma İmparatorluk Tarihi" ya da "Bizans Tarihi" kitabında benzer cümleler ile anlatılan, imparatorluğun "nihai ayrılığının" gerçekleştiği o "malum" dönemden bahsedildiği bölümde durdum. Gibbon'un aşılması zor bir edebi ustalıkla yazdığı satırlarda ilerlerken, zihnimde artık yerleşmiş tarihsel anlatı ile ilgili oluşan birkaç sorunun, sonraki beş yıl boyunca büyük bir merak ve zevkle mesai harcayacağım bir çalışma konusuna dönüşeceğini tahmin etmem mümkün değildi. Kitapları iade etmek için geri döndüğümde, o an için pek de önemli bulunmayacağını düşündüğüm sorularıma cevap aramak konusunda büyük bir içtenlikle cesaretlendirilmek bunu mümkün hale getirdi. Her zaman aynı içtenlik ve sabırla beni yönlendiren ve destekleyen, öğrencisi olmaktan daima mutluluk duyacağım hocam Prof. Dr. Turhan Kaçar'a, elbette üzerimdeki emeğinin karşılığı olamayacağını bilerek, teşekkür ederim.

Çalışmanın genel hatlarının ortaya çıkmasının ardından, ele alınan dönem ile ilgili kaynaklara ulaşma noktasında karşı karşıya kalınan zorluk büyük oranda, Avusturya Bilimler Akademisi Ortaçağ Araştırmaları Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Walter Pohl'un nazik daveti ve TÜBİTAK'ın sağladığı burs ile altı ay misafir araştırmacı olarak bulunduğum bu enstitü ve Viyana Üniversitesi kütüphaneleri ile Avusturya Milli Kütüphanesi'nin sağladığı zengin imkânlar sayesinde çözüme kavuştu. Bu

esnada Prof. Pohl, dönem ile ilgili bilgi birikimi ve değerlendirmeleriyle henüz yolun başında çok önemli bazı yanılgılarımdan da kurtulmamı sağladı. Bunun için kendisine minnettarım. Ayrıca, araştırmalarım sırasında kurumun sunduğu imkânlardan faydalanmam konusunda yardımını esirgemeyen Ortaçağ Araştırmaları Enstitüsü *Historische Identitätsforschung* Bölümü Başkanı Pd. Dr. Maximilian Diesenberger'e müteşekkirim.

Araştırmamın başladığı andan itibaren yönlendirmeleri, öneri ve katkılarıyla yol gösteren Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar (İstanbul Üniversitesi) ve Doç. Dr. Fatih Durgun'a (İstanbul Medeniyet Üniversitesi); İstanbul Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde verdiği Latince derslerini takip etmeme izin veren Dr. Öğretim Üyesi Ekin Öyken'e teşekkürü bir borç bilirim.

Akademik faaliyetlerimin maddi yükünü göğüslememi kolaylaştıran, ilk olarak 2205 Yurtiçi Lisans Bursu ardından da 2210 Doğrudan Yurtiçi Yüksek Lisans ve 2211 Doğrudan Yurtiçi Doktora Bursu kapsamında lisans yıllarından doktora eğitimimin sonuna dek bursiyeri olduğum, ayrıca 2017 yılında 1059B141601005 proje numaralı bu çalışmayı Yurt Dışı Araştırma Bursu ile desteklemeye layık gören TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Dr. İlhami Tekin Cinemre ve Dr. Tuğçe Ünver bu çalışmanın her aşamasında manevi destekleriyle yanımda oldular. Uzun ve hatta zaman zaman sancılı bu yolda, dostluklarından her zaman feyz aldım; fikirleriyle ufuk açtılar. Bunun için kendilerine ne kadar teşekkür etsem az.

Son olarak, çalışmanın tüm yükünü adeta benimle birlikte üstlenen eşim Emre Çubuk'a, bitmek tükenmek bilmeyen sabrı, özverisi ve desteği için olan borcumu ödemeye burada edeceğim birkaç satırlık teşekkür yetmeyecekse de, kendisine her zaman minnettar olacağımı ifade etmeliyim.

Ceren PİLEVNELİ ÇUBUK

Aralık 2021, İstanbul

ÖZET

II. THEODOSİUS'UN BATI POLİTİKASI: DİPLOMASİ VE SAVAŞ

Pilevneli-Çubuk, Ceren

Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Eski Çağ Bilim Dalı, %30 İngilizce Doktora Programı

Danışman: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Aralık, 2021. 291 Sayfa.

II. Theodosius'un dönemi (402/408-450) tarihçilerin pek ilgisini çekmemiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküşünün önemli bir aşaması ile kesişen bu döneme ilişkin çalışmalar genellikle Batı'daki nihai son ile bunun sebep ve sonuçlarına odaklanmıştır. Bu arada hem antik hem modern tarihçiler tarafından "korkak, etki altında kalmaya müsait ve zayıf" bir imparator olarak betimlenen II. Theodosius yönetimindeki Doğu Roma görece daha iyi bir durumdadır ve ancak Batı Roma'nın bir anti-tezi olması nedeniyle dikkatleri üzerine çekebilmiştir.

Dönem üzerine yapılan pek çok çalışmada, Arcadius ve Honorius dönemlerinde ortaya çıkan çatışmanın kalıcı olduğu fikri benimsenmiştir. Bu bakış açısına göre Doğu Roma yönetimi, barbar istilaları ile parçalanan Batı Roma'nın durumuna karşı ilgisiz kalmıştır. Fakat II. Theodosius döneminin yakından incelenmesi çatışmanın kalıcı olmadığını ve imparatorun dış politikasının temellerinin, özellikle Vandalların Kuzey Afrika'ya geçmesinin ardından, büyük oranda Batı Roma'da ortaya çıkan gelişmelerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durumun, döneme damgasını vuran Hun tehdidi ve bu tehdide karşı izlenen pahalı diplomasinin de arka planını oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Kronolojik kapsamı, Arcadius ve Honorius arasındaki uzun çatışma döneminin ardından tahta çıkan II. Theodosius'un dönemi ile sınırlandıran bu çalışmanın temel problemi, Constantinopolis yönetiminin Batı Roma ile ilişkilerinin ve bunun Doğu Roma'da ortaya çıkardığı sonuçların incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: II. Theodosius, III. Valentinianus, Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu, Hunlar, Vandallar.

ABSTRACT

WESTERN POLICY OF THEODOSİUS II: DIPLOMACY AND WAR

Pilevneli-Çubuk, Ceren

PhD Thesis, Department of History, Department of Ancient History, 30% English PhD Program

Supervisior: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

December, 2021. 291 Pages.

The reign of Theodosius II (402/408-450) has not attracted much attention among historians. The studies on this period that intersects with a significant phase in the decline and fall of the Western Roman Empire, usually focused on the ultimate end in the West, its causes and consequences. Meanwhile, relatively in a better situation the Eastern Rome under Theodosius II, who has been described as a "coward, easily guided and weak emperor" by both ancient and modern historians, has been able to attract attention only as an anti-thesis of Western Rome.

In most of the studies on the period, the conflict which emerged between the East and West during the reigns of Arcadius and Honorius (395-408) has been regarded as permanent. According to this same view, the Eastern Roman administration remained unconcerned with the situation of the Western Roman Empire which suffered from barbarian invasions. However, a close examination of the reign of Theodosius II shows that the conflict was not permanent and that the foundations of the Theodosius' foreign policy were largely shaped by the developments in Western Rome, especially after the invasion of North Africa by the Vandals. It is also seen that this situation also constitutes the background of the Hun threat which left its mark on Theodosius II's reign and the expensive diplomacy pursued against this threat.

The main aim of this study, which chronological scope is limited with the reign of Theodosius II who succeeded after the conflict between Arcadius and Honorius, is to discuss relations of Constantinople with the Western half of the empire and its consequences in the east.

Keywords: Theodosius II, Valentinianus III, Eastern Roman Empire, Western Roman Empire, Huns, Vandals.

Ufuk PİLEVNELİ'ye

Sit tibi terra levis…

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM **1**

ÖN SÖZ ..... **i**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **x**

GİRİŞ **1**

I. Eski Çağ Kaynaklarının Durumu **5**

I.1. Siyasi Tarihler 5

I.2. Kilise Tarihleri 9

I.3. Vakayinameler 11

I.4. Hukuki ve İdari Belgeler 12

I.5. Nümizmatik ve Epigrafik Buluntular 13

II. Modern Çalışmalar **14**

III. Teknik Notlar **32**

IV. Teknik Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi **33**

V. Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi **33**

BİRİNCİ BÖLÜM **36**

1. TARİHSEL ARKA PLAN **36**

1.1. 3. Yüzyıl Krizinden Hadrianopolis Savaşına Kadar Roma İmparatorluğu .. 36

1.1.1. 3. Yüzyıl Krizi ve Değişen Koşullar 36

1.1.2. Diocletianus ve Reformları: Dönüşen İmparatorluk 40
1.1.3. Constantinus ve Mirası 47
1.1.4. Valentinianus ve Valens Dönemi 58
1.2. Hadrianopolis Yenilgisinin Ardından Roma İmparatorluğu 65
1.2.1. I. Theodosius Dönemi: Barbarlar, *Modus Vivendi* ve İç Savaş 65
1.2.2. Theodosius'un Mirası: Soğuk Savaş ve Got Problemi 75
İKİNCİ BÖLÜM 84
2. II. THEODOSİUS DÖNEMİNDE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU .. 84
2.1. Antik Kaynaklar ve Modern Literatürde II. Theodosius ve Dönemi 85
2.2. II. Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Yönetimi 92
2.2.1. İlk Yıllar 92
2.2.2. İmparator, Saray ve Bürokrasi 98
2.2.3. Pulcheria ve "Diğerleri" 104
2.2.4. *Arcana Imperii*: *Consistorium*, II. Theodosius ve Yönetimi 111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 120
3. II. THEODOSİUS DÖNEMİNDE BATI ROMA YÖNETİMİ İLE İLİŞKİLER 120
3.1. Çatışmadan Uzlaşmaya Doğu ve Batı Roma (395-408) 120
3.1.1. Ortak Paydada Buluşmak: Yükselen Barbar Karşıtlığı ve Stilicho'nun Düşüşü 124
3.2. Doğu ve Batı Roma (409-423) 129
3.2.1. Yeni Bir Stilicho, Yeni Bir Çatışma: Constantius'un Yükselişi 141
3.3. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Zaferi: Hanedanın ve İmparatorluğun Birliği 144
3.3.1. Ioannes'in Gasp Girişimi 147

3.3.2. Doğu'nun Üstünlüğü: Batı Seferi ve III. Valentinianus'un Tahta Geçirilmesi 152

3.4. İdeal Bir Roma İmparatorluğu 156

3.4.1. Constantinopolis Merceğinden Batı Roma Yönetimi 157

3.4.2. III. Valentinianus Yönetiminde Doğu Roma Etkisi 160

3.4.3. İdeal Bir Roma İmparatorluğu: İmparatorluğun, Hanedanın ve Hukukun Birliği 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 172

4. II. THEODOSİUS'UN BATI POLİTİKASI: SAVAŞ VE DİPLOMASİ .. 172

4.1. İç Çekişmelerin Gölgesinde Verilen Bir Savaş: Roma İmparatorluğu'nun Vandallar ile Mücadelesi 172

4.1.1. İlk Temaslar: Roma İmparatorluğu ve Vandallar (406-425) 172

4.1.2. Vandallar Kuzey Afrika'da 176

4.1.3. İmparatorluğun Ortak Cephesi: Akdeniz Hakimiyeti İçin Savaş 179

4.2. Diplomasinin Sınırları: Roma İmparatorluğu ve Hunlar 189

4.2.1. İlk Karşılaşmalar: İstiladan İşbirliğine (378-408) 189

4.2.2. Hunlar Büyük Macar Ovası'nda 195

4.2.3. Değişen Koşullar, Değişen Politika: II. Theodosius'un Balkan Politikası 198

4.2.4. Diplomasinin Sınırları: II. Theodosius'un Batı Politikası ve Attila Liderliğinde Hunlar 203

SONUÇ 219

KAYNAKÇA 233

EKLER 261

SÖZLÜK 262

THEODOSİUS HANEDANI 279

HARİTALAR 280

ÖZGEÇMİŞ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR LİSTESİ

ACO (= *Acta Conciliorum Oecumenicorum*)

Acta Conciliorum Oecumenicorum, Iussu Societatis Scientarum Argentoratensis, (Eds. E. Schwartz, *et. al*.), Tome I-IV, Berolini, 1933-1935.

The Acts of the Council of Chalcedon, (Trans. with an Intro. and Notes by R. Price – M. Gaddis), vols. I-III, Liverpool, 2005.

Amb. (= Aurelius Ambrosius)

De Ex. Frat. (= *De Excessu Fratris Sui Satyri Libri Duo*)

The Two Books of St. Ambrose Bishop of Milan on the Decease of His Brother Satyrus, içinde: *Ambrose: Selected Works and Letters*, *NPNF2*, (Ed. Philip Schaff), vol. X, New York, 2007: 296-352.

De ob. Theod. (= *De Obitu Theodosii)*

Oration on the Death of Theodosius I (2010), içinde: *Ambrose of Milan, Political Letters and Speeches,* (Trans. by J. H. W. G. Liebeschuetz), Liverpool, 2010: 174-203.

Ep. (= *Epistulae*)

Selections from the Letters of St. Ambrose, içinde: *Ambrose: Select Works and Letters*, *NPNF2*, (Ed. Philip Schaff), vol. X, New York, 2007: 409-473.

	Ambrose of Milan, Political Letters and Speeches, (Trans. by John H. W. G. Liebeschuetz), Liverpool, 2010: 215-345.
Amm. Marc.	(= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
	Ammianus Marcellinus, (Trans. by John C. Rolfe), vol.1-3, London; Cambridge; MA, 2000.
	Ammianus Marcellinus, *The later Roman Empire (AD 354-378)*, (Trans. by Walter Hamilton; Intro. by Andrew Wallace – Hadrill), Oxford; New York, 1986.
Aug. *De Civ. Dei*	(= Augustinus, *De Civitate Dei*)
	The City of God, içinde: *NPNF* 1 (Ed. P. Schaff), vol. IV, New York 1890.
Aur. Vict.	(= Sextus Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*)
	De Caesaribus, (Trans. with an Intro. and Comm. by Harold W. Bird), Liverpool, 1994.
Cass.	(= Cassiodorus)
Chron.	(= *Chronica*)
	Cassiodori Senatoris Chronica ad. a. DXIX, içinde: *Chronica Minora*, (Ed. Th. Mommsen), 3. vols., Berlin, 1892-1898: 1. 109-161.
Var.	(= *Variae*)
	Magni Aurelii Cassiodori Variarum libri XII, (Ed. A. Fridh), Brepols 1973.
	The Variae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (Trans. by S. J. B. Barnish), Liverpool, 1992.
Cedrenus	(= *Georgius Cedrenus, Synopsis Historiarum*)

	Georgius Cedrenus, *Synopsis Historiarum, içinde: CSHB* vol. VIII/I, (Ed. I. Bekkero), Bonn, 1839.
Chron. Gall. 452	(= *Chronica Gallica a. CCCCLII*)
	Chronica Gallica a. CCCCLII et DXI, içinde: *Chronica Minora*, (Ed. Th. Mommsen), III. Vols., Berolini, 1892-1898: I: 615-666.
	The Gallic Chronicle of 452, içinde: *From Roman to Merovingian: A Reader*, (Ed., Trans. by A. C. Murray), Ontario, 2008: 76-85.
Chron. Pasch.	(= *Chronicon Paschale*)
	Chronicon Paschale 284 – 628 AD, (1989), (Trans. with an Intro. and Notes by M. Whitby – M. Whitby), Liverpool.
CIust.	(= *Codex Iustinianus*)
	Corpus Iuris Civilis, vols. I–III (Ed. P. Krueger *et. al*.), Berlin, 1912.
	The Codex of Justinian: A New Annotated Translation With Parallel Latin and Greek Text, vols. I-III, (Trans. by F. H. Blume, Ed. B. W. Frier *et*. *al*.), Cambridge, 2016.
Coll. Avell.	(= *Collectio Avellana*)
	Epistulae Imperatorum Pontificum Aliorum Inde Ab A. CCCLXVII Usque Ad A. DLIII Datae Avellana Quae Dicitur Collectio, içinde: *CSEL* 35 (Ed. W. Günther), 1895-1898, Wien.
CSirm.	(= *Constitutiones Sirmondianae*)
	Sirmondian Constitutions, içinde: *CTh*: 477-486.
CTh.	(= *Codex Theodosianus*)

	The Theodosian Code and Novels and the The Sirmondian Constitutions, (Trans., Comm. by Clyde Pharr), Princeton, 1952.
Claud.	(= Claudianus)
Bell. Goth.	(= *De Bello Gothico)*
	The Gothic War, içinde*: Claudian*, (Ed., Trans. by M. Plautnauer), vol. II: 125-174.
Cons. *Stilicho*	(= *De Consulatu Stilichonis*)
	On Stilicho's Consulship, içinde: *Claudian* (Ed., Trans. by M. Plautnauer), vol. I: 364-393; II: 3-69.
De VI Cons. *Hon.*	(= *Panegyricus de Sexto Consulatu Honorii Augustii*),
	On the Sixth Consulship of Honorius, içinde: *Claudian*, (Ed., Trans. by M. Plautnauer), vol. II: 70-103.
In. *Ruf*.	(= *In Rufinum*)
	Against Rufinus I-II, içinde: *Claudian*, (Ed., Trans. by M. Plautnauer), vol. I: 24-97.
In. *Eutr*.	(= *In Eutropium*)
	Against Eutropius I-II, içinde: *Claudian*, (Ed., Trans. by M. Plautnauer), vol. I: 138-229.
Damasc.	(= Damascius)
	The Philosophical History, (Text with Trans. and Notes by P. Athanassiadi), Athens, 1999.
Euseb.	(= Eusebius)
HE	(= *Historia Ekklesiastica*)
	Ecclesiastical History, vol. 1-5 (Trans. by K. Lake),

	London, 2001.
LC	(= *Oratio de Laudibus Constantini*)
	In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations, (Trans. by H. A. Drake), Berkeley, 1976.
VC	(= *Vita Constantini*)
	Life of Constantine, (Trans. by Av. Cameron – S. G. Hall), Oxford, 1999.
Eutr.	(= Eutropius, *Breviarium ab urbe Condita*)
	Breviarium ab urbe Condita, (Ed. Carlo Santini), Stuttgart; Leipzig, 1897.
	Breviarum, (Trans. by Harold W. Bird), Liverpool, 1993.
Eunap. *fr.*	(= Eunapius, *Fragmenta*)
	Fragments, içinde: *FCH*, vol. II: 2-150.
Evagr. *HE*.	(= Evagrius Scholasticus, *Historia Ekklesiastica*)
	The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus, (Trans. by Michael Whitby), Liverpool, 2000.
Gennad. *De Vir Ill.*	(= Gennadius, *De Viris Illustribus*)
	Jerome and Gennadius, Lives of Illustrious Men, *NPNF 2*, (Ed. P. Schaff), vol. III: 349-403.
Greg. Tur. *Hist.*	(=Gregorii Episcopi Turonensis, *Historia Francorum*)
	Gregorii Episcopi Turonensis Libri Historiarvm X, (Ed. B. Krusch – W. Levison), Hannover, 1951.
	Gregory of Tours, *History of the Franks*, (Trans. by L. Thorpe), London, 1974.

Gesta	(= *Gesta Senatus*)
	Gesta Senatus Urbis Romae, içinde: *CTh*.: 3-7.
Hydat.	(= Hydatius, *Chronica*)
	The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire, (Ed., trans. by R. W. Burgess), Oxford, 1993.
Herod.	(= Herodianus, *Ab Excessu Divi Marci*)
	Herodian of Antioch's History of the Roman Empire from the Death of Marcus Aurelius to the Accession of Gordian III, (Trans. by E. C. Echols), Berkeley, 1961.
Ier.	(= Ierome)
Chron.	(= *Chronica*)
	Die Chronik Des Hieronymus, (Ed. Rudolf W. Helm), Berlin, 1984.
	Saint Jérôme, Chronique: Continuation de la Chronique D'Eusèbe, Années 326-378, (Trad. B. Jeanjean – B. Lançon), Rennes, 2004.
Ep.	(= *Epistulae*)
	İçinde: *CSEL* 54-56, (Ed. I. Hilberg), 1910-1918, Wien.
Ion. Ant. *fr*.	(= Ioannes Antiochus, *Fragmenta*)
	Fragmenta Historicorum Graecorum, vols. 1-5, (Ed. C. Müller – Th. Müller), Paris, 1851: 5. 27-38.
	Ioannis Antiocheni Fragmenta Quae Supersunt, (Trans. by S. Mariev), Berlin; New York, 2008.

Ion. Eph. *HE*. (= Ioannes Ephesus, *Historia Ekklesiastike*)

The Third Part of the Ecclesiastical History of John Bishop of Ephesus, (Trans. by R. P. Smith), Oxford, 1860.

Ion. Lyd. *De Mag*. (= Ioannes Lydus, *De Magistratibus*)

On Powers or the Magistracies of the Roman State, (Introduction, Critical Text, Trans., Comm. and Indices by A. C. Bandy), Philadelphia, 1983.

Iord. (= Iordanes)

Get. (= *Getica*; *De Origine Actibusque Getarum)*

Romana et Getica, (Ed. Th. Mommsen), Berlin, 1961: 53-138.

The Gothic History of Jordanes, (Trans. by C. C. Mierow), Cambridge, 1915.

Rom. (= *Romana*)

Romana et Getica, (Ed. Th. Mommsen), Berlin, 1961: 3-52.

Isid. (= Isidorus, *Etymologiae*)

Isidore of Seville's History of the Goths, Vandals and Suevi, (Trans., Intro. by G. Donini – G. B. Ford, Second Rev. Ed.), Leiden, 1970.

Iul. (= Iulianus)

Ep. (= *Epistulae*)

Letter to the Senate and People of Athens, içinde*: The Works of the Emperor Julian*, vols. I-III, (Ed., Trans. by W. C. Wright), Cambridge; MA, 1913-1923: II. 242-291.

Or.	(= *Orationes*)
	The Works of Emperor Julian, vols I-III, (Ed., Trans. by W. C. Wright), Cambridge; MA, 1913-1923: vols. I-II.
Lact. *DMP*	(= Lactantius, *De Mortibus Persecutorum*)
	Lactantius: De Mortibus Persecutorum, (Ed., Trans. by J. L. Creed), Oxford, 1984.
Lib. *Or.*	(= Libanius, *Oration*)
	Selected Letters of Libanius: From the Age of Constantius and Julian, (Trans. by S. Bradbury), Liverpool, 2004.
Ion. Mal.	(= Ioannes Malalas, *Chronographia*)
	The Chronicle of John Malalas, (Eds. E. Jeffreys – M. Jeffreys – R. Scott), Melbourne, 1986.
Marc. *Com.*	(= Marcellinus *Comes*)
	The Chronicle of Marcellinus, (Ed., Trans. by B. Croke), Sydney, 1995.
Marc. *V. Porph.*	(= Marcus Diaconus, *Vita Porphyrii Episcopi Gazensis*)
	Marc the Deacon, *Life of Porphyry, Bishop of Gaza*, (Trans. by G. F. Hill), Oxford, 1915.
Merob. *Carm*.	(= Merobaudes, *Carmina*)
	Flavius Merobaudes: a Translation and Historical Commentary, (Ed., Trans. by F. M. Clover, *TAPA* 61.1 (1971): 1-78.
Nest.	(= Nestorius)
	Nestorius: Bazaar of Heraclides, (Trans. from the Syriac and Ed. with an Intro., Notes & Appendices

	by G. R. Driver – L. Hodgson), Oxford, 1925.
Not. Dig. Occ.	(= *Notitia Dignitatum, Occidentis*)
	Quaestiones de Notitia Dignitatum, (Ed. Otto Seeck), Berlin, 1872: 103-226.
Not. Dig. Or.	(= *Notitia Dignitatum, Orientis*)
	Quaestiones de Notitia Dignitatum, (Ed. Otto Seeck), Berlin, 1872: 1-103.
NTh.	(= *Leges Novellae Theodosii II*)
	The Novels of Theodosius II, içinde: *CTh.*: 487-514.
NVal.	(= *Leges Novellae Valentiniani III*)
	The Novels of Valentinian III, içinde: *CTh.*: 515-550.
Olymp. *fr.*	(= Olympiodorus, *Fragmenta*)
	Fragments, içinde: *FCH*, vol. II: 152-220.
Origo	(= *Origo Constantini*)
	Lineage of the Emperor Constantine, içinde: *Ammianus Marcellinus*, vol. III, (Trans. J. C. Rolfe), Cambridge; MA, 1939: 506-530.
	Valesius Seçkileri, (Çev. T. Kaçar), İstanbul, 2008.
Oros.	(= Orosius, *Historiarum Adversus Paganos Libri VII*)
	Seven Books of History Against the Pagans, (Trans. by A. T. Fear), Liverpool, 2010.
Pan. Lat.	(= *XII Panegyrici Latini*)
	In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini, (Trans. by C. E. V. Nixon – B. S. Rodgers), Berkeley, 1994.
Philost. *HE*.	(= Philostorgius, *Historia Ekklesiastike*)

	Church History, (Trans. by P. R. Amidon), Atlanta, 2007.
Prisc. *fr.*	(= Priscus, *Fragmenta et Excerpta*)
	Fragments, içinde: *FCH*, vol. II: 222-400.
Procop.	(= Procopius)
Bell.	(= *De Bellis*)
	History of the Wars, (Trans. Henry B. Dewing), vol. I-V, Cambridge; MA, 1914-1928.
Aed.	(= *De Aedificiis*)
	On Buildings, (Trans. by Henry B. Dewing – Glanville Downey), Cambridge; MA, 1940.
Prosp.	(= Prosper Tironis, *Chronicon*)
	Epitoma Chronicon, içinde: *Chronica Minora* (Ed. Th. Mommsen), 3 vols., Berlin, 1892-8: 1. 341-499.
	Prosper of Aquitane, içinde: *From Roman to Merovingian: A Reader*, (Ed., Trans. by A. C. Murray), Ontario, 2008: 62-75.
Sidon. *Carm*	(= Sidonius Apollinaris, *Carmina*)
	Sidonius Apollinaris: Poems and Letters, II. vols., (Ed., Trans. by W. B. Anderson), Cambridge; Mass., 1963.
Soc. *HE*	(= Socrates, *Historia Ecclesiastica*)
	The Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus, içinde: *NPNF* 2, vol. II: 2-325.
Soz. *HE*.	(= Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*)
	The Ecclesiastical History of Sozomen, içinde: *NPNF* 2, vol. II: 326-698.

Symm.	(= Symmachus)
Ep.	(= *Epistulae*)
	Symmaque Lettres, (Texte étab., Trad., Comm. by J. P. Callu), 3 vols., Paris, 1972-2002.
Rel.	(= *Relationes*)
	Prefect and Emperor: The Relationes of Symmachus AD. 384, (Trans. by R. H. Barrow), Oxford, 1973.
Synes.	(= Synesius)
	The Essays and Hymns of Synesius of Cyrene: Including the Adress to the Emperor and the Political Speeches, (Trans. with Intro. and Notes by A. Fitzgerald), Oxford, 1930.
Tac.	(= Tacitus, *De Origine et Situ Germanorum; Germania*)
	Tacitus: Dialogus, Agricola, Germania, (Trans. by W. Peterson), London; New York, 1914: 255-334.
	Germania Haklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri, (Çev. M. Hatapkapulu), İstanbul, 2006.
Them. *Or.*	(= Themistius, *Orationes*)
	Themistii Orationes quae supersunt, (Ed. G. Downey – A. F. Norman), 3. Vols., Leipzig, 1965-1974.
	Politics, Philosophy and Empire in the Fourth Century: Select Orations of Themistius, (Trans. by P. Heather – D. Moncur), Liverpool, 2001.
Theod. *HE*	(= Theodoretus, *Historia Ecclesiastica*)
	The Ecclesiastical History, Dialogues and Letters of Theodoret, içinde: *NPNF* 2, vol. III: 3-810.

Theoph.	(= Theophanes, *Chronographia*)
	The Chronicle of Theophanes Confessor, (Trans. by C. Mango – R. Scott), Oxford, 1997.
Vict. Vita	(= Victor Vitensis)
	Victor of Vita: History of the Vandal Persecution, (Trans. with Intro. and Notes by J. Moorhead), Liverpool, 1992.
Zos.	*Histoire Nouvelle*, (Ed., Trans. François Paschoud), 5 vols., Paris, 1971-1989.
	New History, (Trans. with Comm. by Ronald T. Ridley), Canberra, 1982.

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu'nun her iki yarısında da önemli gelişmelerin yaşandığı 5. yüzyılın ilk yarısında Doğu Roma imparatorluğu görevini üstlenen II. Theodosius'un dönemi (402/408-450), genel olarak tarihçilerin pek ilgisini çekmemiştir. Kapsadığı zaman aralığı bakımından Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşünde önemli bir aşama ile kesişen bu dönem üzerine yapılan çalışmalar daha çok, Batı'da yaşanan nihai son ile bunun sebep ve sonuçlarına odaklanmıştır. Bu arada hem antik yazarlar hem de modern tarihçiler tarafından "korkak, başkalarının etkisine açık ve zayıf" bir imparator olarak tasvir edilen II. Theodosius'un yönetiminde görece daha iyi durumda bulunan Doğu Roma, Batı Roma'nın bir anti-tezi olması dolayısıyla dikkatleri üzerine çekebilmiştir. Öte yandan yine bu süreçte, Diocletianus döneminden itibaren doğu-batı ekseninde birden fazla *augustus* tarafından yönetilmeye başlanan ancak tek bir siyasi yapı olarak düşünülen Roma İmparatorluğu'nun iki yarısı arasındaki ilişkilerin de yeterince incelenmediği göze çarpmaktadır.

Dönemi konu alan çalışmaların pek çoğunda, I. Theodosius'un ölümü sonucu 395 yılında imparatorluğun doğu ve batı yarılarının yönetimini üstlenen oğulları Arcadius ve Honorius döneminde ortaya çıkan çatışmanın (395-408) kalıcı olduğu düşüncesi benimsenmiş ve bu tarihten itibaren Constantinopolis yönetiminin Batı Roma'nın içinde bulunduğu duruma kayıtsız kaldığı; hatta çöküşün en temel sebeplerinden biri olan istilacı güçleri Batı Roma topraklarına yönlendirdiği iddiası öne sürülmüştür. Bu bağlamda, kronolojik kapsamı, bu çatışma döneminin hemen ardından tahta çıkan II. Theodosius dönemi ile sınırlandırılan bu çalışmanın temel problemi; Constantinopolis yönetiminin 408-450 yılları arasında, 378 Hadrianopolis Savaşı'nı takiben çeşitli "barbar" kavimlerin göç ve istilaları ile sarsılan, özellikle Alaric ve Gotların Roma'yı kuşatması ile aşılması zor bir siyasi kriz ile karşı karşıya kalan

imparatorluğun batı yarısı ile ilişkilerinin ve bunun ne gibi sonuçlara yol açtığının incelenmesidir.

II. Theodosius, babası Arcadius'un ölümü üzerine 408 yılında henüz yedi yaşındayken imparatorluğun doğu yarısının tek yöneticisi haline geldiğinde, Roma İmparatorluğu bir asırdan fazla bir süredir iki eş imparator tarafından yönetilmekteydi. Diocletianus'un imparatorluğun etkin bir şekilde yönetilmesi için getirdiği yapay *tetrarchia* (dörtler erki) sistemi, I. Constantinus'un oğullarını *caesar* ilan ederek sisteme dâhil ettiği ve başta ordu gibi belirli kesimlerin sadakatine dayalı olan hanedan prensibiyle dönüştürülmüştü. Ancak sistemdeki bu dönüşüme rağmen, aynı zamanda hanedanın kurucusu durumunda da olan kıdemli imparatorların ölümü halinde, ordunun sadakatini sağlama noktasında avantajlı bir konumda olan komutanların iktidarı ele geçirme girişiminde bulunmaları da sık rastlanan bir durumdu.

Bu durum, imparatorluğun özellikle 285-305 yılları arasında dizginlemeyi başardığı ancak hiçbir zaman kalıcı olarak kontrol altına alamadığı, genel olarak Ren ve Tuna sınırlarını tehdit eden göç ve istila girişimleri ile birleştiğinde ciddi tehlikeleri de beraberinde getirmekteydi. İmparatorluk yönetiminin I. Constantinus'tan sonra bir daha -kısa süreler haricinde- tek bir imparatorun otoritesi altında toplanamamış olmasının en önemli sebeplerinden birisinin de bu olduğu görülmektedir. I. Constantinus'un 337'deki ölümünün ardından yönetim, daha önce *caesar* ilan ettiği oğullarından Constantinus, Constantius ve Constans arasında üçe bölündüğünde imparatorluğun doğu eyaletlerinin idaresini üstlenmiş olan Constantius, batıdaki kardeşlerinin iktidarını ve yaşamını tüketen iç savaş ve gasp girişimlerinin ardından tek *augustus* haline gelmişse de bu durum fazla uzun sürmemiştir. Kardeşleri hayattayken, doğu sınırındaki Sasani tehdidi ile meşgul olan ve imparatorluğun batısındaki olaylara müdahil olmayan Constantius; Magnentius (350), Vetranio (350) ve Silvanus'un (355) gasp girişimleri ile yaklaşık olarak eş zamanlı gerçekleşen barbar istilaları sırasında, yeğeni Gallus'u (351) ve ardından da Iulianus'u *caesar* ilan ederek (355) yönetimi yeniden hanedanın üyeleri arasında paylaştırma yoluna gitmiştir. Bu dönemin analizi, iç savaşın, barbar kuvvetlerin taraflardan birine ya da her ikisine birden sağladığı askeri destek veya fırsatlar ile

doğrudan bağlantılı olarak geliştiğini gözler önüne sermektedir. Fakat diğer taraftan, Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin ilişkilerinin özellikle Constantius döneminden, 350'li yıllardan itibaren, Batı'da farklı zamanlarda farklı sebeplerle gelişen çeşitli gasp girişimlerine müdahale edilmesi temeli üzerinde şekillendiğini de ortaya koymaktadır.

Şüphesiz ilişkilerdeki bu durum, imparatorluk yönetiminin Diocletianus döneminde doğu-batı ekseninde ikiye ayrılması kadar önemli bir kırılma anı olan, hatta bu ayrılığı kalıcı hale getirdiği de düşünülen, idari ve askeri sorumlulukların daha keskin sınırlar ile belirlenmesine dayalı bir paylaşım ile ortak bir yönetim kuran Valentinianus ve Valens dönemlerinde derinleşmiştir. Bu dönemde, ne Valentinianus Doğu Roma topraklarında devam eden Sasani ve Got savaşlarına ne de Valens Batı Roma'nın sorumluluk alanındaki bölgelerde kontrol altına alınmaya çalışılan farklı gruplar ile sürdürülen mücadeleye müdahil olmuştur. Her ne kadar Valentinianus, kardeşi Valens'in iktidarını tehdit eden Procopius isyanına da müdahil olmamışsa da bu durum kalıcı bir zemin yaratmamıştır. Takip eden dönemde, yine Doğu Roma orduları ve imparatorlarının genellikle gasp girişimlerinin bastırılması amacıyla Batı'ya hareket ettiği görülmektedir. II. Theodosius'un dedesi, I. Theodosius'un Batı'ya gerçekleştirdiği iki seferin de, Hunların bölgeye gelişi ve Hadrianopolis Savaşı'nın ardından daha geçişgen hale gelen imparatorluk sınırlarına akan barbar grupların ortaya çıkardığı karışıklıklardan çok, gasp girişimlerinin bastırılması amacını taşıması bu anlamda dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Theodosius dönemi de bu bağlamda bir istisna değildir. Ancak aynı zamanda, Arcadius ve Honorius dönemlerinde Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasında yaşanan ve kalıcı bir bölünmeye yol açtığı düşünülen çatışma döneminin ardından, yukarıda bahsedilen bu temelden bir sapma da ortaya koymaktadır. Stilicho ve Rufinus'un, I. Theodosius'un genç yaşta tahta çıkan oğulları üzerinde vesayet elde etme girişimleriyle başlattıkları soğuk savaşın; istilalar ve özellikle de iç savaşlarla merkezi yönetimi yıpranmış Batı Roma ile I. Theodosius döneminden itibaren barbar kavimlere karşı izlenen diplomasi ve entegrasyon politikasına karşı bilhassa elit çevrelerde dile getirilen rahatsızlık ile kaynayan Doğu Roma'yı açık bir savaşta karşı karşıya getirecek boyuta ulaştığı düşünüldüğünde, bu sapma daha çarpıcı hale

gelmektedir. Arcadius üzerindeki vesayet iddiaları nedeniyle şüphe uyandırmış olan Stilicho'nun ilerleyen dönemlerde Gotlar ile işbirliğine yönelmesi, bu şüpheleri beslemiş; genelde birbiri ile bağlantılı gerçekleşen ve sonuçta Doğu Roma'nın müdahalesini gerektiren istila ve iç savaş olgusuna benzer bir tablonun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Arcadius'un ölümü ve II. Theodosius'un tahta çıkması ile hedeflerini gerçekleştirmeye çok yaklaşan Stilicho'nun ve dolayısıyla imparatorluğun iki yarısı arasındaki çatışmanın sonunu getiren ise Doğu Roma yönetiminin şüphe ve iddialarını kendi çıkarına kullanan Batı Roma yönetici çevresi olmuştur.

Yeni bir iç savaş önlenmiş olsa dahi, aynı hassasiyet ve şüpheci yaklaşım, II. Theodosius döneminde de devam etmiştir. Honorius'un, önde gelen komutanlarından Constantius'u ortak *augustus* ilan etmesi (421), Doğu Roma'da eski çatışmayı andıran ve kabul edilmeyen bir gelişme olmuştur. Öte yandan II. Theodosius'un tahta çıktığı andan itibaren, Got kuşatması altında olan başkent Ravenna'ya askeri yardım gönderilmesinde de izlendiği gibi ilişkilerde düzelme dönemine girilmiştir. Elbette imparator, Honorius'un ölümünün ardından Batı'da ortaya çıkan Ioannes'in gasp girişimine, yeğeni Valentinianus'u tahta çıkarmak üzere müdahale etmiştir. Ancak Batı Roma'daki yönetimin, idari ve askeri olarak desteklenmesine de devam edilmiştir. Zira yine bu dönemde, Doğu Roma orduları uzun süre sonra ilk kez bir gasp girişimini bastırmak dışında bir amaçla; Vandal istilası altında olan Kuzey Afrika'ya sefer düzenleme amacıyla iki kez Batı'ya gönderilmiştir. Bu aynı zamanda, imparatorluk tarihinde de oldukça nadir görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bunlara paralel olarak bu dönemde imparatorluğun iki yarısı arasındaki denge, giderek Batı Roma'nın aleyhine bozulmuş; II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin üstünlüğü her fırsatta vurgulanan bir nokta haline gelmiştir. Öte yandan bu sembolik idari üstünlük, Doğu Roma'nın, daha iyi bir durumda bulunduğu anlamına da gelmemektedir. Hadrianopolis Savaşı'nda ordusunun komuta kademesiyle birlikte yaklaşık üçte ikisi kaybedilmiş ve I. Theodosius dönemindeki iç savaşlar nedeniyle de imparatorluğu askeri açıdan hala istenen duruma getirememiş olan Doğu Roma yönetiminin, dikkatini Batı Roma topraklarında ortaya çıkan

gelişmelere yoğunlaştırdığı her an, özellikle Tuna sınırında önemli bir tehdide dönüşen Hunlara fırsat yarattığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla II. Theodosius ve Constantinopolis'teki yöneticilerin, Batı Roma'nın karşı karşıya kaldığı tehditler kadar başkente çok yakın bir noktada bulunan bu tehlikeyi de dikkatle takip etmesi ve kontrol altında tutması gerektiği görülmektedir. Doğu Roma yönetimi bu durum karşısında, dış politikada özellikle Hunlara karşı giderek artan ölçüde diplomatik yöntemlere başvurmuştur. Bu bağlamda, Doğu Roma yönetiminin, Batı Roma'da yaşananlara kayıtsız kaldığı ve hatta bundan etkilenmediği düşüncesinin aksine II. Theodosius dönemine damgasını vuran Hun tehdidi ve bu tehdide karşı izlenen diplomasi yönteminin, Constantinopolis ve Batı Roma yönetiminin ilişkileriyle yakından ilgili olduğu görülmektedir.

I. Eski Çağ Kaynaklarının Durumu

II. Theodosius'un Doğu Roma tahtında bulunduğu yaklaşık elli yıllık dönemin, kaynakları hem bol hem de aynı oranda sorunludur. Bu dönem içerisinde yaşamış, gerçekleşen olaylara bizzat şahit olmuş siyasi tarih yazarlarının eserleri ya *Excerpta de Sententiis* ve *Excerpta de Legationibus* gibi daha sonraki yüzyıllarda hazırlanmış birtakım kataloglarda ya da sonraki dönem tarihçilerinin eserlerinde yer alan pasajlar aracılığı ile fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır. Bu durum dönemin siyasi tarihinin; kilise tarihleri, hukuki ve idari belgeler, genellikle çok daha sonra kaleme alınmış vakayinameler ile nümizmatik ve epigrafik buluntulardan faydalanılarak tamamlanmasını da zorunlu hale getirmektedir.

I.1. Siyasi Tarihler

II. Theodosius döneminin çağdaşı olarak siyasi tarih eseri kaleme alan hiçbir tarihçinin eseri günümüze bir bütün olarak ulaşmamıştır. Bu durum, dönemin siyasi tarih anlatısını, daha önce yazılmış ve çalışmanın kapsamını oluşturan zaman aralığında sonuçları izlenebilir hale gelen gelişmeleri kaydeden kaynaklardan; çağdaş tarihçilerin eserlerinden günümüze ulaşmış olan fragmanlar ve geriye dönük olarak II. Theodosius dönemine ilişkin bilgi veren tarihçilerin eserlerinden takip etmeyi zorunlu kılmaktadır. Elbette II. Theodosius döneminin siyasetine yön veren önemli gelişmelerin kökeni, 4. yüzyılın ortalarından itibaren imparatorluğun sınırlarında

giderek artan dış baskıda yatmaktadır. Bu bağlamda Ammianus Marcellinus'un 4. yüzyılda yazdığı ve Geç Antik Çağ tarihçiliğinin de en önemli birincil kaynağı olarak kabul edilen *Res Gestae* adlı eseri, ele alınan dönemin gelişmelerini anlamak açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Antakyalı bir Grek olduğu düşünülen Ammianus Marcellinus, Latince olarak kaleme aldığı eserini I. Theodosius'un ölümünden önce tamamlamış olmalıdır[1]. İmparatorlar II. Constantius ve Iulianus döneminde kıdemli bir ordu subayı (*protector domesticus*) olarak görev yapmış olan Ammianus Marcellinus, mesleğinin kazandırmış olduğu bakış açısı ve anlayışı eserinde yansıtmış ve dönemin önemli olaylarını siyasi, askerî ve stratejik olarak değerlendirmiştir. *Res Gestae*'nin günümüze ulaşan XIV-XXXI. kitapları 354-378 arası dönemi kapsamakta ve Roma İmparatorluğu için bir dönüm noktası olan, İmparator Valens'in öldürülmesi ve barbar kavimlerin imparatorluk sınırlarına yönelmesiyle sonuçlanan 378 Hadrianopolis Savaşı ile sonlanmaktadır[2]. Dolayısıyla Ammianus Marcellinus'un eseri, Roma İmparatorluğu'nun 4. yüzyıldaki durumunun anlaşılması ve 378 Hadrianopolis Savaşı'nın öncesinde yaşanan olayların analizi için vazgeçilmez bir kaynaktır. Yazarın ayrıca, Gotlardan aldığı duyumlarla da olsa Hunlara ilişkin çağın algısını anlatan bir betimleme veriyor oluşu, yine 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nu ve II. Theodosius'u en çok uğraştıran konulardan biri olan Hunlarla ilişkilerin başlangıç noktasına dair bir fikir vermesi bakımından oldukça önemlidir.

II. Theodosius'un tahtta bulunduğu 5. yüzyıl içerisinde eser veren önemli yazarlardan ilki ise Eunapius'tur. Batı Anadolu'daki Sardes kentinden olan Eunapius, pagan bakış açısıyla 270-404 yıllarını kapsayan ve on dört kitaptan oluşan bir *Evrensel Tarih* yazmıştır. Bugün kayıp olan eserinin fragmanları Zosimus'un *Historia Nova* adlı eseri ile *Excerpta de Sententiis* ve *Excerpta de Legationibus* aracılığıyla günümüze ulaşmıştır[3]. Aslında bir sofist olan Eunapius'un eserinde izlediği ana tema imparatorluktaki yozlaşmadır. Genel olarak barbar kavimler ve I. Theodosius'un Gotlara karşı izlediği politikayı sert bir şekilde eleştiren Eunapius'un

[1] *PLRE* (I): 547–548. Ammianus Marcellinus'un eserinde Antakyalı olduğuna dair kesin bir ifade kullanmaması bu konuda tartışmalara yol açmıştır bkz.; Bowersock 1990; Fornara 1992; Barnes 1993; Matthews 1994.
[2] Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rohrbacher 2002: 20–21.
[3] Eser ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Blockley 1981:3-5; Rohrbacher 2002: 65-66.

eseri, barbar kavimler tarafından Asya'nın yağmalanması, Alaric'in Yunanistan'ı yağmalaması gibi konular hakkında bilgi vermesi bakımından önemli olduğu gibi, dönemin eğitimli pagan çevrelerinin algılarına ilişkin bir fikir vermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Eunapius'un *Tarih*'ini, bir başka eğitimli pagan olan Olympiodorus'un eseri izlemiştir. Eunapius'un aksine imparatorluğun resmi bir görevlisi olarak II. Theodosius döneminde Batı Roma eyaletlerine ve Hunlara diplomatik ziyaretlerde (412) bulunan Olympiodorus, temel olarak Gotlar ve Vandalların yağmaladığı İtalya, Galya ve İspanya bölgelerine odaklanan bir eser kaleme almıştır[4]. Ancak imparator II. Theodosius'a ithaf edilen ve 407-425 arasını kapsayan yirmi iki kitaptan oluşan bu eserden günümüze, Photius'un özeti sayesinde yalnızca fragmanlar ulaşabilmiştir[5]. Yine de Olympiodorus'un eseri, hem 5. yüzyılda eser veren tarihçilerin aksine imparatorluğun batı yarısına odaklanmış olması bakımından hem de seküler konularla da ilgilenen kilise tarihçileri Philostorgius ve Sozomenus gibi yazarların da birincil kaynağı olarak yoğun şekilde kullanılması bakımından ayrı bir öneme sahiptir[6].

Olympiodorus gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nun resmi bir görevlisi olarak Hunlara diplomatik bir ziyarette bulunan ve 5. yüzyılın en önemli siyasi tarih yazarı sayılabilecek Paniumlu Priscus'un *Tarih*'i çalışmamızda ağırlıklı olarak başvurulan eserlerin başında gelmektedir. Priscus'un sekiz kitaplık eserinin, 434'ten 474'e kadar olan dönemi kapsadığı ve ilk dört kitabının 434'ten II. Theodosius'un öldüğü 450 yılına kadar olan dönemin anlatısı olduğu düşünülmektedir[7]. Büyük çoğunluğu *Excerpta de Legationibus* ve *Suda* aracılığıyla günümüze ulaşan ilk dört kitabın fragmanlarında, 449'da II. Theodosius döneminin en önemli diplomatik ziyaretlerinden birini gerçekleştiren Maximinus ve Priscus'un, Hunların kralı

[4] Bkz. Gillett 1993: 17; Rohrbacher 2002: 74.

[5] Blockley 1981: 28; Gillett 1993: 2; Rohrbacher 2002: 74, 76. Olympiodorus eserini, "tarih için materyal" olarak adlandırmaktadır. Bkz. *Testimonium* (Blockley). Eserin yayınlanma tarihi ile ilgili tartışmalar için bkz. Thompson 1944; Kaegi 1968: 88-90, 230; Matthews 1975: 382; Baldwin 1980: 218-219; Blockley 1981: 29-30; Clover 1993. Gillett 1993'te çok daha geç bir tarih olan 440-450 civarında yayınlanmış olabileceği öne sürülmektedir. Ayrıca bkz. Treadgold 2004: 727-729; Van Nuffelen 2013: 130.

[6] Bkz. Gillett 1993: 3-4 ve dn.11 ve 13; Van Nuffelen 2013: 130; Ünver 2020: 67-68.

[7] Blockley 1981: 49-51; Rochrbacher 2002: 88. Eser T. Kaçar tarafından Türkçe'ye de çevrilmiştir, bkz. Kaçar 2020.

Attila'nın karargâhına yaptıkları ziyaretin ayrıntıları okuyucuya aktarılmaktadır. Dolayısıyla bu bölümler, Priscus'un, Attila ve Hunların yaşamına ilişkin yaptığı gözlemler ile II. Theodosius'un Hunlara karşı izlediği politikaya getirmiş olduğu eleştirileri içermesi bakımından da incelenmesi gereken eserlerin başında gelmektedir.

Eunapius ve Olympiodorus'un eserlerinden kapsamlı bir şekilde yararlanan ve 6. yüzyılda yazan Zosimus'un *Historia Nova* adlı altı kitaptan oluşan eseri, I. Theodosius ile oğulları Arcadius ve Honorius dönemleri için oldukça önemli bir kaynaktır. Temel amacı Roma İmparatorluğu'nun gerileme sebeplerini ortaya koymak olan Zosimus'a göre, Roma'nın zayıflamasının ve bir barbar yurduna dönüşmesinin başlıca sebebi eski kültlerin terkedilmesidir. Hıristiyanlaşma ve barbarlaşma, Roma İmparatorluğu'nun gerilemesinin ana sebepleridir. Tarihçinin anlatısının temel odağı olan bu iki tema, bugün muhtemelen kayıp olduğu ya da hiç yazılmamış olduğu ihtimalleri üzerinde durulan, Alaric'in 410 yılında Roma'yı yağmalaması ile sonuçlanıyor olmalıydı. Pagan ön yargılar ve anlatısındaki başka tarihsel hatalar Zosimus'un doğruluğuna gölge düşürse de *Historia Nova*, Ammianus Marcellinus'un yazmayı bıraktığı 378 yılı sonrası için oldukça önemli bir başvuru kaynağı olarak çalışmamızda kullanılan eserler arasındadır[8].

6. yüzyılda, Iustinianus döneminde yazan ve II. Theodosius Dönemi'nin de temel problemlerinden olan İtalya ve Afrika'nın durumuna ilişkin geriye dönük çok değerli bilgiler veren Procopius'un *Savaşlar* adlı eseri, Doğu Roma'nın imparatorluğun batı yarısına karşı izlediği tutumun analiz edilmesinde dikkate alınması gereken önemli kaynaklardan bir diğeridir. Iustinianus Dönemi'nde yapılan savaşları konu alan ve sekiz kitaptan oluşan eserinin Vandal savaşlarını anlatan kitapları ile İtalya'da Ostrogotlar ile yapılan savaşları anlatan kitapları çalışmamız için ayrı bir önem taşımaktadır.

Procopius'un çağdaşı ve barbar tarihinin ilk büyük vakayiname yazarı olarak kabul edilen Iordanes de 551 yılında kaleme aldığı *Getica* ve *Romana* adlı eserlerinde 5. yüzyılı ilgilendiren oldukça değerli bilgilere yer vermektedir. Kendisi de Got olan Iordanes'in *Getica* adlı eserinde izlediği temel amaç, Got krallarının kutlu bir

[8] Zosimus ve eseri *Historia Nova* için ayrıca bkz. Ünver 2020.

soyağacına sahip olduklarını kanıtlamak ve böylece onları Yunanlar, Romalılar ve Yahudiler ile aynı seviyeye yerleştirmekti. Iordanes için bu medeniyetlere karşı en büyük tehlike de Gotlar değil, Hunlardı. Dolayısıyla eseri, özellikle Priscus'un fragmanlarının tamamlanması noktasında Hunlara ilişkin aktarımlarından faydalanılması gerekmektedir[9].

I.2. Kilise Tarihleri

5. yüzyıl, ilk örneği Caesarealı Eusebius'un eseri ile ortaya çıkan kilise tarihi yazımının altın çağı olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz bu durumda I. Theodosius Dönemi'nden itibaren, imparatorlukta iyice yerleşen Hıristiyanlığın geldiği hâkim konum ve Theodosius Hanedanı'nın politikalarının etkisi söz konusudur. Nitekim 5. yüzyıl devlet yönetimi ile kilise işlerinin iç içe geçtiği bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Eusebius'un bu yüzyıldaki halefleri olan Socrates, Sozomenus, Theodoretus ve Philostorgius gibi kilise tarihi yazarlarının eserlerine başvurmadan döneme ilişkin bir çalışma yapmak mümkün değildir.

Eserini 439'da yayınladığı düşünülen Socrates, aslında Constantinopolis'te hukuk eğitimi almıştır. İlk kitabında Arius sapkınlığının kökenleri ve İznik Konsili sonrası Kilise'de ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerden bahseden, devletin birliğini Kilise'nin birliğinde gören Socrates, Kilise içerisinde her türlü bölünmeye karşıdır. Hatta Novatianusçulara bile ılımlı yaklaşılması taraftarıdır. Socrates'in bu tavrının, Constantinopolis'te var olan ayrılık hareketlerinin sona erdirilmesi yönündeki hâkim görüşü ve II. Theodosius'un barışçıl dini politikasını yansıttığı düşünülmektedir[10]. Aynı şekilde, Roma'nın yağmalanmasından piskoposların sorumlu olduğu düşüncesinin de Constantinopolis'in politikasına bağlı bir tutum olabileceği üzerinde durulmaktadır[11]. Roma'nın zaferini II. Theodosius'un dindarlığına bağlayan Socrates'in eseri, imparatorun karakterine ilişkin bilgiler sağlaması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Gaza kentinde doğmuş olan ve Socrates gibi Constantinopolis'te hukuk eğitimi alarak avukatlık yapan Sozomenus'un dokuz kitaptan oluşan *Kilise Tarihi*'ni 439-

[9] Croke 1987: 117-134; Van Hoof – Van Nuffelen 2017: 275-300; Kaçar 2018: 545-556.
[10] Mitchell 2016: 49. Ayrıca bkz. Urbainczyk 1997.
[11] Leppin 2003: 243-244.

446 arasında yazmış olduğu düşünülmektedir. Saraya yakın bir çevreden hatta Pulcheria'nın çevresinden olduğu anlaşılan Sozomenus, kilise tarihçileri arasında seküler olaylara ilişkin en fazla bilgi veren yazardır[12]. Eserinde methiye geleneğinden faydalanan Sozomenus, XIII. kitabında II. Theodosius'u, tamamlanmamış IX. kitabının başında ise Pulcheria'yı ve onun kardeşi üzerindeki olumlu etkisini övdüğü bölümlerle ön plana çıkmaktadır. Ancak yazarın başta Hıristiyan imparatorlara atfedilen tüm erdemlere sahip bir imparator olarak betimlediği ve eserini adadığı II. Theodosius'a karşı tutumunun, imparatorun ablası Pulcheria ile arasının açılmaya başladığı 440'lı yıllardan itibaren daha eleştirel hale geldiği düşünülmektedir[13]. Fakat yazarın, IX. kitabı imparatorun ölümünden sonra yazmış olması da mümkündür.

Socrates ve Sozomenus'un aksine Kuzey Suriye'de Cyrhus piskoposu olarak görev yapan bir din adamı olan Theodoretus, 444'ten sonra yazdığı düşünülen *Kilise Tarihi*'nde, dini yargılarının bir getirisi olarak Antakya merkezli bir anlatım izlemiş ve bunu eserine yansıtmıştır. 431 Efes Konsili'nde bulunan Theodoretus, döneme damgasını vuran Antakya-İskenderiye tartışmasında da dikkat çeken bir figür olarak yer almış; bu tartışmaya kendisinin istediği şekilde müdahale etmeyen II. Theodosius'un onu hayal kırıklığına uğratan tutumunu aktarmıştır[14].

Ariusçu bir yazarın perspektifinden bir *Kilise Tarihi* kaleme alan Philostorgius'un eseri imparatorluk politikalarının yanında olan ve bu özellikleriyle ön plana çıkan kilise tarihçilerinin eserlerinden ayrılmaktadır. Philostorgius, Ariusçu tartışmanın ortaya çıkışından, III. Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçişine kadar süreyi kapsayan 12 kitaplık bir eser kaleme almıştır. Ariusçu imparator Valens'i övgüyle anan yazar, Gratianus ve I. Theodosius gibi Ortodoks imparatorlara karşı düşmanca bir tavır sergilemektedir. Dindarlığı ile ünlü olan II. Theodosius'un saltanat dönemi ise, kıyamet belirtilerinin arttığı bir dönem olarak eserinde yer bulmaktadır. Dolayısıyla hem döneme hem II. Theodosius'un karakterine ilişkin alternatif bir

[12] Leppin 2003: 224; Momigliano 2011: 151. Krş Van Nuffelen 2013.
[13] Leppin 2003: 240. Pulcheria ve II. Theodosius arasında yaşanan görüş ayrılıkları için ayrıca bkz. Chew 2006.
[14] Leppin 2003: 225. Ayrıca bkz. Frend 1972b: 27-30.

bakış açısı sunması yönünden Philostorgius'un eseri de sık sık başvurulan antik kaynaklar arasındadır.

Kilise tarihçileri arasında anılabilecek ancak Hıristiyan tarih yazımında daha farklı bir yöntem izleyen Paulus Orosius'un Aziz Augustinus'a adadığı *Historia Adversus Paganus* da yararlanılan eserlerin başında gelmektedir. 410'da Roma'nın yağmalanmasının ve diğer felaketlerin Hıristiyanların suçu olmadığını kanıtlama düşüncesinden hareket eden Orosius'un eseri, Augustus ve İsa'dan kendi yaşadığı döneme kadar olan dönemi kapsamaktadır. Eser, Vizigot ve Vandal istilasına uğrayan batı eyaletlerine dair gözlemleri içermesi bakımından çalışmamız için oldukça değerlidir.

6. yüzyıldan günümüze ulaşan kilise tarihleri arasında en sık başvurulacak eserlerden bir diğeri Evagrius'un, 431 Efes Konsili'nden 593'e kadar olan dönemi kapsayan *Kilise Tarihi*'dir. 431, 449 Efes konsilleri ile 451 Kadıköy Konsili'nin gündemine ilişkin ayrıntılı bilgiler veren eser, dönemin politik ve dini algılarına dair bir çerçeve oluşturulması bakımından ön plana çıkmaktadır.

I.3. Vakayinameler

Dünyanın yaratılışından başlayarak, *Kitab-ı Mukaddes*'te bahsedilen olayları dönemin siyasi olaylarıyla ilişkilendirerek kronolojik olarak sıralayan ve daha halka yönelik oldukları anlaşılan vakayinameler de çalışmamızda başvurulan bir diğer antik kaynak grubudur. Özellikle Antakyalı Ioannes Malalas'ın ve Marcellinus *Comes*'in Iustinianus döneminde yazdığı 379-534 yılları arasındaki dönemi kapsayan *Kronik* adlı eserleri, Antakyalı Ioannes'in 7. yüzyılda kaleme aldığı *Kronik* adlı eserinden günümüze ulaşan fragmanlar ile 8. yüzyılda oluşturulmuş, Constantinopolis merkezli olarak dünya tarihinde gerçekleşmiş önemli olayları kaydeden *Chronicon Paschale* bu tür kaynaklar arasında en sık başvurulan eserlerdendir. Bunlardan Marcellinus *Comes*'in eseri, yazarın Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküş tarihi olarak verdiği 476 yılının modern literatürde edindiği

yer de göz önünde bulundurulduğunda ayrıca incelenmesi gereken bir eser haline gelmektedir[15].

İmparatorluğun batı yarısında da bu türden eserler yazılmıştır. Aquitanialı Prosper ve Gallaecialı Hydatius ile yazarı bilinmeyen *Chronicon Gallica* 5. yüzyılda Batı'ya hâkim olan Vandallar, Gotlar ve Süevler ile verilen mücadeleye ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

I.4. Hukuki ve İdari Belgeler

II. Theodosius'un en önemli icraatlarından biri, Roma İmparatorluğu'nun o güne kadar yapılmış en kapsamlı ve en planlı hukuk derlemesi olan *Codex Theodosianus*'u hazırlatması olmuştur. *Codex Theodosianus*, I. Constantinus'tan itibaren yayınlanmış 2700 imparatorluk fermanının konularına göre ayırılarak sıralandığı on altı kitaplık bir derlemedir. Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin hukuki birliğini temsil etmesi için Constantinopolis'te bir hukuk komisyonu tarafından hazırlanan *Codex*, 437'de yayınlanmış; 438'de Roma Senatosu'na sunulmuştur.

Codex Theodosianus, özel hükümlerin ya da yönetime dair her bir kararın değil, imparatorluğun geneli için geçerli olan yasaların sistematik bir derlemesi olarak göze çarpar. Bu anlamda Doğu Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda Batı'ya karşı izlediği politika ve tutumun da bir yansıması olarak da nitelenebilir.

İmparatorluğun idari bölgelerinin kayıtlarını içeren *Notitia Dignitatum* da dönem için oldukça önem taşıyan bir kaynaktır. Doğu Roma'nın yönetiminde olan bölgelerin kaydı II. Theodosius Dönemi'nin başına kadar (402) tutulmuştur. Batı Roma'nın yönetiminde olan bölgelerin kaydı ise, çok sistematik bir şekilde olmasa da 420'li yıllara kadar tutulmuş görünmektedir. *Notitia Dignitatum*, imparatorluğun her iki yarısının askeri durumuna ilişkin ipucu sağlamaktadır.

Dönem hakkında başvurulması gereken idari kaynaklardan bir diğer grup da kilise konsil kayıtlarıdır. Özellikle II. Theodosius dönemine damgasını vuran Nestorius'un başlattığı *theotokos* tartışması ile ilgili olarak toplanan Efes Konsili kayıtları ve 451

[15] Bkz. Croke 1983: 86–87.

Kadıköy Konsili kayıtları Constantinopolis merkezli imparatorluğun yönetimine ait detaylar içermesi bakımından da son derece önemlidir.

I.5. Nümizmatik ve Epigrafik Buluntular

Nümizmatik ve epigrafik buluntular, döneme ilişkin yazılı eserlerin eksik bıraktığı bir bilgiyi tamamlamaları ya da döneme başka bir perspektiften bakmayı sağlamaları bakımından önemli bir kaynak grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sikkeler, devletin resmi propagandasının da son derece önemli bir aygıtı olarak kullanılmaktaydı. Bu bağlamda II. Theodosius döneminde de resmi propagandaya uygun olarak, Batı Roma yönetimiyle uyum ve işbirliğine dikkat çeken pek çok sikke basılmıştır. Özellikle 425 yılından itibaren III. Valentinianus ile II. Theodosius'un betimlerinin birlikte yer aldığı sikkelerin basımında artış görülmektedir. Bu türden sikke örnekleri, Valentinianus'un yönetimindeki Batı Roma'dan da bilinmektedir. Dolayısıyla hem II. Theodosius döneminin politik eğilimlerini ve Batı'daki yönetim ile kurulan ilişkilerin doğasının hem de Valentinianus yönetiminin politik duruşunun anlaşılması için bu tür buluntuların yer aldığı kataloglardan *Roman Imperial Coinage* (*RIC*) ve *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in Whittemore Collection* (1992) sık sık başvurulan eserler arasında yer almaktadır.

Döneme ilişkin epigrafik buluntular da yine aynı şekilde, Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki önemli gelişmelere ışık tutabildiği gibi, imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkiler bağlamında farklı bir bakış açısı da sağlayabilmektedir. Örneğin, antik kaynaklarda da bahsedilen ve Doğu Roma İmparatorluğu'nda 447 yılında gerçekleşen deprem; bir kısmı yıkılan Constantinopolis surlarının onarımına ilişkin bilgi veren yazıttan da bilinmektedir[16]. Yine, Batı Roma'dan bir yazıt, Ioannes'in gasp girişimi sırasında Batı Roma Senatosu'nun II. Theodosius'un III. Valentinianus'u *caesar* ilan etmesi karşısında takındığı tutum hakkında bir fikir vermektedir[17]. III. Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçirilmesinin ardından ise, Batı Roma *praefectus praetorio*sunun her iki *augustus*un kararı ile belirlenmiş olduğu bilgisini de günümüze ulaşan bir yazıt aracılığı ile edinmekteyiz. Bu kapsamda *Inscriptiones Latinae Selectae* (*ILS*) ve *Corpus Inscriptionum Latinarum*

[16] *CIL* III 734 =*ILS* 823. Ayrıca bkz. Kalkan – Şahin 1993.
[17] *CIL* 6. 1677 = *ILS* 805.

(*CIL*) gibi epigrafik kataloglar söz konusu dönemin analizi sırasında sık sık gözden geçirilmiştir[18].

II. Modern Çalışmalar

II. Theodosius'un saltanat yılları (408–450), özellikle imparatorluğun batı yarısında önemli gelişmelerin yaşandığı ve Batı eyaletlerinin barbar topluluklar arasında paylaşılarak parçalanma sürecinin hız kazandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla modern literatür, Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş süreci ile bu çöküşün sebeplerine odaklanan çalışmalar ile şekillenmiş; Doğu Roma İmparatorluğu'nun aynı dönemdeki durumu ve Batı'daki yönetim ile ilişkileri genel anlatı arasında gözden kaybolmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden bir tanesi, Roma İmparatorluğu'na tek başına hükmeden son imparator olarak kabul edilen I. Theodosius'un 395 yılındaki ölümüyle yönetimi devralan Arcadius ile Honorius döneminde, Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin birbirine düşman hale geldiği ve nihayetinde imparatorluğun kalıcı olarak ikiye bölündüğü düşüncesidir. Bu bağlamda 395 yılı, Geç Roma İmparatorluk tarihi yazımında bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmakta ve genel olarak bu tarihten itibaren imparatorluğun iki yarısının tarihsel süreçleri birbirinden ayrı ele alınmaktadır.

İmparatorluk için 395 yılını bir dönüm noktası olarak kabul eden ilk isim, 18. yüzyılda kaleme aldığı ve Geç Roma İmparatorluk tarihi çalışmalarında klasik olarak kabul edilen *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* isimli eseriyle Edward Gibbon'dur. Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş sebeplerini araştıran Gibbon'a göre, I. Theodosius'un ölümü ve Roma İmparatorluğu'nun yönetiminin oğullarına geçmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü imparatorluk yalnızca ikiye bölünmemiş Doğu ve Batı yönetimleri aynı zamanda birbirine düşman da olmuştur[19]. Dolayısıyla bu tarihten sonra imparatorluğun iki yarısının tarihlerini

[18] *ILS* 1283 = *CIL* 14. 2165; Ayrıca bkz. Matthews 1993: 21 ve dn. 5.

[19] Gibbon 1995 (II): 112. *"Romalı isminin mahvını geciktirmek için umudun sarsılmaz birlik anlayışı ve karşılıklı yardımlaşmada olduğu bir zamanda, Arcadius ve Honorius'un tebaalarına efendileri ta-rafından birbirlerini yabancı hatta hasım olarak görmeleri; hemşerilerinin topraklarını yağmalamak için sabırsızlanan barbarları, sadık müttefikleri olarak benimseyerek müşterek musibetlerine sevinmeleri emredilmişti"*.

ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Gibbon bu durumun sebebini şöyle açıklamaktadır:

Roma dünyasının Theodosius'un oğulları arasında bölünmesiyle, Arcadius döneminden Türklerin Constantinopolis'i ele geçirmesine kadar 1058 yıl boyunca sürekli bir çöküş içerisinde varlığını sürdürecek Doğu İmparatorluğu'nun nihai kuruluşu gerçekleşmişti[20].

Gibbon'un ortaya koyduğu bu perspektifin ardından 395 yılı, yalnızca nihai bölünmenin değil; Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ise "Bizans" Devleti'ne evriminin başlangıç noktası olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda II. Theodosius'u Bizans İmparatorluğu'nun ilk imparatoru olarak görme eğilimi de söz konusudur. *E.* Demougeot, *De L'unité à la Division de L'Empire Romain 395-410* adlı detaylı çalışmasında Gibbon ile benzer görüşlere yer vererek; Arcadius ve Honorius döneminde yaşanan gerginlik ve çatışmanın 395-410 yılları arasında imparatorluğun nihai ayrılığının gerçekleşmesine sebep olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Demougeot'a göre Doğu Roma yönetimi, Batı Roma'nın durumuna "düşmanca bir kayıtsızlık" içerisindedir ve 410'da Roma'nın yağmalanması Doğu'da zayıf bir yankı oluşturmaktan öteye gidememiştir. Gibbon ve Demougeot'un ardından Roma tarih yazımında, 395 yılının getirdiği bölünme ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde dolaylı da olsa Doğu Roma yönetiminin politikalarının ya da kayıtsızlığının etkisi olduğu fikri, doğruluğu kendinden menkul bir yargı olarak tekrarlanmaya devam etmiştir[21].

Oysa Geç Roma İmparatorluk tarihi, kısa süreli istisnalar dışında her zaman birden fazla *augustus* tarafından yönetilen bir imparatorluğun tarihi olmuştur. Arcadius'un

[20] Gibbon 1995 (II): 237.

[21] 395 yılının imparatorluğun nihai olarak ikiye bölündüğü vurgusu modern literatürde yerleşmiş bir algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Cameron 1993: 1 ve 2012: 5; Oost 1968a: 180 n. 40; Christiansen 1970: 113-114'te aynı görüşler tekrar edilmiştir. Benzeri fikirler Goffart 1981'de de işlenmiştir. Türkçe'ye çevrilmiş olan bazı standart eserlerde de buna yakın bir bakış açısı görülmektedir. Örneğin bkz. Grant 2000: 17; Levtchenko 2007: 34; Gregory 2008, öz. bkz. 116-117; Wise-Bauer 2014, böl. 10. öz. bkz. 90. Oysa 395-408 yıllarındaki çatışma döneminin kalıcı bir bölünme getirdiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir, bkz. Pilevneli 2020: 563-579. Lemerle 2004: 40-41; Carlà 2014: 52 de 395 yılındaki bölünmenin gerçek anlamda bir bölünme ifade etmediği söylense de imparatorluğun iki yarısı arasındaki çatışmanın tehlikeli boyutlara ulaştığını belirtirler. Aynı durum, imparatorluğun iki yarısı arasındaki idari sınırı gösteren haritalarda da görülmektedir, bkz. Harita 1. Halbuki bu idari sınırın zaman zaman değişebildiği görülmektedir. Örneğin III. Valentinianus, Sirmium'un yönetimini II. Theodosius'a bırakmıştır.

ölümünün ardından Doğu Roma İmparatorluğu tahtına geçen II. Theodosius döneminde de bu yönetim prensibine uygun olarak Batı'ya mümkün olduğunca yardım edildiği ve her fırsatta imparatorluk yönetimlerinin uyumunun vurgulandığı görülmektedir. Yine de Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü engellenememiş ve batı eyaletlerinde pek çok farklı devlet ortaya çıkmıştır. Bu durum ve imparatorluğun 395 yılında ikiye bölündüğü; birbirinden ayrı gelişen tarihsel süreçler sonucunda Doğu ve Batı'nın birbirinden farklılaştığı düşüncesinin, II. Theodosius döneminde kurulan yakın ilişkinin gözden kaçırılmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Modern literatür kaçınılmaz bir şekilde bu durumdan etkilenmiştir. Tarihçiler, E. Gibbon'un eserinin ortaya koyduğu ve çöküşü, Hıristiyanlaşma ve barbarlaşma ile ilişkilendiren paradigma çerçevesinde veya buna alternatif tezlerle imparatorluğun batısında ortaya çıkan gerileme ve çöküşün sebeplerini araştırmaya devam etmektedir[22]. J. B. Bury'nin *The Later Roman Empire from the Death of Theodosius to the Death of Jusitinian (395-565)* (1923) adlı eseri; E. Stein'ın, *Geschichte des spatrömischen Reiches I (284-476)* (1928) adlı çalışması, A. H. M. Jones'un, *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey* (1964) ve A. Demandt'ın *Die Spatantike, Römischen Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565* (1989) adlı eserleri Gibbon'un başlattığı geleneği devam ettiren eserler olmuştur. Bu eserlerden özellikle A. H. M. Jones'un *The Later Roman Empire 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey* adlı çalışması Gibbon'dan sonra, gerileme ve çöküş paradigmasını benimseyen günümüz araştırmacılarını hem konuya yaklaşım hem de kronolojik çerçeve bakımından etkileyen en önemli eserlerden biridir[23]. A. H. M. Jones'un yaklaşımından etkilenen bu araştırmacıların başında J. H. W. G. Liebeschuetz gelmektedir. *Barbarians and Bishops: Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom* (1990) adlı çalışmasında, Roma askerî organizasyonundaki barbarlaşmanın, kentlerin zayıflayan politik organizasyonlarıyla birlikte çöküşe giden süreçte etkili olduğunu belirtmiş ve

[22] Tartışmalar hk. bkz. Pohl 2008. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı konusuna farklı yaklaşımlar hakkında genel bir değerlendirme için ayrıca bkz. Ando 2008. Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşü hk. tarihçilerin Geç Antikçağ Dönemi'nden modern döneme dek getirdiği farklı yorumlar hk. Ayrıca bkz. Kaçar 2009.

[23] Örneğin, Averil Cameron'un *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395*–600 adlı çalışmasının 1993'te yayımlanan ilk baskısı ve *Cambridge Ancient History*'nin Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ayrılan 13. ve 14. ciltleri aynı kronolojiyi takip etmiştir.

Roma'nın çöküşünün sebeplerini, Hıristiyanlık ve barbarlaşmayla bağlantılı olduğunu savunmuştur. Liebeschuetz, 400-650 yılları arasında Roma kentlerinde meydana gelen değişiklikleri incelediği *Decline and Fall of the Roman City* (2001) adlı çalışmasında da Hıristiyan dünya görüşünün Roma kent organizasyonu üzerinde yarattığı olumsuz etkinin çöküşü hızlandırdığını savunmaktadır.

Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşü konusunda benzer görüşlere sahip olan B. Ward-Perkins de *The Fall of Rome and the End of Civilization* (2005) adlı çalışmasında, barbar istilalarının şiddetli siyasi ve toplumsal krizlere yol açan bir süreci başlattığını ve bu dönemden itibaren Batı Roma coğrafyasının siyasi, toplumsal ve kültürel olarak yeni bir döneme girdiğini belirtmektedir. Barbar istilalarının Roma siyasi örgütlenmesini olduğu kadar, medeniyetini de sekteye uğrattığını düşünen Ward-Perkins'e göre, Roma'nın nihai çöküşünün temelinde barbar toplumların imparatorluk sınırlarına girmesi yatmaktadır. Doğu Roma İmparatorluğu ise bu dönemde, tıpkı Jones'un üzerinde durduğu gibi, bilhassa coğrafyanın kendisine sağladığı avantaj sayesinde ciddi bir tehdit ile karşılaşmamıştır. Ward-Perkins ile benzer görüşleri paylaşan tarihçilerden biri olan P. Heather, barbar toplumların imparatorluğun çöküş sürecine yarattığı etki üzerinde durmuştur. *The Goths in the Fourth Century (*1991) ve *The Goths* (1996) adlı eserlerinde Gotların kökenini ve 3. ve 4. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu ile ilişkilerini araştıran Heather, *The Fall of the Roman Empire: A New History* (2005) adlı eserinde ise, Roma'nın barbar toplumlar üzerinde gücünü arttırdığı Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren sınırlarda yaşayan toplumlarla ilişkileri incelemekte, imparatorluğun Gotlar ve Hunlar ile ilişkilerinin geçirdiği dönüşümü incelemektedir. Roma'nın çöküşünde yönetimden kaynaklanan iç faktörlerin ve Hıristiyanlığın etkili olmadığını kanıtlamak üzere Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu dönemdeki durumunu analiz eden Heather'a göre, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün sebebi düşmanlarının, özellikle Gotların ve Hunların, Roma'nın çıkarları aleyhine artan askerî gücüdür.

"Gerileme ve çöküş" konsepti içerisinde imparatorluğun dağılma sebeplerini Hıristiyanlık ve barbarlaşmada değil, iç sebeplerde arayan tezler de ortaya atılmıştır. Daha çok ekonomik sebepler üzerinde duran bu tezin öncüsü kabul edilen ve

Marksizm doktrinini reddetmesi sebebiyle Rusya'dan sürgün edilen M. I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire* (1926) adlı eserinde, dönemin arkeolojik verilerini de kullanarak imparatorluğun gerileme sebeplerini 2. yüzyılın sonu ve 3. yüzyılda aramış ve bu dönemde "kırsal proletarya" ve askerî gücün, "burjuva" sınıfının lehine işleyen kent düzeninde değişikliğe yol açtığını, Antik uygarlığın siyasi, sosyal ve dini olarak bozulduğunu savunmuştur. Rostovtzeff her ne kadar Marksizmi reddetmiş olsa da onun kavramlarını kullanarak imparatorluğun çöküşüne bir açıklama getirmiş olması sebebiyle eleştirilmiştir ancak Geç Roma İmparatorluğu ekonomik ve sosyal tarihi çalışmaları için de yeni bir alan açmıştır[24]. Örneğin, F. W. Walbank, *The Decline of the Roman Empire in the West* (1946) adlı ve A. E. R. Boak, *Manpower Shortage and the Fall of the Roman Empire in the West* (1953) adlı eserlerinde hemen hemen onunla aynı argümanları kullanarak, imparatorluğun gerileme ve çöküşünün nüfusun azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik bozulma ile başladığını öne sürmüşlerdir.

Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş sebepleri üzerine öne sürülen görüşlerde, genel olarak istilaların yıkıcı karakteri üzerinde durulmasına rağmen, 15. yüzyılda Tacitus'un *Germania* adlı eserinin keşfiyle doğrudan bağlantılı olarak, Germen kökenli kavimlerin güçlü bir etnik kimlik ve özgürlük bilincine sahip olmaları sayesinde Roma'yı yıktıklarını; Avrupa'ya bir çeşit proto-demokrasi modeli getirdiklerini, dolayısıyla Orta Çağ Avrupa düzeninin tamamen Germen düzeni olduğunu ileri süren Alman tezi, gerileme ve çöküş tartışmalarına karşı yeni görüşlerin ortaya atılmasında etkili olmuştur[25]. Bu tartışma, Almanya'nın siyasi amaçlarına hizmet etmiş ve bir anlamda Germenlerin antik yurdu olarak görülen Belçika gibi bazı ülkelerin işgaline de zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla, dönemin en önemli tarihçilerinden biri olarak niteleyebileceğimiz H. Pirenne'in ilk olarak 1937'de yayınlanan, *Hz. Muhammed ve Charlemagne* (2006) adıyla Türkçe'ye de çevrilen *Mahomet et Charlemagne* adlı eserinde ortaya koyduğu, Germen istilalarının Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde ve Akdeniz siyasi birliğinin bozulmasında etkili olmadığı, söz konusu değişikliğin ancak 8. yüzyılda Müslümanların Akdeniz'i ele geçirmesiyle gerçekleştiği şeklinde ifade ettiği; daha

[24] Bkz. Bowersock 1974: 18.
[25] Bkz. Halsall 2007: 13-15; Pohl 2008: 94; 95.

sonra Pirenne tezi olarak anılacak olan tezini ortaya koymasında da etkili olmuştur[26]. Aslında Pirenne, savunduğu "süreklilik" tezi ile bir anlamda antik Germenler ile çağdaşı Almanlar arasında doğrudan bir bağlantı olmadığına dikkat çekmiştir[27]. Alman tezi, Nazizm'in yükselişine bağlı olarak Avrupa'nın diğer bölgelerinde de, özellikle İtalyan ve Fransız tarih yazımı üzerinde etkili olmuştur[28]. 1940'larda yazan iki ünlü Fransız tarihçi, A. Piganiol ve P. Courcelle, Fransa'nın işgale uğramasının getirmiş olduğu siyasi koşulların da etkisiyle, Germen kökenli kavimlerin Roma İmparatorluğu'na barışçıl yollarla entegre oldukları fikrine karşı çıkan eserler kaleme almışlardır. Pierre Courcelle 5. yüzyıl ile Fransa'nın yakın tarihi arasında bağlantı kurarak kaleme aldığı eserinde, "barbar istilacılar" olarak tanımladığı kavimlerin imparatorluğu büyük bir yıkıma uğrattıklarını belirtmiştir. Piganiol ise, 3. yüzyılda Roma'nın zayıflamış bir medeniyet olduğunu söylemenin yanlış olduğunu, bu dönemde yaşanan barbar istilalarından sonra çöküşün yaşandığını belirtmiş ve önemli tartışmalara da yol açan unutulmaz "Roma medeniyeti doğal yollardan ölmemiştir, katledilmiştir" cümlesiyle görüşlerini özetlemiştir[29].

Uzun süre biyolojik göstergeler üzerinden şekillenen Alman tezinin kapsamı 1945'ten sonraki dönemde özellikle R. Wenskus'un, *Stammesbildung und Verfassung* (1961) adlı eserinde Germenlerin ortak bir etnik kökene ve güçlü bir

[26] Krş. Hodges – Whitehouse 1983 ve McCormick 2001.

[27] Bkz. Wood 2008: 76. Pirenne tezi için ayrıca bkz. Kaçar 2009.

[28] 19. ve 20. yüzyılın siyasi atmosferinin, Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküşü üzerine var olan tartışmaları etkileme şekli ve boyutu oldukça dikkat çekicidir. 18. Yüzyılda, Fransız tarih yazım geleneğinde H. Comte de Boulainvilliers, "Frankların Fransız aristokrasisinin ataları olduğu" yorumu ile Germanist geleneğin en önemli ismidir. Ancak Geç Roma kurumlarının Fransız kurumlarının önceli olduğunu savunan Abbe Du Bos'un "Romanist" yaklaşımı da destek bulmuş görünmektedir. Du Bos'un 19. ve 20. yüzyıllarda önce Prusya'nın ardından da Almanya'nın siyasi amaçları bağlamında kullanılan Alman tezinin karşısında yer alan görüşleri, Fransız tarih yazıcılığını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, 19. yüzyılda T. Mommsen, F. Dahn gibi ünlü Alman tarihçilerin, antik Germenlerin ana yurdunun bir parçası olması sebebiyle Fransa toprakları üzerinde hak iddia eden Prusya'ya gerekli tarihsel zemini sağlamasıyla ilgili görünmektedir. Dolayısıyla, N. D. Fustel de la Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne Gaule* adlı eserinde Germenlerin Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasında çok az rolü olduğu ve çok uzun bir süre Galya'da Roma kurumlarının devam ettiği görüşünü savunarak tartışmayı yeniden canlandırmıştır. Öte yandan I. Dünya Savaşı yıllarında Gustav Kosinna'nın arkeolojik verilerin kavimler arasındaki genetik benzerliğe işaret ettiği görüşü Alman tezini farklı bir boyuta taşımıştır. Öyle ki K. Lamprecht, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Belçika'yı istila etmesinin ardından (1915) Dresden'de yaptığı *Uber Belgien: Nach geschichtlichen und personlichen Erfahrungen* başlıklı konuşmasında iki halk arasındaki genetik benzerliğe vurgu yaparak işgali haklı tarihsel sebeplere dayandırmıştır. F. De la Coulanges'in görüşlerini geliştiren Henri Pirenne'in, Pirenne tezini ortaya koymasının arka planında bu siyasi atmosferin etkilerini bulmak da mümkündür. Konu hk. ayrıca bkz. Pohl 2008; Wood 2013: 19-37. Kosinna'nın görüşleri için bkz. Curta 2002: 201-220.

[29] Piganiol 1950: 69; Wood 2008: 79.

kimlik bilincine sahip oldukları görüşüne karşıt olarak bu bilincin (*Traditionskern*) yalnızca yeni "kabileler" oluşturma konusunda katalizör görevi üstlenen bir gruba mahsus olduğu ve barbar toplumların 4. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar olan dönemde bir toplum kimliği oluşturmaya henüz başladıkları görüşünü ileri sürmesiyle değişmiştir[30]. Wenskus'un yeni toplumların oluşmasında Roma dünyasının itici gücünü büyük ölçüde ihmal eden teorisindeki boşluklar, konu hakkında yapılan önemli çalışmalar ile bir gelenek oluşturan ve Viyana Okulu olarak adlandırılan ekolün önemli temsilcilerinden olan H. Wolfram tarafından *The Roman Empire and Its Germanic Peoples* (1997) adlı eserde doldurulmuştur ve tartışmalardaki eksen daha çok etnik kimlik, göç gibi temalara yönelmiştir. Wenskus ve Wolfram tarafından ortaya koyulan ve "etnik kimlik metodu" olarak anılan bu tarihsel modele göre etnik kimlik daha çok edinimsel bir süreçtir. Aynı ekolün çağdaş temsilcilerinden biri olan W. Pohl da bu doğrultuda etnik kimlik, göç ve modern Avrupa toplumlarının oluşumu süreci gibi konulara odaklanmıştır. Özellikle *Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822* (1988) eseriyle alana önemli bir katkı sunmuş; Orta Çağ etnik kimliklerinin oluşumu ve dilin politik yapılar üzerinde yarattığı etki üzerine yaptığı araştırmalarla pek çok tarihçinin görüşlerini de etkilemiştir[31]. Burada Viyana Okulu'nun görüşlerinden etkilenen ve barbar toplumlar üzerine yaptığı çalışmalar ile bilinen isimlerden olan I. Wood ve P. Geary'den özellikle bahsetmek gerekmektedir. Ian Wood, yazılı kaynakların kritiğini yaparak, bu kaynaklarda dönemin barbar tanımlaması ile Batı Roma'yı ele geçirme süreçlerinin yazarların perspektifine göre değiştiği üzerinde durmuştur. Geary ise, *Before France and Germany* (1988) adlı eserinde, "Germen dünyanın Roma askerî ve politik dehasının en büyük ve en uzun süreli yaratımı" olduğunu öne sürmüştür. Etnik kimliğin durumsal bir yapı olduğunu düşünen Geary, *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe* (2002) adlı eserinde de Batı Roma'yı ele geçirdiğine inanılan ve pek çok modern Avrupa devletinin kökenlerini dayandırdığı "milletlerin" üzerinde durulmasıyla oluşan ideolojilerin Orta Çağ'a yönelik bakış açısına yansımalarını ele almıştır[32].

[30] Pohl 2008: 95. Ayrıca bkz. Murray 2002: 39-68.
[31] Bkz. Pohl 2002.
[32] Ayrıca bkz. Geary 1999: 107-129. Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar toplumlar tarafından ele geçirilmesi sürecinin incelenmesinde etnik kimlik, göç gibi temaların ön plana çıkması ile

1945'ten sonraki dönemde, Alman tezinin kapsamında yaşanan değişim ile hemen hemen benzer zamanlarda iktisat ve kültür tarihi çalışmalarında da "gerileme ve çöküş" paradigmasını tersine çevirecek görüşler ortaya atılmıştır. Özellikle Fustel de Coulanges, H. Pirenne ve A. Dopsch'un eserlerinde ortaya koydukları barbar istilalarının Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasında çok az etkisi olduğu ve sosyal hayata dair unsurlar, ticaret gibi ekonomik faaliyetler ile belli başlı Roma kurumlarının uzun bir süre daha devam ettiği görüşü, bu dönemde yapılan Geç Roma İmparatorluk Dönemi araştırmalarını etkilemiştir. L. T. White'ın editörlüğünü yaptığı *Transformation of the Roman World: Gibbon's Problems After Two Centuries* (1966) adlı eserde eskiden Batı Roma eyaleti olan pek çok bölgede sosyal ve ekonomik hayatın uzun süre aynı şekilde devam ettiği, Roma dünyasının yavaş bir değişim süreci yaşadığı görüşü savunulmuş; böylece "gerileme ve çöküş" paradigmasının temaları olan "kriz", "düşüş", "çöküş" gibi terimler yerine, "değişim" ve "dönüşüm" süreçleri alanın odak temaları haline gelmeye başlamıştır.

Kültür tarihi çalışmaları alanında ise Peter Brown 'un, *Geç Antikçağ Dünyası* adıyla Türkçe'ye de çevrilen, *The World of Late Antiquity A.D. 150-750* (1971) adlı çalışmasıyla birlikte, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü takip eden ve genel olarak, Antik Çağ'dan Orta Çağ'a geçiş dönemi olarak görülen Geç Roma İmparatorluk Dönemi çalışmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Eserinde, Marcus Aurelius Dönemi'nden Abbasi Halifeliği Dönemi'ne kadar olan dönemde dini, kültürel, sosyal alanlardaki dönüşüme odaklanan ve ilk olarak 1889'da Avusturyalı sanat tarihçisi A. Riegl tarafından kullanılan, kapsayıcı Geç Antik Çağ kavramını

tartışmanın yönü değişmişse de tarafları pek değişmemiştir. "Romanist" perspektifin en önemli isimlerinden olan W. Goffart, *Barbarians and Romans AD. 418-584: The Techniques of Accomodation* adlı eserinde, etnik köken tartışmalarında kolektif olarak Germen adıyla anılan toplumların ortak bir kimlik ve dil bilincine sahip oldukları düşüncesine karşı çıkmaktadır. Yine, *The Narrators and Barbarian History A.D. 550-880: Jordanes, Gregory of Tours, Bede and Paul the Deacon* (1988) adlı eserinde bu yazarların eserlerinin kurgudan ibaret olduğunu dolayısıyla barbar kavimlerin kültürel hafızasına dair bilgi edinme noktasında herhangi bir değer taşımadığını öne sürmektedir. Son yıllarda kaleme aldığı bir başka eseri *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*'da (2006) barbar kavimlerin etnik kökenlerine dair çalışmaları modern Almanların geçmişlerini yüceltme çabaları olarak değerlendirmektedir. Yazara göre "Frank, Got, hatta İngiliz kralların Latin Kilisesi ile desteklenen yönetimleri altındaki Batı Roma eyaletleri, ancak Byzantium kadar Romalıdır. Goffart'ın görüşlerinin benzerlerine A. C. Murray'ın *Germanic Kingship Structure: Studies in Law and Society in Antiquity and the Early Middle Ages* (1983) ve *From Roman to Merovingian: A Reader* (2008) adlı eserlerinde de rastlanmaktadır. Bu bağlamda Gillett 2002 de, Goffart ve Murray'ın tezlerine dayanan kollektif bir çalışma olarak dikkat çekmektedir.

kullanan Brown, böylelikle Antik Çağ'ın hem kronolojik hem de coğrafi kapsamını genişletmiştir. Fransız tarih yazım geleneğinden özellikle de Fernand Braudel'in *La Méditerraneé à l'époque de Philipe II* adlı çalışmasından, antropoloji ve Alman dinler tarihi çalışmalarından etkilenen Brown[33], genel olarak imparatorlar, devlet yönetimi, barbar kavimlerin göç ve istilaları ekseninde ilerleyen Geç Roma Dönemi tarih yazıcılığının ana temalarından olan "3. yüzyıl krizi", "klasik mirasın çöküşü" gibi çokça üzerinde durulan söylemlere karşılık, Geç Antik Çağ'ın "yalnızca melankolik bir gerileme ve çöküş masalı değil aynı anda hem değişimin hem de devamlılığın bir arada görüldüğü bir dönem"[34] olduğunu; Akdeniz, İran ve Erken İslam medeniyetlerinin klasik geleneği devam ettirdiği görüşünü savunmuştur. Geleneksel "gerileme ve çöküş" paradigmasının Batı Antik Çağ tarih yazımında etkisini kaybetmesinde etkili olan bu yaklaşım, Geç Antik Çağ'ın Antik Çağ ve Orta Çağ'dan ayrı bir disiplin haline gelmesini de sağlamıştır.

Brown'un adıyla anılan Geç Antik Çağ dünyası yaklaşımının temel noktaları, *The Making of Late Antiquity* (1978*)* adlı, tarihçinin verdiği seminerlerden oluşan dört bölümlük eserinde de görülmektedir. Burada dönemin karakteristiklerini analiz eden Brown, genel olarak imparatorluk dünyasındaki gerilemenin başladığı dönem olarak görülen 3. yüzyılı, hâlihazırda Roma dünyasında var olan unsurların yeniden organize edildiği bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu iki eseri dışında Geç Antik Çağ dünyası ve modern Avrupa'nın oluşumunda Hıristiyanlığın etkilerini inceleyen pek çok eser kaleme alan Brown'un dönemin Hıristiyanlarının kendi dünyalarını algılama biçimlerini, azizler kültünün piskoposluk kurumu ve toplumsal sınıflar üzerinde yarattığı etkiyi analiz ettiği *The Cult of Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity* (1981); modern Avrupa'nın oluşumunda büyük rol oynayan, Akdeniz, Afrika, Asya ve Kuzey Avrupa'da gelişen mikro-Hıristiyanlık adını verdiği yerel inançları incelediği *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity A. D. 200-1000* (1996; 2003) ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde, merkezi otoritenin ortadan kalkması ve Klasik dönemin Εὐεργέτης (*euergetes)* geleneğinin

[33] Brown, 1997 yılında *Symbolae Osloensis* dergisinin *The World of Late Antiquity*'nin yirmi beşinci yayın yıl dönümü için hazırlanan özel sayısı için kaleme aldığı, "So Debate: The World of Late Antiquity Revisited" adlı makalesinde, kitabın ortaya çıkış şartlarından bahsetmiştir. Makalenin Türkçesi için bkz. Brown 2017: 265–299.

[34] Brown 2017: 9.

Hıristiyan hayırseverliğine dönüşmesiyle Kilise'nin zenginliği elinde toplayan bir kuruma dönüşmesini incelediği *Through the Eye of A Needle*: *Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD* (2012) adlı eserleri Roma dünyasında yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşümün boyutlarının anlaşılması için kullanılabilecek en temel eserlerdir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun gerileyişi ve çöküşü üzerine oluşan literatürde yaşanan eksen kayması ile Brown'un geniş kronolojik ve coğrafi kapsamlı Geç Antik Çağ tarih yazım modeli, pek çok tarihçinin görüşlerini de bu yönde etkilemiştir. Örneğin *The Mediterranean World in Late Antiquity* (1993) adlı eserinin ilk baskısında A. H. M. Jones'un kronolojik yaklaşımını benimseyerek 395-600 dönemini kapsayan dönemi ele alan Averil Cameron, yeni görüşler çerçevesinde tekrar ele aldığı eserinin ikinci baskısında, dönemi 700 yılına kadar genişleterek İslam dünyasının erken devirlerini de Akdeniz kültür çerçevesi içerisinde incelemiştir.

Gerileme ve çöküş paradigması ile Alman tezine getirilen anti-tezler "değişim" "dönüşüm" süreçlerine odaklanarak Geç Roma İmparatorluk tarihini bir bütün olarak ele almayı hedeflese ve bu anlamda önemli bir alan açmış olsa da gerek askerî ve ekonomik gelişmelerin gerekse kronolojik anlatının takip edilmemesi sebebiyle eleştirilmektedir. Öte yandan, A. Cameron'un eserinde görüldüğü üzere 395 yılı hala bir başlangıç ya da bitiş noktası olarak hem tarihçilerin hem de okuyucuların perspektifini yönlendirmeye devam etmektedir. A. Cameron, eserini "*doğu ve batının nihai ayrımında gerçek bir dönüm noktası"* olarak gördüğü 395 yılından başlatmaktadır. Benzer şekilde D. Potter da imparatorluğun 180-395 arasında yaşadığı siyasi olayları dinsel, toplumsal ve kültürel arka planları ve sonuçları ile birlikte değerlendirdiği *The Empire at Bay* (2004) adlı çalışmasında 395 yılını imparatorluğun dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olarak görmekte ve eserini burada sonlandırmaktadır. Buna, gerileme ve çöküş paradigmasını benimseyen tarihçilerden G. Halsall'ın eserini de ilave etmemiz gerekmektedir. G. Halsall, *Barbarian Migrations and Roman West 376-568 (2007)* adlı eserinde imparatorluğun çöküşünü; göç ve istilaların, iç savaşların yarattığı zayıflığın yanı sıra imparatorluğun I. Theodosius tarafından 395'te ikiye bölünmesinin siyasi sonuçlarıyla ilişkilendirmektedir.

Doğal olarak bu çalışmalarda Doğu Roma İmparatorluğu'nun durumu, Batı Roma yönetimiyle devam eden ilişkiler ya da iş birliği kendine çok az yer bulmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle Doğu Roma İmparatorluğu, Batı ile karşılaştırıldığında, bin yıldan fazla "hayatta kalması" ile Batı'nın bir anti-tezini oluşturmaktadır ve ancak bu karşılaştırma dolayısıyla kısaca ele alınmaktadır. Özellikle, E. Gibbon ve E. Demougeot'un eserlerinin ardından 395 yılının getirdiği bölünmenin ön plana çıkması ile Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde dolaylı da olsa Doğu Roma yönetiminin politikalarının ya da kayıtsızlığının etkisi olduğu fikri, bu bağlamda dikkat çekmektedir. Her ne kadar W. E. Kaegi 1968'de yazdığı *Byzantium and the Decline and Fall of the Roman Empire* adlı eserinde bu görüşe karşı çıkarak Doğu Roma İmparatorluğu'nda Batı'da yaşanan çöküşe verilen tepkileri genel olarak değerlendirse de bu anlamda fikri bir değişikliğin henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş olduğu görülmektedir. Örneğin, Roma İmparatorluğu'nun batıdaki çöküşünü imparatorluğun iç dinamiklerinde arayan W. Goffart *Barbarians and Romans A.D. 418-584: The Techniques of Accommodation* (1980) adlı eserinde, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü "kontrolden çıkmış bir deney" olarak niteleyerek, imparatorluğun barbar kavimlere karşı uyguladığı politikada değişikliğe gittiğini; Doğu Roma İmparatorluğu'nun barbarları imparatorluğun batısına yerleşmeye teşvik ederek, batıda başlayarak Constantinopolis yönetimini tehdit edebilecek gasp girişimlerini önlemeyi amaçladığını öne sürmüştür. Aynı tezi, "Rome, Constantinople and the Barbarians in Late Antiquity" (1981) başlıklı çalışmasında tekrarlayan Goffart, Theodosius hanedanının doğudaki üyelerinin batıdaki gasp girişimlerini bastırmak için daha çok çaba sarf ettiğini; barbar istilalarına ise kayıtsız kaldığını öne sürmektedir. S. Williams ve G. Friell'ın birlikte kaleme aldıkları *Theodosius: The Empire at Bay* (1994) adlı eser ile yine aynı yazarların *The Rome That Did Not Fall* (1999) adlı çalışmalarında Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu dönemde hayatta kalması ve ilerlemesi barbar toplulukların bir politika çerçevesinde sürekli olarak batıya yönlendirilmesinde sağlanan başarıya bağlanmaktadır. C. Kelly, *Attila: Hunlar ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü* (2016) adıyla Türkçe'ye de çevrilen, *Barbarian Terror and the Fall of the Roman Empire* (2008) adlı eserinde, Hunların Balkanlarda önemli bir güç olarak ortaya çıkmasının Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olduğunu belirtirken, Doğu Roma

İmparatorluğu'nda batının feda edilmesi yönünde önemli bir politika değişikliğine gidildiğini belirtmektedir.

Burada modern literatürdeki genel durumun bir başka sebebi daha ön plana çıkmakta ve I. Theodosius'un ardılları Arcadius ve Honorius ile II. Theodosius'un saray merkezli bir yönetimi tercih etmelerinin, imparatorluğun batı eyaletlerindeki askerî durum ile yakından ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durum özellikle E. Gibbon'un eserinde baskın temalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gibbon, temel olarak imparatorluğun, yönetimin I. Theodosius'un iki oğluna geçişiyle birlikte bir felakete sürüklendiği görüşündedir ve Arcadius'un Doğu Roma İmparatorluğu yönetimini devralmasıyla Doğu Roma'nın farklılaşması sürecinin son aşamasına girildiği yorumunu yapmaktadır[35]. Ona göre, bu dönemden itibaren devlet, yeteneksiz yöneticilerin ve özellikle de açgözlü hadımların eline geçmiştir. II. Theodosius'un tahta çıkışıyla birlikte ise iki monarşinin nihai ayrılığı gerçekleşmiştir. Henüz yedi yaşındayken Doğu Roma İmparatorluğu'nun başına geçen II. Theodosius'un da yönetme ilgisi ve becerisi, ismini taşıdığı Büyük Theodosius'tan çok, amcası ve babasının sergilemiş olduğu kapasitededir. Dolayısıyla II. Theodosius, beceriksiz ve kötü bir imparatordur ve bu dönemde imparatorluğun batısı feda edilmiştir. Zira "Theodosius'un barışçıl hükümdarlığının son yılında, Avrupa Attila'nın kollarında acı çekerken *Asia*'nın geniş eyaletleri düzgün ve kalıcı sakinlikten yararlanmaya devam etmiştir"[36].

Öte yandan Gibbon ironik bir biçimde devlet yönetiminin II. Theodosius'tan iki yaş büyük olan ablası Pulcheria tarafından gerçekleştirildiğini de ifade etmektedir. Pulcheria'nın karakter ve yaşamına görece uzun bir bölüm ayırır: "Büyük Theodosius'un mirasçıları arasında yalnızca Pulcheria, yetenekten ve yiğitlikten payına düşeni almıştır". Bu bağlamda, dönemin anlatısına damgasını vuran kadın iktidarı algısında Gibbon'un çok büyük payı olduğu görülmektedir. Geç Roma

[35] Gibbon 1995 (II): 237. Ayrıca bkz. Gosh 1997: 286.

[36] Gibbon 1995 (II): 1303-1304. Gibbon'un bu bölümde, antik dönem kaynaklarının aksine modern tarihçilerin üzerinde sık durduğu bir tema olan "Doğu Roma diplomasisini" dikkate almadığı görülmektedir, bkz. Shepard 1997: 87-101, öz. bkz. 80. Ayrıca Gibbon'un *Memoirs* adlı eserinde, modern literatürde Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin birliğine yapılan vurgunun bir kanıtı olarak görülen *Codex Theodosianus*'un "hukuktan çok tarihle ilgili" bir metin olduğunu ifade ettiği kaydedilmektedir (aktaran Matthews 1997: 25). Dolayısıyla bu durum, döneme önyargılı bir yaklaşımı akla getirmektedir.

İmparatorluk tarihi yazımında Gibbon geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen A. H. M. Jones da *The Later Roman Empire 284-602: a Social, Economic and Administrative Survey* adlı eserinde, 5. yüzyıla ilişkin anlatısının başında, "ardıllarından hiçbiri I. Theodosius'un sahip olduğu karakter ve güce sahip değildi ve imparatorluğu yönetmekten çok saltanat sürmüşlerdi" yorumunu yapmaktadır. Gibbon ile benzer şekilde, hanedanın kadınlarının, daha fazla karakter sahibi olduğunu düşünen Jones, yönetimde ve izlenen politikalarda imparatorluğun batı yarısında generallerin; doğuda ise kadınların ve *praefectus praetorio* görevinde bulunanlar ile hadımların önemli rol oynadığını belirtmiştir[37]. Benzer şekilde kadınların imparatorluk yönetimi üzerindeki etkisini inceleyen en kapsamlı çalışmalardan birini kaleme alan K. G. Holum da *Theodosian Empress: Women and Imperial Dominion in late Antiquity* (1982) adlı eserinde ağırlıklı olarak, hanedanın en dikkat çekici üyesi olan, II. Theodosius'un ablası Pulcheria'nın politik ve dini konulara müdahalelerini incelemektedir. K. Cooper da "Contesting the Nativity: Wives, Virgins and Pulcheria's *Imitatio Mariae*" (1998) adlı makalede dönemin politikalarının belirlenmesinde Pulcheria'nın rolüne vurgu yapmaktadır. Yine K. Chew tarafından kaleme alınmış "Virgins and Eunuchs: Pulcheria, Politics and the Death of Emperor Theodosius II" (2006) adlı çalışmada saraydaki güç dengeleri ele alınarak Pulcheria'nın konumu tartışılmaktadır. Hanedanın dikkat çeken bir başka kadın üyesi, II. Theodosius'un eşi, imparatoriçe Eudokia ve yakın ilişki içerisinde olduğu Constantinopolis *praefectus*u Panopolisli Cyrus'un, imparatorluk politikaları üzerindeki etkisi ise, Alan Cameron tarafından "Empress and Poet: Paganism and Politics at the Court of Theodosius II" (1982) adlı makalede, özellikle klasik geleneğe olan bağlılıkları çerçevesinde incelenmektedir.

Gibbon'un vurguladığı bir başka nokta olan hadımların imparator ve yönetim üzerindeki etkisinin ise, genelde mabeyncilik görevinde bulunmaları sebebiyle imparator ile hem bire bir ilişki içerisinde olmaları hem de ona erişimi sağlayan merci olmalarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Hadımların 4. ve 5. yüzyıllarda, saray ilişkileri çerçevesinde daha etkili hale gelmeye başlaması ve bunun sebepleri K. Hopkins tarafından *Conquerors and Slaves* (1978) adlı eserde incelenmiştir. Hopkins'e göre, hadımların, yönetimde çok büyük bir etkileri yoktur; ancak zaman

[37] Jones 1964 (I): 173 ve ayrıca benzer bir yorum için bkz. Jones 1964 (I): 324.

zaman "günah keçisi" olarak kullanılmışlardır. Arcadius döneminin bu anlamda ön plana çıkan ismi hadım Eutropius'un etkisi ve faaliyetleri Alan Cameron ve J. Long tarafından, *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius* (1993) adlı eserde ele alınmıştır. Yine bu dönemde Arcadius'un isteği üzerine Roma hizmetine giren ve hem *praepositus sacri cubiculi* olarak hem de II. Theodosius'un öğretmeni olarak görev yapan İranlı hadım Antiochus'un politik rolü, G. Greatrex ve J. Bardill tarafından "Antiochus the *Praepositus*: A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II" (1996) adlı makalede tartışılmıştır. II. Theodosius son dönemlerinde en etkili isimlerden olduğu düşünülen hadım Chrysaphius'un imparator üzerindeki etkisi yine en geniş anlamda K. Holum (1982) tarafından incelenmiştir.

Öte yandan son yıllarda kadınlar ve hadımların imparator ve yönetim üzerinde etkili olduğunu savunan görüşe karşıt tezler de ortaya konmaktadır. F. Millar, *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II* (2006) adlı çalışmasında imparatora doğrudan erişimi olan kişilerin ve saray mensuplarının, karar mekanizmasına etkileri olabileceğini ancak nihayetinde yönetim şeklinin monarşi olduğunu ve en son kararın yine imparatora ait olduğu görüşünü savunmaktadır. H. Elton da, "Imperial Politics at the Court of Theodosius II" (2009) adlı makalesinde, II. Theodosius döneminde, imparatorun ve yönetimin kadınlar, hadımlar ya da komutanların etkisinde kaldığı düşüncesinin abartılı olduğunu ifade etmekte ve imparatorun danışma meclisi olan *consistorium*'un ve eyaletlerin durumunun alınan kararları etkilediğini vurgulamaktadır. II. Theodosius dönemi ile ilgili en son yapılan çalışmalardan olan ve C. Kelly editörlüğünde hazırlanan *Theodosius II: Rethinking the Roman Empire in Late Antiquity* (2013) adlı çalışmada yer alan "Men without Women: Theodosius' Consistory and the Business of Government" adlı makalesinde J. Harries de "Pulcheria'nın dindar hanedanın görünen yüzü olduğunu ve etkisinin sınırlı olduğunu belirtmiş ve *consistorium*un etkisine odaklanmıştır.

Bu eserler dışında genel olarak Roma İmparatorluğu'nun idari mekanizması ve bu mekanizmanın işleyişine odaklanan eserler de dönemin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Geç Roma İmparatorluğu'nun genel işleyişi, idari, hukuki kurumlarının durumu gibi konularda sunduğu bilgilerle, A. H. M. Jones'un *The Later Roman Empire* adlı eseri, hala bu alanın en önemli eseri durumundadır ve konuyla

ilgili olarak çalışmamızda da başvurulan temel eserler arasındadır. *The Later Roman Empire* dışında, *Cambridge Ancient History* serisinin XIII. cildinde (1998) yer alan, C. Kelly'nin "Emperors, Goverment and Bureaucracy"; P. Heather'ın "Senators and Senates" ve A. D. Lee'nin "The Army" adlı makaleleri de imparatorluğun işleyişi ve yönetim unsurlarının değerlendirilmesi bakımından önemli bilgiler sunmaktadır. Yönetim mekanizmasının 5. yüzyıldaki durumu için yine *Cambridge Ancient History*'nin XIV. cildinde (2000) yer alan M. McCormick'in, "Emperor and Court"; S. Barnish'in "Government and Administration"; J. H. W. G. Liebeschuetz'un "Administration and Politics in the Cities of the Fifth to the Mid-Seventh Century: 426-640" adlı makaleleri ile; D. Liebs tarafından kaleme alınan "Roman Law" adlı makaleleri 5. yüzyılda yönetim ve politikaların dönüşümünün anlaşılması için önemli bir çerçeve sağlamaktadır. C. Kelly de, *Ruling the Later Roman Empire* (2004) adlı eserinde, 5. ve 6. yüzyıllardaki Roma yönetimini incelemiş; Doğu Roma İmparatorluğunun giderek daha bürokratik bir karaktere bürünmesinin sebep ve sonuçlarını araştırmıştır. Kelly'e göre, 6. yüzyılda doğuda yaşanan krizlerin aşılmasında bu durum önemli bir etkendir. Benzer şekilde, R. M. Errington, *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius* (2006) adlı eserinde Iulianus Dönemi'nden I. Theodosius döneminin sonuna kadar imparatorluk yönetiminde meydana gelen değişimleri ve bu durumun yürütülen politikalar üzerinde görülen etkilerini bir bütün olarak ele almıştır.

Hem Doğu Roma İmparatorluğu'nun genel durumunun hem de batı ile ilişkilerin araştırılması bağlamında literatürde dikkat çeken bir başka nokta, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerinin araştırılması sırasında özellikle vurgu yapılan barbar toplumların yarattığı potansiyel tehlike ve istilaların imparatorluğun batı yarısıyla sınırlı olduğu düşüncesidir. Oysa, coğrafi olarak göç ve istilalara daha açık bir konumda bulunan Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının özellikle Hadrianopolis Savaşı'nın ardından artan bir baskıya maruz kaldığı bilinmektedir. Nitekim bu dönemde Hunların, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nun bağlantı noktası olan Balkanlara yerleştikleri ve Attila liderliğinde Doğu Roma İmparatorluğu için ciddi bir tehlike ve tehdit unsuru haline geldikleri; dolayısıyla Batı Roma'daki gelişmelere müdahale etme olasılığını zayıflattıkları da görülmektedir. Buna rağmen Doğu Roma İmparatorluğu için 5. yüzyılın ilk yarısı aynı zamanda, Batı Roma

yönetimi ile ilişkilerin düzeltilmeye çalışıldığı ve askerî tehditlere karşı da daha somut adımların atıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hunların, siyasi ve toplumsal durumu, Roma İmparatorluğu ile ilişkileri, E. A. Thompson tarafından *A History of Attila and Huns* (1948) adlı eserde ele alınmıştır ve 1996'da P. Heather'ın yaptığı düzeltilerle hala bu alanda kullanılan temel kaynaklardan biridir. Yine Thompson tarafından kaleme alınan "The Foreign Policy of Theodosius II and Marcian" (1950) adlı çalışma da birbirini takip eden dönemler arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaktadır. Thompson'dan sonra, Hunların kökenini, Balkanlara yerleşim tarihlerini ve Roma İmparatorluğu ile ilişkilerini O. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture* (1973) adlı eserinde incelemiştir. Hunların 370'ten önce de Balkanlar'da yerleşik olduğunu belirten, Maenchen-Helfen'in Attila portresi de Thompson'dan daha olumludur. P. Heather, *The Goths in Fourth Century*, *The Goths* ve *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians* (2006) adlı eserlerinde, Hunları, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olan Kavimler Göçü'ne yol açmaları bağlamında değerlendirmiştir. M. Maas editörlüğünde hazırlanan *The Cambridge Companion to the Age of Attila* (2014) adlı eserde, Attila ve Hunlar, hem Antik Çağ'ın siyasi düzeninin sona ermesinin sembolü hem de bir değişim unsuru olarak ele alınmıştır. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun siyasi durumu, yönetimi ve askerî durumunun da ele alındığı bu çalışmada Attila ve Hunların dünyası Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkileri kapsamında incelenmiştir. Eserin bilhassa Hunları ele alan II. bölümünde yer alan, alanın tartışmalı konularından, Hunların kökeni ve politik bir düzene dönüşüm süreçleri E. De La Vaissière tarafından "The Steppe World and the Rise of the Huns" adlı makalede tartışılmıştır. Aynı bölümde yer alan C. Kelly'nin "Neither Conquest nor Settlement: Attila's Empire and its Impact" adlı makalesi ile P. J. Heather'ın "The Huns and Barbarian Europe" adlı makalesi de bu bağlamda önemli bilgiler sunmaktadır.

Batı dünyasında yapılan ve genel olarak Romanist bir perspektiften yazılan bu çalışmalardan farklı bir çizgide ilerleyen Macar akademisinin çalışmaları alternatif bakış açıları sunması bakımından değerlendirilmesi gereken eserler arasındadır. Bu alternatif perspektifin arka planında, Hunların Macar tarihinin önemli bir aşaması olarak görülmesi yer almaktadır. Burada Gyula Nemeth ve Gyula Moravcsik'in

eserleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle, Moravcsik'in Türk tarihini ilgilendiren Grekçe kaynakları ve bunların yazarlarına ilişkin değerlendirmeler yaptığı bibliyografik eseri *Byzantinoturcica I: Die Byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker* ve bu kaynaklarda geçen onomastik unsurları listelediği *Byzantinoturcica II: Sprachreste der Türkvölker in den Byzantinischen Quellen* başlıklı eserleri alana önemli bir katkı sağlamıştır. Hunların ve daha sonra Balkanlarda yerleşen Türk kökenli toplumların Macar tarihiyle ve tarih çalışmaları ile bu kesişimi, Türk tarih çalışmalarını da etkilemiş ve beslemiştir. Türk akademisinde, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında eski Türk devletlerine duyulan ilgiyle bağlantılı olarak, Hüseyin Namık Orkun tarafından kaleme alınan ve Priscus'un eserinden çevirilere dayanan *Attila ve Oğulları* (1933) çalışması ile dört ciltlik *Türk tarihi* (1946) adlı eserlerinde de bu etki görülmektedir. Ayrıca Orkun'un, G. Moravcsik'in *A Magyar történet Bizanci forrasai* adlı çalışmasından etkilenen ve kaynaklar üzerine ansiklopedik bir eser niteliğinde olan *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları* (1938) adlı başka bir eseri daha bulunmaktadır. Alanın önemli isimlerinden, Ş. Baştav ve İ. Kafesoğlu'nun çalışmalarında da Macar tarih çalışmalarının etkisi izlenebilmektedir. Daha çok Türk dili üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen G. Nemeth'in editörlüğünü yaptığı *Attila és hunjai* (1940) adlı önemli eseri *Attila ve Hunlar* (1962) adıyla Türkçeye çeviren Baştav, *Tarihte Türk Devletleri* (1982) adlı çalışmanın birinci cildinde bu eserin bir özeti şeklinde ve çeviriyle aynı ismi taşıyan bir makale de yayınlamıştır[38]. Baştav, *Türkler Ansiklopedisi'*nin (2002) birinci cildinde yer alan ve alana dair son çalışması olan "Avrupa Hunları"nı da yine bir Macar tarihçi olan Istvan Bona'nın arkeolojik verilere dayanan *Das Hunnen Reich* (1991) adlı çalışmasından istifade ederek kaleme almıştır.

Doğrudan Hun tarihiyle ilgili olmamakla birlikte, Hunlara da yer veren İ. Kafesoğlu'nun *Türk Milli Kültürü* (1977) adlı eseri de Türkiye'de alana dair yapılan çalışmalardan geniş kabul görenlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Kafesoğlu'nun Avrupa Hunlarıyla ilgili bölümleri, daha çok Macar yazarların

[38] Eser gözden geçirilerek 1982'de yeniden yayınlanmıştır. Bu çalışma ayrıca, Yapı Kredi Yayınları tarafından Tarık Demirkan'ın çevirisiyle 1996 yılında *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila* adıyla da yayınlanmıştır.

eserleri ekseninde Priscus'tan aktarmalara dayanmaktadır ve bu anlamda Orkun'un perspektifiyle aynı düzlemdedir. A. Ahmetbeyoğlu'nun *Grek Seyyahı Priskos (V. asır)'a göre Avrupa Hunları* (1990) başlığını taşıyan yüksek lisans tezi ve *Avrupa Hun İmparatorluğu Tarihi* (1997) başlıklı doktora tezi ile bu tezden ürettiği *Avrupa Hun İmparatorluğu* (2001) adlı çalışmaları Türkiye'de doğrudan Hunlarla ilgili yapılan çalışmaların başında gelmekle birlikte, şimdiye dek yapılan çalışmaların ortak bir özelliğini de ortaya koymaktadır. Bahsedilen çalışmalarda, Roma tarih yazımının bazı önemli özellikleri dikkate alınmadan ve Priscus'tan yapılan alıntıların bağlamı sorgulanmadan doğru kabul edilmiştir. Bu durum Türk tarihinin de önemli bir aşamasını temsil eden Avrupa Hunlarına ilişkin değerlendirmelerin abartılı ve sorunlu olmasına yol açmıştır. Diplomatik bir görev için Hunlara gönderilen elçilik heyetinde bulunan Priscus'un seyyah olarak nitelenmesinde zirveye ulaşan kaynağa ve yazarına duyulan bu yüzeysel ilgi, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'ndan gönderilen iki ayrı elçilik heyeti arasında Attila'yı Sasani İmparatorluğu üzerine yönlendirmek üzere yapılan konuşmanın Attila'nın planı olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmuş; bu durum "Türk cihan hâkimiyeti" fikrini destekleyen bir argümana dönüşmüştür[39].

Hunlara ilişkin bu siyasi değerlendirme, Türkiye'de uzun süre kabul edilse de bu duruma istisna bazı çalışmalar da mevcuttur. Avrupa Hunlarını özellikle Roma İmparatorluğu ile ilişkileri bağlamında ele alan T. Kaçar'ın "Avrupa Hunları ve Hıristiyanlık" (2002) adlı makalesi ile Ammianus Marcellinus'un Hunlara ilişkin ara bölümünde yer alan betimlemelerin Roma tarih yazım geleneğindeki yerini ve bu betimlemelerin arka planını oluşturan dönemin askerî-politik şartlarını inceleyen "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'ta Hunlar" (2002) adlı makalesi bunların başında gelmektedir. A. Üstün tarafından hazırlanan ve antik kaynaklardan yola çıkılarak Avrupa Hunlarının devlet ve toplum yapısına dair analizlerin yapıldığı *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar: Batı Avrasya'da Erken Hun Varlığı* (2013) başlıklı doktora tezi de bu bağlamda bahsedilmesi gereken çalışmalar arasındadır. Yine konuyla ilgili olarak T. Türel tarafından hazırlanan *Towards to End of An Empire: Rome in the West and Attila*

[39] Kafesoğlu: 81. Bu ifadelerin tekrarı için bkz. Ahmetbeyoğlu 2001: 104. Hun tarihine ilişkin önemli bir kaynak olan Priscus'un Türkiye'de yapılan çalışmalarda ele alınma şekli hk. bkz. Kaçar 2017.

(425 – 455 AD) (2016) adlı yüksek lisans tezi ise aslında Avrupa Hunları ve Attila'yı Türkiye'de yapılan diğer çalışmalardan farklı bir doğrultuda ele alarak, Hunların bu dönemde Batı Roma İmparatorluğu için gerçek bir tehdit olmadığı aksine Roma İmparatorluğu ile ilişkilerinin "konak-parazit ilişkisi" olarak değerlendirilebileceği sonucuna varmaktadır.

III. Teknik Notlar

Çalışmanın genelinde, kişi ve kent isimleri ile askeri ve idari yönetici unvanlarının Latince kullanımları esas alınmıştır. Gerekli görüldüğü durumlarda, parantez içinde Eski Yunanca karşılıklarının da verildiği Latince unvan, terim ve bazı ifadeler için çalışmanın sonunda bir sözlük oluşturulmuştur. Kent isimlerinin ise modern karşılıkları, genellikle ismin geçtiği ilk yerde parantez içinde belirtilmiştir.

Kullanılan antik kaynakların kısaltmalarının verilmesinde yaygın kullanımları tercih edilmiş olup bu kısaltmaların tamamı harf sırasına göre "Kısaltmalar Listesi" bölümünde listelenmiştir. Daha az bilinen ya da yaygın bir kullanımı bulunmayan antik kaynakların kısaltmalarında *Oxford Classical Dictionary* (2016) takip edilmiştir.

Çalışmada kullanılan modern araştırma eserleri, yazarın soyadı başta olmak üzere yayın yılına göre belirtilmiş; aynı yazarın aynı yıl içinde birden fazla eserinin bulunması halinde, eserlerin başlıklarının alfabetik sıralamasına göre basım tarihinin yanına "a" "b" "c" gibi harflerin eklenmesiyle bir sıralama oluşturulmuştur.

Metinde, Roma İmparatorluğu'nun özellikle Tuna ve Ren sınırında karşı karşıya kaldığı kabilelerden genel anlamda bahsedilirken "barbar" sözcüğünün kullanımı tercih edilmiştir. Bunun en temel sebebi, dönemin kaynaklarında genellikle bu ifadenin kullanılmış olmasıdır. Kaynaklarda "barbar" kelimesiyle kolektif olarak bahsedilen "yabancı" kabilelerin çoğunun kökeni bilinmediği gibi, bu konudaki tartışmalar da devam ettiğinden, modern literatürde zaman zaman kullanılan Germen ya da German gibi köken belirten ifadelerin kullanımından -özellikle de bunlardan kolektif olarak bahsedildiğinde- kaçınılmıştır.

IV. Teknik Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi

a.m.	(= *anno mundi*)	MÖ	(= Milattan Önce)
bkz.	(= *bakınız*)	MS	(= Milattan Sonra)
böl.	(= *bölüm*)	no.	(= numara)
C.	(= Cilt)	n.s.	(= new series)
c.	(= circa)	öz.	(= özellikle)
Comm.	(= Commentary)	*pl.*	(= *plate* / levha)
Çev.	(= Çeviren)	Rev. ed.	(= Revised Edition)
dn	(= dipnot)	s.	(= sayfa)
Ed.	(= Editor)	S.	(= Sayı)
Eds.	(= Editors)	*s.a*.	(= *sub anno*)
et al.	(= *et alii*)	Trad.	(= *Traduit*)
fig.	(= figür)	Trans.	(= Translation)
fr.	(= *fragman*)	vd.	(= ve diğerleri)
hk.	(= hakkında)	Vol.	(= Volume)
Haz.	(= Hazırlayan)	Vols.	(= Volumes)
Hrsg.	(= Herausgeber)	yak.	(= yaklaşık)
Intro.	(= Introduction)	Yun.	(= *Yunanca*)
Lat.	(= Latince)	yy.	(= yüzyıl)

V. Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi

AAWW	*Anzeiger der Osterreichischen Akademie des Wissenschaften /Philosophisch-Historische Klasse*
ACO	*Acta Conciliorum Oecumenicorum,* (Eds. E. Schwartz, *et. al*., Tome I-IV, Berlin, 1933-1935).
AHR	*American Historical Review*
AJP	*American Journal of Philology*
Ant. Tard.	*Antiquité Tardive*
CAH XI	*The Cambridge Ancient History Second Edition Volume XI: High Empire A. D. 70-192*, (Eds. A. K. Bowman,– P. Garnsey, – D. Rathbone, Cambridge, 2000).

CAH XII	*The Cambridge Ancient History Second Edition Volume XII: The Crisis of Empire, AD. 193-337*, (Eds. A. K. Bowman – P. Garnsey – Av. Cameron, Cambridge, 2005).
CAH XIII	*The Cambridge Ancient History Volume XIII: The Late Empire, AD. 337-425,* (Eds. Av. Cameron – P. Garnsey, Cambridge, 1998).
CAH XIV	*The Cambridge Ancient History Volume XIV: Late Antiquity: Empire and Successors, AD. 425-600*, (Eds. Av. Cameron – B. Ward-Perkins – M. Whitby, Cambridge, 2000).
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum,* (Eds. Th. Mommsen – C. Hvelsen, *et al*., Vols. I-XVII, Berlin, 1863-2003).
CLRE	*Consuls of the Later Roman Empire,* (Eds. R. S. Bagnall – A. Cameron – S. R. Schwartz – K. A. Worp, Atlanta, 1987).
CP	*Classical Philology*
CSEL	*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*
CQ	*Classical Quarterly*
CSHB	*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn.*
DOP	*Dumbarton Oaks Papers*
EHR	*English Historical Review*
GRBS	*Greek, Roman and Byzantine Studies*
FCH	*The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire,* (Ed. R. C. Blockley, Vols. I-II, Liverpool, 1981-1983).
HSCP	*Harvard Studies in Classical Philology*
HTR	*Harvard Theological Review*
Historia	*Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*
ILS	*Inscriptiones Latinae Selectae,* (Ed. Hermann Dessau, vols. I-III, Rome, 1892-1916).
JECS	*Journal of Early Christian Studies*
JESHO	*Journal of the Economic and Social History of the Orient*
JLA	*Journal of Late Antiquity*
JRA	*Journal of Roman Archeology*
JRS	*Journal of Roman Studies*

JTS	*Journal of Theological Studies*
NC	*Numismatic Chronicle*
NPNF	*Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church* (Ed. Philip Schaff, New York, 1819-1893).
NTh	*Novels of Theodosius II*
ODB	*The Oxford Dictionary of Byzantium* (Ed. A. P. Kazhdan, *et.al*., New York; Oxford, 1991).
ODLA	*The Oxford Dictionary of Late Antiquity* (Ed. O. Nicholson, 2 vols., New York, 2018).
PBSR	*Papers of the British School of Rome*
PLRE	*The Prosopography of the Later Roman Empire, 3 vols.,* (Eds. A. H. M. Jones – J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-92).
TAPA	*Transactions of the American Philological Association*
TM	*Travaux et Mémoires*
RIC	*The Roman Imperial Coinage,* (Ed. Harold Mattingly, *et*. *al*., vols. I-X, London).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL ARKA PLAN

Geç Roma İmparatorluk Tarihi'nin oldukça önemli bir aşamasını ifade eden 5. yüzyıl ve II. Theodosius döneminin tarihsel arka planı, esas olarak 3. yüzyıl krizi adı verilen dönemde yoğunlaşan iç ve dış baskılar ile imparatorluğun bu baskılara verdiği tepkiler ekseninde oluşmuştur. Krizin atlatılmasında önemli rol oynayan Diocletianus'un getirdiği değişiklik ve düzenlemeler imparatorluğun idari mekanizmasında doğu-batı ekseninde bir bölünmenin önünü açmıştır. Bununla birlikte imparatorluğu tek *augustus* olarak yöneten I. Constantinus Dönemi'nde de Roma İmparatorluğu'nun karakteristiklerinde önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Özellikle Diocletianus'un getirdiği *tetrarchia* sisteminden hanedan prensibine dayanan yönetim sistemine geri dönüşün getirdiği sonuçlar, Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin ilişkilerinin de genellikle bu temele zarar verecek olan gasp girişimlerinin engellenmesi çerçevesinde şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Fakat bu arada, imparatorluğun yönetim sistemi ve izlenen politikaların sınırlardaki dış baskılardan da etkilendiği bir gerçektir. Bu durumun en açık olarak izlendiği dönem ise Valentinianus ve Valens dönemleridir. Dolayısıyla bu bölüm, 5. yüzyılın ilk yarısında var olan yönetim anlayışını ve izlenen dış politikanın arka planını, bahsedilen bu üç ana dönemeç etrafında ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. 3. Yüzyıl Krizinden Hadrianopolis Savaşına Kadar Roma İmparatorluğu

1.1.1. 3. Yüzyıl Krizi ve Değişen Koşullar

II. Theodosius'un, 408 yılında tek başına Doğu Roma *augustus*u olarak yönetimini devraldığı Geç Roma İmparatorluğu'nun karakteristikleri, esasen büyük oranda Diocletianus ve I. Constantinus'un dönemlerinde (284-337); "3. yüzyıl krizi" olarak adlandırılan dönemde karşılaşılan iç ve dış problemlerin giderilmesine yönelik bir dizi reform ve düzenlemenin sonucunda meydana gelmiştir. 235-284 yılları arasını

kapsayan kriz döneminde, yirmiye yakın imparator adayı yönetimi ele geçirmeye çalışmış, bazıları ise çok kısa bir süre imparator unvanına sahip olabilmiştir. Merkezi yönetimde ortaya çıkan bu zafiyet; Galya Bölgesi'nde bağımsız bir devletin kurulmasına[40], imparatorluğun doğudaki topraklarının büyük bir kısmının Roma'nın müttefiki bir krallık olan Palmyra Krallığı'nın yönetimine geçmesine[41], uzun süredir doğal sınırlarını oluşturan Tuna ve Ren nehirleri civarında yerleşmiş kabilelerin yağma sınırlarını genişletmelerine sebep olmuştur. Üstelik Roma ile ilişkileri çok uzun zamandır pek de dostça olmayan, Ren sınırında Alamanni ve Franklar[42], Tuna sınırındaki, Dacialılar, Quadlar, Carplar ve Sarmatlar gibi kabilelere şimdi yenileri - ileride imparatorluk için önemli bir tehlikeye dönüşecek olan Gotlar- eklenmiştir[43]. İmparatorluktaki güvensiz ortam, ordunun ihtiyaçları sebebiyle arttırılan vergiler ve enflasyondaki yükselişin Roma toplumu üzerindeki sarsıcı etkisine, veba salgını ve doğal afetlerin eklenmesi ise imparatorluğun demografik yapısı kadar inanç dünyasını da derinden etkileyecek sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır[44].

Roma İmparatorluğu için 3. yüzyılı bir kriz dönemine dönüştüren en temel neden, alışılmadık bir biçimde aynı anda birden fazla sınırda tehditle karşılaşılmasıdır. Ancak yine de imparatorluğun sahip olduğu egemenlik alanında çok büyük ve kalıcı bir değişiklik yaşanmamış; 4. yüzyılda da Roma İmparatorluğu'nun sınırları, E. Gibbon'un Roma'nın altın çağı olarak nitelendirdiği 2. yüzyıldaki sınırlarını oluşturan Atlas Okyanusu'ndan Mezopotamya'ya dek uzanmaya devam etmiştir. Kriz esnasında en önemli coğrafi kayıplar, Aşağı Tuna Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan Dacia Eyaleti[45] ile Ren ve Tuna nehirleri arasında kalan, *Agri Decumates*[46] adı verilen bölgedir. Dolayısıyla, Roma'nın Akdeniz'in hâkim gücü olduğu gerçeği

[40] Drinkwater 1987.
[41] Stoneman 1992; Millar 1993: 159-73.
[42] Franklar hk. ayrıntılı bilgi için bkz. James 1988; Alamanniler hk. bkz. Drinkwater 2007.
[43] Drinkwater 2005. 240'lı yılların sonlarında özellikle Dacia ve Moesia bölgelerinde Carpi kabilesiyle ittifak halinde ciddi bir tehdit haline gelmeye başlayan Gotlar, 250 yılında Cniva liderliğinde Moesia Bölgesi'ndeki akınlarını Trakya bölgesindeki Philippopolis kentine kadar genişletmişlerdir. 251 yılında imparator Decius, Gotlara karşı sefere çıkmış ve bu sefer sırasındaki bir savaşta öldürülmüştür. Decius'un ölümü, aynı zamanda bir barbar kabile ile savaşırken öldürülen ilk imparator olması bakımından da dikkat çekicidir. Gotlar hk. ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Wolfram 1988: 45 vd.; Heather 1996; Kulikowski 2007.
[44] Üçüncü yy. krizi ya da askerî anarşi dönemi olarak bilinen bu sürece ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Jones 1964 (I): 21-35; Carrıè–Rousselle 1999; Potter 2004; Drinkwater 2005. Veba salgını hk. bkz. Carriè – Rousselle 1999: 521-524 ve Bagnall 2002.
[45] Günümüzde Romanya sınırlarını kapsayan bölge.
[46] Almanya'da Kara Orman adını taşıyan bölge.

değişmemiştir. 3. yüzyıl, esas itibariyle imparatorluğun maruz kaldığı iç ve dış tehditlerin boyutunun ve mahiyetinin değiştiği bir dönemdir. Bu durum, 4. ve 5. yüzyıl imparatorlarının bambaşka stratejik ve jeopolitik risklerle mücadele etmek zorunda kalmalarının da temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

En önemli değişikliklerden biri, imparatorluğun doğu sınırında yer alan Parth İmparatorluğu'nun yönetici hanedanı olan Arsakid Hanedanı'nın, 220'lerde İran'ın güneyinde yerleşik önde gelen ailelerden biri olan Sasaniler tarafından devrilmesini takip eden süreçte gerçekleşmiştir. Doğu sınırında yaşanan bu iktidar değişikliği, imparatorluk için önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Sasani hanedanı mensupları, selefleri Arsakidlerden daha saldırgan bir politika izlemeye başlamışlar ve 4. yüzyıl boyunca Roma İmparatorluğu'nun askerî ve siyasi eşiti olduklarını ortaya koymuşlardır[47]. Bu durum Akdeniz ve Yakın Doğu'nun hâkim gücü olan Roma İmparatorluğu için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturduğu gibi, kuzey sınırlarında yer alan barbar kabilelere karşı verilen mücadelenin de zaman zaman aksamasına yol açmıştır.

İmparatorluğun kuzey sınırlarında yer alan "barbar" kabilelerle kurulan ilişkiler ve mücadelelerde de önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Zira, 3. yüzyıl aynı zamanda, 1. ve 2. yüzyılda Roma'nın genelde üstün geldiği küçük ve dağınık gruplar için gelecekte imparatorluğa karşı askerî ve siyasi olarak daha büyük tehditlere dönüşmelerine yol açan bir yeniden yapılanma dönemiydi[48]. Özellikle Aşağı Ren Bölgesi'nde Franklar, *Agri Decumates* Bölgesi'nde Alamanniler ve Tuna Bölgesi'nde Gotlar, 3. yüzyıl boyunca imparatorluk toprakları üzerine pek çok saldırı gerçekleştirmiştir[49]. Barbar kabilelerin yarattığı askerî tehdidin büyüklüğü, imparatorlar doğu sınırında Sasanilere karşı mücadele verirken artmaktaydı ve pek çok imparator aynı durum ile karşılaşmıştı. Örneğin, Severus Alexander doğuya yaptığı bir sefer sırasında kuzey sınırlarının "barbar" kabileler tarafından taciz edildiği haberi üzerine geri dönmüş ve bu kabilelere karşı, diplomatik yöntemlere

[47] İran'da yaşanan iktidar değişikliği ve Roma İmparatorluğu'na yansıması hk. genel olarak bkz. Heather 2005: 58-66; Dignas – Winter 2007: böl. 1-3.
[48] Genel olarak bkz. Heather 2005: 84-94.
[49] Bkz. Harita 6.

başvurmak zorunda kalınca askerleri tarafından öldürülmüştür[50]. Fakat Roma'nın kuzey sınırlarında yer alan düşmanlarının hâlihazırda askerî olarak yarattığı tehdidin boyutunda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Gotlar ile yapılan ve büyük kayıpların verildiği bir savaşta İmparator Decius'un öldürülmesi, bu grupların meydana getirdiği tehdidin boyutunu gözler önüne sermektedir[51].

Roma İmparatorluğu'nun karşılaştığı bu askerî tehditler, değişen stratejik ve jeopolitik şartlar, orduyu ön plana çıkarmış ve orduda tecrübe edinmiş kişilerin imparator olmasını gerektirmişti. Bu durumda, Roma toplumunun elit kesimini oluşturan senatör ailelerinden gelen imparatorlar yerine, orduda yetişmiş ve daha alt kesimden gelen kişiler imparator olmaya başladılar. Dolayısıyla, imparatorların meşruluğunun ispatı için farklı yöntemlere başvuruldu[52]. Adını, Augustus ile başlayan dönemden itibaren imparatorların kullandığı *princeps* unvanından alan *Principatus*lar Dönemi; yerini imparatorların Diocletianus Dönemi'nden itibaren kullanmaya başladıkları *dominus* unvanına ve *Dominatus*lar Dönemi'ne bıraktı. İmparatorlar, Diocletianus ve Maximianus'un *Iuppiter* ve *Hercules* adlarını benimsemeleri örneğinde olduğu gibi, ilahi bir güç tarafından desteklendikleri propagandasına başvurdular. Artan saray seremoni ve ritüelleri de imparatorların ilahi otoritelerine vurgu yapmanın pek çok yolundan birkaçıydı ve *adoratio* ya da *proskynesis,* imparatorun statüsünü ve tebaasına üstünlüğünü ifade eden en önemli ritüellerden biri haline geldi[53].

İmparatorluğun içinde bulunduğu siyasi ve askerî risk ortamı, asker imparatorlara duyulan gereksinimde olduğu gibi, idari yapılanmada da değişikliklere gidilmesine yol açtı. Birden fazla sınırda, bazen eş zamanlı meydana gelen saldırılar ve bölgesel gasp hareketleri, imparatorluğun ortak imparatorlar tarafından yönetilmesini zorunlu kıldı. Bu durum, çok sayıda merkez yarattığı gibi imparatorluk yönetiminin doğu ve

[50] Sasani seferinin yarıda kesilmesi için bkz. Herod. 6. 7. 2; Ren ve Tuna sınırında ortaya çıkan durum ve Severus Alexander'ın öldürülerek Maximinus Thrax'ın tahta çıkışı hakkında bkz. Herod. 6.7. 9-10.

[51] Wolfram 1988: 45 vd.; Heather 1996: 41 vd.

[52] Bowman 2005: 70-71; Williams 1997: 58-59.

[53] Eut. 9.26 ve Amm. Marc. 15.5.18'de bu uygulamanın Diocletianus ile başlatıldığı kesin bir şekilde belirtilmektedir. Ayrıca bkz. Stern 1954: 188-189; Matthews 1989: 244-245; Smith 2011: 139; *ODLA* (I): 22, "*adoratio*". Öte yandan Alföldi 1970: 6-25; 45-73'te Pers ve Sasani saraylarından alındığı düşünülen *adoratio* geleneğinin, Roma İmparatorluğu'nda 3. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlandığı görüşü üzerinde durmaktadır. Diocletianus ve Maximianus için ayrıca bk. Kolb 1987: 22-67. Iuppiter ve Herculius ideolojisi için bk. Kolb 1987: 88-114.

batı olarak ayrılmasına ve nihayetinde bu iki eksende bölünen imparatorluğun iki yarısı arasında karakteristik farklılıklar oluşmasına yol açtı. Aynı şekilde, jeopolitik riskler, daha fazla asker ve ordu beslemeyi dolayısıyla daha fazla kaynak gereksinimi yarattığından, merkezi yönetim ve eyalet yönetiminin daha etkin hale getirilmesi; imparatorluğun yönetim sisteminin yeniden düzenlenmesi ihtiyacını da beraberinde getirmişti. Bu sebeple, 4. yüzyıl, Roma İmparatorluğu için hem siyasi hem de idari yönden bir reform dönemini temsil etmekteydi.

1.1.2. Diocletianus ve Reformları: Dönüşen İmparatorluk

3. yüzyıl krizi ve beraberinde ortaya çıkan yeni koşullar, imparatorluğun ciddi bir dönüşümden geçmesine sebep olmuştur. Bu dönüşümün temelinde ise devlet yönetimi ve yönetim unsurlarında yapılan önemli değişikliklerin, özellikle de kriz döneminin ardından Roma dünyasına bir istikrar kazandıran Diocletianus Dönemi'nde getirilen *tetrarchia* sisteminin olduğu görülmektedir. İmparator Carus'un ordusunda *comes domesticorum* olarak görev yapan Diocletianus; Carus ve oğlu Numerius'un Sasani seferi sırasındaki ölümü üzerine, ordu tarafından Nicomedia'da imparator ilan edilmişti. Diocletianus, Carus'un büyük oğlu Carinus'un 284 yılında Pannonia Bölgesi'nde gerçekleşen Margus Savaşı ile ortadan kaldırılmasının ardından, rakipsiz olarak Roma imparatoru olmuş ancak sınırlardaki tehditler ve içerideki isyan hareketleri sebebiyle, 285 yılında, kendisi gibi Illyricumlu olan, silah arkadaşı Maximianus'u *caesar* olarak atayarak yönetimi paylaşma yoluna gitmişti[54]. Galya'da Amandus ve Aelianus liderliğinde ortaya çıkan *Bagaudae* isyanını başarılı bir şekilde bastıran Maximianus'u, 286'da *augustus*luğa yükseltmiş[55] ve kendisine batının yönetimini vermişti[56]. Ancak bu görev paylaşımında Diocletianus'un üstünlüğü her zaman göze çarpan bir ayrıntı olmaya devam etmişti[57].

[54] Eut. 9.10; Barnes 1981: 6; 1982: 4, Bowman 2005: 68-70. Diocletianus'un tahta çıkış süreci hakkında ayrıca bkz. Mitchell 2016: 70-74.
[55] Barnes 1981: 7; Southern 2001: 141-142; Potter 2004: 282.
[56] Lo Cascio 2005: 170. Yönetimin paylaşılmasıyla ilgili olarak Roma İmparatorluğu tarihinde, özellikle 3. yüzyılda başka örnekler görmek mümkündür. Diocletianus'un oluşturduğu *diarchia*da temel yenilik bölgesel bir bölünmeye gidilmesidir.
[57] Jones 1964 (I): 38; Mitchell 2016: 83-85.

Diocletianus ve Maximianus'un takip eden yıllardaki askerî faaliyetleri, imparatorluğun coğrafi sınırlarını olduğu kadar sınırlarda ortaya çıkan tehditlerin de ayrıntılı bir dökümünü ortaya koymaktadır. İki *augustus*un 287-288 yıllarında sınırlarda oldukça meşgul oldukları görülmektedir: Maximianus, Galya Bölgesi'ndeki Frankları yenerek burada düzeni sağlarken; Diocletianus da Alamannilere karşı bir seferin ardından Tuna sınırındaki Sarmatian ve Gotlarla mücadeleye girişmiş ve yakın zamanda Suriye'de ortaya çıkan Saraken tehdidine karşı harekete geçmiştir[58]. 292'de Mısır'da çıkan bir ayaklanmanın, problemin iki *augustus*un baş edebileceğinden daha büyük olduğunu göstermesinin ardından, 293'te Diocletianus Galerius'u; Maximianus da Constantius'u kendilerine *caesar* olarak atamışlar ve *tetrarchia* sistemini oluşturmuşlardır. Constantius'un ilk görevi Britannia'da isyan edip imparatorluğunu ilan eden Carausius ve onun ardılı Allectus'u ortadan kaldırmak olarak belirlenmiş[59]; 296'da başarılı bir sefer sonucu, Britannia yeniden imparatorluğa bağlanmıştır. Maximianus, 297/298 yıllarında Afrika'da Berberi kabilelerine karşı bir sefere çıkmıştır. Bu arada 293/294 yıllarında Tuna sınırındaki kabileler üzerine gerçekleştirdiği başarılı seferlerin ardından doğu sınırına yönelen Diocletianus, 297/8 yıllarında, Suriye ve Mısır'daki sorunlar ile Sasani İmparatorluğu'ndan gelen saldırılarla mücadele etmekteydi. Öncelikli olarak Tuna sınırında güvenliği sağlamakla görevli olan Galerius ise, 297'den itibaren, Diocletianus tarafından doğu sınırında, Sasani Devleti'ne karşı sefer düzenlemekle görevlendirilmişti[60]. Bu görev dağılımı ile Diocletianus'un *tetrarchia*sında yer alan *augustus* ve *caesar*ların kriz döneminin atlatılmasının ardından, sınırları Atlas Okyanusu'ndan Mezopotamya'ya kadar uzanan imparatorlukta yönetecekleri bölgeler de belirlenmişti:

(…) *Galya Alpleri'nin ötesinde kalan bütün topraklar Constantius'a; Afrika ve İtalya Herculius'a (Maximianus); Karadeniz'deki boğaza kadar bütün Illyricum kıyıları Galerius'a verildi. Geri kalan kısımları ise Valerius (Diocletianus) kontrol etti*[61].

[58] Barnes 1981: 6-8.
[59] Britanya'daki bu gasp hareketiyle ilgili olarak bkz. Casey 1994.
[60] Jones 1964 (I): 38-39; Barnes 1976: 174-193; 1981: 6-9; Mitchell 2016: 81.
[61] Aur. Vict. 39.30; Barnes 1981: 8-9; 1982: 4, 36-37. Illyricum için ayrıca bkz. *ODB* II: 987-988; Harita 4 ve 5.

Bu paylaşımla birlikte, krize sebep olan dış etkenleri ortadan kaldırmak üzere imparatorların ikamet merkezleri Roma'dan, Batı'da Treverorum (Trier), Mediolanum (Milano), Aquileia; Balkanlarda Sirmium (Sremska Mitrovica), Serdika (Sofya), Thessalonike (Selanik), Doğu'da ise Nicomedia (İznik) ve Antiochea (Antakya) gibi sınırlara yakın kentlere taşınmış[62]; idari yapının çekirdeğini oluşturan devlet görevlilerinin bulunduğu dört ayrı *comitatus*un meydana getirilmesiyle artan kurum ve memur sayısı imparatorluğun bürokratik yapısının daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır[63]. Ayrıca sarayda ve yönetimde yüksek makamlarda bulunan kişilerin senatörlerden seçilmesi usulü, İtalya ile sınırlı birkaç makam ve görev dışında, neredeyse terkedilmiş[64] ve bu görevler genellikle *equites* (atlı) sınıfından olanlara verilmeye başlanmıştır. İdari yapılanmada, imparatordan sonra en yüksek mertebede bulunan ve önceleri görev alanı daha çok askerî konuları kapsayan *praefectus praetorio* rütbesindeki kişiler, her bir imparatorun emri altında bir tane olmak üzere *vir eminentissimi* sınıfından seçilmeye başlanmış; daha çok adli işler ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması gibi işlerden sorumlu tutulmuşlardır[65]. Bunun dışında, her imparatorun yönetiminde *vir perfectissimi* sınıfı mensuplarından seçilen ve eyaletlerdeki yardımcıları vasıtasıyla mali işleri yürüten *rationalis rei summae* ve imparatorun şahsi hazinesiyle ilgilenen *rationalis rei privatae*; imparatorluk yazışmalarını yürüten *magister epistularum*, ya da dilekçelere cevap veren *magister libellorum* gibi birimler meydana getirilmiştir[66].

Merkezi yapıda gerçekleştirilen bu değişikliklerin etkili olabilmesi için eyalet yönetimi de yeniden düzenlenmiştir. Bölünen ve sayıları arttırılan eyaletler, *praefectus praetorio*ların yardımcıları konumunda olan ve adli işlerden sorumlu

---

[62] 4. yüzyılda imparatorların ikamet ve ziyaret ettiği kentler hk. bkz. Barnes 1982: 47-90; Barnes 1993: 218-228. Genel kronoloji için bkz. Kienast 1996.

[63] İmparatorluk genelinde karmaşık bürokratik görevleri yerine getiren memurların sayısındaki artış için bkz. Kelly 2004 ve 1998: 138-183; Lo Cascio 2005: 172-178; Smith 2011: 135-136. *Comitatus* için bkz. *ODLA* (I): 377.

[64] Senatörlerin kariyer süreçleri hk. bkz. Chastagnol 1992: 1-242; Eck 2000: 214-237. Geç Antik Çağ'daki değişim için bkz. Jones 1964 (I): 42-49, 552-554; Chastagnol 1992: 312-314; Heather 1998: 184-210; Smith 2011: 133-134. Senato üyelerinin askerî görevlerden uzaklaştırılmasının Gallienus ile başladığı, Diocletianus'un reformlarının bu durumu kalıcı hale getirdiği görülmektedir. Ancak Potter 2004: 229-32 ve 2006: 164'te bu durumun 240'larda başladığı belirtilmektedir.

[65] *Praefectus praetorio*luk görevi hk. bkz. Barnes 1982: 123-139; Rees 2004: 26; *ODB* III: 1710-1711; *ODLA* (II): 1220-1221. *Tetrarchia* döneminde iki *augustus*un yardımcısı olarak iki tane *praefectus praetorio* atanmış olduğu düşünülmektedir bkz. Corcoran 2000: 87-89, 268-270.

[66] Jones 1964 (I): 46-51; Corcoran 2006: 45. *Rationalis rei summae*, *ODLA* (II): 1269; *magister epistularum*, *magister libellorum*, *ODLA* (II): 942.

*vicarius*lar yönetiminde on iki *diocesis* altında gruplandırılmıştır[67]. Her eyalete, vergi toplama ve adli işlerden sorumlu *praeses*ler (vali) atanmıştır. *Praeses*ler ayrıca imparatorluk posta servisi *cursus publicus*un işleyişi ve kent konseylerinin görevlerinin denetlenmesi gibi işlerden de sorumluydular. Eyaletlerin askerî işleriyle ilgili sorumluluklar ise, *dux*lara aitti[68]. Bu reformların hukuki alanda yapılan düzenlemelerle de pekiştirildiği görülmektedir. Dört idari bölgeye ve çok sayıda eyalete bölünmüş olan Roma topraklarında hukuki konularda bir standart oluşturma gerekliliği, daha sonra *Codex Theodosianus* ile *Codex Iustinianus* gibi daha gelişmiş örneklerine temel oluşturan, Gregorianus ve Hermogenianus'un Roma kanunlarını bir araya getirdikleri *codex*ler ile sağlanmaya çalışılmıştır[69]. Yapılan değişikliklerin tümü göz önüne alındığında merkezi yönetim ve eyalet yönetiminde dikkat çeken en temel özellik, sivil bir görünümün ortaya çıkmış olmasıdır. Bu amaçla, imparatorluk görevlilerinin gasp veya isyan hareketlerinde önemli rol oynamalarına neden olan askerî görevleri ellerinden alınmış; bürokratik ve adli süreçler yeniden düzenlenmiş veya sınırları birbirinden daha kesin çizgilerle ayrılmıştır.

Tüm bu düzenleme ve değişiklikler, imparatorun otoritesini Roma topraklarında etkin bir şekilde yaymak ve işleyişi sorunsuz hale getirmekle ilgili olduğu kadar, sürekli baskı altında olan imparatorluk sınırlarını savunan orduların idamesini sağlamak için gereken vergilerin düzenli bir şekilde toplanması amacını da taşımaktaydı. Her zaman en önemli harcama kalemi olan ordunun mevcudiyetinde, özellikle imparatorluğun *augustus* ve *caesar*ların yönetiminde dört ayrı bölgeye bölünmüş olması sebebiyle artışa gidilmişti[70]. Bununla beraber, doğu sınırında devam eden savaşların da etkisiyle, ordu sınıfları yeniden düzenlenmiş; Sasani İmparatorluğu'nun savaşlardaki etkili gücü olan süvari birliklerinin öneminin fark

---

[67] Corcoran 2006: 46; Lo Cascio 2005: 180. *Diocesis*, *ODLA* (I): 487-488. Valiler ve *vicarius* unvanı ve görevi hk. ayrıca bkz. Barnes 1982: 140-147, 224-225; 1996a: 548-51; *ODLA* (II): 1559. Eyalet yönetimi hk. genel bilgi için ayrıca bkz. Kuhoff 2001: 327-81; Lo Cascio 2005: 170-183; Wilkes 2005a: 212-268 ve 2005b: 704-767. Ayrıca bkz. Harita 3.

[68] Corcoran 2000: 234-253; 2006: 46. *Praeses* için bkz. Jones 1964 (I): 45, 527-28; *ODLA* (II): 1223. *Dux* için bkz. *ODLA* (I): 510.

[69] Mitchell 2016: 87-88. Bu *codex*ler hk. bkz. Honorè 2003; Corcoran 2000: 58-72.

[70] Lact. *DMP.* 7.2; Zos. 2.34. Ordudaki bu artışa rağmen, Geç Roma ordusu ile ilgili olarak tam bir rakam vermek oldukça zordur. Kaynaklarda bu konuda verilen çelişkili rakamlar, modern araştırmacıların 400.000-600.000 rakamları arasında bir mevcudiyet üzerinde durmalarına neden olmuştur. Rees 2004: 17-18; Mitchell 2016: 238-239. Geç Roma ordusu hk. genel değerlendirmeler için ayrıca bkz. Elton 1996; Whitby 2002.

edilmesi, süvari birliklerinin sayısının arttırılmasına yol açmıştır. Roma ordusunun temel birimleri olan lejyonlar ve *auxiliares* birlikleri daha küçük birimlere bölünmüş; ordu Ren, Tuna ve doğu sınırında toplanan sınır birlikleri *limitanei* ve arazi birlikleri *comitatenses* olmak üzere iki ayrı bölüm haline getirilmiştir. Ayrıca, askerî ve idari görevlerin ayrılması prensibine uygun olarak, sınırlar boyunca konuşlandırılan birliklerin başına *praefectus*lar yerine *equites* sınıfından *dux*lar atanmaya başlanmıştır[71].

Yapılan askerî ve idari reformlarla artan memur ve asker sayısı, imparatorluk genelinde vergilerin arttırılması ile sonuçlanmıştır. Ancak askerî anarşi döneminde, paranın değerinin sürekli olarak düşürülmesi politikası nedeniyle yükselen enflasyon, imparatorlukta para kullanımını ciddi oranda azalttığından, bu vergilerin ürün cinsinden toplanması yoluna gidilerek *annona militaris* adında yeni bir vergi sistemi oluşturulmuştur. *Annona* sisteminin işlemesi için imparatorluk genelinde yapılan sayımlarda, *iugum* (toprak) ve *caput* (baş) esas alınarak vergi oranları belirlenmiştir. Bu sistem her ne kadar ordunun ihtiyacı olan iaşenin sağlanmasında devletin işini kolaylaştırmışsa da enflasyon sorununun çözülmesi için pek çok başka adım atıldığı da görülmektedir. Öncelikli olarak altın, gümüş ve bakır sikkenin değerlerinde düzenleme yapılmış ancak bu düzenlemeler tam anlamıyla başarılı olamamış ve enflasyon yükselmeye devam etmiştir. Bu sebeple Diocletianus, yayınladığı Fiyatlar Kararnamesi ile belli başlı ürün ve hizmetlerin maksimum fiyatlarını belirleme yoluna gitmiştir[72]. 301 yılında yayınlanan bu kararname, enflasyonun daha da artmasına ve ürünlerin karaborsaya düşmesine sebep olarak durumu daha da kötü hale getirmiştir[73].

Diocletianus'un mali reformu beklenen etkiyi yaratmamıştır ancak, Fiyatlar Kararnamesi'nin metninde de vurgulandığı gibi, *tetrarch*lar, imparatorluğu içinde bulunduğu askerî kriz ortamından çıkarmakta genel olarak başarılı olmuştur:

[71] Jones 1964 (I): 44-45.*Comitatenses* için bkz. *ODLA* (I): 376. *Limitanei* için bkz. *ODLA* (II): 913.
[72] Jones 1964 (I): 61; Mitchell 2016: 88-89. Diocletianus Dönemi'nde imparatorluğun genel ekonomik durumu için genel olarak bkz. Jones 1964 (I): 61-68; Rees 2004: 37-45. *Iugatio-capitatio* sistemi için bkz. *ODB* (I): 377-378, "*iugatio-capitatio*"; *ODLA* (I): 290, "*caput*"
[73] Lact. *DMP* 7. 6-7. Diocletianus'un Fiyatlar Kararnamesi hk. ayrıca bkz. Giacchero 1974; Corcoran 2000: Böl. 8; Rees 2004: 139-146.

Gayretlerimizle akıttığımız ter sayesinde, derin bir sükûnet içinde yatan ve barışın faydalarından nasiplenen dünya artık huzur içerisindedir. Önceleri kudurmuş yağmalarına uğradığımız barbar milletleri, tanrıların müşfik lütfuyla bizzat bozguna uğratarak bastırdık ve her zaman adaletin zorunlu savunmasıyla tesis edilen huzuru güçlendirdik[74].

Tetrarchia döneminin bir özetini sunan bu cümleler, Roma İmparatorluğu'nun siyasi algısının bir başka boyutuna dikkat çekmesi bakımından da önemlidir. Roma İmparatorluğu'nda, askerî ve politik başarının her zaman tanrıların hoşnut edilmesiyle bağlantılı olduğu algısı hâkimdi ve burada kastedildiği şekilde, imparatorluk topraklarının huzurunun sağlanmasında lütfuna mazhar olunan tanrılar Diocletianus'un, iktidarının ilahi gücüne vurgu yaparak kendisiyle özdeşleştirdiği *Iuppiter* ve ona yardımcı olan Maximianus'a uygun gördüğü *Herculius* gibi pagan tanrılardı[75]. Dolayısıyla tıpkı 3. yüzyıl imparatorları Decius ve Valerianus döneminde olduğu gibi, yabancı ya da şüphe uyandıran kültler -özellikle Manicilik[76] ve Hıristiyanlık- imparatorluğun başına gelen herhangi bir felaketten sorumlu tutulabilecek potansiyel gruplar olarak şiddetli bir kovuşturmaya tabi tutulmaktaydı[77].

Öte yandan bu genel politika, Hıristiyan inancının temelleri üzerinde birtakım değişiklikler meydana getirdiği gibi; imparatorluk üzerinde de farklı etkiler ortaya çıkarmıştı. Lactantius'a göre ateşli bir pagan olan Galerius'un etkisinde kalan Diocletianus'un başlattığı ve 303-308 yılları arasını kapsayan "Büyük Zulüm Dönemi"[78], Hıristiyan inancını besleyen bir dönem olmasının yanı sıra, Diocletianus'un 305'te tahttan çekilmesinin ardından yönetimi devrettiği *augustus* ve *caesar*lar arasında oluşan rekabetin ortaya çıkardığı sivil savaşta, imparatorluktaki

[74] *ILS* 642; Türkçe çeviri Mitchell 2016: 85'ten (çev. T. Kaçar) değişiklikler yapılarak alınmıştır.

[75] Diocletianus ve Maximianus arasındaki hiyerarşik ilişkiyi de ortaya koyan Iuppiter ve Herculius özdeşleştirmesi için bk. Kolb 1987: 88-114. Ayrıca bkz. Mitchell 2016: 85-86.

[76] Mitchell 2016: 95; Corcoran 2000: 136. Maniheizm ya da Manicilik hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Brown 1967: Böl. 5; Baker-Brian 2011.

[77] Lact. *DMP* 10.1-5; Euseb. *HE* 8.3.2; Mitchell 2016: 95-97.

[78] Lact. *DMP* 10.1-5. "Büyük Zulüm Dönemi" olarak adlandırılan bu süreç imparatorluğun çeşitli bölgelerinde değişik şekillerde seyretmiştir. Batı'da kendi yönetim alanı içerisinde kalan bölgelerde I. Constantius, Hıristiyanlara karşı ciddi bir yaptırımda bulunmamış; Roma'da da Maxentius, Hıristiyanlara karşı herhangi bir yaptırım uygulamadığı gibi el konulan mallarını da iade etmiştir. Hıristiyanlara yönelik şiddetli bir kovuşturma politikası güden Galerius 311'deki ölümünden hemen önce yayınladığı bir kararname ile süreci bitirmiş ancak onun ölümünden sonra Maximinus Daia 312'ye kadar Hıristiyanlara karşı bazı yaptırımlarda bulunmaya devam etmiştir. İmparatorların Hıristiyanlara karşı tutumu için bkz. Mitchell 1988: 105-24; Ertekin 2011: 91-109. Bu dönemde Hıristiyanlara uygulanan yaptırımlarla ilgili resmi fermanlar hk. bkz. Corcoran 2000: 179-181.

Hıristiyanların özgürlüğü konusunun politik bir propaganda aracına dönüşmesine sebep olmuş; Galerius'un 311'e kadar Hıristiyanlığa karşı kovuşturma politikası uygulaması rakiplerine politik yarar sağlamıştır[79]. Batıda 306'dan itibaren *caesar*lığı tanınan Constantinus[80], Hıristiyanlara karşı tolerans gösterirken; Maxentius Hıristiyanlığı kovuşturmadığı gibi, el konulan mallarını da iade etmiştir[81]. Constantinus, Maxentius'u ortadan kaldırarak imparatorluğun batısının tek hâkimi olduğu Milvius Köprüsü Savaşı'nı Hıristiyan Tanrı'nın yardımıyla kazandığı propagandasına başvurmuştur[82]. Haziran 313'te Licinius ve Constantinus arasında yapılan görüşmeyle ilan edilen, Hıristiyanlara dini özgürlükleri ile mal ve haklarını iade eden Milano Fermanı[83], Constantinus'un bu dine olan eğilimi yanında, Licinius'un son savaşına yardım edecek politik bir hamleyi de ifade etmekteydi. Çünkü Hıristiyanların daha yoğun olduğu Doğu'da Maximinus Daia, Galerius'un hoşgörü fermanından sonra da kovuşturma politikası uygulamaya devam etmiş; 312 kışında her ne kadar kovuşturma ve cezalandırmalar hafiflese de bu politikasından ancak Licinius'a yenilmesinden hemen önce, 313'te vazgeçmiştir[84]. Ayrıca, Licinius da Maximinus Daia'ya karşı Hadrianopolis Savaşı'nda elde ettiği zaferi, Constantinus ile benzer şekilde, *Summus Deus* olarak anılan Yüce Tanrı'nın yardımıyla ilişkilendirmiştir[85].

İç savaşın galipleri olarak 313 yılında imparatorluğun doğu ve batı yarılarını kendi aralarında paylaşarak *tetrarchia* sistemine son veren Licinius ve Constantinus'un daha sonra gerilen ilişkilerinde de Hıristiyanlığın önemli bir politik araç olduğu görülmektedir. İki *augustus*'un 315-317 yıllarında yaşadığı anlaşmazlık her ne kadar yönetimin paylaşılması ile ilgili olsa ve nihayetinde Balkanlar'daki imparatorluk topraklarının büyük bir bölümünün Constantinus'a bırakılması ve imparatorların

[79] Elton 2006a: 197. Sivil savaş süreci hk. bkz. Mitchell 2016: 89-91.
[80] Constantinus, babası Constantius'un ölümünün ardından babasının orduları tarafından *augustus* olarak selamlanmış ancak, Doğu'daki kıdemli *augustus* Galerius'un onu ancak *caesar* olarak tanıması üzerine bu unvanı kullanmaya başlamıştır. *Origo* 2.4; Zos. 2. 9; Potter 2004: 346.
[81] Euseb. *HE* 8.14;.1; Barnes 1981: 37-9; Curran 2000a: 63-5.
[82] Lact. *DMP* 44.5-6; Euseb. *VC* 1.28.1-32.3. Soc. *HE* 1.2.4-7 ve Soz. *HE* 1.3.1-3. Milvius Köprüsü zaferi Constantinus'un gördüğü meşhur rüya ile Hıristiyan Tanrı'nın desteğine bağlanmıştır. Constantinus'un görüsünün, ışık halesi olduğu teorisi için bkz. bkz. Weiss 1993 ve 2003. Constantinus'un din değiştirmesinin politik sonuçları hk. Curran 2000b: 7.
[83] Milano Fermanı için bkz Lact. *DMP* 48.1-12; Euseb. *HE* 9. 5. 2-14.
[84] Bkz. Mitchell 1988.
[85] Lact. *DMP* 46.3-7.

oğulları Crispus, Constantius ve Licinius'un *caesar* ilan edilmesiyle giderilse de[86], bir anlamda hanedan savaşına dönüşen çatışmayı, Constantinus'un imparatorluğun tek hâkimi olmasına yol açacak savaşa dönüştüren önemli sebeplerden birisi, Licinius'un 320'lerde Hıristiyanları kovuşturma politikasına geri dönmesidir[87]. Bu sırada Constantinus, Maxentius ile yaptığı savaşın Hıristiyanları koruma amaçlı olduğu propagandasını arttırdığı gibi, Hıristiyanlığın ve Hıristiyanların koruyuculuğunu daha etkin bir rolle benimsemiş olduğundan, iki *augustus* arasında bir savaş kaçınılmaz hale gelmiştir[88]. Nitekim 323 yılında bir Sarmat yağma grubunu takip eden Constantinus'un, Licinius'un topraklarına girmesi üzerine gerilen ilişkiler kopma noktasına gelmiş[89]; nihayet 324 yılında Chrysopolis (Üsküdar) Savaşı'nda Licinius'u yenmesiyle, Constantinus Roma imparatorluğu'nun tek hakimi haline gelmiştir[90]. Bu tarihten itibaren Constantinus'un Hıristiyanlara sağladığı destek, Geç Roma İmparatorluğu'nun dönüşümünde yeni bir aşamayı da beraberinde getirmiştir.

1.1.3. Constantinus ve Mirası

Constantinus'un iktidar yılları, Roma İmparatorluğu için pek çok açıdan dönüm noktası oluşturacak gelişmelere sahne olmuştur. Diocletianus'un *tetrarchia* sistemiyle getirdiği bölgesel olarak paylaşılmış imparatorluk anlayışını ortadan kaldırmak ve hanedan sistemine dönüş yapmak üzere ilk adımlar, Constantinus'un inisiyatifiyle atılmıştır. Ancak şüphesiz, Constantinus'un Roma İmparatorluğu'na en büyük mirası, ilk Hıristiyan imparator olarak desteklediği Hıristiyanlığın imparatorluk dinine dönüşmesi ve Constantinopolis'in kuruluşuydu ki bu gelişmeler, Doğu ve Batı Roma arasındaki farklılaşmayı derinleştirerek, Geç Roma İmparatorluk tarihinin gidişatını değiştirdiği düşünülen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[86] *Origo* 5. 19; Zos. 2. 20; Aur. Vict. 41.6; Eutr. 10.5; Barnes 1981: 66-67.

[87] *Origo* 5. 20; Ier. *Chron. s.a.* 320; Oros. 7. 28.18; Euseb. *HE* 10.8.1-9.3; *VC* 1.49-59; 2.1.1-3; Soc. *HE* 1.3.1-4; Soz. *HE* 1.7.1-4; Theophan. *a.m.* 5811; Aur. Vict. 41.3-5. Euseb. *VC* 2.20.2-21.1, 30.1-39.1. Constantinus'un, Licinius'un yaptırımlarını önlemek adına yayınladığı kararnamelere muhtemel bir örnek olarak bkz. *CTh.* 16.2.5 (tarihi kesin değildir). Licinius'un bu tavır değişikliği Doğu'da önemli bir sorun haline gelen Ariusçuluk tartışmasının ortaya çıkardığı güvenlik problemiyle ilgili olabilir.

[88] Barnes 1981: 37-9; Curran 2000a: 63-5.

[89] *Origo* 5.21; Zos. 2.21-22. Barnes 1982: 79-80 ve 256. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Kulikowski 2006; Potter 2013, öz. böl. 7.

[90] *Origo* 5. 23-29; Zos. 2. 22.-28. Savaşın politik arka planı ve sonuçları hk. bkz. Kaçar 2003b.

Constantinus'un Hıristiyanlığı kabul etme süreci ve ardından yaşanan gelişmeler, Geç Roma imparatorluk tarihinin en çok tartışılan konularından biridir[91]. İmparatorun uzun bir süre *Sol Invictus* ile kendisi arasında bağ kurması ve pagan gelenekleri devam ettirmesi, ölmeden hemen önce vaftiz olması da bu tartışmaları beslemiştir[92]. Bu tartışmalı konunun politik ve dini arka planı her ne olursa olsun, imparatorluk için önemli sonuçları beraberinde getirdiği açıktır. Milvius Köprüsü Savaşı zaferini, gördüğü rüyanın Hıristiyan tanrının kendisine desteği şeklinde yansıtan propaganda sürecinde Constantinus'un bu dine yakınlığının ve ilgisinin arttığı kabul edilmektedir[93]. Nitekim, Maxentius'u yenmesinin ardından, Roma'da geçirdiği süreçte en önemlisi Lateran Bazilikası olmak üzere birçok Hıristiyan kilisesinin yapımına başlanmış ve Hıristiyan din adamlarına desteği daha açık hale gelmiştir[94]. Kuzey Afrika'daki din adamlarına aylık maaş bağlaması ve kamu hizmetlerinden muaf tutulmaları ile Hıristiyanların kovuşturma sırasında el konulan mallarının iadesini emretmesi bu duruma bir örnektir[95]. Ancak bu yaklaşımı aynı zamanda imparatoru, Büyük Zulüm Dönemi'nin Kuzey Afrika Kilisesi'nde ortaya çıkardığı Donatus ayrılığının çözüm sürecine de dâhil etmiştir[96]. Constantinus'un Hıristiyanlığı kabul etmesi ve kilise içindeki tartışmalara dâhil olması, Doğu'da daha önemli sonuçlara yol açmıştır[97]. İskenderiye Kilisesi'nde ortaya çıkan ve tüm Doğu Kilisesi'ni etkisi altına alan Ariusçuluk tartışmasının[98] çözülmesine dair imparatorun attığı adımlar, Nikaia Konsili'ni toplaması ve bizzat katılarak tartışmaları yönlendirmesi örneğinde görüldüğü gibi[99], Doğu'da siyasi ve dini otoritenin iç içe geçmesinde oldukça önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. İmparatorun topladığı ve yönlendirdiği konsil, imparatorluğun birliği için önemli bir araç olarak görülen

[91] Tartışmalar hk. genel olarak bkz. Barnes 1981: 272-275; Daha güncel olarak bkz. Flower 2012; Mitchell 2016: 103-105.

[92] Eusebius, Constantinus'u dindar bir Hıristiyan olarak tasvir ederken, Zosimus 2.29-30'da Constantinus'un oğlu Crispus'u öldürmesinin ardından Hıristiyan olduğunu belirtir. İmparatorun pagan gelenekleri devam ettirmesi ile alakalı olarak bk. Drake 1976: 13-15, 26-28; Barnes 1981: 211-212; Lenski 2006b ve Lenski 2015; Bleckmann 2015: 398-399.

[93] Jones 1964 (I): 81-82; Lenski 2006b; Drake 2006: 111-115

[94] Euseb. *HE* 9.9.10; *VC*. 1.40.1-2; Curran 2000a: 93.

[95] Euseb. *HE*. 10.5.15-17; *VC*. 1.41.3-42.1. Daha genel olarak bkz. Jones 1964 (I): 89-91; Mitchell 2016: 101-102.

[96] Donatizm ya da Donatusçuluk hk. bkz. Frend 1952; Shaw 2011.

[97] Drake 1976: 25; Curran 2000b'de Hıristiyanlığı kabul etmenin Constantinus'a sadakat ile eş değer hale geldiği yorumu yapılmaktadır. Ayrıca bkz. Kaçar 2009b.

[98] Arius hk. bkz. Hanson 1988; Kaçar 2009a; Kaçar 2009c: 52-68.

[99] Euseb. *VC*. 3. 4-8; Barnes 1981: 214-219. Nikaia Konsili için ayrıca bkz. Kaçar 2002; Kaçar 2009c: 69-90.

Hıristiyanlık üzerindeki otoritesini temsil etmekteydi[100]. Doğu Kilisesi de daha bu ilk aşamada imparatoru dini konularda bir otorite olarak tanıyarak, onun politik ve dini amaçları doğrultusunda hareket etmeyi kabul etmiş oluyordu. Bu durum, Eusebius'un, Hıristiyan yönetim felsefesini, Hellenistik krallık fikriyle birleştiren ve Constantinus'un otuzuncu taht yıl dönümünde verdiği söylevde de görülmektedir. Buna göre imparator, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisiydi ve dünyadaki düzeni sağlamak, tebaasını Tanrı'nın istediği şekilde yaşamaları için yönlendirmek onun göreviydi[101]. Bu bakış açısı, Constantinus'un halefleri tarafından da benimsenmişti.

Elbette ki bu fikir, Eski Çağ yönetim anlayışında her zaman baskın olan bir durumun yeniden yorumlanmasıydı ve Constantinus ilk dönemlerinde imparatorlukta var olan tüm din ve kültlerin en yüksek rahibi, *pontifex maximus* olarak dini alana müdahale etmişti[102]. Ancak, imparatorluk otoritesinin ayrılmaz bir parçası olan bu dini unsurlardan bir tanesinin, Hıristiyanlığın etkisi giderek daha baskın hale gelmiştir. Kilise finansal olarak desteklenmiş; Hıristiyan din adamlarına artan oranda sosyal ve adli görevler verilmiş; merkezi yönetimin politik süreçlerinde olduğu kadar, eyaletlerde ve kentlerde Kilise ve din adamlarının ön plana çıkmasının önü açılmıştır[103]. Her ne kadar bu durum, imparatoru ve yönettiği toprakları Kilise içindeki görüş ve doktrin ayrılıklarının getirdiği çatışmalara daha açık hale getirerek problemlere yol açmış olsa da imparatorluğun batı yarısından daha farklı ve artan bir şekilde politik hayata dâhil olan din adamları, ilerleyen dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu'nun bürokratik geleneğinde ve politika oluşturma süreçlerinde gözlemlenebilir bir etkiye sahip olmuşlardır[104].

Constantinus'un bir diğer radikal adımı olan, önemi hâlihazırda azalmış Roma kentine rakip olacak Byzantium'u Constantinopolis adıyla yeniden inşa ettirerek,

---

[100] Bkz. Mitchell 2016: 101.

[101] Euseb. *LC* 3.6.1. Ayrıca bkz. Drake 2015: 295

[102] Bkz. Lenski 2015; Bleckmann 2015: 398-399.

[103] Constantinus'un piskoposların sivil davalarda anlaşmazlık olduğunda başvurulacak ve kararı uygulanacak son merci olduğuna ilişkin emri için *CTh.* 1. 27.1 (23 Haziran 318?); *CSirm*. I. (333). Ayrıca bkz. Harries 1999: 191-203. Hıristiyanlara verilen destek ile ilgili daha geniş açıklama için bkz. Jones 1964 (I): 89-91. Hıristiyanlığın ve din adamlarının kentlerdeki etkisi hk. bkz. Lenski 2016: 167-197.

[104] Hunt 1998c: 238-240; Kaçar 2009b. Constantinus'un henüz Galya'da bulunduğu dönemlerden itibaren Hıristiyan din adamlarıyla ilişki içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Bu dönemdeki politik etkileri hk. bkz. Bleckmann 2015: 321 ve dn. 43. Kilise ve Hıristiyan din adamlarının bu türden etkilerinin sosyal bağlamı hk. ayrıca bkz. Brown 1992; Liebeschuetz 2001: 137-168; Rapp 2005.

imparatorluğun yeni başkenti haline getirmesi de güç ekseninin doğuya kaymasında ve imparatorluğun iki yarısı arasındaki farklılıkların artmasında rol oynayan önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Constantinus'un babasının imparatorluğun kuzey sınırında kalan yönetim bölgesinden, doğuya doğru uzanan yükseliş yolculuğunda bir zirve noktasını temsil eden Constantinopolis'in kuruluşu, imparatorun rakiplerine karşı kazanmış olduğu zaferinin de nihai anıtıydı[105]. Bunun yanı sıra, imparatorun yeni dininin etkilerini de taşıyacak şekilde inşa edilen ve 330 yılında açılışı yapılan kent, Constantinus ile girilen yeni dönemin de somut örneğiydi[106]. Constantinus'tan itibaren tüm imparatorların Constantinopolis'te ikamet etmeyi tercih etmesi, kentin önemin arttırdığı gibi, doğuda merkezi yönetimin batıya göre daha güçlü olmasında da etkili oldu[107]. Kentin kuruluşunu, oluşturulan yeni Senato ve kent *praefectus*luğu örneklerinde görüldüğü gibi, atanma ve yükselişi tamamen imparatora bağlı olan yeni bir bürokrat sınıfının oluşturulması takip etti[108]. Bu idari yapılanmanın, Diocletianus ile başlatılan sürecin devamı olduğu, artık farklı sorumluluk bölgelerinde görev yapan *praefectus praetorio*ların askerî görevlerinin *magister equitum ve magister peditum* adı verilen iki kuruma devredilmesi ve tamamen adli ve sivil görevlerden sorumlu hale getirilmelerinde[109]; yönetimin pek çok alanından sorumlu *scrinia* adı verilen farklı alt kurumların *magister officiorum* kurumunun sorumluluğuna bırakılmasında izlenebilmektedir[110]. Bunlar, yeni oluşturulan, imparatorun danışma meclisi olan *consistorium*un bir üyesi olarak imparatora oldukça yakın çalışan görevlilerdi. Ayrıca, imparatorun dostlarını veya yakın ilişki içerisinde olduğu bireyleri ifade eden *comes* unvanı da bu dönemde

[105] Kentin kurulması çalışmalarına, Licinius'a karşı kazanılan zaferin hemen ardından, 324 yılı sonlarında başlanması hk. bkz. *Origo* 30; Them. *Or*. 4. 58b. Ayrıca bkz. Kaçar 2003b; Potter 2013: 259-268;Van Dam 2014: 84-86.

[106] Kentin kuruluşu hakkında pagan gelenekleri ile Hıristiyanlığa ait bazı uygulamaların bir arada görülmesi bu konuda tartışmaya sebep olmuştur. Euseb. *VC*. 3. 48-2'de "Tanrı'nın verdiği ilhamla kurulan kentin tüm boş inançlardan arındırıldığı" ifadesi geçmektedir. Zos. 2.31'de anlatılanlardan pagan geleneklerin de dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Hıristiyan öğelerin baskın olduğu görüşü için bkz. Alföldi 1947; Barnes 2014: 126-131. Bu görüş Wilkinson 2010'da incelenen pagan Palladius'un fragmanlarıyla da desteklenmektedir. Ayrıca süreç içerisinde, Constantinus'un bazı pagan tapınakları kapatması ve kurban törenlerini yasaklaması da dikkat çekicidir, bkz. Euseb. *VC* 3.54.4-7. II. Constantius *CTh.* 16. 10. 2'de (341) Constantinus'un bu konudaki bir yasasına atıf yapmaktadır.

[107] Konu hakkında bkz. Van Dam 2014.

[108] Senato için bkz. *Origo* 6.30. Kent *praefectus*luğu için bkz. *Chron. Pasch*. *s.a*. 332. Ayrıca bkz. Kelly 1998: 151-152.

[109] Zos. 2.33.3. Jones 1964 (I): 101-103. Ayrıca bkz. Elton 2006b: 331-332. Krş. Barnes 2014: 153-157.

[110] Jones 1964 (I): 103-104; Elton 2006a: 200.

oluşturulmuştu[111]. Fakat imparatorun yakın çevresinde ve idari yapılanmada en göze çarpan noktalardan birisi, giderek Hıristiyan görevlilerin tercih edilmeye başlanmış olmasıdır. Constantinus döneminde, bunlardan en ünlüsü 324-326'da Asia *vicarius*u; 329-337'de *praefectus praetorio,* 331'de *consul* olan Ablabius'tur[112]. İmparatorun Hıristiyan olanlara cömert davrandığı Eusebius tarafından da aktarılmaktadır. Bunlardan biri olan ve Yahudi cemaatinde önde gelen ailelerden birinin üyesiyken Hıristiyanlığa ihtida eden Iosephus, imparator tarafından bir maaşla *comes* olarak atanmıştır[113].

Constantinopolis'in yeni başkent olarak kuruluşu, askerî gerçeklikleri de yansıtmaktaydı. Roma İmparatorluğu'nu 3. yüzyılda bir kriz ortamına sürükleyen askerî ve siyasi gelişmeler, *tetrarchia* döneminde kontrol altına alınmış olsa da sınırlardaki tehditlerin varlığı ve dolayısıyla imparatorluğun kuzey ve doğu sınırlarında zorunlu askerî faaliyetleri devam ediyordu. Bu bağlamda her ne kadar Constantinus, pagan yazar Zosimus tarafından orduyu sınırlardan kentlere çekerek imparatorluğu özellikle 5. yüzyılda karşılaştığı barbar saldırılarına açık hale getirdiğini belirtse de[114], bu uygulamanın daha farklı işlediği görülmektedir. İmparator, hâlihazırda *caesar* ilan ettiği oğullarından Crispus'u 317'de Galya sınırını korumakla görevlendirmişti[115]. Diğer oğlu II. Constantinus, Tuna sınırındaki güvenlikten sorumluydu ve II. Constantius ise 335'ten itibaren doğu sınırında görevlendirilmişti[116]. Constantinus, yüzyılın sonlarına doğru giderek artan şekilde "Yeni Roma" yakıştırmasının yapılmaya başlandığı Constantinopolis'te[117], her iki

[111] Jones 1964 (I): 101-106; Elton 2006a: 201. Ayrıca bkz. Barnes 2014: 157-163. *Comes* unvanının ortaya çıkışı ve kapsamı hk. ayrıca bkz. *ODLA* (I): 374.
[112] *PLRE* (I): 3, "Ablabius 4".
[113] *PLRE* (I): 460, "Iosephus".
[114] Zos. 2.34. Ayrıca bkz. Barnes 2014: 153-154.
[115] 317 yılında *caesar* ilan edilen Crispus'un Franklara karşı başarılı bir sefer düzenlediği ve Licinius ile yapılan son savaşta deniz kuvvetlerinin başında olduğu bilinmektedir. Frank seferi için bkz. *Pan. Lat.* 4 (10). 17.12. Licinius'a karşı yapılan savaştaki görevi hk. bkz. Euseb. *HE* 10.9.4-6; *Origo 5.* 23-27. Daha genel olarak bkz. Barnes 1982: 83-84, 198.
[116] II. Constantinus'un Gotlara karşı yapılan bir seferde önemli başarılar kaydettiği bilinmektedir, *Origo* 6.31. Constantinus'un son dönemlerinde, imparatorluğu oğulları ve yeğenleri arasında paylaştırması hk. bkz. *Origo* 6.35. Ayrıca genel olarak bkz. Jones 1964 (I): 84-85; Barnes 1982: 83-87; Frakes 2006: 95.
[117] Constantinopolis'in, Roma örneğinde kurulması ve kurulduğu ilk dönemlerde Roma'ya eşit statüde olup olmadığı tartışılan bir konudur. Senato üyelerinin Roma'daki *clarissimi* sınıfından daha alt bir sınıf olarak *clari* olarak nitelendirilmesi, hiyerarşik olarak Roma'nın üstünlüğünü koruduğunu göstermekteyse de (*Origo* 30), bu dönemde basılan sikkelerde Constantinopolis *Tyche*'si ile Roma'nın koruyucu tanrıçası *Dea Roma* arasında kurulan ilişki ile (Zos. 2.31.2'de de bu tanrıçaların

sınıra yakın olmasına olanak veren ve dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunması kolay olan önemli bir stratejik noktada bulunuyordu. Licinius'a karşı kazandığı nihai zaferin ardından Balkanlar'da bulunan gruplar ve Sasani İmparatorluğu ile ilişkilerin durumu, daha sonraki yüzyıllarda da görüleceği gibi, Constantinopolis'in sağladığı avantajları ortaya koyuyordu.

İmparatorluğun özellikle Balkanlar'da karşı karşıya kaldığı tehditler de tamamen ortadan kalkmamıştı. Constantinus'un 324'ten sonra Balkanlar'da bulunan grupları kontrol altına almaya yoğunlaştığı görülmektedir. Bu amaçla Oescus'tan Sucidava'ya giden köprünün yapımı, bölgeyle hem askerî hem de siyasi ve ideolojik ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır[118]. 330'lu yıllardan itibaren Gotların saldırısı altında olan Sarmatların yardım isteği üzerine, Pannonia Bölgesi'nde yapılan seferde, Gotların cesareti, *caesar* Constantinus'un uzun süren kuşatması altında kırılmış ve Gotlar ile 332 yılında, Roma lehine; ancak etkileri uzun vadede önemli sonuçlara yol açacak bir barış anlaşması imzalanmıştır[119]. Eusebius'un aktarımına göre, "Gotlar sonunda Roma İmparatorluğu'na hizmet etmeyi öğrenmiştir"[120]. Anlaşmaya göre, Gotlar, Roma İmparatorluğu'nun çağrısı halinde orduya asker gönderecek, karşılığında liderleri imparatorluktan hediye ve yardım alacaklardı[121].

Constantinus'un Gotlar ile yaptığı bu anlaşma, bazı tarihçiler tarafından yüzyılın sonunda imparatorluğun içinde bulunduğu durumun ve tartışmalı *foedus*/*foederati* uygulamasının kaynağı olarak yorumlanmaktadır[122]. Constantinus döneminde, Bonitus[123], Barbatio[124], Bonosus[125], ve Magnentius[126] gibi örneklerden barbar kökenli kişilerin yüksek rütbeli görevlerde bulunmaya başladığı görülmekle

heykellerinin kentteki iki tapınağa yerleştirildiği belirtilmektedir), iki kent arasında bir benzerlik kurulduğu görülmektedir. Bkz. Alföldi 1947. Constantinopolis ve Roma'nın bu ilişkisini yansıtan ikiz sikkelerle ilgili son değerlendirmeler için bkz. Lenski 2015.

[118] Aur. Vict. 41; *Origo* 35; Zos. 2. 34.

[119] Aur. Vict. 41; Euseb. *VC*. 4.5; *Origo* 31-32. Tarih için bkz. Barnes 1982: 258.

[120] Euseb. *VC*. 4.5.2

[121] Iord. *Get.* 112'deki ifade doğru kabul edilirse Gotlar, bu anlaşmanın ardından Constantinus'a 40.000 asker göndermişlerdir. Ayrıca bkz. Burns 1984: 35; Heather 1991: 115.

[122] Konu hk. bkz. Lenski 2002: 122, 341-343; Kulikowski 2006: 361.

[123] *PLRE* (I): 163, "Bonitus 1".

[124] *PLRE* (I): 146-147, "Barbatio". Özellikle Constantius ve *caesar* ilan ettiği yeğenleri Gallus ve Iulianus ile ilişkilerinde önemli rol oynamıştır.

[125] *PLRE* (I): 164, "Bonosus 4".

[126] *PLRE* (I): 532, "Magnus Maxentius".

birlikte[127], barbar gruplardan orduya asker alınması aslında Roma İmparatorluğu için yeni bir durum değildir. Constantinus'u 306 yılında Galya'da *augustus* ilan eden orduda Alamanni kralı Crocus'un komutasında barbar askerlerin bulunduğu[128]; Licinius ve Constantinus'un son savaşlarında Constantinus'un ordusunda çok sayıda Frank, Licinius'un ordusunda ise Alica'nın komutasında savaşan Got yardımcı birlikleri olduğu bilinmektedir[129]. Anlaşmanın şartları hakkında daha geniş bilgi sahibi olmamamız, durumu değerlendirmeyi zorlaştırsa da bu dönemden sonra Gotlar arasında Constantinus Hanedanı'na sadakat duyan bir kesim oluştuğu[130] ve aynı dönemde Constantinus'un Gotlar arasına Ulfila'yı göndererek, Hıristiyanlığı yaymak üzere attığı adımların imparatorluk ile Gotlar arasında kurulan ilişkide yeni bir dönemin başlamasına yol açtığı görülmektedir[131]. Dolayısıyla, anlaşma bu bağlamda değerlendirildiğinde 367'ye kadar Gotların önemli bir probleme yol açmamış olmaları kayda değerdir. Gotlar ile barışın sağlanmasının ardından, Constantinus 334'te "sadakatlerinden şüphe duyduğu Sarmatlar üzerine bir sefer düzenlemiş"[132]; köleleri tarafından ülkelerinden sürülen 300.000 Sarmat'ı Trakya, Scythia, Makedonya ve İtalya'ya yerleştirerek[133] Balkanlar'da güvenliği sağladığı gibi, daha önce Aurelianus döneminde terk edilen Dacia Bölgesi'nin bir kısmını da geri almıştır[134].

Constantinus'un kuzey sınırında kontrolü sağlama çabaları devam ederken, Roma İmparatorluğu'nun her zaman daimî düşman olarak gördüğü Sasani İmparatorluğu'nun bulunduğu doğu sınırında da önemli gelişmelerin olduğu görülmektedir. 298 yılında, Galerius'un zaferi ile, Roma lehine yapılan anlaşmanın

[127] Konu hk. bkz. Jones 1964 (I): 98; Potter 2013: 251-252.
[128] Drinkwater 2007: 146.
[129] *Origo* 5. 27; Iord. *Get*. 111. Roma ordusunda barbar birlikleri hk. bkz. Kulikowski 2007: 35-36; 156-157.
[130] Gotların, Valens Dönemi'nde Constantinus Hanedanı ile akrabalığı olduğu düşünülen Procopius'u destekledikleri görülmektedir, bkz. Amm. Marc. 27.5.1; Eunap. *fr*. 37; Zos. 4. 7. 2'de Amm. Marc.'un 26.10.3.
[131] Barnes 1981: 258'de Gotların Hıristiyanlığa ihtidasının bu anlaşmanın şartlarından biri olduğu belirtilmektedir. Ancak Ulfila'nın II. Constantius Dönemi'nde Gotlara gönderilmiş olması da mümkündür. Konu hk bkz. Kulikowski 2006. Bu dönemde Gotlar ve Roma İmparatorluğu ilişkileri hk. daha ayrıntılı bilgi için bkz. Heather 1991: 107-15; 1996: 58-59.
[132] *Origo* 6.32. Ayrıca bkz. Euseb. *VC*. 4.6; Amm. Marc. 12.12.18–19.
[133] Fethedilen grupların Roma topraklarına yerleştirilmesi, *receptio*, imparatorluğun eskiden beri uyguladığı bir politikaydı. Farklı şartlar altında anlaşma (*foedus*) yapan topluluklar, *dediticii*, *laeti*, *foederati* gibi isimlerle anılmaktaydı. Bkz. Burns 1992: 12-15.
[134] Barnes 1982: 256. Ayrıca bkz. Barnes 2014: 165.

ardından kontrol altında olan Roma-Sasani ilişkileri 330'lardan itibaren yeniden bozulmaya başlamıştır. İki ülke arasında önemli bir tampon bölge olan Armenia'nın kralının Hıristiyanlığı tercih ederek Roma yanlısı bir politika izlemesi ve Constantinus'un Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlenmesiyle başlayan süreçte, Şapur'un doğu sınırında yeni bir düzenleme istemesi ve bu isteği kabul edilmeyince Hıristiyanlara baskı uygulaması, Armenia topraklarına saldırması bir savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir[135]. Burada dikkat çeken en önemli nokta Constantinus tarafından Hıristiyanlığın, daha sonraki dönemlerde de her iki imparatorlukta baskın olan dini grupların haklarının korunması fikrine örnek olacak şekilde, Roma-Sasani ilişkilerinde politik bir araç haline getirilmiş olmasıdır[136]. Constantinus'un sefer için hazırlık yaparken etrafında piskoposların bulunması ve ordunun kamp kurduğu yerlerde kilise şeklinde düzenlenmiş bir çadır bulundurması, Roma'nın Sasanilere karşı düzenleyeceği seferi adeta bir Haçlı seferine dönüştürdüğü düşüncesini desteklemektedir[137]. Ancak, imparatorun ömrü bu savaşa yetmemiş, 337'de Nicomedia'da ölümü üzerine doğudaki savaşı devam ettirme görevi, 335'ten itibaren bölgede bulunan oğlu II. Constantius'a kalmıştır.

Constantinus'un ölümünün ardından, Roma İmparatorluğu'nun yönetimi hayatta olan oğullarından, II. Constantinus, II. Constantius ve Constans arasında üçe bölünmüş ve imparatorluk bir kez daha ortak *augustus*lar tarafından yönetilmeye başlanmıştır[138]. Bu paylaşımda II. Constantinus, Galya, İspanya ve Britanya'yı; Constans Illyricum, İtalya ve Afrika'yı, II. Constantius ise Trakya, Asia ve Mısır'ı içeren doğu eyaletlerini yönetmeye başlamıştı[139]. Ancak Batı'da II. Constantinus ve Constans arasında İtalya ve Kuzey Afrika üzerine çıkan çatışmada II. Constantinus'un ölümü üzerine, imparatorluk iki *augustus* tarafından yönetilmeye başlanmıştır[140]. Constans ve Constantius'un bu ortak yönetiminde kendilerine babalarından kalan mirasın - ortak bir Hıristiyan doktrinin belirlenmesi ve İran seferi- oldukça baskın bir

[135] Roma İmparatorluğu ve Sasani Devleti'nin ilişkilerinde Armenia'nın rolü ve durumu hk. genel olarak bkz. Cinemre 2018.
[136] Potter 2004: 446-447; Kaçar 2012: 161.
[137] Barnes 1981: 258-259; Kaçar 2012: 161.
[138] Constantinus'un yönetime ortak ettiği üvey kardeşlerinin ve yeğenlerinin II. Constantius tarafından elimine edildiği düşünülmektedir. Iul. *Ep. ad Ath*. 270c-271b Bkz. Frakes 2006: 98-99; Hunt 1998a: 3-4.
[139] Iul. *Or*. 1.19a; Zos. 2.39; Barnes 1981: 261-262; 1993: 19-20, 218; Frakes 2006: 99.
[140] Zos. 2.41. Ayrıca bkz. Frakes 2006: 100.

karakteristik olduğu görülmektedir. Batıda Franklar, Alamanniler ve Sarmatlar üzerine yapılan seferlerin ardından, dikkatini kilise meselelerine daha çok veren Constans, II. Constantius tarafından görüşleri sebebiyle görevinden alınan İskenderiye piskoposu Athanasius'un Roma piskoposu Iulius'a sığınması ile Doğu Kilisesi'nin iç işlerine müdahil olduğu gibi, doğuda Sasani İmparatorluğu ile mücadele eden II. Constantius'u bir konsil toplamak konusunda ikna etmiştir[141]. Serdika'da toplanan bu konsilde ortak bir karara varılamaması üzerine Constans, Athanasius'un İskenderiye'ye dönmesi konusunda ağabeyini üstü kapalı tehdit ederek, II. Constantius'un geri adım atmasını sağlamıştır[142]. Serdika Konsili ve Constans'ın bu müdahalesi, Doğu Kilisesi'nin kendi içinde var olan çekişmelerin yanı sıra, Doğu ve Batı kiliseleri arasında da önemli bir çatlağa yol açmıştır[143]. Constans'ın 350 yılında, Constantinus döneminde yükselişe geçen barbar kökenli generallerinden biri olan Magnus Magnentius'un isyanı sırasında öldürülmesiyle[144] Roma İmparatorluğu'nun tek imparatoru haline gelen II. Constantius, yönetimi boyunca sık sık Kilise ve doktrin çatışmaları ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

II. Constantius dönemi, Roma İmparatorluğu'nun 290'lı yıllardan sonra yeniden yoğun bir şekilde iç ve dış baskıya maruz kaldığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Batı'da Constans'ın ölümünü takip eden süreçte ortaya çıkan gasp hareketleri, hanedan içi mücadeleler ve barbar istilaları ile doğuda yoğun bir enerji ve kaynak gerektiren Sasani savaşının, döneme damgasını vurduğu görülmektedir. 340'lı yıllardan itibaren Sasani İmparatorluğu ile yoğunlaşan mücadeleler sırasında II. Constantius, imparatorluğun batı yarısındaki olaylara müdahil olmamıştı ancak Magnentius'un isyanı, dikkatini batıya vermesini gerektirmişti. 351 yılında kuzeni Gallus'u doğuda *caesar* olarak görevlendirdikten sonra, Magnentius'u Mursa Savaşı'nda yendi[145] ve 359/360 yılına kadar batıda kalarak; 355 yılında Cologne'da *augustus* ilan edilen Silvanus'un kısa süreli isyanının ardından buradaki barbar kabilelerle mücadeleye ağırlık verdi[146]. Bu arada, 353 yılında sadakatinden şüphe

[141] Bkz. Barnes 1993: 224-225; Hunt 1998a: 6-7.
[142] Soc. *HE.* 2.23; Barnes 1993: 89-91. Serdica Konsili için bkz. Barnes 1993: 71-81; Kaçar 2002.
[143] Bkz. Kaçar 2002.
[144] Eutr. 10.9.5; Zos. 2.42.
[145] Eutr. 10.12.1-2; Aur. Vict. 42.9-10; Iul. *Or*. 1.39b-40b; Zos. 2.45-53.
[146] Amm. Marc. 15.5.1-35.

duyduğu Gallus'u görevden aldı ve öldürttü[147]. Doğudaki savaş, Frank, Alamanni ve Sarmatların, Galya ve Pannonia bölgelerinde oluşturduğu sürekli tehdit, ikinci bir *caesar* ilan etmeyi zorunlu kılıyordu[148]. Dolayısıyla Gallus'un üvey kardeşi olan, yeğeni Iulianus'u *caesar* ilan ederek Galya Bölgesi'nde görevlendirdi[149]. Iulianus, Frank ve Alamanniler üzerine yaptığı seferlerle burada sınırları kontrol altına aldı[150]. Doğuda 359'dan itibaren II. Şapur'un yinelenen saldırganlığı ile mücadele eden II. Constantius'un, Iulianus'un bu başarılarının ardından isyana kalkışacağına dair şüpheleri, doğu seferi için istediği takviye birliklerin gönderilmemesinin yanı sıra ordunun Iulianus'u *augustus* ilan etmesiyle doğrulandı[151]. Doğu sınırını bir süreliğine kontrol altına alan Constantius, bu sırada daha önce gasıp Magnentius'u oyalamak için başvurduğu stratejiyi yineleyerek Alamannileri Galya Bölgesi'ni yağmalamaya teşvik ederek bir süre zaman kazandı[152]; 361 yılında kuzeni üzerine ilerleyişe geçtiği sırada, Cilicia'daki Mopsucrene menzil istasyonunda öldü[153]. Constantinus Hanedanı'ndan geriye kalan tek varis olan Iulianus'un yönetimi ele geçirme planı böylece kendiliğinden gerçekleşmiş oldu.

I. Constantinus'tan itibaren Hıristiyan olan Roma imparatorlarının aksine pagan dinine ve geleneklerine bağlılığı, Iulianus'un aslında çok kısa süren iktidar döneminin, 4. yüzyılın en iyi belgelenen dönemi olmasını da sağlamıştır. Constantinus'un mirasının getirdiklerini geri alarak, pagan dinini ve geleneklerini imparatorlukta yeniden baskın hale getirmek isteyen Iulianus, Kilise örneğinde bir pagan dini hiyerarşi yaratmaya çalışmasının yanı sıra, doktrin çatışmalarını besleyecek adımlarıyla Hıristiyanlığa güç kaybettirmeyi amaçlamıştır[154]. Devlet yönetiminde görev alacak kişilerin seçiminde paganların tercih edilmesinin yanı sıra;

[147] Amm. Marc. 14.11.20; Eutr. 10.13.1; Zos. 2.55.
[148] Zos. 3.1.
[149] Amm. Marc. 15.8.1-7'de bu olayın ayrıntılı bir tasviri yer almaktadır.
[150] Amm. Marc. 16. ve 17. kitaplarında bu seferlerden ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Bowersock 1978: 33-45; Iulianus'un bu başarıları, Roma'nın Ren sınırını elli yıl daha korumasını sağlamıştır bkz. Mitchell 2016: 102.
[151] Constantius'un Doğu'ya takviye birlikler istemesi ve Iulianus'un ordusu tarafından *augustus* ilan edilmesiyle sonuçlanan süreç hk. Amm. Marc. 20.4.1-18. Ayrıca bkz. Bowersock 1978: 46-55; Hunt 1998a: 57; Mitchell 2016:111-114.
[152] Iulianus, Atinalılara yazdığı mektupta Alamanni kralı Vadomarius ile Constantius'un mektuplarını ele geçirdiğini belirtmektedir. Bkz. Iul. *Ep. Ad. Ath*. 268a. Ayrıca, Amm. Marc. 21.3. 1-5.
[153] Constantius dönemi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Frakes 2006: 100-103; Hunt 1998a; 14-38.
[154] Ariusçu II. Constantius döneminde sürgüne gönderilen din adamlarının geri dönmesine izin vermesi ve Kudüs'teki Yahudi tapınağının yeniden yapımına izin vermesi gibi uygulamaları hk. bkz. Amm. Marc. 22.11.3-11; 23.1.2; Bowersock 1978: 79-83; 120-122.

imparatorun Hıristiyanların felsefe öğretmesini yasaklayan ünlü kararnamesinde de aynı amaç izlenebilmektedir[155]. Öte yandan, II. Constantius'un ölümünün ardından Büyük İskender'e duyduğu hayranlıkla Sasani İmparatorluğu üzerine bir sefere çıkan Iulianus, başarılı olduğu takdirde bu politikasını, askerî zaferiyle de birleştirerek paganlığın zaferini ilan etmiş olacaktı. Ancak seferin çok başarılı gitmemesi ve bu sırada ölmesi, amaçlarını yerine getirmesini engelledi[156]. Roma ordusunu, İran'da saplandığı bataktan çıkarmak, Constantinus hanedanıyla akrabalık bağı da olduğu düşünülen, *primicerius domesticorum* görevindeyken imparator ilan edilen Iovianus'a kaldı[157]. Doğudaki seferin başarısızlığına, batıdaki gelişmeler ve Iovianus'un imparatorluğunu güvence altına alma ihtiyacı da eklenince, Roma ağır şartlar içeren bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. 363 yılında yapılan bu anlaşma ile Galerius'un 299'da aldığı beş eyalet ile Singara, Nisibis gibi önemli kentlerin Sasani İmparatorluğu'na bırakılmasının yanı sıra, Roma Armenia'ya destek vermekten de vazgeçmeyi kabul etti[158]. Şartları uzun vadede yeniden gündeme gelecek olan bu anlaşma, her ne kadar çok kısa süre iktidarda kalmış olan Iovianus'un hanesine yazılsa da aslında Iulianus'un politikasının bir sonucuydu. Iulianus, kendisine "güçlü bir düşman" arayışı ile Constantius'un doğu sınırındaki savunmaya dayalı stratejisini tersine çevirerek büyük kayıplara sebep olduğu gibi, bu dönemde Tuna sınırında yeni bir istilaya girişebilecek olan Gotları kendi haline bırakmasıyla da imparatorluk için önemli etkilere yol açmış oldu[159]. Iulianus'un iktidar döneminin getirdiği bu sorunlar ise Iovianus'un ölümünün ardından tahta geçen Valentinianus ve kardeşi Valens döneminde imparatorluğun başlıca sorunları haline geldi.

---

[155] Bkz. Bowersock: 83; Iulianus'un Hıristiyanların felsefe öğretmesini yasaklayan kararnamesi için *CTh.* 13. 3. 5 (29 Temmuz 362) ve Amm. Marc. 22.10.7; 25.4.20.

[156] Sasani seferi için bkz. Amm. Marc. 23.2.1-25.3.23; Bowersock 1978: 106-119; Blockley 1992: 25-26; Mitchell 2016: 115-116.

[157] Amm. Marc., tahta çıkış sürecini anlattığı 25.5.1-6'da Iovianus'u yetersiz ve ordudaki her kesim tarafından kabul görmeyen bir imparator olarak tasvir etmektedir. Ancak Hıristiyan tarih yazıcılığında Iovianus'un tahta çıkışı farklı ele alınmıştır. Konu hk. ayrıntılı değerlendirme için bkz. Heather 1999; Drijvers 2011 ve 2018. Ayrıca bkz. Lenski 2000.

[158] Amm. Marc. 25.7.10 ve Eutr. 10.17'de Iovianus'a Iulianus'un kuzeni Procopius'un isyan edebileceğinin hatırlatılmasının anlaşmanın kabulünde etkili olduğu belirtilmektedir. Anlaşma şartları için bkz. Amm. Marc. 25.7.9-14; Blockley 1992: 27-30. Bu anlaşma ile beraber Roma-Sasani ilişkilerinde ön plana çıkan diplomatik yaklaşım, Armenia etrafında şekillenmeye başlamıştır.

[159] Sasani seferinden önce imparatora Gotlar hakkında uyarı yapılmıştır, Amm. Marc. 22.7. 7-8; Eunap. *fr*. 27.1; Libanius da *Or*. 12. 78'de Iulianus'un, 362'de anlaşma şartlarının gözden geçirilmesi isteğiyle gönderilen Got elçilerine anlaşmanın ancak bir savaşla değiştirileceği yanıtını verdiğini aktarmaktadır. Ayrıca bkz. Errington 2006: 46; Hunt 1998a: 13-14.

1.1.4. Valentinianus ve Valens Dönemi

364 yılında ordunun bulunduğu Nikaia'da toplanan *comitatus* tarafından *augustus* seçilen Valentinianus, ordunun imparatorluğa bir *augustus* daha vermesini istemesi üzerine, kardeşi Valens'i Constantinopolis'te *augustus* ilan etmiş ve iki *augustus* Constantinopolis'te beraber geçirdikleri kısa sürenin ardından imparatorluğu Doğu ile Batı Roma'nın idari ve askerî personelini de ayıracak şekilde paylaşmışlardı[160]. Valentinianus batıya hareket etmiş; Valens ise doğunun yönetimini üstlenmişti. Valentinianus ve Valens'in coğrafi sınırların yanı sıra, idari yapı ve orduyu da içeren paylaşımının, imparatorluğun bir kez daha iki *augustus* tarafından paylaşılarak yönetilmesi uygulamasından farklı bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemden itibaren, imparatorluk propagandası iki *augustus* arasındaki uyumu (*concordia*) her fırsatta vurgulasa da, Doğu ve Batı Roma yönetimlerinin birbirinden daha bağımsız hareket etmeye başladıkları görülmektedir. Dolayısıyla Roma İmparatorluğu'nun fiili ayrılığının -her ne kadar genellikle 395 yılında I. Theodosius'un oğulları arasında ön gördüğü bölünmeyle başlatılsa da- aslında Valentinianus ve Valens döneminde gerçekleştiği de düşünülmektedir[161].

Doğu sınırının 363 yılı anlaşması ile bir süre daha güvence altında olmasına karşılık, batıda Alamanni, Frank ve Saksonların yağma faaliyetlerinin, askerî olarak daha tecrübeli olan Valentinianus'un yaptığı paylaşımı etkilediği anlaşılmaktadır. Iulianus'un doğuya hareket etmesinin ardından, bölgede altı yıl bir imparatorun bulunmaması, özellikle Alamanniler ile yapılan anlaşmaların sıkı bir Roma otoritesinin varlığına bağlı olduğu da düşünüldüğünde, batıdaki durumun aciliyeti göz önünde bulundurulmuş olmalıdır[162]. Nitekim, Valentinianus'un batıda yerleştiği 365 yılına kadar yağma seferlerini ve bölgelerini genişleten Alamanniler ile mücadelenin, bu dönemde batıdaki temel öncelik olduğu görülmektedir. Hatta, imparator doğuda Iulianus'un bir akrabası olan Procopius isyanının başladığını öğrenmesine ve kendisine bölgedeki ciddiyetin hatırlatılmasına rağmen Galya'da

[160] Amm. Marc. 26.1.4; 26. 2.1-3; Valens'in *augustus* tayin edilmesi hk. bkz. Amm. Marc. 26. 4.1-3; Zos. 4.1.2; Pabst 1986; Lenski 2002: 21-24.

[161] Amm. Marc. 26.5.1-4; Matthews 1989: 190-1. Konu Errington 2006'da daha geniş şekilde ele alınmıştır. Krş. Lenski 2002: 28-35.

[162] Alamanniler için bkz. Amm. Marc. 26.5.7; 27.1.1-27.2-10; Frank ve Saksonlar için bkz. Amm. Marc. 27.8.5. 365-368 yılları arasında Britanya'da Pict ve Scotilerin ve Afrika'da Berberi kabilelerinin saldırıları olduğu görülmektedir, Amm. Marc. 27.8.5-27.9.1-2.

kalmaya devam etmiştir. Bu arada 367'de oğlu Gratianus'u *augustus* ilan ederek, hanedanın devamlılığını da güvence altına almıştır[163]. Nihayetinde, bir dizi istihkâm inşasının yanı sıra Valentinianus'un askerî harekâtları ve barbar kavimlerin birbirleri arasındaki çatışmalardan faydalanmaya yönelik diplomatik faaliyetlerle de desteklenen girişimler sonuç vermiş; Tuna sınırında ortaya çıkan gelişmelerin imparatorun dikkatini buraya vermesini de gerektirdiğinden 374 yılında Alamanni kralı Macrianus ile Ren Nehri üzerinde bir teknede yapılan anlaşma ile Ren sınırında kontrol yeniden sağlanmıştır[164].

Valentinianus'un sınırlardaki problemlere uzun vadeli çözüm getirmek üzere başlattığı kale inşası ve istihkâm faaliyetleri, Tuna sınırında daha farklı tepki ve sonuçlara yol açmıştır. Bu bölgede yerleşik Quad, Sarmat ve Got kabilelerinin her birinin imparatorlukla ilişkileri, I. Constantinus ve II. Constantius dönemlerinde kendine özgü şartlarla belirlenmişti ve Tuna sınırını Ren sınırından daha farklı ve tehlikeli hale getiren de bu durumdu[165]. Valentinianus'un askerî inşa faaliyetlerinin imparatorluk ile uzun süredir iyi ilişkiler halinde olan Quadları hâlihazırda gücendirmişken, liderlerinin buradaki Roma görevlileri tarafından bir ziyafet sırasında öldürülmesi, Quadların bölgeyi tahrip etmesiyle sonuçlanmıştı. Valentinianus'un 374 yılında Orta Tuna bölgesinde yerleşik Quadlar üzerine yaptığı cezalandırma seferi başarılı olmuş ve Ammianus Marcelinus'un ifadelerine göre barış isteğiyle gelen Quad elçileriyle Roma'nın avantajlı olduğu bir anlaşma yapılmış; Quadlar eskisi gibi Roma İmparatorluğu'na asker sağlamaya devam etmişlerdir. Ancak bu görüşme sırasında sinirli yapısıyla bilinen Valentinianus ani bir kriz geçirerek hayatını kaybetmiştir[166]. Muhtemelen Valentinianus'un ölümünün ardından, Roma tarafının köprü ve istihkâmların yıktırılması konusundaki tavizleriyle de sağlanan anlaşmanın başarısı, ileride Illyricum'da ortaya çıkacak kriz

[163] Amm. Marc. 27.6.4; Zos. 4.12.2. Valentinianus Gratianus'u doğrudan *augustus* ilan ederek bu anlamda bir ilki de gerçekleştirmiştir.

[164] Ren sınırında istihkâm faaliyetleri hk. Amm. Marc. 28.2.1-2. Seager 1999: 579-605'te Valentinianus'un Ren ve Tuna sınırında izlediği politika ele alınmakta ve Ammianus Marcellinus'un bahsettiği istihkâm faaliyetleri arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Macrianus ile yapılan anlaşma için bkz. Amm. Marc. 30.3.4-6; Errington 2006: 45-49; Mitchell 2016: 118-119.

[165] Errington 2006: 54.

[166] Valentinianus'un Illyricum'a gelişi ve seferler hk. bkz. Amm. Marc. 30.5.1-30.5.19; Quadların asker göndermeyi kabul edişleri hk. bkz. 30.6.1. Valentinianus'un ölümü hk. bkz. 30.6.3-6.

sırasında Orta Tuna Bölgesi'nde herhangi bir sorun yaşanmamış olmasında da görülmektedir[167].

Öte yandan, Valens'in egemenlik alanında kalan Aşağı Tuna Bölgesi'nde yerleşik Gotlarla yaşanan problemler, Tuna sınırının ve Illyricum Bölgesi'nin karmaşık demografik yapısı kadar; imparatorluğun buradaki gruplarla sürdürdüğü ilişkilerin şatlarını da ortaya koymaktadır. Özellikle Valens'in ilk yıllarında karşılaştığı ve ordu içerisinde önemli bir sadakat unsuru olan hanedanın meşruiyeti esasından kaynaklanan sorunlarda Gotların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Valentinianus ile başlayan yeni hanedanın, Gotların 332'de yaptıkları anlaşma ile sadakat geliştirdikleri Constantinus hanedanı ile bağlantısının olmayışı, Iulianus'un kuzeni Procopius'un isyanı sırasında II. Constantius'un eşi Faustina ve kızı Constantia'nın varlığını kullanarak taht iddiasına meşruiyet sağlama çabaları, Gotların desteğini almasında etkili olmuştur[168]. Aslında Iulianus döneminden itibaren Tuna sınırında bulunan Gotlar arasında daha önce yapılan anlaşmaya yönelik bir rahatsızlık olduğu da görülmektedir. 362'de Iulianus'tan anlaşmanın şartlarının gözden geçirilmesi taleplerine olumlu yanıt alamayan Gotlar, Procopius'un galip gelmesi halinde durumlarında bir iyileştirme olacağı beklentisi içinde olmalıdırlar. Başlangıçta, başkent Constantinopolis'in hinterlandı Trakya ve Anadolu'da elde ettiği destek ile önemli bir tehdit unsuru haline gelen Procopius'un başarısızlıkla sonuçlanan gasp girişiminde Gotların, tıpkı Constantinus ve Licinius'un mücadelesinde olduğu gibi yanlış tarafta yer alarak, Procopius'u desteklemek için 3000 Got askeri göndermesi[169], Valens'in Tuna seferlerini başlatmasına sebep olmuştur. 367-369 yılları arasında Tuna Nehri'nden kuzeye ilerleyerek Tervingi Gotlarının yerleşik olduğu topraklara giren Valens'in üç seferinin Gotlara tamamen boyun eğdirecek bir sonuç getirmemesi ve doğu sınırında da Sasaniler ile ilişkilerin gerilmesi üzerine barış görüşmeleri başlatılmıştır[170]. Valens ve Tervingi Gotlarının

[167] Errington 2006: 55-57.

[168] Amm. Marc. 26.7.10; 26.9.3; Eunap. *fr*. 37. Ayrıca bkz. Lenski 2002: 98-102.

[169] Valens'in seferler başlamadan önce Gotlara elçi olarak gönderdiği *magister equitum* Victorius'a Procopius'un Constantinus ile yapılan anlaşma ile bağlantılı olarak desteklendiği belirtilmiştir, bkz. Amm. Marc. 27.5.1; Eunap. *fr*. 37. Amm. Marc.'un 26.10.3'te Procopius'a gönderilen Got asker sayısını 3000 olarak belirtirken, Zos. 4. 7. 2'de 10.000 asker gönderdikleri belirtilmektedir.

[170] Seferler için bkz. Amm. Marc. 27. 5.1-10; Zos. 4. 10-11; Wolfram 1988: 65-6; Heather 1991: 115-121; Burns 1994: 15-16; Heather 2005: 72-76; Lenski 2002: 127-133. Ayrıca bkz. Stanfill-Schneider 2017. Bu daha güncel araştırmada, Valens'in 367-369 yılları arasında düzenlediği üç seferin Roma

lideri (*iudex*) Athanaricus'un Tuna üzerinde bir kayıkta imzaladıkları anlaşma, Constantinus'un 332'de Gotlarla imzaladığı anlaşmadan farklı olarak bir uzlaşma örneğiydi. Buna göre, Roma'nın Gotlara sağladığı para yardımı artık ödenmeyecekti ancak Gotlar da yükümlülükleri olan askerî desteği artık sağlamayacaklardı. Ayrıca, Gotların Tuna Nehri'ni geçmeleri ve Roma topraklarına girmeleri yasaklanırken, yapılan ticaret de nehir kıyısında iki nokta ile sınırlandırılmıştı[171].

Anlaşmanın yapıldığı şartlara rağmen, 370 yılında Constantinopolis Senatosu'nda Valens onuruna verdiği söylevde Themistius, "Roma lehine sonuç alındığı" konusunda kesindir. Ona göre, imparator "barış yapmayı barbarlara merhamet ettiğinden" tercih etmiştir. Benzer şekilde "Roma'nın barbarlara verdiği ve hediye demeyi tercih ettiği haraçlar artık ödenmeyecektir"[172]. Her ne kadar, "hediye verme" Roma dış politikasının önemli bir unsuru olsa da Themistius'un söylevi için bu bir zaferdir[173]. Oysa anlaşmanın kısa süre içerisinde hem Got hem Roma dünyası için önemli zafiyetler oluşturduğu anlaşılacaktır. 369-372 yılları arasında Athanaricus'un Hıristiyanlara karşı kovuşturma politikasına başvurması[174]; Roma ile savaşın getirdiği zararların ortadan kaldırılması için gerek duyulan maddi yardımların artık alınamaması ve ticaretin sınırlandırılması Tervingi Gotlarının liderlik kademesinde bir kırılma yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum Balkanlar'da her iki taraf için de önemli sonuçlara yol açacak bir dizi gelişmenin de önünü açmıştır. Roma için kısa vadede en önemli sonucu ise yaklaşan doğu seferi için ihtiyaç duyulan askerî desteğin kaybedilmiş olmasıdır[175].

için kesin bir zafer getirmemesine rağmen Gotların barış yapma konusundaki istek ve çabaları, Tuna Nehri'nin sularının yükselmesi ve sellerin Got topraklarına zarar vermesine bağlanmaktadır.

[171] Athanaricus'un Roma topraklarına ayak basmayacağına yemin etmiş olması sebebiyle imparator ve *iudex* orta noktada buluşmaya karar vermişlerdir, bkz. Amm. Marc. 27.5.8-9; Zos. 4.11.4; Them. *Or.* 10.134a. Wolfram 1988: 69'da bunun Athanaricus'un diplomatik anlamda eşit görüldüğü anlamına geldiğini belirtmektedir. Heather 1991: Böl. 3'te Constantinus ve Valens'in yaptığı anlaşmaları karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Athanaricus için ayrıca bkz. *PLRE* (I): 120-121, "Athanaricus".

[172] Them. *Or*. 10.135

[173] Roma dış politikasında hediye verme hk. bkz. Braund 1984: 62-63. Geç Antik Çağ'da muzaffer imparator imajının ön plana çıkışı hk. bkz. McCormick 1986: 11-130. Themistius'un söylevi üzerine imparatorluk politikası bağlamında değerlendirmeler için bkz. Lenski 2002: 133-137.

[174] Ier. *Chron*. *s.a.* 369; Oros. 7.32.9; Soc. *HE* 4.33.7; Soz. *HE* 6.37.12-14. Kaynakların detaylı analizi için bkz. Heather – Matthews 1991: 103-131.

[175] Lenski 2002: 321; Kulikowski 2006: 117-118.

Valens'in Got seferleri sırasında, Iovianus'un 363'te yaptığı anlaşma ile bir süre güvenliği sağlanan doğu sınırında II. Şapur'un Iberia ve Armenia krallıkları üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışması ile Roma ve Sasani imparatorlukları arasında yeniden gerginlik tırmanmış ve 370-377 yılları arasında imparatorun dikkatini doğu sınırına vermesini gerektirmiştir[176]. Uzun süren diplomatik ve askerî çekişmenin sonucunda büyük bir Sasani seferine hazırlanılırken Trakya sınırından alınan haberler geri adım atılmasına neden olmuştur[177]. İmparatorun Sasani İmparatorluğu ile acele bir anlaşma yaparak, geri dönmesinin temel nedeni, 369'daki anlaşma ile ilişkilerin yeniden düzenlendiği; ancak büyük ölçüde zarar gören Gotların, Hun tehlikesinin önünden kaçarak Roma sınırına yığılmasıyla başlayan kriz sürecidir. Ammianus Marcellinus'un belirttiğine göre, Buz okyanusu civarındaki Azak Denizi'nin doğusunda yaşayan ve inanılmaz şekilde yabani bir toplum olan Hunlar[178], önce Don Nehri'nin doğusunda yerleşik Alanları yenmişler; ardından birlikte Dinyeper ve Dinyester ırmakları arasındaki bölgede yerleşik olan Got kabilelerinden sırasıyla Greuthungi ve Tervingiye saldırmışlar ve bunların topraklarını terk etmelerine neden olmuşlardır. Bu daha önce adı duyulmayan yeni barbar kavimin yarattığı korku ve 376 yılında Tervingi Gotlarının lideri Athanaricus'u pusuya düşürerek yenmesi, zaten Athanaricus'a karşı olan kesimin Alavivus ve Fritigern liderliğinde ayrılarak Greuthungi Gotları ile birlikte Roma sınırına ilerlemesine[179] ve o sırada doğu sınırındaki önemli kentlerden biri olan Antiochea'da bulunan imparator Valens'e başvurarak gerektiğinde imparatorluğa askerî destek verme karşılığında sığınma talebinde bulunmasına sebep olmuştur[180]. Bu talep, doğu seferi için taze kuvvetler sağlayacağı gibi; eyaletlerin her yıl gönderdiği asker sayısını azaltarak, hazineye

[176] Armenia ve Iberia Krallıkları'nın Roma-Sasani ilişkilerinde bu döneme kadar olan yeri hk bkz. Lenski 2002: 153-163.

[177] Şapur'un Armenia ve Iberia krallıklarının tahtlarına Sasani İmparatorluğu yanlısı kişileri çıkararak bu bölgeleri hâkimiyeti altına almaya çalışmasıyla başlayan süreç Amm. Marc. 27.12.1-18'de; Roma ve Sasani İmparatorlukları'nın mücadelesi 30.2.1-8'de anlatılmaktadır. Konu hk. ayrıca bkz. Blockley 1992: 33-37; Curran 1998: 91-94; Lenski 2002: 163-185.

[178] Ammianus Marcellinus'un Hunların kökeni ve yaşam biçimlerine dair ünlü ara bölümü 31.2'de yer almaktadır. Ammianus Marcellinus'un bu anlatısının analizi için bkz. Kaçar 2006: 83-95.

[179] Amm. Marc. 31.3.1-8; Eunap. *fr*. 42; 59; Zos. 4. 20. 3-5. Tervingi ve Greuthungi kavimleri hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Thompson 1966; Wolfram 1988: 23-25; Kazanski 1991; Heather 1996; Todd 2004: 139-71. Alavivus için bkz. *PLRE* (I): 32, "Alavivus"; Fritigern için bkz. *PLRE* (I): 374, "Fritigern".

[180] Amm. Marc. 31. 4.1-2. Hunların Gotlar üzerinde yarattığı etki hakkında analizler için ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 18-27; Wolfram 1988: 71-72; Heather 1995; Lenski 2002: 322-323; Kulikowski 2006: 123-131.

vergi olarak geri döneceğinden olumlu karşılanmış ve Tervingi Gotlarının Tuna'yı geçmelerine izin verilmiştir[181]. Ancak bu karar, Roma İmparatorluğu için önemli sonuçların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Kalabalık mülteci grubunun Roma topraklarına geçişinin organizasyonu *comes rei militaris* Lupicinus[182] ve Maximus[183] isimli komutanlara verilmişti ancak kısa süre içerisinde Roma görevlilerinin anlaşmayı ihlal edecek tavır ve ihmalleri Gotlar arasında huzursuzluğa yol açmıştı[184]. Bunun üzerine Gotların 377 baharında Marcianopolis'e ilerletilmesine karar verilmiş, Lupicinus'un burada Tervingilerin liderleri Fritigern ve Alavivus'a suikast girişiminde bulunması Got isyanının fitilini ateşlemişti. Bu arada Tervingi, kendileri gibi imparatorluktan sığınma hakkı isteyen fakat bu talepleri kabul edilmediği halde Alatheus ve Saprax liderliğinde sınırı geçen Greuthungi ile birleşmişlerdir[185]. 377 yılında bölgedeki Roma kuvvetleri ile Gotlar arasında yaşanan küçük çaplı çatışmaların *Ad Salices* Savaşı'nda Roma için bir yenilgiyle sonuçlanması üzerine durumun ciddiyeti anlaşılmış ve Valens doğu seferini iptal ederek önce başkent Constantinopolis'e ardından 11 Haziran 378'de de Hadrianopolis'e (Edirne) ilerlemiştir[186].

Bu arada Batı Roma imparatoru Gratianus da Valens'in Doğu Roma kuvvetlerinin bir kısmının başında Trakya'ya göndermiş olduğu Profuturus ve Traianus'a destek olmaları ve isyanın batı eyaletlerine sıçramadan Trakya'da sınırlandırılması için Frigeridus ve *comes domesticorum* Richomeres'i göndermişti. Roma ordusu bu konuda başarılı olmakla birlikte, Gotların Hun ve Alanlarla ittifak halinde daha büyük bir güç haline gelmelerini engelleyecek tepkiyi verememişti. Trakya Bölgesi'nde ortaya çıkan kaosun boyutu Valens'in, Gratianus ile birlikte hareket

[181] Amm. Marc. 31. 4. 4.
[182] *PLRE* (I): 519-520, "Lupicinus 3".
[183] *PLRE* (I): 585, "Maximus 24", *Dux Moesiae* ya da *Scythiae*.
[184] Ammianus, Got mültecilerin açlığa mahkûm edildiğinden; köpek eti karşılığında çocukların köle olarak satıldığından, hatta soyluların bile çocuklarını köpek eti karşılığında köle olarak verdiklerinden bahsetmektedir bkz. Amm. Marc. 31. 4.11; Zos., 4.20.6.
[185] Amm. Marc. 31. 4. 12-13. Greuthungi, Tervingi Gotlarının Marcianopolis'e nakledildiği sırada sınır güvenliğinde oluşan boşluktan yararlanmışlardır bkz. Amm. Marc. 31.5.3. Ammianus Marcellinus Tervingi ve Greuthunginin bu birleşmelerinin ardından hepsinden ortak olarak Gotlar olarak bahsetmeye başlamıştır. Ancak Heather 1991: 134'te bu grupların sınırı geçme kararlarında başından itibaren birlikte hareket etmiş olabileceklerinin de mümkün olduğu üzerinde durulmaktadır. Öte yandan Wolfram 1988: 23-25'te Roma topraklarına geçişlerinin ardından Tervingi, Vizigot adıyla anılmaya başlanmaktadır. Alaethus için bkz. *PLRE* (I): 32, "Alatheus".
[186] Amm. Marc. 31.7.1. Ayrıca bkz. Kulikowski 2006: 132-139.

etmesini gerektirecek boyuta ulaşmıştı. Ancak, imparator Hadrianopolis'te savaş konsilini topladığı sırada, Roma öncü birliklerinin Gotların yalnızca 10.000 kişilik bir kuvvetten oluşan kısmını görmeleri üzerine o sırada Ren Bölgesi'ni yağmalayan Alamanni gruplarıyla mücadele eden Gratianus ve Batı Roma kuvvetlerini beklemeden savaşa girme kararı aldı[187]. Valens'in bu kararı hem kendisi hem Roma İmparatorluğu için bir felakete yol açtı. Anlatısını burada sonlandıran Ammianus Marcellinus'a göre Cannae Savaşı'ndan sonra Roma ordusunun aldığı en büyük hezimet olan Hadrianopolis Savaşı, imparator ile birlikte Roma ordusunun üçte ikisinin ölümüyle sonuçlandı[188]. Daha büyük bir aşağılanma olarak Valens'in cesedi asla bulunamadı[189]. Savaşın ardından Trakya ve Illyricum'u işgal eden Gotlar, imparatorluğun iki yarısı arasındaki bağlantıyı da kestiler[190].

Yenilginin yarattığı endişe ve korku, Roma dünyasını derinden etkilemişti[191]. Antiocheia'daki Libanius, yenilgi haberini aldığında "göğsünü dövdüğünü ve saçlarını yolduğunu" yazmıştır[192]. Cappadocia'da Nyssalı Gregorius, cemaatine ilahi koruma dilediği uzun vaazını vermiştir[193]. Doğu ordularının *magister militum*u Iulius, Constaninopolis Senatosu'nun da onayıyla daha önce orduya alınan tüm

[187] Amm. Marc. 31.10.1-20.

[188] Amm. Marc. 31.13.19. Roma ordusunun kayıpları hk. bkz. Heather 1991: 147. Hadrianopolis Savaşı'na giden süreç ve savaş için ayrıca bkz. Lenski 2002: 329-339; Kulikowski 2007.

[189] Amm. Marc. Valens'in ölümü ile ilgili iki ayrı versiyon aktarmaktadır. İlkinde imparator savaş meydanında ok ile yaralanarak ölmüştür, bkz. 31.13.12. İkinci versiyonda yaralanan imparator, yakınında bulunanlar ile kaçarak bir eve sığınmış fakat bir Got yağma grubunun bu evi ateşe vermesiyle yanarak ölmüştür, bkz. 31.13.14-16. Hem pagan tarihçiler hem de kilise tarihçileri, Valens'in dini inancı sebebiyle olsa gerek bu ikinci versiyonu aktarmayı tercih etmişlerdir. Ruf. *HE* 2.13; Orosius, 7.33.15-19; Soz. *HE* 6.40.3–5; Theod. *HE* 4.36.1–2; Philost. 9.17; Theoph. *a.m*. 5870. Ayrıca bkz. Lenski 1997: 150-155; Lenski 2002: 340.

[190] Zos. 4.24.3.

[191] Wolfram 1977 ve Wolfram 1988: 127-130 ise Hadrianopolis yenilgisinin çağdaşlarca değil, pek çok felaket ile karşı karşıya kalan 5. yy. tarihçileri tarafından dönüm noktası olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Bu yorum, modern çalışmaları etkilemiş; Ammianus Marcellinus'un eserini burada sonlandırması sebebiyle yenilginin ön plana çıkarıldığı düşüncesine de temel oluşturmuştur, bkz. Ferrill 1986: 64-67; Williams – Friell 1994: 19; Burns 1994: 33, 42, 54, 60, 72. Savaşın ve takip eden dönemde Got-Roma ilişkilerinin uzun vadedeki etkileri, karşıt görüşteki Demougeot 1979: 143-46; Elton 1996: 266-68; Lenski 1997'nin yorumlarını doğrular niteliktedir.

[192] Lib. *Or*. 2. 53.

[193] Greg. *Serm*. 2. 70.

Gotların katledilmesi emrini vermiştir[194]. Milan'daki Ambrosius ise yenilgiyi kıyamet alametlerinden biri olarak görmektedir[195].

Savaşın yarattığı krizin üstesinden gelinmesi için, hâlihazırda Ren sınırındaki Alamanni ve Frank saldırılarıyla meşgul olan Batı Roma imparatoru Gratianus'un, daha önce de bölgede görev yapmış tecrübeli bir komutan olan Theodosius'u, imparatorluğun doğusunu yönetmek üzere ortak *augustus* olarak ataması ile kısa vadede doğuda istikrar sağlanmışsa da; Hadrianopolis yenilgisi pek çok açıdan Roma İmparatorluğu için yeni bir dönemin başlangıcıydı. 3. yüzyıl krizi döneminde dahi dış politikada imparatorluğa en önemli avantajı sağlayan, askerî üstünlüktü. Özellikle kuzeyli kabilelerle olan ilişkilerin temel karakteristiği olan ezici askerî üstünlüğün, imparatorluğa müttefik ve asker sağlama noktasında kazanç sağlıyorsa diplomasiyle birleştirilmesi prensibi ve en önemlisi de imparatorluğun prestiji büyük zarar görmüştü. Valens'in savaş meydanında ölümü, 5. yüzyılın çalkantılı dönemlerinde dahi imparatorların saraylarının güvenli ortamında kalmayı tercih etmelerine dolayısıyla da bilhassa imparatorluğun batısında askerî gücün ve ordunun sadakatinin generallerin şahsında toplanmasına yol açtı. Bu durum, 3. yüzyıl krizinin ardından askerî ve idari sistemde yapılan reformların bir kısmının tersine çevirilmesi ile eşdeğer nitelikteydi ve özellikle imparatorluğun batı yarısında devlet yapısını derinden etkileyen sonuçların yanı sıra doğu yönetimi ile ilişkileri etkileyecek bazı gelişmeleri de beraberinde getirdi.

1.2. Hadrianopolis Yenilgisinin Ardından Roma İmparatorluğu

1.2.1. I. Theodosius Dönemi: Barbarlar, *Modus Vivendi* ve İç Savaş

Hadrianopolis Savaşı'nın imparatorlukta yarattığı krizi çözmek üzere imparator ilan edilen I. Theodosius, I. Valentinianus döneminde Mauretania'da gerçekleşen Firmus isyanını bastıran *magister equitum* Theodosius'un oğluydu[196]. Oğul Theodosius ilk askerî görevlerini babasının yanında almış; 373/374 yılında *dux Moesia* olarak Orta

[194] Amm. Marc. 31. 16. 8; Zos. 4. 26. 6. Heather 1991, bu Gotların 376'da Valens ve Fritigern arasında yapılan esir değişimiyle Roma topraklarına gelen Gotlar olabileceğini belirtmektedir. Iulius'un kariyeri için bkz. *PLRE* (I): 481.
[195] Amb. *De Ex. Frat.* I. 30.
[196] *PLRE* (I): 902-904, "Theodosius 3". Firmus isyanı için bkz. Amm. Marc. 29. 5. 2-55.

Tuna Bölgesi'nde görevlendirilmiş ve Sarmatlara karşı bir zafer kazanmıştı[197]. Ancak, I. Valentinianus'un ölümünün ardından, generallerinin 375'te çocuk yaştaki II. Valentinianus'u imparator ilan etmeleriyle[198] sonuçlanan süreçte ortaya çıkan kaos ortamından faydalanan rakipleri, baba Theodosius'u ortadan kaldırmış; oğul Theodosius bu sebeple aile mülklerinin de bulunduğu İspanya Cauca'da (Coca) inzivaya çekilmişti[199]. Kilise tarihçisi Theodoretus'un aktardığına göre, Gratianus, Balkanlar'daki askerî krizi çözmesi için Theodosius'u göreve iade etmiş; hızla bölgeye gelerek, barbarlara karşı bir zafer kazanmasının ardından[200] 19 Ocak 379'da Sirmium'da, imparatorluğun doğusunu yönetmek üzere ortak *augustus* ilan etmişti[201].

Yeni imparator Theodosius'un öncelikli görevi, Gotların Illyricum'da ortaya çıkardığı krizi çözmekti. Bu amaçla Gratianus, Batı Roma İmparatorluğu'nun sorumluluk alanında olan Illyricum eyaletinin yönetimini de Theodosius'a bırakmıştı[202]. Bu bölge, Hadrianopolis Savaşı'nda üçte ikisi kaybedilen Doğu Roma ordusunun yeniden oluşturulması için gerekli olan insan kaynağı ve maddi geliri sağlama noktasında önemliydi[203]. Theodosius'un Gotlarla savaşın devam ettiği 380-

[197] Amm. Marc. 29.6.14-16; Zos. 4.16.6.

[198] Amm. Marc. 30. 10. 4-6; Eunap. *fr.* 42; Zos. 4.19.

[199] Hem Pacatus, *Pan Lat.* 12 (2), 9.1 hem Theod. *HE* 5.5.1'de bu inzivanın zorunlu olduğu ima edilmektedir.

[200] Theodosius'un bu seferi tartışmalıdır. Maenchen-Helfen 1973: 30-36'da Gotların ayrılmasıyla boşalan *Valeria* Bölgesi'ne Sarmat ve Hun savaşçılarının saldırıları üzerine yapılmış bir sefer olduğunu düşünmektedir. Öte yandan Errington 1996a: 439-440'ta seferin Gotlara karşı yapıldığını ve Theodoretus'un verdiği Sarmat seferi bilgisinin Theodosius'un *Dux Moesia* olarak kazandığı Sarmat zaferine istinaden karıştırdığı bir bilgi olabileceğini düşünmektedir.

[201] Theod. *HE* 5.5-6. Them. *Or*. 15.284.23 (198a), önce, tıpkı babası gibi *magister equitum* olarak görevlendirildiğinden bahseder. Errington 1996a: 438-453'te Theodoretus'un, Theodosius'un tahta çıkış süreci hakkındaki anlatımı yeniden değerlendirilmiştir. Buna göre, Theodosius'un aile üyelerinin Gratianus'un sarayında yeniden üst düzey görevlere getirildikleri ve kendisinin de Gratianus'un çağrısına bu kadar hızlı cevap vermiş olduğu göz önüne alındığında, 377'de zaten Tuna Bölgesi'ndeki görevine iade edilmiş olmalıdır. Theodosius'un tahta çıkış süreci hk. ayrıca bkz. Matthews 1975: 94-96; 107-108'de Batı Roma sarayında bulunan ve bu süreçte rol oynaması muhtemel olan bağlantılarına dikkat çekilmektedir.

[202] Errington 1996b: 1, 22-27.

[203] Illyricum Bölgesi, doğuda Dacia ve Moesia eyaletleri ile batıda Pannonia eyaletini kapsıyordu. Illyricum eyaletinin oluşturulması hk. Bkz. Malevantij 1975: 138-144; coğrafi sınırları, yönetimi, doğu ve batı yönetimleri arasındaki paylaşımı hk. ayrıca bkz. MacGeorge 2002: 32-39, 64. Batı Roma İmparatorluğu'na bağlı bulunan bu eyaletlerin Hadrianopolis Savaşı'ndan sonra Gratianus tarafından geçici olarak Doğu Roma İmparatorluğu'na bırakılması, daha sonraki dönemde -ileride değinileceği üzere- iki yönetim arasında önemli sorunlara yol açmış 396 yılında Arcadius ve Honorius eyaleti paylaşmışlardır, bkz Bkz. Heather 1991: 202; Wolfram 1997: 94; Palanque 1969: 600-606. Eyaletin savaş sonrası durumu hakkında ayrıca bkz. Errington 1996b: 22-27. Ayrıca bkz. Harita 4 ve 5.

382 arasında çıkardığı bir dizi kararname, asker ihtiyacının karşılanması konusunda yaşanan zorlukları gözler önüne sermektedir[204]. Neredeyse tamamı kaybedilen ordunun komuta kademesi, batılı komutanların, sayısı ikiden beşe çıkarılan *magister militum* rütbelerine atamalarının yapılmasıyla yeniden oluşturulmuştu[205]. Ancak asker ihtiyacının karşılanmasında -Mısır'dan ve sınırlardan çağırılan birliklerin yanında- büyük ölçüde Tuna'nın kuzeyindeki barbarlardan faydalanılmıştı[206]. Öyle ki Zosimus'a göre "ordunun kademelerinde Romalı-barbar ayırımı kalmamıştı. Tuna'nın ötesindeki barbar kavimlerin ordularından kaçanlar bile orduya alınmıştı"[207].

Savaşın gidişatına ilişkin Zosimus ve Iordanes'in aktardığı bilgilerin karmaşıklığından dolayı, 379 yılından 382'de Gotlarla yapılan barış antlaşmasına kadar geçen sürenin yeniden kurgulanması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. 379'da Theodosius'un, Got asıllı *magister militum*u Modares'in komutasındaki ordusunun, Hadrianopolis'teki zaferlerinin ardından tahkim edilmiş Roma kentlerini ele geçirmeyi başaramayınca dağılan Got gruplarına karşı bir zafer kazandığı bilinmektedir[208]. Bu arada bir başka grup da Constantinopolis önlerine kadar gelmiş ancak doğudan gönderilen Arap kökenli okçular tarafından durdurulmuşlardır[209]. 380 yılında biri Fritigern liderliğinde Makedonya ve Teselya'ya diğeri Alatheus ve Saprax liderliğinde Pannonia'ya ilerleyen iki ayrı Got grubu dikkat çekmektedir. Alatheus ve Saprax liderliğindeki çok sayıda Alan ve Hun savaşçısını da içeren grup Gratianus'un güçleri tarafından durdurulmuş ve bir antlaşma ile Pannonia bölgesine yerleştirilmişlerdi[210]. 381 kışında Theodosius'un kuvvetlerinin Gotlara karşı aldığı

[204] *CTh.* 7. 13. 8 (29 Ocak 380), 9 (26 Nisan 380), 10 (5 Eylül 381), 11 (15 Mayıs 382); *CTh.* 7. 18. 3 (29 Nisan 380), 5 (16 Ocak 381); *CTh.* 7. 22. 9 (14 Mayıs 380), 10 (8 Temmuz 380), 11 (8 Eylül 380).

[205] Zos. 4.27.2'de sayının "beşten fazla" olduğu belirtilir. Theodosius'tan sonraki dönemde de Doğu Roma İmparatorluğu'nun ikisi imparatorluk başkenti yakınında, üçü eyaletlerde (Trakya, Illyricum ve Doğu) olmak üzere beş *magister militum* rütbesinde komutanı olmaya devam etmiştir.

[206] Mısır'dan sevk edilen birlikler hk. bkz. Zos. 4. 30.1-2; Lib. *Or*. 24. 28.

[207] Zos. 4.30.1

[208] Zos. 4. 25. Ayrıca bkz. Heather 1991: 150; Errington 1996b: 17-18. Modares için bkz. *PLRE* (I): 605, "Modares".

[209] Amm. Marc. 31. 16. 5-6; Zos. 4. 22. 1-3.

[210] Zos. 4. 34. 2-5; Iord. *Get*. 142'de bahsedilen bu antlaşmanın tarihine ilişkin kayıtlar net değildir. Heather 1991: 155'te Gratianus'un seferinin 381 yılında yapılmış olabileceği belirtilmekte, 334-344'te antlaşmaya ilişkin kayıtların analizi yapılmaktadır. Errington 1996b: 18, Iordanes'in Batı Roma İmparatorluğu ile Gotlar arasında ayrı bir antlaşmaya dair verdiği kaydın yanlış olabileceğini

yenilginin ardından Gratianus'un barbar asıllı generalleri Bauto ve Arbogast, Gotların Makedonia ve Teselya Bölgesi'nden çıkarılıp Trakya'ya geri dönmelerini sağlayacak sefere çıkmışlardır[211].

Bu esnada Theodosius ise, bir iç hesaplaşmanın sonucunda, 11 Ocak 381'de Constantinopolis sarayına sığınan Got lideri Athanaricus'u ağırlamaktaydı[212]. İmparatorun tahta çıkışının yıl dönümü vesilesiyle Themistius'un Constantinopolis Senatosu'nda yaptığı ve imparatorluk dış politikasında yeni bir sapmaya da işaret eden konuşması sırasında Athanaricus da buradaydı. Themistius genel olarak imparatorun askerî özelliklerine değil de erdemlerine odaklanan konuşmasında, "Theodosius'un cömertliği sayesinde düşmanın dize geleceğini" belirtiyordu[213]. Kuşkusuz Athanaricus gibi bir liderin Constantinopolis'e sığınması diğerlerine de örnek olabilirdi. Roma topraklarına sığınma talepleri kabul edilen ve Hadrianopolis'te Gotlara liderlik eden diğerleri, savaş ile istediklerini elde edememişlerdi. Bu konuşmadan iki hafta sonra ölen Athanaricus için Constantinopolis'te düzenlenen ihtişamlı cenaze töreni de Theodosius'un Got krizini diplomatik bir yaklaşımla çözümlemeyi tercih ettiğini gösteriyordu[214]. Zosimus'a göre cenaze töreninin ihtişamını ve imparatorluğun zenginliğini gören Athanaricus'un takipçileri Roma hizmetine girmişlerdi[215]. Bu, devam eden savaşta diğer Got grupları için de önemli bir psikolojik kırılmayı da beraberinde getirebilecek bir hamleydi.

Roma İmparatorluğu'nun askerî çözüm yerine diplomatik yaklaşımı tercih etmesinin sebebi, Gotlara karşı ezici bir zaferin kazanılamamış olmasıydı. Gratianus'un Bauto

belirtmektedir. Ayrıca bkz. Wolfram 1988: 132, dn. 92, 250; Straub 2002: 9-12; Gracanin 2006:34-36.

[211] Theodosius'un kuvvetlerinin yenilgisi, Zos. 4. 31. 3-5. Bauto ve Arbogast'ın seferi, Zos. 4.33.1-2. Fritigern, Alatheus ve Saphrax gibi liderlerin isimlerine bu saldırı anlatısında rastlanmamaktadır. Muhtemelen daha önceki bir çatışmada öldürülmüşlerdi. Bauto için bkz. *PLRE* (I): 159, "Flavius Bauto"; Arbogastes için bkz. *PLRE* (I): 95, "Arbogastes".

[212] Theodosius, Constantinopolis'e 24 Kasım 380'de gelmiştir. Zos. 4. 34. 3-4; Them. *Or.* 15. 190d; Heather 1991: 154.

[213] Them. *Or*. 15. 190c-192d. Ayrıca bkz. Wolfram 1988: 73; Heather – Moncur 2001: 235.

[214] Athanaricus'un ölümü hk. bkz. Zos. 4. 34. 4; Oros. 7. 34. 6-7; Iord. *Get.* 28; Marc. *Com*. *s.a.* 380/381. Zosimus, Orosius, Iordanes ve Marcellinus, yanlış bir aktarımla 382 antlaşmasının, Athanaricus ile yapıldığını belirtmektedir, bkz. Zos. 4. 34. 5; Oros. 7. 34. 7; Iord. *Get*. 28; Marc. *Com*. *s.a.* 381/382. Ayrıca bkz. Heather 1991: 154; Errington 1996b: 8-15. Pek çok araştırmacı, törenin diplomatik amacını vurgulamaktadır, bkz. Jones 1964 (I): 156-157; Matthews 1975: 92; Wolfram 1988: 74; Heather 1991: 157-192; Williams – Friell 1991: 32-33; Errington 1996b: 8-15.

[215] Zos. 4. 34. 5.

ve Arbogast komutasındaki kuvvetleri, Eylül 382'ye kadar Gotların ancak Illyricum'dan Trakya'ya sürülmesi işini tamamlamışlardı. 3 Ekim 382'de Roma İmparatorluğu Gotlarla, şartları ve sonuçları çok tartışılan antlaşmayı yaptı[216]. Buna göre, Tervingi ve Greuthungi Gotları toplumsal ve askerî yapılarını da korudukları halde, imparatorluğa gerekli olduğu takdirde askerî destek sağlama şartıyla, Tuna'nın güney kıyılarına, Trakya ve Dacia *Ripensis* eyaletlerine yerleştirildiler. Ayrıca askerî destekleri karşılığında imparatorluktan yıllık ödemeler alacaklardı[217]. Bu noktada antlaşma, Constantinus'un 332'de Gotlarla yaptığı antlaşmaya benzemekle birlikte; hem Constantinus'un sağladığı askerî üstünlüğün sağlanamaması hem de kendi şeflerinin liderliğinde, geleneksel yapılarını koruyarak imparatorluk içerisine yerleştirilmiş olmaları bakımından dış politikada yeni bir dönemi temsil ediyordu. Ayrıca Gotların imparatorluk içerisindeki statüleri, önceden olduğu gibi kesin sınırlarla belirlenmemişti. Dolayısıyla Gotların, kavramsal olarak, yenilen ve teslim olan düşmanların, imparatorluğun farklı bölgelerine dağıtılması şeklinde uygulanan *dediticii*[218] statüsünde mi yoksa eşitler arasında yapılmış bir antlaşma (*foedus*) sonucu bağımsız müttefiklik statüsüne karşılık gelen *foederati*[219] olarak mı imparatorluk topraklarına yerleştirildiği noktasında tarihçiler arasında bir uzlaşma

[216] Antlaşmanın müzakerelerini Roma İmparatorluğu adına Saturninus ve Richomeres yürütmüştür, bkz. Them. *Or*. 16. Ayrıca bkz. *PLRE* (I): 807-808 "Saturninus 10"; *PLRE* (I): 765-766, "Flavius Richomeres". Ancak Gotların liderinin ismi bilinmemektedir. Oros. 7. 34. 6-7 ve Iord. *Get*. 145 antlaşmanın Athanaricus ile yapıldığı yanlış bilgisini vermektedirler. Matthews 1975: 92-93 antlaşmanın Fritigern ile yapılmış olabileceğini belirtmektedir. Fakat 380'den sonra Fritigern'in adına kaynaklarda rastlanmamaktadır. Muhtemelen birden fazla Got lideri bulunuyordu. Konu hk. bkz. Wolfram 1988: 133-134; Heather 1991: 157-165; Williams-Friell 1991: 33-34.

[217] Antlaşmanın maddeleri kesin olarak günümüze ulaşmamıştır. Konu hakkındaki kaynakların analizi ve muhtemel maddeler için bkz. Jones 1964 (I): 157. Tartışmalar için bkz. Wolfram 1988: 429. Goffart 1980, Gotların toprak değil, vergi gelirlerinden pay aldığını savunmaktadır.

[218] Roma Cumhuriyet Dönemi'nde *deditio* yenilen devlet ya da toplumun parçalanması ve Roma'ya dâhil edilmesi, nüfusunun ise köleleştirilmesini ifade ediyordu. Böylesi durumlar daha sonra düşmanın resmen silah bırakarak Roma değerlerine güvenmesini sembolize eden *deditio in fidem* şeklinde anılmaya başlandı. Ancak her zaman teslim olanların Roma tarafından bağışlandıkları algısı hâkimdi. Toplumsal statüleri tam olarak bilinmemekle birlikte, vatandaşlıkla kölelik arasında bir sınırda bulunduğu düşünülen yeni yerleşimciler, *dediticii*, topluluk halinde aynı bölgeye değil; imparatorluğun farklı yerlerine yerleştirilerek Roma toplumuna uyumları ve asimilasyonları sağlanıyordu. Cumhuriyet Dönemi'nde *deditio* için bkz. Dahlheim 1965; Flurl 1969. İmparatorluk Dönemi'nde *deditio*, yenilen barbar grupların imparatorluk topraklarına, yine dağınık gruplar şeklinde yerleştirilmesi metodunu ifade etmeye devam etti. İmparatorluk Dönemi için bkz. Wirth 1997. Themistius *Or*. 16. 209 a-b; Synesius, *De Regno* 21. 50.12; Pacatus *Pan. Lat.* 12. 22. 3, 382'de Gotlarla yapılan antlaşmayı *deditio* olarak tasvir ederler.

[219] *Foederati*, Roma İmparatorluğu ile özel bir antlaşma ile müttefik haline gelen devlet ya da grupları ifade ediyordu. Roma'nın müttefikleri olarak yıllık ödemeler ve toprak karşılığında Roma ordusuna askerî destek sağlamakla yükümlüydüler. Kurumsal gelişimi hk. bkz. Jones 1964 (I): 611-613; Heather 1997; Stickler 2007.

sağlanabilmiş değildir[220]. Ancak antlaşmanın, her halükârda Roma dış politikasında önemli bir dönüm noktasını temsil ettiği de açıktır. Roma İmparatorluğu, kuzey komşularına karşı yürüttüğü dış politikada kendisine avantaj sağlayan askerî üstünlüğü yitirmiş ve kendi topraklarında silahlı ve yabancı bir topluluğun bulunmasına izin vermekle büyük bir risk almıştır. Sonuç olarak, Gotlar, Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının ilişkilerinde sık sık üçüncü bir güç olarak ortaya çıkmışlar ve Roma İmparatorluğu askerî olarak zayıfladıkça aynı tavizlerin başka kabile veya toplumlara da verilmesi noktasında emsal oluşturmuşlardır.

Constantinopolis'te ise antlaşma ve Gotların yeni durumu -çok sık kullanılan bir propaganda unsuru olarak- imparatorluğun zaferi şeklinde duyurulmuştur. Elbette, barbarları, Romalılardan aşağı bir statüde gören imparatorluk başkentlerinde yerleşik senatör ve seçkinlerden oluşan sınıfın antlaşmadan tatmin olmayacakları açıktır. Themistius, 383'te Constantinopolis Senatosu'nda muhtemelen bu muhalif kesimin soru ve endişelerine de cevap olacak bir konuşma daha yapmıştı. Themistius'a göre, antlaşmanın önemli faydaları vardı. Savaş sebebiyle yerleşik nüfusun, dolayısıyla tarımsal üretim oranının ciddi oranda düştüğü bölgeye Gotların yerleştirilmesi imparatorluğun yararınaydı:

> *Hangisi daha iyidir? Trakya'yı cesetlerle doldurmak mı çiftçilerle mi? Mezarlarla mı insanlarla mı? Issızlıkta seyahat etmek mi, ekilmiş topraklarda mı? Oradan dönenlerden, onların (Gotların) kılıç ve zırhlarını eritip çapa ve orağa dönüştürdüklerini, önceden Ares'e tapanların şimdi Demeter ve Dionysios'a taptıklarını işittim*[221].

Gotlar, ayrıca orduya asker de sağlayacaklardı[222]. Themistius'un konuşması, yakın bir gelecekte Gotların Roma toplumuna uyum sağlayacağı beklentisine de işaret etmekteydi: "Her ne kadar işledikleri suçların anıları henüz tazeyse de yakın bir gelecekte onları dini törenlerimizde, ziyafetlerimizde, orduda hizmet ederken ve vergi öderken göreceğiz."[223]. Themistius'un ifade ettiği şekilde Theodosius, Romalılar ve Gotlar için bir *modus vivendi* öngörüyordu. Her ne kadar imparatorluk

[220] Jones 1964 (I): 157, Gotların *foederati* statüsünde imparatorluk topraklarına yerleştirildiğini savunurken; Ausbüttel 1988: 604-613; Heather 1991: 107-15, 158-159; Errington 1996b: 20-22; Wirth 1997, *deditio* statüsü verildiğini savunmaktadır.
[221] Them. *Or*. 16. 211 a-b.
[222] *Not. Dig. Or*. 14; 16, Visi ve Tervingi adındaki yardımcı birlikleri (*auxilia*) listelemektedir. Konu hk. ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 29.
[223] Them. *Or*. 16. 302, 11-26.

topraklarında Romalılar ve Gotlar arasında problemler yaşansa[224] ve Gotlar, dindar bir Ortodoks olarak 381 Constantinopolis Konsili kararlarında da görüldüğü gibi Ortodoksluğu imparatorlukta yerleşik hale getirmeye çalışan Theodosius'un aksine Ariusçu olsalar da Roma İmparatorluğu'nda yaşanan iki iç savaşta faydalı olduklarını kanıtlayacaklardı[225].

İç savaşların ilki, Batı Roma İmparatoru Gratianus'un, orduda sayıları oldukça artmış olan barbar askerlere özellikle de muhafız birliklerindeki Alan askerlere duyduğu güvenin Romalı askerleri rahatsız etmesi[226] ve 383 yılında, İspanyol *comes Britanniarum* Magnus Maximus'u[227] *augustus* ilan etmeleriyle başlamıştı. Aslında Maximus'un komutasında bulunan birlikler de ağırlıklı olarak barbar kökenli askerlerden oluşuyordu ancak Gratianus ve kardeşi II. Valentinianus'un genç olmalarının yönetimde yarattığı zafiyet, imparatorların ordularındaki barbar kökenli askerler üzerinden yapılan bu tür bir propagandaya fırsat veriyordu[228]. 25 Ağustos 383'te yapılan savaşta Gratianus'un öldürülmesinin ardından Maximus, 387'ye kadar Alplerin kuzeyindeki *Britannia* ve *Gallia* eyaletlerinin yönetimini ele geçirdi[229]. Bu arada II. Valentinianus ve Theodosius ile anlaşarak meşruiyetini sağlamak üzere görüşmelere başladı. Theodosius'un Batı Roma'da yaşanan iç savaşa başlarda müdahale etmemesi onun Maximus'u ortak *augustus* olarak kabul etmeyi düşündüğü şeklinde yorumlanmaktadır[230]. Ancak, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırını

---

[224] Romalılar ve Gotlar arasında yaşanan birkaç huzursuzluk örneği dönemin yazarlarınca kaydedilmiştir. Lib. *Or*. 19. 22; 20.14, Constantinopolis'te bir Got askerinin linç edildiğini ve cesedinin denize atıldığını, Theodosius'un bu sebeple Constantinopolis halkını, kentte dağıtılan bir *annona*'yı iptal ederek cezalandırdığını belirtmektedir. Zosimus 4.40'ta da Trakya'da Tomi kenti yakınlarına yerleştirilen Gotlardan, kentteki askeri birliğin komutanı Gerontius'a karşı davranışları sebebiyle, kiliseye sığınanlar hariç hepsinin öldürüldüğü aktarılmaktadır. Gerontius, idam cezasından ancak Gotlara daha önce imparatorluk tarafından verilen hediyeleri başkente göndermek ve saraydaki hadımlara rüşvet vermek suretiyle kurtulabilmiştir. Öte yandan Batı sarayında da Ariusçu Gotların, imparator II. Valentinianus ve annesi Iustina şahsında destekçi bulmaları, Milan piskoposu Ambrosius ile aralarının açılmasına ve kentte huzursuzluklara yol açmıştır, bkz. Amb. *Ep*. 20.9.

[225] Constantinopolis Konsili ve kararları için bkz. Kaçar 2009c: 120-123.

[226] Zos. 4. 35. 2; Aur. Vict. 47.6.

[227] *Britannia* Eyaleti'nde bulunan arazi birliklerinin komutanı. Ayrıca bkz. *PLRE* (I): 588, "Magnus Maximus 39"; Matthews 1975: 95-96.

[228] Maximus'un ordularındaki barbar kökenli askerler için bkz. Amb. *Ep*. 24.7-8 Hatta Maximus'a sadık komutanlardan olan ve Gratianus'un Lyon'da yakalanıp öldürülmesini sağlayan Andragathius da barbar kökenliydi. Bkz. Zos. 4. 35. 6; *PLRE* (I): 62-63, "Andragathius 3".

[229] Gratianus'un öldürülmesi hk. bkz. Zos. 4. 35; Soc. *HE* 5.11; Aur. Vict. 48.6; Marc. *Com*. *s.a*. 382-383.

[230] Mitchell 2016: 131-132.

korumak üzere yapılmış ve henüz sağlam bir zemine oturmamış antlaşmanın hemen ardından batıya hareket etmesi mümkün olmadığı gibi, doğuda da Sasanilerle açık bir çatışmaya dönmese de iki devlet arasında Armenia üzerine var olan çekişme devam ediyordu[231]. Dolayısıyla, Theodosius'un ihtiyatlı davranmayı tercih ettiği de düşünülebilir. Nitekim 386'da Macedonia Bölgesi'nde bir Got grubunun isyan ettiği[232] ve Tuna'nın kuzeyindeki bir başka Got grubunun da imparatorluk topraklarına giriş için izin istediği bilinmektedir[233]. Ancak Zosimus, Theodosius'un savaşın 387'de Kuzey İtalya'ya taşınmasıyla birlikte, II. Valentinianus ve ailesinin Constantinopolis'e yakın konumdaki Thessalonike'ye kaçması ve kendisine imparatorun annesi Iustina tarafından, kızı Galla ile evlenmesi teklif edildiğinde yardım etmeyi kabul ettiğini aktarmaktadır[234]. Elbette bu, Valentinianus Hanedanı'na sağlayacağı bağlantı ile Theodosius'un ve iki oğlunun da konumunu güçlendirecek bir teklifti. Ayrıca, yakın bir zamanda Sasani İmparatorluğu ile Armenia'nın beşte biri Roma İmparatorluğu'na kalmak üzere bölünmesiyle anlaşmaya varılmıştı[235]. İmparatorluğun sınırlarını güvence altına alan Theodosius büyük oğlu Arcadius'u Constantinopolis'te *augustus* unvanıyla bırakarak batıya yönelmiş; Aquileia'da Maximus'u yenerek iç savaşı sona erdirmiş ve 388'den itibaren Treverorum'daki imparatorluk sarayına yerleşen II. Valentinianus'u eski konumuna iade etmiştir[236]. Ancak Theodosius, II. Valentinianus'un *magister militum*'u olarak görevlendirdiği Frank asıllı Arbogastes vasıtasıyla bir anlamda kontrolü elinde tutmaktaydı. Bu arada kendisi de 391'e kadar kaldığı Mediolanum'da, Batı Roma İmparatorluğu'nda düzen ve istikrarın sağlanmasına yönelik adımlar atmaktaydı. Öncelikli işlerden bir tanesi, Roma'daki senato aristokrasisinin desteğinin kazanılmasıydı[237]. 389'da yaptığı Roma

[231] Blockley 1992: 42-45.
[232] Zos. 4. 45. 3-4; Heather 1991: 183.
[233] Muhtemelen 382 antlaşmasına taraf olmayan Greuthungi kabilelerinden biri olan bu grup, *magister peditum per Thracias* Petronius Probus tarafından tuzağa düşürülmüş ve sağ kalanlar Phrygia Bölgesi'ne yerleştirilmişlerdir. İleride görüleceği üzere, Tribigildus liderliğinde isyan edecek Gotlar da bunlardır. Bkz. Zos. 4. 38-40; Wolfram 1988: 134-135; Williams – Friell 1994: 27.
[234] Zos. 4. 44. Aslında Zosimus, Theodosius'un müdahalesindeki gecikmeyi imparatorun korkaklığına bağlıyordu, bkz. 4. 44. 1. Dolayısıyla, I. Valentinianus'un kızı Galla ile evlenmesi teklif edildiğinde Maximus'a karşı savaşmayı kabul ettiğini, bu noktayı vurgulamak için belirtmiş olabilir.
[235] Procop. *Bell*. 2. 24. 11; *De aed.* 3.1. 1-15.
[236] Zos. 4. 46; Soc. *HE* 4. 14. 1.
[237] Matthews 1975: 228-229. Theodosius, Maximus isyanına destek verenleri de bağışlamıştır. Soc. *HE* 4. 14'te, bu ziyarette Honorius'un da Theodosius ile birlikte olduğu belirtilmektedir. Bu durum, Batı Roma İmparatorluğu'nda I. Valentinianus'un ılımlı yönetimi döneminde önemli görevleri

ziyareti de bu amacı taşıyordu. Dolayısıyla, Pacatus'un Roma Senatosu'nda, kısa süre önce Maximus'u destekleyen senatörlerin huzurunda Theodosius onuruna yaptığı konuşma, imparatorun hem Maximus'a karşı aldığı zaferi hem de – muhtemelen en çok eleştirildiği nokta olan- orduda yer alan Gotların Roma'ya bağlılıklarının sağlanması konusundaki başarısını kutluyordu[238].

Theodosius'un, devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunan ve çoğunluğu pagan olan Roma senato ve aristokrasisi ile başlarda ılımlı görünen ilişkisinin, imparatorun önemli bir dini lider olan Milano piskoposu Ambrosius'un[239] etkisiyle verdiği düşünülen bazı dini kararları ile zedelendiği görülmektedir. Ambrosius'un Batı Roma sarayındaki etkisi aslında Gratianus dönemine dayanıyordu. I. Valentinianus'un Roma aristokrasisine yönelik ılımlı ya da hoşgörülü tavrı[240], Gratianus döneminde yine onun etkisiyle değişmiş; Gratianus, her Roma imparatorunun taşıdığı *pontifex maximus* unvanını almayı kabul etmediği gibi pagan kültlerin tören ve festivallerinden devlet desteğini çekmiş ve Senato'dan Zafer Altarı'nı kaldırtmıştı[241]. Bu tür geleneksel önem de arz eden bazı uygulamalarda gidilen değişiklikler, Roma aristokrasisinin tepkisini çekmişti. Senatörler, bunu yalnızca dinlerine yönelik değil Roma geleneğine de bir tehdit olarak algılıyorlardı[242]. Özellikle Zafer Altarı'nın iadesi, Gratianus döneminde olduğu gibi, II. Valentinianus döneminde de pagan senatörler tarafından sık sık dile getirilmiş; Ambrosius'un karşı koyması ile konu bir pagan-Hıristiyan çekişmesine dönüşmüştü[243]. Theodosius'un batıda bulunduğu ilk dönemde bu çatışmaya dâhil olmadığı görülmekteyse de Mediolanum'dayken yaşanan iki olay ve imparatorun verdiği idari kararlar, Ambrosius'un onun üzerindeki etkisini arttırdığı şeklinde yorumlanmaktadır. 388'de Mezopotamya'da, Callinicum (Rakka) kentinde bir

ellerinde bulunduran pek çoğu pagan senatör ve aristokratlarla kurulacak bağlantılar yoluyla Theodosius'un hanedanının geleceğini güvence altına almak istediğini akla getirmektedir.

[238] Pacatus, *Pan. Lat*. 2. 32. 3-4. Theodosius'un ordusundaki Got yardımcı birlikler: Zos. 4. 34. 5. Heather 1991: 184, konuşmadaki Gotların uyum ve sadakatine yapılan vurgunun o sırada *Macedonia*'da devam eden Got isyanı ile bağlantılı olabileceğini belirtir. Ancak Maximus'un, Theodosius ve Gratianus'un barbarlara yönelik toleranslarının eleştirisi üzerine kurduğu propaganda düşünüldüğünde Nixon – Rodgers 1994: 447'de önerilen, imparatora yönelik bu eleştirinin önünü kesmek üzere bu noktanın sıkça vurgulandığı yorumu daha yerinde görünmektedir.

[239] Ambrosius'un sivil ve dini kariyeri için bkz. Matthews 1975: 185-188.

[240] Matthews 1975: 203.

[241] Zos. 4. 36; Symm. *Rel.* 3.

[242] Bloch 1963: 196.

[243] Symm. *Rel*. 3.; Amb. *Ep*. 17; 18.

sinagogun Hıristiyanlar tarafından yıkılması üzerine imparator, masrafları bölgenin piskoposu tarafından karşılanmak suretiyle yeniden inşa edilmesini emretmişti. Bunun üzerine Ambrosius, imparatora yazdığı mektupta onu aforoz etmekle tehdit ederek bu emrinden vazgeçmesini sağlamıştı[244]. Yine 390 yılında muhtemelen imparator batıya hareket etmeden önce Macedonia'da başlayan Got isyanıyla bağlantılı bir biçimde Thessalonike'de bulunan Got kökenli *magister militum* Bothericus'un linç edilmesi üzerine, ceza olarak kent halkının katledilmesi emrini vermiştir. Kısa süre sonra kararından vazgeçse de binlerce Romalı öldürülmüştür[245]. Theodosius'un 382 barışını koruma isteği ile verdiği anlaşılan bu karar[246] üzerine Ambrosius, imparatoru komünyondan menetmiş ve tövbe eden imparator böylece bir anlamda Ambrosius'un dini otoritesinin kendisinden üstün olduğunu da kabul etmiştir[247]. Bu olaydan yaklaşık iki ay sonra Şubat 391'de pagan ritüelleri ve törenleri yasaklayan, tapınakları kapatan kararname çıkarılmıştır[248]. Theodosius'un bu kararının, batının kontrolünde ve istikrarında önemli bir unsur olan Roma aristokrasisi ile ılımlı başlayan ilişkilerinde önemli bir darbeye yol açması beklenebilecek bir sonuçtur. Oysa imparator Constantinopolis'e döndükten kısa süre sonra batıda yaşanan yeni bir gasp hareketi, buradaki aristokrasinin desteğinin hayati olduğunu yeniden gözler önüne serecek bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Theodosius'un atadığı *magister militium* Arbogastes'in kontrolünde bulunan Batı Roma İmparatoru II. Valentinianus'un, Arbogastes'i görevden almak istemesi kendisinin hayatına mal olmuş; Mayıs 392'de imparator Vindobona'da (Viyana) intihar etmiş ya da Arbogastes tarafından öldürülmüştür[249]. Bunun üzerine, Arbogastes eğitimli bir Hıristiyan aristokrat olan Eugenius'u imparator ilan etmiştir[250]. Başlangıçta, Theodosius'un desteğini almak için girişimlerde bulunulsa da başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine Eugenius, daha önce iki kez reddettiği Zafer Altarı'nın senatoya iadesini kabul ederek, Roma'daki zengin senato

[244] Amb. *Ep*. 40; 41.
[245] Amb. *Ep*. 51; Soz. *HE* 7. 25; Theod. *HE* 5. 17.
[246] Heather 1991: 184'te İmparatorunun ağır cezasının Botheric'in bölgedeki Got isyanını bastırmakla görevli olabileceğini belirtilmektedir.
[247] Amb. *Ep*. 51; Soz. *HE* 7. 25. 7.
[248] *CTh.* 16. 10. 10 (24 Şubat 391). Mısır'daki Serapeum Tapınağı'nın yıkılışı muhtemelen bu yasanın ardından gerçekleşmiştir, bkz. Matthews 1975: 236-237. Ancak bu durum, yasanın tüm Roma topraklarında geniş kabul gördüğüne işaret etmemektedir.
[249] Soc. *HE* 5. 25; Soz. *HE* 7.22; Zos. 4. 54. 3. Ayrıca bkz. Croke 1976.
[250] *PLRE* (I): 293, "Flavius Eugenius 6".

aristokrasisinin desteğini güvence altına almıştır[251]. Bu arada, Theodosius, Ocak 393'te küçük oğlu Honorius'u *augustus* ilan ederek bir anlamda batıya yönelik bir harekâtın da mesajını vermişti. Dolayısıyla, imparatorun yeniden Got birliklere ihtiyacı olacak ve 382 antlaşmasının yanı sıra Gotların sadakati de bir kez daha bir iç savaşta test edilecekti.

Theodosius'un yaklaşık 20.000 Got içerdiği ifade edilen ordusu ile Eugenius'un ağırlıklı olarak Franklardan oluşturulan ordusu 394 yılında Frigidus Nehri kıyısında karşılaştı[252]. Theodosius'un ordusu Hristiyanlığın sembolü *labarum*un koruması altındayken; Eugenius'un ordusu pagan tanrılar Iuppiter ve Hercules'in koruması altındaydı. Bu sebeple, Theodosius''un Eugenius'u ortadan kaldırıp batıyı yeniden kontrol altına almasını sağlayan zaferi, Hıristiyan inancının pagan dinlerine olan üstünlüğünü ortaya koyan bir propaganda aracı olarak değerlendirilmektedir[253]. Öte yandan, neredeyse bütün çağdaş yazarlar, savaşın ilk gününün barbar kuvvetleri arasında olduğu konusunda hemfikir görünmektedir. Hatta Zosimus, Theodosius'un Gainas komutasındaki Gotları özellikle ön safa yerleştirdiğini belirtmektedir[254]. Orosius da yaklaşık 10.000 Got'un öldüğü savaşı, bu anlamda iki yönlü bir zafer olarak nitelendirmektedir. Nihayetinde imparator, hem gaspçıdan hem de barbar Gotlardan kurtulmuştur[255]. Theodosius'un gerçek amacı ne olursa olsun, kayıplarının ve hizmetlerinin yeterince karşılanmadığını düşünen Gotlar ile Roma İmparatorluğu arasındaki artan gerilim, Arcadius ve Honorius dönemine damgasını vuracaktı.

1.2.2. Theodosius'un Mirası: Soğuk Savaş ve Got Problemi

Savaştan kısa bir süre sonra, 17 Ocak 395'te Theodosius'un Mediolanum'da hayatını kaybetmesi üzerine, imparatorluğun yönetimi genç yaştaki oğulları Arcadius ve Honorius'a kalmıştır. İki *augustus*'un ortak yönetimi, Theodosius dönemi boyunca dengede tutulmaya çalışılan Roma-Got ilişkilerinin ve dolayısıyla 382 antlaşmasının

[251] Amb. *Ep*. 57. 6; Bkz. Matthews 1975: 240-241. Eugenius ve Arboastes'in Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetimini ele geçirdiği 392-393 yıllarında İtalya'da pagan kült ve uygulamalarına yeniden dönüldüğü görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bloch 1963.

[252] Soz. *HE* 7.22; Theod. *HE* 11.33. Oros. 7. 35. 19 Theodosius'un *auxilia* birliklerinin Gotlardan, Eugenius'un *auxilia* birliklerinin ise Franklardan oluşturulduğunu belirtmektedir.

[253] Aug. *De*. *Civ*. *Dei* 5. 26; Theod. *HE* 5. 24. 4. Eugenius'un ordusu bölgede etkili bora rüzgârı sebebiyle dağılmış ve bu durum Theodosius'un zaferini tanrısal müdahale ile elde ettiği yorumunu beraberinde getirmiştir.

[254] Zos. 4. 58. Krş. Soc. *HE* 5. 25.

[255] Oros. 7. 35. 19-20.

getirdiği problemlerin had safhaya ulaştığı ve imparatorluğun iki yarısı arasında da siyasi çekişmelerin yaşandığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bu sebeple 395 yılı genel olarak Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının ikiye bölünmesi ve dolayısıyla Orta Çağ'ın başlangıcı olarak da görülmektedir.

Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının ilişkilerini etkileyen en önemli olay, Theodosius'un on yaşındaki oğlu Honorius'un yönetimini, yeğeni Serena ile olan evliliği sebebiyle hanedan ile akrabalığı da bulunan *magister peditum* görevindeki Vandal asıllı Stilicho'ya emanet etmesiydi. Stilicho'ya göre, ölen imparator her iki oğlunun vesayetini de kendisine bırakmıştı[256]. Ancak on sekiz yaşında olan ve tek başına hükmetme erginliğine erişmiş olan Doğu *augustus*u Arcadius için bir vasiye gerek yoktu. Ayrıca iki gasp hareketinden kurtarılmış ve yönetim anlamında boşlukları bulunan Batı sarayının aksine, Doğu'da yönetim anlamında bir süreklilik de söz konusuydu. Dolayısıyla Stilicho'nun vesayet iddiasının Doğu'da kabul görmesi imkânsızdı ve her iki sarayın önde gelen isimleri arasında bir rekabeti de beraberinde getirdi. Doğu sarayı ve Arcadius, Stilicho'nun etkisindeki Batı sarayının aksine, *tetrarchia* döneminden bu yana yapılan değişiklik ve düzenlemelerle ortaya çıkan sivilleşmeyi yansıtacak bir biçimde sivil bir görevli olan *praefectus praetorio* Rufinus'un etkisi altındaydı. Aynı yıl, Frigidus Savaşı'ndaki hizmetleri ve kayıplarının karşılığını alamayan Gotlar, savaşın ardından *magister militum* unvanıyla ödüllendirilmeyi bekleyen Alaric liderliğinde isyan edince, imparatorluğun iki yarısı arasındaki güç dengesine üçüncü bir taraf eklenmiş oldu[257]. Üstelik 382 antlaşmasına aykırı bir biçimde Alaric *rex* (kral) ilan edilmişti[258]. Gotların Illyricum Bölgesi'nde hareketleri, imparatorluğun iki yarısı arasında idari bir iç sınırın çöküşünü de beraberinde getirdi. Illyricum sorunu, gelecek on beş yıl boyunca, yönetim üzerindeki vesayet iddialarının yarattığı gerginliği perçinleyen bir başka problem olarak kaldı.

Henüz vesayet iddialarının yarattığı gerginlik sürerken, Trakya ve Makedonya bölgelerinde karışıklığa sebep olan ve Constantinopolis'e ilerleyen Gotlar üzerine

[256] Zos. 4.59.1; Cameron 1969: 247-280.
[257] Zos. 5. 5. 4'e göre Alaric *magister militum* unvanı alarak ordusuna Romalı birlikleri de katmak istiyordu. Ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 56; Wolfram 1990: 92-93.
[258] Iord. *Get*. 29.

yürüyen Stilicho'nun aksine, Rufinus'un Alaric ile anlaşmaya varması gerilimi tırmandırdı[259]. Arcadius, Stilicho'ya Illyricum'dan çekilmesini ve Frigidus Savaşı için batıya gönderilen Doğu Roma ordularını geri göndermesini emretti[260]. İmparator Arcadius ile birlikte Got lider Gainas komutasında Constantinopolis'e gelen Doğu Roma ordusunu karşılayan Rufinus, muhtemelen Stilicho'nun emriyle, bu sırada öldürüldü[261]. Ancak bu da Stilicho'nun Doğu Roma yönetimi üzerinde otorite kurması için yeterli olmadı. Ayrıca, Alaric ve Gotları Constantinopolis ve Mediolanum arasında yeni bir çatışmaya yol açmıştı. 397'de Yunanistan'ı yağmalayan Gotlara müdahale eden Stilicho, Epirus'a çekilmelerine izin verdi[262].

Doğuda Rufinus'un ortadan kalkmasıyla *praepositus sacri cubiculi* (başmabeynci) görevindeki hadım Eutropius'un yönetim üzerinde etkili olmaya başladığı görülmektedir[263]. Eutropius, Doğu Roma sarayı ve bürokrasisinin istikrarını arttırarak Stilicho'nun yönetim üzerindeki iddialarını tamamen etkisiz hale getirdiği gibi Illyricum'un 396'da imparatorluğun iki yarısı arasında bölünmesi konusunda varılan anlaşma ile Doğu ve Batı sarayları arasındaki gerilimi azaltmaya çalışmıştır[264]. Ancak 397'de Stilicho'nun Yunanistan'daki Alaric'e davetsiz müdahalesi Doğu-Batı ilişkilerinin neredeyse kopma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Anadolu'yu yağmalayan ve Suriye'yi tehdit eden Hunları yenmesinin ardından Doğu Roma yönetimindeki kontrolünü sağlamlaştıran Eutropius, 399 yılında Alaric'e *magister militum per Illyricum* görevini teklif ederek Stilicho'nun

---

[259] Claud. *In Ruf.* 2. 73-77; Zos. 5. 5. 4-5; Marc. *Com. s.a* 395. Muhtemelen Gotlar, *hospitalitas* geleneği çerçevesinde Teselya Bölgesi'ndeki Roma kentlerine yerleştirildiler, bkz. Liebeschuetz 1990: 58. *Hospitalitas* geleneği hk. Bkz. Goffart 1980: 418-584. Öte yandan Soc. *HE* 6.1. Rufinus'un Hunlar ile anlaştığını ifade etmektedir.

[260] Claud. *In Ruf.* 2. 130-170.

[261] Claud. *In Ruf.* 2. 294-439; Soc. *HE* 6. 1; Soz. *HE* 8. 1; Philost. *HE* 11. 3; Marc. *Com. s.a.* 395; Zos. 5. 7.

[262] Alaric ve Gotların Yunanistan'ı yağmalayıp Peloponnesos'u ele geçirmeleri Claud. *In Ruf.* 2. 186-194; *Bell. Goth* 171-193, 611-615; Zos. 5. 6.; 6. 4. Stilicho'nun müdahalesi, Claud. *Cons. Stilicho* 1. 181-186; *Bell. Goth.* 513-515; Zos. 5. 7. Gotların Epirus'a çekilmeleri, Zos. 5. 7. 2.

[263] Zos. 5. 8. 1-2; Marc. *Com. s.a.* 396; Claud. *In Eutr.* 2. 1-4.

[264] Bkz. Harita 1. Illyricum, Hadrianopolis Savaşı'nın ardından Gratianus tarafından Doğu Roma İmparatoru Theodosius'un yönetimine bırakılmış; 396'da ise Arcadius ve Honorius arasında paylaşılmıştır. Bkz. Heather 1991: 202; Wolfram 1997: 94; Palanque 1969: 600-606. Illyricum eyaletinin oluşturulması hk. Bkz. Malevantij 1975: 138-144; coğrafi sınırları, yönetimi, doğu ve batı yönetimleri arasındaki paylaşımı hk. ayrıca bkz. MacGeorge 2002: 32-39, 64; Wozniak 1981: 351-382.

Gotları kullanmasının önüne geçmeye çalıştı[265]. Fakat bu sırada, Alaric'in şahsında Gotların kralı (*rex*) ve Roma *magister militum* unvanları da tehlikeli bir biçimde bir araya gelmiş oldu. Öte yandan, Arcadius ve Eutropius, Constantinopolis Senatosu'nu Stilicho'nun *hostis publicus* (devlet düşmanı) ilan edilmesi konusunda ikna ettikleri gibi; Stilicho'nun politik nüfuzunu kırmak üzere Kuzey Afrika valisi Gildo ile anlaşarak Roma kentinin iaşesi için hayati öneme sahip bölgede bir isyan hareketine de sebep olmuşlardı[266].

Stilicho'nun Batı Roma İmparatorluğu'ndaki otoritesini sarsmak isteyen Eutropius da çok geçmeden kendisini siyasi bir açmaz içerisinde buldu. Eutropius'un Gotlara yönelik politikası, özellikle Alaric'e *magister militum* unvanı verilmesinin ardından, Doğu Roma aristokrasisi arasındaki rahatsızlığı arttırmıştı. Constantinopolis aristokrasisi arasında önemli dostları bulunan Cyrene (Shahat) piskoposu Synesius'un, 397-400 yılları arasında Constantinopolis'e gerçekleştirdiği bir elçilik görevi sırasında yazdığı *De Regno* isimli politik risalesi de bu rahatsızlığı dile getirmekte ve Alaric ile Gotları kasteder şekilde imparatorluk içerisinde kendi liderlerinin emri altında yaşayan; Roma onur ve unvanlarına sahip olan barbarlara yönelik tavrı eleştirmektedir[267]. Synesius ayrıca, Gotların saray ve ordudaki görevlerden uzaklaştırılmalarını da öğütlemekteydi[268]. Bu açıkça, 382'den önceki politikaya geri dönülmesi konusunda yapılmış bir çağrıydı. Theodosius'un öngördüğü *modus vivendi* fikrinin Hadrianopolis Savaşı ile derinden sarsılan Doğu Roma topraklarında karşılığı kalmamıştı. Nitekim, kısa bir süre sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun Gotlar ile ilişkilerini önemli ölçüde değiştirecek gelişmelerin yaşanması da Eutropius'un tam tersi bir politikanın izlenmesine sebep olacaktı.

Eutropius'un Hun seferi ardından muhtemelen yeterince ödüllendirilmeyen Orta Anadolu'da yerleştirilmiş Got askerlerin komutanı Tribigildus'un 399 yılında başlattığı isyanın, hareketi bastırmak üzere gönderilen Got asıllı komutan Gainas'ın

[265] Claud. *In Eutr*. 2. 216. Ayrıntılı bilgi ve Alaric'e *magister militum* unvanı verilmesi hk. Ayrıca bkz. Heather 1991: 204-205.
[266] Zos. 5.11; Eunap. *fr*. 66.2. Ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 97-99.
[267] Bkz. Barnes 1986: 93-94, 111-112; Heather 1988: 166-172; Cameron – Long 1993: 10-11, 71-80.
[268] Synes. *De Regno* 101-133. Synesius'un uzun bir konuşma şeklindeki bu risalesi muhtemelen Constantinopolis'teki aristokrasi sınıfına mensup olan kimselerin huzurunda okunmuştu dolayısıyla onların, Eutropius'un Alaric ve Gotları ile uzlaşma yanlısı olan politikalarına olan karşıtlığını yansıtıyordu. Bkz. Bayless 1976: 72-74; Barnes 1986: 111-112; Heather 1998:153-154. Krş. Cameron – Long 1993; Kaçar 2003a: 10.

da katılımıyla büyümesi barbar karşıtlığının arttığı başkentte büyük bir huzursuzluğa yol açtı[269]. Gainas, Eutropius ve yönetimin önde gelen birkaç başka ismin idam edilmesini talep etmiş ve bu istekleri yerine getirilmişti. Ancak, Eutropius'un yerini senato aristokrasisine yakın ve dolayısıyla Gotlara verilen tavizlerden rahatsız olan isimlerden biri olduğu göze çarpan Aurelianus'un aldığı görülmektedir[270]. Muhtemelen Constantinopolis piskoposu Ioannes Chrysostomos'un, Gainas'ın Gotlar için kent içerisinde bir Ariusçu kilise isteğine muhalefetinin de etkisiyle[271], Constantinopolis halkı, kentteki Got garnizonuna saldırdı ve kiliseye sığınanlarla birlikte 7000 Got öldürüldü[272]. Trakya'ya kaçan Gainas, Tuna Bölgesi'nde bilinen ilk Hun hükümdarı Uldin tarafından öldürüldü[273]. Doğu yönetimi, başarılı siyasi yöntemlerle Got krizini çözmüş ve bir anlamda 382 antlaşması ile bağını kesmişti. Doğu Roma İmparatorluğu'nda Theodosius Hanedanı'nın devam ettiği 450 yılına kadar, yönetim sivil bir görevli olan *praefectus praetorio*nun elinde kalmış ve komutanların etkisi sınırlandırılmaya çalışılmış; bu sebeple üst düzey komutanların Romalılardan oluşmasına önem veren bir politika izlenmiştir[274]. Elbette, özellikle orduda barbar kökenli gruplar tamamen dışlanamamış ancak bu durum, Armenia ya da Isauria kökenli gruplar ile dengede tutulmaya çalışılmıştır.

Constantinopolis'te yaşananlar, Alaric'in Constantinopolis yönetimiyle olan anlaşmasının sona erdiği anlamına da geliyordu. Öte yandan Hunlar da Trakya bölgesinde varlık göstermeye başlamışlardı. Bu sebeple 401 yılında, o sırada Raetia ve Noricum'u yağmalayan Vandal ve Alanların saldırılarıyla meşgul olan Batı

---

[269] Tribigildus ve Gainas İsyanı için bkz. Soc. *HE* 6.6; Soz. *HE* 8.4; Zos. 5.13-17; Philost. *HE* 11.8. Orta Anadolu'da yerleşik bu Gotlar muhtemelen 386'da Odotheus liderliğinde Tuna'yı geçmek isteyen fakat yenilen Greuthungiler olmalıdır, Claud. *In Eutr*. 2. 576. Ayrıca bkz. Heather 1998: 156-157. Tribigildus için bkz. *PLRE* (II): 1125-1126, "Tribigildus".

[270] Jones 1964 (I): 178; Heather 1991: 206-207. Aurelianus ve Gainas ilişkisi hk. ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 106-107; Krş. Cameron – Long 1993: 121-127.

[271] Soc. *HE* 6. 6; Soz. *HE* 7. 4; Theod. *HE* 5. 32. Ayrıca bkz. Kaçar 2003a: 10-11.

[272] Soc. *HE* 6. 6; Soz. *HE* 8. 4; Zos. 5.19; Gotların öldürülmesi emrini imparatorun verdiğini ima etmektedir.

[273] Soc. *HE* 6.6; Soz. *HE* 8.4; Zos. 5.13-17, 19-22; Philost. *HE* 11. Gainas'ın ortadan kaldırılmasıyla ilgili süreç hk. ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 111-122.

[274] Bkz. Eunap. *fr*. 69.4; Zos. 5.21, Fravitta'nın Gainas'ın kaçmasına izin vermiş olabileceğini ima eden ifadelerin aynı zamanda imparatorlukta ortaya çıkan barbar karşıtlığına işaret ediyor olması muhtemeldir. Dolayısıyla bu çerçevede Got asıllı Fravitta'nın 404'teki ölümünün ardından, *dux* unvanı taşıyan görevliler haricinde, özellikle 421'e kadar *magister militum* görevlerine Roma asıllı komutanlar getirilmiştir. Bu durum 420'li yıllara kadar devam etmiş; Got asıllı Plintha ve Areobindus isimli komutanlar göreve getirildiyse de etkileri daima sınırlı olmuştur.

Roma'ya hareket etti[275]. İki yıl boyunca Kuzey İtalya ve Mediolanum sarayını tehdit etti. Honorius bu sebeple 402 yılında sarayını Ravenna'ya taşımak zorunda kaldı[276]. Alaric, İtalya'ya yerleşmek için izin isteği reddedilince, Roma'ya yöneldi ancak Stilicho tarafından durduruldu ve Balkanlara geri çekildi[277]. Bu sırada Stilicho, Illyricum'un Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetimine geçmesini sağlamak üzere Alaric ile ittifak kurmuştu[278]. Ancak bu planı, 405 yılında bir başka Got lider Radagaisus liderliğindeki Kelt ve Germenlerden oluşan bir grubun İtalya'yı işgal girişimiyle kesintiye uğradı[279]. Stilicho, bu girişimi Hun lider Uldin'in de desteğiyle Faesulae Savaşı'nda durdurmayı başardı ancak İtalya'nın savunulması için sınırlardan çekilen birliklerin yokluğunda imparatorluğun Ren sınırı çökmüştü; Vandal, Alan ve Süevlerden oluşan bir başka grup 31 Aralık 406'da sınırı geçmiş ve İspanya'ya ilerlemişti[280]. Aynı anda, *Britannia* ve Galya eyaletlerinde Constantinus liderliğinde, Honorius yönetimine karşı bir isyan hareketi başlamıştı[281]. Stilicho, tüm bu problemlerle uğraşırken bu kez Batı sarayı tarafından *magister militum* ilan edilen Alaric ve Gotlar fazla bekletilmişti ve kendilerine vaad edilen ödemeyi alamamışlardı[282]. Maddi olarak da zayıf durumda olan Batı Roma İmparatorluğu'nun bu parayı ödemesi imkânsızdı[283] ve dolayısıyla barbarlardan duydukları rahatsızlığa rağmen Alaric'e yapılacak 4000 libre altın tutarındaki ödeme Senato üyelerinden

[275] Claud. *Bell. Goth*. 278-288; Wolfram 1997: 95-96. Cameron – Long 1993: 330-333'te Alaric'in Batı'ya ilerleme sebebinin Hunların Trakya bölgesine girişi olduğu belirtilmektedir. Raetia için bkz. *ODB* III: 1770.

[276] *CTh.* 7. 13. 15 (6 Aralık 402). Ayrıca bkz. Deliyannis 2010: 46-48.

[277] Stilicho, Alaric'i Pollentia ve kısa süre sonra da çekildiği kuzeyde, Verona'da durdurmayı başarmıştır. 6 Nisan 402, Pollentia Savaşı için bkz. Claud. *De VI Cons. Hon*. 183-209; Iord. *Get*. 550-615; Oros. 7. 37. *CIL* 6. 1196 numaralı yazıtın, Pollentia Savaşı'nda alınan Roma zaferinden bahsediyor olması mümkündür. Verona Savaşı için bkz. Claud. *De VI Cons. Hon*. 201-323.

[278] Soz. *HE* 9. 4; Zos. 5. 27. 2. Bu anlaşma muhtemelen Roma İmparatorluğu'nun standart *foedus* kapsamına giren anlaşmalarından biri değildi. Daha çok sözlü bir ittifak yapılmış olabilir, bkz. Heather 1991: 210.

[279] Oros. 7. 37; Marc. *Com. s.a*. 405-406. Zos. 5. 26. 3 bu grubu Alaric'in 401'deki girişimiyle karıştırmış görünmektedir.

[280] Zos. 6. 3. 1; Soz. *HE* 9.12. 406'daki bu istilanın Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinde çok önemli sonuçlara yol açtığı düşünülmektedir, bkz. Heather 1995; Ward-Perkins 2005: 43. Daha güncel olarak bkz. Heather 2009: 3-29.

[281] Zos. 5. 26. 7; Soz. *HE* 9.11. Matthews 1975: 307-308.

[282] Zos. 5. 29. 1.

[283] Honorius Dönemi'nde Batı Roma İmpatorluğu'nun maddi durumunun kötü olduğu, vergilerin toplanmasına yönelik fermanlarda da görülmektedir. Mesela bkz. *CTh.* 1. 10. 6 (27 Şubat 401); 6. 2. 16 (14 Eylül 395), 17 (15 Nisan 397), 18 (15 Nisan 397), 19 (29 Nisan 397), 20 (26 Aralık 397); 7. 4. 23 (16 Haziran 396), 24 (25 Mart 398), 26 (31 Mart 401); 8. 8. 5. Hatta 401 yılında İmparator dahi kendi toprakları için vergi ödemiştir, *CTh.* 6. 2. 22 (28 Nisan 401).

istendi[284]. Senato üyeleri ödeme yapmayı reddettiği gibi barbarlardan barışı satın almak yerine savaştan yana oy kullandı[285]. Ancak Stilicho'nun ikna çalışmaları sonuç verdi ve her ne kadar muhalefet edilse de Alaric'in istediği tutarı vermeyi kabul ettiler. Fakat bu, aynı zamanda Stilicho'nun senato üyeleri tarafından açıkça eleştirilmesine de sebep oldu[286].

408 yılında Doğu Roma İmparatoru Arcadius'un ölümü ve yedi yaşındaki oğlu II. Theodosius'un tahta geçmesi üzerine hem Honorius hem Stilicho Constantinopolis'e hareket etmek istedi ve bu durum generalin imparator ile arasının açılmasına yol açtı[287]. Olympius adlı bir saray görevlisinin (*palatini*) başını çektiği Stilicho ve Gotlara yönelik politikasına muhalif grup, onun kendi oğlu Eucherius'u Doğu Roma tahtına geçirmek üzere Constantinopolis'e gitmek istediği iddiasını ortaya attılar[288]. Bu arada gasıp Constantinus üzerine sefere çıkmadan önce Ticinum'da (Pavia) toplanan ve hâlihazırda aralarında bir kamplaşma olan Romalı ve barbar kökenli askerler arasında bu söylentinin de etkisiyle büyük bir isyan patlak verdi[289]. Ravenna'da imparator ile görüşmeye karar veren Stilicho, Honorius'un muhafızları tarafından ele geçirilip öldürüldü[290]. Stilicho, Romalıların 382 antlaşmasından duydukları rahatsızlığı görmezden gelmiş; Gotları yenmesine rağmen sebep oldukları problemleri ortadan kaldıramamış ve bunun kendisinin de bir Vandal olmasıyla ilişkilendirilmesine engel olamamıştı. Ölümünün ardından, Honorius'a sadık olan askerler İtalya'da barbarlara yönelik büyük bir katliam başlattılar. Bu katliamdan kurtulanlar Alaric'in saflarına katıldılar[291].

Stilicho'nun ölümünün ardından, müttefikini kaybeden Alaric, ordusunu Pannonia Bölgesi'ne götürmek ve buraya yerleşmek için izin istedi ancak Doğu sarayındaki gibi barbar karşıtı bir politikanın yürürlüğe konduğu bu dönemde *magister*

[284] Zos. 5. 29. 5, 9.
[285] Zos. 5. 29. 6.
[286] Zos. 5. 29. 9'da belirtildiği üzere *praefectus urbi* (kent valisi) Lampadius, klasik Romalı kimliğine uygun olarak Cicero'dan alıntı ile, Alaric'e yapılacak ödemenin "barışı değil köleliği satın almak" olduğunu ifade etmişti.
[287] Zos. 5. 31. 1-4.
[288] Zos. 5. 32. 1. Olympius için bkz. *PLRE* (II): 801-802, "Olympius 2"; Eucherius için bkz. *PLRE* (II): 404-405, "Eucherius 1". *Palatini* hk. bkz. *ODLA* (II): 1126.
[289] Zos. 5. 32; Soz. *HE* 9. 4; Marc. *Com. s.a.* 408.
[290] Zos. 5. 34. 3-7.
[291] Zos. 5. 35.66'da yak. 30.000 kişinin Alaric'e katıldığı belirtilmektedir.

officiorum Olympius'un etkisinde olan Honorius bu isteği reddetti[292]. Bunun üzerine Alaric 408'de ilk Roma kuşatmasını gerçekleştirdi[293]. Kent sakinleri Alaric'e yüklü miktarda bir ödeme yaptı ve Ravenna'ya bir elçi heyeti göndererek Honorius'u anlaşmaya ikna etmeyi denedi[294]. 409 yılı boyunca Alaric ve Batı *praefectus praetorio*su Iovius arasında görüşmeler devam etti. Alaric, taleplerini Roma'ya maddi bir getirisi olmayan Noricum'a yerleşme ve başından beri kendisine resmi makam verilmesi isteğinden de vazgeçmeyi kabul etmesine rağmen şartları reddedildi[295]. Bunun üzerine Alaric, Roma'nın Afrika'dan tahıl ikmalini sağlayan Ostia Limanı ile bağlantısını keserek Senato'yu kendisinin istediklerini yapmak zorunda bıraktı. Priscus Attalus, Alaric tarafından Roma'da imparator ilan edildi ve Alaric'e *magister utriusque militiae* unvanı verildi[296]. Honorius'un sarayının bulunduğu Ravenna kuşatıldı. Bu arada Stilicho'nun ölümünün ardından Batı sarayına yönelik şüpheleri azalan ve artık ismen de olsa yedi yaşındaki II. Theodosius'un yönetiminde olan Doğu Roma yönetimi Ravenna'ya yardım göndermişti[297]. Doğudan gelen 4000 askerden oluşan yardım ve Afrika'nın devam eden sadakati Priscus Attalus'u ortak *augustus* olarak tanıma ve Alaric'in istediklerini kabul etme noktasına gelen Honorius'un, bu istekleri bir kez daha reddetmesini sağladı. Priscus Attalus, Alaric'in istediği şekilde Afrika'nın desteğini alamadığı için 410 yılında görevden uzaklaştırıldı ve Roma üçüncü kez kuşatıldı; ele geçirilerek üç gün boyunca yağmalandı[298]. Roma'nın yağmalanmasının ardından Alaric, imparatorun kızkardeşi Galla Placidia da yanlarında olduğu halde Sicilya'ya geçmek üzere kenti terketti fakat filosu fırtınaya yakalandı. Çok geçmeden, 411'de Alaric öldü.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun aksine, Batı Roma İmparatorluğu'nun 382'de Gotlarla yapılan antlaşma ile bağlantısını kesmesi mümkün olmadı. Esir alınan Galla Placidia'nın, Ocak 414'te Alaric'in ardılı Athaulfus ile evlendirilmesi de ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi bakımından sembolik fakat son derece önemli bir

[292] Zos. 5. 36. 1-2.
[293] Soz. *HE* 9.6; Zos. 5. 37-39.
[294] Soz. *HE* 9.7; Zos. 5. 41- 42.
[295] Soz. *HE 9*.7; Zos. 5. 48-51. Iovius için bkz. *PLRE* (II): 623-624, "Iovius 3".
[296] Soz. *HE* 9.8; Zos. 6.6; 6. 7. *Magister utriusque militiae* hk. bkz. *ODLA* (II): 943
[297] Soz. *HE* 9.8; Zos. 6-8. 1-3. Priscus Attalus için bkz. *PLRE* (II): 180-181, "Priscus Attalus 2".
[298] Soz. *HE* 9. 9; Zos. 6. 9-12.

gelişmeydi[299]. Bu durum ve 411'den 414'e kadar gelişen olaylar; 409'dan itibaren İspanya'nın kuzeyine yerleşen Süev ve Hasdingi Vandalları ile, Alanlar ile Silingi Vandallarına karşı Vizigotların müttefik olarak kullanılma ihtiyacını beraberinde getirmişti[300]. 418'de Vizigotlar, Honorius'un yeni generali ve ileride Galla Placidia ile evliliğinin[301] ardından 421'de ortak *augustus* ilan edeceği (III.) Constantius tarafından Garonne Vadisi'ne[302] yerleştirildiler ve burada 507'ye kadar sürecek krallıklarının temelini attılar[303]. Hemen hemen aynı dönemlerde Süevler, Burgundianlar, Alanlar ve Vandalların imparatorluğun değişik bölgelerine yerleşmek üzere izin istedikleri ve bu isteklerin kabul edildiği görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu bu kaos, Hunların Macaristan civarında yerleşmesi ve 420'lerin sonundan itibaren güçlü bir imparatorluk kurmaları ile daha da derinleşmiştir[304]. Bu şartlar altında, Arcadius ve Honorius döneminde kopma noktasına gelen imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkiler, II. Theodosius'un tahtta bulunduğu 408/409'dan itibaren düzelmeye başlamış; Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu'na yönelik aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

[299] Olymp. *fr*. 24; Oros. 7. 40. 2; 43. 2. Athaulfus için bkz. *PLRE* (II): 176-178, "Athaulfus".

[300] Gotların Galya Bölgesine girişi için bkz. Prosp. *s.a*. 412; *Aquitania Secunda* (Garonne ve Loire nehirleri arasında kalan bölge) bölgesine yerleştirilmeleri için Prosp. *s.a.* 419; Oros. 7.43. Gotların Toulouse ve Bordeaux kentleri arasına kalan Garonne Vadisi'ne yerleştirilmesi 507 yılına kadar sürecek olan Vizigot Krallığı'nın temelini oluşturmaktadır. Bu dönemde Roma-Got ilişkileri için bkz. Wolfram 1988: 170-171; Liebeschuetz 1990: 73-78; Heather 1991: 218-225; Burns 1992: 54-56. Vizigot Krallığı'nın kurulmasına giden süreç hk. detaylı bilgi için bkz. Heather 1992; Burns 1994: 251 vd. Krş. Goffart 1980: 40-55.

[301] Olymp. *fr*. 33.

[302] Toulouse ve Bordeaux kentleri arasına kalan bölge.

[303] Wolfram 1988: 170-174; Heather 1991: 221-225. Vizigot Krallığı'nın kurulmasına giden süreç hk. detaylı bilgi için bkz. Heather 1992; Burns 1994: 251 vd. Krş. Goffart 1980: 40-55. Ayrıca bkz. Harita 8.

[304] Heather 1995: 5-19.

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. THEODOSİUS DÖNEMİNDE DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU

II. Theodosius, 10 Nisan 401'de Constantinopolis'teki imparatorluk sarayında doğmuş; 402 yılında henüz dokuz aylıkken babası imparator Arcadius tarafından ortak *augustus* ilan edilmişti. Roma İmparatorluğu'nda yaygın bir inanışa göre, hanedanın ve imparatorun Tanrı tarafından kutsandığını gösterir şekilde "erguvanda doğmuş olan" (*porphyrogenitus=Πορφυρογέννητος*) veliaht, I. Theodosius'un kurduğu hanedanın devamlılığı noktasında neredeyse ilahi bir müdahaleyi temsil ediyordu. Nitekim ilk *porphyrogenitus* olan II. Theodosius, imparatorluk tarihinin en erken yaşta *augustus*luğa yükseltilen ve Roma İmparatorluğu'na en uzun süre hükmeden imparatoruydu[305]. Fakat II. Theodosius'un doğduğu imparatorluk, dedesi I. Theodosius'un hükmettiği imparatorluktan oldukça farklıydı. Asker imparatorların sonuncusu olarak kabul edilen I. Theodosius'un imparatorluğun doğu yarısının yönetimini devrettiği oğlu Arcadius, babasının aksine yerleşik bir saray hayatını tercih etmişti[306]. Yılın büyük bir bölümünü Marmara Denizi'ne bakan ve doğrudan imparatora bağlı üç bin askerden oluşan bir birlik tarafından korunan güçlü bir kale durumundaki Constantinopolis sarayında geçiriyordu. İmparatorluk artık gerçek manada, devlet işlerinin görüşüldüğü danışma meclisi *consistorium* gibi kurumlar ile kalabalık bir bürokrat sınıfının hizmet ettiği resmi daireler ve hanedanın şahsi

[305] *Porphyrogenitus* (Lat.) veya *Πορφυρογέννητος* (Yun.) *epitheti* imparatora özel lakaplardan biriydi. Uzun bir süre bu unvana sahip olan tek imparator II. Theodosius olmuştur bkz. Ion. Eph. *HE* 5.14. Eflatun ya da mor renk imparator ile yakından ilişkiliydi. İmparatorların mor giyme ayrıcalığı, *Codex Theodosianus*'ta yer alan yasalardan anlaşıldığı kadar her dönem üzerinde durulan bir konuydu. II. Theodosius, muhtemelen Ioannes'in gasp girişimi sırasında, 424 yılında bu konuyla ilgili yeni bir yasa daha yayınlamış ve yalnızca imparatorun mor giyme hakkı ve ayrıcalığına sahip olduğunu belirtmişti bkz. *CTh*. 10. 21.3 (16 Ocak 424); *CIust*. 11. 9. 4. Ayrıca bkz. Dagron 1994: 105-142; *ODB* III: 1701.

[306] Ion. Lyd. *De Mag*. 2.11'de Theodosius'un oğullarının ordunun başında sefere çıkmasını istemediğini ve bu konuda bir yasa yayınladığını belirtmektedir. Fakat *Codex Theodosianus* ya da *Codex Iustinianus*'ta böyle bir yasa yer almamaktadır.

odalarının yer aldığı farklı kısımlardan oluşan bu saraydan yönetiliyordu[307]. Synesius'un, Arcadius'un ve saray halkının uyuşukluğuna sebep olarak gördüğü[308] bu kompleks yapı, imparatoru Hadrianopolis Savaşı'nın yarattığı kaos ortamından uzakta tutarken; başkent halkı için, Theodosius hanedanının imparatorluk anlayışına uygun bir biçimde uygulanan ritüeller ile dindar, muktedir ve ulaşılmaz, fakat gerektiğinde yeteri kadar yakın bir yönetimi barındırıyordu[309]. Arcadius 402 yılında oğlu II. Theodosius'u işte bu yönetime ortak etmiş; 408'de Arcadius'un ölümüyle birlikte II. Theodosius, yedi yaşında bir çocuk olarak -henüz ismen de olsa- Doğu Roma İmparatorluğu'nun tek yöneticisi haline gelmişti.

2.1. Antik Kaynaklar ve Modern Literatürde II. Theodosius ve Dönemi

Doğu Roma İmparatorluğu'nda bu taht değişikliği ile başlayan yeni dönem ve yaklaşık kırk iki yıllık uzun saltanat dönemi ile II. Theodosius'un yönetimi tarihçilerin pek fazla ilgisini çekmemiştir[310]. Döneme ilişkin kaynakların pek çoğunda II. Theodosius, babası Arcadius'tan pek farkı olmayan; Constantinopolis sarayında hadımlar, hanedan kadınları ve bürokratların etkisinde izole ve sarayı manastıra çevirecek kadar dindar bir yaşam süren bir imparator olarak tasvir edilmiştir. Daha genel anlamda, II. Theodosius'un şahsında zayıf ve etki altında kalmaya meyilli bir imparator tarafından yalnızca ismen yönetilen Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu dönemde Batı Roma İmparatorluğu'ndan tamamen farklı bir yapıya dönüşerek "Bizans" Devleti'ne evrilmeye başladığı kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birisinin, modern literatürün Edward Gibbon'un ünlü

[307] Saray hk. bkz. Mango 1959: 22-30; Bardill 1999: 216-30; McCormick 2000: 135-142 ve fig. 4; Bardill 2006; Berger 2016; Denker 2016. Ayrıca bkz. Krautheimer 1983: 47-68.

[308] Synesius'un *De Regno* adlı eserinde işlediği en önemli temalardan birisi imparatorun sarayda yaşamaktan vazgeçerek öncelleri gibi ordusunu bizzat yönetmesi ve askerleriyle karargâhta vakit geçirmesi gerektiğiydi. Bkz. *De Regno*, 11-14. 3. Sarayın bir tasviri için bkz. McCormick 2000: 136-142.

[309] Constantinopolis, I. Theodosius döneminden itibaren Doğu Roma imparatorlarının kalıcı olarak ikamet ettiği kent olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca imparator kendisi de o döneme dek Constantinopolis'te en fazla zaman geçiren imparatordur. Theodosius'un kentte geçirdiği bu dönem içerisinde kent sakinleri ve imparator arasındaki ilişkinin doğasnı da yansıtan bir dizi ritüel ve seremoninin de temeli atılmıştır, bkz. Croke 2010. Ayrıca bkz. Van Nuffelen 2012. İmparatorlar ve Constantinopolis halkı arasındaki ilişki için genel olarak bkz. Miller 1969; 1-41. Geç Roma İmparatorluğu'nda seremoni ve törenlerin imparatorluk ideolojisindeki yeri ve tebaanın üzerinde uyandırılmak istenen etki ile ilişkisi hk. genel olarak bkz. MacCormack 1981; McCormick 1986 ve 2000.

[310] II. Theodosius'un *augustus* ilan edildiği 402 yılı aynı zamanda taht süresi olarak kabul edildiğinde bu süre kırk sekiz yıla çıkmaktadır. II. Theodosius'un, Roma İmparatorluğu'nun en uzun süre tahtta kalan imparatoru olarak nitelenmesinde bu sürenin kabul edildiği görülmektedir.

eserinin ardından daha çok Batı Roma İmparatorluğu ve içinde bulunduğu "çöküş" sürecine odaklanması olduğu görülmektedir. II. Theodosius'un sonucu doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyecek bir "asker imparator" olmamasının, yapılan değerlendirmeleri de etkilemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Gibbon'a göre, "Roma dünyasının, Theodosius'un oğulları arasında bölünmesi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminin Arcadius'a geçmesiyle birlikte, Türklerin Constantinopolis'i ele geçirmesiyle sonuçlanan sürekli çöküş dönemi başlamıştır"[311]. Dolayısıyla Genç Theodosius da ismini aldığı Büyük Theodosius gibi cesur ve başarılı bir imparator olmaktan ziyade "babası Arcadius ve amcası Honorius gibi dejenere bir imparator" olarak tarihteki yerini almıştır. Hatta "Arcadius ve Honorius bir ebeveynin koruyuculuğu ile desteklenmiş; onun otoritesinden dersler ve örnekler almıştır. Fakat bu erguvanda doğan talihsiz prens, ebedi çocukluğunu kadınlar ve hadımlardan oluşan bir sürü tarafından çevrilmiş şekilde geçirmeye mahkûm edilmiştir". Sarayda erişilmez bir perde arkasında izole bir yaşam süren II. Theodosius daha çok "bulunduğu yüksek konumun getirdiği sorumlulukları ihmal ederek elde ettiği boş zamanı, boş eğlenceler ve yararsız çalışmalarla" geçiriyordu. Avlanmak, saray dışına çıkmasını sağlayan tek şeydi. Fakat ısrarla üzerinde durduğu şeylerden bir tanesi, kendi yaptığı bir lamba yardımıyla geceleri uğraştığı resim ve oymacılık faaliyetleriydi. Kopyasını çıkardığı dinsel kitaplardaki zarafet imparatora tek iyi sıfatı olan *calligraphos*'u (hattat) kazandırmıştı[312].

II. Theodosius'un karakterini ve yönetimini bu satırlarla özetleyen Gibbon, yönetimin ilk yıllarda Arcadius döneminde *praefectus praetorio* ilan edilen Anthemius önderliğindeki cumhuriyetçi bir aristokrasinin elinde olduğunu, ardından da imparatordan yalnızca iki yaş büyük olan ve Arcadia ile Marina adlı diğer iki kız kardeşiyle birlikte "kardeşinin yönetimi için henüz on beş yaşına gelmeden bakirelik yemini eden"[313]; 414 yılında da *augusta* unvanı alan Pulcheria'nın yönetimi ele geçirdiğini belirtmektedir. Gibbon, hanedanın erkek üyelerine olan ağır eleştirilerine karşın Pulcheria'dan övgüyle bahsetmektedir: "Büyük Theodosius'un mirasçıları arasında yalnızca o, yetenekten ve yiğitlikten payına düşeni almıştı. Grekçe ve

[311] Gibbon 1995 (II): 237.
[312] Gibbon 1995 (II): 265.
[313] Soz. *HE* 9.1.3-4; Gibbon 1995 (II): 264.

Latince'nin şık ve alışkın olduğu kullanımını sıkça devlet işleriyle ilgili yazışma ve konuşmalarına uyarladı. Konuşmaları olgunlukla ölçülmüş; davranışları seri ve kararlıydı. Ancak hükümetin çarklarını çevirirken asla gösteriş yapmaz, yaptıklarını imparatorun zekâsına ve yönetiminin huzuruna atfederdi. Theodosius'un barışçıl hükümdarlığının son yılında, Avrupa Attila'nın kollarında acı çekti ancak *Asia*'nın geniş eyaletleri düzgün ve kalıcı sakinlikten yararlanmaya devam etti. Genç Theodosius asla utanç verici bir karşılaşma yaşayacak veya isyankâr bir uyruğunu cezalandırma gereği duyacak kadar alçalmadı"[314]. Gibbon'un Roma İmparatorluğu'nun her iki yarısının Büyük Theodosius döneminin ardından çöküş dönemine girdiği görüşünü paylaşan A. H. M. Jones da eserinde benzer ifadelere yer vermiştir. Ona göre "Theodosius'un erkek varislerinden hiçbirisi onun karakterinin ve yönetiminin gücünü miras almamıştı. İmparatorluğu yönetmek yerine saltanat sürmüşlerdi"[315]. II. Theodosius'un antik kaynaklarda çokça vurgu yapılan dindarlığı, sarayı bir manastıra çevirdiği; kız kardeşleriyle ilahi söylemek için erken kalktığı ve düzenli olarak oruç tuttuğu gibi anekdotlara kısaca yer veren Jones, Pulcheria ve Galla Placidia özelinde hanedanın kadınlarının daha karakter sahibi kişiler olarak yönetimi üstlendikleri konusunda da Gibbon ile hemfikirdir.

Geç Roma İmparatorluk tarihi yazımının iki önemli eseri olarak kabul edilen E. Gibbon ve A. H. M. Jones'un eserlerinde yer alan bu yorumlar, birer ön kabul olarak daha sonraki tarihçileri de derinden etkilemiştir. K. Holum'un Theodosius hanedanı ile ilgili kapsamlı çalışması, *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity* bunlardan yalnızca bir tanesidir. Holum'un hanedan kadınlarının her birine birer bölüm ayırarak yönetimdeki etkilerini ortaya koymayı amaçladığı eserinde kadın iktidarı ve bu iktidarın saraydaki hadım ve bürokratlarla ilişkileri döneme ilişkin çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır: "II. Theodosius'un ilk yıllarında Theodosius hanedanının yönetiminin askerî ve dini temelleri, Anthemius'a güvenen gelenekçi sivil bürokratlar ve politikacılar karşısında neredeyse çökmüştü. Pulcheria bu tehdidin farkına varmış ve 'tanrısal çözümünü' devreye sokarak bu sorunu ortadan kaldırmıştı. 412/413'ten sonra kardeşinin yetki alanına -en azından açıkça- müdahale etmemiş; Hebdomon zafer sütununda II. Theodosius başkomutan olarak

[314] Gibbon 1995 (II): 264.
[315] Jones 1964 (I): 173.

betimlenmiştir. Pulcheria, büyük bir mütevazılık ve geleneklere saygıyla kendi yaptıklarını kardeşine atfetmiş ve bunların yalnızca 'kendi etkisiyle olduğunun belirtilmesi' ile yetinmiştir. Ancak asıl güç annesi Eudoxia döneminde olduğu gibi Pulcheria'nındı. İmparatoriçelerin kutsal yönetimi, Pulcheria'nın versiyonunda hükümdarlığa çok yakındı"[316].

Pulcheria'nın devlet yönetimi üzerindeki etkisine vurgu yapan bu görüş, son yıllarda benzer bir çalışma yapan K. Chew tarafından biraz daha ileriye taşınmış ve "herkesin kuklası durumundaki" Theodosius'un yalnız başına bu kadar uzun süre dayanmasının tek açıklamasının, Pulcheria tarafından korunmuş olması olduğu; Theodosius'un saltanatının son yıllarında ise dini konularda birbiriyle çatışan inançlara sahip olmaları sebebiyle Pulcheria'nın kardeşine düzenlenen suikaste göz yummuş olabileceği ileri sürülmüştür[317].

II. Theodosius'un iktidar yıllarına yönelik bu değerlendirmelerde dikkat çeken en önemli nokta, yönetimin imparatorun değil, kendisinden yalnızca iki yaş büyük olan kız kardeşinin elinde olduğu fikridir. Öte yandan, antik kaynaklarda Pulcheria'nın, II. Theodosius ve yönetim üzerindeki etkisi noktasında birbiriyle çelişen ifadeler yer almaktadır. Dönemin kilise tarihçilerinden Socrates ve Theodoretus, II. Theodosius'un kız kardeşlerinin dindarlığından bahsetmekle birlikte, Pulcheria'nın yönetimde etkisi olduğuna dair herhangi bir imada dahi bulunmamaktadırlar[318]. II. Theodosius'un tahta çıktığı ilk yıllarda Constantinopolis'te olan ve eserini burada yazan Socrates'e göre, ilk dönemde genç imparatorun iktidarının güvenliğini sağlayan kişi *praefectus praetorio* Anthemius'tur. Bu ilk dönemin ardından, Socrates'in eserinde II. Theodosius, ne Gibbon'un betimlediği gibi "dejenere, tembel, konumunun getirdiği yükümlülükleri ihmal eden" bir imparator ne de Holum'un betimlediği gibi "yılmış ve kılıbık" bir imparatordur. Aksine güçlü bir

[316] Holum 1982: 111.
[317] Chew 2006.
[318] Theod. 445-446 yılında (*ep*. II. 44), piskoposu olduğu Cyrrhus kentine vergi ayrıcalığı sağlaması için imparatoru ikna etmesi umuduyla Pulcheria'ya bir mektup yazmışsa da bu mektup doğrudan Pulcheria'nın vergi indirimi ya da ayrıcalığı sağlayabileceği anlamına gelmemektedir. Theodoretus'un ayrıca imparatoru etkileyebileceğini düşündüğü *praefectus praetorio* Claudius Constantinus *(ep*. 43), *patricius* ve eski *consul* Flavius, eski *magister militum* Anatolius'a da (*ep*. II. 45) benzer içerikli birer mektup yazmış olması tam tersine, imparatorun ikna edilmesi için yakın olduğu düşünülen tüm isimlerden ricacı olunduğunun bir kanıtıdır.

şekilde aktif, liderliğin gerektirdiği gibi imparatorluk savunmasından dini politikaya kadar bir dizi düşünülmüş ilmi ve dini sebepleri olan bir imparatordur[319]. Hatta II. Theodosius, dindarlığı ve bu konuda tebaasını yönlendirmesiyle Musa'ya benzetilmekte[320]; asla sinirlenmemesi ya da aşırı tepkiler vererek yanlış kararlar almaması noktasında Iulianus ile karşılaştırılmakta[321] ve Sasani Devleti ile ilişkiler bağlamında, özellikle de 421-422 Roma-Sasani Savaşı'nın başkentte bir zafer olarak kutlanmasının ardından, Constantinus ile üstü kapalı olarak kıyaslanmaktadır[322]. Bu eserlerde dikkat çeken bir başka durum, II. Theodosius'un liderliğinin dindarlığıyla ilişkilendirilmiş olmasıdır[323]. Buna göre, imparator bizzat savaşlara katılmıyorsa da, onun dindarlığı sayesinde Doğu Roma İmparatorluğu, etrafındaki dünyayı sarsan kaos ortamından etkilenmemiştir. II. Theodosius'un duaları; 421-422 Roma-Sasani savaşında, imparatorluğu tehdit eden Hun lideri Rua'nın yıldırım çarpması sonucu ölümünde[324], 425'te Batı Roma İmparatorluğu tahtını ele geçiren gaspçı Ioannes'in ortadan kaldırılması ve III. Valentinianus'un tahta çıkarılması için düzenlenen Doğu Roma seferinin başarıya ulaşmasında etkili olan en önemli unsurdur[325].

Socrates ve Theodoretus gibi dönemin çağdaşı olan ve II. Theodosius'a ithaf ettiği eserini 439-446 yılları arasında Constantinopolis'te tamamladığı düşünülen Sozomenus'a göre ise, Pulcheria "Roma İmparatorluğu'nu muazzam bir işleyişle" yönetmekteydi[326]. "On beş yaşına gelmeden, Arcadia ve Marina adlı diğer iki kız

---

[319] Soc. *HE* 7. 18-23; 41-42. Bu bölümler, eserin methiye bölümleri olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Gardiner 2013: 247.

[320] Soc. *HE* 7. 22. 21; 7.42. Doğu Roma ordusu, Batı'daki gaspçı Ioannes'i tahttan indirmek ve III. Valentinianus'u tahta çıkarmak üzere sefere çıktığında, ordu imparatorun duaları sayesinde "tıpkı Musa'nın zamanında İbranilerin Kızıldeniz'i geçmesi" gibi Ravenna önlerinde yolunu bulmuştur.

[321] Soc. *HE* 7.22; Ion. Ant. *fr*. 219

[322] Harries 1994: 38; Gardiner 2013: 249.

[323] II. Theodosius'un da bu düşünceyi 431 Efes Konsili'nin toplanmasından önce, 19 Kasım 430'da Cyrillus ve diğer piskoposlara yazdığı mektubunda vurguladığı görülmektedir, bkz. *ACO* I. 1. 1. para. 114. Ayrıca bkz. Coleman – Norton 1960: 646-648 no: 397. İmparatorluğun başarısı ve refahının yöneticisinin doğru inancı ve dindarlığı ile ilişkili olduğu görüşü literatürde, Eusebius'un *Kilise Tarihi* adlı eseriyle yer bulmuştur. Bkz. Kaegi 1968: 190-193; Frend 1972b: 55. Öte yandan Holum 1982: 50-51, başarılı liderliğin, savaşlarda zafer kazanmanın dindarlıkla ilişkili olduğu algısının antik literatüre I. Theodosius'un Frigidus Savaşı ile yerleştiği yorumunu yapmaktadır. Urbainczyk 1997: 12'de hem imparatorun mektubunda vurgulanan hem kilise tarihlerinde işlenen bu yaygın tema göz ardı edilerek II. Theodosius'un "sarayı manastıra çevirdiği" ifadesiyle Socrates'in kibarca imparatorun bir yöneticiden beklenen özellikleri taşımadığını söylemek istediği kaydedilmektedir.

[324] Theod. *HE*. 5. 37. 3-6. Soc. *HE* 7.43 Rua'nın ölümünü "ilahi müdahaleye" bağlamaktadır. Rua için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 951, "Rua".

[325] Soz. *HE* 9. 1. 5-6; 9. 2. 6.

[326] Soz. *HE*, 9. 1. 5; Gibbon 1995 (II): 262-264; Chew 2006: 214-215.

kardeşiyle birlikte, din adamlarının ve halkın huzurunda Büyük Kilise'ye adadığı görkemli bir altar ile bekâret yemini ederek, imparator kardeşine rakip olabilecek başka bir erkeğin saraya girmesini önlemek istemişti. Bunun ardından, saraydaki tüm erkeklerin gönderilmesini sağlamış ve sarayı adeta bir manastıra çevirmişti"[327]. Kardeşinin eğitimini de üstlenen Pulcheria, ona imparatorluk görevini icra etmesi için gerekli olan ağırbaşlı ve heybetli duruşu, gülmekten kaçınmak gibi bir prense yakışacak davranışları, lütufla dinleyerek sakin ve ciddi bir yüzle uygun cevaplar vermeyi, kısacası Roma imparatorunun dış görünüşünü incelik ve ağırbaşlılık ile temsil etmeyi de öğretmişti. II. Theodosius'un seçkin öğretmenlerden binicilik ve silah derslerinin yanı sıra Yunan ve Latin eserlerinin öğrenilmesine dayanan klasik eğitimi almasına özel bir hassasiyet gösterdiği gibi; dini eğitimi de Pulcheria tarafından titizlikle üzerinde durulan bir alandı[328]. İmparator son derece dindar üç kız kardeşiyle birlikte sabahları erkenden kalkıp ilahi söylüyor; çarşamba ve cuma günleri oruç tutuyordu. II. Theodosius'un aldığı dini eğitim, din adamları ile teolojik meseleleri tartışacak kadar derindi. Dolayısıyla, Batı Roma İmparatorluğu'nun durumuna rağmen Doğu Roma'nın refah ve huzur içinde olabilmesinin en büyük sebebi olarak dönemin kaynaklarında sıkça vurgulanan imparatorun dindarlığı da Pulcheria'nın etkisiydi[329].

Dönemin en önemli kaynaklarından olan Socrates ve Sozomenus'un, II. Theodosius ve Pulcheria'nın tasvirlerinde ortaya koydukları bu farklılık oldukça dikkat çekicidir. Socrates ve Sozomenus gibi iki çağdaş yazarın eserlerinde yer alan çelişkili ifadeler, aslında döneme ilişkin diğer antik kaynakların imparatora ve yönetime dair algılarının anlaşılmasında da anahtar rolü oynamaktadır. Nitekim daha geç dönemde yazan yazarların eserlerinde de yararlandıkları kaynaklara ve bazen de kişisel dini inançlarına bağlı olarak çelişkili ifadeler bulunmaktadır: Philostorgius'a göre Pulcheria imparator kardeşinin baş danışmanıdır[330]. Evagrius ve Ioannes Malalas'a

[327] Soz. *HE*. 9. 1. 8-11.
[328] Soz. *HE* 9.1.14-15.
[329] Soz. *HE* 9.1.5-6; 9.2.6. Krş. Soc. 7.22; 7.42. Dualarıyla bir kar fırtınasını dindirebilen imparator, Batı Roma tahtını ele geçiren gaspçı Ioannes'e karşı gönderilen Doğu Roma ordusunun zafere ulaşmasını dahi garantilemişti. Fakat Sozomenus'a göre imparatorluğun barış ve huzurunun asıl güvencesi Pulcheria ve kardeşini yönlendirebilmek konusundaki maharetiydi.
[330] Philost. *HE* 12. 7.

göre Pulcheria'nın tek katkısı, kardeşine bir eş bulmak olmuştur[331]. Theophanes *Confessor*, devleti Pulcheria'nın yönettiğini belirtmektedir[332]. Suda'nın ilgili girdisi, bütün bu anlatımları birleştiren ifadelerle Pulcheria'nın dindarlığı ve yönetim üzerindeki etkisi üzerinde durmakta; fakat daha düşman bir çizgide yazan Süryani yazarların eserlerinde yer verdikleri, *augusta*nın kardeşiyle ensest ilişki içerisinde olduğu iddiasıyla birlikte muhtemelen II. Theodosius'un son yıllarında etkili bir isim olan hadım Chrysaphius'a düşman bir çizgide yazan Priscus'tan alıntılanan, imparatorun "dizlerinin dibinde büyüdüğü hadımların etkisine açık olduğu" anektodunu da paylaşmaktadır[333].

Socrates ve Sozomenus'un eserlerindeki bu farklılık tıpkı antik çağ yazarları gibi Gibbon'u da kaynakları konusunda bir tercih yapmaya zorlamıştır. Gibbon'un, genellikle aynı görüşte olan Socrates ve Sozomenus'un imparatorun ve yönetiminin tasvirinde keskin bir görüş ayrılığı içerisinde olduklarını farketmiş olmasına rağmen, kaynakların çelişkili ifadeleri sebebiyle olsa gerek, Sozomenus'un tasvirini kullanmış olması, modern literatürü derinden etkilemiştir[334]. Dolayısıyla, Sozomenus'un satırları küçük değişikliklerle tekrarlanmaya devam etmiştir. Bu bilinçli tercih, Sozomenus'un eserinin önsözünde yer verdiği, imparatora övgü kısmının da tamamen atlanmasına yol açmıştır. Oysa imparator burada, bazıları politika, yönetim ve askerî zaferler anlamında bazıları da kültür alanında daha üretken olan geçmiş tüm imparatorların iyi yanlarını karakterinde toplamış "ideal yönetici" olarak tasvir edilmiştir[335]. Öte yandan, Sozomenus'un Pulcheria'nın yönetimi üstlendiğini söylediği dönemde "sarayın en güçlü adamı" olarak nitelediği *magister militum praesentales* görevinde bulunan (419-438) Got kökenli Plintha'nın konumu da tarihçilerin ilgisini çekmemiştir.[336].

---

[331] Ion. Mal. 14.3; Evagr. *HE* 1. 20.
[332] Theoph. *a. m.* 5905 (412-13).
[333] Suda, *s.v.* Θ 145; *s.v.* π 2145.
[334] Gibbon 1995 (II): 265, dn. 72'de bu keskin ayrılığı fark ettiğini belirtmiş olmasına rağmen, yukarıda Sozomenus'tan alınan satırların etkisinde kalmıştır. Bkz. Gibbon 1995 (II): 263-265. Jones, Holum ve Chew'un eserlerinde de aynı durum söz konusudur. Öz. bkz. Chew 2006: 214-215.
[335] Soz. *HE*, *Logos.*
[336] Soz. *HE* 7.17; *PLRE* (II): 892-893, "Fl. Plintha". Plintha'nın 419 yılından 438 yılına kadar sarayda güçlü bir pozisyonda olduğu anlaşılmaktadır. Plintha 419 yılı *consul*ü olup, Rua'nın ölümünün ardından Hunların liderliğini devralan Attila ve Bleda'ya elçi olarak gönderilmiştir.

Kaynaklardaki bu çelişkili ifadeler, tutarlı bir II. Theodosius portresi oluşturmayı dolayısıyla imparatorluğun yönetimi ve izlenen politikaların altında yatan sebepleri belirlemeyi de güçleştirmektedir. Nitekim her dönem imparatoru ve dolayısıyla yönetimi etkileyen isim ya da grupların değiştiği görülmektedir. Genel olarak, II. Theodosius, tahta çıktığı ilk dönemlerde bilhassa saray bürokrasisinin daha sonra Sozomenus'un eserinin etkisiyle ablası Pulcheria'nın, son dönemlerinde ise Priscus'un eserinin etkisiyle hadımların etkisinde kalan bir imparator olarak betimlenmektedir. Oysa bu bakış açısının yanlı ve tutarsız olduğu ortadadır. II. Theodosius'un bir asker imparator olmayışı, dönemi içerisinde özellikle Batı Roma İmparatorluğu'nun durumuna etki edecek somut sonuçlar ortaya çıkaran askerî bir başarının bulunmayışı, yönetimin saray merkezli hale gelmesiyle sivilleşmesi geleneksel tarih yazımında "günah keçisi" olarak belirlenen kadın ve hadımların devleti yönettiği algısını pekiştirmiştir[337]. Dolayısıyla karşımıza Gibbon ve Holum'un ortaya koyduğu haliyle, sarayda erişilmez bir örtünün arkasında; hadımlar ve kadınlar ile çevrili, korkak ve hiç büyümeyen bir çocuk imparatorun ismen yönettiği bir imparatorluk tasviri ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir ön kabul ile yazılan dönemin tarihi anlatısında imparatorun iletişim halinde bulunmak durumunda olduğu generalleri, senatörleri, *consistorium*'da bulunan diğer memurlarını; başkentin hayatında önemli bir yer tutan din adamlarını ve hatta tebaasını göz ardı etmek oldukça kolaylaşmaktadır. Bu durum Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimi ve izlediği politikanın altında yatan sebeplerin anlaşılabilmesi için, döneme ilişkin bilgi veren çağdaş yazarların ve siyasi ortamın yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir.

2.2. II. Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Yönetimi

2.2.1. İlk Yıllar

II. Theodosius, babası Arcadius'un 408'deki ölümü üzerine, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tek yöneticisi haline gelmiştir. İmparatorun henüz yedi yaşında bir çocuk olması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun doğal olarak Arcadius döneminde atanan tecrübeli bürokratlar tarafından yönetilmesini gerektirmiştir. Bu ilk dönemde, 404 yılında *cubicularius* olarak imparatorluk özel dairelerinden ve hanedan

[337] Hopkins 1972: 172-196; Elton 2009: 137-138.

çocuklarının eğitiminden sorumlu olan İran kökenli hadım Antiochus ve 405 yılında *praefectus praetorio* görevine getirilen Mısır kökenli Anthemius'un isimlerinin özellikle ön plana çıktığı görülmektedir[338]. Antiochus, Arcadius döneminde Sasani İmparatorluğu ile kurulan iyi ilişkiler neticesinde Constantinopolis sarayında önemli bir rol oynamıştı. Öte yandan, II. Theodosius tarafından kendisine geniş yetkiler bahşedilen *praefectus praetorio* Anthemius da Arcadius döneminde Sasani sarayında elçi olarak bulunmuştur ve ileride başkente yönelebilecek askerî tehditlere karşı, Constantinopolis kara surlarının inşaasını başlatmış olan isimdir[339]. Saray ve devlet yönetiminin en yüksek mevkideki isimleri olarak Antiochus ve Anthemius'un öncelikle, Batı Roma İmparatorluğu'nda Alaric'in Roma'yı yağmalamasıyla sonuçlanacak bir süreci de başlatan II. Theodosius'un tahta geçtiği 408 yılı krizinin üstesinden gelmesi gerekmiştir.

Siyasi açıdan 408 yılı hem Doğu hem Batı Roma imparatorlukları için krize dönüşebilecek birtakım problemleri beraberinde getirmişti. Batı Roma İmparatoru Honorius, Doğu'daki taht değişikliğinin haberini alır almaz yeğeni II. Theodosius'un ve yönetiminin güvenliğinden endişe duymuş ve Constantinopolis'e seyahat etmek istemişti. Fakat Galya'da Constantinus'un devam eden gasp hareketini ve Honorius'un yolculuğunun masraflarının daha fazla olacağını öne süren Stilicho tarafından bundan vazgeçirilmişti[340]. Bunun yerine, her zaman Doğu Roma İmparatorluğu üzerinde planları olduğundan şüphe duyulan ve imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesine sebep olan Stilicho'nun Constantinopolis'e gitmesine karar verilmişti[341]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Stilicho konusundaki endişeleri, Honorius'un maiyetinde bulunan ve Stilicho'nun aşırı güçlenmesinden rahatsız olan bazı kesimler tarafından da kullanıldı. Olympius'un öncülüğünde imparator, Stilicho'nun Doğu Roma tahtına kendi oğlu

[338] Antiochus için bkz. *PLRE* (II): 101-102, "Antiochus 5"; Blockley 1992: 51-52; Greatrex – Bardill 1996; Anthemius için bkz. Soc. *HE*. 7. 1-3 ve *PLRE* (II): 93-95, "Anthemius 1".
[339] Soc. *HE*. 7. 1. 3. Anthemius'un Sasani İmparatorluğu'na elçilik görevi için bkz. Blockley 1992: 48. Surların inşası 4 Nisan 413'te tamamlanmıştır, *CTh*. 15.1. 51 (4 Nisan 413). Ayrıca bkz. Harita 2.
[340] Zos. 5. 31. 3-4.
[341] Zos. 5. 31. 3-6.

Eucherius'u geçireceğine ikna edildi. Bunun üzerine, Ağustos 408'de Stilicho ve oğlu yakalanarak öldürüldü[342].

Stilicho kısa süre önce, Got lider Alaric'in *magister militum* ilan edilmesini sağlamış ve Illyricum üzerine yapılacak bir seferde Batı Roma ordusuna destek sağlaması konusunda karşılıklı bir anlaşmaya varılmıştı. Fakat Alaric'e verilen sözler Olympius'un etkisindeki yeni yönetim tarafından yerine getirilmemiş ve bunun üzerine, Roma'nın yağmalanmasına kadar gidecek olan yeni bir sürece girilmişti. Öte yandan Stilicho'nun ortadan kaldırılması, Olympius'un kontrolündeki yeni hükümetin ılımlı tavrı Doğu Roma İmparatorluğu'nun endişelerine son vermiş; Doğu ve Batı Roma imparatorlukları arasındaki ilişkide de iş birliğine dayanan yeni bir dönem başlatmıştı[343]. Doğu Roma İmparatorluğu da Roma'nın ikinci kez kuşatıldığı 409 yılında, Alaric'e karşı Ravenna'da bulunan Honorius'u savunmak üzere 4000 askerden oluşan bir birlik göndermiş ve bu sayede Constantinopolis'e kaçmaya hazırlanan Honorius, Alaric tehdidinin ilk aşamasını atlatmıştı[344]. Her ne kadar Roma'nın Alaric tarafından yağmalanmasının ve Honorius'un üvey kız kardeşi Galla Placidia'nın Gotların eline geçmesi engellenememişse de, Doğu Roma İmparatorluğu'nun II. Theodosius'un tahtta bulunduğu dönem boyunca izleyeceği ve iş birliğine dayanan batı politikasının genel hatları böylece belirlenmişti.

II. Theodosius'un tahta çıktığı sırada Doğu Roma bürokrasisinin, Honorius'un taht değişikliği haberini aldığında Constantinopolis'e gitmek istemesinin de gösterdiği üzere, Batı Roma İmparatorluğu ve Stilicho dışında başka endişelerinin olması da muhtemeldir. 6. yüzyılda yazan Damascius'un, *Isidorius'un Yaşamı* adlı eserinde aktardığına göre I. Theodosius döneminde *magister militum* olarak görev yapmış olan pagan Lucius, çocuk imparatoru öldürüp tahtı ele geçirme girişiminde bulunmuş; fakat ilahi bir güç tarafından engellenmişti[345]. Yalnızca Damascius'un

[342] Olymp. *fr*. 5.1; Soz. *HE* 9. 4; Zos. 5. 32-37.
[343] *CTh.* 7. 16. 1 (10 Aralık 408); Gillett 1993: 18 ve dn. 84; McEvoy 2013: 189.
[344] Soz. *HE* 9. 8. 6; Zos. 6. 8. 2; Procop. *De Bell.* 3.2.36 Honorius'un kentte bulunan birliklerin ihanet etmeleri ihtimaline karşılık Doğu'dan gönderilen birlikleri Ravenna'nın savunmasında görevlendirmesi dikkat çekicidir. Öte yandan Socr. *HE* 7.10'da Doğu'dan gönderilen yardımın Alaric'in, Doğu'dan daha fazla birliğin gönderileceğini düşünmesine sebep olduğunu ifade eder.
[345]Damasc. 105A. Lee 2013: 92'de Lucius'un II. Theodosius döneminde *magister militum* olduğu yorumunu yapmaktadır. Burada Holum 1982: 82 ve dn. 17'de de kaydedildiği üzere, Lucius'un görev süresinin başka kaynaklar ile doğrulanamaması ve gasp girişiminin II. Theodosius'un çocuk

eserinde yer alması ve birtakım alegorik öğeler içermesi sebebiyle fazla dikkat edilmeyen bu rivayetin, dönemin siyasi ortamının değerlendirilmesi sırasında göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İranlı hadım Antiochus'un, Stilicho ve eğer doğruysa Lucius'un bu tehditleri karşısında küçük yaştaki imparatorun tahtının güvenliği için Sasani sarayı ile olan ilişkilerine başvurmuş olması muhtemeldir[346]. Nitekim bir yüzyıl sonra yazan Procopius'un eserinde aktardığına göre Arcadius ölmeden önce, kardeşi Honorius'un İtalya'nın içinde bulunduğu şartlar altında oğlunun tahtını koruyamayacağını düşünerek Theodosius'u Sasani İmparatoru I. Yezdegerd'e emanet etmiştir. Yezdegerd ise Constantinopolis Senatosu'na yazdığı bir mektup ile II. Theodosius'a yönelecek olası bir tehdit karşısında imparatorun koruyucusu olarak hareket edeceğini duyurmuştur[347]. Gibbon tarafından Doğu Roma sarayının Batı yerine Sasani sarayına temayül ettiği şeklinde yorumlanan[348] bu rivayet tartışmalı olsa da, muhtemelen Doğu Roma bürokrasisinin mevcut şartlar altında, özellikle de Stilicho'dan gelebilecek bir tehdide karşı imparatorun ve dolayısıyla kendilerinin güvenliklerini garantilemek için aldığı bir önlemdi. Bu bağlamda, her ne kadar, modern literatürde II. Theodosius'un Doğu Roma tahtını sorunsuz devraldığı vurgulansa da Doğu Roma İmparatorluğu'nu yöneten isimlerin, başta Stilicho'nun planladığı Constantinopolis seyahati olmak üzere, birtakım endişelerinin olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür[349].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun karşı karşıya geldiği bu iç tehditlerin yanı sıra, Hadrianopolis Savaşı'nı takip eden dönemde en fazla dikkat gerektiren sınır haline gelen Tuna Bölgesi'nde de önemli bir tehdit söz konusuydu. Yine 408 yazında, Arcadius döneminde isyan eden Got lider Gainas'ı öldürerek Doğu Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmuş olan Hun lideri Uldin, kalabalık bir grup ile Tuna'nın ötesine geçmiş ve Dacia Bölgesi'nin istihkâmlı kentlerinden Castra Martis'i kuşattıktan sonra doğuya doğru ilerleyerek Trakya Bölgesi'ne kadar gelmişti. Bölgede bulunan askerî kuvvetlerin komutanının kendisiyle pazarlık

olduğu dönemde meydana gelmiş olma ihtimali düşünülerek, I. Theodosius döneminde *magister militum* olduğu yorumu benimsenmiştir. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 692, "Lucius 3"; *CLRE*: 360-361.

[346] Greatrex – Bardill 1996: 171-174.

[347] Procop. *Bell*. 1. 2. 6-10; Theoph. *a.m.* 5900. Ayrıca bkz. Blockley 1992: 51-52; Greatrex – Bardill 1996: 177-179.

[348] Gibbon 1995 (II): 261.

[349] Bkz. Jones 1964 (I): 174; Blockley 1992: 53-54; Lee 2000: 35-36; Millar 2006.

yapmak istemesi üzerine Uldin, "doğan güneşi işaret ederek, güneşin üzerine doğduğu her yeri fethedebileceği" tehdidini savurmuş ve yüksek bir haraç talep etmişti[350]. Uldin'in başkent Constantinopolis'i tehdit ettiği açıktı. Fakat bazı müttefiklerinin, Roma'dan aldıkları maddi yardım karşılığında kendisini yalnız bırakmasının ardından, ağır kayıplar da vererek Tuna'nın ötesine geri çekilmek zorunda kalmasıyla, Doğu Roma İmparatorluğu bu tehdidi de şimdilik savuşturmuştu[351].

II. Theodosius'un tek başına Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimini üstlendiği bu ilk yıl meydana gelen kritik hadiseler, Anthemius ve Antiochus'un isimlerinin ön planda olduğu bürokrasi tarafından Doğu Roma İmparatorluğu'nun çıkarları doğrultusunda çözülmüş; 378 Hadrianopolis Savaşı sırasında imparator Valens'in savaş meydanında ölmesinden bu yana daha da önemli hale gelen Roma imparatorunun ve yönetiminin güvenliği sağlanırken, hem Batı Roma İmparatorluğu hem de Sasani İmparatorluğu ile iyi ilişkilerin kurulduğu, Got ve Hun tehdidinin ilk aşamasının bertaraf edildiği yeni bir dönem başlamıştı.

Öte yandan, Doğu Roma İmparatorluğu her ne kadar bu tehlikeleri bertaraf etmenin bir yolunu bulmuşsa da, 408'de yaşanan kısa süreli krizin arka planında yer alan ve imparatorluğun 378 yılında yaşadığı mülteci problemi ile bağlantılı olduğu görülen sebeplerin ve bunların yarattığı korkunun henüz tamamen ortadan kalkmamış olduğu anlaşılmaktadır. 408 yılı bir kez daha imparatoru, başkenti ve dolayısıyla da bürokrasisinin güvenliğini garanti altına almak için daha fazla önlem gerektiğini aşikâr hale getirmişti. Bu duruma bir çözüm olarak Anthemius, Hun tehlikesi ve muhtemelen 410'da Roma'nın Gotlar tarafından kuşatılıp yağmalanmasıyla da

[350] 408'deki Hun saldırısı hk. bkz. Soz. *HE* 9. 5. Uldin'in Gainas İsyanı'nı sona erdirmede oynadığı rol hk. bkz. Zos. 5.19-22. Uldin'in 405 yılına tarihlenen Radagaisus'un Kelt ve Germenlerden oluşan büyük bir grup ile İtalya'yı istila girişimi sırasında Got lider Sarus ile birlikte Batı Roma'nın yardımına geldiği bilinmektedir, bkz. Oros. 7. 37.12; Marc. *Com. s.a.* 406; Iord. *Rom*. 321.

[351] Soz. *HE* 9. 5; *CTh.* 5.6.2 (23 Mart 409), 3 (12 Nisan 409); ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 63-67; Blockley 1992: 53. Taraf değiştirmeyen fakat Tuna'nın ötesine geçmekte başarılı olamayan Hunların hâkimiyeti altındaki gruplardan Scirlerin bir kısmının köle olarak satılmasına bir kısmının da dağınık bir biçimde imparatorluk topraklarına yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bir kısmı Bithynia bölgesine yerleştirilen Scirlerin burada tarım faaliyetleriyle uğraştığı kaydedilmektedir. Scirlerin imparatorluk topraklarına dağıtılarak yerleştirilmesi, Valens ve I. Theodosius döneminde topluluk olarak yerleştirilen Gotların yarattığı sorundan dersler alındığını da ortaya koymaktadır. Roma topraklarına yerleştirilen bu grupların ekonomi üzerindeki etkisi için bkz. Schmidt-Hofner 2017.

bağlantılı olarak, Tuna'da bulunan imparatorluk donanmasını güçlendirme girişimlerini ve Constantinopolis'i özellikle Balkanlar'dan gelmesi muhtemel askerî tehlikelere karşı koruyacak surların inşasını başlatmıştı[352]. 413'te yapımına başlanan bu kara surları, İmparator Constantinus'un surlarının yaklaşık 1500 metre batısından başlıyor, Propontis'ten kıvrılarak kuzeye, Haliç'e bakan Blachernae Bölgesi'ne kadar ilerliyordu[353]. Hâlihazırda doğal bir liman olarak oldukça korunaklı bir konumda bulunan Constantinopolis'e sağlanan bu ek koruma, Doğu Roma imparatorunu ve yönetimini güvende tutmak üzere alınmış uzun vadeli bir tedbirdi ve kırılgan durumda olan yöneticisini uzun bir süre koruyacaktı. Nitekim II. Theodosius da babası Arcadius gibi bizzat savaşlara katılmayı tercih etmek yerine, saray merkezli bir yönetimi tercih etmişti[354]. Batı Roma İmparatorluğu ve Balkanlar'da yaşananlara rağmen imparatorların savaş meydanına çıkmadığı bu yeni durum, 5. yüzyılda daha önce olmadığı kadar merkezi yönetimin, sarayın ve saray görevlilerinin ön plana çıkması sonucunu da beraberinde getirmişti.

Bu durum, hem antik hem modern tarihçilerin imparatorun dış dünyadan izole; hadım ve kadınların etkisinde bir yaşam sürdüğü şeklindeki yorumlarının da temelini oluşturmuştur. Oysa 378-408 arasında imparatorluğun her iki yarısında yaşanan gelişmelerin, Roma İmparatorluğu'nun yönetim mekanizmasının karakteristiklerini zorunlu bir değişime tabi tuttuğu anlaşılmaktadır. Valens'in savaş meydanında ölmesinin ardından, imparator, giderek başkentteki sarayında yerleşik hale gelmiş ve orduları yönetme işi genellikle barbar generallere bırakılmıştır. Bu şartlar altında imparatorun kutsal bir kişilik olarak hükmetme yetkinliğinin, dindarlığı ile doğru orantılı olduğu anlayışına dayanan farklı propaganda araçlarına başvurulmuştur[355]. Her fırsata vurgulanan imparatorun kutsiyeti, imparatorun ulaşılmazlığına vurgu

[352] Soc. *HE* 7. 1-3. Ayrıca bkz. Blockley 1992: 53.

[353] Bkz. Harita 2. Meyer-Plath – Schneider 1943; Holum 1982: 89 ve fig. 1; Van Millingen 2010: 40-59; Asutay-Effenberger 2007: öz. böl. 2. Ayrıca bkz. Friell – Williams 1999: 29-30 ve dn. 24. Son yıllarda yayımlanan Türkçe bir çalışma için bkz. Tünay 2014. Öte yandan kara surlarının inşasına I. Theodosius döneminde karar verildiği ancak Arcadius döneminde başlandığı ve II. Theodosius döneminde bitirildiği yönünde bir düşünce de mevcuttur, bkz. Mango 2000: 179, dn. 45.

[354] Ion. Lyd. *De Mag*. 2.11'de Theodosius'un oğullarının ordunun başında sefere çıkmasını istemediğini ve bu konuda bir yasa yayınladığını belirtmektedir. Fakat *Codex Theodosianus* ya da *Codex Iustinianus*'ta böyle bir yasa yer almamaktadır.

[355] İmparatorluğun başarısı ve refahının yöneticisinin dindarlığı ile ilişkili olduğu görüşü literatürde, Eusebius'un *Kilise Tarihi* adlı eseriyle yer bulmuştur. Bkz. Kaegi 1968: 190-193. Öte yandan Holum 1982: 50-51, başarılı liderliğin, savaşlarda zafer kazanmanın dindarlıkla ilişkili olduğu algısının antik literatüre I. Theodosius'un Frigidus Savaşı ile yerleştiği yorumunu yapmaktadır.

yapan saray ritüelleri ile pekiştirilmiştir. Roma dünyasında daha önce de var olan hadımlar bu ulaşılmazlığı sağlayan görevliler olarak daha da ön plana çıkmış ve ne imparatorluk aristokrasisi ne de bürokrasisine asla tamamen entegre edilemeyecek oluşları, onları imparator ile aristokrasinin ve diğer çıkar gruplarının istekleri arasında bir denge unsuru haline getirmiştir[356]. Bu sebeple, hadımların imparator ve yönetim üzerindeki etkileri, özellikle küçük yaşta tahta geçen imparatorlar döneminde fazlaca abartılmıştır. Bu bağlamda, II. Theodosius'un sarayda bir koza içerisinde hadımların etkisinde izole bir yaşam sürdüğü şeklindeki benzetmeleri derhal kabul etmeden önce dikkatli olmak gerektiği aşikardır.

2.2.2. İmparator, Saray ve Bürokrasi

İmparatorları savaş meydanlarında betimlemeye alışagelmiş klasik tarih yazıcılığının eleştirel tavrına rağmen, 5. yüzyılda giderek ön plana çıkan sarayın yapısının kısaca gözden geçirilmesi, imparatorun izole edilmesinin aslında tamamen mümkün olmadığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Zira sarayın, imparatorun özel yaşamını sürdürdüğü alan olmak dışında, devlet yönetiminde rol alan pek çok kurumsal yapıyı içerisinde barındıran kamusal bir alanı da ifade ettiği anlaşılmaktadır. Sarayın -en azından bilinen- mimari özellikleri de bunu yansıtmaktadır. Saraya kuzeybatıda bulunan *Chalke* kapısından giriliyor ve hemen bu kapının ardında, Doğu Roma'nın seçkin askerlerinden oluşan *scholarii*nin yerleştirildiği yapılar bulunuyordu[357]. Devlet işlerinin ve kanunların görüşüldüğü toplantıların yapıldığı *consistorium* bu ilk avlunun doğu tarafında bulunuyordu. Ayrıca genelde *consistorium* ile aynı anda toplanan Constantinopolis Senatosu'nun oturumları için de bir salon tahsis edilmişti[358]. İmparator, tüm *consistorium* ve Senato toplantılarına katılmıyorsa da devleti yönetmek için uygun yaşa eriştiğinde, kendisini

[356] Hopkins 1963: 71-80; Hopkins 1972: 172-196. Ayrıca bkz. Ringrose 2003; McCormick 2000: 151-154. Ringrose 2003: 163-166'da hadımların cinsiyetsiz ve dolayısıyla zamanın ötesinde olmaları sebebiyle giderek kutsallaşan saray ve imparatorlar için "mükemmel hizmetçiler" olduğu üzerinde durulmaktadır.

[357] Bassett 2004: 25. Öte yandan Anastasius döneminde inşa edilen bu kapının daha önce olup olmadığı bilinmemektedir. *Scholarii* ya da *scholae palatinae* için ayrıca bkz. *ODB* III: 1851.

[358] *Not. Dig. Or*. 231, 234'te bir tanesi imparatorluk sarayı yanında bir tanesi de Constantinus Forumu'nda olmak üzere iki ayrı Senato binası bulunduğunu kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Bassett 2004: 89-90. Her ne kadar özellikle 5. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu Senatosu ile ilgili kısıtlı bilgiye sahipsek de, *praefectus praetorio*, *magister officiorum*, *quaestor sacri palatii* ve *consul*'luk gibi devlet yönetiminin üst düzey mertebelerinde bulunmuş kimselerin görev sürelerinin ardından senatörlüğe yükseltilmiş olmaları muhtemeldir. Bkz. Millar 2006: 203.

koruyan, devleti yönetmesine yardımcı olan imparatorluk görevlileri ve senatörler ile bu alanda sık sık karşılaşıyor olmalıydı.

Kamu işlerine ait binaların ardında ise sarayın ve imparatorluğun asıl güç merkezi olan imparatorun şahsi odalarının bulunduğu *sacrum cubiculum* yer almaktaydı. *Sacrum cubiculum*un sorumluluğu genellikle doğudan hediye olarak gönderilen ya da köle pazarlarından satın alınan *cubicularius* ve *cubicularia* adı verilen görevlilerin sorumluluğundaydı. Köle statüleri ve yabancı kökenleri sebebiyle tamamen imparatora bağlı durumdaki *sacrum cubiculum*un baş memuru *praepositus sacri cubiculi* imparatora en yakın görevi ve dolayısıyla ona erişim kontrolünü elinde tutmaktaydı[359]. II. Theodosius döneminde çıkarılan yasalar ile önemli ayrıcalıklar elde etmelerinin de önü açılmıştı. 422'de çıkarılan bir yasa ile *praepositus sacri cubiculi* görevinde bulunanların, rütbe ve sınıf bakımından *praefectus praetorio*, *praefectus urbi* ve *magister officiorum* ile denk hale getirildiği ilan edilmişti[360]. Hatta bazılarının imparatora yakınlıklarından gelen bu statülerini gösterecek bir biçimde *patricius* unvanı ile onurlandırıldığı görülmektedir[361]. Hadımların asıl yükselişleri ise, özellikle 428 yılından itibaren yayınlanan bazı kanunlarla gerçekleşmiştir. Öte yandan bu kanunlar, yalnızca *cubicularii*nin değil; daha genel olarak saray memurlarının öneminin arttığını ve geniş ayrıcalıklar elde ettiklerini göstermektedir[362]. Bu ayrıcalıkların, modern literatürde üzerinde durulduğu şekliyle, II. Theodosius'un bilhassa, saraya ve imparatora erişimi kontrol ettiklerinden etkili, güçlü ve zengin kişiler olarak ön plana çıkan hadım *cubicularius*ların yönettiği bir

[359] Saray hk. bkz. Mango 1959: 22-30; Bardill 1999: 216-30; McCormick 2000: 135-142 ve fig. 4; Bardill 2006; Berger 2016; Denker 2016. Ayrıca bkz. Krautheimer 1983: 47-68. *Cubiculum*: *ODLA* (I): 437-438; *Cubicularii*: *ODLA* (I): 436.

[360] *CTh.* 6. 8. 1-2 (6 Kasım 422). Burada İmparatorun, Macrobius'un adını zikretmiş olması da ayrıca önemlidir. Öte yandan bu yasa var olan uygulamayı resmi hale getirmiş de olabilir. Zira *Notitia Dignitatum* da benzer bir sıralama yapmaktadır, bkz. *Not. Dig. Or.* 1; *Not. Dig. Occ*. 103. Ayrıca bkz. Hopkins 1978: 174-175; Tougher 2008: 41. *magister officiorum*, *praefectus praetorio* ve *praefectus urbi* için sırasıyla bkz. *ODB* III: 1267; 1710-1711; 2144.; *ODLA* (II): 943; 1220-1221; 1221-1222.

[361] *Patricius* unvanı verilen en önde gelen hadımlardan olan Antiochus için bkz. Prisc. *fr*. 7. Ion. Mal. 14.15; Theoph. *a. m*. 5905. Ayrıca bkz. *CIust*. 12.5.2 (428); *CTh.* 10. 10. 34 (22 Şubat 430); *CTh.* 7. 8. 16 (12 Mart 435). Fakat daha sonra bu kararların tam aksi yasaların çıkarılmış olması da muhtemeldir. Ion. Mal. 14.15, Theoph. *a.m.* 5936 ve Cedrenus I. 600'de verilen bilgiye göre Antiochus'un gözden düşmesinin ardından eski *praepositus*ların *patricius* unvanı alması ve senatör sınıfına girmeleri yasaklanmıştır. Fakat ilginç bir biçimde *Codex Theodosianus*'ta böyle bir yasa yer almamaktadır. Roma İmparatorluğu'nda *patricius* unvanı alan bir sonraki hadım Iustinianus döneminde görev yapan General Narses olmuştur. *Patricius* unvanı hk. genel olarak bkz. *ODLA* (II): 1144.

[362] *CIust*. 12.5.2. (428); *CTh.*10.10.34 (22 Şubat 430); *CTh.*7.8.16 (12 Mart 435).

imparator olarak betimlenmesine kanıt olarak kullanılması mümkün olduğu kadar; merkezi saray olan bir imparatorluğun yöneticisinin her an karşılaşmak durumunda olduğu çeşitli idari ve askerî görevlilerin nüfuzunun gereğinden fazla artmasını önleme amacı ile ilişkilendirilmesi de mümkündür. Gerçekten de tüm kariyeri ve serveti, imparatorun lütfuna ve güvenine bağlı olan ve geleneksel Roma kriterleri bağlamında aristokrasi ve bürokrasinin dışında olduklarından zaman zaman "günah keçisi" olarak da kullanılan bu görevliler, saraya erişimi olan çeşitli grupların istek ve hırslarının önünde önemli bir set görevi de görmüşlerdir[363].

Elbette, imparator ile son derece yakın ilişkiler geliştiren bireylerin de var olduğu görülmektedir. İmparatorun iktidarının ilk yıllarından itibaren yanında bulunan, ona ve kız kardeşlerine, saraya davet edilen iki soylu genç Paulinus[364] ve Placitus[365] ile birlikte klasik Roma eğitimi veren hadım Antiochus'un ismi bu manada özellikle ön plana çıkmaktadır[366]. Antiochus'un hanedan ile yakın ilişkisi, daha önce de bahsedildiği gibi Arcadius dönemine kadar geri gitmektedir ve bu durum Cyreneli Synesius ile Pelusiumlu Aziz Isidorius'un mektuplarından da izlenebilmektedir. Cyreneli Synesius, muhtemelen Eudoxia'nın ölümünü (401) takiben kardeşine yazdığı mektupta, Antiochus'tan "istediği herşeyi yapabilecek kadar güçlü" olduğu şeklinde bahsetmektedir[367]. Pelusiumlu Aziz Isidorius'un ise "iyi talihinin cazibesine kapılmaması" konusunda Antiochus'u uyardığı; "yönetimin yalnızca bir memuru olmaktan çok onu istediği gibi yönlendirebilecek kişi olduğundan, yozlaşmış ve neredeyse ortadan kalkmış adaleti yeniden tesis etmesini" öğütlediği 408-412 yılları arasına tarihlenen mektubu[368], Antiochus'un yönetim üzerindeki etkisi konusunda çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır. Merkezden uzak yaşayan Cyreneli Synesius ve Pelusiumlu Aziz Isidorius'un mektuplarındaki bu ifadeler, her ne kadar Antiochus'un

[363] Hopkins 1963: 68, Iulianus'un hadımları saraydan uzaklaştırma politikasının kısa süre sonra değiştirilmesinin, hadımların imparatorun üstünlüğüne tehdit oluşturabilecek diğer gruplar arasında bir tampon görevi görmesine bağlanmaktadır. Tougher 2008: 43-44 tüm ikbal ve servetini imparatora borçlu olan hadımların özellikle bu sebeple güvenilir bulunduklarını açıklamaktadır. Genel olarak hadımların, saraydaki yeri ve görevleri hk. ayrıca bkz. McCormick 2000: 151-154.

[364] Paulinus'un imparator ile birlikte eğitim aldığı ve *comes domesticorum*un oğlu olduğu hk. bkz. Ion. Mal. 14. 3; Ion. Ant. *fr*. 218. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 846, "Paulinus 8".

[365] Ion. Ant. *fr*. 218; *PLRE* (II): 891, "Placitus".

[366] Prisc. *fr*. 7; Ion. Mal. 14.15.

[367] Synes. *ep*. 110. Mektubun tarihlemesi hk. bkz. Liebeschuetz 1990: 134 dn. 15 (404). Krş. *PLRE* (II): 101"Antiochus 4" (405/410) ve *PLRE* (II): 101-102 "Antiochus 5" (ca. 404).

[368] Bkz. *PLRE* (II): 101-102 "Antiochus 5". Mektubun tarihlemesi konusunda Holum 1982: 81 dikkate alınmıştır. Krş. Greatrex – Bardill 1996: 175 ve dn. 22.

tek başına imparator ve ailesi üzerinde dolayısıyla verilen kararlar üzerinde etkili olduğunu düşündürse de hemen hemen aynı dönemde yazan Socrates, Sozomenus, Theodoretus ve Philostorgius gibi diğer tarihçilerin eserlerinde ismine rastlanmaması bu konuda bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir[369]. Aynı dönemde Constantinopolis'te yaşayan ve yazan kilise tarihçisi Socrates'e göre, devlet yönetimi bizzat *praefectus praetorio* Anthemius tarafından gerçekleştirilmektedir[370]. Muhtemelen II. Theodosius döneminin sonlarında yazan Sozomenus ise imparatorluğun yönetimini Pulcheria'ya atfetmektedir[371]. II. Theodosius'un ilk yıllarına ilişkin kaynaklardaki bu çelişkili ifadelerin, yazarlarının kişisel ilişkilerinden kaynaklanabileceği gibi, eyaletlerde yaşayanların merkezi yönetime bakış açısını yansıtan ifadeler olması da mümkündür. Nitekim, eyaletlerde yaşayanlar için imparatora en kısa vadede ve en kesin olarak ulaşmanın yolu *praepositus sacri cubiculi*'den geçiyordu[372].

Öte yandan, bu görevliler her ne kadar imparatora erişimi kontrol etseler de imparatorun temasta bulunacağı kişi ya da grupları her zaman kontrol etmelerinin de mümkün olmadığı görülmektedir. II. Theodosius'un ilerleyen dönemlerde saraya resmi görevleri sebebiyle erişimi olan görevliler dışında düzenli olarak din adamları ile teolojik tartışmalar yapmak üzere görüştüğü kaydedilmektedir[373]. Ayrıca, Constantinopolis'in kamusal hayatında başrolde olan çeşitli oyun, gösteri ve yarışları izlemek üzere Yeşiller'i desteklediği Hipodrom'da ya da ibadetleri sırasında Büyük Kilise'de tebaası ile sık sık bir araya gelmekteydi[374]. II. Theodosius'un, Doğu Roma

---

[369] Bkz. Greatrex – Bardill 1996. Antiochus'un adının çağdaş kaynaklarda geçmemesine sebep olarak; ne aristokrasi ne de bürokrasi sınıfına ait olamayacak Sasani kökenli bir hadım olması, dolayısıyla geleneksel tarih yazımı bakımından "yabancı" bulunması ile ilgili olabileceği düşünülebilirse de, imparatorun son dönemlerinde adından sıklıkla bahsedilen Chrysaphius örneği aslında bu konuda bir fikir vermektedir. Antiochus muhtemelen imparator tarafından uzaklaştırıldığı için çağdaş tarihçiler tarafından kendisinden bahsedilmemiştir.

[370] Soc. *HE* 7. 1. 3.

[371] Soz. *HE* 9. 1.

[372] Synesius'un bir mektubunda başkentte imparatorluğu kimin yönettiğini takip etmenin zorluğundan bahsedilmektedir: "… *Yalnızca toplandığımızda duyduğumuz imparator ve alevler gibi yanıp sönmek üzere ortaya çıkan gözdelerinden kimse bahsetmiyor. Şüphesiz vergi toplayanlar tarafından hatırlatıldığından herkes bir imparatorun yaşadığını biliyor. Fakat kesin olarak kimin imparator olduğunu bilmiyoruz*". Bkz. Synes. *ep*. 148 (408 yılında Olympius'a).

[373] Soc. *HE* 7.22; 7.23.

[374] 425 yılında Batı'daki gaspçı Ioannes'in ortadan kaldırılarak III. Valentinianus'un tahta geçirilmesi için düzenlenen seferin başarıya ulaştığı haberini aldığı sırada Hipodrom'da yarışları izlemekte olan imparator buradaki vatandaşları şükür duası yapmak için kiliseye davet etti ve yarışlar hemen yarıda bırakıldı. İmparator ve tebaası bütün bir günü ilahi ve dualarla kilisede şükrederek geçirdi, bkz. Soc.

ordusunun 425 yılında Batı Roma İmparatorluğu tahtını ele geçiren Ioannes'e karşı aldığı zaferin haberini Hipodrom'da aldığı ve yarışları yarıda keserek, Constantinopolis halkını Büyük Kilise'ye şükür duası etmek üzere davet ettiği bilinmektedir[375]. Aslında imparatorun tebaası ile karşı karşıya olduğu pek çok başka örnek saymak da mümkündür. İmparator ve maiyeti, 431 yılında kentin *granarium*una yaptıkları bir ziyaret sırasında kıtlık sebebiyle öfkeli halk tarafından taşlanmıştır[376]. Başka bir örnekte, yoksul bir köylü tarafından kendisine büyük bir *Phrygia* elması hediye edildiği kaydedilmektedir[377]. 447'de başkent surlarını yıkan büyük deprem meydana geldiğinde imparator, halkın arasında yalın ayak *Hebdomon*'a dek yürümüş ve burada yapılan ayini bizzat yönetmiştir[378]. Ayrıca sık sık avlanmak için saray dışına çıkan imparatorun, nadiren de olsa başkent dışına çıktığı da görülmektedir. Örneğin 416'da Heraclea'da, III. Valentinianus'un Batı *augustus*u ilan edileceği 425 yılında Thessalonike'de[379]; 426'da Nicomedia'da; 431'de Chalcedon'da; 436'da Cyzicus'tadır[380]. 443 yılında bir "Asya seferi"ne çıkan imparatorun bu seyahati, "pek çok arzuhalin toplandığı" Heraclea'da bulunduğu sırada yayınladığı bir emirnameden de bilinmektedir[381]. Dolayısıyla ilk dönemleri hariç, daima sarayda olan ve hadımların yalnızca bilmesi gerektiği kadarını aktardığı, izole edilmiş bir imparator tasviri bu kayıtlarla örtüşmemektedir.

Tarih yazımında yalnızca bir grubun imparator ve yönetimi üzerindeki etkisine odaklanılması, dönemin anlaşılması noktasında, yönetimde etkili olması beklenen ve hatta yönetime katkısı gerekli olan diğer grupların varlığının da tamamen

HE 7.23. II. Theodosius'un Yeşilleri desteklemesi hk. bkz. Ion. Mal. 14.2. İmparatorların spor takımlarını desteklemesi hk. genel olarak bkz. Cameron 1976.

[375] Soc. *HE* 7. 23. 11-12.

[376] Marc. *Com*. *s.a.* 431.

[377] Ion. Mal. 14.8.

[378] Ion. Mal. 14.22; Marc. *Com*. *s.a.* 447.3; *Chron Pasch*. *s.a.* 447; 450. Ayrıca bkz. Croke 1981: 122-147, öz. 139-140. Surların onarımına ilişkin bkz. Kalkan – Şahin 1993.

[379] Soc. *HE* 7. 24. İmparator Roma'ya giderek III. Valentinianus'u bizzat *augustus* ilan etmek istediyse de Thessalonike'de hastalanıp Constantinopolis'e geri dönmüştür.

[380] Heraclea: *Chron Pasch*. *s.a.* 416; *CTh.* 11. 28.11 (9 Eylül 416); Nicomedia: *CTh*. 8. 7. 21 (22 Haziran 426), *CTh*. 8. 7. 22, 8. 7. 23 (1 Temmuz 426); Chalcedon: Wessel 2004: 255; Cyzicus: Marc. Com. *s. a.* 436.

[381] Asya seferi: *Chron*. *Pasch*. *s.a.* 443. Heraclea: *NTh* 23.1; Soz. *HE Logos*. Rouché 1986 Sozomenus'un eserinin *Logos* kısmında bahsettiği Heraclea ile emirnamenin yayınlandığı Heraclea'nın farklı iki yerleşim olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre: Heraclea Salbace: *NTh* 23. 1. Heraclea Pontica: Soz. *HE*, *Logos*.

geçiştirilmesine sebebiyet vermektedir[382]. II. Theodosius'un genç yaşta tahta çıkmış olmasının bir sonucu olarak sıklıkla tekrarlanan "dizlerinin dibinde büyüdüğü hadımların etkisine açık olduğu" yorumlarına rağmen, bu ilk dönemde Antiochus ile birlikte adı en fazla anılan kişi *praefectus praetorio* Anthemius'tur. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi Constantinopolis'te yaşayan ve eserini 439 yılında tamamladığı düşünülen kilise tarihçisi Socrates'e göre, devlet yönetimi bizzat Anthemius tarafından gerçekleştirilmekteydi: "Arcadius öldüğünde Doğu, henüz yedi yaşında olan oğlu Genç Theodosius'un hakimiyetine geçti. Fakat yönetim aslında *praefectus* Anthemius'un ellerindeydi"[383]. Socrates'in devam eden satırları Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimi ve karar mekanizması hakkında daha farklı ve çarpıcı bir tablo da ortaya koymaktadır:

> *Bu adam* (Anthemius) *çağının en zekisi olmasıyla ünlenmişti ve gerçekten de öyleydi. Danışmadan hiçbir karar almaz; düşüncelerini önde gelen kişilerle paylaşırdı. Özellikle de politika konusunda en az kendisi kadar uzman olan Troilus'a danışır; neredeyse her zaman Troilus'un tavsiyeleriyle hareket ederdi*[384].

Socrates'in bahsettiği Troilus, Arcadius döneminde Constantinopolis'te bulunmuş olan Cyreneli Synesius'un, hem eyaletlerdeki hem başkentteki karar mekanizmasının nasıl işlediği hakkında bir fikir sunan mektuplarından da bilinmektedir. Synesius'un, barbar akınlarına karşı yardım istenilmesini sağlamak üzere kime yazıldığı belli olmayan bir mektubunda, konuyu imparatorun danışma meclisinde (*consistorium* =*synedrion*) açabilecek birilerine, muhtemelen de ilk sırada yer alan Anthemius'a yazma tavsiyesi[385] aslında istenilen kararların alınması için bir ilişkiler zincirinde doğru halkanın bulunmasının öneminin eyaletlerde yeterince bilindiğini göstermektedir. Synesius'un yaşadığı eyaleti ilgilendiren bir davanın kendisinin istediği şekilde sonuçlanmasını sağlamaları için şair Theotimus'tan, konuyu Anthemius'u ikna edebilecek kişi olan Troilus'a aktarmasını rica etmesi gibi bazen

---

[382] Bkz. McCormick 2000; Elton 2009.
[383] Soc. *HE* 7. 1. 3.
[384] Soc. *HE 7*. 1. 3.Troilus için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 1128, "Troilus 1".
[385] Synes. *Katastasis*, 1-2: *Tanrı gözyaşı dökenleri bilir ve Roma hükümdarlık asasına sahip olanların da bilmesi gerekir. Bu sebeple konuyu imparatorun danışma meclisinde (synedrion) açabilecek birilerine yaz. Onlar işlerin yürütülmesinde kimlerin kamu yararını gözettiğini bilirler. Duyduklarıma ve inancıma göre bunlar arasında Büyük Anthemius ilk sıradadır. O bizim hangi zorluklar altında ve hatta tiranların zamanında dahi imparatora tereddütsüz sadık olduğumuzu bilir*. Ayrıca bkz. Millar 2006: 215.

daha karmaşık yollar izlenmek zorunda da kalınabiliyordu[386]. Geç Roma İmparatorluğu'nun karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkan bu lobi ve ikna faaliyetleri, kararların alınmasında önemli bir dinamiği yansıtmakla beraber; Constantinopolis'te imparatorun ve daha da önemlisi yönetimin üzerinde kimlerin ne derece etkisinin olduğunu da göreceli ve tartışmaya açık hale getirmektedir[387]. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta ise, Synesius'un Antiochus'u "istediği herşeyi yapabilecek güçte" biri olarak betimlemesine karşın, *consistorum*da görüşülmesi gereken askerî ya da idari bir konu bahis olduğunda, "imparatorun danışma meclisinde ilk sırada yer alan" *praefectus praetorio*nun ikna edilmesi gerektiğini düşünmesidir. Bu durumda, imparatorun danışma meclisi *consistorium* ya da *synedrion*, sarayın imparatorla özel ilişkisi bulunan görevlilerinin etkisine kapalıdır. Kamusal alan *praefectus praetorio*nun sorumluluğundadır. Dolayısıyla, II. Theodosius'un bu ilk döneminde, tıpkı Socrates'in belirttiği gibi "zaman, Anthemius'un zamanıdır". Nitekim genç imparator da babasının ölümünden birkaç ay sonra, Anthemius'u geniş yetkilerle donatmıştır:

> *Eyaletlerden gelen heyetlerin açıklama ve talepleri öncelikle senin huzurunda resmen ve yüksek sesle okunsun ve böylece sen bizim karar vermemize, merhametimize ve affimıza değer olan konuları seçebilesin ve tereddüt etmeden huzurumuza getirebilesin*[388].

2.2.3. Pulcheria ve "Diğerleri"

İmparatorun bu denli geniş yetkiler bahşettiği Anthemius'un adına Nisan 414'ten sonra rastlanmaması, 4 Temmuz 414 yılında *augusta* ilan edilen Pulcheria'nın adının ön plana çıkartılmasına sebep olmuş; bu tarihten itibaren, iktidarın II. Theodosius'tan yalnızca iki yaş büyük olan ve yakın zamanda muhtemelen Constantinopolis patriği Atticus'un etkisi üzerine, diğer iki kız kardeşi ile bekâret yemini etmiş olan ablası Pulcheria tarafından ele geçirildiğinin düşünülmesine sebep olmuştur[389]. Buna göre

---

[386] Synes. *ep*. 47; 49. Theotimus için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 1111, "Theotimus".

[387] Konu hk. ayrıntılı bir genel anlatım için bkz. Brown 1992.

[388] *CTh.*12.12.14 (18 Eylül 408); benzer yasalar için bkz. *CTh.* 12. 12. 4 (364) ve 12.12.10 (385).

[389] Pulcheria ve kız kardeşlerinin Büyük Kilise'ye değerli taşlarla süslü bir altar hediye ederek ilan ettikleri bekâret yeminlerinin tarihi ile ilgili kesin bir bilgimiz bulunmamaktadır. Soz. *HE*. 9. 1. Pulcheria'nın "on beş yaşına gelmeden" bekâret yemini ettiğini belirtir. Pulcheria 19 Ocak 399 yılında doğmuştur, bkz. Marc. *Com. s.a.* 399; *Chron. Pasch. s.a* 399. Bu durumda, *augusta* ilan edildiği 414 yılı da mümkün görünmektedir. Holum, bunun 413 yılında gerçekleştiğini kabul etmekte, Blockley 1998: 134'te de aynı tarih zikredilmektedir. Pulcheria ve kız kardeşlerinin bekâret yemini ettiği ve böylelikle saraya girebilecek erkeklerin yol açacağı entrikalardan kardeşlerini ve yönetimini korumak istediği ifade edilmektedir. 4. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın başında Roma

Pulcheria yönetimi ele geçirmesinin hemen ardından hem Anthemius'u hem de Antiochus'u görevden uzaklaştırmıştır[390]. Özellikle K. Holum tarafından üzerinde durulan bu teori, Sozomenus'un eserinde Anthemius'un adının geçmemesine dayandırılmaktadır.

Holum'a göre Pulcheria, Sozomenus'un bahsettiği şekilde "tanrısal kararını", Anthemius'un Pulcheria'yı torunu ile evlendirmek ve dolayısıyla hanedan üzerindeki etkisini arttırmak istemesi sebebiyle yürürlüğe koymuştur. Pulcheria'nın kız kardeşleri Arcadia ve Marina'yı da dâhil ettiği bu karar, Anthemius ve onun etrafında saraya akraba olmak için bekleyen gelenekçi sivil bürokrasiye karşı ilan edilmiş bir savaştır[391]. Fakat Anthemius'un Pulcheria'nın *augusta* ilan edildiği 414 yılında ölmüş olması da muhtemeldir. Nitekim Arcadius döneminde, 405 yılında *praefectus praetorio* ilan edilen Anthemius, bu görev için normal süre olan dört yılın üzerinde görev yapmıştır[392]. Ayrıca, Holum'un Anthemius ile bir çekişme içerisinde olan Pulcheria'nın devlet yönetimini ele geçirdiği iddiasını dayandırdığı önemli noktalardan biri olan, Anthemius'un hemen ardından *praefectus praetorio* makamı için tercih edilen ismin de doğrulanması mümkün değildir. Zira Holum'a göre Pulcheria, Anthemius'un hemen ardından yine Arcadius döneminde *praefectus praetorio* olan ve annesi imparatoriçe Eudoxia ile yakınlığı bilinen Aurelianus'u bu göreve getirmiştir[393]. Oysa Aralık 414'e kadar *praefectus praetorio*luk görevini Monaxius yürütmüştür[394]. Öte yandan Anthemius'un Constantinopolis *praefectus*luğu da yapmış olan oğlu Fl. Anthemius Isidorus ile Constantinus

dünyasında din adamlarının bekâreti ve bakireliği yüceltirken, evlilik, aile ve kardeşler yerine İsa'ya yönelinmesi hakkında vaazlarının yaygınlaştığı görülmektedir. Her ikisi de Constantinopolis piskoposluğu yapmış olan Ioannes Chrysostomos ve Atticus'un da bu konuda etkili vaazları bulunmaktadır. Pulcheria muhtemelen bir ölçüde bu vaazların etkisinde kalmıştır. Hatta Gennad. *De. Vir. Ill*., 53 ve Marc. *Com*. *s.a.* 416. 2'ye göre Atticus Pulcheria, Arcadia ve Marina'nın onuruna *De Fide et Virginitate* isimli bir eser yazmıştır.

[390] Holum'un kaynağı Theoph. *a.m*. 5905'te geçen ifadelerdir, bkz. Holum 1982: 90-91; Blockley 1998: 134. Ayrıca bkz. Cameron 1982: 271. Antiochus'un görev süresi hk. bkz. Greatrex – Bardill 1996.

[391] Holum 1982: 93-97. Krş. Cameron 1982: 271-272; McCormick 2000: 146-148; Harries 2013: 72. Anthemius'un torunu Anthemius'un Pulcheria'nın da üvey kızı olan Marcianus'un kızı ile evlenerek Batı Roma imparatoru ilan edilmesi bu bakımdan kayda değerdir.

[392] Kelly 2004: 194. *Praefectus praetorio* görevinde bulunanlar beşinci yüzyılda ortalama olarak on sekiz ay, kent *praefectus*ları bir yıldan biraz fazla görev yapıyordu. Daha uzun süre görev yapanlar istisnadır. Bu hem kişilerin güçlenmesini önlüyor hem de kişilerin görev alması ve görevde kalmasının imparatora bağlı olduğunun altını çiziyordu.

[393] Holum 1982: 96.

[394] Bu konu ile ilgili kaynaklar için bkz. *PLRE* (II): 764-765, "Fl. Monaxius".

Hanedanı ile akrabalığı bulunan damadı Procopius'un kariyerleri de 414 yılından sonra devam etmiştir[395]. Dolayısıyla Pulcheria'nın "Anthemius ve onun etrafında toplanmış olan sivil gelenekçi bürokrasi" ile bir çekişmesi olup olmadığını kesin olarak bilmemiz mümkün olmadığı gibi, Aurelianus'un tercih edilmesinde Pulcheria'nın insiyatif kullanıp kullanmadığını bilmemiz de mümkün görünmemektedir.

Fakat Aurelianus'un *praefectus praetorio* olduğu dönemden itibaren (Aralık 414) Pulcheria'nın daha görünür hale geldiği de bir gerçektir. Roma geleneklerine göre evlilik çağına gelmiş bir kadın olarak yakın zamanda bekâret yemini eden Pulcheria'nın bir portresi *augusta* ilan edilmesinden hemen sonra Aurelianus tarafından Theodosius ve Honorius'un portreleri ile birlikte Constantinopolis Senatosu'na yerleştirilmiştir[396]. Holum'un iddialarını dayandırdığı en önemli noktalardan biri de budur. Bu noktada Pulcheria ve kız kardeşlerinin bekâret yemini etmiş olmasının etkisi olduğunu düşünmek de mümkündür. Zira, bu karar ailenin Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki en büyük üyesi olan Pulcheria'nın konumunu belirgin bir şekilde değiştirmiştir. Genelde imparator annelerine ya da çocuk sahibi olmalarının ardından eşlere verilen *augusta* unvanı Pulcheria örneğinde duruma adapte edilmiş olmalıdır.

Diğer yandan, imparatoriçelerin portrelerinin sergilenmesi, eyaletlere gönderilmesi ya da adlarına sikke bastırılması da yeni bir durum değildir[397]. Özellikle Theodosius Hanedanı'nın kadın üyeleri bu konuda dikkat çekmektedir. I. Theodosius'un ilk eşi olan Flacilla'dan itibaren Theodosius Hanedanı kadınları, bilhassa toplumsal ve dini konularda ön planda olmuşlar; hatta neredeyse bu alanlarda iktidarın en önemli yüzü

[395] *PLRE* (II): 631-633, "Isidorus 9"; *PLRE* (II): 920, "Procopius 2". Özellikle Procopius, Holum'un Pulcheria'nın Haçlı Seferi olarak nitelediği 421-422 Roma-Sasani savaşı sırasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca Anthemius'un aynı adı taşıyan ve Pulcheria'nın eşi imparator Marcianus'un kızı ile evlenen torunu 467-472 yılları arasında Batı *augustus*u olarak atanmıştır bkz. *PLRE* (II): 96-98, "Anthemius 3". Bu anlamda Anthemius'un aile üyelerinin uzun yıllar Doğu Roma siyasetinin önde gelen isimleri arasında olmaya devam ettiklerini söylemek mümkündür.

[396] *Chron*. *Pasch*. *s.a.* 414. Aurelianus ertesi yıl II. Theodosius'un da bir altın heykelini senato binasına yerleştirmiştir, bkz. *Chron*. *Pasch. s.a.* 415.

[397] Theodosius Hanedanı döneminde hanedan kadınlarının yeniden ön plana çıktığı görülmektedir. Constantinus'un annesi Helena'nın ardından, ilk defa, Theodosius'un eşi *augusta* Flacilla'nın betimi 383'te basılan sikkelerde yer almıştır. Arcadius'un eşi Eudoxia'nın *augusta* ilan edilmesinin ardından bir portresinin tüm eyaletlere gönderildiği Honorius'un bu durumu eleştiren mektubundan bilinmektedir, bkz. *Coll*. *Avell*. *Ep*. 38.1.

ve propaganda aracı haline gelmişlerdir[398]. Hıristiyanlığın kadınlara sağladığı imkânları imparatorluğun imkânları ile birleştiren Pulcheria ve II. Theodosius'un 421'de evlendiği Eudokia gibi hanedan kadınlarının, dindarlığı ile ünlü Theodosius Hanedanı'nın bu ününe katkısının büyük olduğu açıktır[399]. Fakat imparatorluğun yönetimini ilgilendiren kararlarda, her ne kadar Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla siyasi kararlar ile dini konular iç içe geçmiş olsa da, etkileri tartışmalıdır. Pulcheria, tıpkı annesi Eudoxia'nın Gaza piskoposu Porphyrius'un pagan tapınaklarının yıkılması için verdiği arzuhalin kabul edilmesini sağlaması gibi, din adamlarının ya da yakın çevresinde bulunanların istek ve ricaları için aracı olabilir ve imparatorun şahsen sağlayabileceği bazı ayrıcalıkların elde edilmesini sağlayabilirdi[400]. Ancak söz konusu olan devlet yönetimini, savaş kararlarını ya da toplanacak vergilerin miktarını etkileyecek bir rica ise geri çevrilebilirdi. Synesius'un benzer meseleleri ısrarla Anthemius'a iletmek ve *consistorium*da görüşülmesini sağlamak istemesinin de gösterdiği üzere bu tür konular *consistorum* üyelerinin görev alanına giren konulardı ve II. Theodosius, Pulcheria'nın yönetim üzerindeki etkisinin sınırlarını anlamamıza yetecek şekilde, kız kardeşinin bazı ricalarını geri çevirmek durumunda da kalmıştı. Pulcheria 418 yılında kendi mülklerinde çalışanların *collatio lustralis*[401] vergisinden muaf tutulmasını istemiş fakat bu isteği muhtemelen o sırada on yedi yaşında olan II. Theodosius'un danışmanları tarafından reddedilmişti[402]. İsteğin reddedilmesi, imparatorun da yerine getirme konusunda ısrarcı davranmadığını düşündürmektedir.

[398] Dindarlığıyla ünlü olan Flacilla'nın bu anlamda Constantinus'un annesi Helena ile benzer yönleri bulunmaktadır. Muhtemelen I. Theodosius'un *augustus* ilan edildiği 379 yılından itibaren *augusta* unvanı taşıyan Flacilla, Katolik Hıristiyanlığın, hasta ve fakirlerin koruyucusu olarak ünlenmiştir. Ambrosius *De ob*. *Theod*. 40.8.9'da kendisinden "Tanrı'ya sadık ruh" olarak bahsedilmektedir. Theod. *HE*. 18'de de, Flaccilla'nın hasta ve fakirlere yönelik yardımlarından bahsedilmektedir. Arcadius'un eşi Eudoxia ve Pulcheria'nın da benzer faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca her ikisi de inşa ettirdikleri kilise ve şapeller ile başkente kutsiyet katan röliklerin Constantinopolis'e getirilmesi ve korunması noktasında dikkat çekmektedir.

[399] Konu hk. detaylı bir anlatım için bkz. Harries 2013.

[400] Marc. *V*. *Porph*. 48-49. Benzer şekilde İskenderiyeli Cyrillus'un hem Pulcheria'ya hem Eudokia'ya mektup yazdığı bilinmektedir. Theodoret 445-446 yılında piskoposu olduğu Cyrrhus kentine vergi ayrıcalığı sağlaması için imparatoru ikna etmesi umuduyla Pulcheria'ya bir mektup yazmışsa da (*epp*. II. 44), bu mektup doğrudan Pulcheria'nın vergi indirimi ya da ayrıcalığı sağlayabileceği anlamına gelmemektedir. Theodoretus'un ayrıca imparatoru etkileyebileceğini düşündüğü *praefectus praetorio* Claudius Constantinus *(epp*. 43), *patricius* ve eski *consul* Flavius, eski *magister militum* Anatolius'a da (*epp*. II. 45) benzer içerikli birer mektup yazmış olması tam tersine, imparatorun ikna edilmesi için yakın olduğu düşünülen tüm isimlerden ricacı olunduğunun bir kanıtıdır.

[401] *Collatio lustralis*: ticaretle uğraşanların varlıkları üzerinden verdikleri yıllık vergi.

[402] *CTh.* 13.1.21 (21 Ağustos 418). Ayrıca bkz. Holum 1982: 134; Elton 2009: 138.

Dolayısıyla, Pulcheria'nın etkisinin de -tıpkı Antiochus ya da II. Theodosius'un etkisi altında olduğu düşünülen diğer isimler gibi- *consistorium*un kapısında sona erdiğini söylememiz mümkündür[403]. Bu sebeple imparatorun yaş itibariyle de imparatorluğu yönetebilecek durumda olmasına karşın, literatürde Pulcheria'nın adıyla ilişkilendirilen, Yahudilere ve Hıristiyan olmayan diğer gruplara karşı çıkarılan yasalar, 421-422 Roma-Sasani Savaşı ile Nestorius'un başlattığı *Theotokos* tartışmasını çözüme kavuşturmak üzere imparator tarafından toplanan 431 ve 449 Efes konsillerinde alınan kararlar gibi bazı politik ve dini kararlar üzerindeki rolü değerlendirilirken de daha temkinli olmak gerekmektedir.

Bahsedilen noktalardan, 415 yılında yayınlanan "yeni sinagog yapılmaması ve eğer ayaklanmaya sebep olmayacaksa terkedilmiş yerlerde var olanların yıkılması" emrini içeren yasayı, Pulcheria'nın yönetimi ele geçirmesiyle ilişkilendiren Holum'un görüşü özellikle dikkat çekmektedir[404]. Holum bu yasanın, fanatik Hıristiyanların saldırı ve yıkım faaliyetlerine imkân verdiğini; nihayetinde Aleksandreia'da (İskenderiye) Hypatia'nın öldürülmesiyle sonuçlandığını belirtmektedir. Fakat bu durumu, Pulcheria'nın yönetimi üstlenmesiyle aniden gelişen yeni bir durum olarak görmek güçtür. Aleksandreia'da Hypatia'nın öldürülmesine sebep olacak Yahudi-Hıristiyan çatışması ile kent patriği Cyrillus ve *praefectus*u Orestes arasındaki gerginliğin kökeni 412 yılına kadar geri gitmektedir[405]. Öte yandan yasa metninden anlaşıldığı kadarıyla, imparator ya da danışmanları bu yasayı, Yahudi cemaatinin lideri ve onursal valisi olan Gamaliel'in işlediği bir suç üzerine çıkarmıştır[406]. Üstelik

---

[403] Konu hk. Ayrıca bkz. Harries 2013: 67-89.

[404] *CTh.* 16. 8. 22 (20 Ekim 415) Pulcheria'nın etkisi olduğu yönündeki yorumlar için bkz. Holum 1982: 98-100; Blockley 1992: 55 ve Blockley 1998: 134; Friell – Williams 1999: 30.

[405] Aleksandreia'da Yahudi ve Hıristiyanlar arasında yaşanan çatışmalar ile başlayan ve Hypatia'nın öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar hk. bkz. Soc. *HE* 7.13-15. Genel olarak Hypatia cinayeti, Aleksandreia Patriği Cyrillus ve emrindeki *parabalani* güçlerine atfedilmektedir. Fakat Wessel 2004: 56-57'de imparatorun Hypatia'nın ölümünün ardından sayılarını 500 kişiye indirerek kent valisinin emrine verdiği *parabalani* kuvvetini bir yıl sonra yeniden 600'e çıkardığı ve Cyrillus'un emrine verdiği hatırlatılarak, kentte yaşanan olayların, Cyrillus ile çıkar çatışması içerisinde olan bir başka Hıristiyan grubun işi olabileceği öne sürülmektedir. *Parabalani* ile ilgili yasalar için bkz. *CTh*. 16. 2. 42 (29 Eylül 416); 16.2.43 (3 Şubat 418).

[406] *CTh.* 16. 8. 22 (20 Ekim 415, Constantinopolis): *Gamaliel, en yüksek rütbeyi elde edince yaptığı yanlışların cezasız kalacağını düşündüğünden (...) sizin de* (*praefectus praetorio* kastediliyor) *bildiğiniz üzere magister officioruma kendisini onursal valilik görevine getiren beratların geri alınmasını bildiren talimatlar verdik. Bundan sonra yeni bir sinagog kuramayacak ve eğer karışıklığa sebep olmayacak ise ıssız yerlerdekileri yıktıracaktır. Kendisinin Hıristiyanlar arasında yargıçlık yapma gücü yoktur. Hıristiyanlar ile Yahudiler arasında herhangi bir anlaşmazlık yaşandığı takdirde, bu anlaşmazlık eyalet valisi tarafından giderilecektir. Eğer kendisi ya da*

Hypatia Mart 415'te öldürülmüş ve II. Theodosius Aleksandreia'da yaşananların araştırılması için kente bir görevli göndermiş; yasa ise Ekim 415'te çıkarılmıştır[407]. Bu durumda yasanın, bir sebepten ziyade sonuç olduğu ve Aleksandreia'daki gerginlik ve Hypatia'nın öldürülmesi üzerine, Yahudi cemaatinin Hıristiyanları kışkırtacak yeni bir girişimde bulunmalarını engellemek için çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Pulcheria'nın yönetimi ele geçirmesiyle ortaya çıkan bir politika değişikliğinin yaşananlar ile ilgisi olmadığını düşünmek daha makuldür.

Benzer bir olay 422 yılında da yaşanmış fakat daha farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 422 yılında Suriyeli keşiş Barsauma'nın kırk takipçisiyle Kudüs'te Hıristiyan olmayan topluluklara karşı giriştiği kovuşturmanın, yağma faaliyetine dönüştüğü ve geniş çaplı toplumsal bir huzursuzluğa sebebiyet verdiği görülmektedir[408]. Bu olayları, 423 yılı Şubat ve Haziran ayları arasında çıkarılan ve II. Theodosius'un "artık kalmadığına inandığı paganlara" ve Yahudilere zarar verilmesini yasaklayan yasaları takip etmiştir[409]. Holum'a göre ise, 415'teki yasaların ardından bu ılımlı politikaya dönülmesinin sebebi, Atinalı sofist Leontius'un kızı olan ve pagan inancına sahipken 421'de II. Theodosius ile evlenmeden hemen önce Hıristiyanlığı kabul ederek Eudokia adını alan Athenais ve onun vasıtasıyla Pulcheria'yı alt etmek isteyen gelenekçi sivil bürokrasinin bir hamlesidir[410]. Zira yaklaşık olarak aynı dönemde, Eudokia'nın etkisiyle sarayda ve devlet yönetiminde paganlara ve heretik görüşlere sahip olanlara görev verilmeye başlanmıştır[411]. Oysa 435 ve 438 yılında

---

Yahudiler içerisinden başka birisi, özgür ya da köle bir Hıristiyanı ya da herhangi bir başka dinin mensubunu Yahudi stigması (sünnet?) *ile kirletmeye kalkarsa, en ağır cezaya çarptırılacaktır*. Ayrıca bkz. Soc. *HE* 7. 16.

[407] Soc. *HE* 7.15 Hypatia'nın Mart ayında öldürüldüğünü belirtmektedir. İlgili yasa olan *CTh* 16.8.22 20 Ekim 415 tarihini taşımaktadır. Aleksandreia'daki çatışma ve Hypatia'nın öldürülmesi hk. bkz. Watts 2017: böl. 8.

[408] Barsauma'nın faaliyetleri için bkz. Sivan 2018: 59-63.

[409] *CTh* 16.8.25, 16.8.26, 16.10.22.

[410] Holum 1982: 124-125.

[411] Holum 1982: 123-124; Krş. Cameron 1982 ve Traina 2009: 45 vd. Eudocia için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 408-409, "Aelia Eudocia (Athenais) 2". II. Theodosius döneminde, Hıristiyan dindarlığın hanedanın en önemli propaganda unsurlarından biri olarak kullanılmasına rağmen, devlet yönetiminde ve toplumun kültürlü kesimlerinde pagan-Hıristiyan ayrımının keskin sınırlarla belirlendiği düşüncesi yanıltıcı olabilmektedir. Athenais/Eudokia'dan önce ya da *augusta*nın Kudüs'e inzivaya çekilmesinin ardından da devlet yönetimi ve orduda üst mevkilerde pagan inanca sahip kimseler olduğu bilinmektedir. Öte yandan başkentin kültür hayatında pagan dininin çeşitli ögelerinin sanat eseri olarak kullanımına devam edildiği de görülmektedir. II. Theodosius'un bekaret yemini etmiş; son derece dindar olduğu bilinen kardeşlerinden Marina'nın, 420'lerde inşaatı bittiği düşünülen saray ve hamamında pagan kültürün önemli figürlerinin çeşitli heykellerinin (Hercules) ve mitolojik sahnelerin betimlendiği mozaiklerin kullanılması, bu durumun en çarpıcı

Yahudiler, heretikler ile paganlara yönelik daha sert yaptırımlar içeren yasaların yayınlandığı görülmektedir[412]. Bu durum imparatorun, 423 yılındaki kararlarının Eudokia'nın etkisinden ziyade; eyaletlerde yaşanan ve toplumsal huzursuzluğa sebep olan durumlarda geri adım atılması ile ilgili olduğunu düşündürmektedir.

Yine Holum'un düşüncesinin aksine, heretik ve pagan inanca mensup kimselerin Eudokia'dan önce de yönetimde kendisine yer bulduğu görülmektedir. İmparatorun uzun iktidarı boyunca görev yapan generallerinden en ünlüleri olan Plintha, Ardaburius ve Aspar'ın Ariusçu olduğu bilinmektedir[413]. İmparatorluk adına 412'de Hunlara bir elçilik görevi gerçekleştiren ve II. Theodosius'a ithaf ettiği bir eser de kaleme alan Olympiodorus pagan inancına mensuptur. II. Theodosius'un son dönemlerinde güçlü bir general olduğu kaydedilen Zeno'nun da pagan inancına mensup olduğu ifade edilmektedir[414]. Dolayısıyla, yakın çevresinde bulunanların imparator üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinde genellikle benimsenen "Pulcheria ve diğerleri" şeklindeki bu bakış açısının, Aleksandreia ve Kudüs örneklerinde görüldüğü üzere, saray dışında bilhassa da eyaletlerde gerçekleşen olayların göz ardı edilmesine sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Aynı durum, "Pulcheria'nın haçlı seferi" olarak nitelenen ve 421'de Sasani Devleti'nde yaşanan taht değişikliyle başa geçen V. Behram'ın Hıristiyanlara karşı giriştiği kovuşturma faaliyetlerinin sebebiyet verdiği 421-422 Roma-Sasani Savaşı'nda da söz konusudur[415]. Genel olarak Constantinus döneminden itibaren Roma

örneklerindendir. Konu hk. genel olarak bkz. Basset 2004: 98-120, Marina'nın sarayı hk. bkz. 118-120.

[412] 435 yılında yayınlanan *CTh* 16.10.25 ile tüm tapınakların kent yönetimleri tarafından yıkılması ve haç işaretiyle arındırılması emredilmiş, bu karara uymayanların cezalandırılacağı kaydedilmiştir. 435'teki yasaları, 31 Ocak 438'de daha sert bir üslup ile yazılmış yeni yasalar takip etmiştir. Buna göre, Yahudi, heretik olarak görülen Hıristiyan grupların mensupları ve paganların kamu görevleri üstlenmesi, herhangi bir şekilde onursal unvan edinmeleri yolu kapanmış, yeni sinagog yapımı yasaklanmış ve yapmaya cüret edenlerin cezalandırılacağı açıklanmıştır, bkz. *NTh* 3. 1.

[413] Plintha için bkz. *PLRE* (II): 893, "Fl. Plintha". Plintha'nın 419 yılından 438 yılına kadar sarayda güçlü bir poziyonda olduğu anlaşılmaktadır. Plintha 419 yılı *consu*lü olup, Rua'nın ölümünün ardından Hunların liderliğini devralan Attila ve Bleda'ya elçi olarak gönderilmiştir. Ardaburius ve Aspar hk. bkz. *PLRE* (II): 137-138, "Fl. Ardabur 3"; *PLRE* (II): 164-169, "Fl. Ardabur Aspar"; özellikle de kurdukları ilişkiler ağı için bkz. McEvoy 2016.

[414] *PLRE* (II): 1119, "Fl. Zenon 6".

[415] Savaşın en dikkat çeken sebebi Behram'ın Hıristiyanlara uyguladığı kovuşturma faaliyetleri olarak aktarılsa da Soc. 7.18'de başka sebepler de sunmaktadır. Buna göre Sasaniler altın madenlerinde çalıştırmak üzere tuttukları Romalı işçileri geri göndermedikleri gibi, Romalı tüccarları da yağmalamışlardır. Buna rağmen savaşın belirleyici nedeni olarak Hıristiyanların kovuşturmaya uğramasının ön plana çıkması aynı zamanda savaşın Pulcheria ile ilişkilendirilmesini de kolaylaştırmış görünmektedir, bkz. Holum 1977. Pulcheria 421-422 Roma-Sasani savaşından önce

imparatorlarının, Hıristiyanların koruyuculuğunu üstlendiği ve hem başkentte hem de eyaletlerde imparatorun Hıristiyanların güvenliğini ilgilendiren meselelere müdahale etmesinin beklendiği bilinmektedir[416]. Dolayısıyla, Pulcheria'nın olağanüstü dindarlığı söz konusu olmasa da aslında, Sasani Devleti ile savaşa girişilmesinin neredeyse kaçınılmaz bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Pulcheria her ne kadar dindarlığıyla ön plana çıkmış ve bu yönüyle kardeşinin iktidarına ve yapılan propagandaya katkıda bulunmuşsa da; devlet yönetimi üzerindeki etkisi muhtemelen *consistorium*un kapısında sona ermekteydi.

2.2.4. *Arcana Imperii*: *Consistorium*, II. Theodosius ve Yönetimi

Roma İmparatorluğu'nda devlet yönetimiyle ilgili en önemli mekanizma *consistorium*dur. Augustus'tan itibaren Roma İmparatorluğu'nun yönetim geleneğinde önemli bir yere sahip olan imparatorun danışma meclisi *consilium*un daha resmi ve gelişmiş bir hali olduğu anlaşılan *consistorium*un üyelerinin seçimi ve

Kudüs'teki Golgotha Tepesi'ne dikilmek üzere değerli taşlarla süslenmiş bir haç göndermiş; karşılığında Kudüs Piskoposu, Aziz Stephanus'un sağ elini Constantinopolis'e göndermiştir. Holum 1977: 155, 163-167'de savaş kararının Pulcheria'nın dindarlığının etkisiyle alındığı dolayısıyla zaferin Pulcheria'nın zaferi olduğu belirtilerek savaşın ardından basılan sikkelerde bu haçın betimlendiği teorisi işlenmektedir. Fakat döneme ilişkin sikkelerin incelenmesinin gösterdiği üzere, arka yüzünde *Victoria* figürünün elinde uzun bir haç ile betimlendiği ilk sikke, II. Theodosius adına basılmış olup Grierson – Mays 1992: 143'te 420 yılına tarihlenmektedir. Bu modeli taşıyan sikkelerin basımı daha sonra da farklı hanedan üyeleri adına -özellikle de imparator adına- II. Theodosius dönemi boyunca devam etmiştir. Bu durum, Holum'un bahsettiği sikkenin 421-422 Roma-Sasani Savaşı'nın Pulcheria ile ilişkili olduğu teorisini doğrulamaktan ziyade savaşın, imparatorluk propagandasında yaygın olarak kullanılan sikkelerde yeni bir model ortaya çıkardığına işaret ediyor olmalıdır. Modelin Eudocia, Galla Placidia, Licinia Eudoxia'nın sikkelerinde de kullanıldığı görülmektedir. Dönemin sikkeleri hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Grierson – Mays 1992: 136-155 ve *Pl.*12-18; *RIC* X: 256 no: 218-220. 421-422 Roma-Sasani Savaşı'nın arka planı ile savaş ve anlaşma için bkz. Blockley 1992: 56-59. Holum ve Blockley'in savaşın Pulcheria'nın etkisiyle başlatıldığı fakat barış görüşmelerinin II. Theodosius tarafından *magister officiorum* Helion'un doğu sınırına gönderilmesi ile başlatıldığı yorumu da bizce taraflı anlatımın bir ürünüdür.

[416] Bkz.Böl. 1.1.3. Soc. *HE* 7.17'ye göre İran'dan kaçan Hıristiyanlar Constantinopolis patriği Atticus'a durumu anlatmış; Atticus da II. Theodosius'a olanları aktarmıştır. Ayrıca Sasanilerle çatışmanın başlamasından bir yıl önce II. Theodosius'un, Sasani sınırına yakın olan eyaletlerdeki mülk sahiplerine mülklerini korumaları için duvar inşa etmeleri iznini verdiği görülmektedir bkz. *CIust*. 8.10.10. İmparatorun, Hıristiyanlığın koruyucusu olduğu düşüncesine başka örnekler vermek de mümkündür: *ACO* I. 1. 5. para. 158'de Efes Konsili sırasında Nestorius yanlılarının Cyrillus'a karşı imparatorun yardımını beklediklerini belirttikleri mektuplarında, imparatorun Sasani topraklarındaki Hıristiyanların koruyucusu olarak hareket ettiği ve aynı ilgiyi kendi topraklarındaki Hıristiyanlara karşı da göstermesinin beklendiği ifade edilmektedir. Konu hk. ayrıca bkz. Millar 2006: 39-40. Nestorius'un 428'de Constantinopolis piskoposu olarak imparatorun huzurunda verdiği ilk vaazda "Bana heretikleri yok etmek için yardım et ki ben de sana Sasanileri ortadan kaldırman için yardım edeyim" ifadesi özellikle dikkat çekmektedir. Doğru inancın savaşlarda zafer getirdiği düşüncesi, Sasaniler ve Sasani topraklarında yaşayan Hıristiyanların korunması ile ilişkili görülmektedir. Nestorius'un vaazı Soc. *HE* 7. 29.'da kaydedilmektedir. Ayrıca bkz. Millar 2006: 70.

işleyişi konusunda elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat hem danışma meclisi hem de en yüksek mahkeme yetkisine sahip olduğu; devlet yönetimine ilişkin rutin görüşme ve kararların yanı sıra, yüksek politikayı ilgilendiren meseleler ile savaş ve barış kararlarının burada görüşülerek alındığı, yabancı ülkelerden ya da eyaletlerden ve senatodan gelen elçi heyetlerinin burada ağırlandığı görülmektedir. Ayrıca atama ve yükseltmeler de burada görüşülüp ilan edilmekteydi. Çekirdek kadrosunun ise, devlet yönetimi ile doğrudan ilgili olarak imparatora en yakın resmi görevliler olan, *praefectus praetorio*, *magister officiorum*, *quaestor*, *comes sacrarum largitionum* ve *comes rei privatae* gibi idari görevliler ile; başkente yakın bölgelerde konuşlandırılmış iki ordu komutanı *magister militum in praesenti* ve sarayın güvenliğinden sorumlu *comes domesticorum* tarafından oluşturulduğu anlaşılmaktadır[417].

Bu görevlilerin her birinin, görev alanlarına ilişkin sorumlulukları çerçevesinde imparator ve alınan kararlar üzerinde etkisi olduğunu düşünmek mümkünse de *consistorium*u oluşturan kişilerin ve yetkilerinin imparatorun seçimine ve kişisel ilişkilerine bağlı olduğu da dikkat çekmektedir. II. Theodosius'un, hem saray hem devlet yönetimi içerisinde özellikle yakınlarını tercih ettiğini gösteren pek çok örneğe rastlanmaktadır. İmparatorun *praepositus sacri cubiculi* görevine getirdiği, ilk yıllarından itibaren yanında bulunan hadım Antiochus'un *patricius* unvanı ile onurlandırılması; en yakın arkadaşı olan Paulinus'u 430 yılında *magister officiorum* görevine getirmesi güvendiği kişileri özellikle yönetime dâhil etme eğilimi içerisinde olduğunu göstermektedir[418]. 421 yılında Eudokia ile evlenmesinin ardından, Eudokia'nın dayısı Asclepiodotus *praefectus praetorio* görevine, kardeşlerinden Valerius 435'te *magister officiorum* görevine, Gessius ise muhtemelen *praefectus*

[417] Jones 1964 (I): 333-341; Harries 1988: 155-156. Prisc. *fr*. 2'de Attila'ya gönderilecek elçilerin isimlerinin Senato'nun tavsiyesiyle belirlenmesi de dikkat çekmektedir. *Consistorium* ve genel işleyişi hk. ayrıca bkz. *ODB* (I): 496; *ODLA* (I): 379-380; McCormick 2000: 140-141; Millar 2006: 204-207; Harries 2013: 73-77. *Praefectus praetorio* için bkz. *ODLA* (II): 1220-1221; *magister officiorum*: 943; *magister militum in praesenti*: 943; *quaestor*: 1257-1258. *comes sacrarum largitionum* için bkz. *ODLA* (I): 376; *comes rei privatae*: 375; *comes domesticorum*: 375.

[418] Antiochus için bkz. Prisc. *fr*. 7; Ion. Mal. 14.15. Paulinus için bkz. *PLRE* (II): 846, "Paulinus 8". Ion Mal. 14. 6'da Paulinus'un imparatorun düğününde sağdıçlığını yaptığı belirtilmektedir. Antik kaynaklarda Paulinus'un, adının imparatoriçe Eudokia ile aşk yaşadığı dedikodularına karışmasının ardından imparator tarafından önce Cappadocia'ya sürgüne gönderildiği ardından da burada öldürüldüğü anlatılmaktadır. Bkz. *Chron Pasch*. *s.a.* 444; Theoph. *a.m.* 5940; Marc. *Com*. *s.a.* 440. Ion. Mal. 14.8'de ise Paulinus'un sürgüne gönderildiğinden bahsedilmemekte fakat öldürüldüğü belirtilmektedir.

praetorio per Illyricum görevine getirilmiştir[419]. *Consistorium*da görev alan fakat imparatorun ailesinden olmayan kişiler de görev sürelerinin uzunluğu ile dikkat çekmektedir. *Praefectus praetorio* Florentius[420] ve Cyrus'un[421] ya da Olympiodorus'un imparatorun en güvendiği kişi olduğunu belirttiği *magister officiorum* Helio'nun[422] (414-427) veya *magister militum in praesenti* Plintha[423] (418-439) ve Ardaburius'un[424] (422-427) kariyerleri bu anlamda dikkat çekmektedir. Fakat bu uzun kariyerlerin, imparator ile ilişkilerin bozulması ya da imparatorun aleyhine fazla güçlenilmesi sebebiyle aniden sona erebildiğini gösteren örnekler de mevcuttur. II. Theodosius, *praepositus sacri cubiculi* ve *patricius* Antiochus'u, 439'da yanından uzaklaştırmış ve Büyük Kilise'ye papaz olarak görevlendirmiştir[425]. Yakın arkadaşı Paulinus'un adının imparatoriçe Eudokia ile aşk dedikodularına karışması önce Cappadocia'ya sürülmesine ardından da burada öldürülmesine sebep olmuş[426]; yine Eudokia ile yakınlığı bilinen Cyrus'un kariyerinin sonunu ise imparatorun da burada bulunduğu sırada Hipodrom'da Constantinopolis halkı tarafından, Cyrus adına tezahürat etmesi getirmiştir. Özellikle, aynı anda hem

---

[419] Valerius için bkz. Ion. Mal. 14.5; *PLRE* (II): 1145, "Valerius 6". Ayrıca bkz. *CTh.* 6. 28. 8. Gessius için bkz. *PLRE* (II): 510, "Gessius 2". Gessius'un adına Ion Mal. 14. 5'ten önce yazılmış başka kaynaklarda rastlanmaması bu konuda bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir.

[420] *PLRE* (II), "Fl. Florentius 7". 422'de Constantinopolis *praefectus*u olan Florentius, 428, 438-439'da *praefectus praetorio* görevinde bulunmuştur. 432-438 yılları arasında *patricius* unvanıyla onurlandırılmıştır. Ayrıca, *CTh.* 6. 8. 1, 7. 4.29 ile *NTh.* 1.1.3.1; 5.2.7.1'de Florentius'a hitaben kullanılan dil, Florentius'un II. Theodosius'un yakın çevresinden olduğunu onaylamaktadır. Florentius'un II. Theodosius'un ardılı Marcianus'a da tavsiyede bulunduğu bilinmektedir. *Patricius* unvanı hk. genel olarak bkz. *ODLA* (II): 1144.

[421] Cyrus'un 426'da kent *praefectus*u olarak görev yaptığı; 438/9-441 yılları arasında aynı anda hem Constantinopolis *praefectus*luğu hem de *praefectus praetorio* görevinde bulunduğu kaydedilmektedir, bkz. Prisc. *fr.* 8; Evagr. *HE* 1. 19; *Chron. Pasch. s.a.* 450; Ion. Mal. 14.16. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 336-338, "Fl. Taurus Seleucus Cyrus 7". Görevde bulunduğu yıllar ile ilgili tartışmalar hk. bkz. Cameron 1982: 257-258; Holum 1982: 190. dn. 69.

[422] İmparatorun 421-422 Sasani Savaşı'nın bitirilmesi için Doğu'ya gönderdiği Helion, III. Valentinianus'un *caesar* ilan edilmesi sırasında Thessalonike'de, *augustus* ilan edildiği sırada ise imparatoru temsilen Roma'da bulunmuştur, Olymp. *fr.* 46. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 533, "Helion 1".

[423] *PLRE* (II): 893, "Fl. Plintha". 419-438 yılları arasında *magister militum* olan Plintha, Ardaburius'un ailesi ile evlilik yolu ile bağ kurmuştur. Marcianus ve Leo döneminde de hayli etkili olan *magister militum* Aspar'ın kayınpederidir. Ayrıca bkz. McEvoy 2016.

[424] *PLRE* (II): 137-138, "Fl. Ardabur 3".

[425] Prisc. *fr.* 7. Ion. Mal. 14.15. Theoph. *a. m.* 5905 Antiochus'un uzaklaştırılmasını Pulcheria'ya atfetse de verdiği 412 tarihi ikna edici değildir. Zira 414-415'te hala görevde olduğu anlaşılmaktadır bkz. Greatrex – Bardill 1996: 180-181. Zon. 13.22'de Eudokia'nın etkisi olduğundan bahsedilmektedir. Öte yandan kaynakların verdiği farklı tarihlerin incelendiği Greatrex – Bardill 1996: 182-190'dan hareketle burada 439 tarihi kabul edilmektedir.

[426] Ion. Mal. 14.8. Ion. Nic. 87.12.'de Paulinus'un Theodosius'a isyan edeceği bu sebeple sürgüne gönderilip öldürüldüğü kaydedilmektedir. Priscus'un *fr.* 16'da ve Ion. Ant. *fr.* 223'te yer alan "Theodosius'un isyancılara karşı sert olduğu" ifadesinin bununla ilgili olduğu düşünülebilirse de elimizde başka bir kayıt bulunmamaktadır.

praefectus urbi hem de *praefectus praetorio* olarak görevlendirilmesinden imparatorun kendisine çok güvendiği anlaşılan Cyrus'un görevden alınarak; geçmiş dört piskoposunun da halkı tarafından katledildiği kent Cotyaeum'a piskopos olarak atanarak sürgüne gönderilmesi gibi örnekler, aktif politika içerisindeki çağdaşlarına kariyerlerinin daima imparatorun lütfuna bağlı olduğunu hatırlatıyor olmalıydı[427].

Tüm bu yönetim mekanizması içerisinde II. Theodosius'un yalnızca bir kişi ya da bir grubun etkisinde kararlar alan zayıf ve izole hatta "herkesin kuklası durumunda" bir imparator olduğunu düşünmek güçtür. Elbette, devletin yönetim şekli olan imparatorluk rejiminin doğası gereği, imparatora ve yakın çevresine erişimi olan herkesin son kararı verecek olan II. Theodosius'u etkileme ihtimali vardır. Fakat imparatorun kendisini etkilemek için yakın çevresinden ya da diğer kesimlerden gelebilecek ikna girişimlerinin de farkında olduğunu gösteren örnekler mevcuttur. 428'de Constantinopolis piskoposu olarak atanan Nestorius'un başlattığı *theotokos* tartışmasını çözüme kavuşturmak üzere imparator tarafından toplanan 431 Efes Konsili öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır[428]. Nestorius'un sebep olduğu tartışma henüz başlamışken, Cyrillus, kendi doktrinini imparatorun huzurunda savunabilmek için imparatora uzun bir mektup yazmakla kalmamış; Pulcheria ve eşi Eudokia ile diğer iki kız kardeşi Arcadia ve Marina'ya da ayrı ayrı mektuplar yazmıştı[429]. Bunun üzerine İmparator, Cyrillus'a konsilin çağrı mektubuyla birlikte oldukça ağır ifadeler içeren bir başka mektup daha yazmış ve Cyrillus'un fitne çıkarmayı amaçlayan bu tür davranışlardan kaçınmasını buyurmuş; kendisine, eşine ve kız kardeşi Pulcheria'ya farklı içeriklerde

[427] Prisc. *fr*. 8; Ion. Mal. 14.16. *Chron*. *Pasch*. *s.a*. 450 ve Theoph. *a.m.* 5937 (444/445). Cyrus'un Smyrna'ya sürüldüğü kaydedilmekteyse de o tarihte Smyrna'nın başka bir piskoposu bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Blockley 1981: 117; Cameron 1982: 221-223, 249.

[428] Nestorius ve *theotokos* tartışmaları hk. bkz. Holum 1982: 147-174. Holum'a göre, Nestorius tartışması, 431 Efes Konsili ve yaşanan gelişmeler ve sonuçları Pulcheria tarafından şekillendirilmiş ve politik olarak ona fayda sağlamıştır. Daha dengeli bir yorum ve anlatım için bkz. Millar 2006: 157-167. Ayrıca bkz. Wessel 2004: böl. 4 ve 7; Kaçar 2009c: 131-145.

[429] *ACO*. I. 1. 5, para. 7; *ACO* I. 1. 5, para. 149-150. Millar 2006: 153'te Cyrillus'un hanedan kadınlarına gönderdiği mektupların bu anlamda (belki de bilinen) ilk örnekler olduğunu kaydetmektedir.

mektuplar yazmasını şiddetle eleştirerek hanedanın da tıpkı imparatorluk ve kilise gibi birlik içerisinde olduğunu defaatle vurgulamıştır[430].

431 Efes Konsili toplandığında ise, Nestorius yanlısı Antakyalı grup ile İskenderiyeli Cyrillus'un başını çektiği Nestorius karşıtı grup arasında yaşananlar tartışmayı daha da alevlendirmiş ve her iki grup da sürece imparatoru dâhil etmenin yollarını aramıştır. Nitekim hem Cyrillus'un hem de karşı grupta yer alan Antakyalıların "imparator ile *consistorium*, Senato ya da piskoposlardan oluşan bir konsilde yüz yüze bir görüşme sağlanabilmesi" için talepte bulundukları görülmektedir. Hatta Antakyalı grup, imparatorun yanı sıra Constantinopolis Senatosu'na da bir mektup göndermiştir[431]. Nihayet imparator tarafların, kendisiyle görüşmek üzere Chalcedon'a sekiz temsilci göndermesini kabul etmiştir[432]. Fakat temsilcilerin Chalcedon'da beklemeleri emredilmiş ve başkente girmeleri yasaklanmıştır. Bu durumun, imparatorun konsilin toplanma çağrısının yapıldığı andan itibaren özellikle kaçındığı ve Cyrillus'un mektubunda bizzat tecrübe ettiği şekilde, her iki grubun da başkentte lobi faaliyetlerine girişmesini engelleme amacı ile ilgili olduğunu düşünmek mümkündür[433].

İmparatorun Chalcedon'da her iki grubun temsilcileriyle yaptığı görüşmeler hakkında bilgi veren kayıtlar, hem Antakyalı hem İskenderiyeli grubun nihai kararı verecek olan Theodosius'un fikrini değiştirmenin önemli olduğunu gerçekten bildiklerini göstermektedir[434]. Hatta imparatorun her hareketi mercek altına alınmış ve yorumlanmıştır. Antakyalı piskoposlar arasında imparatorun davranış biçimi ve

---

[430] *ACO* I. 1. para. 8; Mektubun İngilizce çevirisi için ayrıca bkz. Coleman-Norton 1960: 649-651, no.398; Millar 2006: 153-154'te bu mektup ve içeriği tartışılmakta olup mektubun tarihinin belirsiz olduğu fakat konsilin toplanması kararının hemen ardından yazılmış olabileceği belirtilmektedir.

[431] *ACO* I. 1. 5, para. 156. Ayrıca bkz. Theod. *Ep*. 112 (Antakya Piskoposu Domnus'a yazılan bu mektuplardan ve imparator huzurundaki tartışmalardan bahsetmektedir).

[432] Coleman-Norton 1960: 675-676 no. 408.

[433] Öte yandan bu lobi faaliyetlerinin ve özellikle de başkentteki manastırlarda yaşayan ve halkın çok değer verdiği keşişlerin Nestorius'a karşı olmasının; Efes Konsili sırasında, Cyrillus ve taraftarlarının kentte çıkardığı kargaşanın bir benzerini yaratacağından da korkulmuş olabilir. Tabii, kentte yaratılacak bir kargaşanın tehlikelerinin yanı sıra imparatorun ikna edilmesi gibi bir boyutu olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca, Efes Konsili sırasında kentte yaşanan karışıklıklar için bkz. Nest. *Bazaar* II. 1. 369.

[434] İlk görüşme 11 Eylül 431'de gerçekleştirilmiştir. Özellikle Chalcedon'daki görüşmenin ardından Cyrillus'un daha önce imparatora, imparatorun kız kardeşleri ve eşine göndermiş olduğu mektuplar ile ilgili özür dilemesi piskoposun Chalcedon'da bizzat karşılaştığı imparator hakkında daha net bir fikre sahip olduğunu göstermektedir. Cyrillus'un mektubu için bkz. ACO I,1,3, 75-90; Ayrıca bkz. Wessel 2001: 299.

tavırlarından Nestorius ve Antakyalı grubu destekleyeceği kanısı oluşmuştur. Fakat daha sonra, İskenderiyeli Cyrillus'un imparatorun *consistorium*daki danışmanlarına ve saraydaki görevlilere rüşvet verdiği şüpheleri oluşmuş ve imparator giderek İskenderiyeli grubun doktrinine yönelmiştir[435]. Bununla birlikte, imparatorun fikrinin değişmesinde hem imparator hem de başkent halkı üzerinde büyük etkisi bulunan keşişlerin, özellikle de kırk yıldır hücresinden çıkmayan Dalmatius'un saraya gelerek Cyrillus'u desteklediğini belirten bir konuşma yapmasının etkili olduğu da kaydedilmektedir[436].

Aslında bütün bu süreçte dikkat çeken en önemli nokta konsilin tartışma konusuna taraf olan her iki grubun da imparatorun fikrini değiştirmek noktasında ısrarlı çabası ve bunu yaparken de birlikte karar verdiğini düşündükleri *consistorium* ve senatoyu ön planda tutmalarıdır[437]. Antakyalı grubun, imparatorun maiyetinde yer alan kişilere rüşvet vermeleri sebebiyle İskenderiyelilerin doktrinine yöneldiği iddialarına rağmen aslında konsil herhangi bir sonuca bağlanmamış, Nestorius hariç tüm piskoposların görev yerlerine dönmesi emredilmiştir. Nestorius, Constantinopolis piskoposluğundan alınarak Antakya'daki manastırına geri gönderilmiştir fakat bu aşamada başka herhangi bir yaptırım söz konusu edilmemiştir[438]. Hatta Antakyalılar, konsilin nihai bir sonuca bağlanmaması sebebiyle Theodosius'a "imparatorluğun refahı için iki karşıt grubun dualarına güvenilemeyeceğini" ve "Doğu'nun (*Orientis*) imparatorluğun küçük bir kısmı olmadığını" hatırlatmışlar; aynı yıl başlayan Afrika

[435] *ACO* I.1. 7. para. 79-80; Nest. *Bazaar* II. 1. 279-282, 286. Baynes 1926: 110-113, imparatorun karar değiştirmesini, konsil kararının aceleyle alınmış olmasına ve imparatorun belirgin bir politikası olmamasına bağlamaktadır. Ayrıca bkz. Millar 2006: 219-220.

[436] Nest. *Bazaar* II. 1. 374-386. İmparatorun, Dalmatius'a saygı duyduğu; hatta Nestorius'un atanmasından önce, Constantinopolis piskoposluğu teklifini kendisine sunduğu kaydedilmektedir. Dalmatius'un, Nestorius karşıtı olduğu da bilinmektedir. Bu sebeple, Cyrillus taraftarlarına yardım etmiştir. Efes Konsili sırasında İskenderiyeli grubun temsilcisi olarak imparator ile görüşmek üzere gönderilen sözcülerin başkente girişinin Nestorius yanlısı bir imparatorluk görevlisi olan Candidianus tarafından engellenmesi üzerine, Dalmatius'un yardımlarıyla dilenci kılığında kente girmişlerdir, bkz. Nest. *Bazaar* II. 1.272-278. Wessel 2004: 262-263'te de sürecin sonuçlanmasında keşişlerin müdahalelerinin ve Constantinopolis'te çıkardıkları kargaşanın imparatorun fikrinin değişmesinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. II. Theodosius ve önde gelen keşişler arasındaki yakın ilişkiye dair bir değerlendirme için bkz. Frend 1972a: 3-24, öz. bkz. 16-17.

[437] Wessel 2004: 255 vd. imparatorun kararının bağlayıcı olması sebebiyle tarafların onun fikrini değiştirmeye odaklandıklarını belirtmektedir.

[438] Coleman-Norton 1960: 678, no. 410; Nest. *Bazaar* II. 1. 388'de manastırına dönmeyi kendisinin istediğini belirtmektedir.

seferinde imparatorun "bölünmemiş bir inanca ihtiyacı olduğunu" vurgulamışlardır[439].

II. Theodosius da muhtemelen Afrika seferi ve diğer askerî gelişmelerin de etkisiyle iki tarafın uzlaştırılması için 431 yılının sonlarından itibaren girişimlere başlamıştır. İleride özellikle imparatorluğun doğusunda çarpıcı bir bölünmeye sebep olacak bu uzlaştırma çabası, imparatorun -hem kız kardeşi Pulcheria'nın hem de başkent halkının söylem ve eylemlerinde doğrudan tecrübe etme şansına sahip olduğu Nestorius karşıtı tutuma rağmen- oluşan genel havadan kolayca etkilenmediğinin altını çizmektedir[440]. Antakyalı Ioannes ve İskenderiyeli Cyrillus'un barışmasını ve Yeni Birlik Formülü'nü onaylamaları ancak 433 yılında sağlanabilmiş bu süreçte Nestorius ile ilgili somut bir adım atılmamıştır. Öte yandan Cilicia Bölgesi piskoposlarının bu kararı kabul etmemeleri üzerine imparator, piskoposları sürgün ile tehdit etmiş; *praefectus praetorio* Taurus'un kendisini *consistorium*da vergi gelirlerinin toplanması noktasında "Trakya ne ise Cilicia'nın da o olacağı" şeklinde uyarmasına rağmen, imparatorun emrini dinlememeleri üzerine on yedi piskopos sürgüne gönderilmiştir[441]. Bu noktada, Roma İmparatorluğu için her zaman ilk sırada yer alan ve Taurus'un dikkat çektiği vergilerin düzenli toplanması için eyaletlerin huzuruna verilen öncelik dahi imparatoru ikna etmeye yetmemiştir[442]. Ancak uzlaşmanın sağlanmasının ardından, 435'te Nestorius'un tüm yazılarının toplanıp yakılmasını emreden, takipçilerinin toplanmasını yasaklayan bir *edictum* çıkarılmış; Nestorius'un da Mısır'a sürgüne gönderilmesine karar verilmiştir[443]. II. Theodosius'un hem tartışmanın taraflarının ikna çabaları hem de devlet yönetimi ve

[439] *ACO* I. 1. 7, para. 73-76.

[440] Nestorius karşıtı Constantinopolis halkının 4-6 Temmuz tarihlerinde Büyük Kilise'de toplandığı ve konsil kararlarının kendilerine duyurulmasını istedikleri kaydedilmiştir, bkz. *ACO* I. 1. 3. para. 14. Ayrıca bkz. Holum 1982: 170-171; Chew 2006: 218-219.

[441] Efes Konsili'nden sonraki süreçte imparatorun ikna girişimleri ve kabul etmeyenlerin sürgüne gönderileceğine ilişkin yazışmaları için bkz. Coleman-Norton 1960: 679-770; Nest. *Bazaar* 292-293, 328-330, 338. Efes Konsili ve sonrasında gelişen süreç hk. ayrıca bkz. Wessel 2004: böl. 4 ve 7; Kaçar 2009c: böl. 7.

[442] Hâlbuki II. Theodosius'un babası Arcadius, pagan tapınaklarının kapatılması için kendisini ikna etmeye çalışan Gaza piskoposu Porphyrius'un ricasını tam da eyaletlerde huzursuzluğa ve vergi gelirlerinde düşüşe yol açacağı çekincesiyle reddetmiştir. Piskopos ancak kurnazca düşünülmüş bir şekilde, Eudoxia'nın da yardımıyla bebek II. Theodosius'un *augustus* ilan edildiği seremonide, dilekçesinin II. Theodosius tarafından kabul edilmesini sağlayabilmiştir, bkz. *V. Porph*. 48-49. Ayrıca bkz. Kelly 2013: 3-4.

[443] *CTh*. 16. 5. 66 (3 Ağustos 435). Nestorius aynı yılın sonlarında ya da 436 yılında Mısır'a sürgüne gönderilmiş olmalıdır.

toplumda yaratacağı bazı zafiyetlere rağmen somut adımlar atmak için kendi istediği sonuçları alana dek beklemesi, son sözün her zaman imparatora ait olduğunu ve ikna girişimlerinin her zaman etkili olmayabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, sürecin incelenmesi, "esen her rüzgâra meyleden", "kolayca etki altında kalan" bir imparatordan daha farklı bir portre sunmaktadır. Burada karşımıza çıkan imparator, daha çok aktif ve sabırlı bir şekilde tarafların kendi istediği noktada uzlaşmasını sağlamak isteyen ve son sözün her zaman kendisine ait olduğunun bilincinde olan bir imparatordur.

Benzer bir duruma doğrudan devlet yönetimini ilgilendiren kararların alınma süreci ile ilgili olarak, imparatorun 446 yılında yeni yasaların yapılması ve kabul edilmesi konusunda izlenecek prosedür hakkında Constantinopolis Senatosu'na yazdığı mektupta da rastlanmaktadır. II. Theodosius bu mektupta gelecekte kamu veya özel hukuku ilgilendiren ve genel bir hüküm gerektiren konularda, ilgili saray memurları ve Senato'nun uygulanması gerekenleri tartışarak belirlemelerini ve tüm tarafların onay vermesinin ardından yasanın yazdırılmasını, görüş birliğine varıldıktan sonra *consistorium*da kendi onayına sunulmasını istiyor; gelecekte yürürlüğe girecek tüm yasaların aynı prosedür ile hazırlanmasını emrediyordu[444]. Burada iki nokta özellikle dikkat çekmektedir. İlk olarak, devlet yönetimi ve alınacak kararlar bağlamında imparatorun, görevlerine göre spesifik alanlardan sorumlu olan memurlar ile Senato ve *consistorium*u yetkilendirdiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak, yetkilendirilen kişi ya da gruplar arasında görüş birliğine varılmasından sonra alınan kararların *consistorium*da imparatora sunulması, imparatorun yetki alanının daraltıldığı izlenimi verse de; bu uygulama tarafların ikna ve lobi faaliyetleri ile imparatordan lütuf ve taviz elde etme girişimlerinin önünü de kesmektedir[445]. Zira, eyaletler ve başkent halkından, üst düzey memurlara; imparatorun ailesinden, din adamlarına kadar karar mekanizmasını etkileme ihtimali olan birçok kesimin bulunduğu bir

[444] *CIust*. I. 14. 8 (17 Ekim 446): *Gelecekte kamu hukukunu ya da özel hukuku ilgilendiren ve genel bir hüküm gerektiren konularda, var olan yasalar arasında bu durumu açıklığa kavuşturacak bir yasa olmadığı takdirde, konunun önce sarayımızın baş memurları ve sizin* (Senato) *tarafınızdan görüşülmesinin uygun olacağını emrediyoruz. Tüm memurlar ve sizin tarafınızdan kabul edilirse, teklif edilen uygulama yazdırılsın ve hepinizin huzurunda okunarak kontrol edilsin. Herkes onay verdiği zaman kutsal consistoriumumuzda okunsun ki böylece görüş birliğiniz bizim tarafımızdan geçerli kılınsın. Biliniz ki gelecekte bu yol izlenmeden, hiçbir yasa bizim tarafımızdan yürürlüğe konmayacaktır*.

[445] Krş. Harries 2013: 76-79. Ayrıca bkz. Millar 2006: 203-207.

imparatorluğun yönetiminin ancak bu kesimlerin tamamını tatmin edecek bir uzlaşma sağlanmasına bağlı olduğu açıktır. Dolayısıyla II. Theodosius'un, imparatorluğu bu prensibe uygun olarak fakat her zaman son sözün kendisine ait olacağını da vurgulayarak yönettiğini söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda, sonraki bölümlerde ele alınacak olan dönemin dış politikasının da benzer prensipler üzerinde şekillendiği düşünülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. II. THEODOSİUS DÖNEMİNDE BATI ROMA YÖNETİMİ İLE İLİŞKİLER

3.1. Çatışmadan Uzlaşmaya Doğu ve Batı Roma (395-408)

II. Theodosius 408'de Doğu Roma İmparatorluğu tahtına çıktığında, imparatorluğun doğu ve batısı arasında açık bir savaş haline dönüşmek üzere olan son derece gergin bir ilişki söz konusuydu. Bu gerginliğin temelinde Stilicho'nun, imparator I. Theodosius'un ölmeden önce oğulları Arcadius ve Honorius'un vesayetini kendisine bıraktığı iddiaları yer almaktaydı[446]. Bu durum Doğu'da, 383 yılında *augustus* ilan edilen ve babası öldüğünde yaşı itibariyle kendi adına yönetme olgunluğuna erişmiş olan Arcadius'un, kıdemli *augustus* konumuna bir saldırı olarak görülmüş olabileceği gibi; yine Doğu Roma yönetiminde ön planda olan *praefectus praetorio* Rufinus ve ardıllarının çıkarlarına da ters düşmekteydi[447]. Dolayısıyla Doğu Roma yönetimi Stilicho'nun bu iddialarını hiçbir zaman kabul etmemiş ve ilişkiler daha ilk andan itibaren çatışma zemini üzerinde şekillenmişti[448]. Üstelik bu çatışma ortamı, Illyricum'daki Got problemi ve bu problemin çözümü için izlenen farklı politikalar ile de beslenmekteydi.

Doğu ve Batı Roma yönetimleri, 395-408 yılları arasında farklı sebeplerle üç kez karşı karşıya gelmişti[449]. Arcadius ve Honorius'un 402 yılında birlikte *consul*lüğü üstlenmesinden anlaşıldığı kadarıyla ilişkilerde bir düzelme dönemine girilmişse de[450]; 404-405 yıllarında ilişkilerin yeniden gerildiği görülmektedir[451]. Bu yeni

[446] Stilicho'nun vesayet iddiaları ve propagandası için bkz. Claud. *III. Cons*. 142-159; *In. Ruf*. II.1-10; *Nupt*. 295-308; Zos. 5.4-5. Ayrıca bkz. Cameron 1969: öz. 267-280; Cameron – Long 1993: 3-4.
[447] Kaynaklar Rufinus'un Arcadius'u devre dışı bırakıp imparator olmak istediğini kaydetmektedir bkz. Soz. *HE* 8.1; Philost. *HE* 11.3; Zos. 5.1.
[448] Cameron 1970: 63. Stilicho ve Rufinus arasında I. Theodosius döneminde başlayan kişisel bir husumet de söz konusudur.
[449] Bkz. Bölüm 1. 2. 2. "Theodosius'un Mirası: Soğuk Savaş ve Got Problemi".
[450] *CLRE*: 338-339.

çatışma hali, Illyricum eyaletinin hâkimiyeti konusunda yaşanan anlaşmazlık ile ilişkilidir. Hadrianopolis Savaşı'ndan sonra bu eyaletin yönetimi Gratianus tarafından Doğu Roma *augustus*u Theodosius'a bırakılmıştı ve 395'ten sonra imparatorluğun yeniden iki *augustus* arasında bölünmesi ile eyalet yönetiminin kime ait olacağı konusu netleşmemişti. 396 yılında Rufinus'un öldürülmesinin ardından Doğu Roma yönetiminde etkili olan Eutropius döneminde eyaletin Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasında bölünmesine karar verilmişti[452]. Bu bölünmenin ardından Stilicho'nun 397'de Illyricum'un Doğu Roma'ya ait olan bugünkü Yunanistan topraklarında yerleşen Alaric ve Gotlar üzerine gerçekleştirdiği davetsiz müdahalesi, Doğu-Batı ilişkilerinin neredeyse kopma noktasına gelmesine sebep olmuştu[453]. Bu şartlar altında, Eutropius, Illyricum'un hâkimiyeti konusunda ileride ortaya çıkabilecek bir başka çatışma sırasında Stilicho'nun Gotları kullanmasının önüne geçmek üzere, 399 yılında Alaric'i *magister militum per Illyricum* görevine getirmişti[454]. Doğu Roma İmparatorluğu ve Gotlar arasındaki bu yakınlaşma, daha önce Gotların kral (*rex*) olarak kabul ettiği Alaric'in şahsında krallık ve Roma *magister militum*u unvanının bir araya gelmesiyle sonuçlanmıştı[455]. Ayrıca, Arcadius ve Eutropius, Constantinopolis Senatosu'nu Stilicho'nun devlet düşmanı (*hostis publicus*) ilan edilmesi konusunda ikna ettikleri gibi; generalin Batı'daki politik nüfuzunu kırmak üzere Kuzey Afrika valisi Gildo ile anlaşarak Roma'nın iaşesi için hayati öneme sahip olan bu bölgede bir isyan hareketine de sebep olmuşlardı[456].

---

[451] Claudianus, 404 yılında Honorius'un altıncı *consul*lüğü onuruna verdiği söylevde, Doğu Roma ve Arcadius'tan hiç bahsetmemektedir. Bkz. Claud. *De VI. Cons. Hon*. 581-583. Honorius'un 404 yılında Arcadius'a yazdığı bir mektupta, Arcadius'un eşi Eudoxia'nın *augusta* unvanı alması ve tasvirlerinin eyaletletlere gönderilmesi eleştirilmektedir, bkz. *Coll. Avell. Ep*. 38. Ioannes Chrysostomos ile Doğu Roma sarayı arasındaki anlaşmazlık hali de imparatorluğun iki yarısı arasında çekişme konusu olmuştur. Honorius, Ioannes'in durumunu görüşmek üzere batıda toplanan konsilin aldığı kararları iletmek için Arcadius'a bir elçilik heyeti göndermiş ancak bunların imparatorluk topraklarına girmesine izin verilmemiş ve Trakya bölgesindeki kalelerde hapsedilmesine karar verilmiştir, bkz. Bury 1923: 158 ve dn 2.

[452] Harita 1. Bkz. Heather 1991: 202; Wolfram 1997: 94. I. Theodosius döneminde eyaletin yönetimi hk. bkz. Errington 2006: 84-87.

[453] Zos. 5. 7.

[454] Zos. 5.11; Claud. *In Eutr*. 2. 216. Ayrıntılı bilgi ve Alaric'e *magister militum* unvanı verilmesi hk. ayrıca bkz. Heather 1991: 204-205.

[455] Alaric'in *rex* unvanı hk. bkz. Iord. *Get*. 29.

[456] Zos. 5.11. Ayrıca bkz. Cameron 1970: 93, 103; Liebeschuetz 1990: 97-99. Stilicho, Senato ile birlikte Gildo'ya karşı savaş ilan etmiş (Symm. *Epp*. 4.5) ve sefere bizzat Gildo'nun kardeşi Mascezel komuta etmişti, bkz. Oros. 7.36.

Stilicho ve Eutropius arasındaki hâkimiyet çatışmasında en önemli unsur haline gelen Gotlarla yapılan anlaşma ve izlenen politika, Synesius'un *De Regno* isimli eserine de yansıdığı şekilde, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetici ve aristokrat çevreleri arasında önemli bir çatlağa yol açarken; 399 yılında önce Orta Anadolu'da yerleştirilmiş Gotların lideri Tribigildus'un isyan etmesi, ardından Doğu Roma *magister militum*u Gainas'ın isyana dâhil olması ile gelişen olaylar, barbar karşıtı bir politikanın benimsenmesiyle sonuçlandı[457]. Constantinopolis'te bulunan 7000 Gotun öldürülmesinin ardından Trakya'ya kaçan Gainas, 401 yılında Hun lider Uldin tarafından öldürüldü[458]. Gainas'a karşı gönderilen Got kökenli *magister militum* Fravitta'nın da ortadan kaldırılmasının ardından 420'li yıllara dek ordunun üst kademelerinde başka bir barbar kökenli generale yer verilmedi[459].

Alaric'in, Constantinopolis'te yaşanan bu gelişmelerden sonra Doğu Roma İmparatorluğu ile anlaşma ihtimali zayıfladığı gibi yerleştiği bölgedeki Hun varlığının her geçen gün güçlenmesi ve hatta Uldin'in Gainas'ı öldürerek Doğu Roma İmparatorluğu ile iyi ilişki kurma çabası, Got liderin Batı Roma İmparatorluğu'na yönelmesine yol açmış olmalıdır. Modern literatürde, Alaric ve Gotların batıya hareketlerinin, doğrudan ya da dolaylı olarak Doğu Roma İmparatorluğu tarafından yönlendirilmeleriyle gerçekleşmiş olabileceği vurgusuna rağmen[460], Alaric'in Batı Roma topraklarına hareketinden bir yıl sonra, 402 yılında

[457] Tribigildus ve Gainas'ın isyanları hk. bkz. Soc. *HE* 6.6; Soz. *HE* 8.4; Zos. 5.13-17; Philost. *HE* 11. 8. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 178-179; Heather 1991: 206-207. Aurelianus ve Gainas ilişkisi hk. bkz. Liebeschuetz 1990: 106-107; Krş. Cameron – Long 1993: 121-127; Kaçar 2003a: 8-10.

[458] Zos. 5.19-22.

[459] Eunap. *fr*. 69.4 ve Zos. 5.21'de yer alan Constantinopolis'te Fravitta'nın kendisi gibi barbar olan Gainas'ın kaçmasına izin verdiğinin düşünüldüğü ifadesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Fravitta'nın ortadan kaldırılması ile ilgili olarak ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 181-182 ve Liebeschuetz 1990: 123-124; Cameron – Long 1993: 249-251.

[460] Alaric'in Doğu Roma İmparatorluğu ile anlaşma içerisinde Batı Roma topraklarına yöneldiği tezi için bkz. Demougeot 1951: 269; 262. krş. Cameron – Long 1993: 328-336, Constantinopolis'te barbar karşıtı bir politika benimsendiğini reddetmekte ve yalnızca Alaric'in Doğu Roma İmparatorluğu'nun güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir. Öte yandan Alaric'in Eutropius'un ortadan kaldırılmasının ardından, en önemli destekçisini kaybettiği ve Doğu Roma'da barbar karşıtı bir politika benimsendiği için batıya yöneldiği de sıklıkla ifade edilmektedir, bkz. Bury 1923: 160; Wolfram 1988: 150-151; Heather 1991: 206-208; Kulikowski 2007: 168-169. Halsall 2007: 200-201. Williams – Friell 1994: böl. 2-3 ve Kelly 20016: 266-267 Doğu Roma'nın barbarları Batı Roma topraklarına yönlendirmeyi aktif bir politika unsuru olarak benimsediğini belirtmekte ve bu sayede ayakta kaldığını yorumunu yapmaktadır. Uldin'in aynı dönemlerde, 401 yılında Gainas'ı öldürerek cesedini Constantinopolis'e göndermesi dikkat çekmektedir. Hun liderin Constantinopolis ile kurduğu ilişki de Alaric'in değişen şartlara ayak uydurduğuna işaret ediyor olabilir.

Arcadius ve Honorius'un birlikte *consul*luğü üstlenmeleri, imparatorluğun batı yarısının böyle bir girişimden şüphelenmediğini göstermekte ve dahası ilişkilerde bir iyileşme dönemine işaret etmektedir[461].

Bu iyileşme dönemi, Stilicho'nun Illyricum üzerindeki planları sebebiyle kesintiye uğramıştır. Gotların batıya hareketi, askerî anlamda generalin elini güçlendirmiştir. Alaric ve Gotlar, iki yıl boyunca Kuzey İtalya ve Mediolanum sarayını tehdit etmiş ve Honorius'un sarayını Ravenna'ya taşımasına neden olmuşlarsa da[462], Stilicho'nun asker sağlayabileceği bir kaynağa duyduğu ihtiyaç, Gotları iki kez yenmesine rağmen yeniden Balkanlar'a çekilmelerine izin vermesine sebep olmuştu[463]. 404 yılına gelindiğinde Stilicho, Illyricum eyaletinin tamamının I. Theodosius tarafından Honorius'a bırakıldığı gerekçesiyle harekete geçmişti. Eyaletin Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde bulunan bölgelerine bir sefere çıkmak üzere, 405 yılı başlarında Gotların lideri Alaric'i *magister militum* ilan ettiği gibi, Iovius'u da *praefectus praetorio per Illyricum* görevine atadı[464]. Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu arasındaki çatışma ilk kez bu denli tehlikeli bir boyuta ulaşmıştı. Bu durum, modern literatürde genel olarak 395'te nihai olarak ikiye bölünen imparatorluğun iki yarısı arasındaki bölünmenin kesinleştiğine dair bir kanıt olarak sunulmaktadır[465]. Oysa 408'de II. Theodosius'un tahta geçmesi ile başlayan yeni

[461] *CLRE*: 338-339.

[462] *CTh.* 7. 13. 15 (6 Aralık 402). Ayrıca bkz. Deliyannis 2010: 46-48; Herrin 2020: 9-13; 24-32.

[463] Stilicho, Alaric'i Pollentia ve kısa süre sonra da çekildiği kuzeyde, Verona'da durdurmayı başarmıştır. 6 Nisan 402, Pollentia Savaşı için bkz. Claud. *De VI Cons. Hon*. 183-209; Iord. *Get*. 550-615; Oros. 7. 37. *CIL* 6. 1196 numaralı yazıtın, Pollentia Savaşı'nda alınan Roma zaferinden bahsediyor olması mümkündür. Verona Savaşı için bkz. Claud. *De VI Cons. Hon*. 201-323.

[464] Soz. *HE* 8.25; 9.4; Zos. 5.26. 1-2; Philost. *HE* 12.2 Stilicho'nun Alaric ile yaptığı anlaşma muhtemelen Roma İmparatorluğu'nun standart *foedus* kapsamına giren anlaşmalarından biri değildi. Daha çok sözlü bir ittifak yapılmış olabilir, bkz. Heather 1991: 210. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 274; Heather 2009: 26-28. Bahsedilen dönemde Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının ilişkileri için genel olarak bkz. Cameron – Long 1993: 165-167; 246-250; 323-336; McEvoy 2013: 171-176.

[465] 395 yılının imparatorluğun nihai olarak ikiye bölündüğü vurgusu modern literatürde yerleşmiş bir algı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Cameron 1993: 1 ve 2012: 5; Oost 1968a: 180 n. 40; Christiansen 1970: 113-114'te aynı görüşler tekrar edilmiştir. Benzeri fikirler Goffart 1981'de de işlenmiştir. Türkçe'ye çevrilmiş olan bazı standart eserlerde de buna yakın bir bakış açısı görülmektedir. Örneğin bkz. Grant 2000: 17; Levtchenko 2007: 34; Gregory 2008, öz. bkz. 116-117; Wise-Bauer 2014, böl. 10. öz. bkz. 90. Oysa 395-408 yıllarındaki çatışma döneminin kalıcı bir bölünme getirdiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir, bkz. Pilevneli 2020: 563-579. Lemerle 2004: 40-41; Carlà 2014: 52 de 395 yılındaki bölünmenin gerçek anlamda bir bölünme ifade etmediği söylense de imparatorluğun iki yarısı arasındaki çatışmanın tehlikeli boyutlara ulaştığını belirtirler.

dönemde ilişkilerin kısa süre içerisinde düzelmeye başladığı ve dolayısıyla bölünmenin de kalıcı olmadığı anlaşılmaktadır.

3.1.1. Ortak Paydada Buluşmak: Yükselen Barbar Karşıtlığı ve Stilicho'nun Düşüşü

Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasındaki ilişkinin düzelmesinde Stilicho'nun, Batı Roma İmparatorluğu'nun "parçalanma" sürecinde hayati öneme sahip gelişmelerin yaşandığı 405-408 yılları arasında, aynı anda birkaç cephede müdahalesini gerektiren askerî tehditlerin yarattığı etkiyle yönetim üzerindeki gücünün azalması ve nihayetinde de Honorius'un emriyle öldürülmesi en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Roma yönetimi üzerinde *magister utriusque militiae* gibi önemli bir mevkide bulunmasının yanı sıra, Honorius'un küçük yaştan itibaren vasisi ve ardından da kayınpederi olarak oldukça ciddi bir güç elde eden Stilicho'nun gücünün zayıflamaya başladığı dönem, Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı düzenlenecek Illyricum seferinin gündeme gelmesiyle de kesişmektedir. Uzun yıllardır var olan çatışmayı açık bir savaşa dönüştürecek olan sefer, 405 yılında Got lider Radagaisus liderliğindeki Kelt ve Germenlerden oluşan bir grubun İtalya'yı işgal girişimi neticesinde ertelenmiştir[466]. Radagaisus, Hun lider Uldin'in de desteğiyle Faesulae Savaşı'nda durdurulmuşsa da bu olayın sınırlarda bir domino etkisini de beraberinde getirdiği görülmektedir[467]. Zira İtalya'yı savunmak için Ren sınırından çekilen birliklerin yokluğunda, Galya Bölgesi'nin savunması çökmüştür. Vandal, Alan ve Süevlerden oluşan bir başka grup 31 Aralık 406 günü sınırı geçmiş ve İspanya'ya ilerlemiştir[468]. Kısa bir süre sonra, Britannia ve Galya eyaletlerinde Honorius

[466] Olymp. *fr*. 9; Oros. 7. 37; Marc. *Com*. *s.a*. 405-406. Zos. 5. 26. 3 bu grubu Alaric'in 401'deki girişimiyle karıştırmış görünmektedir.

[467] Radagaisus'un İtalya'yı istilası hk. bkz. Heather 1995: 12-13; Heather 2005: 192-202; Halsall 2007: 206-210. Ayrıca bkz. Wolfram 1988: 123-144. Wolfram'a göre 4. yy. sonu ve 5. yy. boyunca yaşanan barbar istilalarının sebebi, Hunlardan kaçan Germen kökenli barbarların Roma İmparatorluğu'na akın etmeleridir. Bunun ilk etkileri Valens'in 376 yılında imparatorluğa geçişlerini kabul ettiği Gotlar ile başlamıştır. Radagaisus'un seferi de aynı sebeple gerçekleşmiştir ve Hunların Tuna bölgesinde yarattığı kaos ile bağlantılı sürecin bir yansımasıdır. Goffart 2006: 78-80'de ise Hunların bu tarihlerde bölgede etkili bir güç olmadıkları ve Radagaisus ve takipçilerinin imparatorluğa yerleşmek üzere bir anlaşma sağlayabilmek için İtalya istilasına giriştikleri savunulmaktadır.

[468] Zos. 6.3.1. Bu istilanın Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinde çok önemli sonuçlara yol açtığı düşünülmektedir. Bkz. Bury 1923: 169; Heather 1995; Drinkwater 1998: 275; Ward-Perkins 2005: 43; Halsall 2007: 199-200. Daha güncel olarak bkz. Heather 2009: 3-29. Öte yandan Kulikowski 2000a: 330-331'de Ren geçişinin 31 Aralık 405'te gerçekleştiği öne sürülmektedir.

yönetimine karşı bir isyan hareketi başlamış ve Britannia'da Constantinus adındaki bir asker *augustus* ilan edilmiştir[469]. Stilicho, Constantinus ile ilgilenmeden önce Illyricum üzerindeki planlarını gerçekleştirmek istese de Honorius tarafından sefer iptal edilmiştir[470]. Bu noktada, Honorius'un Ravenna'daki sarayında farklı bir grubun etkisini arttırdığı göze çarpmaktadır. Bu yeni grubun, barbarlar ile iş birliği içerisinde, doğudaki Romalı yönetime karşı bir sefer düzenlenmesine karşı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu arada Batı sarayı tarafından planlanan Illyricum seferi için *magister militum* unvanı verilen Alaric ve Gotlar fazla bekletilmiş ve kendilerine vaat edilen ödeme yapılmamıştı[471]. Maddi olarak da zayıf durumda olan Batı Roma İmparatorluğu'nun bu parayı ödemesi imkânsız olduğundan[472]; barbarlardan duydukları rahatsızlığa rağmen Alaric'e yapılacak 4000 libre altın tutarındaki ödeme Senato üyelerinden istenmişti[473]. Senato üyeleri ödeme yapmayı reddettikleri gibi barbarlardan barışı satın almak yerine savaştan yana oy kullanmıştı[474]. Hatta bu toplantı sırasında kent *praefectus*u Lampadius, Alaric'e yapılacak ödemenin barışı değil köleliği satın alacağını söyleyecek kadar ileri gitmişti[475]. Bu bağlamda, Hadrianopolis Savaşı'ndan sonraki süreçte, diplomatik yöntemlerle Gotların imparatorluğa entegre edilmesine dayanan I. Theodosius döneminin politikasını devam ettiren Stilicho'nun Gotlarla iş birliğine tepkinin büyüdüğü görülmektedir.

Stilicho'nun ikna çalışmaları sırasında, Senato'daki konuşması ve sunduğu sebepler Doğu Roma yönetimi ile ilişkiler bağlamında da oldukça dikkat çekicidir. Buna göre

---

[469] Zos. 5. 27; 6.2; Soz. *HE* 9.11. Matthews 1975: 307-308. Drinkwater 1998: 271 vd.; Kulikowski 2000a: 330; Wijnendaele 2018. Constantinus, Britannia'da art arda *augustus* ilan edilen gaspçıların üçüncüsüdür. İlk olarak 407 yılında Marcus *augustus* ilan edilmiş kısa süre sonra Marcus öldürülmüş ve yerine Gratianus *augustus* ilan edilmiştir. Dört ay kadar sonra Gratianus'u da öldüren askerler, adından dolayı Constantinus'u *augustus* ilan etmeye karar vermişlerdir. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 316-317, "Constantinus 21".

[470] Soz. *HE* 8. 25; 9. 4; Zos. 5. 27. Krş. Burns 1994; 215; Wijnendaele 2018: 265.

[471] Soz. *HE* 8. 25; 9. 4; Philost. *HE* 12. 2; Zos. 5. 29.

[472] Honorius Dönemi'nde Batı Roma İmpatorluğu'nun maddi durumunun kötü olduğu, vergilerin toplanmasına yönelik fermanlarda da görülmektedir. Mesela bkz. *CTh.* 1. 10. 6 (27 Şubat 401); 6. 2. 16 (14 Eylül 395), 17 (15 Nisan 397), 18 (15 Nisan 397), 19 (29 Nisan 397), 20 (26 Aralık 397); 7. 4. 23 (16 Haziran 396), 24 (25 Mart 398), 26 (31 Mart 401); 8. 8. 5. Hatta 401 yılında İmparator dahi kendi toprakları için vergi ödemiştir, *CTh.* 6. 2. 22 (28 Nisan 401).

[473] Zos. 5. 29. 5.

[474] Zos. 5. 29. 6.

[475] Zos. 5 29. 8-9'da belirtildiği üzere *praefectus urbi* (kent valisi) Lampadius, klasik Romalı kimliğine uygun olarak Cicero'dan alıntı ile, Alaric'e yapılacak ödemenin "barışı değil köleliği satın almak" olduğunu ifade etmişti. Bkz. Matthews 1975: 279; *PLRE* (II): 656, "Lampadius".

Alaric, Honorius ile Illyricum'u ele geçirmek için düzenlenecek sefere destek olmak üzere anlaşma yapmış ve bu sebeple geldiği Epirus'ta çok fazla bekletilmiştir. Honorius bu sırada Stilicho'ya gönderdiği mektuplarla seferin iptal edilmesini istemiştir. Generale göre, kendisinin eşi ve imparatorların da manevi kız kardeşleri olan Serena, kardeşler arasındaki bu çatışmadan rahatsız olmuş ve duruma müdahale ederek, imparatorluğun birliğini korumak üzere Honorius'u seferden vazgeçirmişti. Savaştan yana oy kullanan Senato üyeleri bu açıklamanın ardından Alaric'e yapılacak ödemeyi vermeye ikna olmuşlardır[476]. Stilicho'nun, Serena'nın imparatorluğun birliğini korumak üzere Honorius'u seferden vazgeçirdiği açıklamasında bir miktar doğruluk payının bulunması mümkündür. Muhtemelen o sırada Ravenna sarayında bulunan Serena, Doğu Roma üzerine Gotlar ile iş birliği içerisinde bir sefer planlamasından duyulan rahatsızlığın farkındadır. Stilicho'nun burada öne sürdüğü sebepler Senato üyelerinin de imparatorluğun birliği konusunda duydukları endişelere cevap niteliği taşıyor olmalıdır. Bu durumda Stilicho'nun Doğu Roma İmparatorluğu'nda söz sahibi olmak üzere barbarlar ile iş birliği içerisinde attığı adımların Batı'daki aristokrat çevrelerde destek görmediği ve bu politikadan rahatsızlık duyulduğunu söylemek mümkündür.

Hemen hemen aynı dönemde -Mayıs 408'de- Arcadius'un ölümüyle yönetimin, 402 yılından bu yana *augustus* unvanı da taşıyan oğlu II. Theodosius'a geçmesi, Stilicho'ya asker sağlayabileceği Illyricum bölgesindeki planlarını gerçekleştirmesine yardımcı olacak vesayet iddialarını yeniden gündeme getirmek için çok önemli bir fırsat sunmaktaydı. Fakat aynı zamanda bu fırsat, Stilicho'nun sonunu getiren en önemli gelişme haline de gelmişti. Honorius, yeğeninin yönetimini güvence altına almak üzere Constantinopolis'e hareket etmek istemekteydi[477]. Stilicho'ya göre ise şimdi Arelate'de (Arles) olan Constantinus'un gasp hareketi, barbar istilaları ve Alaric'in varlığı sebebiyle imparatorun Batı'da kalması gerekiyordu[478]. Bu şartlar altında Stilicho'nun dört lejyon ile Constantinopolis'e

[476] Olymp. *fr*. 7.2; Zos. 5.29.6-9. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 279. Serena I. Theodosius'un yeğeniydi ve imparator tarafından evlat edinilmişti. Aynı zamanda Honorius'un kayınvalidesiydi, ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* (I): 824, "Serena".
[477] Olymp. *fr*. 5. 2; Soz. *HE* 9. 4; Zos. 5. 31. 3.
[478] Zos. 5. 31. 4-5.

giderek II. Theodosius'un yönetimini garanti altına almasına karar verilmişti[479]. Saray ve senato üyeleri arasında Stilicho'nun politikalarına yönelik rahatsızlık ve eleştirilerin bulunduğu bir ortamda bu durum, rakiplerinin önemli bir koz elde etmesiyle sonuçlandı. Olympius adlı bir saray görevlisinin (*palatini*) başını çektiği Stilicho ve Gotlara yönelik politikasına muhalif grup, onun kendi oğlu Eucherius'u Doğu Roma tahtına geçirmek üzere Constantinopolis'e gitmek istediği iddiasını ortaya attılar[480]. İmparatorun ikna edilmesiyle, Stilicho'nun yakalanıp öldürülmesine karar verildi[481].

Stilicho'nun ölümünün ardından Ravenna'da imparatoru etkileme gücünü ele geçiren muhalif grubun -tıpkı doğuda Gainas İsyanının ardından olduğu gibi- barbar karşıtı bir politika benimsediği anlaşılmaktadır. Olympius'un liderliğindeki bu grup, henüz Stilicho hayattayken, gasıp Constantinus üzerine gönderilecek ordu Ticinum'da (Pavia) toplandığı sırada askerler arasında büyük bir kargaşa çıkararak orduyu denetlemek üzere imparator ile birlikte burada bulunan *consistorium* üyelerinden Stilicho yanlılarının katledilmesini sağlamıştır[482]. Stilicho'nun ortadan kaldırılmasının ardından ise *magister officiorum* olarak gücü tamamen eline geçiren Olympius, generale yakın isimlerin tamamının yakalanmasını emretmiştir[483]. Stilicho, devlet düşmanı (*hostis publicus*) ilan edilmiş; destekçileri kovuşturmaya uğramış ve malları müsadere edilmiştir[484]. Yeni yönetimde son dönemlerde, askerî harekâtlar ya da barbar güçlere yapılacak ödemeler için başvurulan ve bu sebeple Stilicho'nun politikalarından rahatsızlık duydukları anlaşılan senatör ailelerinden isimlerin tercih edildiği görülmektedir. *Praefectus praetorio* olarak, Stilicho Alaric'e yapılacak ödeme için Senato'ya başvurduğunda generali eleştiren Lampadius'un yeğeni Theodorus'un atanması özellikle dikkat çekmektedir[485]. *Praefectus urbi* olarak atanan Nicomachus Flavianus ile *comes rei privatae* olarak atanan Volusianus

[479] Soz. *HE* 9. 4. Ayrıca bkz. Wolfram 1997: 97; Drinkwater 1998; 281; Halsall 2007: 213.
[480] Olymp. *fr*. 5.2; Soz. *HE* 9. 4; Philost. *HE* 12. 2; Zos. 5. 32. 1. *Palatini* hk. bkz. *ODLA* (II): 1126.
[481] Zos. 5. 34.
[482] 13 Ağustos, Zos. 5.32; Olymp. *fr*. 5. 2; Drinkwater 1998: 279.
[483] Zos. 5. 35; 5. 44; *CTh.* 9. 42. 20 (24 Eylül 408), 21 (25 Ekim 408), 22 (22 Kasım 408); Ayrıca bkz. Olymp. *fr*. 5.2-3; Philostorgius 12. 1. Jones 1964 (I): 185; Matthews 1975: 284; Heather 2005: 223.
[484] *CTh.* 9. 42. 20 (24 Eylül 408); 9. 42. 21 (25 Ekim 408). Kovuşturmaya uğrayan ve malları müsadere edilen kişilerin Roma'ya ya da imparatorluk sarayına girmeleri yasaklanmıştır, bkz. *CTh.* 9. 40. 20 (22 Kasım 408). Ayrıca bkz. Matthews 1975: 284-285.
[485] 13 Eylül 408, bkz. *CTh.* 11. 28. 4; Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 1086-1087, "Theodorus 9"; Matthews 1975: 279-285.

da güçlü ve köklü aristokrat ailelerden gelmektedir[486]. Ayrıca, hükümete gerek duyduğu Senato desteğini sağlamak üzere İtalya'daki toprak sahibi ailelere vergi indirimi de getirilmiştir[487]. Yine, bu dönemin ardından önde gelen generallerin neredeyse tamamının Romalılardan seçildiği de göze çarpmaktadır[488].

Bu sırada ordu içerisinde de büyüyen barbar nefreti, Stilicho'nun öldürülmesinin ardından tamamen su yüzüne çıkmış; İtalya'daki çeşitli kentlerde bulunan birliklerdeki Romalı askerlerin, barbar askerleri eşleri ve çocuklarıyla katletmesine yol açmıştır. Zosimus'un aktardığına göre bu katliamlardan kurtulan 30.000 barbar asker Alaric'in saflarına katılmıştır[489]. Hala Stilicho ile yapmış olduğu anlaşmadan doğan haklarının verilmesini bekleyen Alaric, Batı Roma İmparatorluğu'nun ilgilenmesi gereken en acil problemiydi ve bu yeni katılımlar ile gücü daha da artmıştı. Fakat Olympius ve onun I. Theodosius'tan bu yana izlenen uzlaşma politikasından son derece rahatsız olan Senato ailelerine mensup kişilerden oluşturduğu yeni yönetim, Alaric ve Gotlara karşı uzlaşmaz bir tavır takınmıştır[490]. Alaric'in taleplerini karşılamak ya da savaşa hazır olmak dışında seçeneği olmayan Batı Roma yönetiminin aynı tavrını sürdürmesi üzerine Gotlar, 408 yılında Roma üzerine yürümüştür[491]. Bu hamleden sonra Honorius, Alaric'e ödeme yapmayı kabul

[486] Nicomachus Flavianus için bkz. *CIust*. 2. 15. 1 (29 Kasım 408). Ayrıca bkz. Matthews 1975: 285. Volusianus için bkz. *CTh.* 5. 16. 31 (29 Kasım 408); *PLRE* (II): 1182, "Volusianus 1*"*; Matthews 1975: 285; Honoré 1999: 235-236.

[487] *CTh.*11. 28. 4 (13 Eylül 408).

[488] Bu durumun, Stilicho'nun ölümünün ardından daha da ön plana çıkan, generalin barbarlar ile iş birliği içerisinde olduğu söylemiyle alakalı olduğunu düşünmek mümkündür. Muhtemelen bu söylem üzerine, ordunun başına getirilecek herhangi bir barbar kökenli generalin, kan bağı bulunan toplulukların çıkarı için imparatorluğa ihanet edeceği düşüncesi gelişmişti. Stilicho'nun ölümünün ardından Batı Roma ordusunda *magister equitum* görevinde bulunan Got kökenli Allobich, Ulfila gibi isimlerin kısa süren görev dönemleri haricinde Constantius ve Aetius gibi Romalı generallerin ordunun en üst kademesinde uzun süre görev yapmaları dikkat çekicidir. Konu hk. ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 177.

[489] Zos. 5. 36. 5-6; Philost. *HE* 12. 3.

[490] Zos. 5. 36. Alaric, kendisi ve askerlerine yapılacak bir miktar ödeme ve karşılıklı esir değişimi neticesinde ordusunu Noricum'dan Pannonia'ya götürmeyi teklif etmiştir. Fakat Batı Roma İmparatorluğu bu teklifi kabul etmemiştir. Ayrıca bkz. Zos. 5. 44. Jones 1964 (I): 177'de de belirtildiği üzere Stilicho'nun ölümünün ardından imparatorluk ve imparator üzerinde etki sahibi olan isimlerin Romalı olması dikkat çekicidir. Stilicho'nun barbarlara karşı izlediği dış politika hk. güncel bir çalışma için bkz. Sánchez-Ostiz 2018. Bu çalışmada her ne kadar Stilicho'nun Roma Senatosu ile ekonomik bağımlılık ilişkisi üzerinde durulsa ve Batı Roma senatör çevrelerinde barbar karşıtı bir hissiyat olmadığı ifade edilse de, Senato'nun barbar karşıtı bir grup olarak ön plana çıkma sebebinin tam olarak barbarlara yapılan ödemelerden duyulan rahatsızlık üzerine kurulu olduğunu söylemek mümkündür.

[491] Zos. 5. 37-41'de Alaric ve Athaulfus'un Roma üzerine yürüyüşü ve kuşatma tasvir edilmektedir.

etse de Olympius'un müdahaleleri barış yapılmasını engellemiştir[492]. Bu arada askerî olarak da son derece zor durumda olan Batı Roma'nın Gotlara karşı aldığı yenilgi, içinde bulunulan açmazı derinleştirmiştir[493].

Gotlara karşı izlenen bu yeni politika ve Stilicho ile taraftarlarının ani ve acımasız bir şekilde ortadan kaldırılması, Doğu Roma İmparatorluğu'nda Gainas İsyanı'ndan sonra yaşananlar ve süreç sonunda ön plana çıkan barbar karşıtlığı politikası ile yakından benzerlik göstermektedir. Doğu'da, imparator ve üst düzey bürokrasi için her zaman müdahale olasılığı endişe kaynağı olan Stilicho'nun ölümünü takiben gelişen tüm bu politika değişikliği ile birlikte Doğu ve Batı yönetimlerinin uzlaşmasının da mümkün hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu yönde ilk adım da Olympius tarafından atılmıştır. Daha önce Stilicho'nun vermiş olduğu, Batı Roma limanlarını Doğu'dan gelecek gemilere kapatma kararı yürürlükten kaldırılmıştır[494]. 409 yılında yine imparatorluğun iki yarısı arasında uzlaşının bir sembolü olarak Honorius ve II. Theodosius birlikte *consul*lüğü üstlenmişlerdir[495].

3.2. Doğu ve Batı Roma (409-423)

Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasında Stilicho'nun ölümünü takiben oluşan bu uzlaşı atmosferine karşılık, Batı Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum giderek kötüleşmekteydi. 407 yılında Britannia'da *augustus* ilan edilen Constantinus Galya bölgesine geçmişti (408) ve Honorius 409 yılında içinde bulunduğu durum karşısında Constantinus'u ortak *augustus* olarak tanımak zorunda kalmıştı[496]. Alaric ikinci kez Roma'yı kuşatmış (409) ve Honorius ile anlaşma sağlayamadığından[497]

---

[492] Roma Senatosu'nun ileri gelenleri tarafından Alaric'in kuşatmayı kaldırmak için istediği ödeme yapılmış, Honorius Senato ve kent sakinleri tarafından yapılan bu ödemeyi onaylamıştır. Buna göre, Alaric'e kentteki heykel ve tapınaklardaki süs eşyalarının eritilmesiyle elde edilen 5000 libre altın ve 30.000 libre gümüş ile 4000 ipek tunik, 3000 gön ceylan derisi ve 3000 libre biberden oluşan bir ödeme yapılmştır, bkz. Zos. 5. 41-5. 42. Fakat Alaric ile Honorius arasında soylu çocukların karşılıklı olarak esir verilmesi şartı yerine getirilmemiştir, Zos. 5.44.

[493] Gotlar, Ravenna'dan Roma'ya gönderilen küçük bir birliği ortadan kaldırmıştır, bkz. Zos. 5. 45.

[494] *CTh.* 7. 16. 1 (10 Aralık 408); Ayrıca bkz. Kaegi 1968: 18; Gillett 1993: 18, dn. 84.

[495] *CLRE*: 352-353.

[496] Olymp. *fr*. 13; Oros. 7. 40. 4; Soz. *HE* 9. 11. 12; Zos. 5. 31. 4; 5. 43; 6. 1. Constantinus hk. ayrıca bkz. Drinkwater 1998; Kulikowski 2000a. Matthews 1975: 307-310. Drinkwater 1998: 271 vd.; Kulikowski 2000a: 330.

[497] 409 yılı başlarındaki bu görüşmeler Ravenna yakınlarındaki Ariminum kentinde gerçekleşmiş ve *praefectus praetorio* Iovius tarafından yürütülmüştür. Alaric, önceki taleplerinden kendisine *magister militum* unvanı verilmesi ve altın ödenmesinden vazgeçmesi; kendisi ve takipçilerinin Roma İmparatorluğu için pek önemli olmayan Noricum eyaletine yerleşmesi ve imparatorun yeterli

Senato'ya baskı kurarak kent *praefectus*u Priscus Attalus'un *augustus* ilan edilmesini sağlamıştı[498]. Honorius'un hâkimiyet bölgesi şimdi Ravenna ve etrafı ile Batı Illyricum'dan ibaretti. Attalus'un Kuzey Afrika'yı teslim almak üzere bölgeye bir elçilik heyeti göndermesi de ayrıca bir tehdit yaratmaktaydı[499]. Attalus ve Gotlar Ravenna üzerine harekete geçmişken Honorius, imparatorluğu Attalus ile paylaşmayı dahi teklif etti ancak bu teklifi küstahça geri çevrildi[500]. Honorius'un içerisinde bulunduğu durum tam bir çıkmaz olarak görüldüğünden Olympius'un saraydan uzaklaştırılmasından sonra *praefectus praetorio* ilan edilen Iovius da Attalus'un saflarına geçmişti[501]. Bu şartlar altında imparatoru, Constantinopolis'e götürecek gemilerin Ravenna limanında bekletildiği sırada Doğu Roma'dan gönderilen 4000 askerden oluşan altı birliğin kente varması ile durumun tamamen değiştiği anlaşılmaktadır[502]. Zira kendi askerlerinin ihanetinden şüphelenen imparator, bu birlikleri, Ravenna'nın savunmasında kullanmaya karar vermiş ve Constantinopolis'e kaçmaktan vazgeçmiştir[503].

Doğu Roma İmparatorluğu'nun sağladığı bu destek, bazı tarihçiler tarafından "gecikmiş" ve "yetersiz" bulunmuştur[504]. Fakat süreç incelendiğinde, Doğu Roma İmparatorluğu'nda yaşanan taht değişikliği sırasında Constantinopolis'te çocuk yaştaki imparator adına yönetimi üstlenen devlet görevlilerinin birtakım endişeleri olduğu görülmektedir[505]. Ayrıca, Stilicho'nun ortadan kaldırılmasının ardından geçen kısa sürede Doğu ve Batı yönetimleri arasındaki ilişkilerin normalleşme süreci de henüz başlamış; Batı limanları Doğu'dan gelecek gemilere çok kısa süre önce açılmıştır. Bunların dışında Antik Çağ dünyasında sayıca az da olsa sevk edilecek

göreceği miktarda yıllık tahıl yardımı karşılığında anlaşma sağlayacağını belirtmesine rağmen talepleri kabul görmemiştir. Görüşmeleri yürüten Iovius'un Alaric'i desteklediği düşünülmesi ihtimaline karşılık diğer saray görevlileriyle birlikte Alaric ile hiçbir şekilde anlaşma yapılmayacağına dair yemin etmiş olması dikkat çekicidir, Zos. 5.49-51; Soz. *HE* 9. 7; Philost. *HE* 12. 3. Priscus Attalus için bkz. Zos. 6. 6-7. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 42, 292-295.

[498] Soz. *HE* 9.8; Zos. 6.6; 6. 7.

[499] Olymp. *fr*. 10; Soz. *HE* 9. 8; Zos. 6. 7. 4.

[500] Olymp. *fr*. 14; Soz. *HE* 9. 8; Philost. *HE* 12. 3; Zos. 6. 8. 1.

[501] Olympius'un görevden uzaklaştırılması hk. bkz. Olymp. *fr*. 8.2; Zos. 5. 46. 1-2; Iovius için bkz. *CTh.* 2. 8. 25; 16. 8. 19 (1 Nisan 409). Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 623-624, "Iovius 3". Stilicho'nun ölümünün ardından Honorius'un sarayında güç elde eden sivil ve askerî görevliler hk. bkz. Jones 1964 (I): 174-176. Iovius'un Alaric'in saflarına katılma süreci için bkz. Olymp. *fr*. 10; 14; Krş. Soz. *HE* 9. 8; Philost. *HE* 12. 3; Zos. 6. 8. 1-2. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 297-298.

[502] Bk. Olymp. *fr*. 10; Soc. 7.10; Soz. *HE* 9.8.6; Zos. 6. 8. Ayrıca bkz. Procop. *De Bell*. 3.2.36.

[503] Soz. *HE* 9. 8. 6; Zos. 6. 8. 3.

[504] Demougeot 1951: 484-485, 493. Krş Heather 2005: 385-389.

[505] Bkz. Böl. 2.2.1.

askerlerin toplanması, lojistik hazırlıkların yapılması ve yolculukları için geçen sürenin de hesaplanması gerekmektedir[506]. Bu sebeple Doğu *praefectus praetorio*su Anthemius'un imparator Honorius'a destek sağlamak için mümkün olan en kısa sürede hazırlıkları tamamladığını düşünmek mümkündür. Öte yandan birliklerin Ravenna'ya ulaşması ile birlikte kendi askerlerine güvenmeyen Honorius'un Constantinopolis'e kaçmaktansa Ravenna'yı savunmaya karar vermesi, sağlanan desteğin etkisini de gözler önüne sermektedir[507]. Socrates'in aktardığına göre Alaric ayrıca, Theodosius'un daha fazla birlik gönderdiğini düşünmekteydi[508]. Hemen hemen aynı dönemde Kuzey Afrika'daki orduların komutanı Heraclianus'un da Honorius'a sadık kalması ve Attalus tarafından gönderilen elçileri öldürerek Roma'ya tahıl akışını durdurması, Alaric'in ilerleyişini önemli ölçüde yavaşlatmış ve yeniden bir anlaşma teklifi ile Honorius'a yaklaşmak istemesi sebebiyle Attalus'u desteklemekten vazgeçmesini sağlamıştır[509]. Bu arada Doğu Roma yönetimi casusluk faaliyetlerini önlemek adına batıdan gelenlere tüm limanlarını kapatmış ve ancak Honorius tarafından mühürlenmiş mektupların gösterilmesi halinde yalnızca imparator ile görüşmek üzere geçiş izni verileceğini bildiren bir emirname yayınlayarak Attalus'un bu alandaki hareket kabiliyetini de kısıtlama yönünde önlem almıştır[510]. Bu şartlar altında Honorius'a bağlı kuvvetler, Galya'daki gasp hareketlerine odaklanma ve isyanları bastırabilme fırsatını elde etmiştir. III. Constantinus üzerine gerçekleştirilen seferde Doğu Roma'dan gönderilen birliklerin rolü bilinmemekle birlikte, Honorius'un Ravenna'yı terk etmesi halinde daha erken kaybedilmesi mümkün olan Batı Roma topraklarının elde tutulmasında önemli bir görev üstlendikleri açıktır. Öte yandan, Honorius'un güvenebileceği askerlerin yokluğunda, 411 yılında Galya'daki gasıplar Constantinus ve Gerontius'un

[506] Constantinopolis ve Ravenna arası deniz yolculuğunun en iyi şartlarda 18-20 gün civarında süreceği hesaplanmaktadır. Bkz. ORBIS: http://orbis.stanford.edu/ (son erişim tarihi: 11.07.2020). İmparatorluk dönemi donanmasının seyahat hızı hk. ayrıca bkz. Casson 1971: 292-296.

[507] Zos. 6. 8'de bu birliklerin Stilicho zamanından beri beklendiği ifade edilmektedir. Procop. *Bell*. 3.2.36'da ise Honorius'un bu birlikleri beklemediği belirtilmektedir. Stilicho'nun doğudan gelecek gemilere batı limanlarını kapattığı ve Illyricum üzerine bir sefere çıkma planları düşünüldüğünde (bkz. Zos. 5. 37) Zosimus'un bu konu hk. kaydı pek olası görünmemektedir.

[508] Soc. *HE* 7.10. Ayrıca bkz. Kaegi 1968: 16-17.

[509] Olymp. *fr*. 10; Soz. *HE* 9. 8; Zos. 6. 7. 5; 6. 11-12. Heraclianus, Stilicho'nun öldürülmesinde aldığı rol sebebiyle bu göreve getirilmişti. Bkz. *PLRE* (II): 539-540, "Heraclianus 3". Daha önce bu görevi Stilicho'nun kız kardeşinin eşi olan Bathanarius yürütmekteydi. Bkz. *PLRE* (II): 221, "Bathanarius"

[510] *CTh*. 7. 16. 2 (24 Nisan 410). Ayrıca bkz. Millar 2006: 52.

desteklediği Maximus'un[511] ortadan kaldırılmaları için gönderilen ordunun başına getirilen *magister utriusque militiae* Constantius'un, daha önce Batı Roma ordusunda herhangi bir faaliyetinin bilinmiyor oluşu, Constantius'un Doğu'dan gönderilen birlikler ile Ravenna'ya gelmiş olma ihtimalini de göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir[512].

Honorius ve Batı Roma İmparatorluğu için hayati önem arz ettiği anlaşılan 409 yılında gönderilen askerî yardıma rağmen hem Antik Çağ kaynakları hem de modern tarihçiler tarafından bir dönüm noktası olarak görülen, Roma'nın 410 yılında Gotlar tarafından ele geçirilmesi ve yağmalanması sırasında Doğu Roma'dan yardım gönderilmemiş olması gerçekten de dikkat çekici bir noktadır[513]. Bu durum yine Doğu ve Batı Roma imparatorluklarının ilişkilerindeki çatışmadan kaynaklanan bir durum gibi algılanmaktadır[514]. Oysa sürecin incelenmesinde Doğu Roma İmparatorluğu'nun kendi askerî problemlerinin göz önünde bulundurulmaması bir yana, Batı'da gelişen olayların aniliğinin de dikkate alınmadığı gözlemlenmektedir. Alaric, Kuzey Afrika'yı kendi saflarına çekememesi sebebiyle Attalus'u desteklemekten vazgeçmesinin hemen ardından Honorius ile anlaşma yapmanın yollarını aramaya başlamıştır[515]. Ariminum'da (Rimini) anlaşma şartlarının görüşüldüğü sırada, Batı Roma İmparatorluğu'nda hizmet eden ve Alaric'e düşman olan bir başka Got lider Sarus, Alaric'in kampına sürpriz bir saldırıda bulunmuş ve

[511] III. Constantinus'un komutanı Gerontius isyan ederek kendi oğlu Maximus'u imparator ilan etmiştir, bkz. Olymp. *fr*. 17. Soz. *HE* 9.13'e göre, Maximus, Gerontius'un yakın arkadaşıdır. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 508, "Gerontius 5"; Drinkwater 1998: 283-285; Kulikowski 2004:158-161.

[512] Oost 1966: 238; O'Flynn 1983: 64; Heather 2005: 236-237; McEvoy 2013: 197, Constantius'un I. Theodosius döneminde Eugenius'a karşı düzenlenen sefer sırasında batıya giden orduda görev yaptığı ve seferden sonra burada kaldığı ihtimali üzerinde durmaktadır. Öte yandan Constantius'un Dacia Bölgesinde yer alan Naissus (=Niş) kentinden olduğu, I. Theodosius döneminde Roma ordusuna katıldığı bilgisi dışında kariyerinin erken dönemlerine ilişkin kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır, bkz. Olymp. *fr*. 37; Oros. 7. 42. 16. Bahsi geçen döneme ait kayıtlarda, 409/410 yılında Stilicho'nun ölümünden sonra Honorius ve Batı Roma sarayında etkili olan Olympius'un linç edilerek öldürülmesinde rol aldığı bilinmektedir. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 322-325, "Constantius 17". Drinkwater 1998: 287'de Constantius'un, Honorius'un sarayında barbarlarla işbirliği içerisinde olunmasına karşı çıkan gruptan olduğunu belirtir. Bu durumu destekleyecek kesin bir kanıt olmamakla birlikte Oros. 7. 42. 2'de geçen "uzun zaman sonra Roma ordusunu yöneten ilk Romalı" olduğu ifadesi, Romalı elitler arasındaki yaklaşımı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

[513] Roma'nın 410 yılında Gotlar tarafından yağmalanmasının Antik Çağ yazarları üzerindeki etkisi hk. bkz. Mathisen 2013.

[514] Demougeot 1951: 493-562, Doğu Roma'nın Batı'nın içinde bulunduğu duruma karşı düşmanca bir kayıtsızlık içerisinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bkz. Gordon 1960: 1; Oost 1968a: 180 ve dn. 40; Christiansen 1970: 113-114; Goffart 1981.

[515] Olymp. *fr*. 10, 14; Soz. *HE* 9. 9; Philost. *HE* 12. 3-4; Zos. 6.13; Procop. *De Bell*. 3. 2. 27.

bu durum Alaric tarafından imparatorluğun girişimi olarak algılanmıştır[516]. Bu durumda anlaşma için pazarlıklar sona ermiş; Alaric ve Gotlar, 24 Ağustos 410'da Roma'yı üçüncü kez kuşatmış, ele geçirerek üç gün boyunca yağmalamışlardır[517]. Olayların gidişatındaki bu ani ve tamamen ters yöndeki değişim, Batı Roma yönetimi kadar Doğu'daki yönetimin de beklemediği bir gelişme olmalıdır. Bu durumda, Anthemius ve Doğu Roma yönetiminin -sağlıklı istihbarat alınabilmesi halinde bile- çok kısa sürede ortaya çıkan bu yeni tehdide cevap vermesinin neredeyse imkânsız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Batı Roma İmparatorluğu 410-420 yılları arasında kalan süre içerisinde, hem Galya bölgesinde imparator ilan edilen Iovinus ve onun ortak *augustus* ilan ettiği kardeşi Sebastianus'a hem de Gotlar ve topraklarındaki diğer barbar gruplara karşı, askerî müdahalenin yanı sıra bu grupları birbirlerine karşı kışkırtmayı da içeren sert bir mücadeleye girmek durumunda kalmıştır. 411 yılı sonunda Mundiacum'da (Mainz) imparator ilan edilen ve Galya Bölgesi'ndeki aristokratların da desteğini sağlayan Iovinus, 412 yılında bölgeye gelen Athaulfus liderliğindeki Gotlar ile iş birliği yapmışsa da kısa süre sonra, kardeşi Sebastianus'u ortak *augustus* ilan etmesi üzerine ilişkiler bozulmuş ve Athaulfus anlaşma için Honorius'a yaklaşmıştır[518]. Iovinus ve Sebastianus'un ortadan kaldırılmasına yardım karşılığında Athaulfus'a barış anlaşması önerilmiş ve Athaulfus, gaspçıları yakalayarak Honorius'un valisi Dardanus'a teslim etmiştir[519]. Fakat barış çok uzun sürmemiş; 414/415 yıllarında Constantius komutasında Narbo civarında yerleşmiş bulunan Gotlara karşı mücadele yeniden başlamıştır. Bu sırada Athaulfus'un Galla Placidia ile evlenmesi de dikkat çekicidir. Muhtemelen bu evliliğin, Honorius ile anlaşma yapılmasında etkili olacağı düşünülmüştür[520]. Ancak bölgedeki karışıklıklar devam etmiştir. Athaulfus'un

[516] Olymp. *fr*. 8, 11; Soz. *HE* 9. 9. 2-5; Zos. 6. 13. 1-2; Philost. *HE* 12. 3; Sarus için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 978-979, "Sarus"; Wijnendaele 2019: 469-492.

[517] Soz. *HE* 9. 9. Procop. *Bell*. 3. 2. 27'de, soylu ve zengin bir kadın olan Proba'nın Romalılara acıyarak kölelerine kent kapılarını açtırdığı; Alaric ve Gotları kent içerisine aldığı belirtilmektedir. Ayrıca bkz. Mathisen 2013, öz. 93.

[518] Olymp. *fr*. 18, 20. Prosp. *s.a.* 413, 414, 415. Ayrıca bkz. Drinkwater 1998.

[519] *PLRE* (II): 346-347, "Claudius Postumus Dardanus".

[520] 1 Ocak 414. Olymp. *fr*. 24, törenin Roma adetlerine göre ve Galya aristokrasinin önde gelen isimlerinden Ingenuus'un evinde yapılması, Athaulfus'un Romalı bir generalin kıyafetleri içerisinde betimlenmesi ilgi çekicidir. Olympiodorus Athaulfus'un Romalılara karşı dostane tutumunun Galla Placidia'nın Theodosius adını verdikleri bir erkek çocuğu dünyaya getirmesiyle daha da belirgin hale geldiğini kaydetmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 26. Ayrıca bkz. Philost. *HE* 12. 4; Oros. 7. 40, 7. 43; Hydat. 49 (57); Prosp. *s.a.* 418; Matthews 1975: 316-320; Sivan 2011: böl. 1; Herrin 2020: 21-23.

suikaste uğramasının ardından 416 yılında Galla Placidia, tahıl yardımı karşılığında Romalılara geri verilmiş ve nihayet Gotlar 418 yılında *magister militum* Constantius tarafından Garonne Vadisi'ne yerleştirilmişlerdir[521]. Bu noktada Ravenna'daki yönetimin temel amacının, Gotların bölgede ortaya çıkabilecek bir başka gasp girişiminde kullanılmasının önüne geçmek olduğu kadar, onları özellikle 409 yılından itibaren İspanya'ya geçen Vandal ve Süevlere karşı kullanmak olduğu anlaşılmaktadır[522]. Fakat hemen hemen aynı dönemlerde Burgundianlar, Süevler, Alanlar ve Vandalların imparatorluğun değişik bölgelerine yerleştiği ya da imparatorluk tarafından yerleştirildikleri görülmektedir[523].

Constantinopolis yönetiminin bu süre zarfında Batı Roma'ya askerî yardım gönderdiğine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Döneme ilişkin az sayıda siyasi kaynağın, fragmanlar halinde günümüze ulaşmış olması ve genel olarak 5. yüzyıl için ana kaynak olarak kullanılan kilise tarihçilerinin Batı Roma'da yaşananları, II. Theodosius'un dindarlığı sayesinde Doğu Roma'nın istikrar içinde olduğu noktasını vurgulamak üzere anlatılarına dâhil etmiş olmaları sebebiyle, imparatorluğun iki yarısı arasındaki askerî ve idari ilişkinin niteliğini anlamak oldukça zordur[524]. Fakat,

---

[521] Athaulfus'un ölümü için bkz. Olymp. *fr*. 26; Philost. *HE* 12. 4; Oros. 7.43; Prosp. *s.a.* 415, 416. Galla Placidia hk. ayrıca bkz. Oost 1968a: 103-135; Sivan 2011; Dunn 2015: 376-395. Gotların Galya Bölgesine girişi için bkz. Prosp. *s.a*. 412; *Aquitania Secunda* (Garonne ve Loire nehirleri arasında kalan bölge) bölgesine yerleştirilmeleri için Prosp. *s.a.* 419; Oros. 7.43. Bu yerleşimin tarihi ile ilgili bazı tartışmalar için bkz. Mathisen 2018. Gotların Toulouse ve Bordeaux kentleri arasına kalan Garonne Vadisi'ne yerleştirilmesi 507 yılına kadar sürecek olan Vizigot Krallığı'nın temelini oluşturmaktadır. Bu dönemde Roma-Got ilişkileri için bkz. Wolfram 1988: 170-171; Liebeschuetz 1990: 73-78; Heather 1991: 218-225; Burns 1992: 54-56. Vizigot Krallığı'nın kurulmasına giden süreç hk. detaylı bilgi için bkz. Heather 1992; Burns 1994: 251 vd. Krş. Goffart 1980: 40-55.

[522] Vandal ve Alanların Gerontius'un isyanının başladığı sırada Galya Bölgesi'ne yerleştikleri öne sürülmektedir, bkz. Kulikowski 2000a: 331-332, 337. Gotların farklı barbar gruplara karşı kullanılmak üzere Garonne Vadisi'ne yerleştirildiği fikri modern literatürde ağır basmaktaysa da (bkz. Thompson 1956; Burns 1992; Burns 1994: 270-271), Kulikowski 2001: 33-34 ve 2004: 170'te öne sürülen Gotların, gaspçılara karşı bir denge unsuru olarak kullanılmak istendiği tezi de içinde bulunulan şartlar ile örtüşmektedir. Öte yandan gaspçıların sıklıkla bu barbar gruplardan destek alıyor olması da dikkat çekmektedir.

[523] Oros. 7. 43. 14-15. Prosper daha ayrıntılı bilgi vermektedir: Burgundianların Galya'nın Ren kıyısında kalan bölgesinde yerleştirildikleri hk. bkz. Prosp. *s.a.* 413. Halsall 2007: 223-224 ve 230'da Burgundianların yerleşme iznini gasıp Iovinus'a verdikleri destek karşılığında almış olabilecekleri belirtilmektedir. Vandalların İspanya'ya yerleşmeleri Prosp. *s.a*. 409, ayrıca bkz. *s.a.* 422. Süreç hk. ayrıca bkz. Burns 1994: 263-274; Kulikowski 2004: 151-171; Halsall: 226-227. Genel olarak Galya Bölgesi'ne yerleştirilen barbar grupların bölgeyi ve toplumu nasıl etkilediği hk. bkz. Mathisen 1993.

[524] Kilise tarihlerindeki bu genel özelliğin çarpıcı örneklerinden biri için bkz. Soz. *HE* 9. 16. Sozomenus daha önce Batı Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan gasp hareketlerinden bahsetmekte ve burada da Constantius'un ortak *augustus* ilan edildiği 421 yılı ile Honorius'un öldüğü 423 yılı

sikke modelleri ve antik kaynaklarda geçen kayıtların incelenmesi, Constantinopolis'in, Batı'daki gelişmeleri dikkatle takip ettiğini ve ilişkilerdeki düzelmenin de her fırsatta vurgulandığını göstermektedir. İmparatorlar arasındaki uyumu göstermesi bakımından, Honorius'un aslında 412'de kutlanması gereken *vicennalia*'sının, II. Theodosius'un 411'de Constantinopolis'te kutlanacak *decennalia*'sı ile eş zamanlı olarak Roma'da kutlanması bu anlamda dikkat çekmektedir[525]. İmparator Honorius'un ikamet ettiği Ravenna kenti yerine bir yıl önce Gotlar tarafından yağmalanan Roma'da gerçekleştirilen bu kutlamalar ile Doğu Roma yönetimi ile birliğe ve imparatorlar arasındaki uyuma işaret edildiği gibi; kentin ele geçirilmesi sebebiyle sakinlerinin yaşadığı şok üzerine ihtiyaç duydukları moralin verilebileceği düşünülmüş olmalıdır. Doğuda yine aynı propaganda çerçevesinde bu ortak kutlamaların anısına ön yüzünde Honorius'un portresi, arka yüzünde ise Constantinopolis betimi yer alan bir sikke basılmıştır[526]. 415 yılında ise bu kez arka yüzünde Constantinopolis ve Roma betimlerinin birlikte yer aldığı bir başka *solidus* basılmıştır. Bu sikkede kullanılan ve iki başkentin birlikte betimlendiği modelin, I. Valentinianus döneminden sonra hiç kullanılmamış olması özellikle dikkat çekmektedir. Bu durumda, imparatorluğun iki yarısı arasındaki uyumun vurgulanması bakımından sikkelerde eski bir modele geri dönülmüş olduğu anlaşılmaktadır[527].

Doğu'da, Batı Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu duruma olan ilgiyi, dönemin nümizmatik kalıntıları dışında, antik kaynaklardan da takip etmek mümkündür. Alaric'in ölümünden sonra 24 Eylül 415 tarihinde Gotların liderliğini üstlenen Athaulfus'a düzenlenen suikast haberinin Constantinopolis'e ulaşması üzerine aynı gece kentte vatandaşların bir kutlama yaptığı kaydedilmektedir. Ertesi

arasında geçen olaylara kısaca değinmektedir. Fakat bu arada Doğu Roma İmparatorluğu'nda barışın hâkim olduğunu belirtir. Aslında aynı yıllar, 421-422 Roma-Sasani Savaşı'nın ve özellikle Hunların Trakya'yı yağmalaması sebebiyle Doğu Roma İmparatorluğu için de oldukça ciddi tehditlerin söz konusu olduğu bir dönemdir. Sozomenus örneğinde gördüğümüz bu durum, Doğu'da ciddi bir tehdit olmamasına rağmen Batı'ya yardım edilmediği algısını ortaya çıkaran en önemli etkenlerden biri olmalıdır. Doğu Roma topraklarında eser veren kilise tarihçilerinin imparatorun dindarlığı ile devletin esenliğinin birbirine bağlı olduğu düşüncesinin baskınlığına rağmen Batı Roma topraklarında yaşayan Augustinus'un aynı meseleye getirdiği farklı yaklaşım dikkat çekicidir, Bkz. Aug. *De Civ. Dei* 5. 21; 5. 24; 5. 25. Konu hk. ayrıca bkz. Chestnut 1986: 219-221.

[525] Marc. *Com. s.a*. 411.1

[526] Boyce 1965: 43-45, 50-52; *RIC* X: 73. Ayrıca bkz. Kaegi 1968: 18-19.

[527] Boyce 1965: 46-47; *RIC* X: 74. Roma ve Constantinopolis'in birlikte betimlendiği sikkeler için ayrıca bkz. Toynbee 1951: 261-277.

gün bu kutlamalar, hipodromda düzenlenen at yarışları ile devam etmiştir[528]. Burada dikkat çeken en önemli noktalardan biri, kutlamaların Constantinopolis halkı tarafından başlatılmasıdır. Şüphesiz bu durumda, kentte Batı Roma İmparatorluğu'nun durumu ve meydana gelen gelişmelerin imparator ve yönetimdekiler kadar, başkent sakinleri tarafından da konuşulduğu ve takip edildiği yorumunu yapmak mümkündür[529]. Ayrıca Honorius'un "Attalus'a karşı aldığı zafer", 416 yılında Constantinopolis kent *praefectus*u Ursus tarafından düzenlenen ve bu zaferin canlandırmasının da yapıldığı oyunlar ve araba yarışları ile kutlanmıştır[530].

410-420 yılları arasında geçen dönemin anlatısını yeniden oluşturma girişiminde kaynakların durumu, daha önce belirtildiği gibi, yeterince elverişli değildir. Bu durum, Doğu-Batı ilişkileri bağlamında daha fazla karşılaştırma yapmayı da zorlaştırmaktadır. Fakat yukarıda da bahsedildiği gibi, Batı Roma'da yaşananların takip edildiğine ilişkin bazı kanıtlar göstermek mümkündür. Dolayısıyla Doğu ve Batı arasındaki çatışmanın sonucu olarak yorumlanan daha fazla destek sağlanmamış ya da sağlanamamış olmasının sebeplerini Constantinopolis yönetiminin içinde bulunduğu şartlar ile birlikte değerlendirmenin söz konusu dönemi yeniden inşa etmede yardımcı olacağı açıktır.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun, ikinci bölümde ele alındığı gibi, 408'de Arcadius'un ölümü ve oğlu II. Theodosius'a geçmesi ile birlikte kendisini siyasi bir krizin eşiğinde bulmuş olması muhtemeldir. Doğu Roma bürokrasisi, Stilicho'nun Constantinopolis'e hareket edeceği söylentisinin yanı sıra, imparatorun küçük yaşının, imparatorluk içerisinden de bazı kişi ya da gruplar tarafından önemli bir fırsat olarak algılanabileceği ihtimalini düşünmüş olmalıdır[531]. Nitekim Procopius'un aktardığı, Arcadius'un oğlunun vesayetini Sasani imparatoru I. Yezdegerd'e bıraktığı rivayetinin bu sebeple ortaya atılmış olması da muhtemeldir[532]. 408 yılı, Doğu Roma

[528] *Chron. Pasch*. *s.a*. 415

[529] Kaegi 1968. Benzer şekilde Eunap. *fr*. 66.2'de, her ne kadar Sardes'te doğru bir haber alabilmenin zorluğundan bahsetse de Stilicho ve Eutropius döneminde gergin olan ilişkiler sırasında da Batı Roma'daki gelişmelerin günlük bir tartışma ve dedikodu konusuna dönüştüğü görülmektedir.

[530] Attalus'un, Gotların Athaulfus'tan sonraki lideri Wallia tarafından, Batı Roma İmparatorluğu ile anlaşılmasının ardından muhtemelen 415 yılı sonlarında Constantius'a teslim edildiği ve ardından da Honorius'a gönderildiği bilinmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 14; Oros. 7. 42. Constantinopolis'teki kutlamalar için bkz. *Chron. Pasch*. *s.a*. 416.

[531] Konu hk. bkz.böl. 2.2.1.

[532] Procop. *Bell*. 1.2.5-10.

İmparatorluğu'nu askerî bakımdan da yeni bir teste tabi tutmuştur. Hunlar, Tuna'yı geçerek Trakya'yı yağmalamışlar; bu tehdit karşısında Roma ordusunun başarısından emin olunamadığından olsa gerek, diplomasi devreye sokulmuş ve Hun liderlerden bazılarının para karşılığında ikna edilmesiyle sonuç alınabilmiştir[533]. İkna edilemeyenler, Tuna'nın kuzeyine geri çekilmiş, yakalananlar ise köle olarak satılmıştır[534]. Hunların bu saldırısının ardından Doğu Roma yönetiminin, Tuna sınırında savunmaya yönelik ciddi önlemler almasından anlaşıldığı kadarıyla bölgeden gelecek yeni saldırılar endişe oluşturmaktaydı. Sınırdaki savunmanın güçlendirilmesi ve yeni önlemler alınmasına ilişkin 412'de *magister militum per Thracias* Constans'a hitaben yazılan ayrıntılı emirname de bu durumun yansımasıdır. Bu emirnamede Tuna sınırında devriye görevi gerçekleştiren yirmi beş gemiden oluşan küçük filonun iki yüz yeni gemi ile genişletilmesine karar verilmiş ve yedi yıl içinde tamamlanması istenen gemi inşa faaliyetlerinin gidişatı hakkında her yıl imparatora rapor verilmesi istenmiştir[535]. Filonun genişletilmesi için verilen sayılar dikkate alındığında, ihtiyaç duyulan asker sayısının da gözden geçirilmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

Tuna sınırındaki durum, 412 yılı sonu veya 413 yılında Orta Tuna civarında bulunduğu düşünülen Hunlara elçi olarak gönderilen Olympiodorus'un bu görevi ile de ilişkilendirilebilir[536]. Olympiodorus'un elçilik görevinin kayıtları günümüze maalesef fragmanlar halinde ulaşmıştır. Fakat elçinin burada bulunduğu sırada Hun ileri gelenlerinden Donatus'un öldürülmesi; Kharaton adlı bir başka Hun liderine ise rüşvet verilmiş olması Doğu Roma İmparatorluğu yöneticilerinin, imparatorluğun geçmişte de sıkça başvurduğu, sınırlarındaki toplulukların yöneticileri arasında karmaşa çıkararak belirli bir askerî tehdidi baskılama yönteminin devreye sokulduğunu akla getirmektedir[537]. Hunlar ile Doğu Roma arasında 422 yılına kadar yeni bir çatışma kaydedilmediğinden hem Tuna sınırında alınan önlemlerin hem de

[533] Soz. *HE* 9. 5; Ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 63-67; Blockley 1992: 53.
[534] Soz. *HE* 9. 5. 6-7; *CTh.* 5. 6. 3 (12 Nisan 409). Roma İmparatorluk topraklarına yerleştirilen bu grupların Roma ekonomisi üzerindeki etkileri için bkz. Schmidt-Hofner 2017.
[535] *CTh.* 7. 17. 1-2 (28 Ocak 412).
[536] Olympiodorus'un Hunlara ve diğer topluluklara elçilik görevleri hk. bkz. Gillett 1993: 12-14. Geç Roma İmparatorluğu'nda özellikle Batı dünyasında elçiler ve elçilik faaliyetleri hk. genel olarak bkz. Gillett 2003.
[537] Olymp. *fr*. 19. Donatus için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 376, "Donatus 2". Sinor 1990: 186, Donatus'un Romalı olma ihtimali üzerinde durmaktadır.

Olympiodorus'un ziyaretinin Hunların liderleri arasında çıkardığı karmaşanın, Constantinopolis'e belki de gergin bir bekleyiş ile geçen yeterli zamanı kazandırdığını söylemek mümkündür. Bu süre zarfında, Constantinopolis'in savunmasını bilhassa Balkanlardan gelecek tehditlere karşı güçlendirmek için, Constantinus surlarının 1500 metre batısından başlayarak Propontis'ten Haliç'e kadar kenti çevreleyen ve II. Theodosius'un adıyla anılacak olan surların inşasına başlanmasının da gösterdiği üzere gerçekten de Hunların varlığı Doğu Roma yönetimi üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır[538]. Bu durum aynı zamanda Doğu Roma'nın Batı'ya asker göndermesinin önündeki temel engellerden birini de oluşturmaktadır. Muhtemelen, Batı Roma'da yaşananları takip eden Doğu Roma yöneticileri, Stilicho döneminde Ren sınırından asker çekilmesinin yarattığı etkinin Tuna sınırında da benzer sonuçlara yol açabileceğini öngörmüşlerdir. Zira Doğu Roma İmparatorluğu, benzer bir durumu, 421 yılında Sasani İmparatorluğu ile yaşanan savaş sırasında da tecrübe etmiştir[539]. Hunların, Doğu Roma ordusunun Sasani sınırında meşgul olduğu sırada yeniden Trakya'ya saldırmış olması, özellikle bu bölgeden batıya gönderilmek üzere asker çekilmesinin yarattığı tehlikenin hesaplanabilir olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca bu ve benzer durumlar, tıpkı 422 yılında Sasaniler ile yapılan anlaşmada olduğu gibi, imparatorluğun o sırada meşgul olduğu diğer sınırlarda taviz verilmesine de sebep olmaktaydı[540]. Bu durumda, tam da Constantinopolis'te yeni bir taht değişikliği yaşandığı sırada Anthemius'un girişimiyle Ravenna'ya gönderilen 4000 askerin dahi Doğu Roma için bir güvenlik zafiyeti yarattığı açıktır.

---

[538] Soc. *HE* 7. 1-3. Surların inşası 4 Nisan 413'te tamamlanmıştır, bkz. *CTh*. 15. 1. 51 (4 Nisan 413). Surlar hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Meyer-Plath – Schneider 1943; Holum 1982: 89 ve fig. 1; Van Millingen 2010: 40-59; Asutay-Effenberger 2007: öz. böl. 2. Ayrıca bkz. Friell – Williams 1999: 29-30 ve dn. 24. Son yıllarda yayımlanan Türkçe bir çalışma için bkz. Tünay 2014. Öte yandan kara surlarının inşasına I. Theodosius döneminde karar verildiği ancak Arcadius döneminde başlandığı ve II. Theodosius döneminde bitirildiği yönünde bir düşünce de mevcuttur, bkz. Mango 2000: 179, dn. 45.

[539] Soc. *HE* 7. 18, 7.20; Theod. *HE* 5.36; Prisc. *fr*. 2. Ayrıca bkz. Croke 1977; Blockley 1992: 59.

[540] 421-422 Roma- Sasani Savaşı hk. bkz. Blockley 1992: 57-59. Aynı durum Doğu Roma ordusunun Batı Roma yönetimi ile Kuzey Afrika'yı ele geçiren Vandallara karşı düzenlediği ikinci sefer olan 440-441 yıllarında yaşanmıştır. Doğu Roma ordusu Sicilya'da konuşlanmış fakat 441 yılında Hun saldırısı üzerine Kuzey Afrika seferine başlayamadan geri çağırılmıştır. Prisc. *fr*. 9, 10; Theoph. *a.m*. 5942; Marc. *Com*. *s.a*. 441.1'e göre Sasaniler, Doğu Roma topraklarına bir saldırı başlattıklarında; Saracenler, Tzanni, Isaurialı ve Hunların imparatorluğa aynı anda saldırdığını kaydetmektedir. Bkz. Blockley 60-64. Ayrıca bkz. 4. Bölüm.

Hunların yarattığı tehlike dışında, imparatorluğun diğer bölgelerindeki askerî durumun da Doğu'nun, Batı'ya asker göndermesinin önünde engel yarattığı görülmektedir. Ioannes Chrysostomos'un 404-407 yılları arasında sürgündeyken yazdığı mektuplar, Cappadocia ve Armenia'nın Isaurialıların eşkıyalık faaliyetleri sebebiyle adeta kuşatma altında olduğu izlenimini vermektedir. Armenia yolu üzerinde seyahat etmek oldukça zorlaştığı gibi, bölgedeki ordu yalnızca Cucusus gibi kentleri koruyabilecek durumdadır. Cappadocia'da ise Caesarea yakınlarında bir köy Isaurialılar tarafından yakıldığında kentteki *tribunus* müfrezelerini geri çekme kararı almıştır[541]. Bölgedeki durumun ciddiyeti, 413 yılında ilk kez rastladığımız, sadece bu bölge ile ilgilenmek üzere oluşturulduğu anlaşılan *comes dioeceseos Ponticae* adında yeni bir askerî birimin kurulmasına sebep olmuştur[542].

Libya'da da Austurianların saldırıları sebebiyle benzer bir durum söz konusudur. Synesius'un mektuplarında bölgedeki bu durumdan sıkça bahsedilmektedir[543]. 405 yılına gelindiğinde, yalnızca kentler güvendedir. Kırsal kesim ise uzun yıllar boyunca Austurianların sürekli saldırıları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır[544]. Bu durum karşısında Synesius, yasak olmasına rağmen, piskoposluk yaptığı bölgede barbarların eşkıyalıklarını durdurabilmek için küçük bir birlik oluşturmuştur[545]. Bu faaliyetine gerekçe olarak askerlerin ortada görünmediğini belirten Synesius'un mektubu, Doğu Roma yönetiminin bu bölgeye askerî kaynak ayıracak durumda olmadığını göstermektedir[546]. Hatta bölgedeki kırk Hun paralı askerden oluşan birlik ile 411 yılında bir yağma grubu savuşturulduğunda Synesius, bu sayının iki yüz olması durumunda güvenliğin tamamen sağlanacağını belirtmektedir. Aynı mektupta, bölgedeki birliklerde kayıtlı olan askerlerin yalnızca isimden ibaret olduğunu ifade etmesi de dikkat çekicidir[547]. Libya'daki bu durumun 412 yılına dek devam etmesi

[541] Ioan. Chrys. *epp*. 13; 15; Zos. 5. 25; Philost. *HE* 11. 8'de bu yağma faaliyetlerinin *Cappadocia Pisidia* ve *Lykia* bölgesini talan edilmesine yol açarak Suriye'ye kadar ulaştığını; Isaurialıların Kıbrıs'ı ele geçirdiklerini kaydetmektedir. Isaurialıların isyan ve yağma hareketleri hk. genel olarak bkz. Lenski 1999: 414-465; Feld 2005.
[542] *CTh.* 6. 13. 1 (21 Mart 413); Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 192. Isauria eyaletinin 4. yüzyıldaki idari yapılanması ve yönetimi hk. Türkçe bir çalışma için bkz. Kurt 2018.
[543] Synes. *Epp*. 130; 132;133. Ayrıca bkz. Philost. *HE* 11.8.
[544] Synes. *Katastasis* 1.
[545] Synes. *epp*. 107, 108, 122.
[546] Synes. *epp*. 107, 108.
[547] Synes. *ep*. 78; *Katastasis* 1.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu askerî durumu yansıtması açısından son derece önemlidir[548].

Ioannes Chrysostomos ve Synesius'un, Asia *Minor* ve Libya'daki durumdan yola çıkarak genel durum hakkında fikir yürütmemize imkân veren tasvirleri, Doğu Roma İmparatorluğu'nun askerî gücünün ciddi derecede zayıfladığını düşündürmektedir. Bu durumun, bir ölçüde Tribigildus ve Gainas İsyanı ile Gotların ordudan dışlanması ve Alaric'in de batıya hareket etmiş olması ile bağlantılı olması muhtemeldir[549]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun kalan tüm kaynaklarını, her ne kadar dönemin başında iyi ilişkiler kurulmuş olsa da, daima tetikte bulunmayı gerektiren Sasani İmparatorluğu'nun bulunduğu doğu sınırında ve asıl endişe kaynağı olan Tuna sınırında toplamış olduğu da anlaşılmaktadır. Özellikle Tuna sınırındaki savunmanın güçlendirilmesi ve nehirdeki küçük filonun donanmaya dönüştürülmesi çabası bu anlamda dikkat çekmektedir. Burada asker sayısının da doğru orantılı olarak arttırılması şüphesiz beklenen bir sonuçtur. Fakat imparatorluğun, 421-422 yıllarında Sasani Devleti ile giriştiği kısa süreli çatışma sırasında doğu sınırına takviye birlikler gönderme ihtiyacı duyulmasından anlaşıldığı kadarıyla aslında her iki sınırda da yeterli kuvvet bulunmamaktadır. Zira Doğu sınırı, Tuna sınırından çekilen birlikler ile takviye edilmiş ve sınırın korunmasız kalmasını fırsat bilen Hunlar saldırıya geçmiştir[550]. Burada görüldüğü üzere, imparatorluğun zayıflayan asker kaynağı ve ciddi bir dikkat gerektiren sınır güvenliği endişesi, iç bölgelerde de yeterince askerî varlık gösterilememesine yol açmış olmalıdır. Dolayısıyla, Doğu Roma İmparatorluğu, kendi sınırları içerisindeki barbar toplulukların yağma faaliyetlerine maruz kalan kentler ile bu kentleri besleyen kırsal kesimi kaderine terk etmiştir. Tüm

[548] Philost. *HE* 11. 8'de Libya'yı talan eden Austurian ve Mazicenlerin, Mısır'ın da önemli bir bölümünü tehdit ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 127; 229.

[549] Liebeschuetz 1990: 127.

[550] Soc. *HE* 7.18.15'te imparatorluğun Mezopotamya sınırının savunmasız bir durumda olduğu ve II. Theodosius'un Sasanilerin tüm kuvvetlerini topladığını anlamasının ardından takviye birlikler gönderdiğinden bahsedilmektedir. Bu takviye birlikler, Hunların aynı dönemde korunmasız kalan Trakya'ya saldırmasından da anlaşılacağı üzere muhtemelen Balkanlardaki birlikler ile Constantinopolis yakınlarında konuşlandırılan birliklerden sağlanmış olmalıdır. Holum 1977: 168'de dikkat çekildiği üzere, imparatorun *praefectus praetorio per Orientem* Eustathius'a seferden dönen ya da savaşa gitmek üzere hazırlanan askerlere Constantinopolis surlarında yer verilmesi ile ilgili yazdığı emirname de (*CTh*. 7.8.18, 3 Mart 422) bu durumu doğrular niteliktedir. Hunların Trakya saldırısı hk. bkz. Marc. *Com*. *s.a.* 422; Maenchen-Helfen 1973:76.

bu şartlar birlikte değerlendirildiğinde, Batı Roma İmparatorluğu'na daha fazla destek sağlanamamasının sebepleri daha iyi anlaşılmaktadır.

İmparatorluğun her iki yarısının içinde bulunduğu şartlara ve 409-415 yılları arasında Constantinopolis'te Batı Roma'daki gelişmelerin yakından takip edilmesine rağmen herhangi bir yardımda bulunulamamasına karşın süreç boyunca ilişkilerin daha ılımlı olduğu dikkat çekmektedir. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. Honorius'un, Galya'daki gaspçıları ortadan kaldıran ve Gotları Galya bölgesine yerleştirerek imparatorun kısa bir süre de olsa nefes almasını sağlayan yeni *magister utriusque militiae*si Constantius'un, yönetimde ön plana çıkması ilişkilerde yeni bir gerilime de sebebiyet vermiştir.

3.2.1. Yeni Bir Stilicho, Yeni Bir Çatışma: Constantius'un Yükselişi

Batı Roma İmparatorluğu'nun 409/410 yılından itibaren içerisinde bulunduğu kaotik durum, *magister utriusque militiae* Constantius'un Honorius ve Batı Roma İmparatorluğu üzerinde etkisinin artması ile sonuçlanmıştır. Constantius'un hızlı yükselişi, 417 yılında Honorius'un üvey kız kardeşi Galla Placidia ile evlenmesi ve tıpkı Stilicho'nun yaptığı gibi hanedan ile akrabalık bağı kurması ile yeni bir boyuta taşınmıştır. Bu durum, ailenin imparatorluğun doğu yarısında yaşayan üyeleri için endişe verici bir durum ortaya çıkarmış olmalıdır[551]. Nitekim 419 yılında bu evlilikten Valentinianus adı verilen ve tahta rakip olabilecek bir erkek çocuğu da dünyaya gelmiştir[552]. Constantius, 420 yılında imparatorluk görevlileri için oldukça nadir denebilecek şekilde üçüncü kez *consul*luk ile onurlandırılmıştır[553]. Nihayet 8 Şubat 421 tarihinde Honorius, Constantius'u ortak *augustus* olarak atamış yanı sıra Galla Placidia'ya *augusta*, Valentinianus'a ise *nobilissimus puer* unvanı vermiştir[554]. Bu durum, çocuk sahibi olmayan Honorius'tan sonra Batı Roma yönetiminin Constantius ve oğlu Valentinianus'a kalacağı anlamına da gelmekteydi[555]. Fakat II.

[551] Olymp. *fr*. 33. 1-2; Soz. *HE* 9. 16; Philost. *HE* 12. 12. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 354-355.
[552] 3 Temmuz 419. Olymp. *fr*. 33. 1-2; Philost. *HE* 12. 12; Prosp. *s.a*. 418; Marc. *Com*. *s.a.* 419. 1; Soz. *HE* 9.16.2
[553] *CLRE*: 374-375. Constantius'un ilk iki *consul*lüğü için bkz. *CLRE*: 362-363, 368-369. Ayrıca bkz. MacCormack 1981: *pl*. 56.
[554] Olymp. *fr*. 33. 1-2; Soz. *HE* 9. 16; Philost. *HE* 12. 12; Prosp. *s.a*. 420. Oost 1968a: 163; Matthews 1975: 377; Holum 1982: 128; O'Flynn 1983: 74; Heather 2005: 251.
[555] Oost 1968a: 163; Sivan 2011: 86. *Nobilissimus puer* ya da kız çocuklar için *nobilissima*, imparator çocuklarına verilen standart bir unvan gibi görünmektedir. Hem Galla Placidia, hem de Pulcheria ile

Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu, Constantius'un ortak *augustus*luğunun yanı sıra ailenin diğer üyelerine verilen unvanları da tanımamıştır[556]. Bu kararın arka planında, Batı Roma topraklarında herhangi bir iddiası ya da tek başına imparator olma gibi bir planı olmadığı düşünülen II. Theodosius'un, Honorius'un ölmesi halinde Roma İmparatorluğu'nu tek başına yönetme isteği olması muhtemeldir[557]. Constantius'un Honorius tarafından *augustus* ilan edilmesi, bu sebeple istenmeyen bir adım olmuştur. Öte yandan Constantius'un da, doğudaki imparatorun, kendisinin konum ve unvanını tanımasını oldukça ciddiye aldığı görülmektedir. Hatta bu sebeple Doğu Roma üzerine bir sefere çıkmayı dahi planlamıştır[558]. Bu sefer planının gerçek olup olmadığını bilmemiz mümkün olmamakla birlikte, Constantius'un doğudaki yönetim tarafından kabul görmemesinin, imparatorluğun iki yarısı arasında yeni bir gerginliği beraberinde getireceği de açıktır.

Yaklaşık olarak aynı dönemde, II. Theodosius ve Honorius'un günümüze ulaşan birkaç mektuplaşmasından biri olan Temmuz 421 tarihli ve Roma piskoposu Bonifatius'un yazışmaları arasında bulunan mektubun içeriği dikkat çekmektedir. Buna göre, II. Theodosius, *praefectus praetorio per Illyricum* Philippus'a bir mektup yazarak Illyricum bölgesindeki kiliseler üzerinde Constantinopolis piskoposunun söz sahibi olması için gereken girişimlere başlamasını istemiştir[559]. Bu mektubun o sırada Constantinopolis piskoposu olan Atticus'un imparatordan ricası üzerine yazılmış olması mümkündür. Fakat II. Theodosius tarafından *augustus* unvanı kabul edilmeyen Constantius'un Doğu Roma üzerine bir sefer hazırlığı yaptığı haberiyle yaklaşık olarak aynı dönemde, kısa bir süre önce imparatorluğun iki yarısını açık bir savaşa sürükleyecek bir çatışmaya sebebiyet veren Illyricum üzerinde böyle bir girişimde bulunulması son derece dikkat çekicidir. Dolayısıyla Constantius'un

---

Arcadia ve Marina *nobilissima* unvanı ile onurlandırılmıştır Burada Honorius'un çocuğunun olmaması sebebiyle yeğeni Valentinianus'a verdiği bu unvan, onu taht için hak sahibi olarak kabul ettiğinin de bir göstergesidir.

[556] Olymp. *fr*. 33. 1-2.

[557] Soc. *HE* 7. 23; Prosp. *s.a.* 423'te II. Theodosius'un 46. *augustus* olarak tek başına imparator olduğu yönünde bir ifade bulunmaktadır. Millar 2006: 55-56, II. Theodosius'un hiçbir zaman başkenti Roma'ya taşıma ya da imparatorluğu yeniden tek bir imparator tarafından yönetilmesini sağlama amacı gütmediğini belirtmektedir. Aynı görüş Sivan 2001: 97 ve dn. 15'te de tekrarlanmaktadır.

[558] Olymp. *fr*. 33. 2; Philost. *HE* 12. 12. Öte yandan Matthews 1975: 378 bu seferi pek olası bulmamaktadır.

[559] *CTh.* 16. 2. 45 (14 Temmuz 421); *CIust*. 1. 2. 6; 11. 21. 1.

planlarının Stilicho döneminde yaşananlar ile ilişkilendirilmiş olması ve Illyricum üzerinde yeni bir çatışmanın gündeme gelebileceği endişesiyle bölgedeki kiliselerin Constantinopolis patriğinin otoritesi altında toplanması önlemine başvurulmuş olması da muhtemeldir. Honorius'un II. Theodosius'a kendisinin kıdemli *augustus* olduğunu hatırlatan sert bir üslup ile verdiği cevap da imparatorluğun iki yarısı arasında daha önce yaşanan çatışma havasını anımsatmaktadır. Honorius'un mektubuna göre, Theodosius, Illyricum'da birbirine düşman piskoposların çıkardığı fitneleri ortadan kaldırarak, düzenin eskisi gibi devam etmesini emretmelidir[560]. Theodosius, bu mektup üzerine geri adım atmış ve Honorius'un uyarısına uygun olarak Philippus'a Illyricum'daki piskoposlar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi ve düzenin eskisi gibi devam ettirilmesini emrettiğini belirten bir cevap vermiştir[561].

Honorius döneminin sonlarına doğru oluşan bu gerginliğe rağmen birkaç yıl içerisinde imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkilerin gidişatı temelden değişmiştir. Constantius, Doğu Roma üzerine çıkmayı planladığı seferi gerçekleştiremeden, *augustus* ilan edildikten yalnızca yedi ay sonra vefat etmiştir[562]. Onun ölümünün ardından Galla Placidia ve Honorius arasında yaşanan çatışma, Galla'nın, çocukları Honoria ve Valentinianus ile birlikte Constantinopolis'e sürgün edilmesiyle sonuçlanmıştır[563]. 423 yılında Honorius da vefat etmiş ve nihayet Batı Roma topraklarında yaşananlar, II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin batıya karşı politik üstünlüğü elde etmesini sağlayan birtakım gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

---

[560] Coleman-Norton 1960: 617, no. 375. 1.

[561] Coleman-Norton 1960: 618, no.375. 2. *Codex Theodosianus*'a yalnızca II. Theodosius'un Philippus'a yazdığı ilk emirnamenin dâhil edilmesi, her ne kadar geri adım atılsa da Honorius'un 423'teki ölümünden sonra bu bölgedeki kiliselerin en azından idari olarak Constantinopolis'e bağlandığını göstermektedir. Konu hk. açıklamalar için bkz. Coleman-Norton 1960: 617-621; Millar 2006: 54; Wessel 2008: 114-115.

[562] 2 Eylül 421. Olymp. *fr*. 33; Philost. *HE* 12. 12; Soz. *HE* 9. 16. 2; Prosp. *s.a.* 421.

[563] Galla Placidia ve çocukları muhtemelen 422 yılı sonu ya da 423 yılı başlarında Constantinopolis'tedir, Olymp. *fr*. 38. *Chron. Gall. 452*, 90, Placidia'nın Honorius tarafından Roma'ya sürüldüğünü kaydeder. Bu iki kayıdı yorumlayan Oost 1968a: 176, Galla Placidia'nın önce Roma'ya ardından Constantinopolis'e sürüldüğünü ifade etmektedir. Oost 1968a'da yer alan yorum mümkün olmakla birlikte, Sivan 2011: 88-89'da yer alan Galla Placidia'nın Roma'ya sürüldüğü, Ioannes'in *augustus* ilan edilmesinden sonra Constantinopolis'e kaçmış olduğu yorumu kronolojik olarak mümkün görünmemektedir.

3.3. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Zaferi: Hanedanın ve İmparatorluğun Birliği

Doğu ve Batı Roma imparatorlukları arasında 421 yılında Constantius'un Honorius tarafından *augustus* ilan edilmesiyle ortaya çıkan kısa süreli gerginlik, Constantius'un ölümüyle ortadan kalkmıştır. Öte yandan şimdi, imparatorluğun her iki yarısının da sınırlarında ortaya çıkan yeni gelişmeler ile meşgul olmasını gerektiren bir döneme girilmiştir. Doğu'da, II. Theodosius'un tahta çıktığı ilk dönemlerde ilişkilerin karşılıklı dostluk çizgisinde sürdürülmesinde önemli payı bulunan Sasani imparatoru I. Yezdegerd'in 421'deki ölümü üzerine oğlu V. Behram'ın yönetimi devralmasıyla yenilenen eski Roma-Sasani düşmanlığı Doğu Roma İmparatorluğu için yeni bir savaşı beraberinde getirmiştir[564]. Ayrıca Tuna Bölgesinde Hun saldırıları dikkat çekmektedir[565]. Batı'da ise 420-421 yılına tarihlenen Maximus'un İspanya'daki gasp girişimi[566] ile yine aynı bölgede yerleşik Vandal, Alan ve Süevlerin 420-422 yılları arasında imparatorluk topraklarındaki hareketlerinin askerî müdahale gerektiren bir durum yarattığı[567]; Honorius ve Galla Placidia arasında ortaya çıkan çatışma ile birlikte *augustus* ve *augusta*nın destekçilerinin başkentte karışıklıklara yol açtığı görülmektedir. Honorius ve Galla Placidia arasındaki çatışma her ne kadar kaynaklarda birbirlerine olan ilgilerinin tehlikeli bir boyuta ulaşmasıyla ilişkilendirilse de, Galla Placidia'nın hem Athaulfus hem de Constantius ile evliliklerinden dolayı ciddi miktarda Got destekçisinin bulunması ve bu durumun Honorius için yarattığı tehlikenin ortaya çıkan gerginlikte

---

[564] Soc. *HE* 7. 18; Marc. *Com*. *s.a.* 421. 4; Blockley 1992: 55-59.

[565] Hunların saldırısı için bkz. Theod. *HE* 5. 36. 4; Soc. *HE* 7. 43. Marc. *Com*. *s.a.* 422. 3. Marc. *Com*. *s.a.* 422. 3; Theod. 5. 36. 4'e göre Hunlar Constantinopolis'e kadar ilerlemiştir. Ayrıca bkz. Croke 1977.

[566] Maximus, Gerontius tarafından Galya bölgesinde 409 yılında *augustus* ilan edilmiş, Gerontius'un ortadan kaldırılması üzerine barbarlar arasında yaşamak üzere İspanya'ya kaçmıştı, bkz. Oros. 7.42.5. Tarihleme için bkz. Kulikowski 2000b: 125-126. Bu ikinci gasp girişimi muhtemelen bölgedeki barbar grupların desteğiyle de ilişkili olmalıdır. Kulikowski 2000b: 127-128, 134; Halsall 2007: 233. Maximus 422'de ortadan kaldırılmıştır, bkz. *Chron*. *Gall*. *452*, 89; Marc. *Com*. *s.a*. 422.

[567] Hydat. *Chron* 63 (71), 419 yılında Vandallar ve Süevler arasında bir çatışma kaydetmektedir. Bu çatışmanın sebebi Hydatius tarafından kaydedilmemişse de Courtois 1955: 55'te Vandalların 417/418 yılında Süevlere karşı harekete geçme sebebinin Süevlerin yerleştiği güney Galiçya'ya inme amacı olduğu kaydedilmektedir. Öte yandan Heather 2005: 265'te Vandalların amacının Alanlara yaptıkları gibi Süevleri asimile etmek olduğu ifade edilmektedir. *Comes Hispaniarum* Asterius'un müdahalesi başarısız olmuş, Vandallar İspanya'nın merkezi olan Baetica'ya geçmiştir. Bizce, Vandal ve Süevler arasındaki çatışmanın Maximus'un gasp girişimiyle ilgili olması, Vandalların Maximus yararına hareket ediyor olması da mümkündür. Bkz. Bury 1923: 208; Kulikowski 2000b: 123-141; Halsall 2007: 233.

daha etkili olduğu anlaşılmaktadır[568]. Nitekim Galla ve Honorius'un destekçileri arasındaki çatışmalara ek olarak Honorius, Galla'nın kendisine karşı düşmanları davet ettiğinden de şüphelenmektedir[569]. Nihayetinde Honorius bu tehlikeyi, Galla Placidia ve çocuklarını, kendilerine verdiği *augusta* ve *nobilissimus puer* unvanlarının tanınmadığı Constantinopolis'e sürgün ederek bertaraf etmiştir[570].

Galla Placidia ve çocuklarının 423 yılı başlarında geldikleri Constantinopolis'te nasıl karşılandıkları bilinmemekle birlikte bu konuda bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Galla'nın ilk eşi, Got lider Athaulfus'un ölümü, Constantinopolis'te düzenlenen oyunlar ile kutlanmıştır[571]. İkinci eşi Constantius'un *augustus* unvanının geçerliliği kabul edilmediği gibi, bu durum imparatorluğun iki yarısı arasında eski çatışmaları da hatırlatan kısa süreli bir gerginliğe yol açmıştır. Her ne kadar Doğu Roma sarayı Galla Placidia ve Valentinianus'a verilen unvanlarını tanımamışsa da[572] Valentinianus'un, Galla'nın anne tarafından Valentinianus baba tarafından ise Theodosius hanedanının üyesi olması dolayısıyla bulunduğu konum, hem II. Theodosius'un hem de 421 yılında Eudokia ile gerçekleşen evliliğinden doğması beklenen veliahtlarının geleceğini tehlikeye atabilecek durumdadır. Bu gerekçelere, daha önce bahsedildiği şekilde II. Theodosius'un, Honorius'un ölümü halinde

---

[568] Olymp. *fr*. 37, 38. Oost 1968a: 169-172, kaynaklarda ima edilen Galla Placidia ile Honorius arasındaki ensest ilişkinin doğru olabileceği yorumunu yapmaktadır. Oost'a göre bu Galla Placidia'nın ağabeyini kontrol altında tutmak için uyguladığı bir yöntemdir. Fakat Sivan 2011: 88'de de ifade edildiği gibi kaynaklarda aktarılanın saray dedikodusu olma ihtimali daha yüksektir. Yüksek ihtimalle asıl problem Galla Placidia'nın Athaulfus ve III. Constantius'tan kendisine kalan Got takipçileriydi.

[569] Olymp. *fr*. 38. Cass. *Chron*. *s.a*. 422'de Honorius'un Galla'nın düşmanları davet ettiğinden şüphelendiği kaydı düşülmüştür. Casisodorus'un hangi düşmanları kastettiği bilinmemekle birlikte Bury 1923: 210; Oost 1968a: 175'te bahsedildiği gibi hem Gotlar arasında geçirdiği zaman dilimi (410-416) hem de Athaulfus ile evliliğinden dolayı yakın ilişkiler kurduğu Gotların kastedildiği düşünülmektedir.

[570] Olymp. *fr*. 38. *Chron Gall*. *452*, 90, Galla'nın Honorius tarafından Roma'ya sürgün edildiğini belirtmektedir. Oost 1968a: 176'da yapılan, Galla'nın önce Roma'ya ardından Constantinopolis'e gönderildiği yorumu mümkün görünse de Honorius'un Galla'nın etkisini bertaraf etmek istediği bir dönemde, senato desteğini sağlayacağı Roma'ya gönderilmesinin yaratacağı tehlike de düşünülmüş olmalıdır. Bu sebeple *Chron Gall*.'de yer alan bilginin Galla Placidia'nın daha önce Roma'da bulunduğu dönem ile karıştırılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Öte yandan yine aynı bilgiden hareketle, Sivan 2011: 88-89'da Galla'nın Ioannes'in gasp girişimi üzerine Roma'dan Constantinopolis'e kaçtığı yorumu yapılmaktadır. Fakat bu kronolojik olarak mümkün görünmemektedir. Muhtemelen bu tarihten önce, II. Theodosius Honorius'un ölüm haberini aldığında, Galla Placidia ve çocukları Constantinopolis'teydiler. Herrin 2020: 34'te Galla Placidia'nın Ravenna'dan sürüldüğü, *augusta*nın bu sebeple Constantinopolis'e sığındığı belirtilmektedir.

[571] *Chron. Pasch*. *s.a*. 415

[572] Olymp. *fr*. 33. 1; Philost. *HE* 12. 12.

imparatorluğu tek başına yönetme isteğinin de eklenmesiyle, Galla Placidia ve çocuklarının Constantinopolis'te pek de hoş karşılanmadığını düşünmek mümkündür[573]. Zira II. Theodosius'un, Constantinopolis'e sürgünlerinden sonra da ne Galla Placidia'nın ne de Valentinianus'un unvanlarını tanımak yönünde bir adım atmadığı anlaşılmaktadır[574]. Fakat Ağustos 423'te Honorius'un ölümüyle birlikte olayların gidişatı bambaşka bir çizgide ilerlemeye başlamıştır.

Honorius'un çocuk sahibi olmadan ölmesi ve yeğeni Valentinianus'un annesiyle birlikte Constantinopolis'e sürgün edilmiş olması sebebiyle Batı'da Theodosius hanedanına mensup bir aday kalmamıştı. Batı Roma sarayı ilk etapta, Honorius'un ölüm haberini artık kıdemli *augustus* olan Doğu Roma *augustus*u II. Theodosius'a gönderdiği bir mektup ile bildirmişti[575]. II. Theodosius, amcasının ölüm haberini Constantinopolis dışında olduğu bir sırada, muhtemelen Eudoxiopolis'teyken almıştı. Marcellinus *Comes*'in aktardığına göre Doğu Roma İmparatorluğu, 423 yılı içerisinde şiddetli depremler ile sarsılmış ve ardından da ciddi bir kıtlık baş göstermişti[576]. İmparator ve maiyeti bu sebeple Constantinopolis'ten ayrılmıştı[577]. Theodosius haberi aldığında hemen harekete geçmektense Honorius'un ölümünü saklamayı tercih etmiş ve Salona'ya bir ön kuvvet göndermişti. Bu tedbirin ardından Honorius'un ölüm haberi Doğu Roma İmparatorluğu'nda da resmen ilan edilmişti[578].

II. Theodosius'un bu şekilde temkinli davranmasının arka planında muhtemelen birden fazla etken söz konusuydu. Honorius'un ölümünün aniliği ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun o sırada meşgul olduğu problemler, gerçekten de durum

---

[573] Soc. *HE* 7. 23; Prosp. *s.a.* 423'te II. Theodosius'un 46. *augustus* olarak tek başına imparator olduğu yönünde bir ifade bulunmaktadır. Krş. Millar 2006: 55-56, II. Theodosius'un hiçbir zaman başkenti Roma'ya taşıma ya da imparatorluğu yeniden tek bir imparator tarafından yönetilmesini sağlama amacı gütmediğini belirtmektedir. Sivan 2011: 97 ve dn. 15 aynı görüşü paylaşmaktadır.

[574] Bury 1919: 2-3, Galla Placidia'nın unvanının Constantinopolis'e geldiğinde kabul edildiğini belirtmektedir. Fakat hem *augusta*'nın hem de Valentinianus'un unvanlarının ileride değinileceği üzere, 424/425'te Batı Roma'ya düzenlenen seferin hemen öncesinde tanındığı görülmektedir. Öte yandan, Sivan 2011: 88 ve dn. 99 Galla Placidia'nın unvanının 422 yılında sürgün edilmeden hemen önce Honorius tarafından iptal edildiği olasılığı üzerinde durulmaktadır ki bu durum mümkün görünmektedir.

[575] Olymp. *fr*. 39. 1

[576] Marc. *Com*. *s.a*. 423.

[577] *CTh.* 16. 5. 61 ve 12. 3. 2 II. Theodosius'un 8 ve 9 Ağustos 423'te Eudoxiopolis'te olduğunu göstermektedir. Ayrıca bkz. Millar 2006: 9-10. Oost 1968a: 179 dn. 32 bu kentin Suriye'deki Eudoxiopolis olduğunu belirtir. Fakat Millar'ın imparatorun Selymbria yakınlarındaki Eudoxiopolis'te olduğu ifadesi doğru olmalıdır.

[578] Soc. *HE* 7. 23. Salona için bkz. *ODB* III: 1832.

karşısında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda hassas bir denge gözetme ihtiyacını beraberinde getirmiş görünmektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nun Honorius döneminde art arda ortaya çıkan gasp girişimleriyle sarsılmış olduğu göz önüne alındığında, Theodosius hanedanının herhangi bir üyesinin burada bulunmadığı bir sırada yeni bir gasp girişiminin ortaya çıkması neredeyse kaçınılmazdı. Bu durumda II. Theodosius'un tıpkı I. Theodosius döneminde olduğu gibi Batı'da ortaya çıkan gasp girişimlerini ortadan kaldırmak üzere askerî müdahale yoluna başvurması gerekebilirdi[579]. Nitekim II. Theodosius'un Honorius'un ölümünü Salona'ya bir ön kuvvet göndererek gerekli tedbirleri alıncaya dek saklama ihtiyacı hissetmesi imparatorun da Batı Roma sarayının izleyeceği yol konusunda bazı şüpheleri olduğunu göstermektedir[580]. Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu 421-422 yılları arasında Sasani İmparatorluğu ile giriştiği savaştan, Balkanlar'da Rua önderliğinde artık bir imparatorluğa dönüşme aşamasında olan Hunların 422'deki Trakya saldırısı sebebiyle acele yapılmış bir anlaşma ile henüz çıkmıştı[581] ve muhtemelen Doğu Roma ordusunun büyük bir kısmı bu tarihlerde hala Sasani sınırındaydı[582]. Dolayısıyla, Batı sarayının II. Theodosius'un tek *augustus* olarak otoritesini tanımaması ya da Batı Roma İmparatoru olarak belirleyeceği kişiyi kabul etmemesi halinde, ordunun toparlanması ve müdahale etmesi için daha fazla zamana ihtiyaç duyulacağı düşünülmüş olmalıdır[583].

3.3.1. Ioannes'in Gasp Girişimi

II. Theodosius'un temkinli davranması ve tedbir almasını haklı çıkaracak şekilde Kasım 423'te Batı Roma sarayında *primicerius notarium* olarak görev yapan Ioannes, *magister militum* Castinus ve Flavius Aetius'un desteğiyle Roma'da *augustus* ilan edilmişti[584]. Doğu Roma sarayı bu haberi yılsonuna doğru almış

[579] I. Theodosius, Doğu Roma tahtında bulunduğu süre içerisinde ortaya çıkan gasp hareketleri sebebiyle iki kez batıya sefer düzenlemek durumunda kalmıştı. Bkz. böl. 1.2.1.
[580] Soc. *HE* 7. 23.
[581] 421-422 Roma-Sasani Savaşı için bkz. Soc. *HE* 7. 18, 7. 20; Marc. *Com*. *s.a.* 421. 4; 422. 4. Hunların saldırısı için bkz. Theod. *HE* 5. 36. 4; Soc. *HE* 7. 43. Marc. *Com*. *s.a.* 422. 3. Hunlar bu saldırıları esnasında Constantinopolis'i dahi tehdit etmişlerdir. Hunların Trakya'ya saldırılarının tarihlemesi için bkz. Croke 1977. Ayrıca bkz. Blockley 1992: 59.
[582] 421-422 Roma-Sasani savaşı ve yapılan anlaşma için bkz. Blockley 1992: 56-57.
[583] Soc. *HE* 7.23 II. Theodosius'un alacağı kararlar karşısında Batı Roma'dan bir direniş beklediğini ima etmektedir.
[584] Olymp. *fr* 39; Soc. *HE* 7. 23; Philost. 13; Prosp. *s.a.* 423; Marc. *Com*. *s.a.* 424; Hydat. 74 (83). Procop. *Bell*. 3. 3. 5-8. Ioannes'in asker olduğunu ve beş yıl tahtta kaldığını belirtmektedir.

olmalıdır[585]. Elbette bu durum II. Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu tarafından tanınmamıştır. Honorius'un öldüğü Ağustos 423'ten, II. Theodosius'un kuzeni Valentinianus'u *caesar* ilan ettiği Ekim 424 tarihine kadar *Codex Theodosianus*'ta yer alan kanun ve emirnameler Theodosius'un tüm bu süre içerisinde imparatorluğu tek başına yönettiğini göstermektedir[586]. Bazı tarihçiler, ilk aşamada imparatorun Batı Roma *magister militum*u Castinus ile bir anlaşmaya vardığı ve Castinus'u kendisinin temsilcisi olarak Batı Roma'nın yönetiminde görevlendirmiş olduğu ihtimali üzerinde durmaktadırlar[587]. Bu iddianın en önemli dayanak noktası Castinus'un 424 yılı Batı Roma *consul*ü olmasıdır. Oysa Castinus'a *consul*lük unvan ve görevini kimin verdiği konusu tartışmalı bir konudur[588]. Roma İmparatorluğu'nda *consul*lerin genellikle bir önceki yıl belirlendiği bilinmektedir. Bu durumda Castinus'un Honorius tarafından bu unvan ile onurlandırılmış olması muhtemeldir. Yine, Honorius'un ölümünden yaklaşık üç ay sonra Roma'da *augustus* ilan edilen Ioannes'in, Castinus'un desteğini aldığı düşünüldüğünde, 424 yılı *consul*ünün Ioannes tarafından belirlenmiş olması da mümkün görünmektedir[589]. Ayrıca II. Theodosius, Castinus ile bir anlaşmaya vardıysa dahi bu anlaşma çok kısa sürmüş ve *magister militum*un, Theodosius'un otoritesine karşı gelerek Ioannes'in gasp girişimine destek vermesiyle tamamen sona ermiştir.

Ioannes'in *augustus* ilan edilmesi; son dönemlerde ortaya çıkan gasp hareketleri ve barbar istilaları ile ciddi manada sarsılmış olan Batı eyaletlerinin içinde bulunduğu şartlar dâhilinde, Roma İmparatorluğu'nun tek bir *augustus* tarafından Constantinopolis'ten yönetilmesinin neredeyse imkânsız hale geldiğini de bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, Honorius döneminde ortaya çıkan

---

Ioannes'in *primicerius notarium* görevinde bulunması hk. bkz. Soc. *HE* 7. 23. 3. Tarih ve genel bilgi için bkz. *PLRE* (II): 594-595, "Ioannes 6".

[585] Bkz. Oost 1968: 169-182.

[586] *CTh.* 11. 20. 5 (13 Mayıs 424). Ayrıca bkz. Bury 1923: 221-224; Oost 1968a:179-186; Kaegi 1968: 19-26; Matthews 1975: 377-381.

[587] Stein 1959 (I): 565; Oost 1968a: 179; Nagy 1990-1991: 86.

[588] Castinus'un adı *consul* olarak yalnızca daha sonraki döneme ait olan ve Batılı kaynaklara dayandığı bilinen Marc. *Com. s.a.* 424 ve *Chron. Pasch. s.a.* 424'te geçmektedir. Ayrıca *CIust.* 1. 30. 1'de Castinus'un ismi geçmesine rağmen aynı yasanın *Codex Theodosianus*'ta yer alan metninde bu isme rastlanmamaktadır. Bkz. *CTh.* 1. 8. 2 (25 Nisan 424). Buna rağmen *CLRE*: 382-383'te 424 yılı için *consul* olarak Castinus'un ismi yer almaktadır.

[589] Stein 1959 (I): 565; Oost 1968a: 181, Van Nuffelen 2013: 149-150 Castinus'un II. Theodosius tarafından atandığını kabul etmektedir. Öte yandan Matthews 1975: 379; Wilkes 1972: 388-389 ve *PLRE* (II): 269-270 Castinus'un Ioannes tarafından atandığını kabul etmektedir.

gaspçıların genellikle barbarların yerleştiği ya da imparatorluk tarafından yerleştirildikleri bölgelerden destek almış olmaları tesadüf değildir[590]. Alaric, Honorius ile bir anlaşma yapmanın mümkün olmadığını anlayarak kendisinin istediği şartları kabul edeceğini umduğu Priscus Attalus'un *augustus* ilan edilmesini sağladığında bu anlamda bir örnek de oluşturmuştur. Özellikle Galya bölgesinde, ortaya çıkan gaspçılar, toprak aristokrasisi kadar bu gruplar tarafından da desteklenmişlerdir. Galya'da *augustus* ilan edilen Iovinus'un Burgundianlar, Alanlar ve Gotlar; Maximus'un ise Vandallar tarafından desteklenmiş olmaları dikkat çekicidir[591]. Dolayısıyla, artık imparatorluk topraklarına yerleşmiş bulunan barbar grupların, Ravenna'daki *augustus* ile anlaşamamaları ya da çıkar çatışması yaşamaları halinde, yeni ve yerel güç odaklarını destekledikleri görülmektedir. Bu durum aynı zamanda imparatorun, bizzat İtalya veya en çok tehdit altında olan Galya bölgesine yakın bir noktada ikamet etmesini bir zorunluluk haline getirmekteydi. Nitekim Roma İmparatorluğu askerî ve siyasi bakımdan daha iyi durumda olduğu 4. yüzyıldan itibaren benzer sebeplerle, birden fazla *augustus* tarafından yönetilmekteydi. Üstelik II. Valentinianus'un ordu tarafından *augustus* ilan edildiği 364 yılında yaşananlar ordu ve komuta kademesinin de bu yönde bir hassasiyet geliştirdiğini ortaya koymaktaydı[592]. İçinde bulunulan şartlar altında II. Theodosius'un da Ioannes'i ortak *augustus* olarak kabul etmek ya da annesiyle Constantinopolis'te bulunan beş yaşındaki kuzeni Valentinianus'u Batı Roma *augustus*u ilan etmek dışında fazla bir alternatifi bulunmamaktaydı. Roma İmparatorluğu'nun yönetilebilmesi için ironik bir biçimde ikiye bölünmesi gerektiği gerçeğiyle bir kez daha karşı karşıya kalınmıştı. Buna rağmen II. Theodosius, harekete geçmeden önce uzun bir süre beklemişti.

---

[590] Bkz. Goffart 1981: 282-283; Kulikowski 2000a: 325-345 ve Kulikowski 2001: 26-38, öz. 32-34'te imparatorların barbar saldırılarından ziyade kendilerine karşı tehdit olduğunu düşündükleri gaspçılar ile meşgul olduğu belirtilmektedir. Öte yandan hem bu gaspçıların hem de meşru Roma imparatorlarının en önemli asker kaynağının artık imparatorluk sınırları içerisinde bulunan barbar grupların olduğu da görülmektedir. Yine barbarların yerleştiği bölgelerdeki aristokrasi mensupları da gaspçıları desteklemektedir.

[591] Gotlar Iovinus'a olan desteklerini Iovinus'un kardeşi Sebastianus'u ortak *augustus* ilan etmesi sebebiyle çekmişler ve bir anlaşma yapabilmek için yeniden Honorius'a yaklaşmışlardı, bkz. Olymp. *fr*. 18, 20. Prosp. *s.a.* 413, 414, 415. Ayrıca bkz. Drinkwater 1998. Kulikowski 2001: 31-32'de Iovinus'un Alan ve Burgundianlar tarafından da desteklendiği belirtilmektedir. Maximus'un ise Vandal ya da Süevler tarafından desteklenmiş olduğu düşünülmektedir bkz. Olymp. *fr*. 17.1; Kulikowski 2000a: 337-338; 2000b: 127- 128; Arce 2003: 136-137; Halsall 2007: 233.

[592] Pilevneli 2020: 566-567.

İmparatorun bu noktada bir karar vermeyi geciktirmesinin seçeneklerin değerlendirilmesi ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Sasani İmparatorluğu ile savaştan yeni çıkmış ve Hunlara haraç ödeyerek kuzey sınırındaki tehlikeyi ancak bertaraf edebilmiş olan Doğu Roma İmparatorluğu için Ioannes'in *augustus* olarak Batı'da aldığı desteğin boyutu, beş yaşındaki bir çocuğun tahta geçirilmesi için sonuçları belirsiz ve mali olarak da ciddi bir yüke sebep olacak büyük çaplı bir sefere girişilmeden önce değerlendirmesi gereken bir noktaydı. Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu bağlamda şanslı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Ioannes'in Batı'da aldığı desteğin de tartışmalı olduğu görülmektedir. Ioannes'in Roma'nın ünlü senatör ailesi Anicii ailesinin desteğini almış olma ihtimali varsa da[593], bazı tarihçiler Roma'da *praefectus urbi* Faustus dönemine tarihlenen ve Valentinianus'tan *caesar* olarak bahsedilen bir yazıtı kanıt göstererek kent valisi ve senatörlerin Ioannes'i desteklemediğini öne sürmüşlerdir. Yazıtın tarihlemesi konusunda bazı şüpheler bulunmakla birlikte, Valentinianus'un II. Theodosius tarafından *caesar* ilan edildiği Ekim 424 tarihinden sonraya ait olması mümkündür[594]. Bunun dışında, Ioannes'in Galya'da da otoritesinin sağlam olmadığı anlaşılmaktadır. *Praefectus praetorio* ilan ettiği Exuperantius'un Arles'te ortaya çıkan bir ayaklanma sırasında öldürülmesi ve bu konuda bir yaptırım kaydedilmemiş olması bu durumu doğrulamaktadır[595]. Yine, desteği hayati öneme sahip olan ve sonraki dönemde de Galla Placidia ve Valentinianus'u destekleyen *comes Africae* Bonifatius, Afrika'dan İtalya'ya tahıl akışını durdurmuştur[596].

Bu arada Ioannes Roma'da *augustus* ilan edilmesinin ardından Ravenna'ya ilerlemiş ve II. Theodosius ile kendisi adına sikkeler bastırmaya başlamıştır[597]. Ardından 424

---

[593] *Anicii* ailesinden Probus'un oğlu Olybrius döneminde kent *praefectus*luğu yapmıştır. Bu durum Ioannes'in yönetimine destek verildiğini düşündürmektedir.

[594] *CIL* 6. 1677 = *ILS* 805. Ayrıca bkz. Bury 1919: 3; Bury 1923: 223; Wilkes 1972: 391; McEvoy 2013: 227 ve dn. 10. Yazıtın tarihlemesi konusunda McEvoy 2013'te belirtilen şüpheler son derece yerinde görünmektedir. Buna göre *praefectus urbi* Faustus'un görev süresi en erken Temmuz 425'e tarihlenebilmektedir. Dolayısıyla yazıt Ioannes'in öldürüldüğü ve Valentinianus'un hala *caesar* unvanı taşıdığı Haziran/Temmuz 425'ten, *augustus* ilan edildiği Ekim 425 tarihleri arasına yerleştirilebilmektedir.

[595] Prosp. *s.a.* 424; *Chron. Gall. 452*, 97. Matthews 1975: 379-380.

[596] Konu hk. bkz. Oost 1968a: 180, 187. Ayrıca Ioannes'in Bonifatius'a karşı Afrika'ya Sigisvult komutasında bir kuvvet gönderdiği de belirtilmektedir. Bu kuvvetin içinde Hunlar da bulunmaktadır bkz. Maenchen-Helfen 1973: 76-77. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 379; O'Flynn 1983: 76. Bonifatius için bkz. *PLRE* (II): 237-240, "Bonifatius 3"

[597] Ioannes'in bastırdığı sikkeler için bkz. Hill *et. al*. 1960: 43.

yılında Constantinopolis'e gönderdiği bir elçilik heyeti ile Doğu'daki imparatorun kendisini ortak *augustus* olarak tanımasını talep etmiştir. Elçilik heyetinin Constantinopolis'e gelişine dek harekete geçmeyi geciktiren II. Theodosius, muhtemelen Batı'dan gelen ve Ioannes'in durumunu gösteren haberlerin de etkisiyle elçileri tutuklatmış ve Propontis boyunca değişik bölgelere sürgüne yollamıştır[598]. Theodosius'un verdiği bu tepki, Batı'daki gaspçının tanınmayacağını açıkça gözler önüne sermiştir. İmparatorun bir sonraki adımı III. Constantius'un *augustus*luğunu ve Galla ile Valentinianus'un unvanlarını geriye dönük olarak tanımak olmuştur[599].

Valentinianus ve Galla Placidia'ya Honorius tarafından verilen unvanların tanınması, II. Theodosius'un Valentinianus'u Batı Roma tahtının varisi olarak kabul etmesi için yeterli olmamıştır. Valentinianus ve imparatorun iki yaşındaki kızı Licinia Eudoxia'nın uygun yaşa geldiklerinde evlenmek üzere nişanlanmalarına karar verilmiştir[600]. Bu durum aynı zamanda II. Theodosius'un Valentinianus'a sağlayacağı desteğin doğasını da gözler önüne sermektedir. Zira imparatorun, Diocletianus'un kurmuş olduğu ilk *tetrarchia* döneminden itibaren halef belirlemede kullanılan bir yöntem olarak *augustus*ların kızları ile *caesar*lar arasında evlilik yoluyla sağlanan aile bağı kurma yoluna başvurması dikkat çekmektedir. Ayrıca 364 yılında uygulamaya konan, belirlenen kişinin doğrudan *augustus*luğa yükseltilmesi yönteminin terkedilmiş olması ve Valentinianus'a, öncelikle *caesar* unvanı verilmesi de yine aynı prensibi yansıtmaktadır[601]. II. Theodosius'un böylece, Valentinianus'un

---

[598] Olymp. *fr*. 39. 2; Soc. *HE* 7. 23; Philost. *HE* 13; Ioan. Ant. *fr.* 195.

[599] Olymp. *fr*. 43. 1, 46; Marc. *Com*. *s.a.* 424. 1-2. *Codex Theodosianus*'ta yer verilen emirnameler III. Constantius'un ortak *augustus*luğunun tanındığını göstermektedir, bkz. *CTh.* 10. 10. 29 (8 Haziran 421); 10. 10. 30 (8 Temmuz 421); 2. 27. 1 (28 Temmuz 421). Bu arada ailenin diğer üyelerinin yanı sıra Galla Placidia adına da sikke basıldığı görülmektedir, bkz. De Salis 1867: 211; Boyce 1965: 60. Ayrıca bkz. Oost 1968a: 49; Holum 1982: 129; Herrin 2020: 35, Theodosius'un Valentinianus'u *caesar* ilan etme kararının arkasında Galla Placidia'nın olduğundan neredeyse emindir.

[600] Marc. *Com*. *s.a.* 424. 2; Oost 1968a: 184-185. Licinia Eudoxia için bkz. *PLRE* (II): 410-412, "Licinia Eudoxia 2". II. Theodosius ve Eudocia'nın iki çocukları daha olmuştur. Flacilla adını verdikleri kızları 431'de vefat etmiş; Arcadius ise küçük yaşta ölmüştür. Fakat Arcadius konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır. Cameron 1982: 266-267'de *Cento Proba*'da bahsedilen Arcadius'un, Eudocia ve Theodosius'un çocukları olduğu ve Eudocia'nın adının II. Theodosius'un yakın arkadaşı Paulinus ile aşk dedikodularına karışmasının ardından kayıtlardan kaybolmuş/silinmiş olabileceği belirtilmektedir. Öte yandan Holum 1982: 178, *augustus* ve *augusta*nın bir erkek çocukları olmadığını düşünmektedir. Cameron'un tezini dayandırdığı *Cento Proba* ve bu konudaki yorumlar için bkz. Cullhed 2015: 4, 58-60 ve *appendix*.

[601] Kıdemli *augustus*ların kendilerine halef olarak belirleyeceği kişiler öncelikle *caesar* unvanı almaktaydı. Daha önce yalnızca Marcus Aurelius, Lucius Verus'u doğrudan ortak *augustus* olarak belirlemişti, bkz. Amm. Marc. 27. 6. 16. Bu durum Valentinianus'un kendisine bir ortak *augustus* belirlemesini isteyen ordunun ısrarıyla değişmiş; Valentinianus Valens'e doğrudan *augustus* unvanı

Batı Roma tahtındaki hakkının, annesi Galla'nın Valentinianus ve Theodosius hanedanları ile kan bağından ziyade kendisinin desteğine bağlı olduğunun altını çizdiği, Batı'da kurulacak olan yeni yönetim üzerinde de etkisini garantilemeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.

3.3.2. Doğu'nun Üstünlüğü: Batı Seferi ve III. Valentinianus'un Tahta Geçirilmesi

Constantinopolis'te yapılan bu resmi düzenlemelerin ardından, Ioannes'i ortadan kaldırmak ve Valentinianus'u Batı Roma tahtına geçirmek için büyük bir seferin hazırlıklarına başlanmıştır. Valentinianus, Galla Placidia ve Honoria ile birlikte Batı'ya hareket eden ordunun Ardaburius, Aspar ve Candidianus isimli üç Doğu Romalı komutan tarafından kumanda edilmesi, sevk edilen askerî kuvvetin boyutu hakkında bir fikir de vermektedir[602]. Ordu ilk olarak Thessalonike'ye varmış ve burada beş yaşındaki Valentinianus, 23 Ekim 424 tarihinde II. Theodosius'un en güvendiği kişilerden olan *magister officiorum* Helion tarafından imparatoru temsilen *caesar* ilan edilmiştir[603]. Valentinianus ayrıca gelecek yıl için *consul* olarak belirlenmiş ve *caesar* ilan edilmesinin anısına Constantinopolis'te sikke basılmıştır. Sikkelerde II. Theodosius'un *augustus* olduğunu belirten kıyafet ve tacı ile otururken Valentinianus'un ise ayakta ve taçsız, basit kıyafetler içerisinde daha küçük bir figür olarak betimlenmesi dikkat çekmektedir[604]. İmparatorluk propagandasının en önemli araçlarından olan sikkelerdeki bu betimlemeler ile bir kez daha II. Theodosius'un hâkim konumuna; Valentinianus'un ise bulunduğu konumu Theodosius'a borçlu olduğuna dikkat çekilmiştir.

Doğu Roma ordusu 425 yılı baharında Thessalonike'de ikiye ayrılmış, Ardaburius piyadeler ile denize açılmış, Aspar ise süvariler ile karadan Aquileia'ya ilerlemiştir. Aspar, Aquileia'yı almayı başarmış; Candidianus ise Kuzey İtalya'daki pek çok kenti

---

vererek doğunun yönetimiyle görevlendirmişti, Amm. Marc. 26. 4. 1-3; Them. *Or*. 6. 82a. Krş. Zos. 4.1.2. Valens'in tahta çıkış süreci için bkz. Lenski 2002: 14-67.

[602] Ardaburius ve oğlu Aspar Alan kökenlidir. Aspar için bkz. *PLRE* (II): 164-169, "Fl. Ardabur Aspar"; McEvoy 2016. Romalı olan Candidianus'un *magister militum* olması muhtemeldir, bkz. *PLRE* (II): 257, "Candidianus 3".

[603] Olymp. *fr*. 43; Philost. 12. 13; Prosp. *s.a.* 424; Procop. *Bell*. 3. 3. 8-9; Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 181; Bury 1919: 3; Holum 1982: 129; Herrin 2020: 37.

[604] Kaegi 1968: 20-21; Oost 1968a: 183-184. Sikkeler için bkz. Grierson – Mays 1992: 144, 150 ve *pl*. 14; *RIC* X: 161.

ele geçirmiştir. Fakat Ardaburius bir fırtına sonucu iki gemisini kaybetmiş ve Ioannes'in eline düşmüştür. Bu sırada hala II. Theodosius ile bir anlaşmaya varmayı umduğu anlaşılan Ioannes, Ardaburius'a iyi davranmış ve Ravenna içerisinde kendisine ciddi derecede özgürlük tanımıştır. Ardaburius bu sayede, Ioannes'in generalleri arasında var olan çatışmayı da kullanarak gaspçıya verilen desteği zayıflatmış ve Aspar'a Ravenna'ya ilerlemesi için haber gönderebilmiştir. Çok geçmeden Ravenna ele geçirilmiş ve Ioannes yakalanarak Galla Placidia ve Valentinianus'un bulunduğu Aquileia'ya gönderilmiştir. Burada önce sakatlanmış ardından da Aquileia hipodromunda bir eşeğin arkasında sergilenerek aşağılandıktan sonra öldürülmüştür[605]. Gaspçının ortadan kaldırılması ve Ravenna'nın ele geçirilmesi anısına Aquileia'da *augustus* ile *caesar*ın betimlerinin yer aldığı sikkeler basılmıştır[606]. Doğu'da ise Ioannes'in yakalandığı ve Ravenna'nın alındığı haberini Constantinopolis hipodromunda müsabakaları izlerken almış olan II. Theodosius, hemen yarışları yarıda keserek şükür duası etmek üzere tüm kenti Büyük Kilise'ye davet etmiştir[607]. Birkaç ay sonra ordu Roma'ya ilerlemiş; Valentinianus burada, *caesar* ilan edilmesinin birinci yıl dönümü olan 23 Ekim 425 tarihinde, yine *magister officiorum* Helion tarafından *augustus* ilan edilmiştir[608].

Valentinianus'un *augustus* ilan edilmesi için düzenlenen törenin Aquileia ya da Ravenna yerine Roma'da gerçekleştirilmiş olması dikkat çekicidir. Zira özellikle 4. yüzyıldan itibaren Roma'da imparatorların katıldığı törenlere nadir rastlanmaktadır ve imparatorların *augustus* ilan edildiği yer olarak da genellikle Constantinopolis, *Hebdomon* ya da o sırada imparator ve ordunun bulunduğu yerler ön plana çıkmaktadır[609]. Törenin Roma'da yapılması, Doğu Roma'ya özgü seremoni

[605] Sefer ile ilgili en ayrıntılı anlatım Olymp. *fr*. 43. 1, 43. 2; Philost. 12. 13'te yer almaktadır. ; Soc. *HE* 7. 23'te başka ayrıntılar eklenmektedir. Ioannes'in öldürülmesi için bkz. Procop. *Bell.* 3.3.9. Marc. *Com*. *s.a*. 425. 1'de Ioannes'in Ardaburius ve Aspar'ın entrikaları ile yakalanıp öldürüldüğü belirtilmektedir.

[606] Grierson – Mays 1992: 150, *pl*. 33; *RIC* X: 77, 155, 161.

[607] Soc. *HE* 7.23.

[608] Marc. *Com*. *s.a.* 425. 2'de Valentinianus'un Ravenna'da *augustus* ilan edildiği belirtilmektedir. Herrin 2020: 37 vd. Valentinianus'un *caesar* ve daha sonra *augustus* ilan edilmesinde Doğu Roma sarayının ve II. Theodosius'un bizzat kendisinin yerine görevlendirdiği *magister militum* Helion'dan hiç bahsetmemekte; bu yönüyle süreci tamamen Galla Placidia'nın planladığı şeklinde bir anlatı ortaya koymaktadır.

[609] Valens, Arcadius, Honorius ve II. Theodosius Constantinopolis'te *augustus* unvanı almışlardır. Bkz. McEvoy 2010: 176-178. Hebdomon için ayrıca bkz. *ODB* II: 907.

düzeninin izlendiğini akla getirmektedir[610]. Elbette Ioannes'in *augustus* ilan edildiği Roma'da bulunan Senato ve aristokrasinin desteğinin sağlanması bakımından da yapılan tercihin önemi büyüktür. Socrates'in aktarımından bu durumun II. Theodosius'u rahatsız ettiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Buna göre imparator, gaspçılara bu kadar çabuk paye vermemeleri yönünde Roma sakinlerini uyarmak ve kuzenini bizzat *augustus* ilan etmek için yola çıkmıştır. Fakat Thessalonike'ye vardığında hastalanarak geri dönmek durumunda kalmış ve imparatorluk alametleri ile tacı Helion'a göndermiştir[611]. Ertesi yıl imparatorluğun iki yarısı arasındaki uyuma dikkat çeken bir şekilde *augustus*lar ikinci kez *consul*luğu birlikte üstlenmişler ve bu durum basılan sikkelere de yansımıştır. Fakat yine, II. Theodosius ve Valentinianus'un betimlenme şekilleri çarpıcıdır. Burada Tanrı'nın eliyle (*manus dei*) taçlandırılan fakat daha küçük betimlenmiş Valentinianus'un, Theodosius'a tabi konumu gözden kaçmayacak şekilde barizdir[612]. Aynı durum, Batı seferinin başarıya ulaşmasının ardından Ravenna ve Roma'da Galla Placidia ve III. Valentinianus tarafından bastırılan ve iki *augustus*un askerî kıyafetler içerisinde yan yana betimlendiği sikkelerde de görülmektedir[613]. Böylece Galla Placidia ve Valentinianus yönetimindeki Batı sarayı askerî ve idari olarak desteğine muhtaç oldukları Doğu'nun üstünlüğünü bir anlamda kabullenmiş görünmektedir.

Elbette Doğu Roma İmparatorluğu'nun Batı'ya sağladığı destek, Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçirilmesini sağlayan sefer ile sınırlı kalmamıştır. Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçirilmesini takip eden süreçte, küçük yaştaki *augustus* ve annesinin ihtiyaç duydukları desteğin sağlanması ve yönetim mekanizmasının yapılandırılmasında Doğu'nun büyük etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda Doğu Roma İmparatorluğu'nun karşısına çıkan ilk sorun Ioannes'in en önemli destekçilerinden ve *cura palatii* olarak atadığı Romalı komutan Aetius ve Hunlar olmuştur[614].

---

[610] Bu konu hk. genel olarak bkz. MacCormack 1981: 222-229.

[611] Soc. *HE* 7. 24. İmparatorun yola çıkmış olduğu yasa metinlerinden de takip edilmektedir: *CTh*. 6. 10. 4, 6. 22. 8 (22 Eylül 425) imparatorun Trakya'da Topsium'da olduğunu göstermektedir. Ayrıca bkz. Wilkes 1972: 391-392.

[612] Grierson – Mays 1992: 235 *pl*. 33; *RIC* X: 77, 161.

[613] Hem Ravenna ve Roma hem de Constantinopolis'te basılan sikkelerde aynı durum söz konusudur. Bkz. Grierson – Mays 1992: 235, *pl*. 33. *RIC* X: 155, 161, ayrıca bkz. 363 vd.

[614] Aetius için bkz. *PLRE* (II): 21-29, "Fl. Aetius 7". *Cura Palatii* için bkz. Jones 1964 (I) 373-374.

Aetius, gençliğinde bir süre esir olarak Hunların arasında yaşamış ve bu arada Hunlar ve liderleriyle de iyi ilişkiler kurmuştu. Ioannes bu sebeple onu Hunlardan destek kuvvet almak üzere göndermişti[615]. Aetius ve Hunlar Ioannes'in öldürülmesinden üç gün sonra Ravenna'ya gelebilmişti ancak bu durum, Valentinianus'un *augustus* olarak kabul edilmesi için desteği hayati öneme sahip Batı Roma ordusunda yeni bir bölünme yaratma potansiyeline de sahipti[616]. Nitekim Philostorgius, Ravenna önlerinde Aspar'ın ordusu ile savaşa tutuştuklarını ve her iki tarafın da çok kayıp vermiş olduğunu kaydetmektedir[617]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun hesaba katmadığı anlaşılan Aetius ve onun tamamen imparatorluğun kontrolü dışında bulunan güç kaynağı bu anlamda pazarlık yapılmasını zorunlu kılmaktaydı. Sorun, Hun askerlere geri dönmeleri için altın ödemesi yapılması ve Aetius'a da *comes* unvanı verilmesiyle çözümlenmeye çalışıldı[618]. Ayrıca Aetius'un Doğu Roma ile ilişkilerde soruna sebep olabilecek yeni bir Stilicho ya da Constantius olarak ortaya çıkmasına engel olmak üzere merkezden uzakta olacağı ve büyük ölçüde barbar grupların yerleştirilmiş olduğu Galya bölgesine gönderildiği de görülmektedir[619]. Her ne kadar bu durum Aetius'un ilerleyen zamanlarda Batı Roma ordusu ve yönetimi üzerinde etki sahibi olmasını engelleyememişse de ilk aşamada Valentinianus'un *augustus*luğunun kabul edilmesinde engel çıkarabilecek en önemli unsur ortadan kaldırılmıştır.

Aetius'un Valentinianus ve Galla Placidia'nın otoritelerine sorun teşkil etmesinin önüne geçildikten sonra büyük oranda idari yapılanma ve Roma'da yerleşik bulunan

---

[615] Aetius, İskit kökenli Batı Roma *magister militum*u ve 399-401 yılları arasında *comes Africae* olarak görev yapmış olan Gaudentius ile soylu bir aileye mensup Romalı bir annenin çocuğudur. 390'ların başında Moesia'da Durostorum kentinde doğduğu kaydedilmektedir. Önce Alaric liderliğindeki Gotlar arasında üç yıl rehine olarak kalmış ardından Hunlara rehine olarak gönderilmiştir. Bu sürece ait kaynaklarda net bir tarih aralığı bulunmamaktadır. Bkz. Greg. Tur. 2.8; Iord. *Get*. 176; Merob. *Carm*. 4.42.

[616] Olymp. *fr*. 43. 2; Philost. *HE* 12. 14; Prosp. *s.a.* 425. Philostorgius Aetius'un 60.000 Hun asker ile geldiğini belirtmektedir fakat bu rakam abartılı görünmektedir. Thompson 1948: 49 Aetius'un 6000 Hun ile Ravenna önlerine gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 176; Maenchen-Helfen 1973: 75-77; Heather 2000: 4.

[617] Philost. *HE* 12. 14.

[618] Olymp. *fr*. 43. 2; Philost. *HE* 12. 14; Prosp. *s.a*. 425. Hunlara yapılan ödemelerin, seferi düzenleyen Doğu Roma yönetimi tarafından karşılandığını düşünmek makul görünmektedir.

[619] *Chron*. *Gall*. *452*, 103. Sivan 2011: 104'te Aetius'un *magister utriusque militiae per Gallias* olarak Galya'ya gönderildiği ifade edilmektedir. Fakat Prosp. *s.a*. 428 ve Hydat. 82 (92) Aetius'un *comes* unvanı aldığını Philost. *HE* 12.14 ise *comes rei militaris* unvanı aldığını belirtirler. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 188; Oost 1968: 212; Blockley 1998:136. Bu arada yukarıda da ifade edildiği gibi gaspçı Ioannes'in özellikle Galya'da aldığı desteğin zayıf olması Aetius'un görev bölgesinin seçiminde etkili olmuş olmalıdır.

Senato ve aristokrasi mensuplarının desteğinin sağlanmasına odaklanılmış olduğu görülmektedir[620]. Bu sırada, özellikle yeni yönetimde Doğu Roma'nın etkisini yansıtacak şekilde Valentinianus'un Batı *augustus*u ilan edilmesinde önemli payı bulunan isimlerin bir süre daha burada kaldığı da dikkat çekmektedir. Doğu Roma *magister officiorum*u Helion'un Aralık 426 yılına kadar Batı'da kalmış olduğu anlaşılmaktadır[621]. Öte yandan Batı'daki yeni yönetimin *magister militum*u Felix de büyük ihtimalle Doğu'dan gönderilmiş bir generaldir[622]. Doğu Roma ordusunun seferden sonra ne kadar süre Batı'da kaldığı bilinmemekle birlikte, Ardaburius'un 427 yılında imparatorluğun Batı yarısının *consul*lüğünü üstlenmesi en azından bir süre daha general ile ordunun bir kısmının Batı'da kaldığını düşündürmektedir[623]. Bu durumda Doğu Roma İmparatorluğu'nun Batı'da kurulan yeni yönetimi desteklemek üzere daha fazla kaynak ayırdığını söylemek de yanlış olmayacaktır. II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin, ciddi bir risk taşıyan ve oldukça maliyetli olan bir sefer ile altı yaşındaki adaylarını Batı Roma tahtına oturtarak, kendi çıkarlarına uygun hareket eden bir idari mekanizma kurmak istemesi son derece normaldir. Zira Doğu'nun Batı'da aldığı zafer, imparatorluğun iki yarısı arasında uzun bir çatışmanın ardından gelen birliği vurguluyorsa da bu birlik, Doğu'nun üstünlüğü çerçevesinde sağlanmıştır. Bu bağlamda başarılı Batı seferi askeri açıdan olduğu kadar, Doğu ve Batı imparatorlukları arasında Stilicho döneminden beri var olan üstünlük çekişmesini de Doğu'nun zaferiyle sonuçlandırmıştır.

3.4. İdeal Bir Roma İmparatorluğu

III. Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçirilmesi ve Doğu'nun nihayet Batı'ya politik üstünlük sağlaması, imparatorluğun iki yarısı arasında özellikle son yirmi yılda gelinen noktayı gözler önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Doğu Roma yönetiminin Stilicho döneminden itibaren Batı Roma yönetimi ile inişli çıkışlı

[620] Bkz. Böl. 3.3.

[621] Helion, Batı Roma seferinin ardından 23 Aralık 426'da Constantinopolis'tedir. Bkz. *CTh.* 6. 27. 20. Ayrıca bkz. Honoré 1999: 255; McEvoy 2013: 242. Yine, Doğu Roma adına önemli elçilik görevlerinde bulunan ve aynı zamanda tarihçi olan Olympiodorus'un da Helion ile birlikte bir süre Roma'da kaldığı düşünülmektedir, bkz. Gillett 1993: 14.

[622] Felix'in bu tarihten önce Batı'da bulunduğuna ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır, bkz. *PLRE* (II): 461-462, "Fl. Constantius Felix 14"; Kaegi 1968: 23 vd. Krş. Oost 1968a: 170 ve dn. 2'de Felix'in Ravenna'da kaldığı süre içerisinde Galla Placidia'nın maiyetinde güvendiği isimlerden olan Spadusa'nın eşi olabileceğini belirtmektedir. Fakat bu isimlerin aynı kişiler olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur.

[623] *CLRE*: 388-389; Kaegi 1968: 23. Ayrıca bkz. Oost 1968a: 209.

ilerleyen ilişkilerinin ardından bunu bir zafer olarak gördüğü açıktır. II. Theodosius'un Valentinianus'u önce *caesar* ve ardından da *augustus* ilan etmeye karar vermesinden, seferin başarıya ulaşması ve Roma'da düzenlenen törene dek bu durum yukarıda bahsedildiği gibi her fırsatta vurgulanmıştır. Ancak Valentinianus'un Batı *augustus*luğuna getirilmesi, imparatorluğun birliği ve Doğu'nun üstünlüğünü sağlamak için tek başına yeterli değildir. Zira Honorius döneminde ortaya çıkan gasp hareketleri, barbar istilaları ve Doğu'daki yönetim ile yaşanan gerginlik bir arada düşünüldüğünde, altı yaşındaki bir *augustus*un imparatorluğun Batı yarısını tek başına yönetmesi de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla II. Theodosius'un Valentinianus'u desteklemeye karar vermesinden itibaren Batı Roma'nın içinde bulunduğu durumun sebeplerini değerlendirmiş olduğu ve kurulacak yeni yönetim mekanizmasının da buna göre şekillendirilmesi için birtakım planlarının olduğu açıktır.

3.4.1. Constantinopolis Merceğinden Batı Roma Yönetimi

II. Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde yer alan elit kesimin, Batı Roma İmparatorluğu'nun durumu hakkındaki fikirlerine dair izleri takip etmek bir ölçüde mümkündür. Bu bağlamda Olympiodorus'un, Stilicho'nun Illyricum seferinin gündeme geldiği 407 yılından başlayarak; 425 yılında III. Valentinianus'un Doğu'nun desteğiyle Batı Roma tahtına geçirilmesiyle sona eren ve temel olarak imparatorluğun Batı yarısının durumuna odaklanmış olan eseri özellikle dikkat çekmektedir. II. Theodosius'a ithaf edilen ve 22 kitaptan oluşan eser günümüze Photius'un yapmış olduğu özet ve diğer Antik Çağ kaynaklarının yaptığı alıntılar ile fragmanlar halinde ulaşmıştır[624]. Fakat kapsadığı yıllar ve içerik bakımından eserin, imparatorluğun iki yarısı arasında var olan çatışmanın ardından Batı'da Ioannes'e karşı kazanılan zafer ile imparatorluğun birliğinin yeniden sağlanmasını kutlamak

[624] Olympiodorus eserini, "tarih için materyal" olarak adlandırmaktadır. Bkz. *Testimonium* (Blockley). Eserin yayınlanma tarihi ile ilgili tartışmalar için bkz. Thompson 1944; Kaegi 1968: 88-90, 230; Matthews 1975: 382; Baldwin 1980: 218-219; Blockley 1981: 29-30; Clover 1993. Gillett 1993'te çok daha geç bir tarih olan 440-450 civarında yayınlanmış olabileceği öne sürülmektedir. Ayrıca bkz. Treadgold 2004: 727-729; Van Nuffelen 2013: 130. Olympiodorus'un eserinin Philostorgius, Sozomenus ve Zosimus tarafından kullanıldığı düşünülmektedir, bkz. Gillett 1993: 3-4 ve dn.11 ve 13; Van Nuffelen 2013: 130; Ünver 2020: 67-68.

üzere yazıldığını düşünmek mümkündür[625]. Aynı zamanda Romalı bir elçi ve bürokrat olan, bu sebeple Helion ile birlikte Roma'ya seyahat ettiği de düşünülen Olympiodorus'un, hem mensup olduğu hem de hitap ettiği çevrenin fikirlerini yansıtıyor olması da son derece muhtemel görünmektedir[626]. Bu noktada Olympiodorus'un, Van Nuffelen'in (2013) ortaya koyduğu gibi, Batı Roma İmparatorluğu'nda Honorius ve Galla Placidia ile önde gelen askerî-idari görevlilerin sistematik olarak yaptığı hatalara dikkat çekmesi; hatta adeta Doğu Roma İmparatorluğu ile bir karşılaştırma sunması eseri daha da ilginç kılmaktadır[627].

Olympiodorus'a göre Honorius, Stilicho'nun kızları Maria ve Thermantia ile evlenerek, Doğu Roma İmparatorluğu için bir tehdit oluşturan Stilicho'nun konumunu güçlendirdiği gibi[628], Galla Placidia da önce Got lider Athaulfus ardından da Stilicho'ya benzer istekleri olan Constantius ile evlenerek imparatorluğun iki yarısının ilişkilerini tehlikeye atmıştır[629]. Galla Placidia her ne kadar iki evliliğini de mecbur kaldığı için yapmışsa da, Constantius'un Galla ile evliliğinin ardından açgözlü birine dönüştüğü ve haksız bir şekilde mal elde ettiği; ölümünün ardından Galla'nın bu konuda gelen şikâyetleri örtbas etmiş olduğunun belirtilmesi oldukça ilginçtir[630]. Öte yandan Honorius ve Galla Placidia arasında Constantius öldükten sonra gelişen yakın ilişki de pek çok dedikoduya sebep olmuş, hatta Galla'nın maiyetindekiler sonunda çareyi Honorius ile kızkardeşinin arasını bozmakta

[625] Van Nuffelen 2013: 132-134. Eserin yazılış amacı ile ilgili farklı görüşler için ayrıca bkz. Thompson 1944: 52; Blockley 1981: 47; Gillett 1993: 2; Treadgold 2004: 731; Traiana 2009: 43.

[626] Olympiodorus'un Roma ziyareti hk. bkz. Olymp. *fr*. 25; Matthews 1970: 89-90; Baldwin 1980: 212-213; Treadgold 2004: 725; Van Nuffelen 2013: 134. Olympiodorus, eserinde Doğu Roma İmparatorluğu adına elçilik görevlerinde bulunduğunu belirtmektedir, bkz. *fr*. 19, 35. Ayrıca Olympiodorus'un 421 yılında II. Theodosius ile evlenerek Eudokia ismini alan Athenais'in ailesi ile de iyi ilişkileri olduğu düşünülmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 28; Cameron 1982: 274-276; Gillett 1993: 15-17.

[627] Van Nuffelen 2013: 130-152.

[628] Honorius'un Thermantia ile evliliği Olymp. *fr*. 3; Zos. 5. 28. 2; Maria ile evliliği için bkz. Zos. 5. 4. 1. Stilicho'nun Arcadius sağken doğu yönetimi ile ilişkileri bozma planları yaptığı, bu sebeple Alaric ile anlaşarak Illyricum'u ele geçirmek istediği belirtilmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 2; Soz. *HE* 8. 25.

[629] Athaulfus ile evliliği Olymp. *fr*. 22, 24. Ayrıca bkz. Philost. *HE* 12. 4. Constantius ile evliliği Olymp. *fr*. 33. Galla Placidia'nın her iki evliliği de mecbur kaldığı için yapmış olduğu da anlatıma dâhil edilmiştir. Özellikle Constantius ile evliliğinin Honorius tarafından dayatılması dikkat çekmektedir. Constantius'un, Honorius tarafından 421'de ortak *augustus* ilan edilmesinin doğuda kabul görmemesi üzerine, Doğu Roma üzerine bir sefer planladığı kaydedilmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 33; Philost. *HE* 12. 12.

[630] Olymp. *fr*. 37. Ayrıca bkz. Van Nuffelen 2013: 139-140

bulmuşlardır[631]. Oysa Doğu'da, II. Theodosius'un, yaptığı evlilikte tamamen Doğu Roma aristokrasisi dışından birini, Athenais/Eudokia'yı tercih ettiği bilinmektedir[632]. İmparatorun kız kardeşleri Pulcheria, Arcadia ve Marina da 414 yılında, saraya kardeşlerinin yönetimi için tehdit oluşturabilecek başka bir erkeğin girmemesi için bakireliği benimsemişler ve bunu Büyük Kilise'ye adadıkları görkemli bir altar ile ilan etmişlerdir[633]. Bu durum, II. Theodosius'un, Valentinianus'u tek kızı Licinia Eudoxia ile nişanlamasını da daha anlaşılır hale getirmektedir[634]. Böylece II. Theodosius daha önce bahsedildiği gibi, Valentinianus'un *augustus* ilan edilmesinin tamamen kendisinin desteğine bağlı olduğunu vurgulamanın yanı sıra; Batı Roma yönetiminde Stilicho ya da Constantius gibi bir generalin ön plana çıkmasının da önüne geçmek istemiştir.

Olympiodorus'un anlatımında dikkat çeken bir başka nokta da özellikle Stilicho ve Constantius'un şahsında, Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde yer alan kişilere bir eleştiri getirilmesidir. Stilicho, Honorius'un yönetiminde etkili olduğu gibi, imparatorluğun iki yarısı arasında bir savaşa sebep olabilecek şekilde Illyricum üzerine Alaric ile bir sefere çıkmak üzere anlaşmıştır[635]. Ayrıca, Arcadius'un ölümünün ardından tahta çıkan II. Theodosius'un küçük yaşta olmasını fırsat bilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimini de ele geçirmek istemiştir. Generalin kendi oğlu Eucherius'u tahta geçirmek istediği de söylentiler arasındadır[636]. Alaric ile yaptığı anlaşma ise Roma'nın kuşatılması ve yağmalanmasıyla sonuçlanmıştır[637]. Stilicho'nun ortadan kaldırılmasından sonra Honorius yönetimine karşı pek çok gasp

[631] Galla Placidia'nın maiyetinden Elpidia ve Spadusa ile Leontius'un iş birliği ile Galla ve Honorius arasındaki ilişki nefrete dönüşmüştür, bkz. Olymp. *fr*. 37, 38.

[632] Konu hk. bkz. Van Nuffelen 2013. Atinalı bir sofistin kızı olan Athenais, imparator ile evliliğinden hemen önce Hıristiyan olarak Eudokia ismini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* (II): 408-409, "Aelia Eudocia (Athenais) 2". Ayrıca Olympiodorus'un Eudocia'nın ailesi ile de iyi ilişkileri olduğu düşünülmektedir, bkz. Olymp. *fr*. 28; Cameron 1982: 274-276; Gillett 1993: 15-17.

[633] Soz. *HE*. 9. 1. Pulcheria'nın kardeşlerini de ikna ederek, saraya II. Theodosius'un yönetimini tehlikeye atacak ya da entrika ve kıskançlığa sebep olacak başka bir erkeğin girmesini önlemek için bekâret yemini etmesi; bunun Galla Placidia'nın Athaulfus ile evlendiği 414 yılında gerçekleşmiş olması da ilginç bir noktadır. Öte yandan Pulcheria ve kız kardeşlerinin Constantinopolis patriği Atticus'tan ve bakirelik üzerine verdiği vaazlardan etkilenmiş olması da mümkündür. Holum 1982: 93-96 Pulcheria'nın kararını, dönemin *praefectus praetorio*su Anthemius'un *augusta*yı oğlu ile evlendirmek istemesine bağlamaktadır.

[634] Valentinianus ve Licinia Eudoxia'nın nişanlanması hk. bkz. Marc. *Com*. *s.a.* 424. 2; Oost 1968: 184-185. Licinia Eudoxia için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 410-412, "Licinia Eudoxia 2".

[635] Olymp. *fr*. 2; Soz. *HE* 8. 25, 9. 4.; Philost. *HE* 12. 2.; Zos. 5. 26. Krş. Matthews 1970: 90-91.

[636] Olymp *fr*. 5. 2-3. Ayrıca bkz. Soz. *HE* 9. 4; Philost. *HE* 11. 3; 12. 1-2; Zos. 5. 32.

[637] Olymp. *fr*. 6; Zos. 5. 36. Roma'nın kuşatılması ve kentin durumu hk. bkz. Olymp. *fr*. 7, 10; Zos. 5. 39-40. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 284-306; Heather 2005: 224-229.

girişimi gerçekleşirken, bu dönemde yönetimde ön plana çıkan olan Olympius ve Iovius gibi isimler de imparatoru yanlış yönlendirmişler veya sadakatsiz davranmışlardır[638]. Nihayet Honorius'un kız kardeşi Galla Placidia ile evlendirdiği Constantius, imparatoru kendisini ortak *augustus* ilan etmek mecburiyetinde bırakmıştır[639]. Üstelik tıpkı Stilicho gibi onun da Doğu Roma İmparatorluğu üzerine bir sefere çıkma planları bulunmaktadır[640]. Hâlbuki Doğu'da, Anthemius ve Antiochus yönetimindeki bürokrasi, yedi yaşındaki II. Theodosius'un tahttaki hakkını korumak üzere hareket etmişlerdir[641]. Ayrıca, imparatorun otoritesine karşı ilerleyen dönemlerde de ciddi bir gasp girişimi yaşanmamış; Doğu Roma İmparatorluğu, kuzey sınırında Hunların saldırısını -en azından ilk dönemler için- kontrol altına almıştır[642]. Bu açıdan bakıldığında, Olympiodorus'un Batı Roma İmparatorluğu ve yönetimi ile ilgili üzerinde durduğu noktaların hemen hemen tümü, Doğu Roma İmparatorluğu ve yöneticileri ile bariz bir zıtlığa işaret etmektedir.

3.4.2. III. Valentinianus Yönetiminde Doğu Roma Etkisi

Olympiodorus'un II. Theodosius'a ithaf ettiği eserinin, Constantinopolis sarayındaki yönetim ve bürokrasinin görüşlerini yansıttığını ya da benzer çizgide olduğunu kabul edersek Doğu'da, Batı'nın içinde bulunduğu durumun yöneticilerin yaptığı hatalar ile imparatora hizmet eden askerî ve idari görevlilerin sadakatsiz davranışlarına bağlandığını düşünmemiz mümkün hale gelmektedir[643]. Valentinianus dönemi boyunca Batı'daki yönetimin de bu endişeler doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Bu durumun genel olarak Doğu Roma yönetiminin özellikle de II. Theodosius'un Batı seferi sırasında Valentinianus ile birlikte İtalya'ya gönderdiği

---

638 Gasp girişimleri için bkz. Olymp. *fr*. 7.5, 13-15, 17-18, 20; Soz. *HE* 9. 6. Olympiodorus ve Iovius için bkz. Olymp. *fr*. 8. Ayrıca *fr*. 20'de de "Honorius'a ihanet edenlerden" bahsedilmektedir.

639 Olymp. *fr*. 33, Honorius'un Constantius'u gönülsüzce ortak *augustus* ilan ettiğini; Philost. *HE* 12. 12. imparatorun ailesine duyduğu bağlılık sebebiyle Constantius'u ortak *augustus* ilan ettiğini belirtmektedir.

640 Constantius'un ortak *augustus* olarak doğuda II. Theodosius tarafından kabul edilmemiş olması sebebiyle doğu üzerine bir sefer planladığı hk. bkz. Olymp. *fr*. 33; Philost. *HE* 12. 12. Olympiodorus'un buradaki ifadesi dikkat çekicidir: "Constantius'un ölümüyle, doğuya karşı düşmanlık da son buldu".

641 Soc. *HE* 7. 1. 3. Ayrıntılı anlatım için bkz. Böl. 2. 2.

642 II. Theodosius döneminde 408 yılına tarihlenen Hun saldırıları için bkz. Soz. *HE* 9. 5; *CTh.* 5. 6. 2-3 (sırasıyla; 23 Mart 409, 12 Nisan 409); ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 63-67; Blockley 1992: 53.

643 Benzer bir yargı için bkz. Van Nuffelen 2013: 143. Van Nuffelen burada Batı Roma İmparatorluğu'nun gerilemesinin Stilicho'nun öldürülmesine değil; genel olarak yönetici elitin başarısızlığına bağlanabileceğini belirtmektedir.

isimlerin etkisiyle bağlantılı olması muhtemeldir. Nitekim yönetim sözde Valentinianus'un annesi *augusta* Galla Placidia'ya emanet edilirken; daha önce Batı Roma'da herhangi bir faaliyeti bilinmeyen ve Doğu Roma'dan gönderildiği düşünülen Felix'in *magister militum* ilan edilmesi son derece dikkat çekicidir[644]. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, imparatorun en güvendiği kişilerden olan *magister officiorum* Helion ile *magister militum* Ardaburius'un da uzun bir süre Batı Roma topraklarında kaldıkları anlaşılmaktadır[645].

II. Theodosius'un Batı'ya göndermiş olabileceği bir başka isim ise, Doğu Roma İmparatorluğu'nda *quaestor* olarak görev yapan ve daha sonra *Codex Theodosianus*'un hazırlanması için imparator tarafından oluşturulan komisyonun da başına getirilen Antiochus'tur[646]. Honoré'un (1999: 253-257) ayrıntılı çalışmasında ortaya koyduğu gibi, Valentinianus'un ilk dönemlerinde yayınlanan yasa metinlerinin tek bir *quaestor* tarafından hazırlanmış olduğu göze çarpmaktadır. Yasa metinlerinin incelenmesi bu kişinin Antiochus olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ilk dönemde çıkarılan yasaların Doğu Roma etkisinde olduğu ve Batı Roma'da kurulan yeni yönetimin desteğine ihtiyaç duyduğu gruplara bazı imtiyazlar sağlamış olduğu da dikkat çekmektedir. 3 Ocak 426'da yayınlanan iki yasa, senatörlerin hak ve ayrıcalıklarını tanımaktadır[647]. Bir başka yasa ile Roma sakinleri ve senatörlerinin yarı yarıya karşıladıkları ve imparatorlara yeni yılda hediye olarak

---

[644] Soc. *HE* 7. 24; Procop. *Bell*. 3. 3. 9-13'te II. Theodosius'un yönetimi Galla Placidia'ya emanet ettiği belirtilmektedir. Ayrıca bkz. Oost 1968: 183-184, 197; Honoré 1999: 251; O'Flynn 1983: 76-78; Sivan 2011: böl. 4; Herrin 2020: 36-43. Öte yandan McEvoy 2013: 234-238 Galla Placidia'nın Batı Roma İmparatorluğu yönetimindeki rolünü daha dengeli bir şekilde değerlendirmekte ve Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius'un etkisinin daha baskın olduğunu kabul etmektedir. Kanaatimize göre, Galla Placidia'nın oğlu üzerinde kişisel etkisini kabul etsek bile, *augusta*nın Honorius döneminde batıda geçirdiği zaman dilimi içerisinde yaşananlar, Batı Roma yönetiminde etkili gruplar ile ilişkilerinin zarar görmüş olabileceğini göstermektedir. Bu durumda II. Theodosius'un doğu seferi sırasında gönderdiği isimlerin yönetimde daha etkili olması da mümkündür. Felix, 425-430 yılları arasında *magister militum*luk görevini üstlenmiş ve *patricius* unvanı ile onurlandırılmıştır. 425 yılından önceki kariyeri hk. bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 461-462, "Felix 14". *Patricius* unvanı hk. genel olarak bkz. *ODLA* (II): 1144.

[645] Helion, Batı Roma seferinin ardından 23 Aralık 426'da Constantinopolis'tedir. Bkz. *CTh*. 6. 27. 20. Ayrıca bkz. Honoré 1999: 255; McEvoy 2013: 242. Ardaburius 427 yılı Batı Roma *consul*üdür. Bu sebeple bu tarihlerde batıda olduğu düşünülmektedir, bkz. *CLRE*: 388-389; Kaegi 1968: 23. Ayrıca bkz. Oost 1968: 209.

[646] Honoré 1999: 253-257. Ayrıca bkz. Harries 1999: 37, 63; Sivan 2011: 395. Antiochus için bkz. *PLRE* (II): 103-104, "Antiochus (Chuzon I) 7. Antiochus ayrıca 431 yılı *consul*udur. Bkz. *CLRE*: 396-397.

[647] *CTh.* 10. 10. 33 (27 Şubat 426); 10. 26. 2; (3 Ocak 426); Honoré 1999: 249. Ayrıca bkz. *CTh*. 5. 1. 7 (30 Ocak 426); *CTh*. 4. 10. 3. (30 Mart 426); Oost 1968b: 114-121, ilk dönemde yayınlanan yasaların Galla Placidia'nın etkisiyle yayınlandığını savunmaktadır.

takdim edilen *aurum oblaticium* vergisi kaldırılmıştır[648]. Aynı amaçla kilisenin haklarına ilişkin yasalar da çıkarılmıştır. Hatta kilise ile ilgili yasaların Valentinianus'un *caesar* olduğu dönemden itibaren yayınlandığı görülmektedir[649]. 6 Ağustos 426'da ise Ioannes'in kiliselere "çok gördüğü imtiyazların" ve "daha önceki aziz imparatorların verdiği tüm ayrıcalıkların geri verildiğine" ilişkin bir yasa yayınlanmıştır[650]. Bunu Yahudi ve Samaritanların (Samiriler) Hıristiyan mirasçıları ile Hıristiyan olup din değiştirenlerin mirasçılarının sahip olduğu haklara ilişkin yasalar izlemiştir[651].

Valentinianus'un ilk bir yılında yayınlanan ve Kilise ile Senato üyelerine bazı ayrıcalıklar tanıyan bu yasama faaliyetlerini günümüze on iki yasa metni ulaşan ve küçük bir *codex* özelliği de taşıyan yeni bir yasa paketi takip etmiştir. 7 Kasım 426'da yayınlanan bu yasalar ile hangi hukukçuların içtihadının takip edileceği ve ayrıca yine aristokrat çevreleri yakından ilgilendiren veraset haklarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir[652]. Fakat bu yasa paketini takip eden dönemde Batı Roma'da çıkarılan yasaların sayısında düşüş gözlemlenmektedir. 425-426 yılları arasında yayınlanan on iki yasaya karşılık; *Codex Theodosianus*'un tüm imparatorluk için geçerli kabul edildiği 438 yılına dek Batı Roma'da yalnızca on iki yasa kaydedilmiş olması, başta Antiochus olmak üzere Doğu Roma İmparatorluğu'ndan gönderilen isimlerin, Valentinianus'un ilk yıllarında çıkarılan yasalar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır[653]. Batı'daki yönetimin şekillendirilmesi için Doğu'dan gönderilen görevlilerin Constantinopolis'e dönmesi ile birlikte yeni yönetimin ilk yılında yaptığı hızlı yasama faaliyeti de yavaşlamış olmalıdır.

Öte yandan bu ilk dönemin ardından da Valentinianus yönetiminin, Doğu Roma etkisinde ve II. Theodosius'un temel endişelerinden biri olan imparatora sadakatin sağlanması ve gasp girişimlerinin önlenmesi doğrultusunda hareket ettiğini

---

[648] *CTh*. 6. 2. 25 (24 Şubat 426); Matthews 1975: 356; Honoré 1999: 249. Öte yandan bu verginin kaldırılması sadece 426 yılı için tanınmış bir imtiyaz da olabilir.

[649] Bir *caesar*ın genel yasalar çıkarma yetkisinin olması alışılmadık bir durumdur. Bu dönemdeki yasama faaliyetleri ve konu hk. genel olarak bkz. Honoré 1999: 248-249.

[650] *CTh*. 16. 2. 26 (6 Ağustos 426).

[651] Yahudiler ve Samaritanların Hıristiyan mirasçılarının hakları: *CTh*. 16. 8. 28 (8 Nisan 426). Hıristiyan olup din değiştirenler için bkz. *CTh*. 16. 7. 7 (7 Nisan 426). Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Honoré 1999: 249. Herrin 2020: 39-40, 44 bu yasaların ve genel olarak daha sonra hazırlanacak olan *Codex Theodosianus*'un arkasında Galla Placidia'nın olduğunu savunmaktadır.

[652] Ayrıntılı bilgi için bkz. Honoré 1999: 250-251.

[653] Honoré 1999: 251-252; McEvoy 2013: 241-242.

gösterecek başka gelişmelere rastlamak da mümkündür. Burada Olympiodorus'un eserinin sonlarına doğru bir tasvirini de sunduğu Roma kentinin yeniden ön plana çıkışı ve yönetimin İtalya'daki senatörler ve aristokrasi mensupları ile kurduğu yakın ilişkiler özellikle dikkat çekmektedir. Bilindiği gibi, 4. yüzyıldan itibaren imparatorluğun birden fazla *augustus* tarafından yönetilmesi ve bu *augustus*ların genelde sınıra yakın Treverorum, Sirmium, Mediolanum gibi kentlerde ikamet etmeyi tercih etmeleriyle Roma'nın önemi giderek azalmış; kent ve Senato yalnızca sembolik bir anlam ifade etmeye başlamıştır[654]. Honorius döneminde başkent Ravenna'ya taşınmış ve imparator yalnızca törenler için Roma'yı ziyaret eder hale gelmiştir[655]. Batı'da ortaya çıkan bu durumun, Magnentius, Magnus Maximus, Eugenius, Priscus Attalus ve son olarak Ioannes'in gasp girişimleri ile de yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu isimlerin neredeyse tamamının Roma ve Senato'dan büyük destek aldıkları görülmektedir[656]. Buna rağmen, imparatorların yeniden kalıcı olarak Roma'da ikamet etme gibi bir girişimleri olmamıştır[657]. Oysa Valentinianus döneminde bu durumun değişmeye başladığı görülmektedir.

Valentinianus'un 430'lardan itibaren sık sık Roma kentini ziyaret etmesi ve burada zaman geçirmesi dikkat çekmektedir[658]. Öyle ki Maxentius döneminden sonra ilk defa bir imparator, Roma'da bu kadar uzun zaman geçirmiştir[659]. Valentinianus'un kentin erzak ihtiyacından, ticari faaliyetlere ve savunmasına kadar çeşitli konuları ele

---

[654] Elbette imparatorlar nadiren de olsa Roma'yı ziyaret etmeye devam etmişlerdir. Diocletianus ve Maximianus 303 yılında, Constantinus 312, 315 ve 326 yılında, II. Constantius 357 yılında, I. Theodosius 389 yılında Roma'yı ziyaret etmişlerdir. Demandt 1989: 376'da bu ziyaretlerin bir listesi verilmektedir. Fakat Roma'nın başkent olarak önemi imparatorların değişik kentlerde ikamet etmesi sebebiyle azalmış görünmektedir. Millar 1977: 13-57; Krautheimer 1983: 93; Curran 2000: 43-44. Krş. Gillett 2001: 131-167.

[655] Honorius, 403, 404, 405 407, 414, 416 yıllarında Roma'ya kısa ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerin geneli törensel amaçla yapılmıştır. Honorius'un Roma ziyaretleri hk. bkz. Gillett: 137-138. Öte yandan imparatorun Roma'da bulunması için senatörlerin ricada bulunduğu da dikkat çekmektedir, bkz. MacCormack 1981: 53-54, 209; Gillett 2001: 139-140.

[656] Bkz. "Tarihsel Arka Plan".

[657] Senato'nun Honorius'a Roma'da bulunmasını rica etmesi bu konudaki hassasiyeti de göstermektedir, bkz. MacCormack 1981: 53-54, 209; Gillett 2001: 139-140. Aynı durum, Themistius'un I. Theodosius'u Constantinopolis'e gelmesi için ikna etme çabasında da görülmektedir, bkz. Them. *Or*. 14. 5.

[658] Aynı dönemde imparatorluğun iki önemli generali olan Aetius ve Bonifatius'un da aralarındaki güç çatışması sırasında Roma'yı ziyaret ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla imparatorun bu dönemde Roma'ya gösterdiği artan özenin, bu iki generalden birinin Senato'dan destek almasını önlemek ile ilişkili olma ihtimali de yüksektir. Bkz. Prosp. *s.a.* 432.

[659] Bkz. Gillet 2001; 133; Humphries 2012. Maxentius'un diğer *tetrarkh*lardan farklı olarak Roma'da ikamet etmesi hk. bkz. Curran 2000: 68-69.

alan pek çok emirnamesinde Roma, başkent olarak nitelenmekte ve bu emirnameler kente gösterilen ihtimamı da yanstımaktadır[660]. Ayrıca imparatorun kentteki varlığını görünür kılacak imar faaliyetleri de dikkat çekmektedir. Bu dönemde tıpkı Constantinopolis'te olduğu gibi, Valentinianus'un yanı sıra Galla Placidia ve daha sonra Licinia Eudoxia gibi ailenin diğer üyelerinin, Roma piskoposları III. Sixtus (432-440) ve I. Leo (440-461) döneminde yürütülen kilise inşaat programlarına da ciddi manada destek verdiği görülmektedir[661]. Yine, *Colosseum* da imparator tarafından restore ettirilmiştir[662].

İmparatorun Roma kentine özeni Batı Roma İmparatorluğu'nu sarsan istilalar sırasında da devam etmiştir. Bu durum, Alaric'in Roma'yı kuşatması sırasında Ravenna'daki yönetimin, kenti ve sakinlerini büyük ölçüde yalnız bıraktığı önceki dönem ile belirgin bir zıtlık arzetmektedir. Roma'nın Vandal saldırıları sebebiyle en fazla tehlikede olduğu 439-440 yıllarında[663] ve yine Attila'nın Galya ve İtalya seferleri (451-452) sırasında imparatorun Roma'da bulunduğu; 450 yılından 455 yılına kadar da sürekli olarak Roma'da kaldığı görülmektedir[664]. Burada, yine doğudaki yönetim ve Constantinopolis örneğinin izlendiği akla gelmektedir. Constantinopolis, özellikle I. Theodosius döneminden itibaren doğudaki imparatorun kalıcı ikameti haline gelmesiyle, imparator ile tebaasını birbirine yaklaştıran, onları buluşturan seremoni ve ritüellerin merkezi haline gelmişti[665]. İmparatorun kente girişi (*adventus*), yıl dönümleri ve zaferlerin kutlanması ya da bir felaketin ardından yapılan tövbe ve şükür ayinleri her biri ayrı bir tören vesilesi olarak, imparatorla kent

---

[660] Bkz. *NVal*. 5 (3 Mart 440); *NVal.* 16; (18 Ocak 445); *NVal.* 25 (3 Haziran 447); *NVal.* 29 (24 Nisan 450); *NVal.* 31 (3 Şubat 451). Konu hk. ayrıca bkz. Gillett 2001; Humphries 2012.

[661] Gillett 2001: 145-146; Humphries 2012: 167. Galla Placidia'nın Ravenna'daki inşa faaliyetleri hk. ayrıca bkz. Herrin 2020: 46-51.

[662] Humphries 2007: 43-44.

[663] Vandal kralı Geisericus 439'da Kartaca'yı ele geçirmiş; 440 yılı başlarında Sicilya'yı yağmalamıştır, bkz. Marc. *Com*. *s.a.* 429. 3; Hydat. 115, 119, 120; Prosp. *s.a.* 427; *Chron. Pasch*. *s.a.* 428; Theoph. *a.m.* 5941; Cass. *Var.* 1. 4. 14. İmparator Ağustos 439'da Ravenna'dadır, bkz. *NVal*. 3. 1. Fakat 440 yılında Roma'dadır, bkz. *NVal*. 4. 1; Mart 440'ta Roma surlarının tamiri emredilmiştir, *NVal*. 5. 3. Ayrıca bkz. Gillett 2001: 164.

[664] Gillett 2001: 148. Herrin 2020: 63-64, Valentinianus'un bu tarihlerde sarayı kalıcı olarak Roma'ya taşımasını hem kendisi hem de imparatorluk için ölümcül bir hata olarak yorumlamaktadır. Attila'nın Galya seferi hk. bkz. Prosp. *s.a*. 451; *Chron. Gall. 452*, 139 -141; Iord. *Get*. 197-213; Cass. *Var*. 3.1.1; Greg. Tur. 2.7. Prisc. *fr*. 20.1 Attila'nın Geisericus'u memnun etmek için Galya'ya saldırdığını ifade etmektedir. İtalya seferi hk. bkz. Prisc. *fr*. 22. 1-3; Prosp. *s.a.* 452; Marc. *Com*. *s.a.* 452; Iord. *Get*. 218-224; *Rom*. 328; Procop. *Bell*. 3. 4.29-35. Ayrıca bkz. Thompson 1948: 128-135; Maenchen-Helfen 1973: 129-141; Barnish 1992: 38-47.

[665] McCormick 1986: 159-160; Croke 2010: 241-242, 251, 260; Van Nuffelen 2012: 184-185.

sakinlerinin bir araya gelmesi için ortam sağlamaktaydı[666]. Bunlar aynı zamanda din adamları ve halkın isteklerinin dinlendiği; imparatorun kent sakinlerine onları koruyan ve gözeten "ideal" yönetici olarak yansıtılması için gereken fırsatı da yaratmaktaydı[667]. Dolayısıyla buradaki en temel amaçlardan biri, mutlak hâkimiyete sahip imparatora sadakatin pekiştirilmesiydi[668]. Valentinianus ve annesi Galla Placidia da Constantinopolis'te kaldıkları sürede imparator ve kent sakinleri arasındaki bu ilişkiyi gözlemleme şansı bulmuş olmalıdır. Constantinopolis'in bu anlamda Batı Roma topraklarındaki en önemli karşılığı, imparatorluk ile tarihsel bağı çerçevesinde Roma kentiydi; Valentinianus şahsında imparatorun Roma'ya geri dönmesi, özellikle de kriz anlarında kentte bulunması benzer imkânların değerlendirilmesine fırsat vermekteydi.

Elbette Roma'nın yeniden ön plana çıkışı, Valentinianus'un sadakatine ihtiyaç duyduğu en önemli kesim olan Senato üyeleri ve aristokrasi mensuplarının desteğinin kazanılması ihtiyacı ile de yakından bağlantılı olmalıdır. On beş yıl önce Gotlar tarafından yağmalanmasına ve pek çok felaket görmesine rağmen görkeminden pek bir şey kaybetmemiş kentin en önemli sakinlerinin hala senatörler olduğu ve yeni yönetimin ihtiyaç duyacağı maddi kaynağın da büyük ölçüde onların elinde toplandığı düşünüldüğünde bunun bir gereklilik olduğu da anlaşılmaktadır[669].

---

[666] Constantinopolis'te bu tür seremoni ve ritüellerin gerçekleştirilmesinde, kutlamaların yapılmasında Hipodrom'un özellikle ön plana çıktığı görülmektedir. Kuşkusuz burası imparator ile halkın bir arada bulunduğu en önemli alandı. Örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz. McCormick 1986: 59 vd.; McCormick 2000: 156-160; Humphries 2007; Croke 2010: 249-257. II. Thedosius döneminde Athaulfus'un öldürülmesi hipodromda düzenlenen yarışlarla kutlanmıştı. Honorius'un Attalus'a karşı aldığı zafer de yine benzer şekilde oyunlarla kutlanmıştır. Öte yandan II. Theodosius'un Ioannes'in öldürüldüğü haberini hipodromda almış olması ve oyunları yarıda keserek tüm kenti şükür duası için Büyük Kilise'ye davet etmesinin de gösterdiği üzere kilisenin de bu tür zaferlerin kutlandığı ve imparator ile tebaasının biraraya geldiği önemli bir mekân olarak işlev kazandığını göstermektedir.

[667] Din adamlarının ricalarını imparator ve maiyetinin katıldığı seremonilerde dile getirmelerine örneklerden biri olarak, Gazze piskoposu Porphyrius'un kentindeki Zeus tapınağının yıkımı için henüz bebek olan II. Theodosius'a vaftiz töreninde dilekçe vermesi dikkat çekmektedir. Başlangıçta vergi gelirlerinde düşüş yaşanabileceği sebebiyle bu isteği reddeden Arcadius, oğlunun ilk hükmü olması sebebiyle dilekçeyi kabul etmişti. Bkz. *V. Porph*. 48-49. Öte yandan bazen imparator ile halkın gerçek anlamda karşı karşıya gelmesi de söz konusudur. Her yıl törensel bir şekilde gerçekleştirilen kent *granarium*unun teftişi sırasında II. Theodosius, kıtlık sebebiyle öfkeli halk tarafından taşlanmıştı, bkz. Marc. *Com. s.a.* 431.

[668] Geç Roma İmparatorluğu'nda tören ve seremonilerin önemi hk. bkz. MacCormack 1981; McCormick 1986; Kelly 1999: 170-195; McCormick 2000. Ayrıca bkz. Van Nuffelen 2012.

[669] Olymp. *fr*. 41. Olympiodorus Valentinianus'un tahta geçtiği 425 yılında Roma'nın tasvirinin yanı sıra senatörlerin gelirlerine ilişkin de önemli bilgiler vermektedir. Senatörlerin yıllık nakdi gelirlerinin 4000 libre altın tutarında olduğunu belirten Olympiodorus bu tutara, satıldıkları takdirde

Bu bağlamda Honorius ve ardından da Ioannes'in ikamet etmeyi tercih ettikleri Ravenna yerine Roma'da *augustus* ilan edilen Valentinianus'un bu andan itibaren Senato ile yakın ilişkiler kurmuş olması dikkat çekmektedir[670]. Nitekim ilk dönemlerden itibaren *praefectus praetorio* olarak Anicius Auchenius Bassus (426), Rufus Antonius Agrypnius Volusianus (428-429) ve Nicomachus Flavianus (431-432) gibi önemli senatör ailelerine mensup isimlerin tercih edildiği görülmektedir[671]. *Praefectus urbi* olarak da genellikle senatörler görevlendirilmiştir[672].

İmparatorun yeniden Roma'ya dönmesi ve Senato ile kurulan yakın ilişkiler ile senatörlerin yönetimde önemli pozisyonlara getirilmeleri, bilhassa sınırlarda barbar topluluklar ile meşgulken ortaya çıkan ve hem Doğu hem Batı Roma yönetimlerinin temel endişesi olduğu anlaşılan gasp girişimlerinin önünü kesmiş görünmektedir. Valentinianus'un 455 yılındaki ölümüne dek, 407-420 yılları arasındaki süreçte art arda ortaya çıkan gasp girişimlerine benzer herhangi bir tehditle karşılaşmamış olması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Fakat Valentinianus'un, tahta çıktığı andan itibaren Doğu'daki yönetimden aldığı destek de bu bağlamda son derece önemlidir. Zira II. Theodosius'un desteği sadece Batı'daki yönetimin yapılandırılması ile sınırlı kalmamış; Batı Roma İmparatorluğu, 431-432 ve 440-441 yılları arasında Kuzey Afrika'da Vandal tehdidi ile karşı karşıya kaldığında askerî destek de sağlanmıştır. Özellikle 431-432 seferinden sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli generallerinden olan Aspar'ın, Hunların Trakya'ya saldırması sebebiyle Doğu ordularının geri çekilmesinden sonra da 434-435'e kadar Batı'da kalmış olması ayrıca dikkat çekmektedir[673]. İmparatorluğun iki yarısı arasındaki yakın iş birliği ve

bu gelirin üçte biri kadar daha gelir getirecek şarap, tahıl ve diğer ürünlerin dâhil olmadığını ifade etmektedir. Orta düzeyde gelire sahip bir senatör olan hatip Symmachus oğlunun *praefectus*luğu onuruna hazırladığı oyunlara 2000 libre altın harcamıştır.

[670] Elbette bu tercihin yapılmasında, Ioannes'in kısa süre önce burada *Anicii* gibi bazı ünlü senatör ailelerinin desteğiyle *augustus* ilan edilmiş olması sebebiyle, diğer tüm gasp girişimlerinin sonucunda olduğu gibi, Doğu Roma imparatorunun bir güç gösterisi planlamış olmasının da payı vardır. Zira II. Theodosius, Valentinianus'a desteğini göstermek üzere bizzat Roma'da bulunmak ve gaspçılara çabuk paye verilmemesi konusundaki uyarılarını iletmek istemiştir, bkz. Soc. *HE* 7. 24.

[671] Bassus: *PLRE* (II): 219-220; Volusianus *PLRE* (II): 1184-1185, "Rufius Antonius Agrypnius Volusianus 6"; Nicomachus Flavianus: *PLRE* (I): 345-347, "Nicomachus Flavianus 14". III. Valentinianus döneminde *praefectus praetorio* olarak görev yapan isimler için bkz. Weber 1989: 476 vd. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 356-357.

[672] Humphries 2012: 175-176. Kent valilerinin listesi için bkz. 179-182.

[673] Procop. *Bell*. 3.3.34-36, Aspar'ın doğuya döndüğünü kaydeder fakat generalin 435 yılına dek batıda kaldığını gösteren kanıtlar mevcuttur ve ayrıca 434 yılı Batı Roma *consul*lüğüne getirilmiştir,

iletişim ile II. Theodosius'un gerektiği takdirde Batı yönetimine askerî destek vereceğini de gösteren bu hamleler, Batı'nın içinde bulunduğu krizin yeni bir gasp girişimi ile derinleşmesini engellemiş; böylece Valentinianus'un rakipsiz olarak tahtta kalmasına katkı sağlamıştır.

3.4.3. İdeal Bir Roma İmparatorluğu: İmparatorluğun, Hanedanın ve Hukukun Birliği

II. Theodosius, imparatorluğun iki yarısı arasında süregelen uzun bir çatışma döneminin ardından, kuzeni Valentinianus'a sağladığı destek ile Batı'daki yönetim mekanizmasını kendisinin üstünlüğü çerçevesinde ve Doğu Roma etkisinde yeniden yapılandırmış; böylece imparatorluğun siyasi birliğini sağlamıştır. Bununla birlikte imparator, 424 yılında, Batı seferi öncesinde kızı Licinia Eudoxia ve Valentinianus'u nişanlayarak hanedanın birliğini sağlamayı da öngörmüştür. Nihayet, Licinia Eudoxia ve Valentinianus'un evlilik için uygun yaşa gelmeleriyle harekete geçilmiş; II. Theodosius ve Valentinianus, töreninin 437 yılında Thessalonike'de yapılmasına karar vermişlerdir. Fakat Valentinianus, kıdemli *augustus* Theodosius'a Thessalonike'ye kadar zahmet vermek istemediğini ve kendisinin Constantinopolis'e gelebileceğini haber verince tören Constantinopolis'e taşınmıştır. Ayrıntıları kaydedilmemiş olmakla birlikte evlilik töreninin, dönemin propagandasına da uygun olarak başkentte oldukça önemli bir kutlamaya vesile olduğunu düşünmemiz mümkündür. Zira tören, iki *augustus*un aynı kentte bulunduğu nadir anlardandır ve ayrıca Valentinianus ile birlikte törene katılmak üzere seçkin isimlerin de Constantinopolis'e seyahat ettiği anlaşılmaktadır. Galla Placidia ve belki Honoria törene katılmış olmalıdır. Roma Senatosu'nun Batı yönetiminde önemli görevlerde bulunan iki üyesi Rufinus Antonius Agrypnius Volusianus ve Anicius Acilius Glabrio Faustus'un Constantinopolis'te oldukları bilinmektedir[674]. Ayrıca saray şairi ve evliliği kutlamak üzere bir methiye de kaleme almış olan Merobaudes de

bkz. *CLRE*: 402-403. Vandallar ile 435 yılında yapılan anlaşma şartları da yine muhtemelen Aspar tarafından görüşülmüştür, bkz. Heather 2000: 9.

[674] Volusianus, 417 yılında Roma kent *praefectus*luğu; 427-428 yılları arasında Batı *praefectus praetorio*luğu görevlerini üstlenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. *PLRE* (II): 1184-1185, "Rufius Antonius Agrypnius Volusianus 6". Faustus üç kez Roma *praefectus*luğu yapmış ve 437 yılında Constantinopolis'te her iki *augustus*un ortak kararıyla Batı *praefectus praetorio*su olarak atanmıştı. Bkz. *PLRE* (II): 452-454, "Anicius Acilius Glabrio Faustus 8".

muhtemelen Constantinopolis'te bulunan isimler arasındadır[675]. Valentinianus ve beraberindekiler 21 Ekim 437'de resmi bir tören (*adventus*) ile kente girmişler ve 29 Ekim günü evlilik töreni gerçekleştirilmiştir[676].

II. Theodosius bu olayın anısına Constantinopolis'te bir sikke bastırmıştır. Fakat burada II. Theodosius'un yeni çiftin ellerini birleştirirken ve tam ortada daha büyük bir figür olarak betimlenerek ön plana çıkarılması, imparatorun hem bu evliliğin gerçekleşmesinde hem de Valentinianus'un Batı'daki yönetimi üzerindeki önemli rolünün altını bir kez daha çizmektedir[677]. Öte yandan Valentinianus ve Batı Roma yönetiminin de II. Theodosius ile hemfikir olduğu anlaşılmaktadır. Zira törenin, Ravenna sarayında yer alan fakat günümüzde kayıp olan bir mozaik serisinde, yine II. Theodosius ve Valentinianus'un konumlarına dikkat çekerek betimlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Merobaudes'in şiirinde yer verdiği tasvirden takip edebildiğimiz kadarıyla sürgündeki Valentinianus'un Ioannes'in gasp girişimi sebebiyle Theodosius'a başvurması; Doğu orduları tarafından Ioannes'in ortadan kaldırılması, Valentinianus'un Batı Roma *augustus*u ilan edilmesi ve Licinia Eudoxia ile evlilik törenlerinin betimlendiği bu sahneler Batı'da da politik üstünlüğün açıkça Constantinopolis'e kaydığının kabul edildiğine işaret etmektedir[678].

Constantinopolis'teki evlilik töreni, imparatorluğun iki yarısı arasındaki yakın ilişki ve iş birliğinin en önemli sembollerinden biri olarak görülen *Codex Theodosianus*'un Batı Roma yönetimine takdim edilmesi için gereken fırsatı da sağlamıştır. Valentinianus'un Batı Roma tahtına geçirilmesinden kısa süre sonra, 429 yılında Theodosius, 313 yılından itibaren kendi döneminde yayınlanmış olanlar da dâhil olmak üzere Roma yasalarının derlenmesi için bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyonun en temel amacı, "yasalar üzerinde var olan ve pek çok kişinin hayatına mâl olan karanlık örtüyü kaldırmak; yasa metinlerini aydınlığa kavuşturmaktı"[679]. Bu ilk aşamanın tamamlanmasının ardından yalnızca geçerli yasalar ve Romalı

[675] Clover 1971b: 362-363.
[676] Soc. *HE* 7. 44. 3 (436 tarihini vermektedir); Merob. *Carm*. 1. 10; *Gesta* 2; Marc. *Com*. *s.a*. 437; *Chron. Pasch*. *s.a.* 437; Prosp. *s.a*. 437; Ion. Mal. 14. 7. Ayrıca bkz. Oost 1968a: 242-245; Holum 1982: 183-184.
[677] Bu aynı zamanda iki imparatorun son kez birlikte betimlendiğini gördüğümüz sikkedir. Bkz. Kaegi 1968: 28; Holum 1982: 209; De Salis 1867: 206.
[678] Merob., *Carm*. 1; Bury 1919: 8. McEvoy 2013: 266-267.
[679] *NTh*. 1.1-3 (15 Şubat 438).

yargıçların daha önce vermiş oldukları kararların özetlerinin olduğu ikinci bir kısım da *Codex*'e eklenecekti. Böylece "bu *Codex* hiçbir hataya, hiçbir ikileme izin vermeyecek; II. Theodosius'un adıyla anılacak ve nelerden kaçınılması ve nelerin uygulanması gerektiğini ortaya koyan bir *magisterium vitae* olarak hazırlanacaktı"[680]. İmparatorluğun hukuki birliğini de sağlayacak bu "yaşam rehberi", Doğu ve Batı Roma topraklarında aynı anda yürürlüğe girecekti. Fakat projenin ikinci aşaması tamamlanamamıştı[681]. Bu sebeple, Valentinianus ile Licinia Eudoxia'nın evlilik törenlerinin ardından, Doğu *praefectus praetorio*su Darius[682] ile; Valentinianus ve Theodosius'un ortak kararı sonucunda Batı (İtalya, Afrika ve Illyricum) *praefectus*u olarak atanan Faustus'a yalnızca genel imparatorluk yasalarını içeren on altı kitaplık kısım verilmişti[683]. 439 yılı *consul*lüğünü II. Theodosius ile birlikte üstlenen Batı Roma *praefectus praetorio*su Faustus, yaklaşık altı ay sonra (Aralık 438) Roma Senatosu'nun üyeleri ile *Codex Theodosianus*'un yürürlüğe girmesi için yaptığı toplantıda imparatorun amacını bir kez daha net bir şekilde dile getirmişti:

> *En kutsal imparator, efendimiz Theodosius, imparatorluğuna bu yüksek onuru bahşetmeyi arzulamış ve kendisinin pek kutsal adıyla anılmasını istediği on altı kitapta derlenen yasaların emirlerine uygun olarak tüm dünyada uyulması gereken kurallar koyulmasını emretmiştir. Ölümsüz efendimiz Valentinianus bu girişimi bir meslektaşın sadakati ve bir oğulun muhabbetiyle onaylamıştır*[684].

Faustus'un senatörlere yaptığı konuşma, projenin bir başka yönüne daha dikkat çekmektedir. *Codex Theodosianus* tamamen II. Theodosius ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun girişimidir; Valentinianus yalnızca *Codex Theodosianus*'un yürürlüğe girmesini ve uygulanmasını onaylamıştır. Dolayısıyla imparatorluğun siyasi birliğinin yanı sıra hukuki birliği de Doğu'nun üstünlüğü ile sağlanmıştır. Bu durum II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin, uzun bir çatışma döneminin

---

[680] *Gesta* 4.

[681] *Codex Theodosianus*'un hazırlanması için oluşturulan ilk komisyon yalnızca imparatorluk yasalarının derlenmesi için on yıla ihtiyaç duymuştur. 435 yılında yeni bir komisyon oluşturulduğu görülmektedir. Dolayısıyla projenin bu ikinci kısmından tamamen vazgeçilmiş olabileceği gibi, ikinci aşamanın 435'te bu yeni komisyon ile başlatılmış olması da mümkündür. Bkz. Matthews 1993: 19-44; Sirks 1993: 45-67. *Codex Theodosianus*'un hazırlandığı dönem ve şartları hk. bkz. Mathews 2000a. Herrin 2020: 44 *Codex Theodosianus*'un hazırlanmasında Galla Placidia'ya orantısız bir rol atfetmektedir.

[682] Bkz. *PLRE* (II): "Darius 3".

[683] *ILS* 1283 = *CIL* 14. 2165; Ayrıca bkz. Matthews 1993: 21 ve dn. 5.

[684] *Gesta* 2. II. Theodosius ve Faustus'un *consul*lükleri için bkz. *CLRE*: 410-411.

ardından Valentinianus yönetimindeki Batı Roma İmparatorluğu ve Roma Senatosu üzerinde edindiği etkiyi de bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bununla birlikte, *Codex Theodosianus*'un aslında çok daha ötesini hedefleyen bir girişim olduğunu söylemek de mümkündür. Zira Roma yasaları ve genel olarak yasa ile kontrol altına alınmış bir dünyada yaşamak; Senato'nun da koruyuculuğunu yaptığı, imparatorluğun gelenek ve kimliğini oluşturan unsurların bir bileşimi olarak algılanan *Romanitas*'ın en önemli sacayaklarından birini oluşturmaktadır[685]. II. Theodosius, her ne kadar ileride imparatorluğun bir yarısında yayınlanacak genel yasaların, diğer yarısında bu bölgenin yönetiminden sorumlu *augustus*un onayının ardından yürürlüğe gireceğini belirtmiş olsa da; geçmiş imparatorların hangi yasalarına uyulacağı konusunda elde ettiği son söz hakkı ile Romalı kimliği ve genel olarak Roma dünyasını adeta yeni bir değerlendirmeye tabi tutmaktaydı[686]. Burada projenin zamanlaması da anahtar rolü oynamaktadır. Honorius ve Stilicho döneminde imparatorluğun iki yarısı arasındaki gergin ilişkilerin yanı sıra; ard arda ortaya çıkan gasp girişimleri ve barbar istilaları sonucu kaosa sürüklenen Batı Roma İmparatorluğu'nda düzenin yeniden sağlanmasıyla, Theodosius'un "yaşam rehberi" olarak tanımladığı *Codex Theodosianus*'un yürürlüğe girmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. *Codex*, Valentinianus'un tahta çıkarılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun kontrolünde oluşan siyasi birliğin ardından hukuki birliği de sağlayarak Roma İmparatorluğu'nun" ideal" görünümünü tamamlamaktaydı.

Bu ideal görünümün devam ettirilmesinin II. Theodosius için oldukça önemli olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Valentinianus'un Roma tahtına geçirilmesinden *Codex Theodosianus*'un imparatorluğun her iki yarısında da yürürlüğe girmesine kadar geçen sürecin gösterdiği üzere, II. Theodosius döneminin en önemli problemlerinden biri Batı Roma İmparatorluğu'nda kurulan yönetimin desteklenmesi ve kontrol altında tutulmasıdır. Öte yandan 440'lardan itibaren imparatorluğun her iki yarısının sınırlarındaki tehditlerin de arttığı görülmektedir. Özellikle Doğu Roma İmparatorluğu'nun, kuzey sınırında artan Hun baskısı dikkat çekmektedir.

[685] Bkz. Prisc. *fr*. 11'de yer alan ve Hunlar arasında yaşayan bir Romalı ile yaptığı konuşmada yasalar ile ilgili kısım bu bağlamda dikkat çekmektedir. *Romanitas* için ayrıca bkz. Matthews 2000b: 35; Pohl 2014; Pohl *et. al.* 2018. Hukuk ve Roma vatandaşlığı, "Romalılık" arasındaki bağlantı hk. bkz. Liebeschuetz 1998; Mathisen 2010: 191-217.

[686] *NTh*. 1.1-3 (15 Şubat 438).

Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin şimdiye kadar karşılaştığı en ciddi tehdit de buradan gelecektir. Fakat buna rağmen, Doğu Roma İmparatorluğu'nun izlediği dış politikada Batı'nın durumu belirleyici olmaya devam etmiştir. II. Theodosius, Hunların Attila liderliğinde bir imparatorluğa dönüştüğü bu dönemde, 408-410 yılları arasında izlenen politikanın aksine, kuzey sınırından asker çekmek pahasına Batı Roma İmparatorluğu için hayati öneme sahip olan Kuzey Afrika'yı istila eden Vandallar üzerine iki büyük deniz seferi düzenlemiştir. Neticede Balkanlar ve Trakya'da yaşanan geniş çaplı Hun istilası ve doğu sınırında Sasaniler ile yaşanan kısa süreli gerginlik nedeniyle Doğu Roma ordusu geri çağırılmış ve Vandallara karşı sonuç alınamamıştır. Fakat imparatorun Kuzey Afrika'ya gösterdiği ilgi dönemin en önemli karakteristiği olarak karşımıza çıkan Hunlara karşı izlenen diplomasi yöntemiyle ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Batı'daki yönetimi desteklemek üzere izlediği politikanın da en önemli sonucudur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. II. THEODOSİUS'UN BATI POLİTİKASI: SAVAŞ VE DİPLOMASİ

4.1. İç Çekişmelerin Gölgesinde Verilen Bir Savaş: Roma İmparatorluğu'nun Vandallar ile Mücadelesi

İmparatorluğun iki yarısı arasında 425 yılından itibaren Doğu'nun üstünlüğü çerçevesinde kurulan iyi ilişkiler ve 437 yılında Valentinianus ve Licinia Eudoxia ile hanedanın birbirine daha yakından bağlanmış olmasıyla II. Theodosius'un sağladığı ideal görünüme rağmen imparatorluğun sınırlarındaki askerî durum aslında "ideal" olmaktan oldukça uzaktaydı. 440'lı yıllar hem Doğu hem Batı Roma yönetimlerinin, imparatorluk için hayati öneme sahip bölgelerde ortaya çıkan ciddi tehditlerle karşı karşıya kaldığı yıllar olacaktı. İmparatorluğun güvenliğini tehdit eden ilk tehlike, Valentinianus'un Batı Roma İmparatorluğu tahtına geçirilmesinden kısa süre sonra, Mayıs 429'da, Vandalların Kuzey Afrika'ya geçmesiyle ortaya çıkmıştı[687]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun desteklediği Valentinianus'un bir önceki Batı Roma yönetiminden devraldığı en önemli kriz de bu bölgede yaşanacaktı.

4.1.1. İlk Temaslar: Roma İmparatorluğu ve Vandallar (406-425)

Vandalların 2. ve 4. yüzyıllar arasında Dacia Bölgesi'nde veya Büyük Macar Ovası'nda Tizsa Vadisi civarında yaşadıkları düşünülmektedir[688]. 4. yüzyılın son çeyreğinde Hunların bu bölgelere gelişiyle başlayan göç süreci, Vandalların da

[687] Hydat. 80 (90); Courtois 1955: 155-71; Jones 1964 (I): 90 vd.; Clover 1971a: 51 vd.; Goffart 1980: 231-234; Heather 1995; 25 vd; Merrils – Miles 2010: 52-54.

[688] Tac. *Germ*. 2.4'te Vandalların *Germania* kavimlerinden biri olduğundan bahsetmektedir. Vandalların 2. ve 4. yüzyıllar arasındaki muhtemel yerleşim bölgeleri ve Roma İmparatorluğu ile ilişkileri hk. bkz. Merrils – Miles 2010: 27-35. Ayrıca bkz. Heather 1995: 13 ve 2009: 7-13.; Liebeschuetz 2003: 55-62.

yerleşmiş olduğu bu toprakları terk etmelerine sebep olmuştur[689]. Stilicho'nun Radagaisus'un istilası sırasında İtalya'yı savunmak için Ren sınırından asker çekmesiyle burada oluşan güvenlik zafiyetini kullanmışlar ve 406 yılında Süev ve Alanlar ile birlikte Ren sınırını geçerek Galya'ya girmişlerdir[690]. Aynı dönemde Galya ve İspanya'da ortaya çıkan gasp faaliyetleri ile de bağlantılı olarak 409 yılında İspanya'ya geçen Vandal, Süev ve Alanların, gasıp Maximus'u destekleyen Gerontius ile bir anlaşma yaptığı ve bu anlaşma sonucunda Maximus'un kendilerine İber yarımadasının değişik bölgelerinde yerleşme izni verdiği düşünülmektedir[691]. Buna göre Hasding Vandalları Gallaecia'nın doğusuna, Süevler ise batısına[692]; Alanlar Lusitania[693] ve Carthaginiensis'e[694], Siling Vandalları ise Baetica'ya[695] yerleştirilmişlerdir[696]. Gasp girişimi III. Constantius tarafından 411 yılında bastırıldığında, Maximus'un bu barbar gruplar arasına sığınmış olması böyle bir anlaşmanın gerçekten yapılmış olduğunu gösterir niteliktedir[697].

İspanya'nın bu dönemdeki kaotik ortamı, imparatorluğu bölgedeki barbar grupları birbirine karşı kışkırtma politikası izlemeye sevketmiştir. Bu sebeple III. Constantius, 417/418 yılında Gotların lideri Wallia ile anlaşmış ve Gotlar bu anlaşma uyarınca Siling Vandallarını ortadan kaldırmıştır[698]. Hemen hemen aynı dönemde

---

[689] Hunların bölgeye göçlerinin, bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, birkaç dalga halinde gerçekleştiği ve bu sırada daha önce burada yerleşmiş bulunan toplumları da aynı şekilde değişik zamanlarda göç etmeye mecbur bıraktıkları görüşü izlenmektedir. Konu hk. öz. bkz. Heather 1995 ve 2009.

[690] Süevler için bkz. Tac. *Germ*. 2-38-45. Vandalların Mainz ve Worms arasında bir bölgeden Galya Bölgesi'ne girdikleri düşünülmektedir, bkz. Courtois 1955: 38; Burns 1994: 203; Merrils – Miles 2010: 36. 406 yılı istilası için ayrıca bkz. Zos. 6.31.1 ve ayrıca bkz. Bury 1923: 169; Heather 1995; Drinkwater 1998: 275; Ward-Perkins 2005: 43; Halsall 2007: 199-200. Daha güncel olarak bkz. Heather 2009: 3-29. Öte yandan Kulikowski 2000a: 330-331'de Ren geçişinin 31 Aralık 405'te gerçekleştiği öne sürülmektedir. Procop. *Bell*. 3. 5.18 ve Vict. Vita 1.2'de 80.000 kişi olarak verilen Vandal nüfusu şüpheyle karşılanmıştır, bkz. Goffart 1980: 231-234.

[691] Vandalların İspanya'ya geçişleri hk. bkz. Prosp. *s.a*. 409, *s.a.* 422; Vict. Vita 1.1-2. Matthews 1975: 311; Drinkwater 1998: 287-288; Kulikowski 2000a: 331-332, 337; Liebeschuetz 2003: 65. Süreç hk. ayrıca bkz. Burns 1994: 263-274; Kulikowski 2004: 151-171; Halsall 2007: 226-227; Merrils – Miles 2010: 41-42.

[692] Kuzeybatı İspanya'da yer alan Roma eyaleti, *Hispania Gallaecia*. Yak. olarak bugün Galiçya olarak bilinen bölge ile coğrafi sınırları örtüşmektedir.

[693] Modern Portekiz ve İspanya'nın batısının bir kısmını içine alan Roma eyaleti, *Hispania Lusitana*.

[694] İspanya'nın güneyinde yer alan ve idari merkezi Carthago Nova (modern Cathagena) olan Roma eyaleti, *Hispania Carthaginiensis*. Yak. olarak İspanya'nın bugünkü Valencia, Alicante ve Murcia eyaletleri ile örtüşmektedir.

[695] *Hispania Baetica*. Yak. olarak günümüz Andalusia bölgesi.

[696] Hydat. 41 (49); Isid. 73. Ayrıca bkz. Liebeschuetz 2003: 66. Krş. Merrils – Miles 2010: 43-44.

[697] Oros. 7.42.5. Ayrıca bkz. Kulikowski 2000b: 125-126.

[698] Hydat. 59 (67). Wallia için bkz. *PLRE* (II): 1147-1148, "Vallia".

Alanların kralı Addax da Gotlar tarafından öldürülmüş ve Alanlar bunun ardından Gundericus liderliğindeki Hasding Vandallarına katılmışlardır[699]. Dolayısıyla bu tarihten sonra Hasdinglerin kralı "Vandal ve Alanların kralı" unvanı ile anılmaya başlanmıştır.

Gotlar, Siling ve Alanlara karşı elde ettikleri bu başarıların ardından Garonne Vadisi'ne yerleştirilirlerken; Vandal ve Süevlerin İspanya'daki varlıklarının devam ettiği görülmektedir[700]. Maximus'un 419-421 yılları arasına tarihlenen ikinci gasp girişimi bu iki grubu da birbirine düşürmüş ve Vandallar ancak bu sırada imparatorluk ile ilk kez gerçek anlamda karşı karşıya gelmişlerdir[701]. Honorius yönetimi, Maximus'un gasp girişimini bastırmak üzere *comes Hispaniarum* Asterius'u görevlendirmiş; sefer sırasında Maximus'u destekleyen ve bu sebeple Roma ile müttefik olan Süevleri kuşatan Vandallara müdahale edilmiş ve Maximus'un isyanı bastırılmıştır[702]. Fakat bu seferin istenmeyen bir sonucu olarak Vandallar bu kez Roma yönetiminin İspanya'daki önemli idari merkezlerinden olduğu kadar canlı bir ticaret bölgesi de olan Baetica'ya geçmişlerdir[703]. Dolayısıyla bu döneme kadar varlıkları çok büyük sorun teşkil etmeyen Vandalların bu tarihlerden itibaren imparatorluk için ciddi bir sorun haline geldikleri görülmektedir. Zira doğrudan Vandallara karşı atılan en ciddi adım da Baetica'ya geçişlerinden sonra gerçekleştirilmiştir. Fakat seferin zamanlaması, Batı Roma İmparatorluğu için yeni felaketleri de beraberinde getirmiştir.

İmparatorluğun doğrudan Vandallara karşı düzenlemiş olduğu ilk sefer kararının, Ravenna'nın III. Constantius'un ölümünden sonra Honorius ve Galla Placidia arasında meydana gelen çekişme ile meşgul olduğu döneme denk düşmekte olduğu

[699] Hydat. 60 (68). Addax için bkz. *PLRE* (II): 8, "Addac"; Gundericus için bkz. *PLRE* (II): 522, "Gundericus"

[700] Süreç hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Courtois 1955: 53 vd.; Merrils – Miles 2010: 44-45.

[701] Maximus'un ikinci gasp girişiminin tarihlemesi için bkz. Kulikowski 2000b: 125-126

[702] Vandalların Süevleri kuşatması: Hydat. *Chron* 63 (71), 66 (74). Asterius için bkz. *PLRE* (II): 171, "Asterius 4".

[703] Isid. 73-74. Pek çok tarihçi bu seferi Roma'nın savaş halinde olan Vandal ve Süevlere müdahalesi şeklinde yorumlamıştır. Bkz. Bury 1923: 208; Courtois 1955: 55; Jones 1964 (I): 189; Heather 2005: 265. Fakat Kulikowski 2000b: 123-141'de tartışıldığı gibi bu seferin asıl amacı Maximus'un gasp girişimini bastırmak olmalıdır. Zira *comes Hispaniarum* Asterius seferin tek başarılı sonucu olan Maximus'un yakalanması sonucunda 421 yılında *patricius* unvanı almıştır. Öte yandan Vandalların imparatorluk için çok daha önemli bir bölge olduğu anlaşılan Baetica'ya geçtiği görülmektedir. Ayrıca bkz. Merrils – Miles 2010: 45-46. *Patricius* unvanı hk. genel olarak bkz. *ODLA* (II): 1144.

görülmektedir. Honorius'un yeni *magister militum*u Castinus ve daha önce Mauretania'da kazandığı zaferler nedeniyle dönemin kaynaklarında "savaş sanatında ünlü" olduğu ifade edilen Bonifatius, Baetica'daki Vandallar üzerine yapılacak seferin komuta kademesinde görevlendirilmiştir[704]. Fakat ordu Ravenna'dan ayrılmadan önce Castinus ile yaşadığı bir çatışma sonucu Bonifatius, daha önce de görev yaptığı ve sakinleriyle de bağlantısının olduğu Kuzey Afrika'ya dönmüştür. Prosper'e göre "son derece kibirli ve anlaşması güç biri olan" Castinus, verdiği emirler ile Bonifatius'un orduyu terk etmesine sebep olmuştur. Tarihçinin Roma için pek çok felaketin başlangıcı olarak gördüğü bu olayın ardından Castinus, Roma ordusu ve Gotlardan alınan yardımcı birlikler ile İspanya'ya ilerlemiş ve başlangıçta Vandallara karşı başarı da elde etmiştir[705]. Yapılan son savaşta ise Roma ordusu, Vandallara karşı büyük bir yenilgi almıştır. Hydatius'un kaydettiğine göre Castinus ve Roma ordusu, Gotların ihanetine uğramıştır. Alınan yenilgi üzerine Castinus, Tarraco'ya (Tarragona) çekilirken; Vandallar Baetica'da yeniden toparlanıp İspanya'yı yağmalamaya devam etmişlerdir[706].

Batı Roma İmparatorluğu'nun 422'de Vandallara karşı düzenlediği bu ilk seferin, Ravenna yönetiminde süregiden iç çekişmenin yanı sıra, seferin komuta kademesinde görevlendirilen Castinus ve Bonifatius arasında ortaya çıkan çatışmanın da etkisiyle başarısızlığa mahkûm olduğunu söylemek mümkündür. Zira yenilginin sebebi Hydatius'un aktardığı gibi Gotların ihaneti ise, başkentte yaşanan bu iki ayrı güç çatışması ile Gotlar arasında bağlantı kurmak da mümkün gözükmektedir. Honorius ile Galla Placidia arasında aynı dönemde devam eden çatışma sırasında Galla'nın Got destekçileri ile Honorius taraftarlarının başkent sokaklarında karışıklığa yol açtığı bilinmektedir[707]. Öte yandan sefer öncesinde Castinus ile yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle Kuzey Afrika'ya dönen Bonifatius'un eşi de soylu

[704] Castinus için bkz. *PLRE* (II): 268-270 "Fl. Castinus 2"; Bonifatius için bkz. *PLRE* (II): 237-240, "Bonifatius 3".

[705] Prosp. *s.a.* 422 bunun imparatorluk için pek çok felaketin başlangıcı olduğunu ifade ederken; Hydat. 70 (78), Bonifatius'un Kuzey Afrika'yı işgal ettiğini belirtmektedir.

[706] Hydat. 69 (77), 77 (86). Tarraco: *Hispania Tarraconensis* eyaletinin (günümüzde yak. olarak Portekiz) başkenti ve modern Tarragona kenti.

[707] Olymp. *fr*. 38. Cass. *Chron*. *s.a*. 422'de Honorius'un Galla'nın düşmanları davet ettiğinden şüphelendiği kaydı düşülmüştür. Casisodorus'un hangi düşmanları kastettiği bilinmemekle birlikte Bury 1923: 210; Oost 1968a: 175'te bahsedildiği gibi hem Gotlar arasında geçirdiği zaman dilimi (410-416) hem de Athaulfus ile evliliğinden dolayı yakın ilişkiler kurduğu Gotların kastedildiği düşünülmektedir.

bir Got ailesine mensuptur[708]. Bonifatius'un, Galla Placidia ve çocuklarının Honorius tarafından Constantinopolis'e sürgüne gönderilmesinin ardından Galla Placidia'yı desteklemeye devam ettiği de kaydedilmektedir[709]. Bu durumda, Galla Placidia ve Bonifatius arasındaki ilişki ve her ikisinin de Gotlar ile yakın bağlantılarının ortaya çıkan sonuç üzerinde etkili olması son derece muhtemel görünmektedir. Fakat elbette, Castinus'un alınan yenilgiyi, özellikle de Honorius ve Galla Placidia'nın ilişkilerinin gergin olduğu bir sırada Gotların ihaneti ile ilişkilendirerek suçlamaları kendisinden uzaklaştırmak istemiş olması da güçlü bir olasılıktır.

Yenilginin sebebi her ne olursa olsun Vandallar üzerine yapılan 422 yılı seferinin imparatorluk için ağır sonuçlar ortaya çıkardığı; Vandalların İspanya'daki hâkimiyetlerini güçlendirdikleri ve yağma sahalarını deniz ticareti için çok önemli bir bölge olan Baetica'dan, Balear adaları ve Mauretania'ya kadar genişlettikleri görülmektedir[710]. Aynı dönemde Batı Roma imparatoru Honorius'un ölümü ve Ioannes'in gasp girişimi, İspanya'daki durumun ağırlaşmasına katkı da sağlamıştır. Bunun sonucunda 422-425 yılları arasında Batı Akdeniz'in siyasi haritası radikal bir değişime uğramış; İspanya adeta Gotlar, Süevler ve Vandallar arasında paylaşılmıştır[711].

4.1.2. Vandallar Kuzey Afrika'da

Batı Roma İmparatorluğu'nun İspanya ve genel olarak Akdeniz'in batısında karşı karşıya kaldığı durum, imparatorluğun acilen ilgilenmesi gereken konuların başında gelmekteydi. Fakat Honorius'un ölümüyle birlikte merkezi yönetimde ortaya çıkan zafiyet ve ardından Ioannes'in gasp girişimiyle başlayan yeni süreç, bu sorunla ilgilenilmesini geciktirmiş görünmektedir. Dolayısıyla, III. Valentinianus Doğu Roma İmparatorluğu tarafından 425 yılında *augustus* ilan edildiğinde, imparatorluğun Batı Akdeniz'de ilgilenmesi gereken problemin boyutu da

[708] Bonifatius'un Got soylularından Pelagia (Merob., *Carm*. 4.17) ile evliliği ve tarihleme için bkz. Wijnendaele 2015: 48-49. Pelagia için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 856-857, "Pelagia 1".

[709] Konu hk. bkz. Oost 1968a: 180, 187. Ioannes'in Bonifatius'a karşı Afrika'ya Sigisvult komutasında Hunların da bulunduğu bir kuvvet göndermiştir. Bu kuvvetleri yenen Bonifaitus Roma'ya tahıl akışını durdurmuştur. Ayrıca bkz. Matthews 1975: 379; O'Flynn 1983: 76. Bonifatius için bkz. *PLRE* (II): 237-240, "Bonifatius 3".

[710] Hydat. 77 (86). Ayrıca bkz. Merrils – Miles 2010: 51. Mauretania: Yak. olarak günümüzde Fas'ın kuzey bölgeleri ile Orta ve Batı Cezayir'i kapsayan Roma eyaleti.

[711] Iord. *Get.* 166; Hydat. 80 (90), 81 (91), 82 (92); Greg. Tur. 2.2. Ayrıca bkz. Merrils – Miles 2010: 52.

büyümüştü. Oysa, yeni yönetimin ilk yılları, tıpkı 422 yılında olduğu gibi imparatorluğun generalleri arasında yeni bir güç çekişmesine sahne olmuştu. Bu şartlar altında imparatorluk, önceliği bir kez daha içerideki askerî problemlerine vermek zorunda kalmış; bu durum Vandallar için de önemli bir fırsat sağlamıştır.

Valentinianus'un Batı Roma *augustus*u ilan edilmesiyle birlikte yeni yönetim, daha önce bahsedildiği gibi büyük olasılıkla Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle, Felix''i *magister militum* ilan etmişti. Valentinianus ve Galla Placidia'nın Constantinopolis'te sürgünde olduğu sırada kendilerine maddi destek sağlayan ve Ioannes'in gasp girişimi sırasında da II. Theodosius ve Valentinianus'a sadık kalarak Afrika'yı onlar adına koruyan Bonifatius ise *comes Africae* olarak kalmaya devam etmişti[712]. Ioannes'in ortadan kaldırılmasından üç gün sonra Hunlardan sağladığı yardımcı birlikler ile Ravenna'ya gelen Aetius ise *comes* unvanı ile Galya Bölgesi'ne gönderilmişti[713]. Kısa süre içerisinde bu üç general arasında bir güç çatışması ortaya çıkmıştı[714]. Özellikle Bonifatius'un sorumlu olduğu; imparatorluk için gerek stratejik konumu gerekse maddi gelirleri ve Roma'nın iaşesinin sağlandığı bölge olması bakımından hayati öneme sahip olan Afrika bu çekişmeden ciddi şekilde etkilenmiş ve nihayet 429 yılında Vandallar İspanya'dan Kuzey Afrika'ya ilerlemişti.

Vandalların Kuzey Afrika'ya geçmesinden bir yüzyıl sonra, Iustinianus döneminde yazan Doğu Romalı tarihçi Procopius'un Batı Roma İmparatorluğu'nun üç generali arasında ortaya çıkan çekişmeye ilişkin sunduğu renkli hikâye dikkat çekicidir. Burada başrolde Aetius bulunmaktadır. Aetius, Galla Placidia'yı Bonifatius'un

---

[712] Prosp. *s.a.* 424. *PLRE* (II): 237-240, "Bonifatius 3". s. 238'de Bonifatius'un, 423 yılında II. Theodosius tarafından *comes Africae* olarak atanmış olabileceği ifade edilmektedir.

[713] Olymp. *fr*. 43. 2; Philost. *HE* 12. 14; Prosp. *s.a.* 425. Philostorgius Aetius'un 60.000 Hun asker ile geldiğini belirtmektedir fakat bu rakam abartılı görünmektedir. Thompson 1948: 49 Aetius'un 6000 Hun ile Ravenna önlerine gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 176; Maenchen-Helfen 1973: 75-77; Heather 2000: 4. *Chron*. *Gall*. *452*, 103. Sivan 2011: 104'te Aetius'un *magister utriusque militiae per Gallias* olarak Galya'ya gönderildiği ifade edilmektedir. Fakat Prosp. *s.a*. 428 ve Hydat. 82 (92) Aetius'un *comes* unvanı aldığını Philost. *HE* 12.14 ise *comes rei militaris* unvanı aldığını belirtirler. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 188; Oost 1968: 212; Blockley 1998: 136. Bu arada yukarıda da ifade edildiği gibi gaspçı Ioannes'in özellikle Galya'da aldığı desteğin zayıf olması Aetius'un görev bölgesinin seçiminde etkili olmuş olmalıdır. *Comes* unvanının ortaya çıkışı ve kapsamı hk. ayrıca bkz. *ODLA* (I): 375.

[714] Generaller arasındaki çatışma için bkz. Merrils – Miles 2010: 52-53; McEvoy 2013: 246-250. Wijnendaele 2015: böl. 3 ve 4. Felix'in bu tarihten önce Batı'da bulunduğuna ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır, bkz. *PLRE* (II): 461-462, "Fl. Constantius Felix 14"; Freeman 1887: 433; Kaegi 1968: 23 vd; Sirago 1961: 265-266. Krş. Oost 1968a: 170 ve dn. 2'de Felix'in Ravenna'da kaldığı süre içerisinde Galla Placidia'nın maiyetinde güvendiği isimlerden olan Spadusa'nın eşi olabileceğini belirtmektedir. Fakat bu isimlerin aynı kişiler olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur.

Afrika'da kendi hâkimiyetini kurmak istediğine inandırmış fakat aynı zamanda Bonifatius'a da son derece dostça mektuplar yazarak imparatorun annesinin ondan şüphelendiğini ve yakın zamanda kendisini saraya çağırarak hesap soracağını iletmiştir. Kısa süre sonra Bonifatius, Galla Placidia tarafından saraya davet edilmiş; general, Aetius tarafından daha önceden uyarılmış olduğundan bu davetin gereğini yerine getirmeyerek açık bir isyana girişmiştir[715]. Bu sebeple o sırada İspanya'da bulunan ve artık Geisericus'un liderlik ettiği Vandallara haber göndererek kendisine askerî yardım sağlamaları karşılığında Afrika'da yerleşmeleri için toprak vereceğini bildirmiştir. Vandallar Bonifatius ile anlaşmaları uyarınca Afrika'ya geçmiş; Galla Placidia ise Aetius'un Bonifatius'a karşı oynadığı oyunu fark etmiş ve general ile barış sağlamışsa da çok geç olmuştur[716].

Procopius'un aktardığı ve modern tarihçiler arasında da kabul gören bu anlatıma karşılık, olayın yaşandığı döneme daha yakın bir zamanda yaşamış olan Prosper, yazdığı kronikte Aetius'tan hiç bahsetmemekte ve Bonifatius'un Felix ile bir çekişme içerisinde olduğunu aktarmaktadır[717]. Prosper'in aktarımı muhtemelen daha doğrudur. Zira Bonifatius'un Galla Placidia ve Valentinianus'a sağladığı destek karşılığında Felix'e verilen *magister militum* unvanını almayı bekliyor olması muhtemeldir. Prosper ayrıca Procopius'un aktarımında yer almayan ve 427 yılında Bonifatius'a karşı gönderilen bir ordudan da bahsetmektedir. Bu ordunun *magister militum* olarak İtalya'da bulunan Felix'in girişimiyle gönderilmiş olma ihtimali daha yüksektir. Bonifatius'un bu orduyu yenilgiye uğratmasının ardından ise Afrika'ya imparator adına Sigisvuldus ve daha sonra Darius liderliğinde iki elçilik heyeti gönderilmiştir[718]. Neticede Bonifatius ile Batı Roma sarayı arasında anlaşma sağlanmış ve general, *comes Africae* görevine iade edilmiştir[719]. Öte yandan

[715] Procop. *Bell*. 3.15-36.

[716] Procop. *Bell*. 3.3.22-32. Mathisen 1999: 190'da Vandalları Bonifatius ile savaşmaları için Aetius'un cesaretlendirmiş olabileceği ifade edilmekte fakat bunu destekleyen bir kanıt olmadığı belirtilmektedir.

[717] Bu çatışma esnasında yaşanan suikastlerin arkasında genellikle Aetius'un olduğu düşünülmüştür, bkz. Bury 1923 (I): 243; Oost 1968a: 229-230; O'Flynn 1983: 79; Heather 2000:5. Alternatif tez ise Prosp. *s.a.* 427'ye dayanmaktadır. Bkz. Freeman 1887: 437; Moss 1973: 715; McEvoy 2013: 247-248.

[718] Prosp. *s.a*. 427'de seferin Mavortius, Gallio ve Sanoeces tarafından komuta edildiğini ve bu komutanların savaş esnasında öldürüldüğünü aktarmaktadır. Ayrıca bkz. O'Flynn 1983: 78-79; Oost 1968a: 222-223; Sirago 1961: 220-222; Wijnendaele 2015: böl.4. Sigisvult'un elçilik görevi için bkz. Mathisen 1999: 176-183; Merrils – Miles 2010: 53.

[719] Procop. *Bell*. 3.29-30.

Vandalların Afrika'ya geçmelerinden sonra Hippo Regius'ta Bonifatius'un kuvvetlerini yenilgiye uğratmaları da Procopius'un, Vandalların Bonifatius tarafından davet edildiği iddiası ile zıtlık taşımaktadır[720]. Fakat elbette Bonifatius ile Batı Roma yönetimi arasındaki anlaşmazlık, bu sırada Vandalların ilerleyişini önlemek için gereken adımların atılmasını geciktirmiş olmalıdır. Dolayısıyla Bonifatius'un dâhil olduğu ve 422 yılında Castinus ile yaşadığı anlaşmazlığı hatırlatan ikinci güç çatışması bu kez imparatorluğa daha pahalıya mal olmuştur.

4.1.3. İmparatorluğun Ortak Cephesi: Akdeniz Hakimiyeti İçin Savaş

Batı Roma İmparatorluğu için hayati öneme sahip olan Kuzey Afrika'da ortaya çıkan gelişmeler karşısında II. Theodosius, Batı'da kurduğu Valentinianus yönetimini desteklemek üzere Kuzey Afrika'daki Vandallara karşı bir filo gönderme kararı almıştır[721]. İmparatorun bu kararının arka planında, Batı'daki generaller arasındaki çatışmaya müdahale etme isteği olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Batı *magister militum*u ilan edildiğini düşündüğümüz Felix, 430 yılında Ravenna'da eşiyle birlikte suikasta uğramıştır. Kaynaklar bu suikastın Aetius tarafından düzenlendiğini belirtmekteyse de bu konuda net bir bilgimiz bulunmamaktadır[722]. Fakat hemen ardından Aetius *magister militum per Gallias* görevine yükseltilmiştir[723]. Aspar komutasındaki Doğu Roma ordusu yaklaşık olarak bu sırada, 431 yılında Kuzey Afrika'ya gelmiş ve Bonifatius ile iş birliği içerisinde Vandallara karşı sefer düzenlenmiştir.

Doğu Roma ordusu ve Bonifatius işbirliği içerisinde hareket etse de süreç hakkındaki kısıtlı bilgimiz, 431 yılı içerisinde Roma ordusunun durumu hakkında çıkarım yapmayı zorlaştırmaktadır. Fakat 432 baharında Vandallar büyük bir zafer

---

[720] Procop. *Bell*. 33.26-32; 3.3.29-32.

[721] Oost 1968a: 227'ye göre Batı Roma İmparatorluğu doğudan yardım istemiştir. Fakat kaynaklarda bununla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

[722] Prosp. *s.a.* 430 ve Ion. Ant. *fr*. 201.3 Felix ve eşi Padusia'nın öldürülmesinden Aetius'un sorumlu olduğunu belirtseler de Hydat. 84 (94); Marc. *Com*. *s.a.* 430.2 suikasti kaydetseler de kimin sorumlu olduğunu belirtmemişlerdir. Modern tarihçiler genelde bu suilastın arkasında Aetius'un olduğunu düşünmektedir, bkz. Bury 1923 (I): 243; Oost 1968a: 229-230; O'Flynn 1983: 79; Heather 2000: 5.

[723] Prosp. *s.a.* 429; Iord. *Get*. 176; Sidonius, *Carm*. 5.212 vd. Ayrıca bkz. O'Flynn 1983: 78. Sirago 1961: 284'te Felix'in *magister militum*luk görevini 429'da Aetius'a bıraktığı ve bu unvan yerine *patricius* unvanı aldığı öne sürülmektedir. Fakat Felix'in gerçek güç sahibi olan *magister militum*luk görevini törensel bir unvan olan *patricius* unvanı için bırakmış olması pek inandırıcı görünmemektedir.

kazanmıştır[724]. Hemen ardından, Bonifatius'un *magister militum in praesenti* ve *patricius* ilan edilmek üzere Ravenna'ya çağırılmış olması Vandallara karşı alınan sonuç ile ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Felix'in öldürülmesiyle Galya'da Gotlara karşı önemli başarılar elde etmiş olan Aetius'un gereğinden fazla güçleneceği düşünülerek bir denge sağlanmak istenmiş olması da güçlü bir ihtimaldir[725]. Aetius'un bu durumu kabul etmediği görülmektedir. Bu sebeple Bonifatius ve Aetius'un orduları Ravenna dışında karşı karşıya gelmiş ve Bonifatius zafer kazanmış olsa da ölümcül bir şekilde yaralanmıştır[726]. Bu durum karşısında Batı Roma yönetimi Bonifatius'un yerine onun damadı Sebastianus'u *magister militum* ilan etmiş; Aetius ise kaçarak Hunlara sığınmıştır[727]. Ertesi yıl Aetius'un Hunlardan almış olduğu yardımcı birlikler ile Ravenna'ya geri dönmesi Valentinianus yönetimini ve tabii II. Theodosius'u bir kez daha Aetius karşısında çaresiz bırakmış görünmektedir. Sebastianus kısa süre içerisinde görevden alınarak Constantinopolis'e kaçmış ve tüm rakipleri ortadan kalkan Aetius, 433 yılında *magister militum praesentales* ilan edilmiştir[728]. Burada dikkat çekici bir nokta olarak Sebastianus'un Constantinopolis'e sığınmış olması, onun da Doğu Roma tarafından desteklendiğini göstermekte; dolayısıyla Constantinopolis yönetiminin özellikle Felix'in ölümünün ardından Aetius'a karşı Bonifatius'u desteklemiş olduğunu da doğrulamaktadır.

Batı Roma İmparatorluğu'nun generalleri arasındaki çatışma, Kuzey Afrika'da Doğu ve Batı yönetimlerinin Vandallara karşı düzenledikleri ortak sefer açısından da önemli sonuçlara yol açmıştır. Bonifatius'un ordusu ile birlikte Ravenna'ya gitmesinin ardından Aspar, Afrika'da kalmaya devam etmiş ancak Batı Roma ordusunun yokluğunun etkisiyle de olsa gerek Vandallara karşı verilen mücadele

[724] Procop. *Bell*. 3.3.34-36; Theoph. *a.m.* 5931. Sefer hk. ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 118 vd. Krş. Stein 1959: 324-325.

[725] Bonifatius'un Ravenna'ya çağırılması ile ilgili olarak bkz. Hydat. 99; Marc. *Com*. *s.a.* 432.2; Prosp. *s.a.* 427; *Chron*. *Gall*. *452*, 109; Ion. Ant. *fr*. 201.3. Ayrıca bkz. Oost 1968a: 231 vd. Aetius'un Galya'da Frank ve Gotlara karşı başarıları Hydatius tarafından aktarılmaktadır, bkz. Hydat. 82 (92), 83 (93), 85 (95), 88 (98). Ayrıca bkz. Wijnendaele 2017: 472-475.

[726] Hydat. 99; Marc. *Com*. *s.a.* 432.3; Prosp. *s.a.* 432; *Chron*. *Gall*. *452*, 109, 111; Ion. Ant. *fr*. 201.3; O'Flynn 1983: 80.

[727] Aetius'un Hunlara sığınması hk. bkz. Prosp. *s.a.* 432; *Chron*. *Gall*. *452*, 112; O'Flynn 1983: 80. Sebastianus için bkz. *PLRE* (II): 983-984.

[728] Hydat. 89 (99), 95 (104); *Chron*. *Gall*. *452*, 115. Aetius, Hunlardan aldığı yardım karşısında Pannonia'nın bir kısmını Hunlara bırakmıştır, bkz. *Chron*. *Gall*. *452*, 115-116; Prisc. *fr*. 7.

devam ettirilememiş ve etkili bir sonuç alma ihtimali de ortadan kalkmıştır[729]. Yaklaşık olarak Aetius'un Batı Roma yönetimi ile çekişmesinin sona erdiği tarihlerde -belki de tam olarak bu sebeple- Geisericus'un barış anlaşması yapmak için harekete geçtiği görülmektedir. Kuzey Afrika'da askerî yöntem ile sonuç alınamamış olması ve Batı Roma yönetiminin içinde bulunduğu durum birlikte değerlendirildiğinde, imparatorluğun Vandallar ile anlaşma yapmaktan başka şansının kalmamış olduğu da anlaşılmaktadır. Zira aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu da Tuna sınırında Hunlar ile sorun yaşamaktadır[730]. Bu sebeple, 435 yılında büyük ihtimalle Aspar'ın da görüşmelerinde bulunduğu bir anlaşma yapılmış ve Vandalların *foederati* statüsünde gerektiğinde imparatorluğa asker sağlayarak, hâlihazırda ele geçirmiş bulundukları Numidia ve Mauretania'ya yerleşmeleri kabul edilmiştir[731]. Roma İmparatorluğu ise Kuzey Afrika'nın daha zengin bölgeleri olan Afrika *Proconsularis* ve Byzacena bölgelerini elinde tutmaya devam etmiştir. Sonuçta Doğu Roma'nın Valentinianus yönetimine göndermiş olduğu yardım askerî açıdan başarısız olmuştur. Ancak Aspar'ın Doğu Roma ordusu ile 435 yılına dek bölgede kalmış olması, bu sırada harcanan kaynak II. Theodosius'un Batı'daki yönetimin durumuna gösterdiği ilgiyi ve merkezi yönetimin güçlendirilmesi için gösterilen çabanın askerî olarak da desteklendiğini gözler önüne sermektedir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun kendi içerisindeki güç çatışmaları devam ederken Vandallar ile yaptığı bu anlaşma maalesef kısa ömürlü olmuş ve Geisericus'un 19 Ekim 439'da Kartaca'yı ele geçirmesiyle tamamen son bulmuştur[732]. Kartaca'nın Vandallar tarafından ele geçirilmiş olması, Alaric'in 410 yılında Roma'yı

---

[729] Procopius *Bell*. 3.3.34-36'da Aspar'ın Constantinopolis'e döndüğünü kaydetmektedir. Öte yandan Theoph. *a.m.* 5931'e göre Aspar Bonifatius ile Roma'ya gitmiştir. Aspar'ın 434 yılında Batı Roma *consul*ü olduğu görülmektedir ve ayrıca 435 yılında hala Kartaca'da olduğu düşünülmektedir, bkz. *CLRE*: 402-403; Blockley 1992: 60; Heather 2000: 9.

[730] Prisc. *fr*. 2 Rua Roma İmparatorluğu'na kaçan Hun kaçaklarının iadesini talep etmiş bu talebinin karşılanmaması halinde II. Theodosius'u savaş ile tehdit etmiştir. II. Theodosius ordunun Kuzey Afrika'da bulunması sebebiyle pazarlık yapmaya karar vermiş olmalıdır. 435 yılında Bleda ve Attila ile yapılan Margus Antlaşması ile Hunlara yapılan yıllık ödemeler 350 libreden 700 libreye çıkarılmıştır.

[731] Anlaşma şartlarının Batı Roma adına Trygetius'un başında bulunduğu bir heyet tarafından görüşüldüğü kaydedilmektedir, Procop. *Bell*. 3.4.13-15; Prosp. *s.a.* 435. Ayrıca genel olarak bkz. Courtois 1955: 169-172; Clover 1971a: 52-53; Blockley 1992: 60; Merrils – Miles 2010: 55-61. Procopius, Geisericus'un oğlu Huneric ile Valentinianus'un kızı Eudocia'nın bu anlaşma ile nişanlanmalarına karar verildiğini belirtir fakat bu daha sonra ele alınacağı üzere 442 yılında yapılan anlaşma ile gerçekleştirilmiştir.

[732] Prosp. *s.a.* 439; Hydat. *Chron* 107 (115); Marc. *Com*. *s.a.* 439.3; 52, 129; *Chron*. *Gall*. *452*, 129; *Chron*. *Pasch*. *s.a.* 439; Vict. Vita 1.12.

yağmalamasından bu yana Batı Roma yönetiminin tecrübe ettiği en ağır kayıp olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Kuzey Afrika'nın kontrolünü kazanmış olan Geisericus, buradan İtalya'ya tahıl akışını durdurabilir; Akdeniz'in önemli limanlarına ani çıkartmalar yapabilirdi. Bu şartlar altında, Constantinopolis'te II. Theodosius Kuzey Afrika üzerine ikinci deniz seferi emrini verirken; Batı Roma hükümeti, ivedi bir şekilde İtalya kıyılarını korumak üzere harekete geçmiş ve hatta Roma kentinin savunması güçlendirilmiştir[733]. Geisericus'un büyük bir filo ile Kartaca'dan ayrıldığının öğrenilmesinin hemen ardından imparator Valentinianus, korku ve panik içerisindeki Roma vatandaşlarının kendilerini korumak için silahlanmalarına izin verdiğini belirten bir yasa yayınlamış ve burada halka güvence vermeyi de ihmal etmemiştir:

Değişik bölgelere garnizonlar yerleştirilmekte ve yenilmez imparator, babamız Theodosius'un ordusu da yaklaşmaktadır. Patricius Aetius kalabalık bir ordu ile yakında burada olacaktır ve magister militum Sigisvuldus kentler ve limanlar için muhafızlar ve foederati birliklerini toplamaya devam etmektedir. Düşman gemilerinin hangi kıyıdan geleceği belirsiz olduğundan bu emirname ile gerektiğinde herkesin kendisini Romalı cesareti ve gücü ile koruması için kamu disiplinini bozmadan silah kullanmasına izin verilmiştir[734].

Geisericus'un bundan sonraki adımları, Batı Roma yönetiminin endişesinin son derece yerinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Kartaca'nın ele geçirilmesinin ardından Vandallar, Sicilya'ya saldırmıştır[735]. Bu arada olayın şoku, Doğu Roma topraklarında da hissedilmiştir. Cyrrhus piskoposu ve çağdaş kilise tarihçisi Theodoretus, Kartaca'nın Vandallar tarafından ele geçirilmesinin getirdiği trajediyi anlatmaya "ancak Aeschylus ya da Sophocles'in gücünün yeteceğini hatta belki onları bile aşacağını" yazmaktadır[736]. Piskopos, değişik isimlere değişik tarihlerde yazdığı mektuplarda Vandallardan kaçan mültecilerin başlarına gelen felaketlerden bahsetmekte ve aynı felaketin ne zaman kimin başına geleceğinin bilinmediğini belirterek, kendilerine yardım edilmesini rica etmektedir[737]. Bu durum, Doğu Roma

[733] *NVal*. 5.3 (3 Mart 440).
[734] *NVal*. 9 (24 Haziran 440). İtalya'nın savunması hk. bkz. Merrils – Miles 2010: 112; Sigisvuldus'un bu dönemde İtalya savunması için faaliyetleri hk. bkz. Mathisen 1999: 184-186.
[735] Prosp. *s.a*. 440; Hydat. 112 (120); Cass. *Var*. 1.4.14; Theoph. *a.m*. 5941. Krş. Merrils – Miles 2010: 111.
[736] Theod. *Ep*. 29 (Apellion'a).
[737] Theod. *Ep*. 30 (Aeirus'a), 31 (Antakya piskoposu Domnus'a); 32 (Piskopos Theoctistus'a); 33 (Stasimus'a); 34 (Patricius'a); 35 (Irenaeus'a, "… böyle bir felaketin kendi başlarına da gelebileceği

yönetimi kadar sakinlerinin de Batı Roma topraklarında yaşananlar karşısında endişeli olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Valentinianus'un Haziran 440 tarihli emirnamesinde bahsettiği üzere, Vandal tehdidine karşı mümkün olan en kısa süre içerisinde organize ettiği anlaşılan bu ikinci deniz seferinin, Vandalların Akdeniz limanlarına oluşturduğu tehlike kadar, Theodoretus'un kaydettiği endişe ve duygusal tepki ile de ilişkili olduğunu söylememiz mümkündür[738]. Elbette Vandalların Akdeniz'deki faaliyetleri Doğu Roma İmparatorluğu'nun güvenliğini de tehdit edebilecek durumdadır. İmparatorun bu sebeple 439 yılında Constantinopolis'in etrafının deniz surları ile çevrelenmesini emrettiği düşünülmektedir[739]. Fakat II. Theodosius dönemi ve Marcianus dönemleri boyunca, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetim sınırları içerisinde kalan bölgeye Vandallar tarafından hiçbir saldırı düzenlenmemiştir[740]. Ayrıca II. Theodosius döneminde genel olarak imparatorluğun doğrudan askerî bir tehdit ile karşılaşmadıkça savaşı tercih etmediği göz önünde bulundurulduğunda, seferin daha çok bu duygusal tepkinin yanı sıra, Batı Roma İmparatorluğu'nun güvenliği ve iaşesi için düzenlendiğini düşünmek de mümkün hale gelmektedir.

Doğu Roma İmparatorluğu ve II. Theodosius'un, Vandalların faaliyetlerine karşı verdiği hızlı tepki ilk aşamada işe yaramış görünmektedir. 440 yılı sonu ya da 441 yılı başlarında Doğu'dan gönderilen donanmanın yaklaştığı haberi üzerine Vandallar hızlıca Sicilya'dan Kartaca'ya dönmüştür[741]. Vandalların bu ani geri çekilmesinde

korkusuyla. … yardım etmeleri"); 36 (Pompianus'a); 52 (Edessa piskoposu Ibas'a); 53 (Constantina piskoposu Sophronius'a); 70 (Aegae Piskoposu Eustathius'a "Maria'nın trajedi oyunlarına benzer hikayesi" hk.).

[738] Blockley 1992: 60,62 ve Lee 2000: 39'da seferin Vandalların Akdeniz limanlarına oluşturduğu tehlike göz önünde bulundurularak düzenlendiği ifade edilmektedir.

[739] Bu bilgi yalnızca *Chron. Pasch. s.a.* 439'da geçmektedir ve Theoph. *a.m.* 5937 surların yapımını Cyrus'a atfetmektedir. Ancak deniz surlarının *praefectus praetorio* Constantinus tarafından yaptırıldığı da düşünülmektedir. Krş. Cameron 1982: 240-241. Mango 2001: 24-25, 626 Avar kuşatmasından bahseden kaynaklarda kentin deniz surlarından bahsedilmemesi sebebiyle II. Thedosius'un emrinin yerine getirilip getirilmediği hususunun şüpheli olduğunu belirtmektedir. Deniz surları ile ilgili bu şüphe dâhilinde genel olarak bkz. Meyer-Plath – Schenider (II): 152 vd.; van Millingen 2010: böl 13. Constantinus için bkz. *PLRE* (II): 327, "Constantinus 22".

[740] Courtois 1955: 200. Hatta Vandalların Leo dönemine kadar Doğu Roma İmparatorluğu üzerine bir saldırıda bulunmadığı görülmektedir, bkz. Courtois 1955: 196-197. Bu durumda Blockley 1992: 60-62 ve Lee 2000: 39'da ifade edildiği gibi Kuzey Afrika seferinin yalnızca Doğu Roma İmparatorluğu'nun güvenliğini tehdit ettiği için düzenlediği düşüncesi eksik kalmaktadır.

[741] Courtois 1955: 171 vd. bu dönem için hala en iyi anlatımı içermektedir. Ayrıca bkz. Thompson 1950: 61; Stein 1959: 1. 324-325; Jones 1964 (I): 190; Kaegi 1968: 28-29; Oost 1968a: 259. Krş. Mathisen 1999: 187-188. Mathisen, Sebastianus'un İspanya'dan Vandallara karşı harekete geçtiği haberi üzerine Vandalların Kartaca'ya geri çekildiğini önermektedir ancak bu uzak bir ihtimal olarak

hiç şüphesiz Constantinopolis'ten Areobindus, Ansilas, Arintheus, Inobindus ve Germanus adlı beş general tarafından komuta edilen ve 1100 gemiden oluşan donanmanın boyutu etkili olmuş olmalıdır[742]. Donanmanın 441 yılında, kısa süre önce Vandalların çekildiği Sicilya'da olduğu görülmektedir[743]. Sicilya'nın Batı Roma ordusu ile toplanma noktası olarak tercih edilmiş olması muhtemeldir fakat ordusunun önemli bir kısmı Aetius ile birlikte İspanya'da bulunan ve bu arada İtalya'yı savunmaya odaklanan Batı Roma yönetiminin, içinde bulunduğu şartlar dâhilinde sefere ne ölçüde destek verdiğini belirlemek oldukça zordur[744]. Kaynaklar düzenlenen seferin imparatorluğun her iki yarısının katılımıyla ortak olarak gerçekleştirildiğini belirtmekteyse de Batı Roma *magister militum*u olarak emrinde büyük miktarda askerî kuvvet bulunması beklenebilecek Aetius'un daha önceki Afrika seferinde olduğu gibi bu sefer sırasında da Sicilya'daki Doğu ve Batı Roma ordularına dâhil olmadığı anlaşılmaktadır[745]. Yine, Doğu Roma ordusunun çekilmesinin ardından seferin devam ettirilmemiş olması da Batı Roma İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'ya ayırabildiği askerî kaynağın yeterli olmadığını düşündürmektedir.

Diğer taraftan, toplanan kuvvetin büyüklüğü her ne olursa olsun donanmanın bir yıl boyunca Sicilya'da beklediği ve Afrika'ya hareket edemediği de görülmektedir. Kısa süre önce Vandalların ele geçirdiği Sicilya'da büyük bir ordu toplayarak Gerisericus'a gözdağı vermekten daha fazlasının amaçlandığını varsayarsak bu

görülmektedir, zira Süevlerin İspanya'yı ele geçirmek üzere oldukları anlaşılmaktadır, bkz. Heather 1995: 27-28; Clover 1971a: 52 vd.

[742] Theoph. *a.m.* 5941; Prisc. *fr*. 9.4. Sefer hazırlıkları için bkz. Courtois 1955: 173; Sirago 1961: 96-100; Kaegi 1968: 28-29; Merrils – Miles 2010: 112. Areobindus için bkz. *PLRE* (II): 145-146, "Ariobindus 2"; Ansilas için bkz. *PLRE* (II): 92-93, "Ansila 1"; Arintheos için bkz. *PLRE* (II): 142-143, "Arintheus"; Innobindus için bkz. *PLRE* (II): 592, "Inobindus"; Germanus için bkz. *PLRE* (II): 505, "Germanus 3".

[743] Prosp. *s.a.* 441; Theoph. *a.m.* 5941.

[744] Hydat. *s.a*. 108 (116)-120 (128) özellikle 440-443 yılları arasında imparatorluğun İspanya'da verdiği mücadeleye ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bu dönemde İspanya'nın neredeyse Süevlerin hâkimiyetine geçtiği görülmektedir. Ayrıca bkz. Heather 1995: 27-28; Clover 1971a: 52 vd.

[745] Seferin imparatorluğun iki yarısının ortak girişimi olduğu hk. bkz. Courtois 1955: 171 vd.; Jones 1964 (I): 190, 193; Thompson 1950; Kaegi 1968: 28-29; Blockley 1992: 62. Aetius'un sefer sırasındaki faaliyetleri hk. bkz. Prosp. *s.a.* 439 ve 440. Burada Aetius'un, III. Sixtus'un öldüğü 19 Ağustos 440 tarihinde hala Galya'da olduğunu belirtilmekte ve ayrıca Aetius'un Galya'daki meşguliyetinin Geisericus'a fırsat verdiği; Geisericus'un Aetius'u hazırlıksız yakalayarak Kartaca'yı ele geçirdiği ifade edilmektedir. Aetius'un bu dönemdeki faaliyetleri için ayrıca bkz. Mathisen 1999: 186; Merrils - Miles 2010: 111; Heather 2005: 287-294; Wijnendaele 2017: 478-481. Krş. McEvoy 2013: 263.

gecikmenin, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarındaki tehditler ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Zira hemen hemen aynı dönemde Tuna sınırında, Rua'nın 434/435 yılındaki ölümünün ardından liderliği üstlenen Attila ve Bleda'nın yönetiminde Hunların, yapılan anlaşmaya rağmen Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı daha saldırgan bir politika izlemeye başladığı görülmektedir[746]. Bu politika doğrultusunda Hunların 441/442 yılında Trakya'yı yağmaladığı ve önemli bir kısmının batıya gönderildiği anlaşılan Roma ordusundan geriye kalan kuvvetlerin Hunların karşısında sarsıcı yenilgiler aldığı da kaydedilmektedir. Dönemin en önemli kaynağı Priscus'a göre Attila'nın Trakya'ya düzenlediği yağma seferi ile eş zamanlı olarak Sasaniler de imparatorluğa karşı savaş hazırlığı içerisindedir ve ayrıca 441 yılında Nisibis üzerinden Mezopotamya'daki Roma topraklarına bir saldırı düzenledikleri de bilinmektedir. Aynı esnada Isaurialılar ile Ethiopialılar da imparatorluk topraklarına yağma saldırıları düzenlemektedir[747]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı bu tehditlerin en azından bir kısmının donanma batıya hareket etmeden hemen önce ya da kısa bir süre sonra görünür hale gelmiş olması da mümkündür. Nitekim 431-432 yılında Kuzey Afrika'ya gönderilen ilk filonun komutasını üstlenmiş olan *magister militum* Aspar'ın bu ikinci sefer sırasında Sicilya'ya gönderilmemiş olması bu bağlamda dikkat çekmektedir[748].

II. Theodosius'un Vandal tehdidine karşı verdiği hızlı tepki ve ortaya konulan çabaya rağmen 442 yılı itibariyle Doğu Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartlar, donanmanın batıda daha fazla kalmasını imkânsız hale getirmiştir. Geisericus'un barış görüşmeleri için 442 yılında Sicilya'ya bir elçilik heyeti göndermesi, II. Theodosius'a donanmanın geri çağırılması için gereken fırsatı da sağlamıştır[749]. Bu durumda, Doğu ordusu ve donanması Vandallara karşı kesin bir sonuç elde

[746] Rua'nın ölümü ve Hunların liderliğinin Bleda ve Attila'ya geçişi için bkz. Prisc. *fr*. 2. Bleda ve Attila ile yapılan 435 yılındaki Margus Anlaşması'nda Hunlara yapılan yıllık ödemeler 350 libre altından 700 libreye çıkarılmıştır.

[747] Hunlar, Sasaniler ve Isaurialılar ve Ethiopialıların saldırıları hk. bkz. Prisc. *fr*. 10; Marc. *Com*. *s.a.* 441.1; Theoph. *a.m.* 5942; *Chron*. *Pasch*. *s.a*. 442. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 193; Maenchen-Helfen 1973: 109-110; Blockley 1992: 62-67. Sasanilerin Mezopotamya'daki Roma topraklarına saldırısı için bkz. Theod. *HE* 5.3.7; Blockley 1992: 61. Krş. Croke 1977: 349 ve dn. 9.

[748] Prisc. *fr*. 9; Maenchen-Helfen 1973: 111,116. Attila'ya karşı Aspar gönderilmiş fakat başarılı olamamıştır. Yeni bir anlaşma yapılarak Hunlara yapılan ödemelerin Margus Antlaşması'nda kararlaştırılan miktar olan 700 libreden 1400 libreye çıkarılmış oması muhtemedir. Bu durum Attila'nın daha sonra istediği gecikmiş 6000 librelik miktarı da açıklamaktadır.

[749] Prisc. *fr*. 9.4; Krş. Kaegi 1968: 28-29; Merrils – Miles 2010: 112. Geisericus'un barış isteğine ilişkin bkz. Theoph. *a.m*. 5941.

edememiş olsa da II. Theodosius'un Batı Roma'ya sağladığı desteği son ana kadar devam ettirdiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Zira imparatorun kendi sınırlarında ciddi tehditler söz konusuyken Vandallara karşı 1100 gemilik bir donanma göndermiş olması ve bu donanmanın bir yıl boyunca Sicilya'da konuşlandırılmış olması bir kez daha Batı'ya sağlanan desteğin boyutunun büyüklüğünü de gözler önüne sermektedir. Bu durum, deniz seferlerinin organizasyonu ve yürütülmesinin oldukça pahalı olduğu gerçeğinin yanı sıra donanmanın Sicilya'da bulunduğu sırada Hunlar ve Sasanilere verilmek zorunda kalınan askerî ve maddi tavizler ile birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılabilmektedir[750].

Valentinianus ve Batı Roma yönetiminin, Doğu Roma ordusunun geri dönmesinden kısa süre sonra Vandallar ile yapılan barış görüşmelerini anlaşma ile sonlandırdığı görülmektedir. Fakat 442 yılı tarihli bu yeni anlaşma, 435'te yapılan ilk anlaşmanın aksine oldukça ağır şartlar içermektedir. Doğu'dan gönderilen ve Vandallar için caydırıcı bir unsur olduğu anlaşılan donanmanın bu defa anlaşma şartları görüşülmeden geri dönmesi, alınan sonuç üzerinde de etkili olmuş görünmektedir. Bu durum aynı zamanda, Batı Roma İmparatorluğu ve Valentinianus yönetiminin II. Theodosius'un sağladığı desteğe ne denli bağımlı olduğunun da altını çizmektedir. Zira imparatorluğun en zengin bölgeleri olan ve ilk anlaşmada Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalan Afrika *Proconsularis* ve Byzacena'nın Vandallara ait olduğu kabul edilmiştir. Kartaca'yı kaybeden Batı Roma İmparatorluğu ise görece daha fakir olduğu gibi, Vandalların daha önce yerleşmiş ve talan etmiş oldukları Mauretania ile Numidia'yı almıştır. Geisericus, Batı Roma yönetimine yıllık ödeme yapmayı, İtalya'ya tahıl akışını devam ettirmeyi kabul etmiş ve bu maddenin güvencesi olarak Valentinianus'un kızı Licinia Eudocia ile

[750] Thompson 1950: 64; Krş. Heather 2005: 288-291. Örneğin, I. Leo döneminde düzenlenen 468 seferi 100.000 libre altına mal olmuş ve Doğu Roma İmparatorluğu hazinesinin gelecek on yıl boyunca açık verir hale gelmesine sebep olmuştur, bkz. Bury 1923 (I): 337 ve dn. 1-2. Kapadokyalı Ioannes 530'larda Iustinianus'un Kuzey Afrika'yı geri alma planlarına maliyet nedeniyle karşı görünmektedir, bkz. Barnish 2000: 196. Deniz seferlerinin maliyetleri hk. bkz. Hendy 1985: 221-222. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika seferi sırasında karşı karşıya kaldığı Hun ve Sasani tehdidini anlaşma ve ödeme yaparak savuşturduğu görülmektedir. Sasaniler ile 442 yılında yapılan anlaşma ile iki imparatorluk arasında 422 yılında yapılan anlaşma şartları bir kez daha onaylanırken, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Sasanilere Hazar Geçidi'ni tutmaları karşılığında asker ve para yardımı yapmayı kabul ettiği düşünülmektedir. Genel olarak bkz. Blockley 1992: 61-62.

nişanlanan oğlu Huneric'i Batı Roma sarayına rehin olarak göndermiştir[751]. Ancak imparatorluk ciddi bir vergi geliri kaybına uğramıştır. P. Heather, bu oranın imparatorluğa kalan Numidia ve Mauretania'dan alınan arazi vergisinde sekizde yedi bir kayba tekabül ettiğini hesaplamaktadır. İmparatorluğun askerî harcamalarına da yansıyacak olan bu kayıp karşısında III. Valentinianus, yüzde dört oranında yeni bir satış vergisi tesis etmiş ve daha önce verilen muafiyetleri de kaldırma yoluna gitmiştir[752].

Valentinianus'un Geisericus ile yapmış olduğu anlaşmanın pek çok açıdan bir ilk olduğu da anlaşılmaktadır. Vandalların gerektiğinde imparatorluğa askerî yardım sağlayacakları *foederati* statüsünden bahsedilmemesi, aksine Geisericus'un yıllık ödeme yapacak olması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda, Geisericus'un ele geçirdiği topraklarda tamamı ile bağımsız olduğunu; dolayısıyla anlaşmanın şimdiye kadar diğer barbar gruplar ile yapılmış olan anlaşmalardan farklı olduğunu da gözler önüne sermektedir. Licinia Eudocia ve Huneric'in nişanlanması vesilesiyle Vandallar ile aile bağı da tesis edilmiştir. Anlaşmanın bu açılardan değerlendirilmesi, Valentinianus'un uğradığı maddi kaybın yanı sıra Vandalların Roma ile eş değer bir devlet haline gelmiş olduğunu kabul ettiğinin de altını çizmektedir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'da yaşadığı kayıp, Vandalların buradaki bağımsız varlığının kabul edilmesi, Hadrianopolis Savaşı'nın ardından 382 yılında Gotların kendi liderlerinin emri altında imparatorluk topraklarına yerleştirilmesi ile başlayan süreçte yeni bir aşamaya işaret etmesine rağmen imparatorluk, özellikle Valentinianus yönetimi bunu geçici bir durum olarak görüyor olmalıdır. Nitekim imparatorun 442 yılından sonra yayınlanan ve bölgeyi ilgilendiren bazı yasalarında kaybedilen yerler yeniden Roma hâkimiyetine girdiğinde yapılacak düzenlemelerden

[751] Prosp. *s.a.* 442; Vict. Vita 1.13; Procop. *Bell*. 3.412-14. Ayrıca bkz. Courtois 1955: 173; Merrils – Miles 2010: 61-65, 112; Blockley 1992: 62; Jones 1964 (I): 190; Oost 1968a: 259-261; Clover 1971a: 21. Eudocia ve Huneric'in nişanlanmasının Roma İmparatorluğu'nun Vandallar ve Gotlar ile ilişkileri üzerindeki etkileri ve dış politikadaki sonuçları hk. ayrıca bkz. Clover 1973.

[752] Heather 2005: 295-299. İmparatorluğun bu bölgelerden elde ettiği vergi gelirleri için ayrıca genel olarak bkz. Jones 1964 (I): 207-8; (II): 1110.

bahsedilmesi bu düşünceyi doğrular niteliktedir[753]. Öte yandan, 442 yılında anlaşıldığı üzere bunun gerçekleşmesi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Batı'ya gönderebileceği askerî desteğe bağlıdır. Her ne kadar 442 yılında Doğu Roma sınırlarında ortaya çıkan gereklilik üzerine donanma geri çağırılmış olsa da hala böyle bir desteğin verilebileceğine dair işaretler de vardır. Zira imparatorluğun birliği hem Doğu hem de Batı yönetimlerinin en önemli önceliği olmaya devam etmekteydi. Bu durum Doğu ve Batı Roma'da II. Theodosius'un on yedinci *consul*lüğü onuruna basılan, hanedanın değişik üyelerinin betimlerinin yer aldığı bir dizi sikkede de görülebilmektedir[754]. Burada dikkat çeken bir nokta ise, II. Theodosius'un on yedinci *consul*lüğünü 439 yılında üstlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla, basılan sikkeler ile başarısız Afrika seferinden sonra dahi imparatorluğun birlik içerisinde olduğu vurgulanmaktaydı. Fakat Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hunların bulunduğu kuzey sınırında karşılaştığı durum, bu iyimser hava ile örtüşmemekteydi. Hatta Doğu Roma İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartlar, buradan askerî destek sağlanması uzak bir ihtimal olsa da Batı Roma'dan yardım isteyecek kadar ağırlaşmıştı. Nitekim Doğu Roma *magister militum*u (*per orientem*) Anatolius'un 448 yılında, Hunlara karşı verilen savaşta yardım istemek için Batı'da olması muhtemeldir[755]. Anatolius'un gerçekten böyle bir girişimi varsa da başarısız olmuştur. Zira Galya Kroniği 448 yılına Theodosius'un Aetius'tan yardım alamadığı için Attila ile anlaşma yapmak zorunda kaldığını not düşmektedir[756]. Bu durumda II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin, Valentinianus'un Vandallardan geri alınacağına inandığı Kuzey Afrika için yeni bir girişimde bulunması ve başarılı olması söz konusu değildi. Bu; ancak Iustinianus döneminde, 533 yılında gerçekleşecekti[757].

---

[753] Valentinianus'un Kuzey Afrika'ya ilişkin bahsedilen yasaları için bkz. *NVal*. 12, 13 (19 Kasım 443, 21 Haziran 445); *NVal*. 34.3 (13 Temmuz 451). *NVal*. 13 eyaletlerin geri alınmasından sonrası için planlanan düzenlemelerden bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Merrils – Miles 2010: 64-65

[754] De Salis 205-206; Boyce 1965: 72-73.

[755] Twyman 1970: 494-500, öz. bkz. 499.

[756] *Chron*. *Gall*. *452*, 132. Galya Kroniği'ne yansıyan muhtemelen, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Batı'ya verdiği desteğin yarattığı sempati ve bunun etkisiyle Batı'dan yardım gönderilmesi gerektiği inancıdır.

[757] Iustinianus dönemine dek Batı Roma İmparatorluğu iki kez Kuzey Afrika'yı geri almayı denemiştir. Maiorianus ve Doğu Roma İmparatorluğu tarafından *augustus* ilan edilerek Batı'ya gönderilen Anthemius dönemlerinde, sırasıyla 460 ve 468 yıllarında Kuzey Afrika'ya sefer düzenleme girişiminde bulunulmuştur. Anthemius döneminde gerçekleşen sefere Doğu Roma İmparatoru I. Leo, Theophanes *a.m.* 5961'e göre 100.000, Ion. Lyd. *De Mag*. III.43'te kaydedildiğine göre ise 10.000 gemilik bir donanma göndermiştir. Ancak sefer başarılı olamadığı

4.2. Diplomasinin Sınırları: Roma İmparatorluğu ve Hunlar

II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin, Batı Roma İmparatorluğu ve Akdeniz hâkimiyetini tehdit eden Vandallar ile mücadeleye odaklandığı sırada imparatorluğun kuzey sınırında bir süredir var olan Hun tehdidinin giderek daha tehlikeli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Özellikle Attila liderliğinde bir imparatorluğa dönüşen Hunların Doğu Roma ordularının başka bir sınıra nakledilmesiyle ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek konusundaki başarısı, II. Theodosius ve Constantinopolis yönetiminin Batı Roma'da planlanan ve istenilen ölçüde aktif rol oynamasının da önünde engel oluşturmaktaydı.

4.2.1. İlk Karşılaşmalar: İstiladan İşbirliğine (378-408)

Hunların Roma İmparatorluğu'nun her iki yarısı ile karmaşık ve çok yönlü ilişkileri, esasen II. Theodosius ve Attila döneminden çok daha önceye dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda Hunların adı ilk kez, 370'li yıllarda Karadeniz'in kuzeyinde görünen Hunlardan kaçan Tervingi ve Greuthungi Gotlarının Valens'e başvurarak imparatorluk topraklarına geçmek için izin istemeleri sırasında duyulmuştu. Ammianus Marcellinus'un belirttiğine göre, Buz okyanusu civarındaki Azak Denizi'nin doğusunda yaşayan ve inanılmaz şekilde yabani bir toplum olan Hunlar, önce Don Nehri'nin doğusunda yerleşik Alanları yenmişler; ardından bunlarla birlikte Dinyeper ve Dinyester ırmakları arasındaki bölgede yerleşik olan Got kabilelerinden sırasıyla Greuthungi ve Tervingilere saldırmışlar ve topraklarını terk etmelerine neden olmuşlardır[758]. Bu daha önce adı duyulmayan yeni barbar kavimin yarattığı korku ve 376 yılında Tervingi Gotlarının lideri Athanaricus'u pusuya düşürerek yenmesi, zaten Athanaricus'a karşı olan kesimin Alavivus ve Fritigern

gibi Doğu Roma İmparatorluğu'nu mali bir krize de sürüklemiştir. Konu hk bkz. Courtois 1955: 199 vd.; Merrils – Miles 2010: 119-122.

[758] Ammianus Marcellinus'un Hunların kökeni ve yaşam biçimlerine dair ünlü ara bölümü 31.2'de yer almaktadır. Bu anlatısının analizi için bkz. Kaçar 2006: 83-95. Ammianus Marcellinus'un Hunların bölgeye gelişini ani gelişen bir olay olarak betimler fakat özellikle Gotlar ile ciddi mücadelelerin gerçekleştiği dolayısıyla bölgede verilen mücadele sürecinin çok daha uzun olduğu görülmektedir, bkz. Heather 1995: 6-7; Kulikowski 2007: 124-127; Kelly 2014: 196. Iord. *Get*. 24.121'de Hunların kökeninin Got kralı Filimer'in topraklarından sürdüğü ve *Haliurunnae* adıyla bilinen büyücü kadınlar ile kötü ruhların birleşiminden ürediğini belirtmektedir. Iord. *Get*. 24.121'de ise Hunların kökeninin Got kralı Filimer'in topraklarından sürdüğü ve *Haliurunnae* adıyla bilinen büyücü kadınlar ile kötü ruhların birleşiminden ürediği belirtilmektedir.

liderliğinde ayrılarak Greuthungiler ile birlikte Roma sınırına ilerlemesine[759] ve o sırada doğu sınırındaki önemli kentlerden biri olan Antiochea'da bulunan imparator Valens'e başvurmalarına sebep olmuştur[760]. Valens, imparatorluğun kuzey sınırının ötesinde uzanan ve Hunların gelişiyle dengeleri alt üst olmuş *Barbaricum*'dan gelen bu talebi, o sırada Sasanilere karşı doğu sınırında bulunan ordusuna gereken askerî desteği sağlayacağını düşünerek kabul etmiştir. Ancak kalabalık mülteci grubunun Roma topraklarına geçişi sırasında ve sonrasında gördüğü kötü muamele kısa sürede bir ayaklanmaya dönüşerek Roma İmparatorluğu için bir hezimete dönüşecek olan Hadrianopolis Savaşı'na giden yolun önünü açmıştır[761]. Savaşta imparatorun hayatını kaybetmesi ve ordunun komuta kademesiyle birlikte yaklaşık üçte ikisinin yok olması sonucunda, Batı Roma *augustus*u Gratianus'un imparatorluğun doğu yarısına I. Theodosius'u ortak *augustus* olarak ataması ile ortaya çıkan yeni hanedan, daha birkaç yıl öncesine kadar adı duyulmamış bu yeni barbar grubun Roma İmparatorluğu üzerinde yarattığı etkinin boyutunu net bir şekilde ortaya koymaktadır[762]. Dolayısıyla Hunlar yalnızca, Karadeniz'in kuzeyindeki dengeleri değil; sınırlarda ortaya çıkardıkları etki ile Roma İmparatorluğu'ndaki dengeleri de alt üst etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun barbar toplumlar ile ilişkisi bir daha hiçbir zaman eskisi gibi olmamış; imparatorluğun dış politikasında en önemli unsur olan caydırıcı askerî üstünlüğün sağladığı psikolojik bariyer bir anlamda yıkılmıştır.

Elbette Hunların, imparatorluk ve imparatorluğun sınır bölgelerinde yaşayan toplumlar üzerindeki etkisi bununla sınırlı kalmamıştır. Hadrianopolis Savaşı'nı takip eden dönemde Hunların, hem savaşın galibi Gotlar arasında hem de yaşanan hezimetin şokunu ve zararlarını telafi etmeye çabalayan Roma İmparatorluğu'nda önemli bir rol üstlendikleri de görülmektedir. Hadrianopolis Savaşı'nda Fritigern liderliğindeki Gotların Hun paralı askerlerden yardım aldıkları kaydedilmektedir. Bu gruplar savaş sonrası, başlangıçta bizzat kendilerinden kaçan Gotlar ile birlikte

[759] Amm. Marc. 31.3.1-8. Zos. 4. 20. 3-5; Eunap. *fr*. 42; 59. Tervingi ve Greuthungi Gotları hk. ayrıntılı bilgi için bkz. Thompson 1966; Wolfram 1988: 23-25; Kazanski 1991; Heather 1996; Todd 2004: 139-71. Alavivus için bkz. *PLRE* (I): 32, "Alavivus"; Fritigern için bkz. *PLRE* (I): 374, "Fritigern".

[760] Amm. Marc. 31. 4.1-2. Hunların Gotlar üzerinde yarattığı etki hakkında analizler için ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 18-27; Wolfram 1988: 71-72; Heather 1995; Lenski 2002: 322-323; Kulikowski 2006: 123-131.

[761] Süreç hk. ayrıntılı anlatım için bkz. Böl. 1.1.

[762] Hadrianopolis Savaşı sonrasında imparatorluğun geçtiği süreç hk. bkz. böl. 1.2.

Constantinopolis önlerinde son bulan saldırılarda da yer almışlardır[763]. Başka bir grup ise 380 yılında Alaethus ve Saphrax liderliğindeki Greuthungi Gotları ve Alanlar ile birlikte Pannonia bölgesini yağmalamışlar ancak Gratianus tarafından durdurularak gerektiğinde imparatorluk topraklarının savunmasında yer almayı kabul etmiş ve Pannonia'ya yerleştirilmişlerdir[764]. Nereden ve hangi sebep ile Don Nehri civarına geldiği bugün hala tartışılmaya devam edilen Hunlar, sonraki dönemde özellikle Batı Roma İmparatorluğu'nun sık sık başvurduğu bir savaşçı kaynağı olarak hem Roma topraklarında hem de Tuna'nın kuzeyindeki topraklarda varlıklarını pekiştirmişlerdir[765].

Gratianus'un Got, Alan ve Hunları Pannonia *Prima*'ya yerleştiren anlaşmasından üç yıl sonra, 383 yılında, Britanya'da *augustus* ilan edilen gaspçı Magnus Maximus'un kışkırtması sonucu Raetia bölgesini yağmalayan Iuthungilere karşı II. Valentinianus'un *magister militum*u Bauto, Pannonia'daki bu Hun ve Alanların yardımına başvurmuştur[766]. Iuthungilerin yenilmesinin ardından Hun ve Alanlar Magnus Maximus'un hâkimiyetinde bulunan Galya'ya doğru ilerleyişe geçtiğinde,

[763] Amm. Marc. 31. 16.3; Kelly 2016: 23; Maenchen-Helfen Hunların Trakya Bölgesinde etkili olan ve Constantinopolis'te Arap kökenli savaşçılar tarafından durdurulan Gotların arasında Hunlar olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Bkz. Maenchen-Helfen 1973: 29.

[764] Zos. 4. 34. 2-5; Iord. *Get* 141. 380 yılında Alaethus ve Saphrax liderliğindeki Greuthungi Gotları ile birlikte hareket eden Hunlar ve Alanlar 380 yılında Gratianus tarafından yenilmiş ve Pannonia *Prima* eyaletine yerleştirilmişlerdir. Yapılan anlaşma hk. bkz. Heather 1991: 155; Errington 1996b: 18; Wolfram 1988: 132, dn. 92, 250; Straub 2002: 9-12; Gracanin 2006:34-36. Ayrıca bkz. böl. 1.2.

[765] Kaynaklarda Hunların kökeni ve ana yurtları konusunda çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Ptolemaios'un 2. yüzyılda kaleme aldığı *Geographika* adlı eserinde Bastarnae ve Roxolani olarak bilinen ve Avrasya steplerinde yaşayan kavimlerin yerleştiği bölge civarında yaşayan Xouvoí (Hunoi) isimli bir kavimden bahsedilmektedir. Ancak bunların 4. ve 5. yy.'da Avrupa'ya ilerleyen Hunlar ile bağlantısı Thompson 1948: 21; Maenchen-Helfen 1973: 451; Sinor 1990: 178 tarafından reddedilmiştir. Öte yandan Joseph de Guignes 1756 yılında yazdığı, *Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux* adlı eserinde, M.Ö. 3. yy.da bugünkü Moğolistan topraklarında kurulmuş olan ve M.Ö. 1. yy.'da yıkılana kadar Çin İmparatorluğu'nun en önemli problemi olarak karşımıza çıkan Xiongnu İmparatorluğu ile MS. 4.-5. yy.'larda Büyük Macar Ovası'nda yerleşen Hunlar arasında bağlantı olduğunu öne sürmüştür. Bu görüş, Guignes gibi Hunların kökeni meselesine filolojik açıdan yaklaşan Henning 1948'de de kabul edilmiş ve Soğd kaynaklarında "Hwn" adıyla bahsedilen kavmin Xiongnular olduğu öne sürülmüştür. Guignes'in teorisi günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir, bkz. Golden 2011; De la Vaissiere 2005: 43-46, 98-100; 2014; Kim 2013: 26-31; Kim 2016; Kim 2017: 15-33. Krş. Maenchen-Helfen 1945: 245-251 ve 1955: 101-106. Maenchen-Helfen Xiongnu ve Hunlar arasında isim benzerlikleri üzerinden bir bağlantı oluşturan bu filolojik teze farklı bir yaklaşım getirmiş ve arkeolojik kalıntılar ile antik metinlerin analizine dayanan eserinde bu bağlantıyı reddetmiştir. Ayrıca bkz. Bailey 1950: 12-21; Sinor 1990: 178-179; Parlato 1996: 555- 566; Kelly 2016: 46-53. Hunların Altay Dağları civarından başladığı düşünülen göçlerinin sebepleri de tartışma konusudur. Bölgenin ekolojik şartları ya da farklı gruplar arasındaki iktidar mücadelesinin göçlerin başlamasında etkili olduğu düşünülmektedir, genel olarak bkz. De la Vaissiere 2014: 189-192; Golden 1992: 93.

[766] Amb., *Ep*. 25-28

Bauto ancak makul bir ödeme karşılığında onları Pannonia'ya geri gönderebilmiştir[767]. Ayrıca, II. Valentinianus'un topraklarına saldırması üzerine 388 yılında Magnus Maximus üzerine harekete geçen Doğu *augustus*u I. Theodosius'un ordusunda Gotlar ve Alanların yanı sıra Hunların da bulunduğu ifade edilmektedir[768]. Bunun dışında, I. Theodosius'un Magnus Maximus ile savaşında yer alan Gotların ayaklanmasında da Hunların varlığına rastlamaktayız. Savaşın ardından isyan eden ve dört yıl boyunca Makedonya civarını yağmalayan Gotlar, Hunların da aralarına katılımıyla yağma sınırlarını Balkan Dağları'nın kuzeyindeki bölgelere doğru genişletmiştir. 391 veya 392 yılında Stilicho bu grupları yok etmek üzereyken, Doğu Roma *praefectus praetorio*su Rufinus'un yönlendirmesi ile imparator tarafından durdurulmuş ve kendileriyle bir anlaşma yapılmıştır[769]. Anlaşma sonucu Trakya civarına yerleştirilen Gotlar ve Hunlar, I. Theodosius'un 394 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nda *augustus* ilan edilen Eugenius'a karşı çıktığı seferde de bulunmuş olmalıdır[770]. Bu döndemde Hunların Trakya bölgesine yerleştirilmesini sağlayan Rufinus'un kendisini korumak üzere yalnızca Hunlardan oluşan bir muhafız birliği oluşturması da ayrıca dikkat çekicidir[771].

Hunların hem imparatorluk hem de imparatorluğun Tuna sınırının ötesinde yaşayan topluluklar ile kurduğu ilişkilerin yarattığı etkinin yanı sıra çok önemli bir başka gelişmeye daha sebep oldukları da görülmektedir. Bu durum, Hun göçlerinin kaynağı ve boyutu ile de yakından ilişkilidir[772]. Zira Hunların bu ilk aşamada hem Roma İmparatorluğu hem de Gotlar ve Alanlar ile kurmuş olduğu ilişkiler, 370'li yıllardan itibaren Orta Asya'dan başladığı düşünülen göçlerin farklı dalgalar halinde gerçekleştiği ve bunun sonucunda Tuna'nın kuzeyinde birden fazla Hun savaşçı

[767] Amb., *Ep*. 24.8. Ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 42-44 ve dn. 128.

[768] *Pan Lat*. 12. 32.4; Stein 1959: 207; Maenchen-Helfen 1973: 44-45; Heather 1991: 144-146, 157. Sefer için ayrıca bkz. Zos. 4.43-4.47. Maenchen-Helfen yak. olarak bu tarihten itibaren Hunların Macar Ovası'nda yerleştiklerini ve Alanlar ile Germenler üzerinde bir tür hâkimiyet kurduklarını öne sürmektedir, bkz. 1973: 45-46.

[769] Claud. *Cons*. *Stil*. *I*, 112-115; *In*. *Ruf*. 1. 317; Zos. 4. 51.

[770] Claud. *In Ruf*. 1. 320-322. Hunların, I. Theodosius'un Eugenius'a karşı çıktığı seferde bulundukları yalnızca Ion. Ant. *fr*. 212'de ifade edilmektedir. Theod. *HE* 5. 24.3; Soc. *HE* 5. 25; Soz. *HE* 7.24 spesifik bir bilgi vermemekle birlikte İster Nehri'nin ötesindeki barbarlar ifadesini kullanmaktadır. Maenchen-Helfen 1973: 48-50'de bu fragmanın diğer kaynaklarda yer alan bilgiler ile karşılaştırmalı bir analizi bulunmaktadır. Ayrıca Ion. Ant. *fr*. 212'de bahsedildiği şekilde Hunlara bir *phylarchoi* tarafından liderlik edildiği dikkat çekmektedir. Sefer için ayrıca bkz. Zos. 4.53-4.59.

[771] Claud. *In Ruf*. 2. 270-271. Bu durum daha sonra Rufinus'un Hunları imparatorluğa davet etmekle suçlanmasına sebep olmuştur, bkz. Soz. *HE* 8.8

[772] Bkz. Harita 7.

grubu ve liderinin bulunduğunu düşündürmektedir. Kaynaklarda Tuna'nın kuzeyinde belirli bir Hun lider isminin zikredilmemiş olması bir yana[773], 395 yılında üç farklı Hun grubunun *Asia Minor*'a ve Roma İmparatorluğu'nun doğudaki önemli kentleri ile Sasani imparatorluğunun başkenti Ktesiphon'a dek uzanan saldırıları, bu ilk dönemde ana Hun toplumunun önemli bir kısmının hala doğuda, Don ve Volga nehirleri civarında olduğuna bir kanıt niteliği taşımaktadır[774]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Trakya ve Makedonya'yı yağmalayan Alaric ve Gotlar ile mücadelesinin yanı sıra Batı Roma *magister utriusque militiae*si Stilicho ile devam eden çekişmesi esnasında Antiochea ve Edessa gibi önemli kentler ile Cilicia eyaletine ulaşan bu saldırılar, ancak 397/398 yılında hadım Eutropius tarafından durdurulabilmiştir[775]. Yaklaşık olarak bu tarihlerden itibaren Sasani İmparatorluğu da önce Khionit, daha sonra da Kidarit ve Eftalit Hunları olarak adlandırılan grupların saldırıları ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu'nun Hazar Geçidi'nin savunulması için ortak hareket etmesine de olanak sağlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu geçidin korunması için asker ve para yardımı yapmayı kabul etmiş, her iki imparatorluğun sınırlarındaki saldırılar ile meşguliyeti, 421-422 ve 441-442 Roma-Sasani savaşları sırasında kısa süreli düşmanlığa rağmen, yüzyıl boyunca ilişkilerin nispeten daha ılımlı ilerlemesinde etkili olmuştur[776].

---

[773] Bu ilk dönemde Hunların liderlik kademesiyle ilgili genel olarak çok az bilgi bulunmaktadır. Amm. Marc. 31.2.7'de Hunlarda kraliyet benzeri bir otorite kaynağı bulunmadığını, fakat önde gelen isimlerin gevşek otoritesi altında toplandıklarını ve savaştıklarını belirtmektedir. Maenchen-Helfen 1973: 26-59'da incelendiği üzere Hadrianopolis Savaşı'nı takip eden yirmi yıl içerisinde Ren Bölgesi'nden Kafkasya'ya dek uzanan coğrafyada dört ayrı Hun grubu tespit edilmektedir. Fakat 400 yılı civarına kadar bu grupların liderlerinin isimleri bilinmemektedir, bkz. Maenchen-Helfen 1973: 59.

[774] Heather 1995: 8-9 ve 2009. Priscus *fr*. 11.2'de Batı Roma İmparatorluğu'nun elçilik heyetinden Romulus'un, Ktesiphon'a uzanan saldırıları düzenleyen grubun liderlerinin Basich ve Kursich olduğunu belirten sözlerini aktarır ve bunların daha sonra Batı Roma İmparatorluğu ile bir ittifak kurduğundan da bahseder. Basich ve Kursich'in lideri olduğu grubun ana yurdunun "Sasanilere yakın bir bölgede" olduğu ifadesinden bunların sözü edilen saldırılar esnasında Don-Volga civarında olduğunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 211, "Basich".

[775] Claud. *In Eutr*. 1. 242; 2.122, 223-225; Soc. *HE* 6.1; Soz. *HE* 8.1; Philost. *HE* 11. 8; Ier. *Ep*. 60.16, 77.18 bu Hun saldırılarından bahsetmektedir. Ayrıca bkz. Greatrex – Greatrex 1999: 65-75. Eutropius dönemi için ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 96-103.

[776] Doğu Roma ve Sasani İmparatorluğu arasında bu anlaşmanın tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Iosh. Sty. 9-10, I. Leo döneminde Sasani imparatoruna yapılan ödemeler sayesinde Hunların yenildiğini belirtmektedir. Ion. Mal. 18.449 vd. ise Iustinianus döneminde Sasani İmparatorluğu'ndan gelen elçinin bu anlaşma maddesine işaret eden konuşmasını kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Blockley 1992: 60-61; 149-152. Khionit, Kidarit ve Eftalit Hunları adı verilen bu gruplar hk. bkz. Enoki 1955: 231-237; Golden 1992: 79-83; Kim 2016: böl.3.; de la Vaissiere 2003:

Görüldüğü gibi Hunlar bu ilk dönemde, Roma İmparatorluğu için hayati bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkan Hadrianopolis Savaşı'na giden süreci başlattıkları gibi; Sasani İmparatorluğu, Tuna'nın kuzeyinde yaşayan diğer toplumlar ve imparatorluk ile kurdukları ilişkiler ile bir anlamda hem sorunun hem de çözüm sürecinin bir parçası olmuşlardır. Aynı durum, Doğu Roma İmparatorluğu generallerinden Got kökenli Tribigildus'un, kendisini durdurmak için Constantinopolis'ten gönderilen Gainas'ın katılımıyla büyüyen isyanının bastırılmasında da karşımıza çıkmaktadır[777]. Gainas, isyanın başarısız olmasının ardından Tuna'nın kuzeyine kaçmış bu sırada artık Balkanlar'da yerleşmiş bulunan bazı Hun grupların lideri olduğu anlaşılan Uldin tarafından öldürülmüş ve başı Constantinopolis'e gönderilmiştir[778]. Uldin'in Constantinopolis'e yaptığı bu yardım karşılığında ödüllendirildiği de ifade edilmektedir[779]. Yine yaklaşık olarak aynı dönemde P. Heather'ın da belirttiği gibi, Don-Volga civarında bulunan Hunların batıya ilerleyişi ile ortaya çıkan yeni bir göç dalgasının hareket ettirdiği anlaşılan Radagaisus liderliğindeki Kelt ve Germenlerin 405 yılında İtalya'yı istila etme girişimleri, Stilicho tarafından Uldin'in yardımları ile Faesulae Savaşı'nda durdurulmuştur[780]. Stilicho'nun bu tarihten itibaren kendisi için Hunlardan oluşturduğu muhafız birliğinin yanı sıra, Batı Roma ordusunda Hunlara yer verdiğini de görmekteyiz[781]. Ayrıca, Honorius'un 409 yılında Alaric ve Gotlara karşı verilen mücadele sırasında on bin Hun askeri çağırdığı ifade edilmektedir[782].

129, bu üç grubun ortak etnik kökene sahip olduğu öne sürmektedir. Sasanilerin bu Hun grupları ile ilişkileri ve mücadelesi hk. bkz. Winter – Dignas 2001: 36, 97-98; Grenet 2002: 203-224; Payne 2014: 282-299.

[777] Tribigildus ve Gainas İsyanı için bkz. Soc. *HE* 6.6; Soz. *HE* 8.4; Zos. 5. 13-17, 19- 22.1-3; Philost. *HE* 11. 8. Gainas'ın ortadan kaldırılmasıyla ilgili süreç hk. ayrıca bkz. Liebeschuetz 1990: 111-122.

[778] Soc. *HE* 6. 6; Soz. *HE* 8.4; Zos. 5. 19-22. Menchen-Helfen'in işaret ettiği gibi, Uldin, bazı Hun savaşçı grupları üzerinde liderlik sağlamışsa da bölgedeki tüm Hunların lideri değildir. Uldin'in hâkimiyet kurduğu topluluklar arasında Scirler de bulunmaktaydı, bunlar Uldin'in 408'de başarısız olarak kaçmasının ardından Doğu Roma topraklarına dağıtılarak yerleştirilmişti, bkz. Soz. *HE* 9.25; *CTh*. 5. 6. 3 (12 Nisan 409).

[779] Zos. 5.22.1-3.

[780] Oros. 7.37.12; Marc. *Com. s.a.* 406; Zos. 5.26.3-6; *Chron*. *Gall*. *452*, 52; Iord. *Rom*. 321; Maenchen-Helfen 1973: 60. Hun göçleri hk. bkz. Heather 1995: öz. 11-17; Heather 2009; Wijnendaele 2016.

[781] Stilicho'nun Hun muhafızları Zos. 5.34; Batı Roma ordusunda Hunlar, Zos. 5.45.6 Ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 69; Heather 1995: 26.

[782] Zos. 5.50. Öte yandan Alaric ve Gotlara karşı etkili bir mücadele verilememiş olması ve nihayetinde Roma'nın ele geçirilip yağmalanmış olması bu Hun birliklerinin Batı Roma İmparatorluğu ordusuna katılımı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Zosimus'un 10.000 rakamının

4.2.2. Hunlar Büyük Macar Ovası'nda

Hunlar ile Roma İmparatorluğu arasında ilk aşamada ağırlıklı olarak iş birliği temelinde şekillenen ilişkilerin, Hunların Büyük Macar Ovası'nda yerleştiği 405-408 yıllarından itibaren değiştiği görülmektedir. Bu durum özellikle imparatorluğun Doğu yarısında daha derinden hissedilmiştir. Uldin, 408 yılında kalabalık bir grup ile Tuna'nın ötesine geçmiş ve Dacia Bölgesi'nin istihkâmlı kentlerinden Castra Martis'i kuşattıktan sonra doğuya doğru ilerleyerek Trakya Bölgesi'ne kadar gelmiştir. Bölgede bulunan birliklerin komutanının kendisiyle pazarlık yapmak istemesi üzerine, "doğan güneşi işaret ederek, güneşin üzerine doğduğu her yeri fethedebileceği" tehdidini savurmuş ve yüksek bir haraç talep etmiştir[783]. Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu'nda kısa süre önce Arcadius hayatını kaybetmiş ve yönetim II. Theodosius'a kalmış olduğundan Uldin, Constantinopolis yönetiminin içinde bulunduğu hassas durumdan yararlanmak istemiş olmalıdır. Doğu Roma yönetimi bu tehdidi, Uldin'in hâkimiyetindeki grupların taraf değiştirmesini sağlayacak yöntemlere başvurarak savuşturmuştur. Uldin'in bazı müttefiklerine maddi yardım teklif edilmiş ve böylece yalnızlaştırılan Hun lider, ağır kayıplar da vererek Tuna'nın ötesine geri çekilmek zorunda kalmıştır[784].

Trakya'ya yapılan seferde müttefikleri tarafından yalnız bırakılan Uldin'in adına bu tarihten sonra rastlanmamasından da anlaşılacağı üzere, Hunların başkente yaklaşmasıyla tehlikeli bir boyuta ulaşan sefer büyük ölçüde başarısız olmuştur. Fakat bu başarısız sefer, Doğu Roma İmparatorluğu ile Hunlar arasındaki ilişkinin değişen doğasına işaret eden bazı unsurları da gözler önüne sermektedir. İlk olarak Hunlar, daha sonraki dönemlerde de -özellikle ordunun doğu sınırında ya da Kuzey Afrika seferleri için batıda bulunduğu sırada- karşılaşılacağı gibi, küçük yaşta bir

abartılı olduğu ve daha küçük bir birliğin Batı Roma'nın yardımına geldiği ihtimali de bulunmaktadır. Bkz. Maenchen-Helfen 1973: 69-70; Heather 1995: 25-26; Mitchell 2016: 286-287.

[783] 408'deki Hun saldırısı hk. bkz. Soz. *HE* 9. 5.

[784] Soz. *HE* 9. 5; *CTh.* 5. 6. 2-3 (sırasıyla; 23 Mart 409, 12 Nisan 409); ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 63-67; Blockley 1992: 53. Taraf değiştirmeyen fakat Tuna'nın ötesine geçmekte başarılı olamayan Hunların hâkimiyeti altındaki gruplardan Scirlerin bir kısmının köle olarak satılmasına bir kısmının da dağınık bir biçimde imparatorluk topraklarına yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bir kısmı Bithynia bölgesine yerleştirilen Scirlerin burada tarım faaliyetleriyle uğraştığı kaydedilmektedir. Scirlerin imparatorluk topraklarına dağıtılarak yerleştirilmesi, Valens ve I. Theodosius döneminde topluluk olarak yerleştirilen Gotların yarattığı sorundan dersler alındığını da ortaya koymaktadır. Roma topraklarına yerleştirilen bu grupların ekonomi üzerindeki etkisi için bkz. Schmidt-Hofner 2017.

imparatorun tahta geçmesi sebebiyle hassas bir durumda olan Doğu Roma yönetiminin bu durumunu bir avantaja çevirme fırsatını fark etmişlerdir. İkinci olarak Uldin'in haraç talebi, kalabalık grupların kendisine sadakatini sağlama noktasında önemli bir role sahip olan ve imparatorluk ile iş birliği ya da yağma faaliyetleriyle sağlanan gelirlerin artık yeterli olmadığının; hem liderliğini üstlendiği bu grupların sadakatini pekiştirmek hem de kendi statüsünü yüceltmek ve korumak için gerekli gelir paylaşımının düzenli hale gelmesinin öneminin anlaşıldığını göstermektedir. Bu, aynı zamanda Hunlar arasında daha belirgin bir otoriteye sahip olan liderlerin ortaya çıkmasının birincil şartıdır. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu, Uldin'in "yüksek haraç" talebini karşılamaktansa müttefiklerine yapılan tek seferlik ödemeler ile bu ihtimali azaltmak yoluna gitmiştir. Her ne kadar 408 yılında imparatorluk yönetimi bu konuda başarılı olmuş ve Hunlar ile savaşın getireceği öngörülemez insani ve maddi kayıplar olmadan önemli bir krizi geçiştirmişlerse de Hun liderlerin, Doğu Roma yönetiminin vereceği "haraç" ödemelerinde ısrarcı oldukları görülmektedir. Nitekim ilerleyen dönemlerde genelde askerî yardım karşılığında verilen bu ödemeleri alabilmek için Doğu Roma İmparatorluğu'nun zayıf anlarından faydalanmaya devam etmişler ve yağma faaliyetleri ile imparatorluğa bu şartı kabul ettirdikleri gibi, sürekli olarak yükseltilmesini de talep etmişlerdir[785].

İmparatorluğun 408 yılının kriz ortamında Uldin'in müttefikleri ve diğer Hun liderlerine yaptığı ödemeler, amacına uygun bir şekilde, Tuna'nın kuzeyinde güçlü bir Hun devleti kurulmasını geciktirmiş görünmektedir. Ayrıca, Doğu Roma *praefectus praetorio*su Anthemius'un ön planda olduğu Constantinopolis yönetiminin bu konuda özellikle dikkatli davrandığını söylememiz de mümkündür. Nitekim 412 yılında Doğu Roma İmparatorluğu, Olympiodorus'u Hunlara elçi olarak göndermiş ve elçinin burada bulunduğu sırada Donatus adındaki Hun lider suikaste uğramıştır. Olympiodorus'un eserinde, Hunların "krallarının birincisi" olan ve Donatus'un öldürülmesinin intikamını alma olasılığı bulunan Kharaton'a ödeme yapıldığından bahsedilmesi suikastin fazlaca güçlenen bir liderden kurtulmak üzere

[785] Roma İmparatorluğu'nun dış politikasının geleneksel araçlarından bir olan bu ödemeler yalnızca Hunlara özgü değildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gordon 1949: 60-69; Braund 1984: 62-63; Blockley 1985.

imparatorluğun girişimi olduğunu düşündürmektedir[786]. Öte yandan Constantinopolis yönetiminin hemen hemen aynı esnada Tuna sınırında başka önlemler aldığı da göze çarpmaktadır: 412 yılında Tuna sınır savunması ve nehirdeki filonun güçlendirilmesi için çalışmalara; başkent Constantinopolis'te ise kente ek bir koruma sağlayacak olan ve II. Theodosius'un adıyla anılacak olan kara surlarının inşaasına başlanmıştır[787]. Dolayısıyla imparatorluk yönetimi, ilerleyen dönemlerde bu bölgeden yükselebilecek tehdit ve tehlikenin geçici olmayacağının; aksine bu sınırın savunulmasının sürekli bir çaba ve dikkat gerektireceğinin de farkındadır. Tüm bu hazırlıklar, Hunların Tuna'nın kuzeyinde Büyük Macar Ovasında bir imparatorluğa dönüşmeye başladığı Rua ve Attila dönemlerinde Constantinopolis ve Doğu Roma yönetiminin en önemli teminatı haline gelmiş; özellikle 420'li yılların ortasından itibaren imparatorluğun dikkatinin daha çok Batı Roma İmparatorluğu'ndaki gelişmelere odaklandığı bir dönemde başkenti Hun saldırılarından korumakta önemli bir rol oynamıştır.

Elbette, Doğu Roma yönetiminin aldığı önlemlerin daha kısa vadede etkili olduğunu söylemek de mümkündür. Zira Hunlar, Doğu Roma ordularının Sasani Devleti ile gerilen ilişkileri nedeniyle Tuna sınırından çekilerek doğu sınırına gönderildiği 421 yılına dek bölgeye herhangi bir saldırıda bulunmamışlardır. Ancak Tuna'nın kuzeyinde Rua liderliğinde merkezi yönetimi daha kuvvetli bir organizasyona dönüştüğü anlaşılan Hunlar, bu sınırı koruyan Roma birliklerinin doğu sınırında bulunmasından istifade ederek 421 yılının sonu ya da 422 yılı başlarında Trakya'ya saldırmışlardır[788]. Doğu Roma yönetimi bu saldırı karşısında, doğu sınırına gönderilmek üzere Tuna sınırından çekilen birliklerin yerine daha önce Pannonia'da yerleştirilmiş bulunan bazı Got *foederati* birliklerini Trakya bölgesine

[786]Olymp. *fr*. 19. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 376, "Donatus 2"; *PLRE* (II): 283, "Charaton". *PLRE* (II): 376 ve Sinor 1990, Donatus'un Romalı olabileceğini belirtmektedir.

[787] Soc. *HE* 7. 1-3. Surların inşası 4 Nisan 413'te tamamlanmıştır, bkz. *CTh*. 15. 1. 51 (4 Nisan 413). Ayrıntılı bilgi için bkz. Meyer-Plath – Schneider 1943; Holum 1982: 89 ve fig. 1; Van Millingen 2010: 40-59; Asutay-Effenberger 2007: öz. böl. 2. Ayrıca bkz. Friell – Williams 1999: 29-30 ve dn. 24. Son yıllarda yayımlanan Türkçe bir çalışma için bkz. Tünay 2014. Öte yandan kara surlarının inşasına I. Theodosius döneminde karar verildiği ancak Arcadius döneminde başlandığı ve II. Theodosius döneminde bitirildiği yönünde bir düşünce de mevcuttur, bkz. Mango 2000: 179, dn. 45.

[788] Theod. *HE* 5.37.4; Marc. *Com*. *s.a.* 422. Bk. Holum 1977; Croke 1977. Kaynaklarda 421-422 yılı seferini yöneten Hun liderin adı zikredilmemektedir. Ancak büyük ihtimalle bu tarihlerde Rua, Hunların liderliğini üstlenmiştir. Rua ismi Theod. *HE* 5.37.4'te Roilas, Soc. *HE* 7.43'te Rugas; *Chron. Gall*. *452*, 433 Rugila, Iord. *Get*. 180'de Roas olarak zikredilmektedir. Rua için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 951, "Rua".

konuşlandırmışsa da bu gruplar, Rua ve Hunlar karşısında etkili olamamışlardır[789]. Bunun üzerine, Sasaniler ile acele bir şekilde yapılan barış antlaşması ile doğudaki savaş sonlandırılmış ve birliklerin önce Constantinopolis'e ardından da Tuna sınırına geri çekilmesine karar verilmiştir[790]. Fakat bu sırada başkent için ciddi bir tehlike haline gelen Rua ile de bir anlaşma yapıldığı görülmektedir. Buna göre, Doğu Roma İmparatorluğu Hunlara yıllık 350 libre altın ödemesi yapmayı kabul etmiştir. Ayrıca savaş esirlerinin fidye miktarı ile Romalılar ve Hunların alışveriş yapabileceği güvenli ticaret merkezleri oluşturulması meselelerinin görüşülmüş olması muhtemeldir[791]. Böylece Uldin'in 408 yılında kabul ettiremediği şartları Rua, imparatorluğun başka bir sınırında ortaya çıkan gelişmelerin etkisiyle 422 yılında kabul ettirmeyi başarmış ve hem Hunlar arasında kendi otoritesini sağlamlaştıracak hem de Tuna'nın kuzeyindeki diğer topluluklar üzerinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştıracak yeni bir gelir ile prestij kaynağı elde etmiştir[792].

4.2.3. Değişen Koşullar, Değişen Politika: II. Theodosius'un Balkan Politikası

Rua ile yapılan 422 yılı anlaşması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun 408 yılından bu yana izlediği politika ile bir tezata işaret etmektedir. İmparatorluk 408 yılında Uldin'in müttefiklerine maddi yardım teklif ederek başkente yönelik bir tehdidi savuşturmuş ancak daha da önemlisi, Uldin'in daha fazla güçlenmesinin de önüne geçmiştir. Aynı şekilde Donatus'un ortadan kaldırılması ve imparator tarafından gönderilen hediyeler ile Kharaton'un dostluğunun garantilenmesi benzer bir amaca hizmet etmektedir. Öte yandan Rua'nın kabul ettirdiği haraç ödemesi, bu tarihe kadar gevşek bir otorite etrafında toplanmış olan Hunlar ve hakimiyeti altındaki diğer

[789] Theoph. *a.m*. 5931, Pannonia'daki bazı Got grupların II. Theodosius'un imparatorluğunun on dokuzuncu yılında Trakya'ya sevkedildiğini kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Croke 1977: 359-363.

[790] Croke 1977: 348. 6 Eylül 421'de Constantinopolis'te, Doğu Roma ordularının Sasanilere karşı aldığı bir zafer duyurulmuşsa da bunun nihai bir başarı olmadığı, savaşın devam ettiği görülmektedir, bkz. Soc. *HE* 7.18; Theoph. *a.m*. 5943. 3 Mart 422'de yayınlanan, savaştan dönen ve Trakya'ya cepheye gönderilecek askerlerin, Theodosius surlarındaki kulelerin giriş katlarında ikamet etmelerine izin verilmesine ilişkin emirname (*CTh*. 7. 8. 13, 3 Mart 422), Sasaniler ile savaşın 421 sonuna kadar devam ettiğini göstermekte; Hun saldırılarının ise 421 sonu 422 başlarına tarihlenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca bkz. Maenchen-Helfen 1973: 76.

[791] Blockley 1992: 60. 435 yılında yapılan anlaşmanın şartları, daha önce yapılan anlaşmalarda kabul edilmiş maddelerin yeniden onaylandığını düşündürmektedir.

[792] Anlaşma tarihçiler tarafından farklı yıllara tarihlenmiştir. Bury 1923: 271, 424; Thompson 1948: 75 yak. 430 civarında; Maenchen-Helfen 1973: 93 anlaşmanın, Margus Anlaşması'ndan hemen önce yak. olarak 438 yılında yapıldığını belirtmektedirler. Öte yandan Jones 1964 (I): 193, 422 tarihini vermektedir. Croke 1977'de 421/422 yılına tarihlenen Hun istilası ile bağlantılı olarak anlaşmanın tarihinin 422 yılı olduğu ortaya konmuş ve bu tez genel olarak kabul görmüştür.

toplulukların daha güçlü ve prestij sahibi bir liderin etrafında toplanmasına olanak sağlamak anlamına gelmektedir[793].

İmparatorluğun bu yöntemi tercih etmesindeki en önemli sebep o sırada devam eden Roma-Sasani savaşları olarak ön plana çıksa da, bu şekilde bir politika değişikliğine gidilmesinin ardında başka bir sebep daha bulmak mümkündür. Hatırlanacağı üzere, 421 yılı aynı zamanda imparatorluğun doğu ve batı yarısı arasında yeni bir çatışmaya sahne olmuştur. Batı Roma İmparatoru Honorius, *magister utriusque militiae* ve aynı zamanda Galla Placidia'nın eşi olan Constantius'u ortak *augustus* ilan etmiş; Galla ve oğulları Valentinianus da *augusta* ve *nobilissimus puer* unvanlarını almıştır[794]. II. Theodosius, Honorius'un ölümü halinde imparatorluğu tek *augustus* olarak yönetmek istediğinden bu kararı tanımamış ve Constantius, daha önce Stilicho döneminde yaşanan eski çatışmaları hatırlatacak şekilde, Doğu Roma İmparatorluğu üzerine bir sefer hazırlığına girişmiştir[795]. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde II. Theodosius ve Honorius arasında, 395 yılından bu yana imparatorluğun iki yarısı arasındaki en büyük çekişme sebeplerinden biri olan Illyricum bölgesindeki kiliselerin hâkimiyeti konusu gündeme gelmiştir[796]. Kısacası, Sasani İmparatorluğu ile doğu sınırındaki çatışma başladığında, imparatorluğun doğu ve batı yarısı arasındaki ilişki de son derece kötü bir noktada bulunmaktadır. Bu şartlar altında doğu sınırında Sasaniler ile çatışmalar başlamış; Doğu Roma ordularının Sasanilere karşı aldığı bir zaferin haberi 6 Eylül 421 tarihinde Constantinopolis'e ulaşmıştır[797]. Öte yandan III. Constantius, bu zafer haberinden yalnızca birkaç gün önce, 2 Eylül 421 tarihinde ölmüş ve böylece yeni bir Doğu-Batı çatışması ihtimali ortadan kalkmıştır[798]. Constantinopolis'teki II. Theodosius'un, III. Constantius'un ölüm haberini ne zaman aldığı bilinmemekle birlikte, son dönemde Batı Roma yöneticileri

[793] Yine de Rua'nın otoritesinin sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Kardeşi Octar'ın Ren civarında bağımsız hareket ettiğini söylemek mümkündür, bkz. Maenchen-Helfen 1973: 81-94. Öte yandan 434 yılında Constantinopolis'e gönderilen elçilik heyeti hala bazı kavimler üzerinde hakimiyet sağlanamadığını göstermektedir, bkz. Prisc. *fr*. 2.

[794] Olymp. *fr*. 33. 1-2; Soz. *HE* 9. 16; Philost. *HE* 12. 12; Prosp. *s.a*. 420. Oost 1968a: 163; Matthews 1975: 377; Holum 1982: 128; O'Flynn 1983: 74; Heather 2005: 251.

[795] Olymp. *fr*. 33. 2; Philost. *HE* 12. 12. Öte yandan Matthews 1975: 378 bu seferi pek olası bulmamaktadır.

[796] Bkz. Coleman-Norton 1960: 617, no. 375. 1; Coleman-Norton 1960: 618, no. 375. 2. Konu hk. açıklamalar için bkz. Coleman-Norton 1960: 617-621; Millar 2006: 54; Wessel 2008: 114-115.

[797] *Chron. Pasch. s.a*. 421.

[798] Olymp. *fr*. 33; Philost. *HE* 12. 12; Soz. *HE* 9. 16. 2; Prosp. *s.a.* 421.

ile yaşanan gerginlik ile eş zamanlı olarak ortaya çıkan Doğu Roma-Sasani savaşları ve hemen ardından başlayan Hun saldırıları iki ya da üç cephede birden çatışmaya girme ihtimalinin yarattığı bir tedirginliği de beraberinde getirmiş olmalıdır. Ayrıca Constantius'un tıpkı Stilicho'nun Alaric ve Gotlar ile yaptığı anlaşmada olduğu gibi, Hunlar ile birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı harekete geçme ihtimali de bulunmaktaydı. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu, kuzey sınırında savaşın getireceği maddi yük ve insan kaynağı kaybından daha azına mâl olacak ödemeler karşılığında bölgedeki toplulukları bulundukları yerde tutacak bir liderin varlığını tercih etmiş görünmektedir[799].

Constantinopolis'te giderek artan şekilde diplomatik yöntemlere başvurulmasına sebep olacak bu politika değişikliği, Honorius'un ölümüyle yönetiminde daha etkili olunması planlanan Batı Roma'daki gelişmeler ile ilgilenilmesi için de gerekli görülmüş olmalıdır. Nitekim izlenen yöntem, Honorius'un ölümünün ardından Batı Roma *augustus*u ilan edilen gasıp Ioannes'e karşı orduların Batı'ya gönderilmesi sırasında işe yaramıştır. Orduların Batı Roma'da bulunduğu sırada Balkanlar'da herhangi bir Hun saldırısı meydana gelmemiştir. Fakat öte yandan beklenmedik bir şekilde Hunlar, Ioannes'in en önemli müttefiklerinden olan ve daha önce aralarında rehine olarak bulunmasından dolayı Hunlar ile kişisel ilişkileri de bulunan Aetius'a destek vermişlerdir. Aetius ve beraberindeki Hun askerler, Doğu Roma ordularının Ioannes'i ortadan kaldırmasından üç gün sonra Ravenna'ya ulaşmış ve burada Aspar'ın orduları ile karşı karşıya gelmiştir[800]. Batı Roma'daki yeni yönetim Aetius ile anlaşma yoluna gitmiş ve Hunlara yapılan ödeme karşılığında geri dönmelerini sağlamıştır. Aetius ise, II. Theodosius'un desteklediği III. Valentinianus yönetimine karşı ordu içerisinde yeni bir karışıklığa sebep olmasını önlemek adına *comes* unvanı ile özellikle Frank ve Gotların yerleşmiş bulunduğu Galya'ya gönderilmiştir[801].

---

[799] Konu hk. ayrıca bkz. Luttwak 2009: 49-56; Kaçar 2017. Yenilgiyle sonuçlanması muhtemel bir savaşın maddi yükü Lee 2007: 105-106'da ele alınmaktadır.

[800] Olymp. *fr*. 43. 2; Philost. *HE* 12. 14; Prosp. *s.a.* 425. Philostorgius Aetius'un 60.000 Hun asker ile geldiğini belirtmektedir fakat bu rakam abartılı görünmektedir. Thompson 1948: 49, Aetius'un 6000 Hun ile Ravenna önlerine gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 176; Maenchen-Helfen 1973: 75-77; Heather 2000: 4.

[801] Olymp. *fr*. 43. 2; Philost. *HE* 12. 14; Prosp. *s.a*. 425. *Chron*. *Gall*. *452*, 103. Sivan 2011: 104'te Aetius'un *magister utriusque militiae per Gallias* olarak Galya'ya gönderildiği ifade edilmektedir. Fakat Prosp. *s.a*. 428 ve Hydat. 82 (92) Aetius'un *comes* unvanı aldığını Philost. *HE* 12.14 ise *comes rei militaris* unvanı aldığını belirtirler. Ayrıca bkz. Jones 1964 (I): 188; Oost 1968: 212; Blockley 1998:136. Aetius'un Galya'ya gönderilmesinin arka planında Ioannes'in bu bölgede yeterince

Şüphesiz, II. Thedosius ve Constantinopolis'teki yöneticiler Hunların desteklediği Romalı bir general ile karşılaşabileceklerini hesaba katmamış olmalıdır. Ayrıca Hunları özellikle Tuna'nın kuzeyinde tutmak amacıyla yapılan 422 anlaşmasının anlaşmanın ardından, Ioannes ve Aetius'a verilen desteğin Constantinopolis'te bir şok etkisi yaratmış olması da mümkündür. Hemen ardından, Hunların Pannonia'dan çıkarılmasıyla sonuçlandığı kaydedilen 427 yılı seferinin Ioannes'e verilen desteğe karşı bir misilleme olması muhtemeldir[802]. Elbette bu konu, Rua'ya gönderilen elçilik heyetleri aracılığıyla dile getirilmiş de olabilir. Zira Priscus'un Rua'nın 434 yılında Constantinopolis'e gönderdiği Eslas'tan "genellikle Rua ve Romalılar arasındaki anlaşmazlıkları gideren kişi" olarak bahsetmesi bu türden bir iletişimin mutat olduğuna işaret etmektedir[803].

Rua'nın Batı Roma tahtını gasp eden Ioannes ve onun destekçisi Aetius'a sağladığı yardım, Hunların Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasındaki ilişkilerde adeta üçüncü bir taraf haline geldiğini göstermektedir. Benzer bir durum, Batı Roma İmparatorluğu'nun generalleri arasında yaşanan güç çekişmesi esnasında Bonifatius'u öldüren (432) Aetius'un Hunlara sığınması sırasında da yaşanmıştır. Aetius, Hunlardan sağladığı askerler ile 433 yılında Batı Roma'ya geri dönmüş ve bir kez daha Valentinianus yönetimini çaresiz bırakarak *magister militum praesentales* görevine yükseltilmiştir[804]. Bu arada generalin yardımları karşılığında Pannonia *Prima*'yı Hunlara bıraktığı da görülmektedir[805]. Aetius'un hem 425 yılında hem de II. Theodosius'un Vandallara karşı Bonifatius ile birlikte savaşmak üzere gönderdiği Doğu Roma ordularının Kuzey Afrika'da bulunduğu sırada sebep olduğu karışıklıklar (431-433), Constantinopolis'teki hoşnutsuzluğu katlamış olsa gerektir[806]. Bu yaşananların hemen ardından, Hunların müttefiklerinin ya da kraliyet

destek bulamamış olması etkili olmalıdır, bkz. Prosp. *s.a.* 424; *Chron*. *Gall*. *452*, 97. Matthews 1975: 379-380.

[802] Marc. *Com*. *s.a.* 427; Iord. *Get*. 166. Hunlar, bu tarihten itibaren Aşağı Tuna'da Margus kenti civarına geçmiş olmalıdır, bkz. Croke 1977: 354-355; Thompson 1948: 64. Bu sefer, Wilkes 1972: 388'de II. Theodosius'un kızı Licinia Eudoxia ile III. Valentinianus'un nişanlanması sırasında Illyricum'un yönetiminin Doğu Roma İmparatorluğu'na bırakılması ile ilişkilendirilmektedir. Konu hk. modern literatürdeki tartışmalar için bkz. Gracanin 2006: 47-49.

[803] Prisc. *fr*. 2. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 402, "Eslas".

[804] Generaller arasındaki çekişme için bkz. Hydat. 99; Marc. *Com*. *s.a.* 432.3; Prosp. *s.a.* 432; *Chron*. *Gall*. *452*, 109, 111; O'Flynn 1983: 80. Aetius'un Hunlara sığınması hk. bkz. Prosp. *s.a.* 432; *Chron*. *Gall*. *452*, 112.

[805] *Chron*. *Gall*. 452, 115, 116; Prisc. *fr*. 11.1. Ayrıca bkz. Gracanin 2006: 49-50, 52-53.

[806] Ayrıca bkz. McEvoy 2013: 259-261.

ailesine mensup kişilerin Doğu Roma İmparatorluğu'na kabul edilmesi ve sonraki dönemde de kaçakların iadesi meselesinin ilişkilerde en önemli başlıklardan biri haline gelmesi, II. Theodosius'un Aetius ile iş birliği içerisinde olan Hun lidere karşı alternatif seçenekler yaratmak için almış olduğu bir tavrı akla getirmektedir. Zira kısa süre sonra Rua, Eslas'ı Constantinopolis'e göndererek Tuna yakınlarında yaşayan ve Doğu Roma tarafında savaşmak üzere sınırı geçen Amilzuri, Itimari, Tounsuri, Boisci ve diğer kabilelerin iadesini talep etmişti. Rua, II. Theodosius'u bu kabilelerin kendisine gönderilmemesi halinde imparatorluğa savaş açmakla tehdit etmekteydi[807]. Doğu Roma İmparatorluğu'nun 422 yılında gittiği politika değişikliği ve kendisine ödenen haraçlar vesilesiyle Hun lider otoritesini güçlendirmiş; Tuna'nın kuzeyindeki diğer topluluklar üzerindeki hâkimiyetini genişletmek üzere hareket etmeye başlamıştı[808]. Bu bağlamda Rua'nın, Aetius'tan da öğrenmiş olabileceği şekilde, ordularının önemli bir kısmı Kuzey Afrika'da olan II. Theodosius'un pazarlık yapmaktan başka bir seçeneği bulunmaması kendisine önemli bir fırsat sağlamaktaydı. II. Theodosius'un bu aşamada, Vandalların kralı Geisericus ile bir anlaşma yapılana dek, Doğu Roma ordusunu Kuzey Afrika'da tutmuş olması Rua'ya verilecek tavizlerin göze alındığını da göstermektedir[809]. İmparator, Akdeniz hâkimiyeti ve Batı Roma İmparatorluğu'nun güvenliğinin tehlikeye girmesi karşısında Rua'ya elçiler göndererek durumu kontrol altına almaya çalışmayı uygun görmüş olmalıdır. Bu arada 434 yılında Rua'nın ölümü gerçekleşmiş ve Hunların yönetimini, yeğenleri Bleda ve Attila devralmıştır[810].

---

[807] Prisc. *fr*. 2.

[808] Rua'nın otoritesinin sınırları bu dönemde hala belirsizdir. Iord. *Get*. 180, Hunların Octar ve Rua tarafından ortak yönetildiğini belirtmektedir. Maenchen-Helfen 1973: 83-86 ortak yönetim iddiasına karşı çıkmakta ve Octar'ın Pannonia'nın batısında bağımsız hareket ettiğini ve Ren civarında etkin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bkz. *PLRE* (II): 789-790 "Octar".

[809] Aspar ve Doğu Roma ordusunun 435 yılına dek Batı'da olduğu ve 434 yılında Batı Roma *consul*ü olduğu görülmektedir. Doğu Roma ordusunun bir kısmı ile 435 yılında hala Kartaca'da olması da muhtemeldir, bkz. *CLRE*: 402-403; Blockley 1992: 60; Heather 2000. Krş. Procopius *Bell*. 3.3.34-36 ve Theoph. *a.m.* 5931.

[810] Kaynaklarda Rua'nın ölümü farklı şekillerde anlatılmaktadır. Theodoretus *Kilise Tarihi*'nde Rua'nın başkente saldırmak üzereyken imparatorun duaları sayesinde yıldırım çarpması sonucunda öldüğünü belirtmektedir, bkz. *HE* 5.37. Soc. *HE* 7.43'te de benzer ifadeler söz konusudur. Buna göre, imparatorun duaları sayesinde yıldırım çarpması sonucu ölmüş, ordusu veba ile perişan olmuştur. Buna karşın Prisc. *fr*. 2'de Rua'nın Hunlara ait topraklarda öldüğü ima edilmektedir ve genel olarak Priscus'un anlatısı kabul edilmektedir. Ayrıca bkz. Croke 1977: 347-352. Maenchen-Helfen 1973: 93, Rua'nın ölümünün 438 civarında gerçekleştiğini öne sürmektedir. Krş. Croke 1977: 355-357.

4.2.4. Diplomasinin Sınırları: II. Theodosius'un Batı Politikası ve Attila Liderliğinde Hunlar

Hun iktidarında yaşanan bu değişiklik ve Kuzey Afrika'da Geisericus ile yapılan anlaşma sonucu 435 yılından itibaren Doğu Roma ordusunun bölgeye dönüşü, imparatorluk için kuzey sınırında fırsata dönüştürülmeye uygun görünmektedir. II. Theodosius, kendisine sığınan Mama ve Atakam gibi Hun kraliyet ailesine mensup kaçakları, ortaya çıkacak bir iktidar mücadelesi için kullanabilir; böylece 408-422 yılı arasında uygulanan politikaya geri dönüşü tercih edebilirdi. Fakat bölgede yaşanacak her iktidar değişikliği ya da aşırı istikrarsızlık, II. Theodosius'un desteklediği Valentinianus yönetiminin Ren sınırı üzerinde baskı oluşturacak yeni göç dalgaları olarak dönme riskini beraberinde getirmekteydi. Üstelik bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkanlardaki eyaletlerinin güvenliğini sağlamak için de yeterli bir çözüm değildi. Dolayısıyla bir kez daha anlaşma yoluna gitmenin tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu elçileri Plintha ve Epigenes ile Attila ve Bleda arasında 435 yılında Margus'ta (Pozarevac/Pasarofça) yapılan anlaşma Hunlara muhtemelen Rua'nın aklındakinden çok daha fazlasını sağlamıştır. Rua'nın öne sürdüğü kaçakların iadesi meselesinin görüşülmesi ve karara bağlanmasının yanı sıra anlaşmaya göre Roma yönetimi, Hunların hâkimiyet bölgesinde yer alan topraklardan kendilerine kaçan hiç kimseyi kabul etmeyecek; hâlihazırda aralarında bulunan kaçakların iadesini gerçekleştirecek ve Hunlar tarafından esir alınan ancak ülkelerine kaçmış olan Romalıları da ya geri gönderecek ya da bunlar için kişi başı sekiz *solidus* fidye ödemesi yapacaktı. Ayrıca Hunlar ile savaşan hiçbir kabile ile ittifak yapılmayacaktı. Romalılar ve Hunların eşit haklara sahip olduğu güvenli pazar yerlerinin kurulması şartını da içeren anlaşmanın devamı için Hunlara yıllık 700 libre altın ödenecekti[811].

[811] Prisc. *fr*. 2. Margus Barışı olarak da anılan anlaşmanın ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Maenchen-Helfen 1973: 91-94. Kelly 2014: 198; Mitchell 2016: 289, 439 tarihini benimsemektedir. Öte yandan Thompson 1948; 73-79, 217; Croke 1978: 354, 435 tarihini kabul etmektedir ki bu tarih, sürecin tamamının incelenmesinde daha doğru bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Attila ve Bleda'nın anlaşmanın yapılmasıyla güvenliklerini sağlamalarının ardından Ren civarında yerleşik Burgundianlara karşı sefere çıkmış olması daha muhtemel bir sonuçtur. Dolayısıyla buradaki kronoloji Thompson 1948 ve Croke 1977'de ele alınan argümanlar çerçevesinde oluşturulmuştur.

Margus Antlaşması'nın, üstelik Hunların Doğu Roma İmparatorluğu için henüz ciddi bir tehdide dönüşmediği ve Attila ile Bleda'nın otoritelerinin nispeten zayıf olduğu bir dönemde tamamen Hunların menfaatlerine göre şekillenmesi oldukça dikkat çekicidir. Gerçekten Attila ve Bleda'nın Doğu Roma İmparatorluğu üzerine ani bir saldırıya geçme ihtimalinin zayıf olduğunu ve önceliği kendi topraklarında istikrar sağlamaya vereceklerini gösterecek kanıtlar bulmamız da mümkündür. Anlaşmanın hemen ardından Doğu Roma yönetimi, aralarında Hun kraliyet ailesine mensup gençlerden Mama ve Atakam'ın da bulunduğu kaçakları iade etmişti. Kaçaklar, Hun hâkimiyet bölgesine götürülmeden Trakya'da, Carsum yakınlarındaki bir kalede derhal kazığa oturtularak cezalandırılmıştı. Bu durum, Bleda ve Attila'nın, Rua'nın tüm tebaası üzerinde henüz yeterince otorite sağlayamadığını, dolayısıyla kendilerine rakip olabilecek herhangi bir aile üyesinin cezalandırılmak için bile olsa Hun topraklarında görünmesini istemediklerini düşündürmektedir. Nitekim Priscus ayrıca anlaşmanın hemen ardından "Attila ve Bleda'nın kabileleri boyunduruk altına alarak İskit ülkesi boyunca ilerlediklerini ve Sorosgi kabilesiyle savaştıklarını" kaydetmektedir[812]. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu, Bleda ve Attila'ya imparatorluğun Tuna sınırında ihtiyaç duyduğu istikrarı sağlamaları için adeta destek vermiştir.

Elbette anlaşma ile verilen bu tavizler neticesinde yeni yönetim ile Rua döneminde olduğundan daha iyi ilişkiler kurma umudu da söz konusu olmalıdır ve anlaşmanın imparatorluk için de bazı avantajlar barındırdığını söylemek mümkündür. Hemen ardından Hunların, II. Theodosius'un 430'lu yıllardaki temel politikası olan ve Batı Roma İmparatorluğu ile Valentinianus yönetimini desteklemek üzerine kurulu batı politikası ile uyumlu bir şekilde, Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar akınlarından en fazla etkilenen eyaleti olan Galya'da yerleşen farklı gruplara karşı kullanıldığı görülmektedir. İlk olarak Ren Nehri'nin batısında (Worms civarında) yerleşik bulunan Burgundianların hâkimiyet alanlarını genişletme çabası, 437 yılında Aetius'un Hunlar ile düzenlediği bir sefer ile durdurulmuştur. Bu sefer ile birlikte, Burgundianlar yok olmanın eşiğinden dönmüşler ve imparatorluk ile anlaşmak

[812] Prisc. *fr*. 2. Ayrıca bkz. Blodgett 2007: 75-76.

durumunda kalarak tabiyet altına alınmışlardır[813]. Yaklaşık olarak aynı dönemde yine Galya Bölgesi'nde yerel bir asi grup olduğu anlaşılan *Bagaudae*nin isyanı ve Gotların önemli bir liman kenti olan Narbo (Narbonne) üzerine ilerleyişi Aetius'un komutanlarından Litorius'un yönetimindeki Hun birlikler tarafından durdurulmuştur. Hunlar ancak 439 yılında Toulouse kentinde Gotlar karşısında ağır bir yenilgiye uğradıklarında geri çekilmişlerdir[814].

Modern literatür, 437-439 yılları arasında Batı Roma İmparatorluğu'na sağlanan bu Hun yardımlarını genellikle Aetius'un Hunlar arasında kurmuş olduğu kişisel ilişkilere ve Rua döneminde almış olduğu desteklere bağlamaktadır. Oysa Rua döneminin aksine, Aetius'un Hunların yeni liderleri ile kurduğu ilişkilerin doğasına dair belirgin bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Aetius ve Attila'nın ilişkilerinin dostça olduğunu söylemek de güçtür[815]. Ayrıca 439 yılından sonra hiçbir Hun ordusu, Batı Roma İmparatorluğu'na yardım etmek üzere imparatorluk topraklarında bulunmamıştır. Bu bağlamda Margus Anlaşması'nda Attila ve Bleda'ya verilen tavizleri, Doğu Roma İmparatorluğu'nda izlenen batı politikası bağlamında simbiyotik bir ilişkinin ürünü olarak görmek mümkündür. Öte yandan, şimdiye kadar II. Theodosius'un kontrolü dışında kalan, özellikle Doğu Roma orduları Kuzey Afrika'da iken sorun yaratan Aetius'un en önemli güç kaynağı ile yeni bir anlaşma yapılmış olması bakımından da önemli bir avantaj elde edildiği görülmektedir. Bu durum, 437 yılında Licinia Eudoxia ile evlenmek üzere Constantinopolis'e gelen Valentinianus'un, daha önce (yak. 425) Doğu Roma İmparatorluğu'na ait olduğu kabul edilen Doğu Illyricum'a ek olarak imparatorluğun Tuna savunması için en önemli kentlerden olan Sirmium'un yönetimini II. Theodosius'a bırakmasıyla birlikte ele alınmalıdır[816]. Böylece imparator, Batı Roma

[813] Prosp. *s.a.* 435-436; Hydat. *s.a*. 99 (108), 102 (110); *Chron*. *Gall*. *452*, 117-119. Süreç hk. ayrıca bkz. Heather 2005: 281-299. Rua'nın kardeşi ve Ren kıyısında etkin olan Hun lider Octar, daha önce Burgundianlar üzerine yapılan bir seferde ölmüştü, bkz. Soc. *HE* 7.30; Maenchen-Helfen 1973: 83-85. Bu durum, Attila ve Bleda'nın Burgundianlardan intikam almak istediğini akla getirmekteyse de *Bagaudae* ve Vizigotlar üzerine düzenlenen seferlerde de Hunların yer alması, bu olasılığı zayıflatmaktadır.

[814] Prosp. *s.a.* 436, 437, 439; Hydat. 98 (107), 101 (110), 118 (116). *Bagaudae* için bkz. Drinkwater 1992: 208-217.

[815] Aetius-Attila ilişkisi için öz. bkz. Maenchen-Helfen 1973: 105-107, krş. Blodgett 2007: 66-67. Kelly 2014: 198.

[816] Bkz. Wozniak 1981: 351-382, öz. 351-360; Gracanin 2006: 54-58. Sirmium, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Tuna savunması için en önemli kentlerden biri olduğu gibi, Pannonia'da Hunların yerleştiği bölgeye de en yakın kentlerden biri olmasıyla dikkat çekmektedir, bkz. Harita 4.

İmparatorluğu'nda Stilicho kadar güçlenecek bir başka generalin, Pannonia ve civarındaki bir barbar grup ile iş birliği içerisinde Doğu Illyricum meselesini yeniden gündeme getirmesinin önünü daha en başından aldığı gibi, Hunlar ile de bir anlaşma sağlamış, dolayısıyla Aetius'un kontrolünün daha tehlikeli bir boyuta erişmesini de engellemiştir.

Margus Barışı ayrıca, Hunları 441/442 yılına dek Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları ötesinde tutmayı başarmıştır. Bu arada Doğu Roma İmparatorluğu, 19 Kasım 439'da Vandalların Kartaca'yı ele geçirmesi ve Sicilya'ya saldırmalarının ardından - muhtemelen Tuna sınırında barışın hâkim olmasının da etkisiyle- Kuzey Afrika üzerine yeni bir sefer düzenleme kararı almıştır. Aynı amaç ile doğu sınırında Sasani İmparatoru II. Yezdegerd'in saldırıları ile başlayan savaş bir anlaşma ile sonlandırılmış ve 441 yılında büyük bir donanma Sicilya'ya gönderilmiştir. Fakat Hunlar, tıpkı Rua döneminde olduğu gibi orduların başka bir bölgeye sevk edilmesinden faydalanarak Illyricum'un kuzeydoğusuna saldırmış ve Trakya üzerine ilerleyişe geçmiştir[817]. Hunların saldırı sebebi görünüşte Margus kenti piskoposunun Hun kraliyet mezarlarını ve hazinelerini yağmalamasıdır. Ancak aynı zamanda kendilerine gönderilen elçiye, Romalılar arasında bulunan kaçakların iade edilmesi talebini de iletmişlerdir. Doğu Roma İmparatorluğu bu iddiayı reddetmiştir ancak Priscus'un ifadesine göre Romalılar arasında pek çok kaçak bulunmaktadır[818]. Doğu Roma İmparatorluğu ve Hunlar arasındaki ilişkilerde kaçakların iadesi meselesinin özellikle ön plana çıkan konulardan biri olduğu göz önüne alındığında bu iddianın doğru olması da mümkündür. Bu durumda II. Theodosius, Margus Barışı'nın en önemli şartlarından birisine aykırı hareket etmiş ve büyük bir risk de almıştır.

İmparatorun Hun kaçakları barındırarak aldığı riskin çok büyük bir ölçüde, Rua döneminden bu yana izlenen ve hem kuzey sınırının ötesinde uzanan *barbaricum* sakinlerinin bir lider tarafından bulundukları yerde tutulmasına dayanan hem de

[817] Marc. *Com*. *s.a* 441.1, 442.2; Prosp. *s.a.* 442; Theoph. *a.m*. 5942. Priscus ilgili dönemi anlattığı *fr*. 6'da Hunların saldırı sebebinden ve ele geçirdiği kentlerden bahsetmekle birlikte, diğer kaynaklarda olduğu gibi Hun saldırıları ve Vandal seferi ya da Sasani İmparatorluğu ile girilen kısa süreli çatışmadan bahsetmemektedir. Bu durum, Prisc. *fr*. 9, 10'da ele alınmaktadır. Theoph. *a.m*. 5942; Marc. *Com*. *s.a*. 441.1'e göre de aynı yıl Sasaniler, Doğu Roma topraklarına bir saldırı başlattıklarında; Saracenler, Tzannlar, Isaurialılar ve Hunların imparatorluğa aynı anda saldırdığını kaydetmektedir. Bkz. Blockley 60-64.

[818] Prisc. *fr*. 6.

burada büyük bir güç kaynağının oluşması ihtimaline karşılık bu lider ile ilişkilerde ihtiyatlı davranmayı gerektiren politikanın sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, II. Theodosius ve Doğu Roma yönetimi için taraf değiştirerek imparatorluğa sığınan farklı grupların barındırılması, Tuna sınırındaki tahkimat ve Constantinopolis surlarının genişletilmesi kadar önemli bir amaca hizmet etmekteydi. Böylece imparatorluğun asker ihtiyacını sağlama imkânı doğduğu gibi; bölgedeki Hun hâkimiyetine de bir alternatif sunulmuş ve fazla güçlenmiş bir lidere rakip olabilecek bir başkasının, imparatorluk ile dostça ilişkiler kurması için açık kapı bırakılmış oluyordu. Ancak diğer taraftan izlenen strateji, özellikle orduların başka bir sınırda bulunduğu sırada saldırıya geçtikleri bilinen Hunlar için daha önceki anlaşmaları bozmak adına bir fırsat da sağlamaktaydı. Kısacası dönemin dış politikası belli ikilemleri de beraberinde getiren hassas bir denge kurmayı gerektirmekteydi. Bu noktada II. Theodosius, kaçakları kabul etmekle ihtiyatlı davranmasına rağmen, Margus Barışı ile Attila ve Bleda'nın hâkimiyet alanlarının genişlemesi için ciddi bir alan bırakmış; verilen diplomatik tavizlerin yeterli geleceğini düşünerek dikkatini bir kez daha Batı Roma'ya ve Vandal tehdidine vermişti. Hunların yeni saldırısı ise şimdiye dek özellikle kaçınılan bir durum olarak, iki cephede aynı anda savaşa girmek anlamına gelmekteydi. Nihayetinde her iki cephede de diplomasinin tercih edilmesi gerekmişti.

Önce, Sicilya'dan Kuzey Afrika'ya hareket etmeyi bekleyen donanma, Geisericus'un anlaşma teklifinin kabul edilmesiyle geri çağırıldı. Doğu Roma ordusunun, daha önce 431 yılı seferinde olduğu gibi anlaşma yapılana dek Batı Roma'da kalmamış olması kuzey sınırındaki durumun aciliyetine işaret etmektedir. Marcellinus *Comes*'in aktardığına göre Aspar, Hunlar ile bir yıl süreli bir ateşkes yapmış ve ordunun Sicilya'dan geri dönmesi için gereken zamanı sağlamıştı[819]. Hunların 443 yılı itibari ile geri çekilmeleri de ordunun geri dönmüş olmasının bir sonucu olmalıdır. Fakat imparatorluğa askerî ve malî açıdan çok büyük bir zarara sebep oldukları da açıktır. Hâlihazırda organizasyonu oldukça maliyetli olan ikinci Kuzey Afrika seferiyle askerî bakımdan hiçbir sonuç alınamadığı gibi Geisericus ile

[819] Marc. *Com*. s.a. 441.1; Bkz. Maenchen-Helfen 1973: 116-117; Croke 1977: 347-367. Viminacium ve Singidunum ancak Iustinianus döneminde yeniden inşa edilebilecekti. Bkz. Procop. *De Aed*. 4.5.12-17.

yapılmak zorunda kalınan anlaşma nedeniyle Batı Roma İmparatorluğu'nun iaşesi bakımından hayati öneme sahip bölgeler imparatorluk hâkimiyetinden çıkmıştı. Tuna sınırının da ciddi ölçüde zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Zira Doğu Roma İmparatorluğu'nun da Tuna savunma hattında Margus (Pozarevac/Pasarofça), Viminacium (Kostolac) Singidinum (Belgrad) ve Sirmium (Sremska Mitrovica) gibi büyük ve önemli kentleri tahrip edilmiştir[820]. Bu bağlamda Tuna savunmasının, batıdaki Valentinianus yönetimini desteklemek üzere buradan çektiği birliklerin yokluğunda yaşanan Hun saldırıları ile zarar görmüş olması, II. Theodosius'un izlediği batı politikasının en önemli sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Constantinopolis'in 442 yılından sonra Batı Roma İmparatorluğu'nu askerî olarak desteklemesi de söz konusu olmamıştır.

Hunların, Aspar'ın geçici ateşkesinin ardından yapılan bir anlaşma ile geri çekilmiş olmaları da mümkündür. Attila'nın 447 yılında gecikmiş ödemeler için talep ettiği 6000 libre ödeme ve yıllık ödemelerin 2100 libre altına çıkarılması 442 yılında yapılan bu anlaşmada yıllık ödeme miktarının 1400 libre altın olarak belirlendiğini düşündürmektedir[821]. Bu ödemelerin yapılmaması, II. Theodosius'un tehlike geçtikten sonra, kaçakların iadesi meselesinde izlenen oyalama ve yıpratma politikasına dayalı riskli statejiye geri döndüğünü göstermektedir. Bu stratejinin başarılı olması için Tuna savunmasının güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla imparator şimdi dikkatini çöken Tuna savunmasına vermiş görünmektedir. 12 Eylül 443'te yayınlanan bir emirname ile tüm sınır birliklerinin (*limitanei*) komutanlarına (*dux*) asker sayısının eski mevcudiyetine getirilmesi ve askerlerin günlük eğitimleriyle yakından ilgilenmeleri emredilmiştir[822]. Ayrıca Tuna sınırında Hunlar tarafından tahrip edilen kalelerin ve nehirdeki filonun da onarılması için bazı girişimlerde bulunulmuş olmalıdır. Bu döneme dek daha çok eşkıyalık faaliyetleriyle ilişkili olarak kaynaklarda kendilerine yer bulan Isaurialıların imparatorluk ordusunda daha fazla yer bulmaları ve Isaurialı general ve *magister militum per Orientem* Zeno'nun ön plana çıkması da alınan bu önlemlerle ilişkili

[820] Bkz. Harita 4.
[821] Blockley 1992: 62; Heather 2005: 308.
[822] *NTh*. 24 (12 Eylül 443).

görünmektedir[823]. Bunun dışında muhtemelen ortaya çıkan zararın telafi edilmesini sağlayabilmek adına imparatorluk genelinde geciken toprak vergileri de affedilmiştir[824].

Esasen tüm bu hazırlıklar imparatorun, tehlike esnasında Attila ve Bleda'ya verilen yıllık ödeme sözünü, tıpkı kaçakların iadesi meselesinde olduğu gibi yerine getirmeyeceğine işaret etmektedir. Kuşkusuz böylece Attila ve Bleda'nın otorite ve prestijlerinin de sarsılması amaçlanıyor olmalıydı. II. Theodosius'un izlediği politika ile bağlantılı olup olmadığı bilinmemekle birlikte, yaklaşık olarak aynı dönemlerde Hun liderler arasında bir çatışma yaşandığı görülmektedir. Attila, 445 yılında ağabeyi Bleda'yı öldürmüş ve tek başına Hunların liderliğini üstlenmiştir. Hun topraklarında yaşanan bu çatışma ve ardından gelen iktidar düzenlemesi, II. Theodosius'a Tuna savunmasının onarılması girişimi, haraç ödemelerinin geciktirilmesi ya da yeni kaçakların imparatorluğa kabul edilmesi noktasında zaman kazandırmış olmalıdır. Zira içinde bulunduğu durum karşısında Attila'nın kendi topraklarında istikrar sağlamakla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Prosper'in, "Attila'nın Bleda'yı öldürdükten sonra ona bağlı olanları kendisine itaat etmeye zorladığı" şeklindeki ifadesinden anladığımız kadarıyla Hunlar arasında Attila'nın otoritesini tanımayanlar mevcuttur[825]. Bu şartlar altında Attila'nın tebaasına değerli ganimetler sağlayarak kendi otoritesini güçlendirmek üzere yeni bir sefere ihtiyacı olduğu açıktır. Doğu Roma İmparatorluğu'na yeni bir saldırı düzenlenmeden hemen önce "mevcut savaş şartları bahane edilerek" Romalılar arasında bulunan ve şimdiye kadar teslim edilmeyen kaçaklar ile geciken ödemelerin gönderilmesi talebini dile getirmek üzere Constantinopolis'e gelen elçilik heyetinin ilettiği mesajda, bu anlamda dikkat çeken bir ifade de bulunmaktadır. Maenchen-Helfen'in ilgili fragmana önerdiği çeviriye göre "Attila bu şartlar karşılanmadığı takdirde kendisinin dahi İskit güçlerini durduramayacağını" belirtmiştir. Bu aynı zamanda Attila'nın otoritesinin gerçekten hassas bir dengede olduğunu göstermektedir. Bu noktada

[823] Zeno, 447 yılında Constantinopolis'in savunulması görevini üstlenmişti. Bunun ardından *consul* rütbesiyle onurlandırılmıştı, bkz. *CLRE*: 430-431. Isaurialıların imparatorluk ordusunda ve yönetim kademesinde daha geniş yer bulmaları hk. bkz. Thompson 1946; Zeno için ayrıca bkz. *PLRE* (II): 1199-1200 "Zenon 6"

[824] *NTh*. 26.1 (29 Kasım 444).

[825] Prosp. *s.a*.444. Bleda'nın ölümü için kaynaklarda farklı tarihler zikredilmektedir. *Chron*. *Gall*. *452*, 131 446 yılı, Marc. *Com*. *s.a*. 445 yılı altında bu olayı kaydeder. Priscus'un fragmanlarında da 446 yılı itibariyle Attila'nın tek başına Hunların hükümdarı olduğu dikkat çekmektedir, bkz. *fr*.9.

Doğu Roma yönetimi kaçakların iadesini reddederek savaşı göze alacağını bildirmiş ancak yine de ödemeler ile ilgili görüşmelerin yapılması için elçilik heyeti göndermeyi kabul etmiştir[826].

Attila aldığı bu cevap karşısında, taleplerinin tümünün yerine getirilmemesinin yaratacağı prestij kaybını önlemek ve hem yeni hem eski tebaasına muktedirliğini göstermek üzere imparatorluk üzerine büyük bir saldırı düzenlemiştir. Zira kaynaklar da Hunların 447 yılı seferinin bir öncekine göre özellikle yıkıcı olduğu noktasında hemfikirdir. Marcellinus *Comes*, Hunların Ratiaria'ya saldırması ile başlayan seferleri sırasında Balkanlardaki tüm kent ve kaleleri talan ettiklerini kaydetmektedir. *Galya Kroniği*'ne göre Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma'dan yardım alamamış ve Hunlar yetmişten fazla kenti tahrip etmişlerdir. Tahribatın boyutu, 449 yılında Maximinus'un elçilik heyetinde yer alan ve adeta yerle bir edilen Naissus'un bir tasvirini sunan Priscus'un ifadeleriyle de teyit edilmektedir[827]. Fakat bu sefer sırasında Doğu Roma İmparatorluğu için en ciddi tehlikenin, Hunların 27 Ocak 447 günü gerçekleşen bir deprem sonucu surlarının büyük kısmı yıkılan Constantinopolis'e ilerleme ihtimali olduğu açıktır[828]. İmparator her ne kadar Hunların 442'deki son saldırısından sonra güçlendirilmeye çalışılan Tuna sınırı ve başkent surlarının sağladığı güvenle hareket etmişse de, Tuna savunması eski haline getirilememiş olmalıdır. Hadrianopolis ve Heraclea dışındaki tüm kentler düşmüş, en nihayet Aspar Chersonesus'ta (Gelibolu Yarımadası) büyük bir yenilgi almıştır. Alınan bu son yenilgi sonucu başkent Constantinopolis'e yönelen tehdit karşısında II. Theodosius anlaşma yapmak zorunda kalmış; *magister militum* ve *patricius*

[826] Attila, burada Bleda'nın ölümü ardındann Hunlar arasında ortaya çıkan çatışma şartlarından bahsediyor olabilir. Yukarıda verilen çeviri için bkz. Maenchen-Helfen 1973: 118. Blockley, Prisc. *fr*. 9'da geçen bu ifadeyi "İskit güçlerini dizginlemeye pek de istekli olmadığı" şeklinde çevirmektedir.

[827] Marc. *Com*. *s.a.* 447.2, 4; *Chron*. *Gall*. *452*, 132. Prisc. *fr*. 11.2. Ratiaria Tuna filosunun merkezi, imparatorluğun silah üretim merkezlerinden biriydi, bkz. Thompson 1948: 83; Jones 1964 (II): 834. Naissus, imparatorluğun silah depolarının ve üretim merkezlerinin bulunduğu; Tuna savunma hattındaki en önemli ve en kalabalık kentlerden biriydi, bkz. Amm. Marc. 21.10.5; Jones 1964 (II): 834. Her iki kent de ancak Iustinianus döneminde yeniden inşa edilebilecekti, Procop. *De Aed*. 4.1.30.

[828] Marc. *Com*. *s.a.* 447.3; Evagr. *HE* 2. 14; *Chron Pasch*. *s.a.* 447; 450; Ion. Mal. 14.22. *CIL* 3. 734 =*ILS* 823. Ayrıca bkz. Croke 1981: 122-147. Surlar, *praefectus praetorio* Constantinus'un girişimiyle Maviler ve Yeşiller adlı hipodrom hiziplerinin yardımlarıyla acele bir şekilde onarılmıştır. Ayrıca bkz. Bkz. Kalkan – Şahin 1993. Constantinus'un aynı zamanda deniz surlarını yaptıran kişi olduğu da düşünülmektedir, krş. Cameron 1982: 240-242. Constantinus için bkz. *PLRE* (II): 327, "Constantinus 22". Ayrıca bkz. Harita 2.

Anatolius'u barış şartlarını görüşmek üzere Attila'ya göndermiştir. Anatolius Barışı olarak da anılan anlaşmaya göre, Romalı esirler için fidye ödemesi yapılacak, Romalılar arasında bulunan tüm kaçaklar iade edilecek, Hunlar ve Romalıların alışveriş yapabilmesi için pazarlar kurulacaktı. Bunların yanı sıra daha önce belirlenen ancak gecikmiş olan ödemeler için 6000 libre altın ödenmesine; bundan sonra yapılacak yıllık ödeme miktarının ise 2100 libre altına çıkarılmasına karar verilmişti[829]. Bir sonraki yıl Constantinopolis'e gönderdiği elçilerin ilettiği hususlardan anlaşıldığı üzere Attila, Tuna boyunca Pannonia'dan başlayarak Trakya'daki Novae'ye kadar uzanan beş günlük mesafede bir hattın boşaltılmasını ve Naissus'un Hunlar ve Romalılar arasında sınır olarak belirlenmesini de talep etmişti.

II. Theodosius'un önceliği Vandallar ve Batı Roma İmparatorluğu'na vererek Tuna savunmasını sistematik ve onarılması mümkün olmayan şekilde zayıflatan; böylece Balkanlardaki eyaletlerin zarar görmesi hatta Constantinopolis'in tehdit edilmesiyle sonuçlanan politikasının önemli ölçüde eleştiriye maruz kaldığını tahmin etmek zor değildir. Priscus, "Romalı komutanları saran korkudan dolayı anlaşma yapmak zorunda kalındığını" belirtmektedir. Üstelik, Attila'ya verilen tavizler başka barbar kavimlere de benzer şartların sağlanmasının önünü açmıştır. Tarihçiye göre, imparatorluk hazinesi barış zamanında gereksiz harcamalar ve anlamsız cömertlik gösterileriyle fakirleşmiş ve artık vatandaşlar, ne kadar ağır olursa olsun şartları yerine getirmek durumunda kalmıştır. Ödemelerin yapılabilmesi için daha önce vergi muafiyeti verilen kişiler ile senatörler dahi rütbelerine göre belirlenen katkıyı sağlamakla yükümlü hale getirilmiştir. Priscus'un başkentin elit çevrelerinde duyulan rahatsızlığı abartılı bir dille yansıttığını düşünebileceğimiz ifadelerine göre bunların pek çoğu, yaşamını doğrudan etkileyen bu katkıların sağlanabilmesi için mobilyalarını ve eşlerinin mücevherlerini satmak zorunda kalmış; hatta bazıları yaşamını sonlandırmayı tercih etmiştir. Bu arada Attila'nın saldırısının asıl sebebi olarak ön plana çıkan; içlerinde muhtemelen Bleda'ya bağlı olan Hun kraliyet ailesine mensup kişilerin de bulunduğu ve II. Theodosius'un iadesini reddettiği

[829] Prisc. *fr*. 9.3. Anatolius için bkz. *PLRE* (II): 84-86, "Anatolius 10".

kaçaklar geri dönmek istemediklerinden dolayı Romalılar tarafından öldürülmüştür[830].

Öte yandan Priscus'un, II. Theodosius'un uyguladığı politikayı haklı çıkaracak bazı ifadeleri de bulunmaktadır. Tarihçi, imparatorluğun başka bölgelerinde ortaya çıkan tehditlerin Hunlar ile ilişkileri etkilediğini kabul etmektedir. Zira Sasani İmparatorluğu yeni bir saldırıya hazırlanırken aynı esnada Isaurialıların eşkıyalık faaliyetleri, Saracenlerin doğudaki yağma seferleri devam etmekte ve Mısır'ın güneyinde yerleşik Ethiopialı kabileler birleşmekteydi. Dolayısıyla Doğu Roma, Attila'ya istediği şartları sağlayarak bu bölgelere göndermek üzere birliklerini toplamak ve hazırlık yapmak durumundaydı. Roma ile ilişkilerinde imparatorluğun sınırlarında ne olup bittiğini genelde iyi bildiği anlaşılan Attila da bu durumun farkındaydı. Nitekim, Hun liderin kampı ile Constantinopolis arasında birçok elçi heyetinin gidip geldiği ve Attila'yı yatıştırmak üzere hediyelerle geri gönderildikleri kaydedilmektedir[831]. Bunların tümünün mesajlarının içeriği net olarak bilinmemekle birlikte, 449 yılında Constantinopolis'e gönderilen ve Edeco ile Orestes'in görev aldığı elçilik heyetinin ilettiği mektupta Romalılar arasında bulunan kaçakların iade edilmesi talebinin yinelendiği görülmektedir[832]. Attila bunların geri gönderilmemesi; daha önce Romalıların çekilmesine karar verilmiş olan ve Pannonia'dan Novae'ye kadar uzanan toprakların ekilmeye devam edilmesi, pazar yerinin kendisinin Romalılar ile sınır olarak belirlediği Naissus'ta kurulmaması halinde barışı bozacağı tehdidinde bulunmaktaydı. Bu anlaşmazlıkların giderilmesi için de kendisine *consul* rütbesinde elçiler gönderilmesini istemekteydi[833].

---

[830] Öte yandan Olymp. *fr*. 41.2'de 425 yılı civarında, üstelik Alaric tarafından üç kez kuşatılmış olan Roma'da ikamet eden senatörlerin yıllık gelirlerine ilişkin sağlanan bilgiler dikkat çekmektedir. Senatörlerin yıllık nakdi gelirlerinin 4000 libre altın tutarında olduğunu belirten Olympiodorus bu tutara, satıldıkları takdirde bu gelirin üçte biri kadar daha gelir getirecek şarap, tahıl ve diğer ürünlerin dâhil olmadığını ifade etmektedir. Orta düzeyde gelire sahip bir senatör olan hatip Symmachus oğlunun *praefectus*luğu onuruna hazırladığı oyunlara 2000 libre altın harcamıştır. Konu hk. ayrıca bkz. Jones 1964 (I) 554-557; (II): 782-784; Wickham 2005: 162-163. Buna karşın Attila ile yapılacak bir savaşın çok daha masraflı olacağı açıktır. Genel olarak bkz. Lee 2007: 105-106. Priscus'un senato aristokrasisi ile ilişkileri hk. bkz. Thompson 1948: 184-196; Thompson 1950: 72-73.

[831] Prisc. *fr*. 10

[832] Edeco için bkz. *PLRE* (II): 385-386, "Edeco"; Orestes için bkz. *PLRE* (II): 811-812, "Orestes 2"

[833] Prisc. *fr*. 11.1. Attila'nın kendisine gönderilen elçilerin rütbeleri konusundaki titizliği dikkat çekmektedir. Bu durumun kendisinin konumunun kabul edilmesiyle ilgili olduğu düşünülebilir.

Kısa süre önce Attila'nın hâkimiyetini sarsmak üzere Hunlara bağlı Akatzirlere elçiler göndererek imparatorluğun tarafına geçmelerini sağlamaya çalışan II. Theodosius'un, bu talepleri yeni bir saldırının habercisi olarak görmüş olması mümkündür[834]. Bu noktada II. Theodosius'un, 447 yılında test edildiği üzere Tuna savunmasının dayanmasına güvenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Öte yandan 448 yılında yapılan anlaşma ile imparatorluğun prestiji ciddi derecede zarar görmüştür. Başkentte de eleştirilerin tonunun giderek yükselmiş olması muhtemeldir. Nitekim imparator, *magister militum per Orientem* Zeno'nun kendisine karşı bir gasp girişiminde bulunacağından da şüphelenmektedir[835]. Bu şartlar altında, imparatorluğun fazla güçlenmiş liderlere karşı geçmişte de başvurduğu bir yöntem olan suikast ile Attila'nın ortadan kaldırılması için incelikli bir plan hazırlanmıştır[836]. Priscus'un anlatısı aracılığı ile günümüze ulaşan bu plan, yine tarihçinin aktarımına göre II. Theodosius'un "bakanlarının en güçlüsü" olan hadım Chrysaphius tarafından düşünülmüş ve Edeco'nun ikna edilmesiyle imparatorun onayına sunulmuş; ardından *magister officiorum* Martialis ile paylaşılmıştır[837]. Edeco ile Attila'nın öldürülmesi hususunda anlaşan Chrysaphius'un planının, Attila'nın taleplerine cevap vermek üzere imparator tarafından gönderilecek bir elçilik heyetinin orada bulunduğu sırada gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Elçilik heyetinin tercümanı olarak hareket edecek olan Vigilas, suikastin gerçekleştirebilmesi için Edeco'nun yapacağı ödemeleri Hun karargâhına götürmekle görevlendirilmişti. Görevinin asıl amacından habersiz olan Maximinus'un elçi olarak tayin edilmesi uygun bulunmuş ve kendisine Attila'nın en güvendiği komutanı olan Onegesius'u, anlaşmazlıkları gidermek üzere

[834] Prisc. *fr*. 11.2. Ancak imparatorun gönderdiği elçilik heyetinin Akatzirlerin liderlerine hediyelerini dağıtırken rütbelerine dikkat etmemesi ve bunların arasında en kıdemli olan Kouridachus'un hediyelerini ikinci sırada vermesi üzerine Kouridachus, Attila'ya başvurmuştur. Bunun üzerine Attila, Akatzirler üzerine bir sefer düzenlemiş ve Kouridachus hariç tüm Akatzirleri boyunduruk altına almıştır. Doğu Roma elçileri Maximinus ve Priscus Hunların karargâhında bulunduğu sırada Attila'nın en büyük oğlu ve Onegesius bu halkı boyunduruk altına almak üzere çıktıkları seferden henüz dönmüştür.

[835] Prisc. *fr*. 15.4; Ion. Ant. *fr.* 223.

[836] Bkz. Amm. Marc. 29.6.5; 30.1.18-21; Olymp. *fr*. 19.

[837] Ion. Mal. 14.19'a göre İmparator, Chrysaphius'a derin bir sevgi duymaktadır. Chrysaphius için bkz. *PLRE* (II): 295-297, "Chrysaphius *qui et Ztummas*"; Martialis için bkz. *PLRE* (II): 729, "Fl. Areobindas Martialis".

Constantinopolis'e gelmeye ikna etmek üzere gönderildiği belirtilmiştir. Priscus da Maximinus'un isteği üzerine bu seyahatte kendisine eşlik etmiştir[838].

Maximinus'un elçilik görevi, heyet Attila'nın karargâhına vardığı andan itibaren kendilerini karşılayan Hun önde gelenlerinin olumsuz tavırları sebebiyle kötü bir şekilde başlamıştır. Maximinus, Attila'nın huzuruna kabul edilir edilmez imparatorun iyi dileklerini iletmiş ve "Romalılar kendisi için ne diliyorsa onun da Romalılar için aynısını dilediği" şeklinde kinaye içeren bir yanıt almıştı. Daha önce Doğu Roma İmparatorluğu adına kendisiyle anlaşma yapan Anatolius ile Hunların karargâhında bulunan ve Chrysaphius'un planını yürütecek asıl kişi olan Vigilas'a ise özellikle kötü davranmıştı. Görünüşte bu davranışının sebebi Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkilerde en önemli konu başlıklarından olan kaçakların iadesi meselesiydi. Attila büyük bir öfkeyle daha önce Anatolius'a tüm kaçaklar kendisine gönderilmedikçe başka bir elçilik heyetini kabul etmeyeceğini ifade ettiğini, buna rağmen Romalılar arasında kaçakların bulunduğunu belirtmekteydi. Vigilas, II. Theodosius'un Attila'ya cevaben yazdırdığı ve elçilik görevini üstlenen Maximinus'a teslim edilen mektubunda da ifade ettiği gibi Romalılar arasında bulunan on yedi kaçağın kendisine gönderildiğini ve bunlardan başka kimse olmadığını belirttiğinde Attila, bahsettiği kaçakların isimlerini kaydedildikleri papirüslerden okutmuştu. Kaçakların isim isim kaydedilmesi, bahsi geçen kişilerin önde gelen ailelerin üyeleri olduğuna ve Attila'nın kaçaklar konusunda oyalandığına işaret etmektedir[839]. Fakat Hun liderin Vigilas'a yönelen gazabının asıl sebebi,

---

[838] Prisc. *fr*. 11.2. Blodgett 2007'de öne sürülen ve Attila'ya düzenlenen suikast girişiminin arka planında II. Theodosius'un, Aetius'un gücünü kırma isteği olduğu iddiası oldukça cazip görünse de bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Attila'ya bir suikast girişimi için 449 yılına kadar beklemesinin nedenini sorgulayan Blodgett'in sorusu yerindedir ancak Aetius'un gücünü kırmak üzere niçin 449 yılına kadar beklendiğini açıklamamaktadır. Zira generalin Batı Roma İmparatorluğu'nda yarattığı ve Doğu Roma'nın Vandal seferlerini de etkileyen karışıklıkların böyle bir girişimi getirmesini beklemek daha mantıklıdır. Ancak Aetius'a yönelik herhangi bir yaptırım vb. kaydedilmemiştir. Doğu Roma İmparatorluğu, en azından kaynaklara göre Aetius'u adeta yok saymaktadır. Ayrıca aşağıda bahsedileceği üzere, 449 yılının Attila ile ilişkiler bağlamında Batı Roma İmparatorluğu için de sorunlu bir yıl olduğu açıktır. Bu bağlamda Attila'ya suikast girişimini Aetius'un Batı Roma yönetimi üzerindeki gücü ve kontrolünü kırma isteğiyle ilişkilendirmek pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla burada suikast girişimi, II. Theodosius'un izlediği dış politikanın çıkmaza girmesinin sonucu olarak değerlendirilmektedir.

[839] Prisc. *fr*. 11.1-2. Vigilas'ın kullandığı Romalılar arasında "İskit ırkından (**γένος = genos: ırk, soy, köken, aile**) bir tek kaçak bile bulunmadığı" ifadesine karşılık, Attila'nın "kendi soyundan pek çok kişinin hala Romalılar arasında olduğu" ifadesinde kullanılan (**ἔθνος = ethnos: soy, ırk)** kelimesi dikkat çekmektedir. Burada kullanılan *ethnos* kelimesi, Hunlar gibi pek çok farklı topluluğun oluşturduğu konfederasyon tipi bir örgütlenmede Attila'nın bu ifadeyi kendi geniş klanını kastetmek

Priscus'un daha sonra öğrenip aktardıklarından anladığımıza göre, kendisiyle birlikte Constantinopolis'e gelen Orestes'in, Chrysaphius ile baş başa yemek yediğinden Attila'ya bahsetmesi ihtimalini düşünen Edeco'nun, hadım ile yaptığı planı açık etmiş olmasıdır.

Maximinus'un elçilik heyeti her anlamda başarısız olmuştur. Kendisinden beklenen sözde görevi yerine getirerek Onegesius'u Constantinopolis'e gitmeye ikna edememiş; Vigilas'a verilen gizli görev de açığa çıkmıştır. Dolayısıyla Akatziriler nezdinde yapılan başarısız diplomatik girişim ve kaçakların iadesinin geciktirilmesi nedeniyle hâlihazırda gergin olan ilişkiler adeta çıkmaza girmiştir. Bu şartlar altında Constantinopolis yeni ve daha şiddetli bir saldırı bekliyor olmalıdır. Fakat beklenenin aksine Attila, Constantinopolis'te yapılan plandan daha incelikli bir şekilde Vigilas'a Edeco ile yapılan iş birliği ve planın ayrıntılarını itiraf ettirmiş; bu olayı, II. Theodosius ve Chrysaphius'u daha ağır bir aşağılamaya maruz bırakarak yeni ödemeler almak için bir fırsat olarak değerlendirmiştir:

> *(...) Orestes ve Eslas'ı derhal Constantinopolis'e gönderdi ve Orestes'e imparatorun önüne Vigilas'ın Edeco'ya vereceği altını koyduğu çuvalı boynuna asarak çıkmasını emretti. Orestes imparatora ve hadıma çuvalı gösterecek ve tanıyıp tanımadıklarını soracaktı. Eslas ise Theodosius'un asil bir babanın oğlu olduğunu ve Attila'nın da babası Mundzucus'tan dolayı asil bir soya mensup olduğunu söyleyecekti. Attila bunu korumuş ancak Theodosius Attila'ya vergi veren bir köle durumuna düşmüştü. Onun için kendisinden daha iyi olan ve talihin kendisine efendi yaptığı Attila'ya adi bir köle gibi gizlice saldırarak haksızlık etmişti*[840].

II. Theodosius ve Constantinopolis yönetimi, Attila'nın Chrysaphius'un cezalandırılmak üzere kendisine teslim edilmesi talebi üzerine, yeni bir elçilik heyeti göndererek anlaşmazlıkları çözme yoluna gitmiştir. Attila'nın yüksek rütbeli elçiler gönderilmesi isteğine uygun olarak *magister militum in praesenti* ve *patricius* rütbesindeki Anatolius ile daha önce *magister officiorum* görevinde bulunmuş ve yine *patricius* rütbesinde olan Nomus'un görevlendirilmiş olması dikkat

için kullandığını da düşündürmektedir. Zira 445 yılında Bleda'yı öldürerek bu konfederasyonu tek başına yönetmeye başlayan Attila'nın bu eylemi üzerine, Bleda'ya tabi olan ya da Bleda'nın uğradığı akıbetten korkan diğer aile/klan üyelerinin Doğu Roma İmparatorluğu'na kaçmış olması son derece mümkün görünmektedir.

[840] Prisc. *fr.* 15.2

çekmektedir[841]. Elçileri bizzat karşılayan ve başlangıçta kibirli bir tavır takınan Attila, Priscus'un ifadesiyle aldığı hediyeler karşısında barışı koruyacağını ve hatta Tuna'nın güneyinde boşaltılmasını istediği bölge ile kaçaklar meselesinde ısrarcı olmaktan vazgeçeceğini bildirmiştir[842].

Aynı dönemde, Attila'nın Batı Roma İmparatorluğu ile de ilişkilerinin gergin olduğu anlaşılmaktadır. Priscus Attila'nın karargâhında bulunduğu sırada, Batı Roma İmparatorluğu'ndan gönderilen elçilik heyeti ile de karşılaştıklarını ifade etmektedir. *Comes* rütbesindeki Romulus, Noricum valisi Promotus ve general Romanus'tan oluşan bu elçilik heyeti, Aetius tarafından Attila'ya sekreter olarak gönderilen ancak daha sonra ihanet şüphesiyle öldürülen Constantius'un Silvanus'a sattığı altın kâseler üzerine çıkan anlaşmazlığı çözmek üzere gönderilmişti[843]. Sirmium kenti kuşatıldığı zaman bu kâseler kentin başpiskoposu tarafından esir düşmesi durumunda kendisinin; ölmesi durumunda kent halkının fidye bedeli olarak Constantius'a verilmişti. Fakat Constantius daha sonra bu kâseleri Roma'da Silvanus'a rehin bırakmıştı. Constantius'un Attila ve Bleda tarafından çarmıha gerilmesinden sonra mesele ortaya çıkmış, kâselerin kendisine ait olduğunu iddia eden Attila, bir hırsız olarak gördüğü Silvanus'un kendisine teslim edilmesini istemişti. III. Valentinianus ve Aetius ise, Constantius'a açılan kredi karşılığı bu kâseleri rehin alan Silvanus'u göndermeyeceklerini fakat kendisine altın gönderebilecekleri cevabını iletmeleri için Attila'ya elçiler göndermişlerdi. Fakat elçiler Attila'yı ikna etmekte başarısız olmuşlar; Silvanus'un kendisine teslim edilmemesi halinde savaş ile tehdit edilmişlerdi[844].

Attila'nın, Constantinopolis'in suikast girişimine verdiği cevap ve aldığı hediyeler karşısında Doğu Roma İmparatorluğu'nun menfaatine bir anlaşma yapmayı kabul etmesi, II. Theodosius'un Tuna'nın ötesindeki kavimlerin bulunduğu yerde tutulması için uyguladığı politikanın aksine, onun bir süredir Batı Roma İmparatorluğu üzerine

[841] Anatolius için bkz. *PLRE* (II): 84-86, "Anatolius 10"; Nomus için bkz. *PLRE* (II): 785-786, "Nomus 1".
[842] Prisc. *fr*. 15.4.
[843] Romulus aynı zamanda, Attila'nın sekreteri Orestes'in de kayınpederiydi. Dolayısıyla son Batı Roma İmparatoru olarak kabul edilen Romulus Augustulus'un da dedesiydi, bkz. *PLRE* (II): 949, "Romulus 2"; Promotus için bkz. *PLRE* (II): 926, "Promotus 1"; Romanus için bkz. *PLRE* (II): 946-947, "Romanus 2".
[844] Prisc. *fr*. 11.2

harekete geçmeyi planladığını düşündürmektedir. Silvanus'un kendisine teslim edilmesini istemesinin yanı sıra, Aetius tarafından kendisine gönderilen sekreteri Constantius'un ihanetle suçlanarak öldürülmesi de bu noktada dikkat çekicidir. Fakat özellikle Doğu Roma kaynaklarına göre, Attila'nın Batı Roma üzerine nihai hareketi tamamen farklı ve beklenmedik bir sebep ile, III. Valentinianus'un kız kardeşi *augusta* Honoria'nın istemediği bir evliliğe zorlanması neticesinde kendisine başvurmasıyla gerçekleşmiştir. Honoria, hizmetindeki bir hadımı kendisine ait bir mühür yüzük ile Attila'ya göndermiştir. Bu vesileyle Honoria ile nişanladığını söyleyen Attila, III. Valentinianus'a gönderdiği elçi ile *augusta*ya babasından miras olan Batı Roma İmparatorluğu topraklarının yarısının kendisine bırakılmasını istemiştir[845].

Batı Roma yönetimi Honoria skandalı ile meşgulken, Constantinopolis'te Isaurialı general Zeno'nun kendisine karşı bir gasp girişimi hazırlığında olduğunu düşünen II. Theodosius, bu sırada Maximinus'u Isauria'ya göndermiş ve ayrıca deniz yoluyla da Isauria'ya bir kuvvet sevk etmişti. Fakat "daha büyük bir tehlike nedeniyle" bu planından vazgeçmek durumunda kalmıştı. Zira hemen hemen aynı esnada imparator, Honoria meselesinden ve Attila'nın Batı Roma üzerine bir sefer hazırlığı içerisinde olduğundan haberdar edilmişti. Dolayısıyla Zeno'yu kontrol altına almak üzere çıkılacak sefer ertelenmişti[846]. Bu durum II. Theodosius'un bir kez daha Batı Roma'ya yardım etmek mecburiyetinde kalınması ihtimaline karşı tedbirli davrandığını göstermektedir. Fakat Attila Batı Roma üzerine hareket etmeden önce imparator, çıktığı bir av gezisinde atından düşerek yaralanmış ve 28 Temmuz 450 günü de hayatını kaybetmiştir[847]. II. Theodosius'un ölümünün ardından Marcianus, Pulcheria ile evlenerek Doğu Roma tahtına geçmiş; Hunların 451 yılında Galya 452

[845] Prisc. *fr*. 17, 20; Iord. *Rom*. 328; Iord. *Get*. 223-224; Theoph. *a.m.* 5943. Marcellinus *Comes*, Honoria etrafında gelişen olayları 434 yılı altında kaydetmektedir, konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Bury 1919: 6-7, 13; Croke 1995: 81. Honoria'nın Attila'ya yaptığı yardım başvurusunun yalnızca Doğu Roma kaynaklarında yer alması dikkat çekmektedir. Konunun bu çalışmadaki bakış açısından farklı bir yaklaşım ile dönemin politik atmosferi içerisinde ele alındığı bir değerlendirme için bkz. Meier 2017: 42-61. Honoria için ayrıca bkz. Herrin 2020: 52-54.

[846] Prisc. *fr*. 16-17.

[847] Bu durum, II. Theodosius'un Batı ve Balkan politikasından rahatsızlık duyan çevrelerce düzenlenmiş bir suikasti de düşündürmektedir. Zira hemen ardından tahta çıkan Marcianus'un, dış politikanın yönünü Balkanlara ve Hunlarla mücadeleye çevirmesi de bir anlamda bu görüşü desteklemektedir.

yılında ise İtalya üzerine gerçekleştirdiği seferler sırasında Batı Roma, Doğu Roma İmparatorluğu'ndan herhangi bir yardım alamamıştır[848].

[848] Attila'nın Galya seferi hk. bkz. Prosp. *s.a*. 451; *Chron. Gall. 452*, 139-141; Iord. *Get*. 197-213; Cass. *Var*. 3.1.1; Greg. Tur. 2.7. Prisc. *fr*. 20.1 Attila'nın Geisericus'u memnun etmek için Galya'ya saldırdığını ifade etmektedir. Clover 1973'te böyle bir ittifakın olası görülmediği belirtilmektedir. Attila'nın doğrudan İtalya'ya değil de Galya'ya saldırmasının ardında yatan sebebin bu bölgede Franklar arasındaki taht değişikliğinin getireceği karışıklıktan yararlanarak nüfuzunu pekiştirmek ve İtalya'ya giden yolu açmak olması mümkündür. İtalya seferi hk. bkz. Prisc. *fr*. 22. 1-3; Prosp. *s.a.* 452; Marc. *Com*. *s.a.* 452; Iord. *Get*. 218-224; *Rom*. 328; Procop. *Bell*. 3. 4.29-35. Ayrıca bkz. Thompson 1948: 128-135; Maenchen-Helfen 1973: 129-141; Barnish 1992: 38-47.

SONUÇ

Roma İmparatorluğu'nun hem doğu hem de batı yarısı için belirleyici gelişmelerin yaşandığı 402-450 yılları arasında kırk sekiz yıl süre ile Doğu Roma tahtında kalan II. Theodosius dönemi, ne antik çağ yazarlarının ne de modern tarihçilerin yeterince ilgisini çekebilmiştir. Döneme ilişkin kaynak ve çalışmaların pek çoğunda genel olarak, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimi, Hun tehdidi ve bu tehdide karşı Constantinopolis'te izlenen politika ile Batı Roma İmparatorluğu'nda yaşanan gelişmeler birbirinden ayrı ele alınmaktadır. Bu durum II. Theodosius ve döneminin algılanış biçimini de derinden etkilemiştir. Nitekim çok küçük yaşta tek başına Doğu Roma *augustus*u olan Theodosius'un (408) saraya hapsolmuş, başkalarının etkisine açık, korkak ve zayıf bir imparator portresine sıkıştırılması, Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki idari sistem ve politika oluşturucu güçlerin belirlenmesi sırasında imparatorun uçlara itilmesiyle sonuçlanmış; dahası aslında çok uzun zamandır çatışma zemininde gelişen ancak bir iyileşmenin başladığı Doğu-Batı ilişkilerinin gözden kaçırılmasına ve Constantinopolis yönetiminin Hunlara karşı izlediği "haraç diplomasi"sinin ana sebeplerinin değerlendirilmesinde eksikliğe yol açmıştır.

Halbuki dönemin derinlemesine incelenmesiyle ortaya çıkan sonuç, II. Theodosius ve dönemine ilişkin genel algının aksini ortaya koymaktadır. Elbette II. Theodosius, zorunlu bir karşılaştırmaya tabi tutulduğu; Diocletianus'tan I. Theodosius'a uzanan ve genel bir sınıflandırma ile "asker imparatorlar" olarak nitelenen bir dizi imparatordan farklıdır. Fakat tahta çıktığı dönemin de, pek çok açıdan asker imparatorlar döneminden farklı olduğu açıktır. II. Theodosius, esasen idari temelleri Diocletianus ve I. Constantinus'un reformlarıyla oluşsa da, imparatorluk kurumu dâhil yönetimi giderek daha sivil bir görünüm kazanmış olan bir imparatorluğu devralmıştır. Ayrıca, Diocletianus'un üstünlüğüne dayalı bir yönetim anlayışına dayanan *tetrarchia* sisteminde de bazı dönüşümler gerçekleşmiş; nihayet Valentinianus ve Valens dönemlerinde imparatorluğun doğu ve batı yarıları arasında,

idari sorumluluk paylaşımı daha keskin sınırlarla belirlenmiştir. Yine, bahsi geçen dönemde, 4. yüzyılda dizginlenmiş olmakla birlikte hiçbir zaman tamamen kontrol altına alınamayan göç ve istilalar, doruğa ulaşmış; Roma ve etrafındaki dünyanın karakteristikleri de ciddi bir biçimde değişikliğe uğramıştır. Özellikle bu son değişikliğin etkileri, 378 Hadrianopolis Savaşı ve getirdiği sonuçlarda net bir biçimde izlenebilmektedir. Doğu *augustus*u Valens'in savaş meydanındaki ölümü ve ordularının üçte ikisinin kaybedilmiş olması, Gratianus tarafından Got tehlikesini ortadan kaldırmak üzere Valens'in yerine atanan I. Theodosius hariç, imparatorların uzun bir süre savaş meydanlarından uzakta; Constantinopolis'in sunduğu güvenli ortamda kalmayı tercih etmeleriyle sonuçlanmıştır. İmparatorların giderek artan şekilde Constantinopolis merkezli bir yaşam ve yönetim biçimi edinmesi, saray bürokrasisi, başkentte etkili olan elit çevreler, Hıristiyan liderler veya tebaanın imparator ve dolayısıyla yönetim üzerindeki etkisini daha görünür hale getirmiştir. Dolayısıyla II. Theodosius, gelişmiş bir sivil bürokrasi ile tüm bu bahsedilen kesimlerin çevrelediği Constantinopolis sarayının eflatununda doğan bir halef olarak, başka bir dönemin imparatorluk anlayışının temsilcisidir.

Elbette sarayda ikamet eden bir imparatorun, hanedan üyeleri ve saray çevrelerinin yanında toplumun farklı kesimlerini temsil eden; aristokratlar, Hıristiyan liderler ve cemaatleri ile tebaasının etkisine, kaynakların daha çok sınırlara yakın ordugâhlarda tasvir ettiği asker imparatorlardan daha fazla maruz kalmış olması beklenebilecek bir sonuçtur. Buradaki problem, imparator ve dolayısıyla idari işleyiş ile izlenen politikalar üzerinde bu gruplardan hangisinin ne kadar etkili olduğunun belirlenmesidir ve dönemi ele alan kaynakların çelişkili ifadeleri bu konuda yardımcı olmaktan epey uzaktır. Bu durum imparatorlar ve dönemlerinin algılanış biçiminin değerlendirilmesinde abartılı yargılara varmayı mümkün hale getirmektedir. Nitekim II. Theodosius, kırk sekiz yıl süren uzun saltanatı boyunca, önce *praefectus praetorio* Anthemius ve *praepositus sacri cubiculi* Antiochus'un, ardından kendisinden iki yaş büyük kız kardeşi Pulcheria'nın ve bazen eşi Eudokia'nın, son döneminde başta Chrysaphius olmak üzere hadımların etkisinde kalan bir imparator olarak tasvir edilmektedir. Küçük yaşta tahta çıkan bir imparator olması bakımından ilk dönemlerinde imparatorluğun yönetimi ve izlenen politikaya ilişkin kararların, babası Arcadius döneminde göreve getirilen bürokratlar tarafından alınmış olması son

derece doğaldır. Ancak, imparatorun yönetme erginliğine eriştiği andan itibaren, her ne kadar potansiyel olarak kendisine erişimi olan kişi ya da çeşitli grupların ikna faaliyetlerinin etkili olması mümkün olsa da bu gruplardan birinin etkisinin fazla abartılması, yönetim ve alınan kararlar üzerinde etkisi olması beklenen hatta gerekli olan, örneğin devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı *consistorium* üyeleri ve generaller gibi diğer grupların görmezden gelinmesiyle sonuçlanmıştır. Oysa *consistorium* -ve bazı durumlarda bu kurum yanında Senato'nun- idari mekanizmanın çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir. Diğer taraftan, *consistorium* üyelerinin seçimi de imparatora bağlıdır ve *magister officiorum* Paulinus ve *praefectus praetorio* Cyrus gibi bu üyelerden fazla ön plana çıkanların, ani yükseliş ve düşüşleri çağdaşlarına ikballerinin her zaman imparatorun lütfu ile kendisinin tebaasıyla ilişkilerindeki konumlarına bağlı olduğunu hatırlatıyor olmalıdır. Dolayısıyla bu durum, imparatorluğun yönetim biçimi olan monarşinin de bir gereği olarak, son sözün her zaman imparatora ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak II. Theodosius'un daha çok hanedan üyeleri, saray ve aristokrasi mensupları ile başkent ve eyaletlerdeki çeşitli grupların farklı ölçüde etkili olduğu bir yönetim mekanizması ile çok katmanlı bir toplumu yönetirken geniş çaplı bir uzlaşı yaratmak üzere hareket ettiğini söylemek de mümkündür.

Tüm bu işleyiş ve yönetim mekanizması içerisindeki farklı kişi ve grupları yönlendirmek, hırslarını dizginlemek ve imparator olarak yerini korumak zorunda olan II. Theodosius'un, kaynakların ve elbette modern literatürün tasvir ettiği şekliyle "korkak, etki altında ve zayıf" bir yönetici olduğunu sorgulamadan kabul etmenin dönemin dış politikasının sebep ve sonuçlarının değerlendirilmesi sırasında da bazı eksikliklere yol açtığı anlaşılmaktadır. Zira imparator ile ilgili bu ön kabul, I. Theodosius'un 395 yılındaki ölümünün ardından yönetimi devralan oğulları Arcadius ve Honorius dönemlerinde, Rufinus ve Stilicho arasında yaşanan üstünlük mücadelesiyle başlayan çatışmanın; dolayısıyla imparatorluğun iki yarısı arasındaki ayrılığın kalıcı olduğu yorumunun tamamlayıcısıdır. Bu bağlamda, "saraya hapsolmuş zayıf bir imparator" yönetiminde görece daha iyi durumda bulunan Doğu Roma'nın, barbar istilalarına karşı mücadele eden Batı Roma yönetimine destek vermediği, hatta düşmanca bir kayıtsızlık içerisinde olduğu görüşü artık yerleşik bir düşünce haline gelmiştir. Bu durum Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasındaki yakın

ilişkinin gözden kaçırılması kadar; dönem içerisinde Constantinopolis'te alınan bazı politik kararların arka planının yanlış değerlendirilmesine de sebep olmuştur.

Geç Roma İmparatorluk tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak belirlenen 395 yılının imparatorluğun iki yarısı arasında kalıcı bir ayrılıktan ziyade, politik bir uyuşmazlığın yarattığı bir çatışmanın başlangıç noktası olduğu açıktır. Bu çatışmaya uygun zemin yaratan en önemli etkenlerden birisi -Stilicho ve Rufinus'un kişisel hırsları bir yana bırakılırsa- I. Theodosius'un Hadrianopolis Savaşı'nın ardından, ezici bir askeri zafer ile kontrol altına alınamamış olan Gotları diplomatik yöntemlerle imparatorluğa entegre etmeye yönelmesi sonucu dış politikada ortaya çıkan yöntem değişikliğidir. Elbette diplomasi, Roma dış politikasında çok uzun zamandır kullanılan bir araçtır. Hatta imparatorluk esasen Valentinianus ve Valens dönemlerinden itibaren, Alamanni ve Gotlar ile yapılan anlaşmalar ile bunların yapılış şekillerinde de görüldüğü üzere, dış politikada giderek artan şekilde diplomasiyi kullanmaya başlamıştır. Ancak bu araç, imparatorluk için genel olarak askeri zaferlerin tamamlayıcısı olarak kullanıldığında müspet sonuç vermektedir. I. Theodosius'un 382 yılında yaptığı anlaşma ise savaş yoluyla boyun eğdirilemeyen Gotların, kendi liderlerinin emri altında silahlı bir grup olarak imparatorluk topraklarında yerleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla I. Theodosius'un ölümünün ardından, bu entegrasyon politikasından duyulan rahatsızlık da su yüzüne çıkmış ve imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır.

İmparatorluğun Hadrianopolis Savaşı'nın sonuçlarından kısa vadede asıl etkilenen yarısı olan Doğu'da, Gotlardan ve izlenen entegrasyon politikasından duyulan rahatsızlığın, Arcadius döneminde Constantinopolis bürokrasisi ve geleneksel elit çevrelerde yavaş yavaş dile getirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu durum, Got liderlerin, imparatorluk yönetimini etkileyecek şekilde üst düzey askeri görevlere getirilmesiyle de perçinlenmekteydi. Dolayısıyla bu gruplar arasında bir güç çatışması kaçınılmaz hale gelmişti. Nihayet, Got kökenli iki komutanın, Gainas ve Tribigildus'un 401 yılında isyan ederek başta Eutropius olmak üzere bürokrasiye karşı aldıkları cephe, Doğu Roma topraklarında karışıklığa yol açmıştı. İsyanı başarısızlığa uğrayan ve kaçmak zorunda kalan Gainas'ın Balkanlarda Hun lider

Uldin ile karşılaşması ve ortadan kaldırılması; aynı bölgede varlık gösteren Alaric ve onun liderliğindeki Gotların da Batı Roma üzerine hareket etmeleriyle sonuçlanmıştı. Dolayısıyla bu savaştan daha güçlü çıkan merkezi bürokrasinin yönetiminde Doğu Roma İmparatorluğu, II. Theodosius'un 402 yılında babası tarafından ortak *augustus* ilan edilmesinden kısa bir süre önce, Gotlar ile 382 antlaşmasının getirdiği ilişkiyi sonlandırmıştı. Diğer taraftan, *magister utriusque militiae* Stilicho etkisinde, iç savaşlar ve istila girişimleri ile zayıflamış Batı Roma yönetimi, Alaric ve Gotlar ile işbirliğine yönelmişti. Bu hamle, Gotları imparatorluğun iki yarısı arasındaki ilişkilerde üçüncü bir taraf olarak ön plana çıkarırken; Stilicho'nun Arcadius üzerindeki vesayet iddiası ve Illyricum'un paylaşımı meselesiyle bozuk olan ilişkileri de bir iç savaşa yol açacak biçimde germişti. Zira bu durum Doğu Roma İmparatorluğu'nda hâlihazırda var olan, Stilicho'nun bir gasp girişiminde bulunacağı şüphesini de beslemekteydi.

İmparatorluğun iki yarısının ilişkilerinde, aslında yaklaşık olarak II. Constantius döneminden itibaren barbarlar ile işbirliği ile şekillenen gasp girişimleri nedeniyle her zaman bir şüphe konusu olan bu durumun, bu kez Batı Roma yönetici çevrelerinde de karşılık bulduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Stilicho'nun 405/406 yılında Alaric ile gerçekleştirilecek Illyricum seferinin ertelenmesi için ödenmesi gereken miktarı Senato'dan istediğinde aldığı cevap ve bu ödemenin imparatorluğun iki yarısının birliği için yapılması gerektiğinin belirtilmesi üzerine kabul edilmesi bu bakımdan ilginçtir. Senato'nun imparatorluğun iki yarısı arasında yeni bir iç savaştansa, kölelik olarak nitelediği ödemeyi yapmayı kabul etmesi, Batı'da Stilicho ve politikalarına olan karşıtlığın yükselişe geçmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum elbette Senato üyelerinin çıkarları ile de yakından ilişkilidir. Ancak öte yandan, ortaya çıkan Stilicho ve Got karşıtlığının Batı Romalı saray bürokratlarının Honorius'u, generalin Doğu Roma tahtında yaşanan değişikliği fırsat bilerek II. Theodosius'un yerine kendi oğlu Eucherius'u tahta geçireceğine ikna etmeleri için gerekli zemini de hazırlamıştır. Dolayısıyla, genellikle Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki yönetici çevrelere atfedilen barbar karşıtlığının Batı Roma'da da somut hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu durum, Stilicho'nun ortadan kaldırılmasının ardından ön plana çıkan Olympius'un etkisindeki yönetimin,

birliklerdeki Gotları katletmesi; Alaric ile taleplerini düşürmesinin ardından dahi anlaşma yapmayı reddetmesinde de izlenebilmektedir.

Stilicho'nun ortadan kaldırılması ve gidilen politika değişikliği sonucunda Batı Roma yönetimi ile ilişkilerde bir düzelme dönemine girilmiş; hatta Constantinopolis yönetimi Got kuşatması altındaki Ravenna'yı ve imparator Honorius'u savunmak üzere askeri destek de göndermiştir (409). Bu durum modern literatürde vurgulandığı şekilde imparatorluğun nihai ayrılığının gerçekleştiği yıl olarak kabul edilen 395 yılında başlayan çatışmanın kalıcı bir ayrılığa sebep olmadığını da göstermektedir. Günümüze ulaşan sikkeler ve *consul* kayıtları da imparatorluğun birliği fikrinin hala güçlü olduğunun altını çizmektedir. Bu sebeple, barbar istilaları ve göçler ile içinde bulunduğu durum her geçen gün kötüleşen Batı Roma İmparatorluğu'na daha fazla askeri destek verilememiş olmasını, Hadrianopolis Savaşı'nın ardından ordusunun üçte biri yok olan ve imparatorluğu askeri açıdan henüz istenilen noktaya getirememiş olduğu anlaşılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun kendi sınırlarında karşı karşıya kaldığı şartlar çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu dönemde, elindeki tüm birlikleri Sasani ve Tuna sınırında toplamış olduğu; iç kesimlerdeki eyalet ve kentleri dahi korumakta güçlük çektiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Stilicho'nun Doğu Roma yönetimi üzerindeki vesayet iddiası ile başlayan çatışma dönemi ve tek başına Doğu Roma imparatorluğunu üstlendiği ilk yıllara damgasını vuran tüm bu gelişmelerin II. Theodosius'un ilerleyen dönemlerde yönetimi ele alış biçimini, yönetime ilişkin planlarını etkilediği de görülmektedir. Zira II. Theodosius'un imparatorluğun yönetimini kendi otoritesi altında birleştirme düşüncesi içerisinde olduğunu gösterecek kanıtlar mevcuttur. Honorius'un 410'dan itibaren en etkili generali olan ve daha sonra da Galla Placidia ile evliliği vesilesiyle hanedan ile akrabalık bağı da tesis eden III. Constantius'u ortak *augustus* ilan etmesi, II. Theodosius'un amcasının ölümünün ardından imparatorluğun her iki yarısını da tek başına yönetme planına ters düşmüştür. Bu değişiklik, Constantinopolis'te hoş karşılanmamış; III. Constantius'a verilen unvan da tanınmamıştır. İmparatorluğun iki yarısı arasında kaçınılmaz olarak yeni bir çatışma süreci başlatan bu durum, önce

Constantius'un (421) ardından da Honorius'un ölümü (423) sebebiyle kısa sürmüştür.

Elbette II. Theodosius'un, yönetimin tek *augustus* tarafından yürütüldüğü çok kısa süreli ara dönemleri saymazsak, Diocletianus döneminden itibaren idari olarak ikiye bölünerek yönetilen imparatorluğu yeniden kendi otoritesi altında birleştirmek istemesi, eski bir ideali canlandırmaya çalışmak ile eşdeğerdir. Nitekim, Honorius'un ölümünün ardından Batı'da Ioannes liderliğinde ortaya çıkan yeni bir gasp girişimi (423-425), imparatorluğun yönetilebilmesi için bölünmesi gerektiği gerçeğini, bir kez daha ortaya koymuştur. II. Theodosius, bu durum karşısında her ne kadar bir süre tereddüt etmiş olsa da, III. Constantius'un unvanını geriye dönük olarak tanımış; Honorius ile arası açılmış olduğundan çocukları ile birlikte Constantinopolis'e gönderilmiş olan Galla Placidia'nın altı yaşındaki oğlu Valentinianus'u *caesar* ilan etmek suretiyle (424), Doğu ve Batı Roma arasındaki ilişkilerde artık mutat olduğu üzere, Batı'daki duruma müdahale etme niyetini belli etmiştir.

Bu şartlar altında, II. Theodosius'un ve dolayısıyla Doğu Roma'nın üstünlüğünün vurgulanmasının son derece ciddiye alındığı görülmektedir. III. Valentinianus'un, esasen II. Valentinianus'tan beri uygulanan şekliyle doğrudan *augustus* ilan edilmemiş olması ve yine tıpkı Diocletianus'un kurduğu *tetrarchia*nın ilk yıllarında olduğu gibi kıdemli *augustus*un kızı ile *caesar* arasında öngörülen bir evlilik aracılığıyla akrabalık bağı tesis edilmesine karar verilmesi, bu anlamda eski geleneğe dönüşün tercih edildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, II. Theodosius ve III. Valentinianus arasında, Diocletianus ile ilk *tetrarchia* mensupları arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki kurulmuştur. Bu durum, bir taraftan II. Theodosius'un kıdemli imparator olarak üstünlüğünü vurgularken, diğer taraftan Valentinianus'un unvanını ve iktidarını da ne anne tarafından mensubu olduğu Valentinianus hanedanına ne de babası III. Constantius'a değil; Theodosius'a borçlu olduğunun altını çizmektedir. Nitekim, Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasında şiddetli bir çatışma döneminin ardından II. Theodosius'un otoritesi ve girişimiyle birlik sağlanabilmiştir. Dönemin en önemli propaganda unsuru olarak her fırsatta vurgulanan bu üstünlük ve birlik fikri, Doğu Roma yönetimi tarafından, Kuzey Afrika'yı ele geçiren Vandallara karşı iki kez ordu gönderilmesiyle askeri olarak da desteklenmiştir. Bu durum aynı

zamanda, imparatorluğun iki yarısı arasında nadir görülen bir işbirliğine de işaret etmektedir. Zira Doğu Roma orduları, uzun bir süre sonra ilk defa bir gasp girişimini bastırmak dışında bir amaçla, Batı Roma yönetiminin idari sorumluluğunda olan bir bölgeyi savunma amacıyla Batı'ya gönderilmiştir. Arcadius ve Honorius dönemlerinde ortaya çıkan çatışma sırasında, Doğu Roma yönetiminin Kuzey Afrika'da Gildo liderliğindeki bir ayaklanmayı desteklediği düşünüldüğünde, bu durum daha çarpıcı hale gelmektedir.

II. Theodosius'un, Batı'da adeta kendi koruyuculuğunda kurduğu yeni yönetimi idari olarak da desteklediği; hatta Constantinopolis'ten gönderilen bürokratlar aracılığıyla yeni yönetimin idari mekanizmasına müdahale ettiği de görülmektedir. Bu anlamda Doğu Roma yönetiminin ve bürokratlarının etkisi oldukça barizdir. Batı Roma'da yaşanan sorunların kaynağında idari problemler olduğu değerlendirmesi, burada Constantinopolis yönetimini örnek alan bir idari sistem kurulması fikrinin arka planını oluşturmuş olmalıdır. Zira dönemin çağdaşı ve Doğu Roma yönetimi adına önemli görevlerde bulunmuş bir diplomat olan Olympiodorus'un adeta bir Doğu-Batı karşılaştırması sunduğu eserine yansıdığı şekilde, Constantinopolis'te Batı Roma'nın içinde bulunduğu durumun, yöneticilerin yaptığı hatalar ile imparatora hizmet eden askerî ve idari görevlilerin sadakatsiz davranışlarına bağlandığını söylememiz mümkündür. Bu bağlamda, Socrates'in aktardığı şekilde, imparatorun gaspçılara paye vermemeleri yönünde Roma sakinlerini uyarmak ve kuzenini *augustus* ilan etmek için bizzat Roma'ya gitmek istemesi de Constantinopolis'te Batı Roma'nın algılanış biçimini göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Bu noktada Valentinianus'u *augustus* ilan etmek üzere Batı'ya gönderilen ordunun generallerinin bir süre İtalya'da kalması; ayrıca yeni yönetimin ilk yıllarında Constantinopolis'ten gönderilen bürokratların özellikle *quaestor* Antiochus'un etkisinin görüldüğü hızlı yasama faaliyetleri dikkat çekicidir. Valentinianus yönetiminde Roma'nın yeniden başkent olarak ön plana çıkmış olmasının da yine Constantinopolis'teki yönetimin izlerini taşıdığını söylemek mümkündür. Fakat hiç şüphesiz, II. Theodosius ve Doğu Roma yönetiminin, Batı'daki yönetim üzerindeki en bariz etkisi tamamen kıdemli imparatorun girişimiyle hazırlanan ve Valentinianus'un "bir meslektaşın sadakati ve bir oğulun muhabbetiyle" kabul ettiği *Codex Theodosianus* ile ortaya çıkmaktadır. İmparatorluğun siyasi birliğini sağlayan II. Theodosius, bir "yaşam rehberi" olarak

nitelediği *Codex Theodosianus* ile hukuki birliği de gerçekleştirmiş ve böylece kendisinin koruması altında, kendi üstünlüğüne dayalı ideal bir yönetim kurmuştur.

Öte yandan II. Theodosius'un özellikle 420'li yıllardan itibaren Batı Roma'ya artan ilgisinin, Doğu Roma İmparatorluğu için bazı önemli sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Zira imparatorluğun iki yarısı arasında sağlanan birlik ile yaratılan "ideal" görüntüye rağmen, Vandallar ve Hunların saldırıları nedeniyle 440'lardan itibaren sınırlarda ortaya çıkan gelişmeler askeri durumun geldiği kritik noktayı gözler önüne sermektedir. Doğu Roma İmparatorluğu için her zaman en önemli sınır olan Sasani İmparatorluğu'nun bulunduğu doğu sınırında dönem genelinde iki kısa süreli çatışma dışında çok büyük bir tehlike yaşanmamıştır. Ancak 421-422 ve 440-441 yıllarında yaşanan iki savaş ve kuzey sınırında Hunların bir imparatorluğa dönüşme sürecinde önemli rol oynayan saldırılarının hemen hemen aynı dönemde yaşanması, II. Theodosius ve Constantinopolis yönetiminin dikkatinin Batı'da olduğu bir sırada verilen tavizler ile anlaşma yoluna gidilmesine; dolayısıyla dış politikanın seyrinin değişmesine yol açmıştır.

Özellikle Hadrianopolis Savaşı'nın ve I. Theodosius'un Gotları imparatorluğa entegre etmek üzere izlediği politikanın sonuçlarının görünür hale gelmesinin ardından, en çok dikkat gerektiren sınır haline gelen kuzey sınırında varlık gösteren Hunlara karşı izlenen ve dönem başında, bölgede bulunan grupların Alaric gibi bir liderin otoritesi etrafında birleşmesini engellemeye yönelik önlemlere dayanan politikada değişikliğe gidildiği görülmektedir. Rua liderliğindeki Hunların 421 yılı sonlarında, orduların doğu sınırında olduğu sırada Trakya üzerine gerçekleştirdiği saldırılar bu döneme dek kabul edilmeyen "haraç" ödemelerinin kabul edilmesine dayanan bir anlaşma yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, o sırada devam eden Sasani savaşı ile ilgiliyse de Batı'daki gelişmelerin de verilen karar üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Zira, hemen hemen aynı dönemde Honorius'un ortak *augustus* ilan ettiği III. Constantius'un, II. Theodosius tarafından tanınmaması yeni bir Doğu-Batı çatışmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla III. Constantius'un, Doğu Roma üzerine bir sefere çıkma planı ile oluşan üç cephede savaşa girme ihtimali hem Sasani İmparatorluğu ile yapılan barış anlaşması hem de kuzey sınırında Hunlara yapılacak ödemeler ile satın alınan barış üzerinde etkili görünmektedir.

Constantinopolis yönetiminin, giderek artan şekilde diplomatik yöntemlere başvurmasına sebep olacak bu politika değişikliği, Honorius'un ölümüyle yönetiminde daha etkili olunması planlanan Batı Roma'daki gelişmeler ile ilgilenilmesi için de gerekli görülmüş olmalıdır. Nitekim izlenen yöntem, Honorius'un ölümünün ardından Batı Roma *augustus*u ilan edilen gasıp Ioannes'e karşı orduların Batı'ya gönderilmesi sırasında sonuç vermiş ve kuzey sınırında yeni bir saldırı meydana gelmemiştir. Fakat Ioannes'in ortadan kaldırılmasının ardından, kendisinin en önemli destekçilerinden olan ve Hunlar arasında rehine olarak geçirdiği sürede Rua ile kişisel ilişkiler de kurmuş olan Aetius'un Hun paralı askerler ile yeni yönetimi tehdit etmesi, Constantinopolis'in izlediği yeni politikada çatlaklar yaratmıştır. Aetius'un Hunlardan destek sağlama imkanı, dönem boyunca Batı'da yeni kurulmuş yönetim üzerine gölge düşürdüğü gibi, II. Theodosius'un kuzey sınırında izlediği politikayı ve Hunlar ile ilişkileri de etkilemiştir. Aetius'un, önce Felix ardından da Bonifatius gibi kendisine rakip olabilecek ve Constantinopolis'in desteğine sahip oldukları anlaşılan generalleri ortadan kaldırdıktan bir süre sonra Hunlara sığınması ve Hunlardan aldığı askeri desteğin önemli bir tehdide dönüşmesi sonucu *magister militum praesentales* görevine yükseltilmesi Doğu Roma'nın Hunlar ile ilişkilerinde daha tavizkar davranmasını gerektirmiştir.

Hunların Rua ve Aetius arasındaki ilişkiler sebebiyle Doğu ve Batı Roma yönetimleri arasında adeta üçüncü bir taraf haline geldikleri bu dönem, Doğu Roma ordularının ilk Kuzey Afrika seferi sebebiyle Batı'da bulunduğu dönem ile (431-435) kesişmektedir. Doğu Roma ordusu ve Aspar'ın Geisericus ile bir anlaşma yapılana dek Batı'da kalması, Rua için önemli bir fırsat yaratmış ve II. Theodosius'a sığınan bazı grupların iadesini talep ederek, taleplerinin karşılanmaması halinde saldırıya geçeceğini bildirmiştir. Bu sırada 434 yılında Hunlar arasında yaşanan iktidar değişikliği sonucu liderliği üstlenen Attila ve Bleda ile yapılan Margus Barışı'nda (435) II. Theodosius'un kuzey sınırında hiçbir acil tehdit olmamasına ve esasen Hunların liderlik kademesinin hassas bir noktada bulunmasına rağmen bazı tavizler verdiği görülmektedir. Bu noktada bölgede yaşanan iktidar değişikliği sonucu ortaya çıkacak aşırı istikrarsızlığın, II. Theodosius'un desteklediği Valentinianus yönetiminin Ren sınırı üzerinde baskı oluşturacak yeni göç dalgaları olarak dönme riski hesaplanmış olmalıdır. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu, Bleda ve

Attila'ya imparatorluğun Tuna sınırında ihtiyaç duyduğu istikrarı sağlamaları için adeta destek vermiştir. Elbette anlaşma ile verilen tavizler neticesinde yeni yönetim ile Rua döneminde olduğundan daha iyi ilişkiler kurma umudu da söz konusu olmalıdır.

Anlaşmanın imparatorluk için bazı avantajlar barındırdığını da söylemek mümkündür. Hemen ardından Hunların, II. Theodosius'un 430'lu yıllardaki temel politikası olan ve Batı Roma İmparatorluğu ile Valentinianus yönetimini desteklemek üzerine kurulu batı politikası ile uyumlu bir şekilde, Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar akınlarından en fazla etkilenen eyaleti olan Galya'da yerleşen farklı gruplara karşı kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Margus Anlaşması'nda Attila ve Bleda'ya verilen tavizleri, Doğu Roma İmparatorluğu'nda izlenen batı politikası bağlamında simbiyotik bir ilişkinin ürünü olarak görmek mümkündür. Öte yandan, şimdiye kadar II. Theodosius'un kontrolü dışında kalan, özellikle Doğu orduları Kuzey Afrika'da iken sorun yaratan Aetius'un en önemli güç kaynağı ile yeni bir anlaşma yapılmış olması bakımından da önemli bir avantaj elde edildiği görülmektedir. Sonuçta, Aetius'un Hunlar ile ilişkilerine rağmen, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Batı Roma ile Constantinopolis yönetimi arasındaki ilişkileri bozabilecek bir gelişme yaşanmamış olması, imparatorun bu konuda bir denge sağladığını da gözler önüne sermektedir.

Diğer taraftan, II. Theodosius'un bu hamleyle Attila ve Bleda'ya sağladığı alan, imparatorluk için daha ciddi sonuçları beraberinde getirmiştir. Attila ve Bleda'nın hâkimiyetlerini güçlendirmek için imparatorun onlara sunduğu diplomatik tavizlerden fazlasına ihtiyaç duyacağı açıktır. Zira Rua döneminden itibaren, imparatorluk ordularının başka sınırlarda olduğu sırada yapılan Hun saldırılarının daha fazla taviz ile sonuçlanmış olması, Hun liderlere bu tür fırsatların değerlendirilmesi noktasında açık kapı bırakmıştır. 440-441 yıllarında doğu sınırında Sasani İmparatoru II. Yezdegerd'in saldırıları ile başlayan savaş ve Geisericus'un daha önce yapılan anlaşmayı bozarak 439 yılında Kartaca'ya saldırması ile Attila ve Bleda için bu anlamda yeni bir fırsat ortaya çıktığı görülmektedir. II. Theodosius'un, Sasaniler ile savaşı bir anlaşma ile sonlandırarak Doğu Roma için aciliyet teşkil etmeyen Vandal tehdidine karşı büyük bir sefer düzenleme kararı ile Batı Roma'da

yaşanan gelişmelere öncelik vermesi, Tuna sınırının güvenliğini de önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu noktada Hunların yeni saldırısı Doğu Roma İmparatorluğu için yeni bir dönemi başlatmıştır.

Doğu Roma ordularının Kuzey Afrika'da bulunduğu sırada Hunların Trakya üzerine gerçekleştirdiği saldırıya karşılık verilemediği görülmektedir. Hunlar muhtemelen yıllık ödeme miktarını iki katına, 1400 libreye çıkaran bir anlaşma sonucu geri çekilmişlerdir. Fakat imparatorluğa askerî ve malî açıdan çok daha büyük bir zarara sebep oldukları da açıktır. Tuna sınırında ortaya çıkan zafiyet, Geisericus'un anlaşma teklifinin kabul edilmesine sebep olmuş; donanmanın geri çağırılmasıyla hâlihazırda organizasyonu oldukça maliyetli olan ikinci Kuzey Afrika seferiyle askerî bakımdan hiçbir sonuç alınamamıştır. Geisericus ile yapılmak zorunda kalınan anlaşma nedeniyle Akdeniz egemenliği ve Batı Roma İmparatorluğu'nun iaşesi bakımından hayati öneme sahip bölgeler imparatorluk hâkimiyetinden çıkmıştır. Ayrıca Tuna savunma hattında Margus (Pozarevac/Pasarofça), Viminacium (Kostolac) Singidinum (Belgrad) ve Sirmium (Sremska Mitrovica) gibi büyük ve önemli kentler tahrip edilmiştir. Bu bağlamda Tuna savunmasının, Batı'daki Valentinianus yönetimini desteklemek üzere buradan çektiği birliklerin yokluğunda yaşanan Hun saldırıları ile zarar görmüş olması, II. Theodosius'un izlediği batı politikasının en önemli sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Theodosius'un önceliği Vandallar ve Batı Roma İmparatorluğu'na vererek Tuna savunmasını sistematik ve onarılması mümkün olmayan şekilde zayıflatan; böylece Balkanlardaki eyaletlerin zarar görmesiyle sonuçlanan politikası, imparatorluk içerisinde bazı grupların eleştirilerine de maruz kalmıştır. Zira Constantinopolis'in 442 yılından sonra Batı Roma İmparatorluğu'nu askerî olarak desteklemesi ve buradaki kayıpların telafi edilmesi mümkün olmadığı gibi; Tuna sınırının da eski haline getirilememiş olduğu görülmektedir. II. Theodosius, her ne kadar Hunlara ödenmesi kabul edilen haraç miktarını geciktirerek ve Hun kraliyet ailesi mensubu bazı kimselerin sığınma taleplerini kabul ederek Attila ve Bleda'nın otorite ve prestijlerini zayıflatmaya yönelik adımlar atmışsa da, bu durum imparatorluğa kısa vadede önemli bir avantaj sağlamamış; Attila'nın ağabeyi Bleda'yı öldürerek tek başına Hunların liderliğini üstlendiği 445 yılından sonra iktidarını güçlendirmek

üzere daha saldırgan bir politika izlemeye başlaması, verilen tavizlerin ve ödemelerin artmasıyla sonuçlanmıştır. Kaynaklarda, Hunların gerçekleştirdiği en şiddetli saldırı olarak ön plana çıkan ve başkentte meydana gelen bir deprem ile daha da tehlikeli bir boyuta ulaşan 447 yılındaki saldırı sonucunda, gecikmiş olan ödemeler için 6000 libre altın ödenmesine; bundan sonra yapılacak yıllık ödeme miktarının ise 2100 libre altına çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda, kısa süre sonra Maximinus ile birlikte Attila'nın sarayına bir elçilik görevinde de bulunmuş olan Priscus'un eserinde getirilen eleştirileri, başkentin elit çevrelerinde bu haraç diplomasisinden duyulan rahatsızlığın bir yansıması olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Tarihçi her ne kadar yapılan ödemelerin imparatorluğun başka sınırlarda karşılaştığı tehditler ile doğrudan ilgili olduğunu belirtse de II. Theodosius'un, Doğu Roma İmparatorluğu'nu çıkmaza sokan batı politikası sonucu kuzey sınırında diplomasiye bağımlılık ile verilen tavizlerin boyutu artmış; içerideki eleştirilerin dozu da doğru orantılı olarak yükselmiştir. Nitekim kısa süre sonra imparatorun *magister militum per Orientem* Zeno'nun kendisine karşı bir gasp girişiminde bulunacağından şüphelenmesi de yine bu rahatsızlık ile ilgili olmalıdır. Bu duruma bir çözüm olarak, imparatorluğun her iki yarısı için de bir problem haline gelen Attila'nın ortadan kaldırılmasına karar verildiği; 420'lerden beri izlenen, Balkanlar'daki karmaşık demografik yapının çeşitli unsurlarını bir arada tutacak bir liderin varlığına dayanan politikadan vazgeçildiği görülmektedir. Attila'nın bir süredir Batı Roma yönetimi ile de ilişkilerinin gergin olduğu düşünüldüğünde, bu çözümün içinde bulunulan şartlar altında tek yol olduğunun düşünülmüş olması muhtemeldir. Ancak başkentte hazırlanan ve Chrysaphius'a atfedilen incelikli suikast planının, Attila'nın karargâhında açığa çıkması, II. Theodosius ve Constantinopolis yönetimi için daha büyük bir aşağılanmayla sonuçlanmıştır. Yine de Attila verilen cömert hediyeler karşısında bu defa imparatorluk lehine bir anlaşma yapmayı kabul etmiştir.

Hun liderin yaptığı bu anlaşmanın, Batı Roma üzerine bir sefere çıkma planı ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu Roma kaynaklarının III. Valentinianus'un kız kardeşi Honoria'nın istemediği bir evlilikten kurtulmak üzere kendisinin yardımına başvurması ile ilişkilendirdiği bu seferin, Attila ile bir süredir gergin ilerleyen ilişkiler ve Aetius'un Franklar ile kurduğu ittifakın bir sonucu olması daha

makul görünmektedir. Kaynaklar, bu sırada kendisine karşı bir gasp girişiminde bulunacağını düşündüğü Zeno'yu etkisiz hale getirecek bir sefer hazırlığında olan II. Theodosius'un, Honoria ile ilgili dedikoduları ve Attila'nın planladığı sefere ilişkin haberleri aldığında bu hazırlıkları durdurduğunu aktarmaktadır. Bu durum bir kez daha Batı Roma'daki gelişmelerin dikkatle takip edildiğine ve buraya askeri yardımda bulunmak adına iç politikadaki problemlerin çözümünün ertelendiğine işaret etmektedir. Fakat II. Theodosius'un kısa süre sonra gerçekleşen ölümü ve Doğu Roma tahtına Marcianus'un geçmesi durumu tamamen tersine çevirmiştir.

Marcianus'un, II. Theodosius döneminin büyük bir kısmında etkili olan dış politikayı terk ederek önceliği Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey sınırındaki Hunlar ile mücadeleye vermesi, Batı Roma yönetiminin kendi kaynakları ile baş başa bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. III. Valentinianus ve Batı Roma yönetimi, nihayet Marcianus'un *augustus*luğunu tanımışsa da buradan herhangi bir yardım alamamıştır. Yine, Doğu Roma yönetimi, III. Valentinianus'un ölümünün ardından 455 yılında Roma'yı yağmalayan Vandallara karşı herhangi bir girişimde de bulunmamıştır.

Sonuç olarak, modern literatürde 395 yılının imparatorluğun iki yarısının nihai ayrılığına sebep olduğu, Batı Roma İmparatorluğu'nun, görece daha iyi durumda bulunan Doğu Roma'dan herhangi bir yardım alamadığı vurgusuna rağmen II. Theodosius döneminin dış politikasının temellerinin büyük oranda Batı Roma'da yaşanan gelişmelere göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu durumun, döneme damgasını vuran, hatta dönemi adeta tanımlayan Hun tehdidi ve bu tehdide karşı izlenen diplomasinin de arka planını oluşturduğu görülmektedir. II. Theodosius ve Marcianus dönemleri arasındaki çarpıcı zıtlık da bunu göstermesi bakımından önemlidir. Fakat Marcianus dönemindeki kısa süreli sapmaya rağmen, II. Theodosius döneminde imparatorluğun Batı yarısı ile kurulan yakın ilişkiler ile yeniden tesis edilen siyasi ve hukuki birliğin, başta I. Leo ve I. Iustinianus dönemlerinde de görüldüğü üzere Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış politikasını uzun süre şekillendirmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Alföldi, A. (1970), *Die monarchische Repräsentation im römischen Kaiserreiche*, Darmstadt.

Alföldy, G. (1974), "The Crisis of the Third Century as Seen by Contemporaries" *GRBS* 15: 89-111.

Amato, E. – de Cicco P. – Moreau T. (eds.) (2018), *Canistrum ficis plenum: Hommages à Bertrand Lançon*, *Revue des Etudes Tardo Antiques*, suppl. 5.

Ando, C. (2008), "Decline, Fall and Transformation", *JLA* 1. 1: 31-60.

Arce, J. (2003), "The Enigmatic Fifth Century in Hispania: Some Historical Problems", içinde: Goetz – Jarnut – Pohl (Eds.) (2003): 135-160.

Asutay-Effenberger, N. (2007), *Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: Historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*, Berlin.

Ausbüttel, F. M. (1988), "Die Dedition der Westgotten von 382 und ihre historische Bedeutung", *Athenaeum* 66: 604-613.

Bagnall, R. S. (2002), "The Effects of Plague: Model and Evidence." *JRA* 15: 114-20.

Bailey, H. (1954), "Harahuna," içinde: Schubert – Schneider (Hrsg.) (1954): 12-21.

Baker-Brian, N. (2011), *An Ancient Faith Rediscovered*, London.

Baldwin, B. (1980), "Olympiodorus of Thebes", *L'antiquité classique* 49: 212-231.

Bardill, J. (1999), "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations", *JRA* 12: 216-30.

Bardill, J. (2006), "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors at Constantinople: Archaeology, Text and Topography", içinde: Bauer (ed.) (2006): 5-45.

Barnes, T. D. (1981), *Constantine and Eusebius*, Cambridge, MA; London.

Barnes, T. D. (1982), *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge; MA; London.

Barnes, T. D. (1986), "Synesius in Constantinople", *GRBS* 27: 93-112.

Barnes, T. D. (1993), "Ammianus Marcellinus and His World", *CP* 88: 55-70.

Barnes, T. D. (2014), *Constantine: Dynasty, Religion and Power in Later Roman Empire*, Chichester.

Barnish, S. (1992), "Old Kaspars: Attila's Invasion of Gaul in the Literary Sources", içinde: Drinkwater – Elton (eds.) (1992): 38-48.

Barnish, S. (2000), "Government and Administration", içinde: *CAH XIV:* 164-206.

Bassett, S. (2004), *The Urban Image of Late Antique Constantinople*, Cambridge.

Bauer, F. A. (ed.) (2006), *Visualisierungen von Herrschaft: Frühmittelalterliche Residenzen, Gestalt und Zeremoniell*, Internationales Kolloquium, (3./4. Juni 2004), İstanbul.

Bayless, W. N. (1976), "Anti-Germanism in the Age of Stilicho", *Byzantine Studies*/*Études Byzantines* 3.2: 70-76.

Berger, A. (2016), "The Byzantine Court As a Physical Space", içinde: Ödekan – Necipoğlu – Akyürek (eds.) (2016): 3-12.

Bibauw, J. (ed.) (1969), *Hommages à M. Renard*, Brussels.

Bleckmann, B. (2015), "Constantine, Rome and the Christians", içinde: Wienand (ed.) (2015): 309-329.

Bleicken, J. (ed.) (1993), *Colloquium aus Anlass des 80. Geburtstages von Alfred Heuss*, Kallmunz.

Bloch, H. (1963), "The Pagan Revival in the West at the End of the Fourth Century", içinde: Momigliano (ed.) (1963): 193-218.

Blockley, R. C. (1981), *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire*, 2 vols. Liverpool.

Blockley, R. C. (1985), "Subsidies and Diplomacy: Rome and Persia in Late Antiquity", *Phoenix* 39.1: 62-74.

Blockley, R. C. (1992), *East Roman Foreign Policy: Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds.

Blockley, R. C. (1998), "Foreign Relations and The Barbarian World", içinde: *CAH XIII*: 431-437.

Blodgett, M. D. (2007), *Attila, Flagellum Dei? Huns and Romans, Conflict and Cooperation in the Late Antique World*, Unpublished Phd. Dissertation, University of California Santa Barbara.

Boak, A. E. R. (1953), *Manpower Shortage and the Fall of the Roman Empire in the West*, Ann Arbor.

Bosne, U. – Kessler, G. – Lucassen, L. (eds.) (2010), *Migration and Membership Regimes in Global and Histotical Perspective: An Introduction*, Leiden; Boston.

Bowersock, G. – Brown, P. – Grabar, O. (eds.) (2001), *Interpreting Late Antiquity: Essays on the Postclassical World*, Cambridge.

Bowersock, G. (1974), "The Social and Economic History of the Roman Empire by Michael Ivanovitch Rostovtzeff", *Daedalus* 103.1: 15-23.

Bowersock, G. W. – Brown, P. – Grabar, O. (eds.) (1999), *Late Antiquity: A Guide to the Post-Classical World*, Cambridge; Massachusetts; London.

Bowersock, G. W. (1978), *Julian the Apostate*, Cambridge.

Bowersock, G.W. (1990), "Review of Matthews", *JRS* 80: 244-50.

Bowman, A. (2005), "Diocletian and the First Tetrarchy A. D. 284-305", içinde*: CAH XVII*: 67-89.

Boyce, A. A. (1965), *Festal and Dated Coins of the Roman Empire: Four Papers*, New York.

Braund, D. (1984), *Rome and the Friendly King: The Character of the Client Kingship*, New York.

Brown, P. (1967), *Augustine of Hippo*, Berkeley.

Brown, P. (1971), *The World of Late Antiquity AD 150-750*, New York.

Brown, P. (1978), *The Making of Late Antiquity*, Cambridge; Massachusetts; London.

Brown, P. (1981), *The Cult of Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago.

Brown, P. (1992), *Power and Persuasion in Late Antiquity: Towards a Christian Empire*, Madison.

Brown, P. (1997), "So Debate: The World of Late Antiquity Revisited", *Symbolae Osloenses* 72.1: 5-30. Ayrıca içinde: Brown (2017): 265-299.

Brown, P. (2002), *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire*, Hanover.

Brown, P. (2003), *The Rise of Western Christendom: Triumph and Diversity A.D. 200-1000*, Oxford. (Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı 2013).

Brown, P. (2012), *Through the Eye of A Needle: Wealth, the Fall of Rome, and the Making of Christianity in the West, 350-550 AD*, Princeton.

Brown, P. (2017), *Geç Antikçağ Dünyası*, (Çev. T. Kaçar), İstanbul.

Burgersdijk, D. W. P. – Ross, A. J. (eds.) (2018), *Imagining Emperors in the Later Roman Empire*, Leiden; Boston.

Burns, T. S. (1973), "The Battle of Adrianople: A Reconsideration" *Historia* 22: 336-45.

Burns, T. S. (1992), "The Settlement of 418", içinde: Drinkwater – Elton (eds.) (1992): 53-63.

Burns, T. S. (1994), *Barbarians within the Gates of Rome: A Study of Roman Military Policy and the Barbarians ca. 375-425 AD*, Bloomington.

Bury, J. B. (1919), "Iusta Grata Honoria", *JRS* 9: 1-13.

Bury, J. B. (1923), *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Justinian (AD 395 to AD 565)*, 2 vol., London.

Cain, A. – Lenski, N. (eds.) (2009*), The Power of Religion in Late Antiquity*, Farnham.

Cameron, Alan – Long J. with contribution by L. Sherry (1993), *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*, Berkeley.

Cameron, Alan (1969), "Theodosius the Great and the Regency of Stilicho", *HSCP* 73: 247-280.

Cameron, Alan (1970), *Claudian: Poetry and Propaganda at the Court of Honorius*, Oxford.

Cameron, Alan (1976), *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*, New York.

Cameron, Alan (1982), "The Empress and the Poet: Paganism and Politics at the Court of Theodosius II", içinde: Winkler – Williams (eds.) (1982): 217-89.

Cameron, Averil (1993), *The Mediterranean World in Late Antiquity A. D. 395–600,* London.

Cameron, Averil (2012), *The Mediterranean World in Late Antiquity A. D. 395–700*, London.

Carrié, J. M. – Rousselle, A. (1999), *L'empire romain en mutation des Sévères à Constantin 192-337*, Paris.

Casey, P. J. (1994), *Carausius and Allectus: The British Usurpers*, London; New York.

Casson, L. (1971), *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton.

Chastagnol, A. (1992), *Le sénat romain à l'époque impériale: Recherches sur la composition de l'assemblée et le statut de ses membres*, Paris.

Chestnut, G. F. (1986), *The First Christian Histories: Eusebius, Socrates, Sozomen, Theodoret and Evagrius*, Paris; South Bend.

Chew, K. (2006), "Virgins and Eunuchs: Pulcheria, Politics and the Death of Emperor Theodosius II", *Historia* 55.2: 207-227.

Christiansen, P. G. (1970), "Claudian and the East", *Historia* 19.1: 113-120.

Christol, M. (1997), *L'empire romain du IIIe siècle: Histoire politique 192-325 après J.-C.* Paris.

Cinemre, İ. T. (2018), *Geç Antik Çağda Romalılar ve Sasaniler Arasında Armenia*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Clover, F. M. (1971a), "Flavius Merobaudes: A Translation and Historical Commentary", *TAPA* 61.1: 1-78.

Clover, F. M. (1971b), "Towards an Understanding of Merobaudes' Panegyric I", *Historia* 20: 354-367.

Clover, F. M. (1973), "Geiseric and Attila", *Historia* 22.1: 104-117.

Clover, F. M. (1993), *The Late Roman West and the Vandals*, Aldershot.

Coleman-Norton, P. R. (1960), *Roman State Christian Church: A Collection of Legal Documents*, vol. II, Eugene.

Cooper, K. – Hillner, J. (eds.) (2007), *Religion, Dynasty and Patronage in Early Christian Rome 300-900*, Cambridge.

Cooper, K. (1998), "Contesting the Nativity: Wives, Virgins and Pulcheria's *Imititatio Mariae*", *Scottish Journal of Religious Studies* 19: 31-43.

Corcoran, S. (2000), *The Empire of Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government A.D. 284-324*, (Rev. ed.), Oxford.

Courtois, C. (1955), *Les Vandals et l'Afrique*, Paris.

Croke, B. (1976), "Arbogast and the Death of Valentinian II", *Historia* 25: 235-244.

Croke, B. (1977), "Evidence for the Hun Invasion of Thrace in AD. 422", *GRBS* 18: 347-367.

Croke, B. (1981), "Two Early Byzantine Earthquakes and Their Liturgical Commemoration", *Byzantion* 51.1: 122-147.

Croke, B. (1983), "AD 476: The Manufacture of a Turning Point", *Chiron* 13: 81-119.

Croke, B. (1987), "Cassiodorus and the Getica of Jordanes", *CP* 82.2: 117-134.

Croke, B. (2010), “Reinventing Constantinople: Theodosius I’s Imprint on the Imperial City”, içinde: McGill – Sogno –Watts (eds.) (2010): 241-264.

Cullhed, S. S. (2015), *Proba the Prophet: The Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*, Leiden; Boston.

Curran, J. R. (2000a), *Pagan City and Christian Capital: Rome in the Fourth Century*, New York.

Curran, J. R. (2000b), “The Conversion of Rome Revisited”, içinde: Mitchell – Greatrex (Eds.) (2000): 1-14.

Curta, F. (2002), “From Kossinna to Bromley: Ethnogenesis in Slavic Archeology”, içinde: Gillett (ed.) (2002): 201-220.

Dagron, G. (1994), “Nés dans la pourpre”, *TM* 12: 105-142.

Dahlheim, W. (1965), *Deditio und Societas: Untersuchungen zur Entwicklung der römischen Aussenpolitik in der Blütezeit der Republik*, Munich.

De Guignes J. (1756-1758), *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux, &c. avant et depuis Jésus-Christ jusqu'à présent: précédée d'une introduction contenant des tables chronol. & historiques des princes qui ont regné dans l'Asie*, Paris. (*Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi*, çev. H. C. Yalçın, 2018).

De la Vaissiere, E. (2003), “Is There a Nationality of Hephtalites”, *Bulletin of the Asia Institute* (New Series) 17: 119-132.

De la Vaissiere, E. (2005), *Sogdian Traders: A History*, (Trans. by J. Ward), Leiden; Boston.

De la Vaissiere, E. (2014), “The Steppe Worlds and the Rise of the Huns”, içinde: Maas (ed.) (2014): 175-192.

De Salis, F. W. (1867), “The Coins of the Two Eudoxias, Eudocia, Placidia and Honoria, and of Theodosius II, Marcian and Leo I Struck in Italy”, *NC* VII: 23-215.

Deliyannis, D. M. (2010), *Ravenna in Late Antiquity*, Cambridge.

Demandt, A. (1989), *Die Spatantike, Römischen Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565*, Munich.

Demougeot, E. (1951), *De l'unité à la Division de l'empire Romain 395-410*, Paris.

Demougeot, E. (1979), *La Formation de I'Europe et les invasions barbares, vol. 2: De l'avenement de Diocletien (284) a l'occupation germanique de l'Empire romain d'Occident (debut du VIe siecle)*, Paris.

Denker, A. (2016), "Excavations at the Byzantine Great Palace (*Palatium Magnum*) in the Area of the Old Sultanahmet Jail", içinde: Ödekan – Necipoğlu – Akyürek (eds.) (2016): 13-18.

Dignas, B. – Winter, E. (2001), *Rome and Persia in Late Antiquity: Neigbours and Rivals*, New York.

Drake, H. A. (1976), *In Praise of Constantine: A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations*. Berkeley.

Drake, H. A. (2006), "The Impact of Constantine on Christianity", içinde: Lenski (ed.) (2006a): 111-136.

Drake, H. A. (2015), "Speaking of Power: Christian Redefinition of the Imperial Role in the Fourth Century", içinde: Wienand (ed.) (2015): 291-308.

Drijvers, J. W. – Hunt, D. (eds.) (1999), *The Late Roman World and its Historian*, London.

Drijvers, J. W. (2011), "Ammianus, Jovian and the Syriac Julian Romance", *JLA* 4. 2: 280-297.

Drijvers, J. W. (2018), "Jovian Between History and Myth", içinde: Burgersdijk – Ross (eds.) (2018): 234-256.

Drinkwater, J. F. – Elton, H. (eds.) (1992), *Fifth Century Gaul: A Crisis of Identity*, Cambridge.

Drinkwater, J. F. (1987), *The Gallic Empire: Separatism and Continuity in the North-Western Provinces of the Roman Empire a.d. 260-274*, Stuttgart.

Drinkwater, J. F. (1992), "The Bacaudae of Fifth-Century Gaul", içinde: Drinkwater – Elton (eds.) (1992): 208-217.

Drinkwater, J. F. (1998), "The Usurpers Constantine III (407-411) and Jovinus (411-413)", *Britannia* 29: 269-298.

Drinkwater, J. F. (2005), "Maximinus to Diocletian and the 'crisis' ", içinde: *CAH XII*: 28-66.

Drinkwater, J. F. (2007), *The Alamanni and Rome 213-496: Caracalla to Clovis*, Oxford; New York.

Dunn, G. D. (2015), "Flavius Constantius, Galla Placidia and the Aquitanian Settlement of the Goths", *Phoenix* 69. 3-4: 376-395.

Eck, W. (2000), "Emperor, Senate and Magistrates", içinde: *CAH XI*: 214-237.

Elton, H. (1996*)*, *Warfare in Roman Europe AD 350-425*, Oxford.

Elton, H. (2006a), "The Transformation of Government", içinde: Potter (ed.) (2006): 193-205.

Elton, H. (2006b), "Warfare and Military", içinde: Lenski (ed.) (2006a): 325-346.

Elton, H. (2009), "Imperial Politics at the Court of Theodosius II", içinde: Cain – Lenski (eds.) (2009): 133-142.

Emecen, F. (ed.) (2009), *Eskiçağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, İstanbul.

Enoki, K. (1955), "The Origin of the White Huns or Hephthalites", *East and West* 6.3: 231-237.

Erdkamp, P. (ed.) (2007), *A Companion to the Roman Army*, Oxford.

Errington, R. M. (1996a), "The Accession of Theodosius I", *Klio* 78: 438-453.

Errington, R. M. (1996b), "Theodosius and the Goths", *Chiron* 26: 1-27.

Errington, R. M. (2006), *Roman Imperial Policy from Julian to Theodosius*, Chapel Hill.

Ertekin, E. (2011), "Roma Devletinin Hıristiyanlığı Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat (303-311)", *Selevcia Ad Calycadnum* 1: 91-109

Feld, K. (2005), *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*, Berlin.

Ferrill, A. 1986. *The Fall of the Roman Empire. The Military Explanation*. New York

Flower, R. (2012), "Visions of Constantine," *JRS* 102: 287-305.

Flurl, W. (1969), *Deditio in Fidem: Untersuchungen zu Livius und Polybios*, Münih.

Fornara, C. W. (1992), "Studies in Ammianus Marcellinus I: The Letter of Libanius and Ammianus' Connection with Antioch", *Historia* 41: 328-44.

Frakes, R. M. (2006), "The Dynasty of Constantine Down to 363", içinde: Lenski (ed.) (2006a): 91-110.

Freeman, E. A. (1887), "Aetius and Boniface", *EHR* 2.7: 417-465.

Frend, W. H. C. (1952), *The Donatist Church: A Movement of Protest in Roman North Africa*, Oxford.

Frend, W. H. C. (1972a), "The Monks and the Survival of the East Roman Empire in the Fifth Century", *Past & Present* 54, 3-24.

Frend, W. H. C. (1972b), *The Rise of the Monophysite Movement*, Cambridge.

Gardiner, L. (2013), "The Imperial Subject: Theodosius II and Panegyric in Socrates' Church History", içinde: Kelly (ed.) (2013): 244-268.

Geary, P. (1988), *Before France and Germany*, New York.

Geary, P. (1999), "Barbarians and Ethnicity", içinde: Bowersock – Brown – Geary (eds.) (1999): 107-129.

Geary, P. (2002), *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton.

Giacchero, M. (ed.) (1974), *Edictum Diocletiani et collegarum de pretiis rerum venalium in integrum fere restitutum e latinis graecisque fragmentis*, Genoa.

Gibbon, E. (1995), *The History of the Decline and Fall of The Roman Empire*, (Ed. by David Womersley), London.

Gillet, A. (ed.) (2002), *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*, Turnhout.

Gillett, A. (1993), "The Date and Circumstances of Olympiodorus of Thebes", *Traditio* 48, 1-29.

Gillett, A. (2001), " Rome, Ravenna and the Last Western Emperors", *PBRS* 69: 131-167.

Gillett, A. (2003), *Envoys and Political Communication in the Late Antique West, 411-533*, New York.

Goetz, H. W. – Jarnut. J. and Pohl, W. (Eds.) (2003), *Regna and Gentes: The Relationship Between Late Antique and Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, Leiden; Boston.

Goffart, W. (1980), *Barbarians and Romans A.D. 418-584: The Techniques of Accommodation*, Princeton.

Goffart, W. (1981), "Rome, Constantinople and the Barbarians in Late Antiquity", *AHR* 76: 275-306.

Goffart, W. (1988), *The Narrators of Barbarian History A.D. 550 –880: Jordanes, Gregory of Tours, Bede and Paul the Deacon*, Princeton.

Goffart, W. (2006), *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*, Philadelphia.

Golden P. B. (2011), *Central Asia in World History*, New York.

Golden, P. B. (1992), *An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ehnogenesis and State Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle Eas*t, Wiesbaden.

Gordon, C. D. (1949), "Subsidies in Roman Imperial Defence", *Phoenix* 3.2: 60-69.

Gordon, C. D. (1960), *The Age of Attila: Fifth Century Byzantium and the Barbarians,* Ann Arbor.

Gosh, P. (1997), "The Conception of Gibbon's History", içinde: McKitterick – Quinault 1997: 271-316.

Gracanin, H. (2006), "The Huns and South Pannonia", *Byzantinoslavica* 64: 29-76.

Greatrex, G. – Bardill, J. (1996), "Antiochus the *Praepositus*: a Persian Eunuch at the Court of Theodosius II", *DOP* 50: 171-197.

Greatrex, G. – Greatrex, M. (1999), "The Hunnic Invasion of the East of 395 and the Fortress of Ziatha", *Byzantion* 69: 65-75.

Greatrex, G. – S. N. C. Lieu (2002), *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars: Part II AD 363-630 A Narrative Sourcebook*, London; New York.

Grenet, F. (2002), "Regional Interaction in Central Asia and Northwest India in the Kidarite and Hephthalite Periods", içinde Sims-Williams (ed.) (2002): 203-224.

Grierson, P. – May, M. (1992), *Catalogue of Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Washington.

Grig, L. – Kelly, G. (eds.) (2012), *Two Romes: Rome and Constantinopolis in Late Antiquity*, Oxford.

Halsall, G. (2007), *Barbarian Migrations and the Roman West 376-568*, Cambridge.

Hanson, R. P. C. (1988), *The Search for the Christian Doctrine of God: Arian Controversy, 318-381*, Edinburgh.

Harries, J. – Wood I. (eds.) (1993), *The Theodosian Code: Studies in the Imperial Law of Late Antiquity*, London.

Harries, J. (1988), "The Roman Imperial Quaestor from Constantine to Theodosius II", *JRS* 78: 148-172.

Harries, J. (1994), "Pius Princeps: Theodosius II and Fifth Century Constantinople", içinde: Magdalino (ed.) (1994): 35-44.

Harries, J. (1999), *Law and Empire in Late Antiquity*, Cambridge; New York.

Harries, J. (2013), "Men without Women: Theodosius Consistory and the Business of Government", içinde: Kelly (ed.) (2013): 67-89

Heather, P. – Matthews, J. (1991), *The Goths in the Fourth Century*, Liverpool.

Heather, P. (1988), "Anti-Scythian Tirade of Synesius' 'De Regno'", *Phoenix* 42.2: 152-172.

Heather, P. (1991), *Goths and Romans, 332-489*, Oxford.

Heather, P. (1992), “The Emergence of the Visigothic Kingdom”, içinde: Elton – Drinkwater (eds.) (1992): 84-94.

Heather, P. (1996), *The Goths*, Oxford.

Heather, P. (1997), “Foedera and Foederati of the Fourth Century”, içinde: Pohl (ed.) 1997: 57-74.

Heather, P. (2000), “The Western Empire 425-476”, içinde: *CAH XIV*: 1-32.

Heather, P. (2006), *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*, New York.

Heather, P. J. – Moncur, David (2001), *Politics, Philosophy and Empire in the Fourth Century: Select Orations of Themistius*, Liverpool.

Heather, P. J. (1995), “The Huns and the End of Roman Empire in Western Europe”, *EHR* 110.435: 4-41.

Heather, P. J. (1998), “Senators and Senates”, içinde: *CAH XIII*: 184-210.

Heather, P. J. (1999), “Ammianus on Jovian: History and Literature”, içinde: Drijvers – Hunt (eds.) (1999): 105-116.

Heather, P. J. (2005), *The Fall of the Roman Empire*: *A New History*, London.

Hendy, M. F. (1985), *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge.

Henning, W. B. (1948), “The Date of the Sogdian Ancient Letters”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 12. 3-4: 601-615.

Herrin, J. (2020), *Ravenna: Capital of Empire, Crucible of Europe*, Princeton; Oxford.

Hill, P. V. – Kent, J. P. C. – Carson, R. A. G. (1960), *Late Roman Bronze Coinage*, London.

Hodges, R. – Whitehouse, D. (1983), *Mohammed Charlamagne and the Origins of Europe*, Ithaca.

Holum, K. G. (1977), “Pulcheria’s Crusade: AD. 421-422 and the Ideology of Imperial Victory”, *GRBS* 18: 153-172.

Holum, K. G. (1982), *Theodosian Empress: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*, Berkeley.

Hopkins, K. (1963), "Eunuchs in Politics in the Later Roman Empire, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 189: 62-80.

Hopkins, K. (1978), *Conquerors and Slaves: Sociological Studies in Roman History*, Cambridge.

Humphries, M. (2007), "From Emperor to Pope? Ceremonial Space and Authority at Rome from Constantine to Gregory the Great", içinde: Cooper – Hillner (eds.) (2007): 21-58.

Humphries, M. (2012), "Valentinian III and the City of Rome (425-55): Patronage, Politics, Power", içinde: Grig – Kelly (eds.) (2012): 161-182.

Hunt, D. (1998a), "The Successors of Constantine", içinde: *CAH XIII*: 1-43.

Hunt, D. (1998b), "Julian", içinde: *CAH XIII*: 44-77.

Hunt, D. (1998c), "The Church as a Public Institution" içinde: *CAH XIII*: 238-276.

James, E. (1988), *The Franks, (The Peoples of Europe)*, Oxford.

Johnson, S. F. (ed.) (2012), *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, Oxford

Jones, A. H. M. (1962), "The Constitutional Position of Odoacer and Theoderic", *JRS* 52: 126-130.

Jones, A. H. M. (1964), *The Later Roman Empire 284-602: a Social, Economic and Administrative Survey*, 3 vols., Oxford.

Kaçar, T. (2002), "Roma İmparatorluğu'nda Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İznik Örneği", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-18.

Kaçar, T. (2003a), "Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika", *Belleten*, LXVII. 250: 1-23.

Kaçar, T. (2003b), "Üsküdar Savaşı ve Bizans'ın Temelleri", Üsküdar Sempozyumu 23-25 Mayıs 2003: 21-28.

Kaçar, T. (2006), "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Barbarların Görünüşü: Ammianus Marcellinus'da Hunlar", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 1: 83-95.

Kaçar, T. (2009), "Roma'dan Sonra Akdeniz Dünyası ve Pirenne Tezi", *Doğu Batı* 50: 169-186.

Kaçar, T. (2009a), "Arius: Bir Sapkının Kısa Hikâyesi", *Lucerna*: *Klasik Filoloji Yazıları:* 7-15.

Kaçar, T. (2009b), "IV. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Yönetimi ve Bizans'ın Doğuşu", içinde: Emecen (ed.) (2009): 11-20.

Kaçar, T. (2009c), *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul.

Kaçar, T. (2017), "Priscus'u Nasıl Okumalıyız?", *Toplumsal Tarih* 286: 50-57.

Kaçar, T. (2018), "Iordanes'i Nasıl Okumalıyız?", *XVII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. 1: 545-556.

Kaçar, T. (2020), *Priscus, Fragmenta et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi*, (Eski Yunanca ve Latince Aslıyla Birlikte Çeviri ve Notlar), İstanbul.

Kaegi, W. E. (1968), *Byzantium and the Decline of Rome*, Princeton.

Kalkan, H. – Şahin, S. (1993), "Ein neues Bauepigramm der Theodosianischen Landmauer von Konstantinupolis aus dem Jahr 447", *Epigraphica Anatolica* 22: 137-147.

Kazanski, M. (1991), *Les Goths: Ier–VIIe siecles ap. J.-C.* Paris.

Kelly, C. (1998), "Emperors, Government and Bureaucracy", içinde: *CAH XIII*: 138-183.

Kelly, C. (1999), "Empire Building", içinde: Bowersock – Brown – Grabar (eds.) (1999): 170-195.

Kelly, C. (2004), *Ruling the Later Roman Empire*, Cambridge.

Kelly, C. (2014), "Neither Conquest Nor Settlement: Attila's Empire and Its Impact", içinde: Maas (ed.) (2014): 193-208.

Kelly, C. (2016), *Atilla: Hunlar Ve Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü*, (Çev.: T. Kaçar), İstanbul.

Kelly, C. (ed.) (2013), *Theodosius II: Rethinking the Roman Empire in Late Antiquity*, Cambridge.

Kienast, D. (1996), *Römische Kaisertabelle: Grundzüge Einer Römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.

Kim, H. J. (2013), *The Huns, Rome and the Birth of Europe*, Cambridge.

Kim, H. J. (2016), *The Huns*, Oxford.

Kolb, F. (1987), *Diocletian und die erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?*, Berlin; New York.

Krautheimer, R. (1983), *Three Christian Capitals: Topography and Politics: Rome, Constantinople, Milan*, Berkeley.

Kuhoff, W. (2001), *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie: Das römische Reich zwischen Krisenbewältung und Neuaufbau (284–313 n. Chr.)*, Frankfurt-am-Main.

Kulikowski, M. (2000a), "Barbarians in Gaul, Usurpers in Britain." *Britannia* 31: 325-345.

Kulikowski, M. (2000b), "The Career of the 'Comes Hispaniarum' Asterius", *Phoenix* 54.1-2: 123-141.

Kulikowski, M. (2001), "The Visigothic Settlement in Aquitania: the Imperial Perspective", içinde: Mathisen – Shanzer (eds.) (2001): 26-38.

Kulikowski, M. (2004), *Late Roman Spain and its Cities*, Baltimore.

Kulikowski, M. (2006), "Constantinus and Northern Barbarians", içinde: Lenski (ed.) (2006a): 347-376.

Kulikowski, M. (2007), *Rome's Gothic Wars: From the Third Century to Alaric*, New York.

Kurt, Mehmet (2018), "MS. 4. Yüzyılda Isauria Eyaleti'nin Siyasal ve İdari Yapısı", *Belleten* LXXXII.295: 802-828.

Lee, A. D. (1998), "The Army", içinde: *CAH XIII*: 211-237.

Lee, A. D. (2000), "The Eastern Empire: Theodosius to Anastasius", içinde: *CAH XIV:* 33-62.

Lee, A. D. (2007), *War in Late Antiquity: A Social History*, London.

Lee, D. (2013), "Theodosius and His Generals", içinde: Kelly (ed.) (2013): 90-129.

Lenski, N. (1995), "The Gothic Civil War and the Date of the Gothic Conversion", *GRBS* 36: 51-87.

Lenski, N. (1997), "*Initium Mali Romano Imperio*: Contemporary Reactions to the Battle of Adrianople", *TAPA* 127: 129-168.

Lenski, N. (1999), "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria from 1st Century BC to the 6th Century AD", *JESHO* 42.4: 414-465.

Lenski, N. (2015), "Constantine and the Tyche of Constantinople", içinde: Wienand (ed.) (2015): 330-352.

Lenski, N. (2016), *Constantine and the Cities*: *Imperial Authority and Civic Politics*, Philadelphia.

Lenski, N. (ed.) (2006a), *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, New York.

Lenski, N. (2006b), "The Reign of Constantine", içinde: Lenski (ed.) (2006a): 59-90.

Leppin, H. (2003), "The Church Historians (I): Socrates, Sozomenus, and Theodoretus", içinde: Marasco (ed.) (2003): 219-257.

Liebeschuetz, J. H. W. G. (1990), *Barbarians and Bishops: Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford.

Liebeschuetz, J. H. W. G. (1998), "Citizen Status and Law in the Roman Empire and Visigothic Kingdom", içinde: Pohl – Reimitz (eds.), (1998): 131-152.

Liebeschuetz, J. H. W. G. (2000), "Administration and Politics in the Cities of the Fifth to the Mid–Seventh Century: 426-640", içinde: *CAH XIV*: 207-237.

Liebeschuetz, J. H. W. G. (2001), *Decline and Fall of the Roman City*, Oxford.

Liebeschuetz, J. H. W.G. (2003), "Gens into Regnum: The Vandals", içinde: Goetz – Jarnut – Pohl (eds.) (2003): 55-84.

Liebs, D. (2000), "Roman Law", içinde: *CAH XIV*: 238-259.

Lipps, J. – Machado, C. – von Rummel, P. (eds.) (2013), *The Sack of Rome in 410 AD: The Event, its Context and its Impact, Proceedings of the Conference*

Held at the German Archaeological Institute at Rome 04-06 November 2010, Rome.

Lo Cascio, E. (2005), "The New State of Diocletian and Constantine: from the Tetrarchy to the Reunification of the Empire", içinde: *CAH XII*: 170-183.

Luttwak, E. N. (2009), *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge; Massachusetts; London.

Maas, M. (ed.) (2014), *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, New York.

MacCormack, S. G. (1981), *Art and Ceremony in Late Antiquity*. Berkeley.

MacGeorge, P. (2002), *Late Roman Warlords*, New York.

Maenchen-Helfen, O. (1945), "The Legend of the Origin of the Huns," *Byzantion* 17: 244–251

Maenchen-Helfen, O. (1955), "Pseudo-Huns," *Central Asiatic Journal* 1: 101–106

Maenchen-Helfen, O. (1973), *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkeley.

Magdalino, P. (ed.) (1994), *New Constanines: Rhythm of Imperial Renewal in Byzantium, 4th-13th Centuries- Papers from the Twenty-Sixth Spring Symposium of Byzantine Studies, St. Andrews, March 1992*, Cambridge.

Malevantij, A. M. (1975), "The Formation of the Province of Illyricum", *Vestnik Drevnej Istorii (Journal of Ancient History)* 131: 138-144.

Mango, C. (1959), *The Brazen House*: *A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Copenhagen.

Mango, C. (2000), "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate", *DOP* 54: 173-188.

Mango, C. (2001), "The Shoreline of Constantinople in the Fourth Century", içinde: Necipoğlu (ed.) 2001: 17-28.

Marasco, G. (ed.) (2003), *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Forth to Sixth Century AD*, Leiden.

Marthisen, R. W. (2013), “Roma a Gothis Alarico Duce Capta Est: Ancient Accounts of the Sack of Rome in 410 CE”, içinde: Lipps – Machado – von Rummel (eds.) (2013): 87-102.

Mathisen, R. W. – Shanzer D. (eds.) (2001), *Society and Culture in Late Antique Gaul: Revisiting the Sources*, Aldershot.

Mathisen, R. W. (1993), *Roman Aristocrats in Barbarian Gaul: Strategies for Survival in an Age of Transition*, Austin.

Mathisen, R. W. (1999), “Sigisvult the Patrician, Maximinus the Arian and the Political Stratagems in the Western Roman Empire c. 425-40”, *Early Medieval Europe* 8: 173-196.

Mathisen, R. W. (2010), “Becoming Roman Becoming Barbarian: Roman Citizenship and Assimilation of Barbarians into the Late Roman World”, içinde: Bosne – Kessler – Lucassen (eds.) (2010): 191-217.

Mathisen, R. W. (2018), “The Settlement of the Goths in Aquitania: 418 or 419?”, içinde: Amato – de Cicco – Moreau (eds.) (2018): 277-282.

Matthews, J. F. (1970), “Olympiodorus of Thebes and the History of the West (AD 407-425)”, *JRS* 60: 79-97.

Matthews, J. F. (1975), *Western Aristocracies and Imperial Court AD. 364-425*, Oxford; New York.

Matthews, J. F. (1989), *The Roman Empire of Ammianus*, London.

Matthews, J. F. (1993), “The Making of the Text”, içinde: Harries – Wood (eds.) (1993): 19-44.

Matthews, J. F. (1994), “The Origin of Ammianus”, *CQ* 44: 252-69.

Matthews, J. F. (1997), “Gibbon and the Later Roman Empire: Causes and Circumstances”, içinde: McKitterick – Quinault (1997): 12-33.

Matthews, J. F. (2000a), *Laying Down the Law: A Study of the Theodosian Code*, New Haven; London.

Matthews, J. F. (2000b), “Roman Law and Barbarian Identity in Late Roman West”, içinde: Mitchell – Greatrex (eds.) (2000): 31-44

McCormick, M. (1986), *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity: Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge.

McCormick, M. (2000), "Emperor and Court", içinde: *CAH XIV:* 135-163.

McCormick, M. (2001), *Origins of European Economy: Communications and Commerce A.D. 300-900*, Cambridge.

McEvoy, M. A. (2010), "Rome and the Transformation of the Imperial Office in the Late Fourth-Mid-Fifth Centuries AD", *PBSR* 78: 151-192.

McEvoy, M. A. (2013), *Child Emperor Rule in Late Roman West*, Oxford.

McEvoy, M. A. (2016), "Becoming Roman?: The Not-So-Curious Case of Aspar and the Ardaburii", *JLA* 9.2: 483-511.

McGill, S. – Sogno, C. – Watts, E. (eds.) (2010), *From the Tetrarchs to the Theodosians: Later Roman History and Culture 284-450 CE*, Cambridge.

McKitterick, R. – Quinault, R. (eds.) (1997), *Edward Gibbon and Empire*, Cambridge.

Meier, M. (2017), "A Contest of Interpretation: Roman Policy Toward Huns as Reflected in the Honoria Affair (448/450)", *JLA* 10.1: 42-61.

Meyer-Plath, B. – Schneider, A. M. (1943), *Die Landmauern von Konstantinopel*, vol. II, Berlin.

Millar, F. (1977), *The Emperor in the Roman World*, London.

Millar, F. (1993), *The Roman Near East, 31 bc–ad 337.* Cambridge; MA; London.

Millar, F. (2006), *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II (408 – 450)*, Berkeley.

Miller, D. A. (1969), *Imperial Constantinople*, New York.

Mitchell, S. – Greatrex, G. (eds.) (2000), *Ethnicity and Culture in Late Antiquity*, London.

Mitchell, S. (1988), "Maximinus and the Christians in A.D. 312", *JRS* 78: 105-124.

Mitchell, S. (2016), *Geç Roma İmparatorluk Tarihi MS. 284-641*, (Çev.: T. Kaçar), Ankara.

Momigliano, A. (2011), *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, (Çev.: G. Ayas), İstanbul.

Momigliano, A. (ed.) (1963), *The Conflict Between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, Oxford.

Moss, J. R. (1973), "The Effects of the Policies of Aetius on the History of the Western Europe", *Historia* 22: 711-731.

Murray, A. C. (1983), *Germanic Kinship Structure: Studies in Law and Society in Antiquity and the Early Middle Ages*, Toronto.

Murray, A. C. (2002), "Reinhard Wenskus on 'Ethnogenesis', Ethnicity and the Origins of Franks", içinde: Gillett 2002: 39-68.

Murray, A. C. (2008), *From Roman to Merovingian: A Reader*, Peterborough.

Müller, R. – Straub, P. (eds.) (2002), *Germanen am Plattansee: Austellung des Balatoni Museums Keszthely im Museum für Frühgeschichte des Landes Niederösterreich*, Traismauer.

Mylonas, B. E. (ed.) (1951), *Studies Presented to David Moore Robinson II.*, St. Louis.

Nagy, T. (1990-1991), "Transfer of Power in the last Century of the Western Roman Empire", *Antaeus* 19-20: 85-102.

Necipoğlu, N. (ed.) (2001), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, Leiden; Boston; Köln.

O'Flynn, J. M. (1983), *Generalissimos of the Western Roman Empire*, Alberta.

Oost, S. I (1968b), "Galla Placidia and the Law", *CP* 63: 114-121.

Oost, S. I. (1966), "The Revolt of Heraclian", *CP* 56: 236-242.

Oost, S. I. (1968a), *Galla Placidia Augusta: A Bibliographical Essay*, Chicago.

Ödekan, A. – Necipoğlu N. – Akyürek E. (eds.) (2016), *The Byzantine Court: Source of Power and Culture*, Papers from the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium (21-23 June 2010), İstanbul.

Pabst, A. (1986), *Divisio Regni: Der Zerfall des Imperium Romanum in der Sicht der Zeitgenossen*, Bonn.

Palanque, J. R. (1969), "Du nouveau sur la préfecture d'Illyricum au IV siècle, II", içinde: Bibauw (ed.) (1969): 600-606.

Parlato, S. (1996), "Successo euroasiatico dell'etnico 'Unni'", içinde: *Convegno internazionale sul tema: La Persia e l'Asia centrale da Alessandro al X secolo* / in collaborazione con l'Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente (Roma, 9-12 novembre 1994): 555-566.

Payne, R. (2014), "The Reinvention of Iran: the Sasanian Empire and the Huns", içinde: Maas (ed.) (2014): 282-299.

Piganiol, A. (1950), "The Causes of the Fall of the Roman Empire", *The Journal of General Education* 5.1: 62-69.

Pilevneli, C. (2020), "Geç Roma Tarih Yazımında 395 Yılı ve İmparatorluğun Birliği İdeolojisi", *Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırmaları Dergisi* VIII: 563-579.

Pirenne, H. (2006), *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, (Çev.: M. A. Kılıçbay), İstanbul.

Pohl, W. – Gantner, C. – Grifoni, C. – Pollheimer- Mohaupt, M., (eds.) (2018), *Transformation of Romanness: Early Medieval Regions and Identities*, Berlin; Boston.

Pohl, W. – Reimitz, H. (eds.) (1998), *Strategies of Distinction: The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, Leiden; Boston; Köln.

Pohl, W. (1988), *Die Awaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822*, Münih.

Pohl, W. (2008), "Rome and the Barbarians in the Fifth Century", *AnTard,* 16: 93-101.

Pohl, W. (2014), "Romanness: A Multiple Identity and Its Changes", *Early Medieval Europe* 22.4: 406-418.

Pohl, W. (ed.) (1997), *Kingdoms of the Empire: the Integration of Barbarians in Late Antiquity*, Leiden Pohl, W. (2002), "Ethnicity, Theory and a Tradition: A Response", içinde: Gillett (ed.) (2002): 221-240.

Potter, D. S. (2004), *The Roman Empire at Bay 180-395*, London.

Potter, D. S. (2013), *Constantine the Emperor*, New York.

Potter, D. S. (ed.) (2006), *The Blackwell Companion to the Age of Constantine*, Malden MA.

Rapp, C. (2005), *Holy Bishops in Late Antiquity*, Berkeley.

Ringrose, K. M. (2003), *The Perfect Servant: Eunuchs and The Social Construction of Gender in Byzantium*, 2003, Chicago; London.

Rohrbacher, D. (2002), *The Historians of Late Antiquity*, New York.

Rostovtzeff, M. I. (1926), *The Social and Economic History of the Roman Empire*, 2. vols. New York.

Rouché, C. (1986), "Theodosius II, the Cities and the Date of the 'Church History' of Sozomen", *JTS (New Series)*, 37.1: 130-132.

Roueché, C. M. (1989), *Aphrodisias in Late Antiquity*, London.

Sánchez-Ostiz, A. (2018), "Claudian's Stilicho at the Urbs: Roman Legitimacy for the Half-Barbarian Regent", içinde: Burgersdijk – Ross (eds.) (2018): 310-330.

Scheidel, W. – Meeks, E. (2012), *ORBIS: The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World*, (Erişim, 11 Aug, 2020): http://orbis.stanford.edu.

Schmidt-Hofner, S. (2017), "Barbarian Migrations and Socio-EconomicChallenges to the Roman Landholding Elite in the Fourth Century CE", *JLA* 10. 2: 372-404.

Schubert J. – Schneider, U. (Hrsg.) (1954), *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller zum 65. Geburtstag Gewidmet von seinen Freunden, Kollegen und Schülern*, Leipzig.

Shaw, B. D. (2011), *Sacred Violence: Sectarian Hatred and African Christians in the Age of Augustine*, Cambridge.

Shepard, J. (1997), "Byzantine Soldiers, Missionaries and Diplomacy under Gibbon's Eyes", içinde: Mckitterick – Quinault (eds.) (1997): 78-101.

Sims-Williams, N. (ed.) (2002), *Indo-Iranian Languages and Peoples*, (Proceedings of the British Academy 116), Oxford.

Sinor, D. (1990), "The Hun Period", içinde: Sinor (ed.) (1990): 177-205.

Sinor, D. (ed.) (1990), *The Cambridge History of the Early Inner Asia*, Cambridge.

Sirago, V. A. (1961), *Galla Placidia e la Transformazione Politico dell'occidente*, Louvain.

Sirks, B. (1993). "The Sources of the Code", içinde: Harries – Wood (eds.) (1993): 45-67.

Sivan, H. (2011), *Galla Placidia: The Last Roman Empress*, Oxford.

Sivan, H. (2018), "Subversive Pilgrimages: Barsauma in Jerusalem", *JECS* 26. 1: 53-74.

Smith, R. (2011), "Measures of Difference: The Fourth Century Transformation of the Roman Imperial Court", *AJP* 132. 1: 125-151.

Southern, P. (2001), *The Roman Empire from Severus to Constantine*, London; New York.

Stanfill, J. P. – Schneider, A. W. (2017), "Gothia Submerged: The Impacts of Severe Flooding on Valens's First Gothic War", *JLA* 10. 2: 351-371.

Stein, E. (1959), *Histoire du Bas – Empire I: De l'état romain à l'état byzantin (284-476)*, (Trad. J. R. Palanque), Paris.

Stern, H. (1954), "Remarks on the 'Adoratio' under Diocletian", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 17. 1/2: 184-189.

Stickler, T. (2007), "The Foederati", içinde: Erdkamp (ed.) (2007): 495-514.

Stoneman, R. (1992), *Palmyra and Its Empire*: Zenobia'a Revolt Against Rome, Ann Arbor.

Straub, P. (2002), "Die Hinterlassenschaft der Ostgoten in Fenékpuszta", içinde: Müller – Straub (eds.) (2002): 9-12.

Thompson, E. A. (1944), "Olympiodorus of Thebes" *CQ* 38: 43-52.

Thompson, E. A. (1946), "The Isaurians under Theodosius II", *Hermathena* 48: 18-31.

Thompson, E. A. (1948), A *History of Attila and the Huns*, Oxford.

Thompson, E. A. (1950), "The Foreign Policies of Theodosius II and Marcian", *Hermathena* 76: 58-75.

Thompson, E. A. (1956), "The Settlement of the Barbarians in Southern Gaul", *JRS* 46: 65-75.

Thompson, E. A. (1966), *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford.

Thompson, E. A. (2008), *Hunlar*, (P. Heather'ın düzelti ve önsözüyle), (Çev.: M. S. Dinçel), Ankara.

Thougher, S. (2008), *The Eunuch in Byzantine History and Society*, New York.

Todd, M. (2004), *The Early Germans*, (2nd ed). Malden, MA.

Toynbee, J. M. C. (1951),"Roma and Constantinopolis in Late Antique Art From 365-578", içinde: Mylonas (ed.) (1951): 261-277.

Traiana, G. (2009), *428 AD: An Ordinary Year At the End of the Roman Empire*, (Eng. Trans. by Alan Cameron), Princeton; Oxford.

Treadgold, W. (2004), "The Diplomatic Career and Historical Work of Olympiodorus of Thebes", *International History Review* 26: 709-733.

Tünay, İ. (2014), *İstanbul Sur Kapıları*, İstanbul.

Urbaincsyk, T. (1997), *Socrates of Constantinople: Historian of Church and State*, Ann Arbor.

Ünver, T. (2020), *Zosimus'un Pagan Perspektifinden Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü: Historia Nova Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Üstün, A. (2013), *Geç Roma Tarih Yazımında Hunlar: Batı Avrasya'da Erken Hun Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Van Dam, R. (2014), "Constantine's Beautiful City: The Symbolic Value of Constantinople", *AnTard* 22: 83-94.

Van Hoof, L. – Van Nuffelen, P. (2017), "The Historiography of Crisis: Jordanes, Cassiodorus and Justinian in Mid-sixth Century Constantinople", *JRS* 107: 275-300.

Van Millingen, A. (2010), *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites with Maps, Plans and Illustrations*, (digitally printed version), New York.

Van Nuffelen, P. (2012), "Playing the Ritual Game in Constantinople (379-457), içinde: Grig – Kelly (eds.) (2012): 183-200.

Walbank, F. W. (1946), *The Decline of the Roman Empire in the West*, London.

Ward-Perkins, B. (2005), *The Fall of Rome and the End of Civilization*, Oxford.

Watts, E. J. (2017). *Hypatia: The Life and Legend of an Ancient Philosopher*, New York.

Weber, R. J. (1989), "Albinus: the Living Memory of a Fifth-Century Personality", *Historia* 38: 472-497.

Weiss, P. (1993), "Die Vision Constantins", içinde: Bleicken (ed.) (1993): 143-169. (Ayrıca içinde: "The Vision of Constantine", trans. by A. Birley, *JRA* 16 (2003): 237-259).

Wenskus, H. (1961), *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, Köln.

Wessel, S. (2001), "The Ecclesiastical Policy of Theodosius II", *Annuarium Historiae Conciliarum* 33: 285-308.

Wessel, S. (2004), *Cyril of Alexandria and the Nestorius Controversy: The Making of a Saint and of a Heretic*, New York.

Wessel, S. (2008), *Leo the Great and the Spiritual Rebuilding of a Universal Rome*, Leiden; Boston.

Whitby, M. (2002), *Rome at War AD 293-696*, Oxford.

White, L. T. (ed.) (1966), *Transformation of the Roman World: Gibbon's Problems After Two Centuries*, Berkeley.

Wickham, C. (2005), *Framing the Early Midlle Age: Europe and the Mediterranean 400-800*, Oxford.

Wienand, J. (ed.) (2015), *Contested Monarchy: Integrating the Roman Empire in the Fourth Century AD*, New York.

Wijnendaele, J. W. P. (2015), *The Last of the Romans: Bonifatius – Warlord and comes Africae*, London.

Wijnendaele, J. W. P. (2016), "Stilicho, Radagaisus and the So-Called Battle of Faesulae (406 CE)", *JLA* 9.1: 267-284.

Wijnendaele, J. W. P. (2017), "The Early Career of Aetius and the Murder of Felix (c. 425-430 CE)", *Historia* 66: 468-482.

Wijnendaele, J. W. P. (2018), "Dagli Altari Alla Polvere: Alaric, Constantine III and the Downfall of Stilicho", *Journal of Ancient History* 6.2: 260-277.

Wijnendaele, J. W. P. (2019). "Sarus the Goth: From Imperial Commander to Warlord", *Early Medieval Europe* 27.4: 469-493.

Wilkes, J. (2005a), "Provinces and Frontiers", içinde: *CAH XII*: 212-268.

Wilkes, J. (2005b), "Appendices to the Chapter 8", içinde: *CAH XII*: 704-767.

Wilkes, J. J. (1972), "A Pannonian Refugee of Quality at Salona", *Phoenix* 26.4: 377-93.

Wilkinson, K. W. (2010), "Palladas and the Foundation of Constantinople", *JRS* 100: 179-194.

Williams, S. – Friell, G. (1994), *Theodosius: The Empire at Bay*, London.

Williams, S. – Friell, G. (1999), *The Rome That Did Not Fall: The Survival of the East in the Fifth Century*, London.

Williams, S. (1997), *Diocletian and the Roman Recovery*, London.

Wirth, G. (1997), "Rome and its Germanic Partners in the Fourth Century", içinde: Pohl (ed.) 1997: 13-55.

Wolfram, H. (1977), "Die Schlacht von Adrianopel", *AAWW* 114: 227-50.

Wolfram, H. (1988), *History of the Goths*, (Trans. by T. J. Dunlap.), Berkeley.

Wolfram, H. (1997), *The Roman Empire and its Germanic Peoples*, (Trans. by T. J. Dunlap), Berkeley.

Wood, I. (2008), "Barbarians, Historians and the Conception of National Identities", *JLA* 1. 1: 61-81.

Wood, I. (2013), *The Modern Origins of the Early Middle Age*s, Oxford.

Wozniak, E. E. (1981), "East Rome, Ravenna and Western Illyricum 454-536 AD.", *Historia* 30: 351-382.

EKLER

SÖZLÜK[849]

Adoratio (Yun. προσκύνησις = proskynesis): Muhtemelen *tetrarchia* döneminin başında Sasani İmparatorluğu'nun geleneklerinden de etkilenerek oluşturulmuş olan ve imparatorun önünde secde edilerek uygulanan saray seremonisi. Fakat bu ritüelin uygulama hakkı, *consistorium* üyeleri ile imparatora yakın belli başlı imparatorluk görevlilerine mahsustu (bkz. *CTh*. 8. 7. 4). Ritüelin önemli bir parçası olan imparatorun eteğini öpme ayrıcalığı da yine yalnızca bu görevlilere tanınırdı.

Adventus: Törensel giriş. Geç Antik Çağ'da din adamları, imparatorluk görevlileri ve azizlerin röliklerinin bir kente gelişi sırasında da uygulanan bu törenlerin en görkemlileri imparatorların karşılanması sırasında düzenlenmekteydi. Kentin önde gelenleri ve imparatorluk görevlileri ile din adamlarından seçilen bir heyet, imparatoru kente girmeden karşılar ve burada imparatorun hangi mesafede karşılandığı gibi detaylar dikkatle hesaplanırdı. Bu aynı zamanda kent sakinleri ile imparatorun ilişkisi hakkında da önemli bir göstergeydi. İmparatorun kente girişi için belirlenmiş güzergah üzerinde, genellikle bir tapınak ya da kilisenin ziyaret edilmesi de söz konusuydu. *Adventus* aynı zamanda, kendisinin ziyareti için süslenmiş sokaklarda ilerleyen imparator ile tebaası arasındaki sadakati de sembolize etmekteydi.

Africa Proconsularis: Roma İmparatorluğu'nun, Kartaca Devleti'ni ortadan kaldırmasının ardından (M.Ö. 146) Afrika'nın kuzey kıyılarında kurulan eyalet. Diocletianus döneminde eyaletlerin *dioecesis*lere bölünmesi sırasında bu eyalet de Africa *Proconsularis*, *Numidia*, *Byzacena*, *Tripolitana*, *Mauretania Sitifensis* ve *Mauretania Caesariensis* olmak üzere altıya bölünmüştür. Bu yeni düzenlemenin ardından Africa *Proconsularis*'in sınırları yaklaşık olarak günümüzde Tunus ve kuzeydoğu Cezayir'i kapsayacak şekilde küçülmüştür. Kartaca kentinde ikamet eden bir *proconsul* tarafından yönetilen bölgenin, eyalet sisteminde *praefectus praetorio Italiae*'ye bağlı bulunan *vicarius Africae*'den bağımsız olduğu görülmektedir.

[849] Metinde yer alan ve genellikle Latince kökenli olan kelimeler için oluşturulan bu sözlük; Jones 1964, *Oxford Dictionary of Byzantium*, *Oxford Dictionary of Late Antiquity*, *Brill's New Pauly* ve *Late Antiquity: A Guide to the Postclassical World*'de yer alan ilgili maddelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Agri Decumates: Almanya'da Kara Orman adını taşıyan bölge. Flavius Hanedanı döneminde ele geçirilen bölge 3. yy. ortalarına dek imparatorluğa aittir. Ancak Gallienus döneminde (259-260) boşaltılmış ve Alamanni istilasına uğramıştır. Aurelius döneminde (270-275) kısa bir süre yeniden ele geçirildiyse de, 282'den itibaren Alamanni kontrolüne bırakılmıştır.

Annona militaris: *Annona* ayni olarak ödenen vergilere verilen mali bir terimdir. Askerler ve imparatorluk görevlilerine dağıtılan istihkak (*annonae*) ise *annona militaris* adı ile anılmaktadır. Bu, ayni olarak yani mal ya da ürün cinsinden olabildiği gibi –özellikle 5. yüzyıldan itibaren- nakit olarak da dağıtılabilirdi.

Augustus: İmparatorlara verilen unvan. *Tetrarchia* döneminde iki eş kıdemli imparatora verilen unvan, II. Valentinianus'un yedi yaşındaki oğlu Gratianus'u doğrudan *augustus* ilan etmesinde görüldüğü gibi daha sonra halef olarak belirlenenen kişilere verilen *caesar* unvanının yerine de kullanılmaya başlanmıştır.

Aurum oblaticium: Yeni bir impratorun tahta çıkması ve her beşinci yıl dönümü için (bazen özel olayları takiben ya da zafer kutlamaları için de) Senato'nun, kentlerin ödediği *aurum coronarium* (taç vergisi) ile benzer şekilde ödediği vergi. Bu verginin miktarı genelde Senato'ya bırakılmıştır ancak Symmachus II. Valentinianus'un onuncu yıl dönümünde 1600 libre altın ödemesi yapıldığını belirtmektedir.

Auxiliares: Roma ordusunda genel olarak, lejyonları takviye etmek için eyaletlerden gönderilen piyade ve süvari birliklerinden oluşan yardımcı kuvvetler için kullanılan terim. Fakat *tetrarchia* ve özellikle I. Constantinus döneminde *auxilia* adı ile piyade birlikleri oluşturulmuştur.

Baetica: Günümüzde güney İspanya. *Tetrarchia* döneminde *Dioecesis Hispaniae*'nin bir parçasıydı. Merkezi modern Cordoba olan bölge, 5. yüzyılın başlarında Roma hakimiyetinden çıkmıştır.

Balear Adaları: Akdeniz'de yer alan Balear adaları, önce *Hispania Citerior*, daha sonra *Tarraconensis* ve 369 yılından sonra *Carthaginensis*'e bağlıydı. Bir *praeses*

tarafından yönetilen adalar, 411-425 yılları arasında sık sık Vandal istilasına uğramış; 455 yılından sonra da tamamen Vandal kontrolüne girmiştir.

Blachernae: Günümüzde İstanbul/Ayvansaray. *Blachernae* ismi (Yun. Βλαχέρναι), bölgede bir kaynak suyu olduğu izlenimini vermektedir. Pulcheria tarafından burada Bakire Meryem adına bir kilise inşa ettirilmiştir. 500 yılı civarında burada bir de saray inşa edildiği bilinmektedir.

Byzacena: Diocletianus tarafından Africa *Proconsularis*'in bölünmesi sırasında güneyde, günümüzde yaklaşık Orta Tunus olarak ifade edebileceğimiz bölgede oluşturulan eyalet. *Valeria Byzacena* olarak da bilinir. Zengin tarım olanakları olan bölge, 442 yılında yapılan anlaşma ile Vandallara bırakılmıştır.

Caesar: *Tetrarchia* sisteminde, *augustus*lardan sonra imparatorluğu yönetmek üzere seçilen ve gönderildikleri bölgeyi kıdemli imparatorlar adına yöneten kişileri ifade etmektedir. Iulianus'un tek başına *augustus* olmasının ardından bu unvan kullanılmamış, halefler doğrudan *augustus* ilan edilmeye başlanmıştır. Ancak II. Theodosius'un, III. Valentinianus'u öncelikle *caesar* ilan etmesi ile uygulamanın yeniden hayata geçirildiği görülmektedir.

Caput: Bir toprak üzerinde bulunan insan ve hayvan sayısına göre belirlenen verginin bir birimi. Kaynaklarda baş vergisi olarak da geçmektedir. İçeriği kesin olarak bilinmemekle birlikte *annona* vergisinin eşit şekilde dağılımının yapılabilmesi için kullanıldığı düşünülmektedir. Diocletianus döneminde getirilen bu vergi değerlendirme sistemi (yak. 287) iki ana yönteme dayanmaktaydı: *iugatio* ve *capitatio*. *Iugatio*, yani ekilebilir toprak (*iugum*) vergi miktarının belirlenmesinde kullanılırken; *capitatio*, sorumluluğun vergiye tabi nüfus arasında paylaştırılması olarak ifade edilebilir. Tüm vergi, bu iki birimin değerlendirilmesi sonucunda belirlenmekteydi.

Collatio lustralis (Yun. Χρυσάργυρον): I. Constantinus tarafından getirilen ve beş yılda bir satılabilir ürün üreten kişilerden; tacirlerden, zanaatkarlardan, çiftçilerden, balıkçılardan vb. meslek erbabından gelir durumuna bakılmaksızın alınan vergi. 5. yüzyıldan itibaren dört yılda bir alınmaya başlanmıştır. Genellikle hem altın hem

gümüş ile ödenebilse de 372'den itibaren altın ile ödendiği görülmektedir (krş. *CTh.* 13.1.1 vd. ve *CTh*. 13.1.9). Anastasius tarafından 498'de kaldırılmıştır**.**

Comes Africae: Afrika'daki eyaletlerde konuşlandırılmış arazi birliklerinin eyalet valilerinden bağımsız olan üst düzey komutanı.

Comes dioeceseos Ponticae: Kaynakların ilk kez 413 yılında bahsettiği ve Isaurialıların *Cappadocia* ve civarındaki eşkıyalık faaliyetleri ile bağlantılı olarak yine yaklaşık olarak bu tarihlerde oluşturulduğu anlaşılan yeni bir komutanlığı ifade etmektedir.

Comes domesticorum: *Protectores domestici* (imparatorluk muhafız birliği) komutanı ve *consistorium* üyesi. *Notitia Dignitatum*'a göre, *comes domesticorum peditum* (piyade) ve *comes domesticorum equitum* (süvari) olmak üzere iki ayrı görevli bulunmaktaydı. Bu görevliler bir sonraki aşamada *magister militum* olarak görevlendirilebilmekteydi.

Comes rei militaris: *Comitatenses* yani arazi birliklerinde rütbe olarak *dux*un üstü fakat *magister peditum* ya da *magister equitum*un astı olan kumandan anlamında kullanılmaktadır. Daha sonra belirli bölgelerde bulunan askeri birliklerin komutanları için de kullanıldığı görülmektedir (*comes Africae*, *comes Isauriae* gibi).

Comes rei privatae: İmparatorluk mülklerini yöneten yüksek rütbeli görevli. 318 yılı civarında oluşturulduğu düşünülen bu birim, imparatora ait mülkleri, kira gelirlerini kontrol ettiği kadar satılabilecek ürünlerden elde edilen gelirlerden de sorumluydu ve *consistorium*un da üyelerinden biriydi.

Comes sacrarum largitionum: Kelime olarak kutsal hazine yöneticisi anlamına da gelen unvan, yüksek ihtimalle yine 318 yılı civarında oluşturulmuştur. *Collatio lustralis*, senatörlerden alınan vergiler, gümrük vergileri ve "gönüllü" ödemeler bu birim tarafından kontrol edilmekteydi. *Consistorium*un da üyesi olan *comes sacrarum largitionum* ayrıca, madenler ve darphanelerden sorumluydu.

Comes: İmparatorun yakınında bulunan, danışmanı ya da arkadaşlarını ifade etmek için kullanılan unvan. Kabaca yoldaş ya da eşlikçi olarak ifade edebileceğimiz bu unvanın teknik bir anlam kazanması, I. Constantinus döneminde gerçekleşmiş ve

imparatorun yakın çevresi kadar aile üyelerini de kapsamaya başlamıştır. Üç ayrı derecesi (*ordines*) olacak şekilde daha sonra imparatorluk görevlilerinin aldığı bir unvana (*comes sacrarum largitionum*, *comes Africae* gibi) dönüşmüştür.

Comitatenses: Askeri seferler sırasında, imparatora eşlik eden hareketli arazi birliklerini ifade etmektedir. Bu sebeple *comitatus* olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu birlikler, sınırlarda ya da belli garnizonlarda konuşlandırılan ve ihtiyaç halinde orduya dahil olan *ripenses* veya *limitanei* olarak adlandırılan birliklerden farklıdır. Gallienus döneminden itibaren lejyonlardan ayrılarak oluşturulan *comitatenses* birlikleri, *tetrarchia* döneminde de kullanılmaya devam edilmiş; I. Theodosius döneminde Doğu Roma'nın arazi birlikleri; ikisi başkent yakınlarında (*praesentales*), diğerleri *Illyricum*, *Thracia* ve *Orientis* bölgelerinde bulunacak şekilde beşe bölünmüştür. Batı Roma'da ise, arazi birlikleri Stilicho'nun komutası altında toplanmış ve merkezde onun altında bulunan *magister militum in praesenti* unvanlı bir komutan tarafından da kontrol edilmiştir.

Comitatus: I. yüzyılda imparatorun yakın çevresinde bulunanları ifade etmek için kullanılan unvan. 3. yüzyıldan itibaren, genellikle sınırlarda ve savaş meydanlarında olan asker imparatorlar seyahat ederken yanlarında bulunan askeri ve sivil görevlilerden oluşan maiyetini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Eş imparatorların her birinin kendisine ait *comitatus*u bulunmaktadır.

Consilium: I. yüzyıldan, *tetrarchia* dönemine dek imparatorun danışma meclisi için kullanılan isim. *Consilium principis* olarak da bilinmektedir.

Consistorium (Yun. Συνέδριον; Synedrion): İmparatorluk danışma meclisi. İmparatorun huzunda *comes consistoriani* olarak anılan üyeleri ayakta durduğundan (*consistere*) bu isimle anılmaktadır. I. Constantinus döneminde bu meclise kalıcı görevliler atandığı görülmektedir. Büyük Saray'da *consistorium* toplantıları için ayrılan bir salon bulunmaktaydı. İmparatorun bulunduğu toplantılara *silentium* denmekteydi. *Consistorium*, devlet yönetimine ilişkin kararların alındığı yer olmakla birlikte, yasaların da görüşüldüğü yerdi. İhanet gibi davaların görüşülldüğü yer olması bakımından yüce mahkeme olarak hareket etmekteydi. Ayrıca yabancı milletlerden gelen elçilerin mesajları da bu mecliste dinlenmekteydi**.**

Consul: Roma Cumhuriyet Dönemi'nde en yüksek iki görevliyi ifade etmektedir. Geç Roma İmparatorluğu'nda işlevini yitirmiş ve tamamen onursal bir unvan haline gelmiştir. İmparatorlar bu onursal unvanı sık sık bizzat kendileri üstlenmişler ve azalan ölçüde de olsa her yıl –bazen biri Doğu biri Batı *consul*ü olmak üzere- iki *consul* belirlemeye devam etmişlerdir. Bir yıllığına bu görevi üstlenen *consul*ler, oyunlar, yarışlar ve gösteriler düzenlemek durumunda olduğundan muazzam bir zenginliğe sahip olmalıydılar.

Cubicularius (çoğ. *cubicularii*): İmparatorluk özel dairelerinde (*sacrum cubiculum*) hizmet veren ve genelde (Roma topraklarında hadım etme yasak olduğundan) doğudan gönderilen hadım görevlilere verilen isimdir. Saray teşkilatı içerisinde, *praepositus sacri cubiculi* adı ile anılan ve başmabeynci olarak ifade edebileceğimiz bir görevliye bağlı çok sayıda *cubicularius* bulunmaktaydı. İmparator ile yakınlıkları neticesinde kurdukları ilişki ve elde ettikleri politik güç bu cinsiyetsiz görevlilerden nefret edilmesine yol açmıştır. Ayrıca daha çok küçük yaşta tahta çıkan imparatorlar ya da zayıf imparatorların saltanatları ile özdeşleştirilseler de, hadımların Diocletianus döneminden itibaren doğu etkisiyle saray teşkilatı içerisinde yer aldıkları bilinmektedir (II. Constantius döneminde Eusebius bu duruma güzel bir örnektir). Sarayın *augusta* ya da imparatorun kız kardeşlerine ait bölümlerinde de *cubicularia* adı verilen görevlilerin istihdam edildiği bilinmektedir.

Cura palatii (*curopalates*): Muhteviyatı tam olarak bilinmemekle birlikte, 4. ve 5. yüzyıllarda imparatorluk muhafız birliğinde yer alan prestijli *tribunus* rütbesinde üç özel görevliden biri olduğu düşünülmektedir (diğerleri: *tribunus stabuli* = imparatorluk seyisi ve *tribuni scholae palatinae* = muhafız birliklerinin *tribunus*u). 6. yüzyıldan itibaren Doğu Roma'da genellikle imparatorun aile üyelerine verilen onursal bir unvan haline gelirken, Batı Roma'da sarayların bakım-onarım işlerinden sorumlu idari görevli olduğu dikkat çekmektedir.

Cursus publicus: Augustus döneminde faaliyete geçirilen devlet posta sistemi. Bu sistem daha sonra posta servisinin yanısıra devlet görevlileri ile ordunun ve bazen özel izinlerle tüccarların kullanabildiği nakliye faaliyetleri ile genişletilmiştir. Posta ve nakliyat işlemlerinin gerçekleştirilmesi için ana yollar üzerinde (yak.) her 20 ve 40 km'de bir bulunan ve gerekli altyapı ile araçları (yemek, at, katır vb.) ihtiva eden

*mansiones*ler inşa edilmiştir. Constantinus, piskopos ve din adamlarının da *cursus publicus*u kullanmalarına izin vermiştir.

Dacia Ripensis: Orta Tuna Bölgesi'nin güneyinde yer alan Roma eyaleti. En önemli kenti Ratiaria olan eyalet, *praefectus praetorio per Illyricum*'a bağlı bir *praeses* tarafından yönetilmekteydi.

Dacia: Balkanların kuzeyinde, günümüzde yaklaşık olarak Romanya sınırları ile örtüşen Roma eyaleti. Dacia *Ripensis* ve onun güneyinde yer alan Dacia *Mediterranea* olmak üzere ikiye bölünmüştü. *Praefectus Praetorio per Illyricum*'a bağlıydı. Serdica ve Ratiaria en önemli kentlerdi.

Dediticii: Roma ile savaşan ve koşulsuz teslim olan (*deditio*) topluluklara verilen isim. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde yenilen devlet ya da toplumun parçalanması ve Roma'ya dâhil edilmesi, nüfusunun ise köleleştirilmesi şeklinde bir uygulama söz konusuydu. Burada kişilerin bireysel özgürlüğünden ziyade bütün bir grubun özgürlüğü ya da politik haklarını kaybettiği görülmektedir. Geç Roma döneminde yenilen barbar gruplardan, toplumsal statüleri tam olarak bilinmemekle birlikte, vatandaşlıkla kölelik arasında bir sınırda bulunduğu düşünülen yeni yerleşimciler için kullanılmaya başlanmıştır. *Dediticii*nin, topluluk halinde aynı bölgeye değil, imparatorluğun farklı yerlerine yerleştirilerek Roma toplumuna uyumları ve asimilasyonlarının sağlanmasına özellikle dikkat edilmekteydi.

Dioecesis (Yun. Διοίκησις; dioikesis): Erken imparatorluk döneminde bir eyaletin bölgelerini ifade eden *dioecesis*, Diocletianus'un yeni düzenlemeleri ile bir eyaletten daha büyük fakat *praefectus praetorio*nun birkaç eyaletten oluşan sorumluluk alanlarından daha küçük bölgeleri ifade etmeye başlamıştır. Bu dönemde imparatorluk yönetimi, var olan eyaletlerin bölünmesi ve on iki *dioecesis* şeklinde birleştirilmesi ile yeniden örgütlenmiştir. *Dioecesisl*erin başına genelde *vicarius*lar atanmıştır ancak bazıları doğrudan *praefectus praetorio*ya bağlı da olabilirdi. Aynı yönetim organizasyonunun kilise örgütlenmesi için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Dominus: Efendi anlamında kullanılan kelime. Ayrıca yönetici anlamına da gelmektedir. Erken imparatorluk döneminde, imparatorlar bu unvan ile anılmak istemeseler de (Augustus, Tiberius gibi) Caligula'dan itibaren bazı imparatorlar

tarafından kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Diocletianus döneminde resmi unvan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu sebeple dönem, "*dominatus*" dönemi olarak da anılmaktadır.

Dux: Cumhuriyet Döneminde belirli bir askeri harekatın ya da bir birliğin komutanı olan *dux*, *tetrarchia* döneminde bir bölgenin en yüksek rütbeli askeri görevlisi olarak görevlendirilmiştir. *Codex Theodosianus*'ta yer alan ifadelerden ise sınır birliklerinin komutanı olarak görevlendirildikleri anlaşılmaktadır (*CTh*. 7. 1. 9; 7. 22. 5).

Equites: Atlı ya da şövalye sınıfı. 3. yüzyıldan itibaren, daha önce senatörlerin görev alabildiği askeri ya da sivil pek çok görevin bu sınıfa verildiği görülmektedir.

Foederati: Roma kanunlarına göre, yapılan anlaşma (*foedus*) sonucunda imparatorluğun müttefiği haline gelen barbar milletlere verilen isim. 4. yüzyıldan itibaren Roma ordularına asker sağlamaları karşılığında imparatorluk topraklarına yerleştirilen barbar grupları ifade etmeye başlamıştır.

Galya: Günümüzde Fransa, Luxemburg, Belçika, ile Kuzey İtalya ve Almanya'nın batısını kapsayan Roma eyaleti. *Gallia Cisalpina*, Kuzey İtalya'ya; *Gallia Narbonensis* Güney Fransa'ya (merkezi Narbo=Narbonne), *Galla Aquitania* Orta ve Batı Fransa'ya, *Gallia Belgica* kuzedoğu Fransa, Belçika, Luxemburg ve Batı Almanya'ya (merkezi Treverorum=Trier); *Gallia Lugdunensis* doğu ve kuzey Fransa'ya karşılık gelmektedir (merkezi Lugdunum=Lyon).

Granarium: Tahıl ambarı, silo.

Hebdomon: Günümüzde, İstanbul/Bakırköy. Roma İmparatorluk döneminde kentin dışında, batısında kalan bu bölge, ordunun toplanma yeri olarak ön plana çıkmaktadır. Valentininanus'un 364 yılında Valens'i burada *augustus* ilan etmesinin ardından, törensel olarak bu amaçla da kullanılmıştır.

Hostis publicus: Roma kanunlarına göre halk veya devlet düşmanı. Cumhuriyet döneminde, Senato tarafından yabancı devletlerin yöneticilerinin Romalıların düşmanı ilan edilmesi söz konusuydu. Daha sonra bu terim, özellikle iç karışıklıkların hakim olduğu dönemlerde Roma vatandaşlarına da uygulanmaya başlamıştır. *Hostis publicus* ilan edilen kişi, cumhuriyete ve Romalılara düşman

olarak kabul edilerek yargılanmadan infaz edilebiliyor; öldürülmesi herhangi bir suç teşkil etmiyordu. Bu dönemde *hostis publicus* ilan edilen kişilerden en ünlüsü Catilina'dır. İmparatorluk döneminde ise ölümünün ardından *hostis publicus* ilan edilmek istenen imparatorlar olsa da bu, Senato'nun imparator Nero'yu *hostis publicus* ilan etmesiyle gerçekleşmiştir. Geç Antik Çağ'da ise yine iç karışıklıklar ile bağlantılı olarak Stilicho ve Heraclianus'un *hostis publicus* ilan edildiği görülmektedir.

Illyricum: Günümüzde Balkanlar olarak bilinen bölgenin kabaca kuzeybatısını kapsayan Roma eyaleti (Bulgaristan'ın güneydoğusu, Yunanistan'ın kuzeydoğusu ve Trakya hariç). Ayrıca Girit, Ege adaları ve Avusturya ve Slovenya'nın bir kısmına karşılık gelen Noricum da bu eyalete dahildir. I. Theodosius'un ölümünden sonra Doğu Roma yönetimi, Dioeceses Macedoniae, Dacia ve Thracia bölgelerini kontrol etmeye devam etmiştir. *Praefectus praetorio per Ilyricum* tarafından yönetilen eyaletin başkenti 440'lara kadar Sirmium'dur ancak bu tarihten sonra Thessalonike'ye taşınmıştır (Ayrıca bkz. Harita 4 ve 5).

Iudex: Latince yargıç anlamına gelen kelime. Barbar milletlerin liderleri için de kullanılmaktadır**.**

Iuga: Diocletianus'un belirlediği (yak. 287) vergi değerlendirme sisteminin bir birimi. Bu değerlendirme sistemi iki ana birimden oluşmaktaydı: *iugatio* ve *capitatio*. *Iugatio*, yani ekilebilir toprak (*iugum*) vergi miktarının belirlenmesinde kullanılmaktaydı (ayrıca bkz. **Caput**).

Labarum (Yun. Λάβαρον = Labaron): Constantinus'un, İsa'nın isminin (Χριστὸς) ilk iki harfi olan khi (χ) ve rho (ρ) ile oluşturduğu ☧ şeklindeki monogram. Milvius Köprüsü Savaşı'nda askerlerinin kalkanları üzerine kazınan bu işaret, daha sonra sancaklar (*vexilium*) ve sikkelerde de kullanılmıştır.

Laeti: Yenilen ve imparatorluğun uzak bölgelerine yerleştirilerek (*receptio*) toprağa bağlı olarak yaşayan; hakları kısıtlı olan ancak kendilerinden beklenen askeri yükümlülükleri yerine getirmek zorunda olan barbar toplulukları ifade etmektedir.

Libre: Yaklaşık 328.9 grama denk gelen Roma ölçü birimi.

Limitanei: Roma İmparatorluğu'nda sınır boylarında yer alan garnizonlarda konuşlandırılan askeri birliklere verilen ad. Genelde yerel halk mensuplarından orduya alınırlardı. Bunların başında bazen birkaç eyaletin sınırlarından sorumlu olan bir *dux* bulunurdu. Gerektiği takdirde arazi birliklerine (*comitatenses*) dahil edilirlerdi.

Macedonia: Balkanların doğusunda, *Dioecesis Moesiae*'nin bölünmesi ile oluşturulan iki *dioecesis*ten biridir (diğeri *Dioecesis Daciae*). *Macedonia Prima* (merkezi Tessalonike) ve *Macedonia Secunda*, *Thessalia*, *Epirus Vetus* ve *Nova*, *Achaea*, Girit'i kapsayan bölge, *praefectus praetorio per Illyricum*'un sorumluluğundaydı (Ayrıca bkz. Harita 5).

Magister epistularum: *Magister officiorum*a bağlı olarak çalışan ve kentlerden gelen elçilik heyetleri ile yargıçların davalar hakkında imparatora danışmak üzere yazdığı mektuplara cevap veren görevli. *Consistorium*un da üyesidir.

Magister equitum: Roma ordusunda süvari birlikleri komutanı. *Praefectus praetorio*nun görev alanının sivil idare ile sınırlandırılması sırasında, Constantinus döneminde oluşturulduğu düşünülmektedir. Ancak 370'lerden itibaren ordu komutasındaki bu süvari ve piyade ayrımının yavaş yavaş ortadan kalktığı görülmektedir (Ayrıca bkz. **magister militum**).

Magister libellorum: *Quaestor*a bağlı olarak çalışan ve imparatorun huzuruna getirilecek davaların hazırlığını yapmakla yükümlü görevlidir. Aynı zamanda *consistorium* üyesidir.

Magister militum (Yun. Στρατηγός; Στρατηλάτης=Strategos; Stratēlatēs): Geç Roma İmparatorluğu'nda orduların başkomutanı. *Praefectus praetorio* makamının askeri görevleri *magister militum*a devredilmiştir. Bu düzenlemenin ardından ordunun süvari birlikleri *magister equitum*un; piyade birlikleri ise *magister peditum*un kontrolüne bırakılmıştır. Ancak pratikte bunların kontrol alanları arasındaki ayrımın sınırları net olarak bilinmemektedir. II. Constantius döneminde *magister militum per Orientem*, *magister militum per Galliam* ve *magister militum per Illyricum* gibi yerel komutanlıklar oluşturularak komutan sayısının üçe çıkarıldığı görülmektedir. 4. yüzyılın sonunda, muhtemelen I. Theodosius'un Hadrianopolis

Savaşı'ndan sonraki süreçte Doğu Roma'nın idari sorumluluğunda olan bölgede yaptığı düzenlemeler ile imparatorluk başkentine yakın olarak konuşlanmış iki *magister militum in praesenti*nin yanı sıra *magister militum per Orientem*, *magister militum per Illyricum* ve *magister militum per Thraciam* olmak üzere bu sayı beşe çıkmıştır. Öte yandan Batı Roma'da ordunun piyade ve süvari sınıfının, *magister utriusque militiae* unvanı alan Stilicho'nun komutasında birleştirildiği görülmektedir. Bu arada *magister equitum* komutası ortadan kalkmış; *magister peditum* ise *magister utriusque militiae*ye bağlı hale gelmiştir.

Magistri militum, orduya komuta etme görevinin yanı sıra, asker toplama ve birlikleri denetleme yetkisine de sahipti. Ayrıca, ordu mensupları ile ilgili davalarda da yargıçlık yapmaktaydı.

Magister militum in praesenti (=Magister militum praesentales): Constantinopolis'e yakın bir konumda bulunan orduların komutanı (ayrıca bkz. **magister militum).**

Magister militum per Galliam: Galya eyaletinde konuşlandırılmış orduların komutanı (ayrıca bkz. **magister militum)**.

Magister militum per Illyricum: Illyricum eyaletinde konuşlandırılmış orduların komutanı (ayrıca bkz. **magister militum)**.

Magister memoriae: *Magister officiorum*a bağlı olarak çalışan ve *scrinia memoriae* biriminin başında bulunan *consistorium* üyesi. İmparatorluk emirnamelerini yazmakla ve muhtemelen *quaestor*un hazırladığı yasa metinlerine de son halini vermekle görevliydi**.**

Magister officiorum: Constantinus döneminde oluşturulmuştur ve iktisadi birimler hariç merkezi bürokrasinin işleyişinden sorumludur. *Praefectus praetorio*nun sorumluluk alanında olan pek çok idari görev, yine bu dönemde *magister officiorum*a devredilmiş; sarayda merkezi bürokrasinin işleyişinin bir parçası olan ve *magister epistularum*, *magister memoriae*, *magister libellorum*un başında bulunduğu pek çok birim (*scrinia*) *magister officiorum*a bağlanmıştır. Bu sebeple, daireler amiri olarak da ifade edilebilir. *Consistorium*un kıdemli üyelerinden biri olan *magister offciorum*

ayrıca *scholae palatinae*den (imparatorluk muhafız birliği), *agentes in rebus*tan (imparatorluk muhabere teşkilatı), kolluk kuvvetlerinden, imparatorluk cephaneliklerinden (*fabricae*) ve *cursus publicus*un (imparatorluk posta teşkilatı) işleyişinden de sorumluydu.

Magister peditum: Roma ordusunda piyade birlikleri komutanı. Constantinus döneminde oluşturulduğu düşünülmektedir. *Praefectus praetorio*nun görev alanının sivil idare ile sınırlandırılması sırasında Constantinus döneminde oluşturulduğu düşünülmektedir. Ancak 370'lerden itibaren ordu komutasındaki bu süvari ve piyade ayrımının yavaş yavaş ortadan kalktığı görülmektedir. *Magister equitum*un görevleri genel olarak *magister militum* tarafından üstlenilirken, özellikle Batı Roma'da *magister peditum*un *magister utriusque militia*eye tabi bir komutanlık haline geldiği anlaşılmaktadır.

Magister utriusque militiae: Constantinus döneminden itibaren arazi birliklerinin kıdemli komutanları için kullanılan terimin kapsamı, daha sonra arazi birliklerinin birden çok bölgede konuşlandırılması ile değişmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nda kullanımı sona ererken; Batı Roma İmparatorluğu'nda ordunun başkomutanı olarak görev yapan generale verilen unvan haline gelmiştir. Buna göre *magister utriusque militiae* ordunun hem süvari hem piyade birliklerinin en yüksek rütbeli komutanıdır ve ona bağlı olarak bir *magister peditum* ve çok sayıda *dux* görev yapmaktadır (ayrıca bkz**. magister militum**).

Mauretania: Günümüzde Fas ve Cezayir topraklarına karşılık gelen Roma eyaleti. İmparator Claudius döneminde *Mauretania Tingitana* (merkezi Tingis) ve *Mauretania Caesariensis* (merkezi Caesarea) olarak ikiye bölünmüştür. M.S. 288 yılından sonra *Mauretania Stifensis* adı ile yeni bir eyalet daha eklenmiştir. *Tetrarchia* döneminde *Mauretania Caesariensis* ve *Sitifensis* eyaletleri birleştirilerek *Dioecesis Africae* içerisinde dahil edilirken, *Mauretania Tingitana*, *Dioecesesis Hispaniae*'ye bağlanmıştır.

Moesia: Günümüzde Orta Sırbistan, Kosova, Kuzey Makedonya ile Bulgaristan'ın kuzeyi, Dobruca, Ukrayna'nın güneyini kapsayan bölge. Moesia, Verona Listesi'nde *dioecesis* olarak geçmektedir. Orta Balkanlar ile günümüz Yunanistan topraklarını

kapsamaktadır. Dacia (*Dacia Ripensis* ve *Dacia Mediterranea*), *Moesia Superior*, *Dardania*, *Macedonia*, *Thessalia*, *Achaea*, *Epirus Nova* ve *Vetus* ile Girit'i kapsamaktaydı. Fakat 327 civarında kuzeyde *Dioecesis Daciae* ve güneyde *Dioecesis Macedoniae* olarak ikiye bölünmüştü (bkz. *Not. Dig. Or*. 3. 5-19).

Nobilissimus puer: Latince *nobilis* sözcüğü Roma Cumhuriyet dönemi ve imparatorluk döneminin ilk iki yüzyılında senatör ailelerinin belirli bir mensubuna ve daha sonra da imparatorlara verilen bir unvan olarak kullanılmaktaydı. 4. yüzyıldan itibaren saray seremonilerinin ve unvanların ön plana çıkması ile beraber "soylu" anlamına gelen *nobilis* sözcüğü; nobilissimus, "en soylu" olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde genelde imparatora bazen de aile üyelerine özellikle de kendisinden sonra tahta çıkacak varislere verilen bir unvana dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bir anlamda *nobilissimus puer*, "en soylu genç" unvanı alan kişinin, tahtın halefi olarak belirlendiğini söylemek mümkündür (Gratianus ve III. Valentinianus gibi).

Noricum: Günümüzde Avusturya'nın batısı ile Slovenya topraklarına karşılık gelen eyalet. *Praefectus praetorio per Illyricum*'un sorumluluğundadır.

Numidia: *Dioecesis Africae*'nin eyaletlerinden biri. Günümüzde Cezayir'in doğusuna karşılık gelmektedir. 435 yılında yapılan ilk anlaşma ile bölgeyi ele geçiren Vandallara verilmiştir.

Palatini: İmparatorluk saray memurları için kullanılan bir ifade.

Pannonia: Günümüzde Macaristan, Avusturya'nın doğusu, Hırvatistan'ın kuzeyi, Sırbistan'ın kuzeybatısı, Slovenya ve Bosna Hersek'in kuzeyini kapsayan Roma eyaleti. 4. yüzyılda dört eyalete bölünmüştür: Pannonia I (merkezi Savaria), Pannonia II (merkezi Sirmium); Savia (merkezi Siscia), Valeria (merkesi Sopianae). Yüzyılın sonundan itibaren yoğun bir biçimde barbar istilasına uğramıştır. İmparatorluğun da bazı grupları bölgeye yerleştirdiği bilinmektedir. 378 yılında Gotların öncelikle Pannonia'ya gönderildiği bilinmektedir. Daha sonra Hunların eline geçen bölge, 455 yılında Avitus tarafından yeniden ele geçirilmişse de kısa süre sonra Ostrogotlar ve ardından da Avarlar tarafından alınmıştır.

Patricius: Yüksek onur bildiren bir unvan. Cumhuriyet dönemi ve imparatorluk döneminin başlarında, yalnızca önde gelen senatör ailelerinin üyelerinin kullanabildiği ve babadan oğula devam eden bir unvandı. Constantinus döneminde, soya bağlı olma durumu ortadan kaldırılmış ve belirli bir görev izafe edilmeden bireylere veren onursal bir unvan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Doğu Roma'da özellikle 5. yüzyılın ortalarından itibaren daha az kullanılmaya başlanmışsa da bir süre sonra yüksek rütbeli generaller ve valilere verilen standart bir unvan haline gelmiş ve 12. yüzyıla dek kullanılmaya devam edilmiştir.

Pontifex maximus: Augustus'tan itibaren Roma imparatorlarının dini kültler üzerindeki genel otoritesine işaret eden unvan, başrahiplik. İlk kez Gratianus, bu unvanı kullanmayı reddetmiştir.

Porphyrogenitus (Yun. Πορφυρογέννητος=porfürogennetos): İmparatora özel unvanlardan biridir. Babası imparator olan bir çocuğun sarayda doğmuş olması ile bu unvanı aldığı görülmektedir. Eflatun ya da mor rengin kullanılması imparatora özgü bir ayrıcalık ile ilişkili olduğundan ya da sarayda doğumun gerçekleştiği odanın (*porphyra*) fiziksel özelliklerine izafen bu sözcüğün üretilmiş olması muhtemeldir. Unvan, hanedanın devamlılığına vurgu yapması bakımından sembolik bir öneme sahip olduğu gibi imparatora bir kutsiyet de sağlamaktaydı. Uzun bir süre II. Theodosius bu unvana sahip olan tek imparator olarak kalmıştır. VII. Constantinus Porphyrogenitus döneminde kullanımının yaygın hale geldiği görülmektedir.

Praefectus praetorio: Principatuslar Dönemi'nde imparatorun muhafız birliklerinin komutanını ifade ederken, zamanla idari ve hukuki görevlerin de eklenmesi ile imparatordan sonra en nüfuzlu yönetici haline gelmiştir. Hatta bazıları imparatorluğa yükselmiştir (Macrinus, Philippus, Florianus, Aureliusi Carus gibi). Diocletianus ve Constantinus dönemlerinde yapılan düzenlemeler ile *praefectus praetorio*nun görev alanı sivil idare ile sınırlandırılmış ve askeri görevleri *magister militum* ile *magister officiorum* arasında paylaştırılmıştır. Constantinus döneminde imparatorluk Italia, Gallia, Illyricum ve Orientis olarak dört ana yönetim bölgesine bölünmüş ve bunların her birinin başına bir *praefectus praetorio* getirilmiştir. Eyaletlerin yönetimi ile görevlendirilen ve vali olarak tanımlayabileceğimiz *praefectus praetorio* imparatordan gelen emirler doğrultusunda (*Codex Theodosianus*'ta pek çok yasa

*praefectus praetorio*lara hitap etmektedir) eyaletlerin düzeni; vergilerin hesaplanması ve toplanması ile genel anlamda *cursus publicus*un işleyişinden sorumlu olmakla birlikte adli davalara bakmakla da yükümlüydü. Ayrıca inşa faaliyetleri ile ordunun finasmanı gibi işler de onun sorumluluk alanındaydı. Sonraki dönemlerde özellikle *praefectus praetorio per Orientem* ve *Italiae et Africae*nin (İtalya ve Afrika valisi) imparatorun bulunduğu başkentte ikamet ettiği ve *consistorium*un da en üst düzey üyelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Praefectus urbi: Kent valisi. Augustus döneminde kamu düzenini sağlamak için oluşturulmuştur. Roma kentinin en üst düzey sivil görevlisi olarak doğrudan imparatora hesap vermekteydi. Geç Antik Çağ'da giderek güçlenmiş ve aynı zamanda Constantinopolis için de bir kent valiliği oluşturulmuştur. *Praefectus urbi* kentin düzeninden sorumlu olduğu kadar, iaşe ihtiyacından, inşa faaliyetlerinden de sorumluydu. Saray teşkilatı içerisinde de son derece önemli bir yere sahip olduğu ve sonraki dönemlerde *praefectus praetorio* ile aynı statüye yükseldiği anlaşılmaktadır.

Praepositus sacri cubiculi: Büyük Sarayda imparatorun şahsi odalarının yer aldığı kısım ile yatak odasından sorumlu görevli. Genellikle doğudan gönderilen ve köle statüsünde olarak doğrudan imparatora bağlı bulunan bu görevliler, *cubicularii* arasından bizzat imparator tarafından atanmaktaydı. Başmabeynci olarak ifade edebileceğimiz bu görevli, imparator ile yakınlığından dolayı, politik ve mali güç de elde etmiş ve bu sebeple özellikle aristokrasinin tepkisini çekmiştir. Öte yandan *Not. Dig. Occ* 1. 8. ve *Or.* 1.9'a göre mevki olarak *praefectus praetorio*, *praefectus urbi* ve *magister militum*dan hemen sonra gelen *praepositus sacri cubiculi*nin saray teşkilatında ve imparatorun şahsi hayatında öneminin büyük olduğu açıktır (örneğin, II. Theodosius'un ilk dönemlerinde kendine ait bir sarayı da bulunan Lausus, imparatorun öğretmenliğini de üstlenen Antiochus ve son olarak *spatharius* (kılıç taşıyıcı) unvanı ile anılan Chrysaphius bu anlamda dikkat çekmektedir)

Praeses: 2. ve 3. yüzyıllarda valilere verilen onursal bir unvan olarak karşımıza çıkan *praeses*, Diocletianus ve Constantinus dönemlerinde yapılan düzenlemeler sırasında meydana getirilen küçük eyaletlerde görevlendirilen daha düşük rütbeli valilerin aldığı bir unvana dönüşmüştür. Görev alanı idari ve adli konuları kapsamaktadır.

Primicerius domesticorum: İmparatorluk muhafız birlikleri komutanı.

Primicerius notarium: İmparatorluk başkâtibi.

Princeps: Roma İmparatorluk döneminin başında senatörlerin birincisi anlamına gelen ve Augustus'tan itibaren imparatorun taşıdığı unvana dönüşen ifade.

Propontis: Marmara Denizi.

Quaestor: Adli konularda imparatorun baş danışmanı ve imparatorluk yasalarının hazırlanmasından sorumlu görevli. *Consistorium*un üyelerinden biridir.

Rationalis rei privatae: Constantinus döneminde (yak. 318 yılına dek) imparatorluk şahsi hazinesi ile mülklerinden sorumlu görevli. Daha sonra *comes rei privatae* olarak değiştirilmiştir.

Rationalis rei summae: Vergilerin toplanması ile darphane ve madenlerden sorumlu yüksek rütbeli görevli. 3. Yüzyılın sonlarından itibaren vergilerin toplanması görevi büyük oranda *praefectus praetorio*nun sorumluluk alanına dahil edildiğinden bu görevin önemi azalmıştır ancak darphane ve madenlerden sorumlu olmaya devam etmiştir. Ayrıca bir *dioecesis*in en yüksek rütbeli mali memuru da bu unvan ile anılmaktadır.

Rex: Kral.

Sacrum cubiculum: Büyük Saray'da imparatorun şahsi odalarının bulunduğu kısım. Hadım *cubicularius*ların (çoğ. *cubicularii*) hizmet verdiği bu kısımın en üst düzey sorumlusu doğrudan imparator tarafından atanan *praepositus sacri cubiculi*dir.

Saraken: Yunan ve Roma kaynaklarında Arap Yarımadası ve Suriye sakinleri için kullanılan isim. Etimolojisi kesin değildir. Bir kabile ismi olabileceği, hatta bedevi Araplara verilen bir isim olduğu da düşünülmektedir (Amm. Marc. 22.15.2; 23.6.13). Zamanla Araplar için kullanılan ortak bir isme dönüşmüştür.

Scrinia: Constantinus döneminden itibaren *magister officiorum*un sorumluluğunda bulunan ve devlet yönetimi ile ilgili saray birimlerinin her birine verilen isim. *Scrinium memoriae*, *scrinium epistularum*, *scrinium libellorum* üç ana birim olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bunlar hukuki ve idari işleyişe ilişkin görevleri yanında, elçilerin ağırlanması, dilekçelerin cevaplanması, atama emirnamelerinin hazırlanması ile yine yönetime ilişkin çeşitli raporların kaydından sorumluydu (ayrıca bkz. *magister memoriae*, *magister epistularum*, *magister libellorum*).

Solidus: Constantinus döneminden itibaren imparatorluk genelinde yaygın şekilde kullanılan ve yaklaşık olarak 4. 55 gram ağırlığında olan altın sikkeye verilen ad.

Teselya: Orta Yunanistan. *Dioecesis Moesiae*'ye dahil olan bölge daha sonra bir *praeses*in yönetimine verilmiş ve *Dioecesis Macedoniae*'ye bağlanmıştır.

Tetrarchia: Diocletianus tarafından getirilen ve imparatorluğun iki ortak *augustus* ve onlara bağlı iki *caesar* tarafından idare edilmesi esasına dayanan yönetim biçimi, dörtler erki. Bu yönetim biçiminde *caesar*lar, tahttan kendi istekleriyle çekilecek olan *augustus*ların yerini alacak ve daha sonra kendilerinin yerini almak üzere iki *caesar* belirleyecekti. Constantinus'un tek başına *augustus*luğu üstlenmesinin ardından (324) *tetrarchia* yürürlükten kalkmıştır. İmparatorlar halef belirlediği varislerine *caesar* unvanı vermeye devam etmişlerse de zamanla bu uygulama da ortadan kalkmıştır.

Vicarius: *Praefectus praetorio*nun eyaletlerdeki temsilcilerine verilen unvan. Her bir *vicarius*, birden fazla eyaletin birleştirilmesiyle oluşturulan *dioecesis*lerin sivil idarecisi olarak görev yapmaktaydı. Aynı zamanda adli davalara bakabilir, eyalet valilerinden gelen bu tür başvurulara cevap verebilmekteydi.

THEODOSİUS HANEDANI

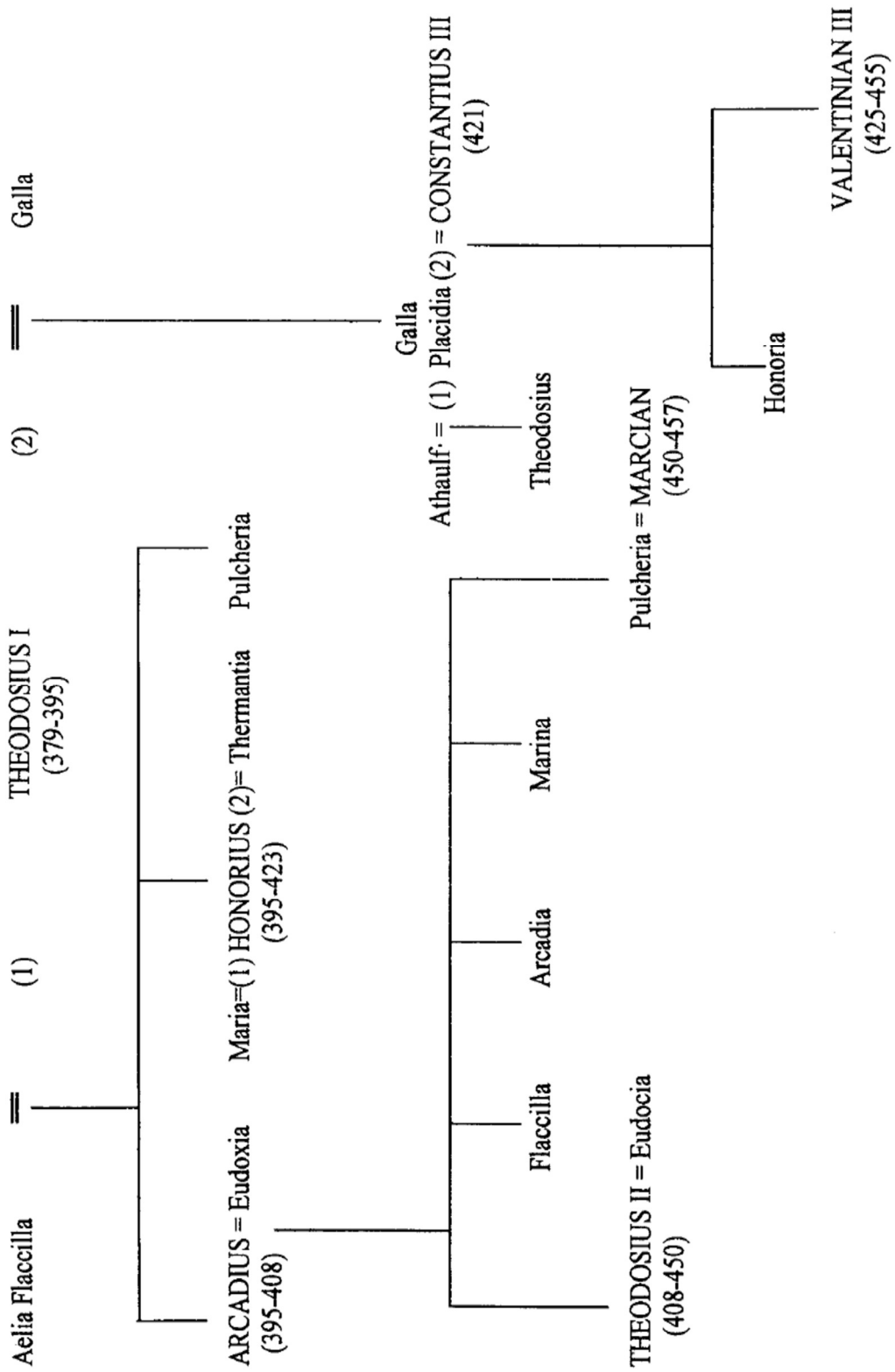

HARİTALAR

Harita 1: 400 Yılında Roma İmparatorluğu
(J. Haldon, *Palgrave Atlas of Byzantine Empire*, 2005)

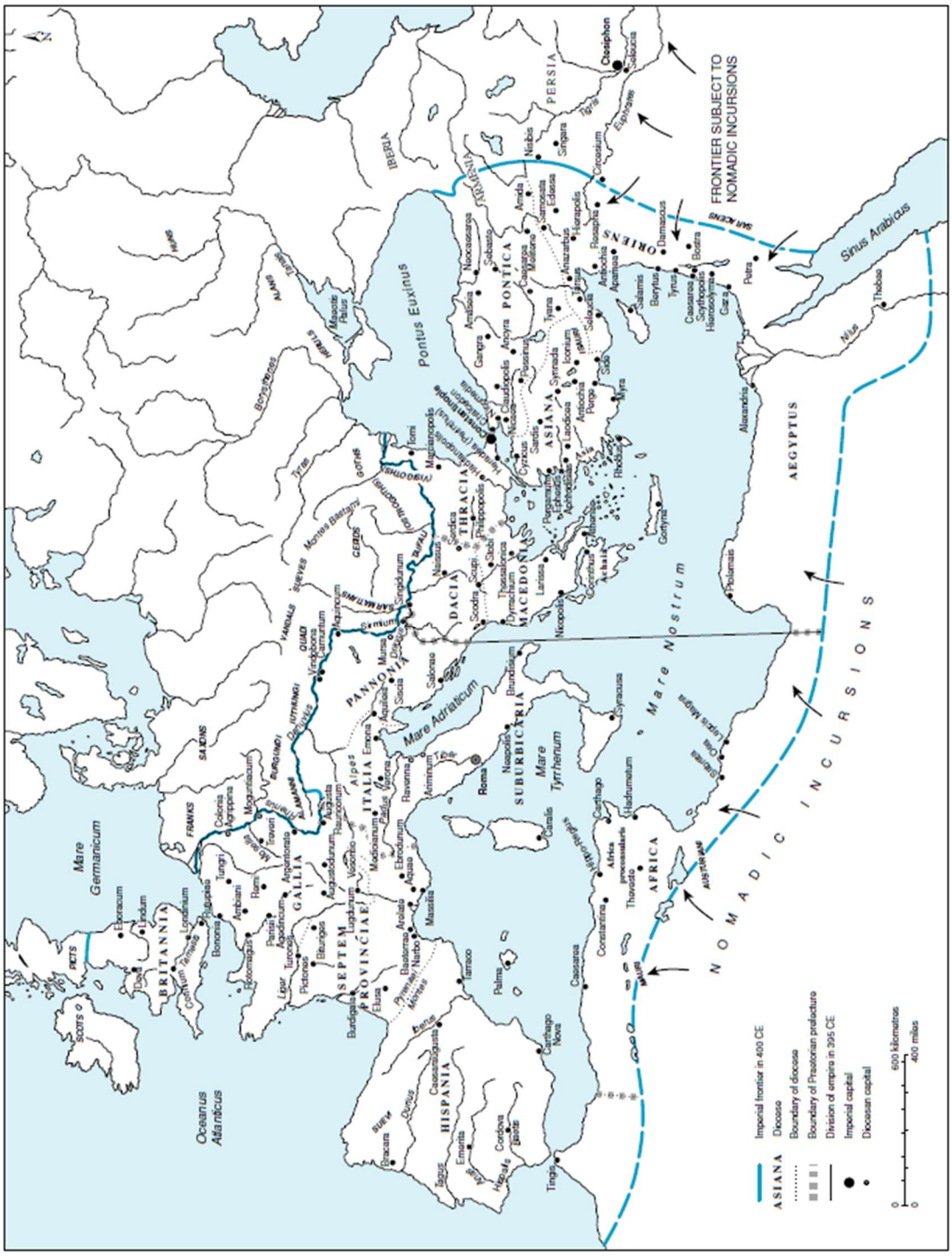

Harita 2: Theodosius Surları ve Deniz surları ile Constantinopolis
(S. Turnbull, P. Dennis, *The Walls of Constantinople AD 324-1453, 2004*)

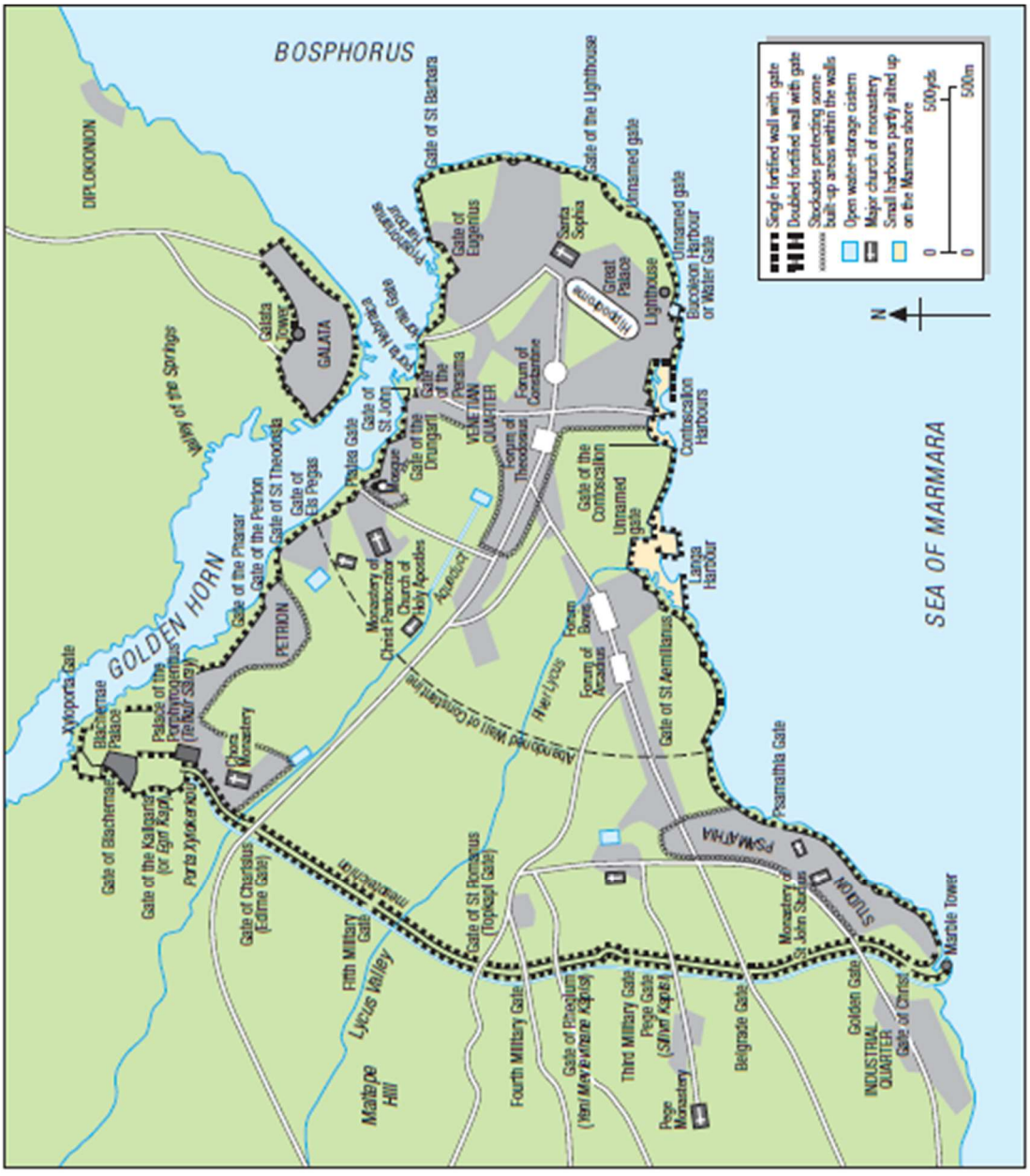
BOSPHORUS
SEA OF MARMARA
GOLDEN HORN
DIPLOKIONION
GALATA
PETRION
VENETIAN QUARTER
PSAMATHIA
STUDIOS
INDUSTRIAL QUARTER
Gate of St Barbara
Gate of the Lighthouse
Unnamed gate
Gate of Eugenius
Santa Sophia
Great Palace
Lighthouse
Bucoleon Harbour or Water Gate
Galata Tower
Valley of the Springs
Gate of the Persians
Forum of Constantine
Forum of Theodosius
Contoscalion Harbours
Gate of the Drungarii
Gate of St John
Prateia Gate
Gate of St Theodosia
Gate of Eski Pegas
Gate of the Petrion
Gate of the Phanar
Gate of the Contoscalion
Unnamed gate
Langa Harbour
Monastery of Christ Pantocrator
Church of Holy Apostles
Aqueduct
Forum Bovis
Forum of Arcadius
Gate of St Aemilianus
Psamathia Gate
Xyloporta Gate
Blachernae Palace
Palace of the Porphyrogenitus (Tekfur Sarayi)
Chora Monastery
Gate of Blachernae
Gate of the Kaligaria (or Egri Kapi)
Porta Xylokerkou
Gate of Charisius (Edirne Gate)
Fifth Military Gate
Lycus Valley
Gate of St Romanus (Topkapi Gate)
Fourth Military Gate
Gate of Rhegium (Yeni Mevlevihane Kapisi)
Third Military Gate
Pege Gate (Silivri Kapisi)
Pege Monastery
Belgrade Gate
Monastery of St John Studius
Golden Gate
Gate of Christ
Marble Tower
Mese
Mese
Mese

Harita 3: Roma İmparatorluğu Eyaletleri (4. yy)
(*Brill's New Pauly*)

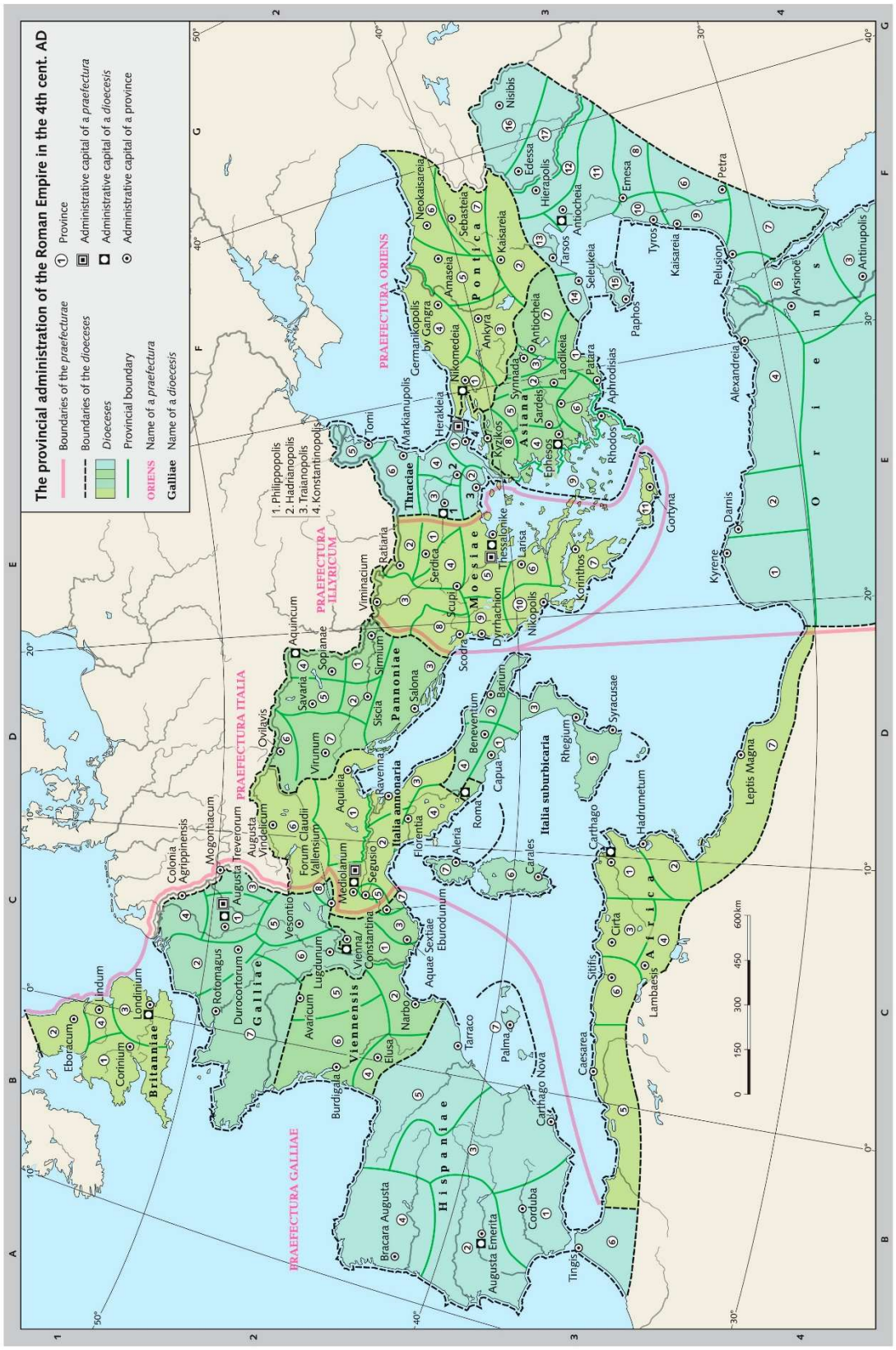

Harita 4: Kuzey Balkanlar'da Roma eyaletleri MÖ. 1.yy.-MS. 4. yy.
(*Brill's New Pauly*)

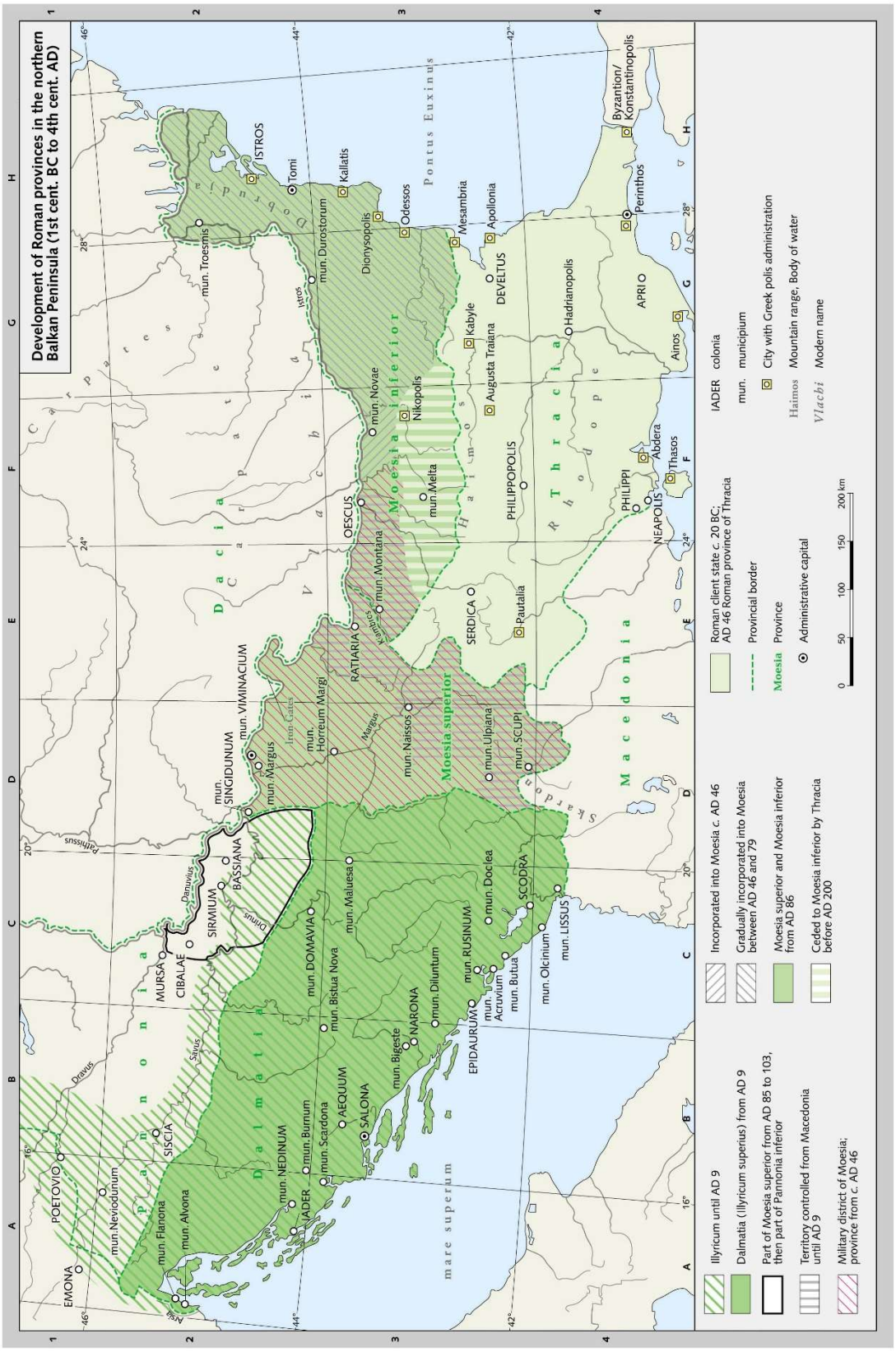

Harita 5: Güney Balkanlar'da Roma eyaletleri MÖ. 1. yy.-MS. 4. yy.
(*Brill's New Pauly*)

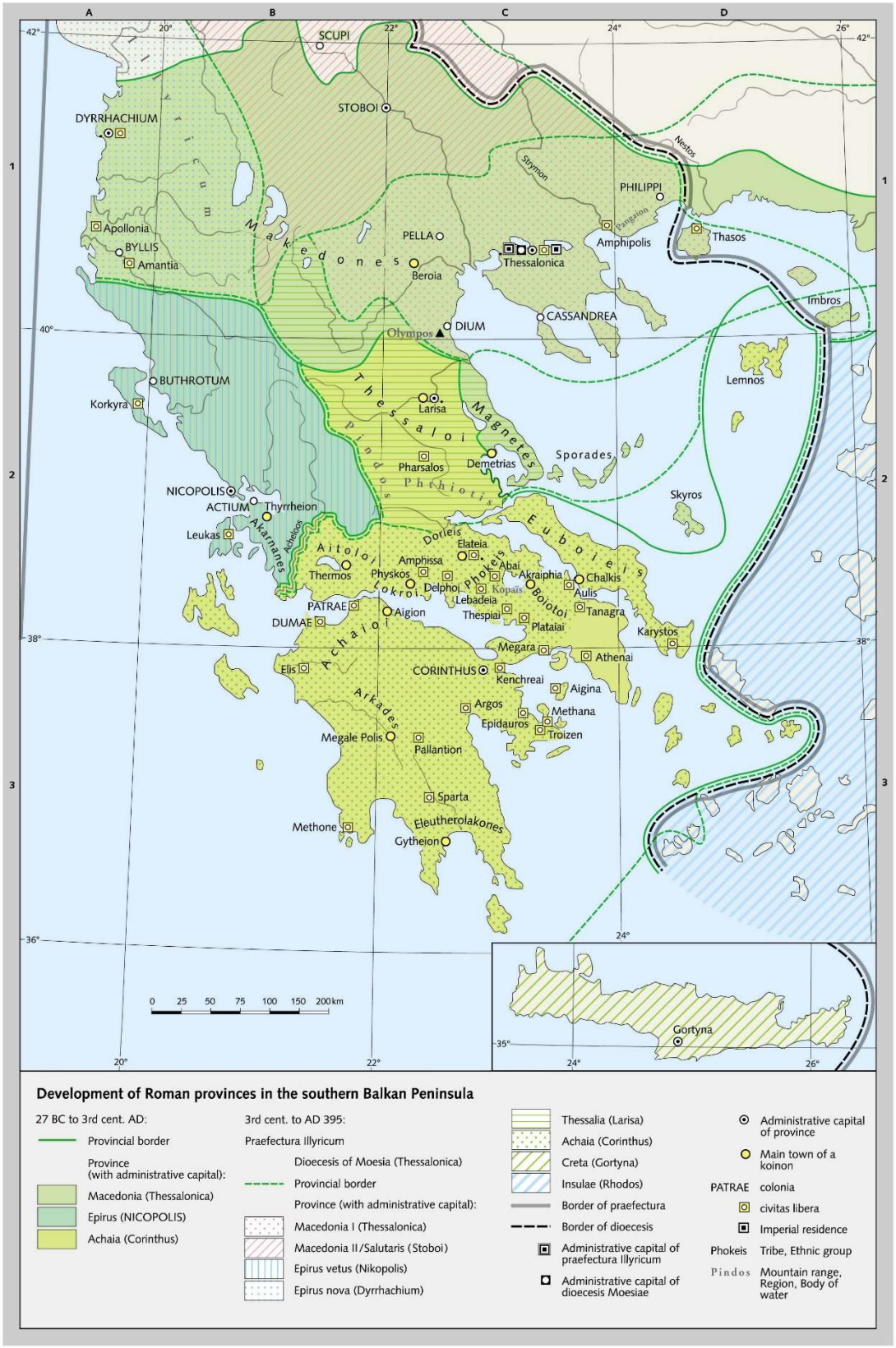

Harita 6: Göçler ve İstilalar (3.-6. yüzyıllar)
(*Brill's New Pauly*)

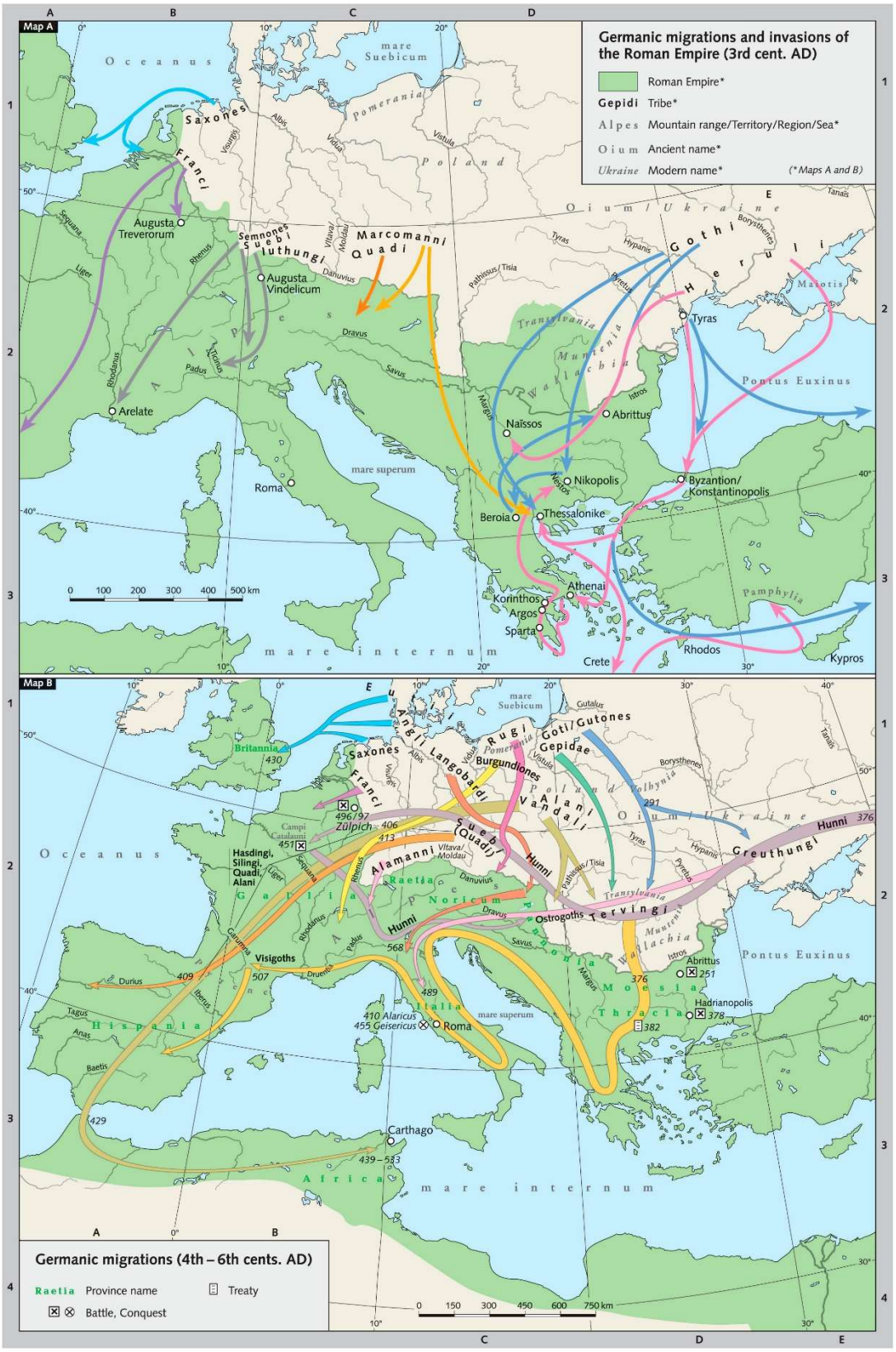

Harita 7: 5. yy. Hun Göçleri
(John Haldon, *Palgrave Atlas of Byzantine Empire*, 2005)

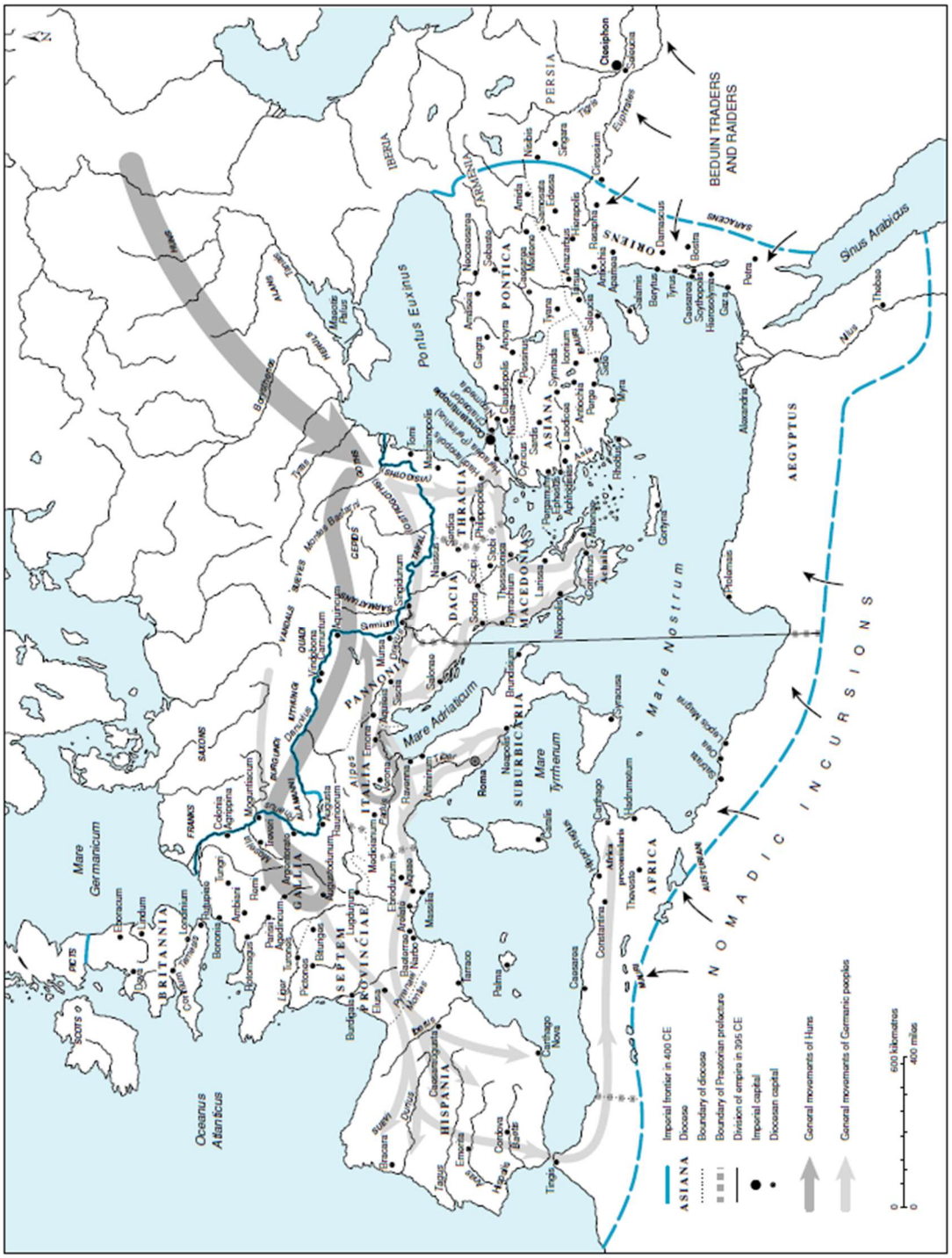
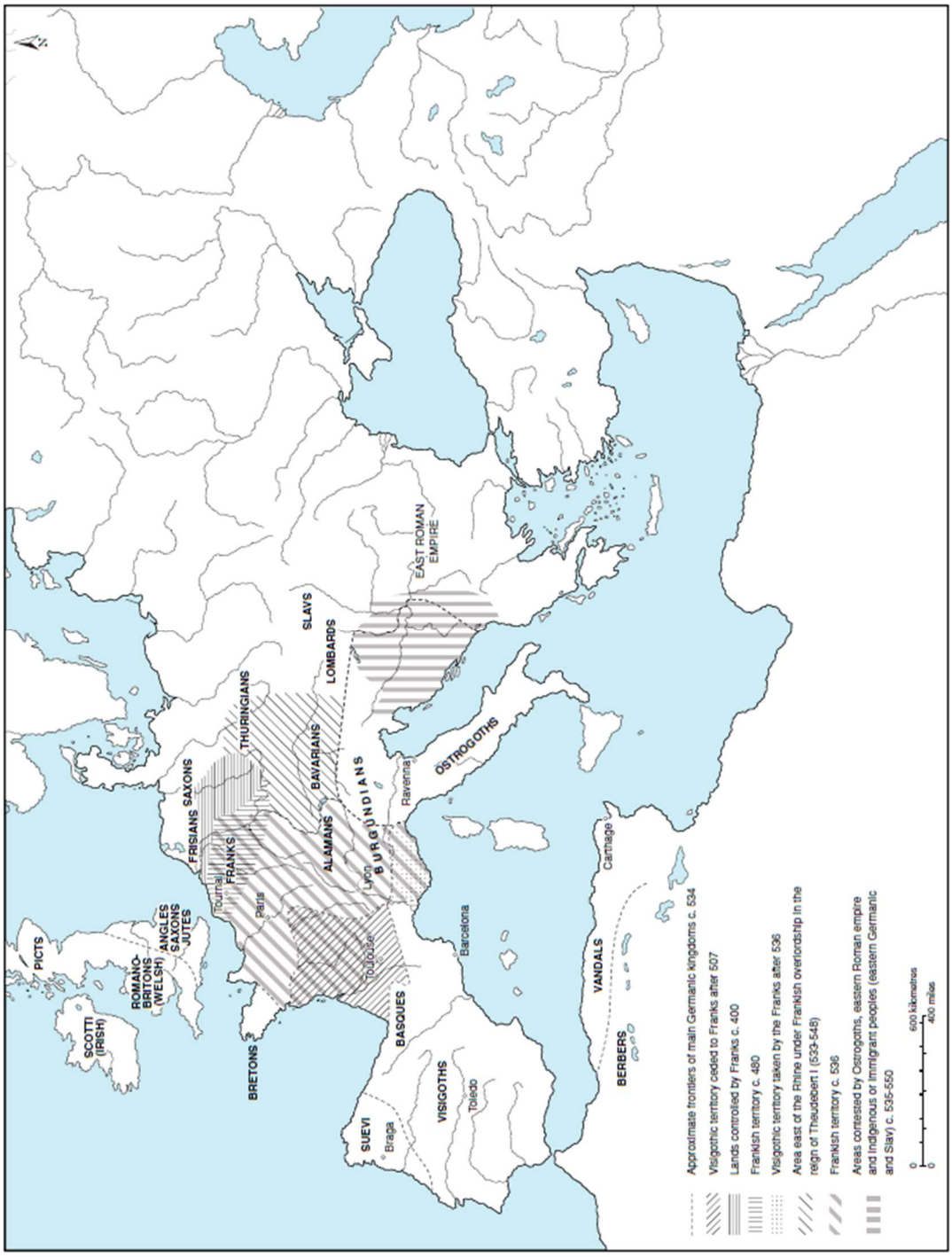
Harita 8: Batı Roma İmparatorluğu'nun Halefleri ve Doğu Roma İmparatorluğu
(John Haldon, *Palgrave Atlas of Byzantine Empire*, 2005)